

12824

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

VAN

HET DEPARTEMENT

DER ZUIDERZEE.

BEOORDEELING,

VOOR

1813.

Te AMSTERDAM, bij

M. DE BRUIJN,

EN

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE EN

J. W. IJNTEMA.

Ter Drukkerije van J. RUYS, op den Nieuwendijk, bij den Dam, N°. 255, te Amsterdam.

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

VAN

HET DEPARTEMENT

DER ZUIDERZEE.

BEOORDEELING,

VOOR

1813.

Te AMSTERDAM, bij

M. DE BRUIJN,

EN

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE EN

J. W. IJNTEMA.

Ter Drukkerije van J. RUYS, op den Nieuwendijk, bij den Dam, N°. 255, te Amsterdam.

BEOORDEELING.

Der Geist des Urchristenthums. Ein Handbuch der Geschichte der philosophischen Cultur, für gebildete Leser aus allen Ständen, in Abendgesprächen, herausgegeben von J. A. EBERHARD. IIter Theil. Halle, in der *Rengerschen* Buchhandlung. 8vo. pp. 462.

Wij meenen te mogen vastſtellen, dat de vroegere verſlagen van dit werk, of wel deszelfs vertaling, hier en daar eenig belang hebben gewekt. Welligt beklaagde men zich dan reeds, dat wij met derzelver vervolg zoo lang toefden. Onszelven althans verdroot het niet ſlechts, maar ſmartte *het ook te meer*, geen tweede deel op het toegezondene te *ontvangen*, uit hoofde der toenemende, en nu bijna tot *zekerheid* geklommen, vrees, dat bijzondere omſtandigheden den uitgever zullen verpligt hebben, het begonnen werk te ſtaken; waarom wij, ten gevalle onzer geachte Lezers, tot het oorſpronkelijke de toevlugt namen.

Van den lof, voorheen aan dit werk gegeven, nemen wij niets terug. EBERHARD ſchijnt ons toe, inderdaad de man geweest te zijn, die bijna meer dan iemand bevoegd was, eene *geſchiedenis der wijsgeerige beſchaving te* ſchrijven. De uitgebreide geleerdheid van den hoogbejaarden, voor weinig minder dan eene halve eeuw, door vlijtige naſporing, wijsgeerige ſcherpzinnigheid en klaarheid, benevens keurigen ſmaak, reeds bekenden grijsaard, ſtempelt hem, als het ware, tot zoo belangrijk eene roeping. Het éénige, wat misſchien op dit werk te berispen *valt*, en dat, in het algemeen niet wel te vermijden, met bovengenoemde bijzondere bevoegdheden te naauwer zamenhangt, is eene zekere vooringenomenheid of partijdigheid, welke ons toeſchijnt ſommige ſtellingen niet op halen regten prijs te ſchatten, anderen niet naar waarheid te

verklaren, omdat namelijk des mans eigen wijsgeerige denkwijze, sedert zoo lang in het brein gekoesterd, hem belet juist te zien. Wat wijders de slotsom en het einddoel dezes ganschen onderzoeks betreft, daarvan spreken wij eerst, bij de behandeling van het derde of laatste deel.

Het gedeelte voorhanden op soortgelijken trant, als de vorigen, doorloopende, moeten wij, met den Schrijver, het eerst op de bijzonderheid opmerkzaam maken, dat van nu af aan Athene de voorname en bijna éénige hoofdplaats van allen wijsgeerig onderzoek wordt. De reden hiervan wordt zeer gepast en overtuigend aangewezen in de welvaart dezer stad, welke, na de zegepraal op magtige vijanden, tot hoofd en schatbewaarster der Grieksche steden opgeklommen, en meesteres van vele eilanden en aan de kust gelegen streken, de uiterste weelde en pracht, de schoonste beschaving en zucht tot allerlei ontwikkeling ten toon spreidde. Zoo, Landgenooten, klom de geleerdheid en schoone kunst in ons land tot den voortreffelijksten bloei, toen Spanje afgestreden, Oost en West aan onzen nijver cijnsbaar gemaakt, en jeugdig vuur en kracht door het gansche pas ontstaande gemeenebest was verspreid!

Van hier komt EBERHARD op den stichter des nieuwen tijdperks in de wijsgeerte, SOCRATES. Met welgevallen vertoeft hij vrij lang bij dit geliefde voorwerp zijner verdediginge in nog jeugdige jaren. Der aandacht dubbel waardig schijnt ons de ontwikkeling toe der wijze, op welke SOCRATES, het eerst van alle Grieksche wijsgeeren, tot vaste beginselen in het zedekundige geraakte. De Sophisten, namelijk, met de geheele leer der wijsheid, van den oorspronkelijken adel ontaard, vormden, door openbare voordragt, kweekelingen, geschikt om door eenen schijn van diepdenkendheid en welsprekendheid te schitteren. Omtrent allerlei voorwerpen het voor en tegen te kunnen bewijzen, was de zegepraal hunner kunst. In één woord, het was hun, noch voor zichzelven, noch ten aanzien hunner leerlingen, om de ware wetenschap, maar

en-

enkel om de uitwendige voordeelen der bekwaamheid te doen. Bij SOCRATES was het geheel anders. Hij leide er zich eenvoudig op toe, door zijnen omgang en gemeenzaam gesprek, goede burgers te vormen. Hiertoe behoorde in eene volksregering, en bij jongelingen, die eens eene rol op het staatstooneel konden spelen, dat zij leerden beraadslagen, het goede en kwade in besluiten en wetten onderscheiden, de geschrevene en vastgestelde wet, derhalve, aan de onbeschrevene en natuurlijke toetsen. En ziedaar terstond den weg voor oogen, tot het opsporen der eeuwige en onveranderlijke beginselen van regt en onregt! Niet minder treffend onderscheidde hij zich ten aanzien der godsdienstleer. Het onderzoek, namelijk, naar den grond en het ontstaan der dingen, gelijk de natuurkunde van dien tijd die navorschte, voor ijdel houdende, vestigde hij zijne aandacht op de uitkomst, het doelmatige, wijze en weldadige in de geheele natuur, de eindoorzaken in één woord, en bouwde daarop zijn geloof aan éénen volmaakten God.

Van SOCRATES tot zijne leerlingen overgaande, wordt vooral bij PLATO zeer lang stilgestaan. Ook hier zal elk weetgierige den *Schrijver* ten uiterste gaarne vergezellen. PLATO omvatte het geheel der leere van zijnen meester. In zijne handen, echter, ontving dezelve een wetenschappelijker aanzien, en werd, als het ware, naar alle kanten, naar beneden zoo wel als naar boven, verder uitgebreid, gelijk ook sierlijker ingekleed. Beide de zede- en godsdienstleer werden vervolkomend. Harmonische ontwikkeling aller vermogens, onder bestuur der rede, ziedaar het doel zijner zedekunde; en de deugd is in zijn oog niets anders, dan de gezondheid, welvaart, schoonheid der ziel. Even zoo onverbeterlijk zou zijn besluit ten aanzien van Gods bestaan en eigenschappen zijn, zoo hij niet ongelukkiglijk volkomenheid en schoonheid voor eene zelfde zaak genomen had, en hierdoor tot gevolgtrekkingen gekomen ware, die geenszins kunnen steek houden. Wijders wordt zijne ideënleer duidelijk ontvouwd, zijne leerwijze

keurig in het licht geſteld en beoordeeld, van zijne mythen in het bijzonder veel belangrijks gezegd, en tevens de zwakke zijden des ganſchen ſtelſels geenszins verbloemd

Van PLATO gaat EBERHARD tot zijne opvolgers in de Akademie over. Hij wil niet meer dan twee aanhangen hebben aangenomen, naar deze oefenplaats en ſchool van PLATO genoemd. Gelijk, namelijk, reeds SOCRATES was wedervaren, dat de een zijner leerlingen dit, die dat gedeelte zijns ſtelſels omhelsde en uitbreidde, zoo ging het PLATO desgelijks. Hij had de onzekerheid onzer kennis, voor zoo ver die op de zinnen berust, den Sophisten toegegeven; maar dezelve, waar ze op het verſtand gegrond is, door zijne idéën, van dit verwijt pogen te redden. Immers, wat een mensch in het idé zij, is zeker, ſchoon ook ieder mensch, ja dezelfde, elk oogenblik aan verandering onderhevig is. Doch nu hechtte zich de oude Akademie alleen aan het gewisſe; de nieuwere, daarentegen, aan het ongewisſe. Veel voortreffelijks hebben zoo wel de eene als de andere voortgebragt, ten aanzien der deugd en godsdienstleer veelal het regte pad vervolgende, dat de meester geopend had.

Na een oogenblik bij *de Megariſche* ſchool te hebben ſtilgeſtaan, *in* welke de ijver van deszelfs ſtichter EUCLIDES, die in vrouwedragt de vijandelijke ſtad bezocht om SOCRATES te hooren, wel het merkwaardigſte is, gaat EBERHARD tot de *Cyrenaïſche* en *Epicuriſche* aanhangen over. Over beiden, en bijna nog meest over den laatſten, wordt een vrij ongunſtig oordeel geveld. Bekend is het, hoe ongelijk te allen tijde over dit ſtuk werd gedacht. Nu, ſedert een aantal jaren, is men doorgaans genegen, gunſtiger over EPICURUS te denken, dan de ſchande, zelfs op zijn' naam rustende, medebrengt. Men beſchouwt hem doorgaans enkel als een voorſtander des beginſels van eigenliefde, en ſtelt hem bijna op gelijke wijze tegen ZENO over, als in Duitschland een *Leibnits-Wolfiaan*, of — om niemand te na te komen — eenen zoogenaamden *Eudaimonist*, tegen eenen

leer-

leerling uit de Kritiſche ſchool. Doch EBERHARD beweert te regt, dat alle de zedekundigen der oudheid, de *Stoïcijnen* geenszins uitgezonderd, in navolging van SOCRATES, de gelukzaligheid voor het hoogſte goed hielden. De Griekſche leeraars van den wellust bedoelden dus inderdaad zinnelijk genoegen, en wel vooral EPICURUS louter ligchamelijk; zijnde de geneugten der ziele, waarvan hij, als tegen zijnen wil, gewaagt, tot de enkele herinnering van het genotene bepaald. Hij ſchijnt ook geen man van eenige aanmerkelijke geleerdheid of beſchaving in het algemeen te zijn geweest; en zijn leerſtelſel, ten aanzien van het natuurkundige en bovennatuurkundige zoo geheel onhoudbaar en kinderachtig, vond zekerlijk deszelfs éénigen ſteun in de gemakkelijkheid ter bevatting en uitbundige vrijheid ter beleving. ARISTIPPUS onderſcheidde zich door meerdere beſchaving; hij ſtond de verbeelding, als voedſter der ſchoone kunst, eenen ruimen invloed op de gelukzaligheid toe, zocht deze meer in [illegible] genot, gelijk de ander in afwezigheid van ſmart, en werd dus een wereldburger niet ſlechts, maar ook, wat onze naburen een wereldman, wij een man naar de wereld noemen. Opmerkelijk is het, dat deze zoo luchtige wijsgeerte ten laatſte tot zoodanige ſomberheid ontaardde, dat zelfmoord derzelver veelvuldig gevolg werd. Te weten, zoo zinnelijk genot het éénige hoogſte goed is, wat blijft dan velen in dit rampvolle beſtaan over? Immers, de rust, door EPICURUS zoo ſterk aangeprezen, is ſlechts in het graf te vinden!

Nu treedt ANTISTHENES op, de ſtichter der *Cyniſche*, en, naauw genomen, tevens der *Stoïcijnſche* ſchool. De Schrijver toont, dat de naam dezes aanhangs, even als vele anderen, van de plaats, waar de leer eerst verkondigd werd, moet worden afgeleid, en men dien dus niet zeer gepast door *Hondſchen* vertaalt. In der daad, de echte en oorſpronkelijke wijsgeeren uit deze ſchool verdienen niets minder dan verachting. Het doel hunner zedekunde is vrijheid en rust; het middel daartoe — om eene

eene Christelijke ſpreekwijze te gebruiken — kruiſiging des vleeſches. Wie over zijne driften gemakkelijk heerscht en bijna geene behoeften kent, dien valt vrijheid en rust het meest ten deel, die handelt gereedelijk overeenkomſtig de inſpraak der rede, die is wijs en gelukzalig. Later beſchouwde zich de *Cyniſche* wijsgeer als een tuchtmeester der menſchen; dit denkbeeld gaf ſpoedig aanleiding tot waan en opgeblazenheid zoo wel, als tot dat algemeene aanbasſen, waarvan men hunnen naam ſoms afleidde, en nu ſtond allerlei verbastering gereedelijk voor de deur.

Over de *Stoïcijnen* is EBERHARD mede uitvoerig en belangrijk. Behalve eene klare opgave der hoofdzaken, en ontvouwing van duisterheden, komt er ook het een en ander voor, om hen tegen vrij algemeene misvattingen te verdedigen. B. v. zij onderſcheiden zich van de *Cynici* daardoor, dat dezen al bij voorraad de driften wilden uitroeijen, zij daarentegen dezelven ſlechts geenen invloed vergunden op hunne keus en daden. En ziedaar de geheele, zoo dikwijls uitgeluchte, apathie der *Stoïcijnen!* Ten opzigte, echter, der zoogenaamde paradoxen, heeft hij zich, naar ons oordeel, min wel gekweten. Ons ſchijnen deze ſtellingen toe, ſlechts wel opgevat, zeer waar en gegrond te zijn. Doch, zeiden wij niet al aanvankelijk, dat de Schrijver ons toeſcheen, door zijn' eigen wijsgeerigen bril ſomtijds min klaar en juist te zien? Hoe veel voortreffelijks, daarentegen, deze wijsgeeren ten aanzien van het Opperwezen voortbragten, daarvan ſtrekt CLEANTHES lofzang op JUPITER, hier grootendeels vertaald, tot een genoegzaam bewijs. Aangaande dit onderwerp, echter, moet men, onzes achtens, ſteeds eenige verſchooning omtrent de oude philoſophen gebruiken. De onderſcheiding van den God der natuur van die van den ſtaat, of verzinnelijking der eigenſchappen van den eerſten, onder den naam en het kleed der laatſten, althans eene of andere ſchikking naar het volksbegrip, bleef hun altijd noodwendig, ten einde niet als landverraders en Godloochenaars verbannen te worden. Ware dit zoo niet ge-

weest,

weest, zij zouden van dit belangrijk stuk menigvuldiger, duidelijker en onberispelijker hebben gesproken.

Vervolgens komt de beurt aan ARISTOTELES; en verschijnt deze, vooral als stichter, en bijna volmaker tevens, van het stelselmatige, als grondlegger van meer dan ééne wetenschap, inzonderheid der natuurkunde, en vooral dat gedeelte derzelve, welk wij natuurlijke geschiedenis noemen, in een glansrijk licht. Hoogst afgetrokken en droog schrijft hij, waar de wetenschappelijke behandeling hem toeschijnt zulks te vereischen. Doch, dat het hem aan verbeelding en gevoel niet ontbrak, toonen die enkele brokken zijner exsoterische schriften, welke, hoewel schaars, tot ons zijn overgekomen. Ten aanzien van Godsdienst en zedekunde volgt hij den trant der besten, ZENO, ANTISTHENES, PLATO, dezelven echter wijzigende naar eigen inzigt. De uitwendige goederen *schijnen hem noodig* tot de gelukzaligheid, omdat de *deugd, die louter* werkzaamheid is, dezelven te harer uitoefening niet kan missen. „Als ARISTOTELES" — het zijn EBERHARD's woorden — „zijne school in het *Lyceum* opende, had PLATO, zijn leermeester, in de Akademie reeds eene *zuivere* zedeleer gegrond; doch ook slechts gegrond: want hij had het zijnen opvolgeren overgelaten, op den grond, dien hij hun met alle zijne vastheid nagelaten had, een wel zamengesteld leergebouw (leerstelsel) op te trekken. Dit ondernam het eerst ARISTOTELES, en voerde het zoo gelukkig uit, als men van zijnen systematischen geest gewoon is."

Na nog van eenen en anderen, bijzonderlijk van DEMETRIUS PHALEREUS, die den Egyptischen Koning op het denkbeeld bragt van de Joodsche heilige boeken in het *Grieksch* te doen vertalen en in zijne verzameling van wetgevingen op te nemen, gesproken te hebben, eindigt dit deel der geschiedenis wederom met twijfelarij. PYRRHO, namelijk, treedt op. Zijne denkwijze wordt onderzocht, en vergeleken met die der nieuwere Akademie. EBERHARD meent den eersten meer eenen sub-

jectiven, de laatste eenen objectiven twijfelaar te moeten noemen. De redenering van genen schijnt hierop neer te komen, dat de verstandsbegrippen, afgeleid zijnde van de zinnelijke ondervindingen, met dezelven in gelijke onzekerheid moeten deelen; dat echter de laatsten, op zichzelve, gewis genoeg zijn; doch dat wij, geene andere bron van kennis dan de ervarenis bezittende, en deze nimmer algemeene, of algemeen geldige, waarheden opleverende, wel kunnen zeggen: die honig smaakt mij zoet; maar niet: de honig is zoet.

Dus hebben wij wederom hier en daar iets aangestipt, ten einde de belangrijkheid van dit werk te doen kennen. De geschiedenis van personen en zaken, hoe uitlokkende, moesten wij geheel overslaan. Gelukt het ons slechts, de zucht, om het werk zelve te lezen, eenigermate gaande te maken, dan zullen wij ons doel veel beter hebben bereikt, dan door eene uitvoerigheid, hoe groot ook, kon gebeuren. Het geheele stuk is niet meer dan een beknopt overzigt, waarvan wij sommige deelen gaarne veel uitvoeriger wenschten. Hoe veel bevat het niet, in drie kleine deeltjes! hoe veel zegt het! hoe veel meer doet het denken! hoe veel stof tot diep gepeins levert het op! Ja, een zeldzaam worstelperk van den menschelijken geest met allerlei duisternis ontsluit ons de geschiedenis der Grieksche wijsgeerte. Dezelve, geheel éénig in hare soort, bijna buiten allen verband met hetgene elders plaats heeft, en dus aan zichzelve overgelaten, vertoont de zwakheid en de kracht, de wijsheid en de dwaasheid naast elkander, ja tot één verbonden. Wat, als vorm, tot het vak der kunsten behoort, is veelal meesterlijk; wat de zedekunde betreft, laat hier en daar bijna niets te wenschen over; en daarentegen verschijnt natuurkunde, en deels ook overnatuurkunde, in een licht van niet meer dan stamelende kindschheid. Ook de Godsdienst schijnt nu, als eene onbewolkte zon, uit des menschen helderen geest op te rijzen; en straks zien wij hem door wolken bedekken, zijnen luister verliezen, geheel ver-

verdwijnen. Men heeft de verandering, sedert het herleven der letteren, ten aanzien van dit laatste stuk, in de Metaphysica voorgevallen, aan de Openbaring toegeschreven. Dit schijnt ons toe slechts in zoo verre gegrond te zijn, als de Christen-wijsgeer de leer dier Openbaring steeds in het oog houdt. Niet, derhalve, dat de Bijbel te dezen opzigte eene ontdekking had aangebragt, die voor altijd de dwaling weert. Neen, laat iemand het gezag des Bijbels verwerpen, en dan, ganschelijk aan zichzelven overgelaten, de uiterste diepten der natuur en der *Godheid* pogen te peilen, welhaast zult gij hem, den historischen typus uit het oog verloren hebbende, tot allerlei wonderlijke denkbeelden omtrent het eeuwig Wezen, op nieuw, zien vervallen. Aanschouwt het daar, waar het gewijde blad niet meer wordt geacht, en de wijsgeerte duizend welige, maar onvruchtbare, takken schiet. Nam FICHTE *niet reeds* de persoonlijkheid der Godheid weg? Is *zij bij* SCHELLING iets anders dan de natuur zelve, doch uitgerust met krachten, waarvan men naauwelijks denkbeeld heeft? Is het vergoden van den mensch zelv', het vergoden, althans bezielen en boven den redelijken mensch verheffen, *der hemelligchamen*, niet elk op zijne beurt aan de orde geweest? In *één* woord, heeft de Grieksche wijsgeerte, voor zoo vele eeuwen, iets voortgebragt, dat in vreemdheid, ja belagchelijkheid, achterstaat bij de voortbrengsels onzer eeuwe? Wij weten wel, dat men dit dweeperij der Duitschers noemt. Maar, zouden de Grieken, in dezen zin, minder dweepers zijn geweest? — Uit dit alles blijkt dan, dat de mensch, in het bovenzinnelijke, een aanhoudend geleide behoeft. En, wel verre dat de waardij der Openbaring zou lijden door het *denkbeeld*, dat vóór haar dikwijls een licht schitterde, waartegen de duisternis bij volken, door haar beschenen, soms hoogst ongunstig afsteekt, is het juist op deze wijze, dat men met grond het denkbeeld tegengaat, alsof de eerbiediging des Bijbel-gezags, nadat de slot-som

som van deszelfs inhoud eenmaal bekend en algemeen erkend is geworden, onverschillig zou zijn.

Ziet, zoo levert, wat de goddelijke waarheid zou kunnen schijnen te krenken, den aandachtigen beschouwer nieuw bewijs voor dezelve op! Wie van ons zou dan vreezen, het geleerde onderzoek van EBERHARD te volgen, schoon zijn besluit ongunstig is voor stellige openbaring, en men, ook bij dit voorafgaand onderzoek, somtijds op uitdrukkingen stoot, die den eerbiediger van JEZUS hooge waardigheid, en van de heilige bladen in het gemeen, eenigzins raauw en ergerlijk mogen luiden?

De Leer en Leerwijze van Jezus ontwikkeld, bijzonder voor Ongeleerden, door A. BRINK, *in leven Predikant te Leeuwarden; ná deszelfs dood uitgegeven door* P. KOUMANS BROUWER, *Predikant op de Joure. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1812. *In gr.* 8vo. *LIII en* 580 *Bl. f* 4-18-:

Die den naam van BRINK *aan het* hoofd van dit werk vindt, verwacht reeds iets goeds en belangrijks; en deze verwachting wordt niet zonder reden versterkt, wanneer wij deszelfs inhoud inzien. Het eerste deel van dit boek ontwikkelt *de leer van Jezus*, het tweede *zijne leerwijze*, en behelst een aantal gewigtige zaken. De rijkdom der stoffe blijkt al aanstonds uit den korten inhoud, voor het werk geplaatst, welks mededeeling echter ons bestek verbiedt. Groot is reeds het getal der inteekenaren op dit geschrift; maar wij zouden ons verheugen, indien wij het getal der koopers en lezers door onze aanbeveling nog mogten verdubbelen, wel overtuigd, dat het nut en genoegen, daaruit te trekken, geld en moeite gemakkelijk kunnen opwegen. Men verwacht natuurlijk niet, alle de onderwerpen, in den inhoud vermeld, volledig behandeld, noch ook, over dezelve louter nieu-

nieuwe gedachten te zullen aantreffen. De grenzen van *een* boekdeel en de natuur der stoffe gedoogen de vervulling van zulk eene verwachting niet. Maar men zal in dit geschrift zeer veel goeds, alomme verspreid, bijeengebragt vinden, en tevens hier en daar oorspronkelijke opmerkingen, die van de schranderheid en wetenschap des Schrijvers overvloedig getuigen. Zulke opmerkingen ontmoeten wij vooral in het tweede gedeelte van dit werk, bij de overweging van de gelijkenissen des Zaligmakers; en, schoon het eerste gedeelte, wat de stoffe betreft, veel overeenkomst heeft met de uitmuntende *Handleiding*, die BRINK voor zijne leerlingen schreef, zoo wordt echter die stoffe in dit werk op eene geheel andere wijze, meer bijbelsch en uitlegkundig, behandeld. Het zal wel niet noodig zijn, van de schrijfwijze van BRINK eene proeve te geven: zij is genoegzaam bekend. Even gelijk in zijne andere schriften, zoo is ook hier de stijl kort, eenvoudig, aangenaam en hartelijk. Liever willen wij nog eenig verslag doen van den oorsprong dezes werks en deszelfs uitgave. Het werk zelve is voortgesproten uit eene catechizatie, die de waardige BRINK met eenige ledematen hield. Aan die ledematen dicteerde hij eene *Inleiding in de Bijbelboeken*, door hemzelven op eene nieuwe en smaakvolle wijze bearbeid; en van die *Inleiding*, door zijnen dood onvoltooid gebleven, is dit werk een gedeelte. Vele vrienden van BRINK begeerden, dat er nog het een of ander uit zijne nagelaten papieren het licht mogt zien, en na rijp beraad gaf zijne weduwe vrijheid, om dit gedeelte van die Inleiding daartoe af te zonderen. Daarmede scheen de Schrijver een soortgelijk oogmerk gehad te hebben, en, daar het als afzonderlijk *stuk een* genoegzaam geheel uitmaakte, was het daartoe *ook* wel geschikt. Uit den oorsprong van dit werk is het duidelijk, dat het, overeenkomstig zijnen titel, voor *ongeleerden* eigenlijk geschikt is, (schoon toch ook de geleerde zich deszelfs lezing niet beklagen zal;) en, daar het een gedeelte is van een groot geheel, kan het ook nie-

niemand bevreemden, wanneer hij hier en daar iets mist, bij de opgave van Jezus leer, dat hij in een op zichzelve ſtaand werk van BRINK anders natuurlijk verwachten zou. Intusſchen kunnen wij het niet anders dan goedkeuren, dat dit gemis door geene vreemde hand is aangevuld, en dat dit geſchrift onvervalscht tot ons gebragt wordt. De man, die het tot ons brengt, is de kundige en arbeidzame KOUMANS BROUWER, Predikant op de Joure, en vriend van den overledenen, die deze zijne taak, niettegenſtaande de moeite, daaraan verbonden, met veel naauwkeurigheid volbragt heeft, en aan wien wij daarvoor onzen hartelijken dank betuigen. Overeenkomſtig zijn doel, heeft hij waarlijk voor zijnen vriend een ſchoon *gedenkteeken* opgerigt, niet ſlechts door de uitgave van zijnen arbeid, maar ook door zijn eigen voorberigt voor dit werk, waarin hij den voortreffelijken BRINK inderdaad voortreffelijk teekent. Gaarne namen wij die teekening over; maar daartoe is zij te uitvoerig, en wij zouden ongaarne van dezelve ſlechts eene flaauwe ſchets leveren. De hoofdtrek is, dat BRINK een zeer uitmuntend man en Leeraar was. Die ſchoone teekening worde van vele Christenen, en inzonderheid van vele Evangeliedienaars, met gevoel en opmerkzaamheid beſchouwd, opdat zij mogen opgewekt worden, om, onder opzien tot God, zich naar dezelve te vormen! En door dit zijn werk ſtichte de zalige BRINK, ook na zijn verſcheiden van deze aarde, nog veel goeds in zijne Gemeenten en onder zijne Landgenooten; en, kan het zijn, dan verhooge de bewustheid daarvan de vreugde, die hij thans in den Hemel geniet!

Jaar

Jaarboeken der Genees-, Heel- en Natuurkunde, uitgegeven door het Genootschap Arti Salutiferae, *te Amsterdam, onder Redactie van* H. DE H. LÉMON, C. J. NIEUWENHUYS, F. H. HARTOG, F. VAN DER BREGGEN CORNZ., W. H. BLOEMRÖDER (*Med. Doctors.*) *en* F. BUCHNER (*Heel-, Oog- en Stads-Breukmeester*). *Iften Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam*, bij L. van Es. 1812. *In gr. 8vo.* 208 *Bl. f* 2-4-:

Het is niet te ontkennen, dat de Natuur- en Geneeskunde tegenwoordig zulk een gewigtig tijdperk doorloopen, dat het, in allen opzigte, der moeite waardig is, derzelver lotgevallen met aandacht na te gaan. Uit dien hoofde verdient elke welbenaamde onderneming, om ons Hollandsch geneeskundig publiek met het belangrijkst nieuws in hun vak bekend te maken, toejuiching en ondersteuning: en daar dit het oogmerk schijnt der Schrijveren dezer Jaarboeken, haasten wij ons, onze Lezers met derzelver voornaamsten inhoud bekend te maken, ten einde eenigermate over derzelver waarde of onwaarde te kunnen oordeelen.

In een kort Voorberigt wordt het plan van dit Tijdschrift opgegeven. Hetzelve zal de, tot hiertoe door het Genootschap uitgegevene, *Bijdragen enz.* vervangen, en, op de wijze der *Annalen der Heilkunde und Heilkunst* van HECKER, het voornaamste opgeven, wat, zoo wel buiten als binnen ons Vaderland, de opmerking der Geneeskundigen verdient en ter kennisse der Redactie komt. Deze Jaarboeken worden verder in twee deelen verdeeld, waarvan het eerste de *theoretische* of *wetenschappelijke*, het tweede de *praktische Geneeskunde* behandelt. Tot de eerste afdeeling behooren drie rubrieken: 1°. *Wetenschappelijke mededeelingen*, zoo wel oorspronkelijke, als uit andere werken ontleende, welke dienen ter verrijking der Genees-

kun-

kunde, als *wetenschap.* 2°. *Letterkundige opgaven*, welke tot de Geneeskunde betrekking hebben; ten minste, in het algemeen, zoo veel als noodig is, om den tijdelijken geest der wetenschap te doen kennen. 3°. *Uit- en inlandsche Mengelingen van verschillenden aard.* —— In de Jaarboeken der praktische Geneeskunde zijn mede drie rubrieken bevat: 1°. *Praktische mededeelingen*, ziektekundige en pharmacologische waarnemingen, ziektegeschiedenissen, enz. 2°. *Voorslagen ter verbetering in de uitoefening der kunst.* (Wij begrijpen niet regt, wat de Redacteurs hierdoor verstaan. In de omschrijving dezer rubriek zeggen zij, dat „ dezelve de praktische Genees„ kunde in haar geheel omvatten, waar deze slechts eeni„ ge hinderpalen ontmoet, zij mogen in de nog steeds „ gebrekkige uitoefening der Kunst gelegen zijn, of den „ Geneesheer zelven tot tegenwerping strekken, of in ui„ terlijke betrekkingen van den Geneesheer gegrond we„ zen." Wie nu kan hier iets van verstaan? wat zijn b. v. *hinderpalen*, *die tot tegenwerping strekken?*) Zoo is 't ook vrij duister, wat onder 3°., of de *praktische Mengelingen*, begrepen wordt, namelijk, „ al wat als uit„ wendig verschijnsel, tot het gezellige leven, met den „ voortgang des tijds openlijke opmerkzaamheid verdient." Wie zou daar, onder andere, een overzigt van de Ziekenhuizen, of *biographiën* der voornaamste Geneesheeren zoeken? Het is mogelijk, waaraan wij echter twijfelen, dat de geest des tijds zulk eene manier van uitdrukking medebrengt; maar dan moeten wij betuigen, dat die geest een geest der duisternis is, welke de eenvoudigste en gemeenste zaken met een geheimzinnig kleed bedekt. Wij zien ook in dit geheele plan die duidelijkheid, orde en overeenstemming niet, welke wij zoo gaarne in elke onderneming van eenig aanbelang aantreffen. Vooreerst, vinden wij het vreemd, dat de *Natuurkunde* bij de Genees- en Heelkunde gevoegd wordt, daar de twee laatsten uit de eerste ontspringen, of althans er op gegrond zijn. — Ten tweede, is de verdeeling der Geneeskunde in theoretische en prakti-

tische niet juist. Wat behoort tot de eerste? Men brengt er gemeenlijk *Anatomie*, *Physiologie* en *Pathologie* onder; doch dit zijn niet dan onderdeelen der Natuurkunde, daar zij ons den aard van het menschelijk ligchaam ontvouwen, en niet de wijze, hoe er mede te handelen. — De rubriek der letterkundige opgaven, ten derde, missen wij bij de *praktische* afdeeling, welke toch hare afzonderlijke letterkunde behoort te hebben. Wij gevoelen wel, dat het *letterkundige* niet tot het *praktische* behoort; maar het behoort even min tot het *theoretische*; het is een vak op zichzelve. — Ten vierde, brengen de Redacteurs onder de *praktische* of *kunst-mededeelingen* bijdragen tot de ziektekundige ontleedkunde, welke veeleer tot de natuurkundige beschouwing van den mensch in den zieken staat behooren, en even min tot de praktische Geneeskunst kunnen gebragt worden, als de wijsgeerige beschouwing van het overdreven gevoel of valsch vernuft tot de poëzij of eene der schoone kunsten. — Ten vijfde: de tweede rubriek der praktische afdeeling, waaraan de Redacteurs zelve geene duidelijke bestemming geven, kon gevoegelijk met die der *Mengelingen* vereenigd worden; want de *hinderpalen*, welke de Geneeskunde ontmoet, en derzelver wegruiming, raken vooral den Geneesheer, als lid der maatschappij, en de Geneeskunst, als een bedrijf, waarbij dezelve belang heeft; en voor dergelijke onderwerpen schijnt het Mengelwerk bewaard.

Tot dus verre over het plan en de schikking des werks. Een tweede vereischte, dat men in elk werk, en vooral in een van dezen aard, met regt vordert, is, dat hetzelve in een' goeden stijl geschreven zij. Het spreekt van zelfs, dat men in lettervruchten, uit verschillende handen komende, geene gelijkheid van voordragt verwachten kan. Doch, waarin de voordragt ook verschille, zij moet altijd *duidelijk* zijn; en hiertoe is het volstrekt noodzakelijk, dat de Schrijver de taal, waarin hij schrijft, min of meer meester zij. Men kan spoedig in dit geheele werk zien, dat deszelfs Schrijvers niet gewoon zijn, goede

Ne-

Nederduitsche boeken te lezen, of Hollandsch te denken; maar dat al de wijsheid, die zij ons hier aanbieden, aan gene zijde van den Rijn gewassen is. Hoe kunnen wij haar nu naar waarde beoordeelen, daar zij zich in een haveloos gewaad vertoont, hetwelk uit lappen is zamengevoegd, die zeer verwonderd zijn elkander te ontmoeten? En hoe moeijelijk is het, den gang der afgetrokkene gedachten van eenen Schrijver te volgen, en derzelver zamenhang te vatten, wanneer men aan den gang en zamenhang der slotzinnen zijne aandacht reeds geheel verspillen moet! Wij willen hier eenige weinige voorbeelden bijbrengen, om te doen zien hoedanig, over het geheel genomen, de stijl van dit werk is. Bl. 2. „ Het met „ de ziekten gewoonlijk verbonden onaangenaam gevoel, „ de ongeschiktheid waarin de menschen verkeeren om „ de gewone aangenaamheden des levens te genieten, „ en *krachtdadig daartegen in te werken*, gaven zeer „ spoedig aanleiding dat zij *daarnaar* streefden, enz." Waartegen moet men hier krachtdadig inwerken? waarnaar moet men streven? — Bl. 3. „ Herhaalde waarnemingen „ leerden den mensch al zeer spoedig dat *de opgaven van* „ *tegen ziekten en in dezelve geschikte hulp* geen zoo ge- „ makkelijk werk was." — Bl. 28. „ *Critische* gesteldheid „ der praktische Geneeskunde." Hier wordt zeker *kritieke* gemeend, dat echter geene beschaafde uitdrukking is. — Bl. 33. „ dat het (*Brownianismus*) blijkbaar medewerkte „ *hoedanig* ziekten, om dezelve te genezen, *op* verschil- „ lende zijden aangetast moesten worden," enz. — Bl. 69. „ *Tot bevestiging* van deze soort der aangehaalde gevallen, „ *bewijst* eene gevoelvolle, welopgevoedde vrouw, welke „ verscheidene nachten slapeloos had doorgebragt, *eenen* „ *gezonden welgevoedden en welgeschapen Zoon*, *ter we-* „ *reld*, die " enz. — Bl. 164. „ *oogenschijnlijke beleee-* „ *ring*." Deze en ontelbare andere dergelijke volzinnen en uitdrukkingen zetten den Lezer jammerlijk op de pijnbank, en maken het hem onmogelijk, den Schrijver met vrucht te volgen.

La-

Laten wij nu, na deze algemeene aanmerkingen, tot de onderwerpen overgaan, welke in dit Stuk verhandeld worden. — In de eerste plaats, ontmoeten wij, als inleiding tot het *theoretisch* gedeelte, het *theoretisch begrip der Geneeskunde*, grootendeels afgeleid uit de grondbeginselen der *Natuur-wijsgeerte*. Na vooraf te hebben aangemerkt, dat de gewone bepaling der Geneeskunde, waardoor dezelve van andere wetenschappen onderscheiden wordt, aan den hoogeren eisch des verstands niet voldoet, en dat men dus een opperst beginsel, een *Idée der* Geneeskunde zoeken moet; geeft de Schrijver van dit stuk, in eenige korte [illegible]gen, eene proeve, om dit *Idée* aanschouwelijk te maken. Zie hier, waarop dezelve neêrkomt. De Geneeskunde is niets anders, dan eene kennis van al hetgeen tot het welzijn van den mensch *als individu* betrekking heeft, het uitmaakt en tot hetzelve aanleiding geeft. Welzijn (in onderscheiding van geluk) is niets anders, dan het hoogst mogelijk ontwikkelde leven. *Individueel* welzijn, dit leven in de *individualiteit* van elk mensch of wezen. Doch zulk eene ontwikkeling van het leven is alleen mogelijk, wanneer hetzelve zich evenredig beperkt, wanneer er eene overeenstemming plaats heeft in de onderscheidene rigtingen, waarin het zich openbaart. Men kan de Geneeskunst dus ook bepalen, als eene kennis van hetgene het leven van elk mensch in deszelfs inwendige sterkte en overeenstemming bewaart, of, daarvan afgeweken, daartoe terugbrengt. Daar echter zulk een leven slechts *ideaal* en dus onbereikbaar is, en elk *individu* derhalve slechts een *betrekkelijk welzijn* bezit; daar dit *individueel welzijn*, in zoo verre het onmiddellijk het *individu* betreft, *gezondheid*, elke stoornis daarvan *ziekte* is: zoo kan men dan eindelijk ook de Geneeskunde aanmerken, als de kennis om 's menschen gezondheid te bewaren en zijne ziekten te genezen. Zoo komt men dan toch weêr op de gewone bepaling, welke nu echter (volgens den Schrijver) beter gegrond is. Na eene aandachtige lezing van dit

ſtukje, komt het ons evenwel voor, dat er op hetzelve vrij wat zoude kunnen worden aangemerkt. Vooreerst, vatten wij niet regt, waarom de gegevene bepaling, als *Idée*, niet beſtreden of geloochend, maar wel *betwist* kan worden: deze fijne onderſcheiding ſchijnt er ons al vrij *ſophistisch* uit te zien. Ten tweede, kunnen wij hun niet toeſtemmen, dat de eerſte bepaling, welke zij van de Geneeskunst geven, (zoo als zij echter zeggen) in de *beteekenis van dit woord zelve* ligt: want volgens welke *etymologie* men daarin de kennis van het individueel welzijn enz. vinden kan, weten wij waarlijk niet. Hoewel wij voorts de onderſcheiding tusſchen *geluk* en *welzijn* billijken, zijn wij er verre af, het geluk alleen tot het gewaarwordingsvermogen te bepalen, en het dus voor een gelijkſoortig begrip met *genot* en *genoegen* te houden. Het begrip van geluk drukt niet alleen de betrekking uit van het individu en de buitenwereld, maar ſluit tevens het welzijn in, en is zelfs daarin voornamelijk gelegen. Wij kunnen, eindelijk, in de Geneeskunde niet noodzakelijk de *kennis* erkennen van dat welzijn en van alles, wat daarop betrekking heeft, of van het leven in deszelfs vrije ontwikkeling en beperking. Dit houden wij geheel binnen het gebied der natuurkunde van den mensch beſloten, welke geenszins de *theoretiſche* Geneeskunde uitmaakt, hoewel er de Geneeskunst grootendeels op gebouwd is. De Geneeskunst is geene wetenſchap; zij is geheel *empirisch* en *praktisch*. Wij kunnen haar hier met de poëzij vergelijken. Zelfs de grootſte kunstkenner is nog geen dichter, wanneer hem het poëtisch genie ontbreekt; en menigeen zal in ſtaat wezen, de handelwijze van den arts met grond te beoordeelen, die niet in ſtaat is hem na te volgen. De kennis van het leven, in deszelfs veelvuldige wijzigingen en betrekkingen, is eene wetenſchap, welke den Geneesheer volſtrekt noodzakelijk is; maar zij maakt de Geneeskunde zelve niet uit. Wanneer de Schrijvers zich over het praktisch begrip onzer kunst zullen verklaard hebben, zullen ook wij gelegenheid krij-

krijgen, deze stelling verder uiteen te zetten en te betoogen.

Het volgend stuk geeft ons een oordeelkundig verslag aangaande den toestand der Geneeskunde in de laatste tien jaren. Daar hetzelve hier wordt afgebroken, zullen wij er bij eene volgende gelegenheid van spreken. Hierop nemen de Jaarboeken zelve een' aanvang. De *wetenschappelijke mededeelingen* zijn de volgende: 1°. Waarneming eener volkomene geslachteloosheid van een driejarig kind. 2°. Bijdragen ter verklaring van *psychische* of zielsinwerkingen van zwangere vrouwen op hare vrucht. Hier wordt vooral aangemerkt, dat men te zeer bij de duidelijke sporen, waarlangs zulk eene werking hare kracht kon uitoefenen, blijft stilstaan, en niet genoeg op het *dynamische* let. Voorts maakt de Schrijver oplettend op *het naauw verband* tusschen het voorttelingsvermogen en dat *van den geest*, waaruit dan eene hoogere en fijnere betrekking tusschen moeder en vrucht ontstaan kan. Hetgene de Schrijver bij deze gelegenheid aanmerkt, dat wanstaltigheden zeldzamer zijn, naarmate de bewerktuiging op een' lageren trap staat, gaat niet door. Bij paarden, honden enz., welke eene fijne bewerktuiging hebben, zijn de monsters zeer zeldzaam; bij tamme varkens zeer menigvuldig, en deze staan voorzeker op een' lageren trap. Monsterachtige vogels zijn ook zoo geheel zeldzaam niet, als de Schrijver beweert. Dat het *Magnetismus*, waaruit men reeds zoo veel verklaard heeft, ook ter opheldering van dit duister stuk dienen zal, is niet onwaarschijnlijk; maar of het nageslacht met die verklaringen zal te vrede zijn, is eene andere vraag. Tot besluit geeft de Schrijver vier welgestaafde soorten van inwerking van de moeder op de vrucht op: a) *De inwerking van het geestige der moeder op dat der vrucht.* Hiervan ziet men, behalve des Schrijvers aangehaalde waarneming, zoo vele voorbeelden, als menschen; want het is een oud en zeer algemeen spreekwoord: *zoo als de ouden zongen, zoo piepen de jongen.* b) *Inwerking*

van het geestige op de waarneembare bewerktuiging. Hiervan moet het geval, onder 1°. aangehaald, ten voorbeeld strekken; want de moeder van dat kind wilde gaarne, dat het een jongen zijn zou; de aanleg van hetzelve was vrouwelijk, en uit dit *conflict* ontstond de geslachteloosheid. Hoe? Door het *Magnetismus?* Den Redacteur zelven komt deze verklaring, niet zonder reden, zeer *apocryphisch* voor, schoon dezelve zeer in den geest der geneeskundige eeuwe is. c) *Overgang van ziekten, in eenen zeer bepaalden vorm, van de moeder op de vrucht;* van eene tusschenpoozende koorts, b. v. d) *Overgang van ziekten op de vrucht van buiten, door middel van de moeder;* b. v. in twee gevallen van besmetting met kinderpokken, terwijl de moeder vrij bleef. Met deze twee laatste gevallen heeft het *psychische* niet te doen; en in het algemeen dienen geen van allen zeer ter opheldering van dit onderwerp. Zij bewijzen alleen de mogelijkheid, en verder niets.

In het letterkundig gedeelte wordt een kort, doch volledig verslag geleverd van de buitenlandsche zoo wel, als binnenlandsche geneeskundige letterkunde. Men vergunne ons hier eene en andere aanmerking. Bl. 113 zegt een der Redacteurs (Dr. NIEUWENHUYS, zoo het schijnt) dat de *Opwekkingstheorie*, als zoodanig, niets met het *Brownianisme* gemeen heeft, en daaraan alleen in zoo verre hare geboorte verschuldigd is, dat BROWN's stellingen tot zelfdenken hebben aangespoord. De *Opwekkingstheorie* is integendeel niets anders dan een beter ontwikkeld en gezuiverd Brownianisme; want van beiden is de stelling, dat het leven een gedwongen staat en een gevolg van de werking der prikkels op de opwekbare vezel is, de eenige grondslag. Wie dat niet gelooven wil, leze de vroegere werken, van RÖSCHLAUB, JOSEPH FRANK, HORN enz., met aandacht, en onbevooroordeeld. Dat voorts BROWN's stellingen aan het zelfdenken zouden gebragt hebben, is eene schreeuwende onregtvaardigheid tegen BROWN's leermeesters en tijdgenooten. Hoe! wa-

waren GAUBIUS, CULLEN, VAN GEUNS, J. P. FRANK, BICHAT geene zelfdenkers? — Bl. 116 worden de *brandmiddelen* door Dr. BLOEMRÖDER onder de *mechanische* en niet onder de chemische middelen gebragt; terwijl hij beweert, dat de laatste over het geheele organismus werken. Dit strijdt tegen alle natuurkundige denkbeelden. De brandmiddelen werken op de bestanddeelen van de dierlijke vezel, en niet door eene *mechanische* drukking, snijding of iets dergelijks; en de chemische middelen werken alleen in zoo verre op het geheele organismus, als zij door de vochten worden opgenomen; zij werken dus alleen plaatselijk, waar zij door dezelve worden heengevoerd. De drukking eener voorname slagader werkt ook op het geheele organismus, maar door derzelver gevolgen; dit is ook het geval met de chemische middelen. — Bl. 116 wordt in het kort verslag aangaande het *Handboek der Materies medica* van den Hoogl. YPEY niet genoeg gelet op het eigenlijk oogmerk des Schrijvers, die zijn werk vooral voor Geneesmeesters te platten lande geschikt heeft. Ook is het onwaarheid, dat dit boek zoo verre ten achtere, en niet veel meer dan eene vertaling van YPEY's vroeger uitgegevene *Materies medica* is.

Wij hebben reeds gezegd, dat onder de praktische afdeeling vooreerst eenige waarnemingen uit de ziektekundige ontleedkunde voorkomen. Dezelve loopen vooral over de longtering, en kunnen ten bewijze dienen, dat, hoe verschillend en bedriegelijk het gelaat dier kwale dikwijls zij, de longen echter altijd voornamelijk zijn aangedaan; dat de dood dier lijderen niet zelden van bijzondere toevallen afhangt, en dat het zeldzaam is, dat er bij deze ziekte *geene groote* verstoring in de overige werktuigen plaats heeft. Opmerkelijk is in het bijzonder de, door den ervarenen NIEUWENHUYS waargenomene, verdringing van het hart in de regter borstholte, veroorzaakt door eene groote hoeveelheid etter, welke zich in de linker verzameld had. Bij deze gelegenheid spreekt NIEUWENHUYS

HUYS ook over het nut der *paracenthesis thoracis* in dergelijke gevallen, waarvan hij een merkwaardig en met eene gelukkige uitkomst bekroond geval opteekent. Daar dit middel, echter, uit hoofde van de onzekerheid der kenteekenen, altijd hagchelijk is, behoort het alleen eene laatste toevlugt te wezen.

Op deze waarnemingen volgt het verhaal van drie gelukkig volbragte verlossingen met scherpe werktuigen; zijnde, in alle drie de gevallen, de vrucht dood. Bij gelegenheid van dezelve, spreekt de waarnemer (de Heer MARINKELLE, Vroedmeester te Amsterdam,) met een enkel woord, over de oude vraag, welk leven te verkiezen zij, dat van de moeder of van de vrucht? Hij laat dezelve voorzigtig onbeslist, en die beslissing aan de *Theologanten* over; hoewel wij niet gelooven, dat die Heeren in dat geval *competent* zijn. Voor het overige zijn deze berigten lezenswaardig.

Eenige geneeskundige *mengelingen*, van onderscheiden belang, besluiten dit Stukje.

Brieven over het Zamenstel der Wereld, of de groote Werken der Schepping, voor Lezers in de Wiskunde onbedreven. Het Hoogduitsch van F. A. BOYSEN, *Predikant te Quedlinburg, vrij gevolgd en aanmerkelijk vermeerderd. Met drie Platen. Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. 1812. *In gr. 8vo.* 12 *en* 503 *Bl. f* 4-10-2

De *Natuurkunde* is zekerlijk eene der schoonste en aangenaamste zoo wel, als nuttigste wetenschappen. Wat toch kan bekoorlijker zijn, dan de kennis, niet alleen aan de uiterlijke gedaante des Heelals, maar ook aan de springveren en raderen, door welke dit groote uurwerk zoo geregeld bewogen wordt? Dan, eene grondige kennis dier voortreffelijke wetenschap vereischt voorafgaande oefeningen, wier verkrijging, zoo wel door de langdurige in-

inspanning, die zij vorderen, als door het schijnbaar drooge en onbevallige, 't welk haar in veler oogen kenschetst, min algemeen moet zijn; namelijk, *Wiskunde*. Elk mensch (en elk niet geheel ruw mensch behoorde toch *iets* van de Natuurkunde te weten) is niet geschikt, meet- of stelkundige voorstellen door te worstelen, eer hij het heiligdom der Natuurkunde binnentreedt. Het is hierom, dat, kort vóór en in onze tijden, vele bekwame lieden zich verledigd hebben, de Natuurkunde meer, gelijk de daarmede verwante Natuurlijke Historie, in eenen bevattelijken stijl ten algemeenen behoeve, dan *mathematisch* voor de Geleerden, te bearbeiden. De geschriften van ROHAULT en VOLTAIRE (over NEWTON's *Philosophie*) zijn verouderd; doch wien zijn ten onzent de werken van MARTINET, UILKENS en BUYS onbekend? Vooral het *Natuurkundig Schoolboek* en de *Volksnatuurkunde* van dezen laat in beknopte en toch duidelijke grondigheid bijna niets te wenschen overig. En echter maken zij het voor ons liggende boek geheel niet overtollig. Door hun bestek, en daar hunne taak de *geheele* Natuurkunde, dus ook de berekening der krachten, enz. insloot, of wel tevens de Natuurlijke Historie in haren kring trok, konden zij niet uitvoerig genoeg al datgene ontwikkelen, 't welk meer bepaaldelijk het *Wereldstelsel* betreft. Hierin nu voorziet dit geschrift *over het Zamenstel der Wereld* met eene zeldzame volledigheid, en tevens met eene mate van duidelijkheid, welke onmogelijk den Lezer, die slechts een weinig beschaving bij een natuurlijk oordeel voegt, kan onbevredigd laten. Met de *gedaante* en *grootte* der Aarde een begin makende, klimt het allengs, na ontwikkeling der onderscheidene wetten en verschijnselen, welke tot de Aarde in 't algemeen betrekking hebben, op tot de Planeten-, — tot de Zonnestelsels, — tot het stelsel des Heelals. Deze uitvoerigheid en duidelijkheid schijnt in de eerste Hoofdstukken, waar de klootsche gedaante der Aarde omstandig bewezen wordt, voor de kundigheden onzer tijden te groot; doch *schijnt* het ook

 slechts,

ſlechts, daar de Schrijver met opzet een' wel eenigzins beſchaafden, maar in dit vak geheel ongeoefenden Lezer vooronderſtelt. Minder beviel ons nogtans de vorm van *Brieven*, waarin dit werk is opgeſteld. De gewone briefſtijl kon hier natuurlijk niet bewaard blijven; en het is, onzes erachtens, geheel ongepast, eene belangrijke verhandeling over eenig *phyſisch* onderwerp met een: *thans blijf ik enz.* of: *ik beveel mij in uwe vriendſchap*, of: *ik verzeker u van mijne vriendſchap en hoogachting*, af te breken. Men kon, met weglating dezer noodelooze invullingen, het werk even goed in *Hoofdſtukken* verdeeld hebben, waarin dezelfde ſtoffen zouden behandeld zijn, die thans in de zoogenoemde *Brieven* voorkomen. Dan, dit is ſlechts eene zeer geringe vlek in een werk van zoo vele verdienſten. —— Wij meenen onzen Lezer geen' ondienst te doen, door hem den inhoud dezes werks mede te deelen, waaruit hij de veelomvattende verſcheidenheid van hetzelve zal ontdekken. In *achtentwintig Brieven* handelt de Schrijver *over de gedaante en grootte der Aarde; de Zwaarte; de twee voornaamſte bewegingen der Aarde en derzelver uitwerkſelen, Dag en Nacht en de vier Jaargetijden in de gematigde luchtſtreek; den dampkring der Aarde; de warmteſtof; de waterachtige en vurige verſchijnſelen; de oppervlakte der Aarde, en de cirkels, ter verdeeling, op dezelve getrokken; over de Zeeën, het Vaste-land, de Rivieren en Bronnen, de magnetiſche verſchijnſelen, de Natuurlijke Historie der Aarde, het Zonneſtelſel, de Planeten, derzelver bewoonbaarheid, de Maan (der Aarde) en de vaste Sterren.* — Behalve de reeds genoemde duidelijkheid, heeft het werk nog twee uitſtekende verdienſten; vooreerst, kennis aan de nieuwſte ontdekkingen in de Natuur- en Scheikunde, en ten andere, volkomene en herhaalde eerbiediging diens grooten Werkmeesters, zonder wien het Heelal onmogelijk, ja tegenſtrijdig ware. Het is droevig, dat men deze hulde aan het Opperwezen in onze tijden als eene *zeldzame* verdienſte in natuurkundige werken moet onderſcheiden. Van

waar

waar toch dit verschijnsel? De nieuwere ontdekkingen hebben immers niets geleerd, 't welk de gevolgtrekking uit het aanzijn en de orde der Wereld tot het bestaan en de wijsheid van haren Formeerder logenstraffe? Wij beroepen ons ten tegendeele op de schoone werken van UILKENS en PALEY, om van meer anderen niet te spreken. Deze innige overtuiging beneemt nogtans niets aan de vrijmoedigheid, waarmede de Schrijver of Vertaler dezer Brieven (immers volgens den titel zijn zij het *Hoogduitsch vrij gevolgd* en *aanmerkelijk vermeerderd* door eenen ons onbekenden Landgenoot) de wording dezer Aarde, en vooral het ontstaan der bergen, als eene *successive* werking van den Schepper beschrijft, en dus de *Mozaische* Scheppingsgeschiedenis, als tot een ander oogmerk geschreven, minder in aanmerking neemt. Wij voor ons gelooven, dat alle natuurkundige bedenkingen tegen deze *Cosmogonie* zich zeer wel laten oplossen, hetzij door het gevoelen, 't welk SCHEIDIUS ook taalkundig poogde te verdedigen, van eene bloote *vernieuwing* der Aarde, door MOZES beschreven, hetzij door dat, van de *Mozaische dagen* als groote *tijdperken* op te vatten. Aan den Zondvloed, die BOYSEN naar de letter opvat, en voor algemeen houdt, kent hij zeer aanzienlijke veranderingen in de gedaante der Aarde toe.

Dit werk laat dus, ten aanzien der *algemeene natuurkundige Aardrijksbeschrijving*, weinig te wenschen overig; maar minder uitgebreid (gelijk ook deszelfs bedoeling niet was) en minder naauwkeurig is het, waar *bijzondere Aardrijkskunde* in aanmerking komt. Wij zouden hiervan wel eenige staaltjes kunnen aanvoeren; ten bewijze moge volstaan, dat de Schrijver (die toch blijkbaar na de verschijning van PARK's reize geschreven heeft) den *Niger* met twee monden, den *Senegal* en *Gambie*, in zee laat vallen (bl. 323), daar het toch nu bekend is, dat deze twee rivieren *westwaarts*, en de *Niger* of *Joliba oostwaarts* stroomt. Op bl. 273 wordt het meer *Wan* als het *grootste* van *Azië* opgegeven, daar het toch, vol-

 gens

gens het eigene berigt des Schrijvers, slechts 30 mijlen in den omtrek heeft, terwijl (om van de *Kaspische zee* niet te spreken) het meer *Baikal* 80 mijlen lang is, en dat van *Aral* 450 vierkante mijlen bevat. De beschrijving van den *Bloksberg* (misschien in de nabijheid van de geboorteplaats des Schrijvers, en dus aan dezen bijzonder bekend) is, hoe belangrijk ook, toch te lang voor zulk een *algemeen* overzigt (bl. 284-290).

De vertaling dezes werks hebben wij met bijzonder genoegen bijna geheel vrij van *Germanismen* gevonden. Men kan zien, dat dezelve niet op taak afgewerkt, maar met oordeel, bedaardheid en kennis aan den geest onzer tale behandeld is. Mogten wij dit van die vele overzettingen zeggen kunnen, welke thans, helaas! bijna onze geheele Letterkunde uitmaken!

Reize door Schotland en de Schotsche Eilanden, uitgegeven door Dr. W. SOLTAU. Nothing extenuate, nor set down aught in malice. *Naar het Hoogduitsch. In twee Deelen. Iste Deel. Te Leeuwarden, bij* de Wed. J. P. de Boy. 1812. *In gr. 8vo.* 359 *Bl. f* 3-12-:

Zeldzaam, zeer zeldzaam, zijn Schrijvers of Vertalers zoo zeer over de *Recensenten* te vrede, of althans drukken zij zich deswege zoo ten volle uit, als de Vertaler der thans voor ons liggende Reize. 't Zijn de Recensenten, die eenparig 's mans vertaling, in het vak der *Reisbeschrijvingen*, hebben toegejuicht, en hem daardoor aangemoedigd, om het thans in 't licht gezonden werk te ondernemen. Hij doelt op *Een Zomer in het Noorden, of Reize rondom de Baltische Zee*, naar het *Engelsch* van JOHN CARR, *Esq.*, in den voorleden jare bij dezelfde Uitgeefster in 't licht verschenen. Wij herinnerden ons de genoegelijke uren van uitspanning in 't lezen des opgemelden werks, en beloofden ons, 't zelfde uit het tegenwoordig aangebodene te zullen smaken. Geene teleurstelling heb-

hebben wij ontmoet, en wij gelooven, dat dit het geval zal zijn van allen, die zich de lezing herinneren van 's mans eerste vertalingsproeve in werken van dezen aard.

Dan, het is die goedkeuring der Recensenten alleen niet, welke den Vertaler bewoog, andermaal een geschiedkundig werk te vertolken. Mangel aan eene Reize door *Schotland* en de *Schotsche Eilanden*, in onze tale, maakte dit eene behoefte. Onaangevuld bleef dezelve; en daar de wensch des Vertalers van GOEDE's werk over *Engeland*, in het IIIde Deel geuit, dat er onder 's mans nagelatene papieren iets over *Schotland* en *Ierland* mogt gevonden worden, na 't verloop van zes jaren onvervuld bleef, zal zulks, gelijk de Vertaler dezes werks zich uitdrukt, wel onder de *pia desideria* blijven.

In zoo verre dit werk eene Reis door *Schotland* enz. behelst, moge het eene aanvulling van het onvoltooid gelatene van GOEDE heeten. Anderzins verschillen zij in de wijze van voordragt zeer veel. GOEDE heeft niets van dat *luimige*, 't welk in den oorspronkelijken *Engelschen* Schrijver gevonden wordt, en door den mogelijk niet min luimigen Vertaler meesterlijk gevolgd is. Deze voert eene zoo ongedwongene pen, schrijft een' zoo lossen stijl, dat het eer oorspronkelijk dan vertaling gelijkt. Zijne bijgevoegde aanmerkingen zijn van denzelfden stempel, en onderscheiden zich doorgaans, schoon er geen VERT. bij stond, van die des *Engelschen* Schrijvers en *Hoogduitschen* Vertalers.

Engelsche Schrijver, *Hoogduitsche Vertaler!* dit klinkt vreemd en vereischt opheldering. De *Nederduitsche* Vertaler geeft ons dezelve ten volle, in dezer voege: „ Wie eigenlijk de Schrijver dezer Reize zij, is mij niet gebleken. De in *Duitschland* niet zonder roem bekende Dr. SOLTAU heeft dezelve naar een *Engelsch Handschrift* in het *Hoogduitsch* uitgegeven, en zijner vertaling is, zoo wel als der Reisbeschrijving zelve, door de *Hoogduitsche* Recensenten alle lof toegezwaaid. Offchoon ik derhalve hier slechts eene vertaling van eene vertaling le-

vere — en dit kon toch wel niet anders, daar handschriften geene gedrukte boeken en dus niet voor ieder verkrijgbaar zijn — durf ik echter, zonder als Apologist op te treden, gerust verzekeren, dat partijdigheid de pen dier beoordeelaren niet bestuurd heeft."

Het geheele *Hoogduitsch-Engelsche* werk heeft de Vertaler niet in *Nederduitsch* gewaad gestoken. Na hetzelve aandachtig gelezen en herlezen te hebben, besloot hij, alles te moeten weglaten, wat hij voor zijne Lezers (de oorspronkelijke Schrijver had de zijnen) *minder belangrijk*, of zelfs *aanstootelijk* oordeelde.

De woorden *minder belangrijk* en *aanstootelijk* vorderen mede verklaring. De Schrijver onthoudt ze ons niet, en wij deelen dezelve mede: „ *Minder belangrijk* — hier onder versta ik wel inzonderheid het *laatste* en grootste gedeelte van het *derde* Deel (want het *Hoogduitsche* bestaat uit *drie* Deelen), 't welk over *Denemarken* en een gedeelte van *Duitschland* handelt. Hetgeen de Schrijver over *Denemarken* boekt, is zoo mager, zoo schraal, dat ik het, indien het niet tevens zoo kort ware, nimmer ten einde toe zou gelezen hebben. Over *Duitschland* is hij, ja, breedvoeriger; maar op iedere bladzijde blinkt de partijdige *Engelschman* door, en partijdigheid kan ik althans in geenen *Engelschman* dulden. Gezwegen, dat wij reeds betere en naauwkeurigere berigten over het *Duitsche Rijk* in onze taal bezitten, die de weinig beteekenende bijdragen van onzen Schrijver volstrekt overtollig maken. Ik heb dus dit een en ander geheel weggelaten, en het gansche werk in *twee* Deelen gebragt, die alleen over *Schotland* en de *Schotsche Eilanden* handelen. Ik hoop niet, dat men mij deze vrij groote *Apocope* ten kwade zal duiden.

„ Het *aanstootelijke* betreft meestal de hier en daar, schoon niet dikwerf, door den Schrijver ingevlochtene *politieke aanmerkingen*. Ik haat die armzalige *kannengiessereien*, gelijk de *Duitscher* ze noemt. Ik heb ze dus, als schadelijk onkruid, overal uitgeroeid, en wensch, dat ieder Vertaler in dit opzigt mijn voorbeeld volge."

Uit

Uit het vermeldde blijkt, dat wij niet onder de meeste Lezers behooren, die veelal, gelijk onze Vertaler het uitdrukt, over de *voorberigten* het ongelukkig *transeat!* uitspreken. Dit, trouwens, zou eenen *Recensent* kwalijk voegen. En treft men te meermalen in een *voorberigt* alles aan, wat een geheel werk bijzonders bevat.

In Brieven is deze Reis vervat, en de eerste den 20sten Mei 1804 geschreven; zoo dat dezelve, schoon misschien de nieuwst beschrevene, niet van zeer late jaarteekeninge is. Een geboren *Schot*, een *Hooglander* is de Schrijver; doch hij verklaart, zijn Vaderland reeds zints zulk een geruimen tijd verlaten, en tevens zoo vele andere landen gezien te hebben, dat hij hope koestert van thans onpartijdig te zijn. Indedaad, de eerste brieven dragen geen blijk van vooringenomenheid; *gemelijk* noemt hij ze zelf; doch die wolk van misnoegen klaart welhaast op, en, schoon de luimigheid des Schrijvers ook in zijne gemelijkheid doorstrale, komt hij voorts regt op den trant, en betuigt, dat zijn oordeel over *Edimburg* en de inwoners der stad aanmerkelijk veranderd is; met bijgevoegde reden van die verandering.

Nu vindt hij genoegen in vele stichtingen en inrigtingen van *Schotland's* hoofdstad; nu wordt de Universiteit geprezen, en de wandelingen in en om de stad als ongemeen behagelijk opgegeven. Wij nemen het een en ander, de inwoners betreffende, over: „De welopgevoede lieden bezitten hier over het geheel meer kundigheden dan hunsgelijken in *Londen*, en offchoon ook een kleine zweem van pedanterie en *Geneefsche* twistzucht het onderhoud, inzonderheid der *Schotsche* Geleerden, min of meer onaangenaam make, bevalt mij echter hunne anderzins gulle en gezellige verkeering veel beter dan die van hunne *Collegas* in het *Zuiden*. Na in *Londen* de alledaagsche gesprekken over merkantiele speculatiën, staatkunde en zeevaart tot vervelens aangehoord te hebben, verschaft mij de leerrijke ommegang met de *Edimburgsche* regtsgeleerden eene zoe-

te

te herademing. Veel beschaafder, gastvrijer en regtschapener, dan lieden van het zelfde beroep in andere landen, overtreffen zij in wezenlijke kundigheden zeer verre de meeste *Engelsche* juristen, van welke men schier zeggen mag, hetgeen PALINGENIUS (*Zod. Vit.*) van de Geneesheeren zeide;

Carnifices hominum sub honesto nomine vivunt!

„ Der vrouwen, tot welke mij de toegang verleend wordt, ben ik even zeer allen lof verschuldigd. Hare vrolijke gezelligheid is indedaad voorbeeldig; zij zijn minder achterhoudend dan hare *Engelsche* zusters, en, naar 't mij toeschijnt, niet zoo trotsch en ijdel. Hare Dorische uitspraak gevalt, zoo al niet mijn oor, ten minste mijn hart, en ik vind zelfs in haar *accent* ongemeen veel vertrouwelijkheid en vrijmoedigheid. Meerendeels zijn zij schoone gestalten, rank, welgevormd en gezond, wel niet zoo blozende van kleur als de *Duitsche* vrouwen, noch zoo bruin als de *Fransche* en *Italiaansche*; doch in de uitdrukking der schoonheid, welke zich over haar geheele voorkomen verspreidt, behoeven zij voor geen van die beiden te wijken. Haar gang is vol bevalligheid, en zij zijn de beste danseresfen, welke ik ergens gezien heb. Trouwens, indien oefening den meester vormt, behoeft men zich over hare meerdere volmaaktheid in die kunst geenszins te verwonderen: want haar beheerscht indedaad eene *dansomanie*, die bijna tot eene belagchelijke buitensporigheid overslaat. Niet zonder innig bedroeven beschouwt men hier de nieuwe danszalen met eenige honderden van vierentwintig- tot twintigjarige meisjes opgevuld, die hare bekwaamheid voor eene talrijke verzameling vertoonen, en door eenen wedijver, welke even zeer het gezond verstand als de bescheidenheid en schaamachtigheid trotseert, den grond tot iedere vrouwelijke ondeugd leggen. De dartele blikken, welke die jonge schep-

ſchepſeltjes in 't rond wierpen, ergerden mij niet minder dan zij mij verbaasden, en de vrij onverſtandige theatrale goedkeuring, die de aanſchouwers der beste danſeresſen toeklapten, moet bij haar onfeilbaar de nadeeligſte gevolgen na zich ſlepen. Nu is voor mij geen raadſel meer, wat men te *Londen* onder *Schotſche onbeſchaamdheid* (*Scotch forwardneſs*) verſtaat." (*)

Bij het bezoek der kerken, had hij de Leeraars over het geheel met genoegen gehoord. Het ſpeet hem, opgemerkt te hebben, dat zij het onvoegzaam gebruik der *Engelſchen* navolgen, en hunne leerredenen lezen, in ſtede van dezelve, als de *Duitſchers*, van buiten op te zeggen. Het eerstgenoemde houdt hij voor het bederf der kanſelwelſprekendheid.

De Akademiſche vorderingen verſchaften den Reiziger menig leerrijk en aangenaam uur, en hij bekent gaarne, dat *Edimburgſche* Hoogleeraars zich over het geheel met hunne ambtgenooten op de beroemdſte Univerſiteiten van *Europa* zeer wel kunnen meten. Hij prijst het onthaal der Hoogleeraren, en zegt, dat zij in gastvrijheid de *Engelſche* verre overtreffen. Te *Oxford* en *Cambridge* had men hem, in weerwil zijner aanbevelingsbrieven, niet eene enkele gedienſtigheid betoond, maar hem overal met een ſchijnſchoon kompliment koeltjes afgezet. In *Edimburg* vond hij ieder bereid, om hem naar vermogen van dienst te zijn. De brieven uit die ſtad dragen des getuigenis.

(*) Wij kunnen niet nalaten, onze Lezers, wegens dien danslust der *Schotten*, ook te platten lande, over te wijzen naar het *Mengelwerk* onzes *Tijdſchrifts*, No. III. bl. 119, 't geen daar en verder, onder het opſchrift: *Opmerkenswaardige Bijzonderheden, de Landlieden in Schotland betreffende*, verdient bij deze Reis gelezen te worden, als ten opzigte van de Boeren zeer bijzonder.

(*Het vervolg hierna.*)

Jaar-

Jaarboeken van het Fransche Regt en de Fransche Regtsgeleerdheid voor de Hollandsche Departementen, door Mr. J. M. KEMPER, *Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid aan de Akademie te Leyden.* 1812. *I. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1812. *In gr. 8vo. f* 1-16-:

Wij zouden van den aard en de inrigting van dit Tijdschrift, na den brief van den tegenwoordigen schrijver dezer Jaarboeken aan den uitgever, die aan het hoofd des werks geplaatst en zonder twijfel reeds algemeen bekend en gelezen is, niets behoeven te zeggen, zoo wij ons niet verpligt rekenden, om ook het onze toe te brengen ter aanmoediging van eene zoo lofwaardige onderneming. Zijn de tijden, welke wij beleven, in het algemeen hoogst merkwaardig, zij zijn het bijzonder ten aanzien van het Regt en de Regtsgeleerdheid. Er heeft eene geheele herziening, verandering en volmaking in de wetgeving van Frankrijk plaats gehad. De wetgever heeft het zijne gedaan, en men mag, te dezen aanzien, het werk als voltooid beschouwen. De beginselen en algemeene omtrekken zijn aanwezig. Tijd, ondervinding en toepassing van die beginselen op bijzondere gevallen moeten het overige verrigten. Zoodanig eene, ten deele zelfs *voor oud-Frankrijk*, nieuwe en pas voleindigde *wetgeving* wordt op eens in een vreemd, met Frankrijk *vereenigd*, land ingevoerd. De Hollander, uit zijnen aard gehecht aan het oude, dat door deszelfs duurzaamheid in zijne oogen eene zekere eerwaardigheid had verkregen, ziet zijne vorige inrigtingen eensklaps verdwijnen, en moet zich regelen naar nieuwe wetten en verordeningen, die in de algemeene grondtrekken, zoo wel als bijzondere wijzigingen, zoo veel van zijne voorouderlijke instellingen afwijken. Eene geheel nieuwe wetgeving wordt door een enkel *decreet* in een vreemd land ingevoerd; maar de kennis van die wetgeving, in derzelver geheele uitgebreidheid, algemeene omtrekken en bijzondere wijzigingen; de kennis van de verscheidene en verschillende bepalingen, verordeningen en instellingen, wordt niet zoo gemakkelijk en spoedig verkregen. Intusschen dringt de noodzakelijkheid gebiedend, om er zich mede bekend te maken. De wetten zijn eenmaal ingevoerd, en men moet overeenkomstig met dezelve handelen en regt spreken. Niets kan derhalve gepaster, niets

niets noodzakelijker zijn, dan middelen daar te stellen, welke doelmatig zijn; en berekend, om de burgers, en inzonderheid de genen, die het Regt *ex professo* beoefenen, de studie der nieuwe wetgeving gemakkelijk te maken, en hun een grondig, naauwkeurig en volledig onderrigt mede te deelen. Deze middelen zijn zoo veel te meer noodzakelijk, naarmate men ijverig in de weer is, om eene menigte ongepaste en verkeerde te bezigen; naarmate men overstroomd wordt door eene zee van geschriften, die voor een groot gedeelte uit winzucht en Boekhandelaars-speculatie ontstaan; welken het mangelt aan de onontbeerlijkste vereischten; die, terwijl zij de boekenkassen opvullen, de beurzen ledigen, en de hoofden verwarren en ongeschikt maken voor eene grondige studie. Onder de doelmatige middelen komen ons geene geschikter voor dan *wél ingerigte* Tijdschriften. De Heer KEMPER heeft het nut en de doelmatigheid van dezelve in zijnen straks gemelden brief voldongen, en, zoo men nog al eenige bedenkingen daartegen mogt hebben, zal wel de overweging van de bijzondere gesteldheid, waarin wij ons thans bevinden, allen twijfel te dezen aanzien ganschelijk wegnemen. Het kan hier de vraag niet zijn, of de *journalen-lektuur* voor de wetenschappen, in het algemeen, voordeelig zij? Het is onbetwistbaar, dat menig jongeling van den uitmuntendsten aanleg door dezelve bedorven wordt, en dat zij tot oppervlakkigheid en veelweterij gereede aanleiding geeft. Maar het is even onbetwistbaar, dat men, in onze tijden en in onzen toestand, uit deze tijdschriften bijzonder veel nut kan trekken, en dat de gene, welke van eenen praktisch-regtsgeleerden aard zijn, in het geheel niet gemist kunnen worden. Er is thans niet te denken aan een zoodanig grondig onderwijs, als men in de jeugd en aan de Hoogescholen verkrijgt. Mannen van jaren, lieden, welke reeds gevormd zijn en hunne studiën voltooid hebben, moeten op nieuw onderrigt worden. Zij zijn in het nieuwe stellige Regt even onbedreven als de eerstbeginnende. Zij zijn evenwel reeds in de maatschappij geplaatst. Zij hebben vele en gewigtige *pligten* te volbrengen. Hunne ambtsbetrekkingen en hun stand vorderen van hen, dat zij met de wetten bekend zijn. Regters, advocaten en praktizijns, dikwijls overladen met bezigheden, worden belet om grondig te studeren, en voor hen zijn welingerigte tijdschriften volkomen onmisbaar. Voor de

jeugd, nogtans, zouden wij de lektuur van deze werken niet zoo nuttig, en zelfs, zoo dezelve niet wijsselijk wordt bestuurd en geregeld, ten hoogste gevaarlijk rekenen. Jonge lieden, die zich thans voor het eerst aan de studie van het Regt toewijden, zullen aan de nieuwe Akademiën gelegenheid vinden tot een meer grondig onderwijs volgens theoretische beginselen. Zij mogen van tijdschriften geen dan een voorzigtig en gematigd gebruik maken, en moeten den steilen, doch koninklijken weg, die alleen tot den tempel der *echte* geleerdheid leidt, met moed en standvastigheid bewandelen.

Dan genoeg van de noodzakelijkheid van Regtsgeleerde Tijdschriften in het algemeen. Het wordt tijd, dat wij tot deze Jaarboeken terugkeeren.

Wij achten onze Lezers, die dit werk nog niet mogten bezitten, het doel van hetzelve niet beter te kunnen opgeven, dan met de woorden van den verdienstelijken Schrijver zelven. „ Wat (vraagt hij) is dit doel anders, wat kan het anders zijn, „ dan de volledige opgave van alles, wat den lezer in staat „ stelt, om naauwkeurig en volkomen bekend te worden — „ met de vorderingen der wetgeving — met de ontwikkeling „ der regtsgeleerdheid door de uitspraken der voornaamste ge„ regtshoven, en — met de bemoeijingen van geleerde of door „ praktijk geoefende schrijvers, om de voorschriften van dat „ regt, en de beginselen van die *regtsgeleerdheid* op te helde„ ren, of tot een *wetenschappelijk* geheel te brengen. Deze „ drie afdeelingen bepalen dus het hoofdonderwerp. Als een „ ondergeschikt doel kan hierbij komen het doen plaats vinden „ van kleine verhandelingen, of stukken, welke anders bezwaar„ lijk afzonderlijk gedrukt worden." „ Het werk (zegt hij „ verder) moet zich naar mijne gedachten vooral door *volle„ digheid* onderscheiden. Het moet geen nieuw stukwerk zijn, „ waardoor alleen het getal der reeds voorhanden tijdschriften „ vermeerderd wordt. Het moet een geheel opleveren, waar„ door het raadplegen van andere bronnen noodeloos wordt ge„ maakt." enz. De Heer KEMPER ontwikkelt vervolgens dit denkbeeld, ten aanzien van ieder der bijzondere vier afdeelingen, op eene grondige wijze, en zet zijne meening, in de hem eigene manier, meesterlijk uiteen. Wij kunnen den geleerden Schrijver hierin niet volgen. Wij merken alleenlijk aan, dat het eerste Stuk volgens het voorgestelde doel is ingerigt en daaraan vol-

volkomen beantwoordt. De eerste afdeeling draagt ten opschrift: *Jaarboeken der Fransche Wetgeving*, *sedert* 1 *October* 1811; de tweede, *Jaarboeken der Fransche Regtsgeleerdheid in uitspraken van het Hof van Cassatie*, *sedert* 1 *October* 1811; (In deze beide afdeelingen volgt de Schrijver de *chronologische* orde.) de derde, *Jaarboeken der Letterkunde van het Fransche Regt*, *sedert* 1 *November* 1811; (Deze opgave is *wetenschappelijk* gerangschikt.) terwijl de aanvang van de vierde afdeeling, uit hoofde der uitgebreidheid van het voorberigt, tot het volgende Stuk is uitgesteld.

Wij nemen, ten slotte, nog de vrijheid, een paar bedenkingen aan het oordeel van den Heer KEMPER te onderwerpen. —— Eene voorname eigenschap en voortreffelijkheid van deze Jaarboeken moet zijn de vereeniging van de hoogst mogelijke *volledigheid*, waardoor men andere Tijdschriften van dezen aard kan missen, met de hoogst mogelijke *beknoptheid*, opdat het werk door te groote uitvoerigheid niet te kostbaar worde. Dit vereischte in het oog houdende, zal de verzamelaar van een soortgelijk werk zorg dragen, om vooral niet meer te doen afdrukken dan volstrekt noodzakelijk is, om de wetten, uitspraken enz. te doen kennen. Zoude nu de Heer KEMPER niet hebben kunnen volstaan met in de eerste afdeeling slechts den *hoofdzakelijken inhoud* en niet den *tekst* van de *decreten* op te geven? Hoe veel zoude door de weglating van den Franschen en Hollandschen tekst niet gewonnen worden voor het plaatsen van andere stukken, die ons mede belangrijk voorkomen en waarover wij terstond zullen spreken. Het is waar, uit zulk eene *summiere* opgave leert men het *decreet* niet volkomen kennen; doch de vraag is, of het naar den aard van dit Tijdschrift niet genoegzaam zoude zijn, wanneer men uit hetzelve slechts ontwaar wierd, dat er over deze of gene zaak een Keizerlijk *decreet* bestond? Bijaldien men dan belang had, om daaromtrent nader te worden ingelicht, zou men altijd tot de bronnen zelve zijne toevlugt kunnen nemen, althans wat het *Bulletin der Wetten* betreft; daar er nog al gelegenheid is, om bij de *Prefecturen*, *Onderprefecturen*, *Regtbanken van eerste instantie*, of *Vredegeregten* enz. dit *Bulletin* na te zien. De korte inhoud van ieder *decreet* zoude dan nog wat uitvoeriger en vollediger kunnen worden opgegeven. Zoo had men b. v. bij de summiere inhoudsopgave van het *decreet*, onder

No. 3 voorkomende, kunnen voegen: *en verbod aan de Advocaten bij den Staatsraad*, *om in het vervolg dergelijke Rekwesten te teekenen*; en bij die van het *decreet* onder No. 5: *en behouding van het regt van 25 franken per metriek quintaal op het zwart koperdraad enz.* Het is moeijelijk te bepalen, welke *decreten* wezenlijk belangrijk zijn, omdat, zoo als KEMPER te regt aanmerkt, het oordeel over dit meer of min belangrijke altijd *subjectif* is. Het *decreet* onder No. 2 zal door vele Lezers als niet belangrijk worden beschouwd; schoon de Schrijver het in zijn geheel heeft overgenomen. Door altijd eene beknopte, en, zoo veel mogelijk, volledige opgave van den inhoud van ieder *decreet*, en nimmer het *decreet* zelve te plaatsen, zou de Schrijver, in allen gevalle, het verwijt ontgaan, van nu en dan *decreten* in zijn Tijdschrift op te nemen, die men voor ons niet belangrijk rekent. Voegt men hier nog bij, dat deze Jaarboeken toch bijna uitsluitend zullen worden gelezen door Ambtenaren of Regtsgeleerden, die zeer gemakkelijk de bronnen zelve kunnen nagaan, dan zal onze bedenking nog meerdere klem verkrijgen.

Eene tweede bedenking, tot de *tweede* afdeeling betrekkelijk, staat met de zoo even geopperde in onmiddellijk verband. De ruimte, die de Hoogleeraar door het weglaten van den tekstuelen inhoud der *decreten* zoude bekomen, zoude hem in staat stellen, om mede de *uitspraken* der *Keizerlijke Geregtshoven* in zijn Tijdschrift op te nemen. Zoo dit al niet woordelijk konde geschieden, zoude men zich met eene korte opgave van hetgeen bij de uitspraak beslist is, en met eene beknopte vermelding van de voornaamste *motiven*, kunnen vergenoegen. Deze bedenking is, in ons oog, van veel gewigt. Wij erkennen wel ten deele de gegrondheid der aanmerkingen van KEMPER op dit stuk; doch wij zijn altijd van meening, dat het voor den regter, advocaat en praktizijn dikwijls van het hoogste belang is, om, vooral in twijfelachtige gevallen, te weten, hoe deze of gene zaak bij eenig Geregtshof is verstaan. Het misbruik, dat hiervan kan gemaakt worden, sluit toch het gebruik niet uit. En — wat de onmogelijkheid betreft, om in dezen door de dagelijksche vermenigvuldiging van daartoe betrekkelijke Journalen volledig te zijn, — het is hier, waar toch iedere uitspraak op zichzelve staat, verkieslijker, iets minder volledigs, dan in het geheel niets te hebben. Ook zoude men zich alleen kunnen bepalen tot die gewijsden,

wel-

welke door SIREY worden opgenomen; vermits deszelfs verzameling het volledigst is en het meest gebruikt wordt. Wij houden het niet opnemen van deze uitspraken voor een wezenlijk gebrek in deze *Jaarboeken*. De Schrijver heeft zelf als een vereischte in zijn werk opgegeven, dat het een geheel moest opleveren, waardoor het raadplegen van andere bronnen noodeloos werd gemaakt. Hoe kan nu voor den Regtsgeleerden, met name den advocaat of pleiter, het raadplegen van de verzameling van SIREY noodeloos zijn, ingevalle de tegenpartij zich op eene uitspraak van eenig Geregtshof beroept? Hoe zal hij de bewijzen, daaruit ontleend, kunnen ontzenuwen, bijaldien hij niet in staat is, die uitspraak zelve na te lezen? Hij is volstrektelijk verpligt, om zich, al ware het alleen om deze reden, het werk van SIREY aan te schaffen. En dit werk moest men toch door deze Jaarboeken kunnen missen. — Wij zouden dus den verdienstelijken Hoogleeraar ten sterkste aanraden, in zoo verre van zijn gemaakt plan af te gaan, dat hij mede de belangrijke *uitspraken van de onderscheidene* Geregtshoven in zijne Jaarboeken opnam, al ware het dan ook, dat hij, om daartoe de noodige ruimte te vinden, de geheele *vierde* afdeeling moest achterlaten. Wij hebben deze beide bedenkingen met bescheidene vrijmoedigheid voorgesteld. Eene derde zoude zijn, of men wel genoegzaam verzekerd kan zijn, dat dit werk op denzelfden voet zal worden voortgezet, *als het is* aangevangen; daar toch de Heer KEMPER aanleiding geeft, om te denken, dat hij voornemens is, de *redactie* van dit werk in het vervolg aan een ander op te dragen. Het is mogelijk, dat het weder in goede handen valt; doch het is niet waarschijnlijk, dat het een' tweeden KEMPER tot *Redacteur* zal aantreffen, en zelfs.... Doch laat ons niet te veel bezorgdheid hebben. Dat wij ons veel liever verblijden over een zoo gelukkig aangevangen werk, en den Heere KEMPER onzen welmeenenden dank toebrengen voor de moeite, die hij, aanvankelijk, ten dienste der wetenschappen, heeft op zich genomen. Het is in waarheid eene onderneming van het allerhoogste belang, en het zoude te bejammeren zijn, wanneer de uitgever er niet gelukkiglijk in slaagde door eenen ruimen aftrek. Het nut, dat wij ons van dit Tijdschrift (hetwelk velerlei stuk- en broddelwerk zal doen vergeten, en de bemoeijingen van een aantal armhartige vertalers en winzuchtige *speculanten* tot niet doen uitloopen) voorstellen, is onberekenbaar.

baar. Ieder ambtenaar, ieder burger, welken het te doen is, om de *administrative* en *civile* wetgeving te leeren kennen, ieder regter, ieder pleitbezorger, voor welken toch de kennis der gewijsden van beroemde Geregtshoven en de toepassing der wetten door dezelve niet onverschillig kan zijn, moet zich deze Jaarboeken aanschaffen. Wij zouden dezelve niet kunnen aanprijzen, zoo als het behoort, indien anders een werk van dezen aard, zoo volledig ingerigt, zoo naauwkeurig bewerkt, zoo keurig geschreven door eenen man, wiens roem als Regtsgeleerde en Letterkundige duurzaam gevestigd is, eenige aanprijzing noodig had.

Origine des Découvertes attribuées aux Modernes, où l'on démontre que nos plus célèbres Philosophes ont puisé la plupart de leurs connoissances dans les ouvrages des Anciens; et que plusieurs vérités importantes sur la Religion ont été connues des Sages du Paganisme. Par M. L. DUTENS, *de la Société Royale de Londres.* Quatrieme Edition. II Tomes. à Paris, chez G. *Dufour et C.*, et à Amst. chez G. *Dufour.* 1812. 281 et 420 pages.

Het doel van dit werk is, *te doen zien*, dat de ouden, Grieken, Romeinen, Egyptenaren enz., in alle wetenschappen, zoo wel als kunsten, de voorlichters, de grondvesters, en veelal nimmer bereikte meesters, voor de nieuweren zijn geweest. Hiertoe loopt het de stelsels, zoogenaamde ontdekkingen en uitvindingen der laatsten, in alle belangrijke vakken, door, en staaft, zijns bedunkens, door plaatsen uit de oudheid, die gedeeltelijk in den tekst vertaald, gedeeltelijk of ook gelijkelijk in het oorspronkelijke onder denzelven geplaatst, ook wel slechts aangehaald worden, de opgegeven bewering. Wij behoeven niemand te zeggen, dat deze bewering het grootste paradox is, dat sedert lang ter wereld verscheen. In de beeldende kunsten gaf men, ja, grootendeels gewonnen spel aan de ouden. Ten aanzien van poëzij en welsprekendheid schijnt, na langen strijd, ook in hun voordeel beslist te zijn. De muzijk is een onderwerp, waarover het noodige licht der geschiedenis, tot eene geldige beslissing, nog welligt ontbreekt. En slechts in de mimi-

mische danskunst houdt men der Grieken meesterschap voor meer uitgemaakt; om niet te spreken van het tooneel, dat met het onze bezwaarlijk kan vergeleken worden, waarvan wij naauwelijks een behoorlijk denkbeeld kunnen vormen, en waarvan ook onze Schrijver niet gewaagt. In de wetenschappen, daarentegen, herinneren wij ons, behalve de meetkunde van EUCLIDES, naauwelijks eenig stelsel der ouden, dat met de hedendaagschen zou kunnen wedijveren. Ja; in het zedekundige moge het nog gaan; in hetgeen men bovennatuurkunde noemt, worde geene uitstekende verdienste aan hen ontzegd; in de werktuigkunde zij het toegestaan, dat zij verre moeten zijn gevorderd geweest: wie kreeg het immer in zijne hersenen, bijna de geheele proefondervindelijke natuurkunde, met al derzelver werktuigen en hulpmiddelen, de scheikunde, de heelkunde, en wat al niet, voor een groot gedeelte in de uiterste volledigheid, bij de ouden te willen aangetroffen hebben? De Heer DUTENS wil dezen weg op. Ten aanzien van physieke en metaphysieke onderwerpen poogt hij niet enkel te doen zien, dat de oplossing der ouden even zoo goed of wel beter dan die der nieuweren zij, maar — gelijk ook het opgegeven doel des boeks medebrengt — dat beide even dezelfde zijn, door de laatsten, nu eens met verzwijging, dan ook weer onder openhartige, maar ras vergetene bekentenis, slechts uit de schriften der eersten gehaald. In dezer voege zien wij DESCARTES, LOCKE, LEIBNITS, zoo wel als COPERNICUS, NEWTON en anderen, van de eer hunner voornaamste ontdekkingen beroofd, en bewijzen van voren, ingeschapen denkbeelden, te voren bepaalde overeenstemming, beste wereld enz., gelijk ook draaikringen, zwaartekracht, wenteling der aarde, in de overblijfselen der oude Grieksche wijsheid voorhanden. Ja, wat ten aanzien van ruimte en tijd, van de schepping uit niets, van den oorsprong des kwaads, en zelfs erfzonde, geleerd wordt, *dat is al meer geweest.* Niet veel anders gaat het toe met de natuurlijke geschiedenis, de sterrekunde, de plantkunde, de kennis van het menschelijk ligchaam; en ook BUFFON, NEEDHAM, FALLOPPIUS, HARVEY, LINNÆUS, en hoe al de groote mannen heeten, komen mede, gelijk men zegt, van eene even slechte markt te huis. Ja, onze slingers, onze microskopen en teleskopen, zamt afleiders — en waarom ook niet electrifeermachines? — het is alles slechts oude kost, enkel gelukkiger

 of

of min gelukkig opgewarmd en tot eenige meerdere volmaking gebragt. Per flot zouden wij het haast met den Schrijver over den *aardftaart* (zie Mengelwerk van dit Tijdfchrift, 1812. N°. V.) moeten éens worden, dat de uitgeleefde aarde niet meer veel bijzonders voortbrengt, en het met de menfchelijke wijsheid al hoe langer zoo erger zal verloopen!

Doch, wij hooren, dunkt ons, vragen: hoe ftaat het dan met de bewijzen voor al dit — het zij geheel ongehoorde, het zij ten minfte doorgaans niet geloofde? Inderdaad, men kan den Schrijver eene zeer uitgebreide kennis van allerlei oudheid, en ook van het nieuwere, niet betwisten. Zijn boek verdient ook, buiten tegenfpraak, de aandacht des weetgierigen. Hij zal er, ongetwijfeld, veel vinden, dat hij niet verwacht had, en niet zonder een belangrijk nadenken zal kunnen laten voorbijgaan. Het onderzoek naar de kennis der ouden, ook in zoodanige vakken, in welke zij weinig achting bezitten, is gewis geene onbelangrijke taak. De omftandigheid, dat wij flechts brokken van hunne meeste gefchriften bezitten, de enkele ftalen hunner bekwaamheid, in boeken of oudheden nog blijkbaar, en de zekerheid, dat zij toch in andere opzigten zoo groote voortreffelijkheid bereikt hebben, fporen al even zeer tot dit onderzoek aan. Hetgeen ons fcheen te veroorloven, al mede eens te lagchen bij de onderneming van dezen letterkundigen HERCULES, is, dat hij, onzes bedunkens, veel te veel wil bewijzen. Wij zijn niet zoo geleerd als onze Schrijver, die alle vakken van menfchelijke kennis fchijnt op zijn duim te hebben; doch, in allen geval, fchijnt het ons toch wat gewaagd, uit het gouden kalf van MOZES en de Mummies der Egyptenaren te befluiten, dat zij beter Chemici dan wij waren; ja in dit vak reeds merkelijke kennis te veronderftellen bij TUBAL-CAIN, die dezelfde met VULCAAN zou geweest zijn, omdat hij in koper en ijzer werkte. Even zoo is de enkele plaats, hier aangehaald, ons geenszins genoeg, om aan te nemen, dat PLATO eene fchepping uit *niet* zou geleerd hebben; daar zijn ganfche ftelfel omtrent den oorfprong van het kwaad op de eigenaardige gebrekkigheid der ftoffe fchijnt te berusten. En ieder, die weet, hoe diepzinnig deze wijsgeer over *zijn*, *wezenlijk zijn* en *niet zijn*, redekavelt, zal ons dit ongeloof gaarne vergeven. Over de oude vergrootglazen en verrekijkers fchijnt de Heer DUTENS zelf niet zeer te vrede; althans hij laat niet

na,

na, de scherpzinnigheid zijner helden van tijd tot tijd te roemen, dat zij het zonder dezelven zoo verre bragten. Ten aanzien van de Chirurgie, opdat wij dit er nog bijvoegen, zullen wij meest op het gezag van een beroemd Engelsch Chirurgijn moeten afgaan, wiens ingevlochten declamatie ons toeschijnt niet zeer veel te bewijzen. Overigens zal men reeds hebben opgemerkt, dat van de nieuwste theoriën, b. v. van KANT en zijne volgelingen, van LAVOISIER, van BLUMENBACH of andere physiologisten, etc. etc., niet wordt gerept. Ja, dikwijls zijn het begrippen, van welke men thans zal oordeelen, dat het weinig verschilt, wie ze al of niet in de wereld gebragt heeft, omdat ze inderdaad weinig waarde bezitten. Behalve deze onvolledigheid, bezit het boek eene andere, daaruit natuurlijk voortspruitende, dat één werk van kwalijk zevenhonderd pagînas in 8vo, en één hoofd van misschien vijfentwintigmaal minder jaren studie, niet alles bevatten kan. Aan het einde vinden wij een paar brieven, betreffende het zeldzame werk van MICHAËL SERVETUS, *Christianismi restitutio*, waarvan zich een exemplaar van de oorspronkelijke editie in de Keizerlijke Bibliotheek te Weenen bevindt.

Moge het boek niet slechts lezers vinden, maar zelfs, dit zou ons nu eens aangenaam zijn, openlijken twist en letterkundigen oorlog veroorzaken! Wij wenschen daarbij gaarne ons rolletje te spelen, om namelijk, zoo als men zegt, in troebel water te visschen; of, zoo men wil, als eene neutrale mogendheid, met het voordeel te gaan strijken. Het zij zoo!

Plan, hoe alle Overstroomingen, ontstaan door Opperwater of IJsverstoppingen, in de Rivieren van Holland, voor altoos voorgekomen zouden kunnen worden enz., door C. ZILLESEN. *Te Utrecht, gedrukt voor den Auteur, bij* J. Altheer. *In gr. 8vo. 52 Bl.*

Reeds sedert onheugelijke tijden was de aandacht der Hollandsche waterwerkkundigen op de gewone voor- of najaarsoverstroomingen der rivieren bepaald, en wel met zulk een gunstig gevolg, dat, met uitzondering van enkele gevallen eener ongemeene rivier-hoogte, de meeste gevaren zijn afgekeerd. Sommige hulpmiddelen, nogtans, hadden eene nadeelige uit-

komst. Van dezen aard was de graving van het Pannerdensche Kanaal in den jare 1709, welk ten doel had eene afwending van den stroom; doch welks uitkomst, verre van aan de verwachting te beantwoorden, den Rijn aanmerkelijk deed verhoogen, zonder in de Waal eene genoegzame aftapping te bewerken. In den jare 1775 heeft men dit kwaad getracht te herstellen door het zoogenoemde Bijlandsche Kanaal, en daardoor eene vrij evenredige verdeeling in den afloop van het water te weeg gebragt. Dan, eene latere ondervinding in en na den jare 1775 heeft al wederom de vruchteloosheid van dit hulpmiddel bewezen, uit hoofde der meer dan ooit te voren aanwezige ijsverstoppingen op den Boven-rijn, de Waal en de Lek, door eene vermeerderde snelheid van stroom veroorzaakt, waarvan onder andere het jaar 1809 de jammerlijkste gevolgen heeft opgeleverd. Maar op welke wijze zal dit, telken jare al meer en meer te duchten, onheil worden afgekeerd? Te midden der onophoudelijke zorgen van het Gouvernement te dezen opzigte, heeft de Heer ZILLESEN, reeds van elders door zijne vaderlandsche arbeidzaamheid bekend, de aandacht der waterbouwkundigen in de hier boven aangekondigde verhandeling opzettelijk tot dit gewigtig punt bepaald. Tot dit einde wil hij de rivieren op een bepaald en niet gevaarlijk peil houden, en, wanneer het water door ijsverstopping te hoog mogt rijzen, hetzelve, nog zoet zijnde en voordeelig door zijne slib, afleiden door ontlasting, en langs dezen weg de ontzettende ijsdammen verhoeden, die, bij voorvallende dijkbreuken, niet dan de schrikkelijkste verwoestingen bedreigen. Dit middel nu van aftapping van zoogenoemd *blank* water meent hij te vinden in het aanleggen van zekere *Kraanduikers*, wier grond vlak met de kokers, onder door de dijken henen, eene horizontale lijn met de landerijen achter de bandijken moet beschrijven, en wier kraan of sleutel, met eene regt opgaande as, door middel van eenen hefboom boven op den bandijk zal geopend en gesloten worden. Zijne beschouwing bij dit belangrijke onderzoek berust op een aantal waarnemingen wegens de hoogte en kracht van water en ijs op de rivieren, en de uitwerkselen der gemaakte doorsnijdingen tot aftapping van het water; voorts op wis- en natuurkundige gronden ten aanzien dier afleidinge, welke door hem wordt voorgeslagen, en op de berekeningen van het nut, welk zijne uitvinding, boven alle andere tot hier-

tot

toe beproefde middelen, zoude te weeg brengen; terwijl eene naauwkeurige beschrijving en afbeelding des Kraanduikers geschikt is, om met meerderen grond over zijne uitvinding te oordeelen.

Het is alhier de plaats niet, om de voordeelen, bezwaren of nadeelen dezer kunstmatige voorstelling te ontwikkelen. De zaak zelve verdient alle de oplettendheid van het Gouvernement, welke ook door den Schrijver te regt wordt ingeroepen. Doch, hoedanig ook de uitkomst van zoodanig onderzoek op openbaar gezag moge zijn, de poging van den Heer ZILLESEN, om, op eene onkostbare wijze, tot afwending der telkens grootere gevaren voor onderscheidene Departementen mede te werken, verdient allerwegen lof- en dank-erkentenis.

Het Turfschip van Breda, historisch Tooneelspel (uit de XVI Eeuw) door C. VAN DER VIJVER. *Te Amsterdam, bij A. Mars, 1812, In kl. 8vo. 96 Bl. f*:-10-:

De Vaderlandsche Geschiedenis, eene zoo rijke bron voor *dramatische* gewrochten, heeft ook tot dit stukje de stof opgeleverd. De verrassing van *Breda*, in 1590, door middel van een turfschip, welke zoovele overeenkomst heeft met het bekende geval van het *Trojaansche* paard, was geene ongeschikte stof tot eene tooneelmatige behandeling. De Heer VAN DER VIJVER heeft zich daarbij niet van den *treur-* maar van den zoogenaamden *tooneel-stijl* bediend, die te meermalen in het *burleske* vervalt, 't welk bij het belang der zaak, en de lijken, die er vallen moeten, wat al te zeer afsteekt. Van de Geschiedenis is hij echter niet verder afgeweken, dan het den Tooneeldichter vergund is. De turfschipper VAN BERGEN, in het dorp *de Leur*, is de ontwerper van het stuk. Zijne dochter MARIA heeft, gedurende haar verblijf te *Breda*, een' minnehandel begonnen met eenen *Spaanschen* korporaal, die haar uit de handen zijner makkers, en uit het water gered had. Zij is daardoor afkeerig geworden van het huwelijk met zekeren WILLEM, een' jongeling van haar dorp, en vriend van haren vader. Intusschen komen MAURITS en HERAUGIÈRE, verkleed, op het tooneel, ten einde te onderzoeken, of zij wel bij den regten man zijn. (Hoe zij aan de kennis van zijn plan ge-

gekomen zijn, wordt niet gemeld.) Dan, het geheim is ook bekend aan VAN OVEN en zijne vrouw, twee praatzieke menschen; de soldaten, die tot de onderneming dienen, trekken *onder het spelen van een' marsch* naar het schip, waarin zij door dorpelingen, *die hunne hoeden zwaaijen*, verzeld worden. Dit is toch geen bewaren van een geheim van dezen aard! Intusschen krijgt VAN BERGEN bij toeval een' brief van FRANCISCO, den minnaar zijner dochter, in handen, waarin hij haar het berigt van LANCIAVECCHIA's vertrek geeft, en meldt, dat zijn zoon, die bij lang zoo streng niet is, het bevel over *Breda* in handen heeft. Deze tijding wil de vader tot zijn oogmerk gebruiken; maar wij zien weinig uitwerking van dezelve. MARIA gaat mede op het schip; en het derde Bedrijf opent zich te *Breda*, bij het kasteel, met laffe boerterijen der *Spaansche* soldaten. (Het ware te wenschen, dat onze Tooneeldichters den grooten SHAKESPEARE liever in zijne meesterlijke ontvouwing van het menschelijk hart en deszelfs togten, dan in de smakelooze mengeling van het boertige en ernstige, navolgden, zoo zij *hem* al navolgen.) FRANCISCO, de minnaar, maakt intusschen bij het schip te zijn, en VAN BERGEN schijnt onverschillig aan te zien, dat hij zijn hof bij zijne dochter maakt; iets, 't welk hem van den verliefden korporaal eenige meerdere gemakkelijkheid in het onderzoek van het vaartuig schijnt te verschaffen, alsmede de *vrijheid, om met lossen tot den volgenden dag te wachten.* Deze onachtzaamheid schijnt de eenige vrucht van MARIA's medegaan te zijn, zekerlijk in de gevolgen groot genoeg; dan het dunkt ons toch, dat de Dichter beter partij van dien minnehandel had kunnen trekken. FRANCISCO toch is niet alleen geenszins in 't geheim, maar gaat eerst uit het wachthuis in stilte naar de stad, om aan MARIA een bezoek te geven, en komt dan, in het beslissend oogenblik, met den Oversten *uit het kasteel* weder te voorschijn. Hoe dit zamenhange, vatten wij niet. Hij vecht zelfs, als een wakkere *Spanjaard*, tegen den ouden VAN BERGEN, doch wordt nu op zijne beurt door MARIA gered. Het doet ons waarlijk leed, dat deze vreemdeling, voor wien de Dichter ons weinig heeft weten te *interesséren*, het meisje bekomt; liever hadden wij haar aan den braven, ijverigen en echt-vaderlandschen WILLEM gegund, die haar zoo hartelijk lief heeft. Ook is het niet zeer overeenkomstig met de zeden van dien

tijd,

tijd, dat de *Hollanders* hunne dochters zoo maar aan *Spaansche* soldaten uithuwelijkten, en dat wel op voorspraak van MAURITS. Met alle deze gebreken, die het stukje heeft, leest het toch aangenaam, en weet belang te wekken. Wij twijfelen niet, of dit zal bij de vertooning, die te meermalen zeer levendig is, niet minder het geval zijn. Onder andere huivert men met VAN BERGEN op het gezigt van den *Spanjaard*, die het schip beklimt en voor de grap met turven werpt, en vreest elk oogenblik, dat de verborgene manschap zal ontdekt worden. Wij hadden wel gewenscht, dat de Dichter den schoonen trek van dien krijgsman had kunnen gebruiken, die, vreezende zich *door* hoesten te verraden, zijne makkers verzocht, hem om te brengen. — Het *jij* en *je* hindert altijd bij de lezing; in het spreken is 't wat anders.

Vertellingen aan mijne Dochter; naar het Fransch van J. N. BOUILLY. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1812. *In kl. 8vo. 276 Bl. f* 1-16-:

Vertellingen, merkt het voorberigt zeer juist aan, geven altijd en in alle gevallen genoegen, en voor het onderwijs der *lieve* jeugd zijn zij bij uitstek geschikt; men boezemt door dezelve slechts goede gevoelens in, zoo bestuurt men, zonder dat het wordt opgemerkt, boeit, al spelende de aandacht, doet den kweekeling eenen aangenamen omweg nemen, voorkomt misslag, verbetert gebrek, en doet eene belagchelijkheid in het oog vallen. Maar de vertelling moet voor het kind opzettelijk zijn opgesteld, en moet niet altijd berispen; door de opwekking der eigenliefde wint men het vertrouwen, en het prijzen van éêne deugd geeft regt om twee gebreken te berispen. Tot het vormen van zoodanige verhalen is dan ook juist niet ieder berekend; maar, men brengt het daar toch al verder en verder in door oefening, en wij wenschen, dat vele vaders en moeders den Heere BOUILLY de kunst zullen afzien: ook daartoe, maar even zeer tot een aangenaam leesboek voor de lieve jeugd, mogen wij dit werkje voor den beschaafden stand gerustelijk aanprijzen. Het bevreemdt ons dan ook niet, dat het oorspronkelijke ook van staatswege bijval en goedkeuring vond.

Dit

Dit eerste deeltje bevat 20 afzonderlijke verhalen, en is met een fraai vignet en niet onaardige plaatjes versierd; de overzetting draagt al mede onze goedkeuring weg. De verhalen zijn te lang, dan dat wij een daarvan in deszelfs geheel mogen overnemen; wij moeten het daarom bij deze algemeene aanprijzing laten, die wij evenwel van ganscher harte doen.

Almanach(k) der Musen en Gratiën; aan Vriendschap, Liefde en Kunst gewijd. 1813. *Amsterdam, bij* B. Maaskamp. *f* 1-16-:

Met genoegen kondigen wij onzen Lezeren de hernieuwing van dit bevallig Jaarboekje aan, dat wij niet weten, of zich van de zijde der Teeken- en Graveer-, dan van die der Dichtkunst, het meest aanbevele. Onder de proza-stukjes vonden wij eene ons onbekende bijzonderheid wegens den beroemden MOZART, die hier voorkomt, als in zijn 37ste jaar reeds uitgeput door veelvuldigen en overspannen arbeid; wanneer hem de zamenstelling van zijn vermaarde *Requiem*, op dringend aanzoek eens vreemdelings ten behoeve van eenen vriend vervaardigd, als 't ware den laatsten slag toebragt; zoodat het nog onvoltooid achtergelaten werk daarna door SUSMAYER werd aangevuld. Dan, 't is het dichterlijk gedeelte *inzonderheid*, waardoor zich deze Almanak *zoo voordeelig* onderscheidt; en 't is onmogelijk, in de hier geplaatste stukjes, omtrent den maker mis te tasten; ook al waren ze met geene W. geteekend. Wij kunnen niet nalaten, te dezer gelegenheid, den Heere WESTERMAN, dien beminnelijken Zanger voor Echte-liefde en huisselijk geluk, den besten uitslag der geopende Inteekening op eenen bundel Dichtstukjes niet slechts van harte toe te wenschen, maar met vertrouwen te voorspellen bij onze, voor huisselijk genoegen zoo gevoelige, Landgenooten. Zie hier, uit de hier medegedeelde, een stukje ter proeve:

Stap vóór stap.

Zachtjes, lieve; schuw het spoeden,
Nog voor kleiner (sneller) loop te zwak;
Laat de moederzorg u hoeden;
Stap, mijn jongske, met gemak:

Ligt bedaard uw zwakke voetjes,
Stapje om stapje, stil en zoetjes;
Neem uw wankle schreedjes kort:
Klem uw handje om moeders vinger,
Eer het waglend lijfje slinger'
En gij, wanklend, nederstort.

Schoon uw tengre leedjes beven,
Waag u aan dien steun, mijn kind,
Waarin ge op den weg van 't leven
De eerste en beste waarborg vindt.
Schoon die steun onvast moog' schijnen,
Wil daarom u niet verpijnen;
Neen, gij kunt er vast op gaan:
Schijnt u de eene hand te toeven,
De andere is, waar 't zal behoeven,
Vaardig om u bij te staan.

Even als uw lieve mondje
Aan haar voedingrijke borst,
In uw eerste levensstondje,
Zorglijk in haar arm getorscht,
Met [illegible]en togen,
De eerste [illegible] heeft ingezogen,
Door haar zelve zoo gespild,
Wijl ze u kuste, koosde, streelde,
En haar leven met u deelde,
Om uw nood te zien gestild:

Zoo klemt gij uw mollig handje
Nu om haren vinger vast,
En zij ligt haar dierbaarst pandje
Zorglijk d'eersten levenslast.
Door met blijdschap u te aanschouwen,
Stort zij 't eerste zelfvertrouwen,
Lieve kleine, in uwe borst;
Ja, voorzigtig slaat ze u gade,
Opdat ze u tot beter rade,
Zoo ge iets roekloos wagen dorst.

Ga dan, op den weg van 't leven,
Stap voor ſtap; ſchuw ſneller loop:
Schoon u alles moog' begeven,
Vindt ge uw voedſter in de Hoop.
Ja, zij zal de hand u bieden.
Wat uw wenſchen moge ontvlieden,
Wend van haar u nimmer af:
Zij zal, u het beste ſpellend',
Stap voor ſtap u vergezellend',
U geleiden tot aan 't graf.

Het ſtukje, *Aan Charlotte*, geteekend J. V. N., kunnen wij niet naar behooren reciteren; en wij zetten dit den bekwaamſten in de kunst! — Een weinig vreemd kwam ons hier het bekende versje van VONDEL, *op de uitvaart van mijn Dochtertje*, te voren, aan het einde geteekend J. v. V., alsof het, even als de andere, door den Dichter zelven ware ingezonden. — Aardig vinden wij den pligt der Vrouwe in dezer voege uitgedrukt: „ De ſchepter des Huwelijks is, in het oog van elke „ Bruid, de herders-ſtaf uit GESSNER's *Idyllen:* maar zij be- „ denkt niet, dat die zelfde ſtaf dient, om het ſchaap, dat ter „ zijde wijkt, met eene kluit te begroeten en tot zijnen pligt „ te brengen." — *De Gravin van Saulx*, Romance, naar het Fransch van MONCRIF, is ons, bij vergelijking, gebleken, eenige zwakke regels uitgezonderd, niet kwalijk bewerkt te zijn; dan, in een' Almanak der Muſen en Gratiën, wenschten wij eene *gratieuſer* uitvoering en naauwkeuriger correctie. Ten bewijze een paar regels: „ Zie daar de bekoo(o)rende hoe- „ danigheden, waardoor eene Schoone allen (alleen) aan de „ (den) Man behagen kan," enz. Ook is de versregel bl. 27. reg. 5. een voet te lang.

De Plaatjes zijn dit jaar ongemeen fraai.

BEOORDEELING.

Zestal Leerredenen, *door* J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden*, *bij* D. du Mortier en Zoon.

(*Vervolg van bl. 677 des vorigen Jaars.*)

De eerſte Leerrede, over Joh. III: 31, draagt het opſchrift: *de hemelſche oorſprong van Jezus.* Na de inleiding, waarin de verhevenheid van Johannes den Dooper uit zijne zelfvernedering voor Jezus, zoo als die zich vooral in de woorden van den tekst uitdrukt, allezins meesterlijk wordt betoogd, zouden wij, wij moeten het bekennen, eene leerrede over het groote der ware nederigheid, of ook over Johannes, hebben verwacht. Dit toch blijft, tot op het einde van bl. 8, zoodanig het heerschend denkbeeld, dat de wending, waarmede de Redenaar tot zijn onderwerp komt, ons meer een verrasſende ſprong, dan een treffende overgang ſcheen: want deze moet, bij het terugzien, op al wat gezegd is, een helderder licht werpen. Naar ons gevoel althans ware de inleiding natuurlijker en treffender geweest, indien hij Johannes eerst had voorgeſteld als den grootſten onder allen, die van eene vrouwe geboren zijn, en dan aangetoond, hoe diep hij nogtans ſtond, en, blijkens zijne eigen uitſpraak in den tekst, zichzelven ſtelde, beneden Jezus. „ *Hij ſprak uit de aarde, omdat hij uit de aarde was.* Hier ſtelt hij Jezus tegen over; hij noemt hem, *van boven gekomen, uit den hemel gekomen te zijn.* Hij ſchrijft hem een' gansch anderen en verhevener oorſprong toe, alsof hij met deze aarde niets gemeens had, dan zijne menſchelijke geſtalte, en in hoogere gewesten t' huis hoorde; alsof de ziel, die in dat ligchaam woonde, hoe zeer eene menſchelijke ziel, nogtans een uitvloeiſel des hemels en der Godheid zelve ware; als zweefde zij in rei-

ner lucht, dan van onzen aardfchen dampkring; als oefende zij eene onmiddellijke gemeenfchap met God, de bron van licht en waarheid."

„ Ik kan," laat hij hierop volgen, „ Ik kan hier naauwelijks, M. H.! aan deze geheimzinnige woorden, *van boven gekomen, uit den hemel gekomen te zijn*, eene andere dan deze beteekenis geven: maar welke ook derzelver verdere zin zou mogen wezen, zoo veel bleek terftond uit dezelve, dat er tusfchen Jezus en Johannes, dat er tusfchen Jezus en eenig ander mensch, hij mogt dan zoo groot zijn, als immer eenig Profeet op de wereld verfchenen was, of daarna op de wereld verfchijnen zou, geenerlei vergelijking te treffen was: *die van boven komt, die uit den hemel komt, is boven allen!*

„ Het is thans mijn oogmerk niet, over deze woorden meer te zeggen, of mij in eene breedvoerige ontwikkeling derzelve in te laten; veel min om met u op te klimmen tot de bron van Jezus hemelfchen oorfprong, en denzelven of af te leiden, of te verklaren, uit de verborgen vereeniging, die er was tusfchen de eeuwige Godheid en den perfoon van Jezus Christus, en die wij, in de fcholen onzer Godgeleerdheid, zijne Goddelijke natuur gewoon zijn te noemen. Gelijk Johannes dit geheim voor zijne leerlingen onverklaard heeft gelaten, zal ik ook voor u dezen fluijer der verborgenheid niet trachten op te heffen. Gelijk Johannes zijne leerlingen daarop alleen oplettend wilde maken, dat zij in Jezus meer dan een aardsch en menfchelijk wezen, dat zij in hem een wezen van hooger afkomst en hemelfchen oorfprong erkennen en eerbiedigen moesten, zoo wil ik hierin zijne voetftappen pogen te drukken; en hetgeen hij vooraf zeide, dat zijne discipelen in Jezus befpeuren zouden, u als door de uitkomst bevestigd voorftellen: gelijk het uit zijn ganfche leven en wandel, uit zijne leer en zijnen uitgang gebleken is, dat hij *van boven*, dat hij *uit den hemel gekomen was*. Ik wilde u *het hemelfche, 't welk er in Jezus was*, doen opmerken, en vergeeft het mij, M. T.! indien

het

het mijne taal aan woorden ontbreekt, om hetgeen ik daarbij gevoele, hetgeen ik ook u daarbij wenschte te doen gevoelen, op dit oogenblik klaarder uit te drukken! Veelligt zal dit verheven onderwerp zich langzamerhand duidelijker voor onzen geest opdoen, en wij eindelijk al het natuurlijke, en al het bovennatuurlijke, hetwelk de geschiedenis van Jezus bevat, in hem, als *eenen mensch uit den hemel nedergedaald*, van hemelschen aard en afkomst, tot de bekoorlijkste overeenstemming en het schoonst geheel zien zamensmelten! Ik wil daartoe achtervolgens uwe aandacht vestigen, 1) op zijne geboorte en kindschheid; 2) op zijne omwandeling onder de menschen; 3) op de volbrenging van zijn leeraarsambt; 4) en op de wijze, waarop hij uit dit leven en van deze wereld gescheiden is; terwijl wij, 5) eindelijk, uit dit alles, het beeld van den hemelschen Jezus ons voor onze verbeelding zullen pogen te plaatsen, tot bevestiging van ons geloof aan hem; tot ontvonking van onze liefde voor hem, tot ontvlamming van onze hoop op hem, als de oorzaak van ons geluk en onze zaligheid."

Een ieder *zal* moeten toestemmen, dat de tekst uitstekend voor het onderwerp gekozen is. Meesterlijk zal ook een ieder hetzelve in alle de vijf opgegevene punten betoogd vinden: want, zoo men al vooraf mogt vreezen, dat het 2de en 3de ineen zou vloeijen, men zal bij de ontwikkeling zien, dat Jezus eerst *als mensch*, dan *als leeraar* beschouwd wordt. Met moeite weêrhouden wij ons van uit elk deel het belangrijkste op te geven, en bepalen ons daarom tot het laatste, waarin het geheel aldus wordt zaamgetrokken: „Als wij het gansche verhaal van Jezus verblijf op aarde, van deszelfs aanvang tot aan het einde, overzien, *dan* treft ons de geregelde, ordelijke zamenhang van hetzelve; en, daar van het begin af alles buitengewoon is, de gemakkelijkheid, waarmede alles in denzelfden toon en trant afloopt. Verbeeldt u iemand, die de geschiedenis begint te schrijven van een' mensch uit hemelsch zaad geboren; wat zal hij van zijne kindschheid ver-

 mel-

melden? Hoe zal hij in hem de vereeniging treffen van het aardſche met het hemelſche, zonder zich aan overdrevenheid ſchuldig te maken, of beneden zijn onderwerp te dalen; in eene waarſchijnlijke, natuurlijke mengeling dezer twee ſtrijdige beginſels? Wat zal hij hem op deze wereld laten verrigten, zonder te veel of te weinig van het wonderbare, of zonder het ongepast in zijn verhaal te vlechten? Wat zal hij ons zeggen van zijn uiteinde? Hoe zal hij ons den dood voorſtellen van zulk een' bovenaardſchen ſterveling? Hoe zijne verhuizing naar het gewest, van waar hij gekomen was? Alle deze moeijelijkheden eens zoo zeldzamen verhaals zien wij hier te boven gekomen, met eene eenvoudigheid, in een' toon der waarheid, waarbij de kunſtigſte en fijnſte verdichting het kenmerk van *logen* op het voorhoofd draagt. En wanneer wij de orde dezer voorſtelling omkeeren, vinden wij al weder dezelfde uitkomst. Hij, die op zulk eene wijs over den dood zegepraalde, en zigtbaar ten hemel voer, op welk eene wijs moeten wij ons zijn leven verbeelden? wat moeten wij van zijnen oorſprong denken? Hij, die zulke werken verrigtte, van waar *was hij?* werwaarts ging hij, toen *hij zijne taak* hier beneden volbragt had? Gewis! *bij* zulk een leven behoort zulk eene geboorte en zulk een uiteinde! Bij zulk eene geboorte, leven, en uiteinde, behoort zulk eene leer en zulke daden, als door Jezus is gepredikt, en door Jezus verrigt zijn! Alles is hier buitengewoon, alles is hier, zoo gij wilt, bovennatuurlijk: maar dit buitengewone zelfs wordt datgene, wat wij verwachten moesten; dit bovennatuurlijke wordt natuurlijk, als wij het toepasſen op eenen mensch uit den hemel gekomen, gelijk Jezus was. Ja, Jezus! van de kribbe af, waarin de gezegendſte der vrouwen u nederleide, toen haar maagdelijke ſchoot u had voortgebragt, tot aan het luisterrijk tooneel uwer hemelvaart; in Galiléa's vlakten of op de heuvelen en bergen van Judéa; in Capernaûm, in Samaria of Jeruzalem; in Quarantania's woestijn, of op de kruin des prachtigen

Tha-

Thabors; op Golgotha en den Olijfberg; overal zien wij, door fprekende trekken, Johannes woord bevestigd: *Die van boven komt, die uit den hemel komt, is boven allen!*"

Waarlijk een hemelsch beeld, als van eene zachte glorie omfchenen en doordrongen, waarin zich de omtrekken als van zelve verliezen, het aardfche en hemelfche ineenvloeit, gelijk het licht aan de kimmen hemel en aarde doet zamenfmelten voor het oog! — De aanroeping in het flot wilde echter met het gevoel, waarin ons het andere gebragt had, niet ftemmen; misfchien om het minder eenvoudig-verhevene.

Nog verhevener, echter, zou zekerlijk dat beeld geworden zijn, indien hij het niet in deze geheimzinnige fchemering, maar in het volle licht zijner oorfpronkelijke Goddelijkheid geplaatst, en ons in den *heiligen* Zoon het onmiddellijk affchijnfel van 's Vaders heerlijkheid en het *uitgedrukte* beeld Zijner zelfftandigheid had doen zien. Dit Goddelijke toch is, gelijk hij zelf erkent, bl. 41, het hemelfche. Dan zouden wij ons niet alleen geenszins *blind er op ftaren*, maar, zoo flechts in ons niet duisternis is, wat licht zijn moest, met ongedekten aangezigte, gelijk de Apostel zegt, de heerlijkheid des Heeren als in eenen fpiegel aanfchouwen, en de *hemelfche oorfprong* van Jezus zou ons dan ook volkomen klaar geworden zijn, ja als noodzakelijk verfchijnen; want het Goddelijke *moet* immers uit God, het hemelfche uit den hemel zijn; en al het buitengewone en bovenmenfchelijke in zijne aardfche gefchiedenis had in dit Goddelijk licht zijne helderheid en eigenlijke beteekenis gevonden. En of het geheel, als leerrede befchouwd, ook niet daardoor zou hebben gewonnen en waarlijk ftichtender geworden zijn; dit, dunkt ons, behoeven wij niet te vragen.

In de tweede, over Gen. XVIII: 1—8, zien wij weer den Redenaar en den Oudheidkenner op de zeldzaamfte wijze vereenigd. Welk een heerlijk, echt aartsvaderlijk tooneel der gouden eeuw, en tevens der H. gefchiedenis, wordt ons hier in *Abrahams gastvrijheid* vertoond! Als leer-

rede, echter, zouden wij er nog al aanmerking op hebben. Zie daar de inleiding: „ Er zijn geen tooneelen van het menſchelijk leven, zoo nuttig, aangenaam en bevallig tevens, als die tot den huisſelijken kring behooren; gelijk er onder alle de tijdperken van de geſchiedenis des menschdoms geen aanlokkelijker is, dan hetwelk ons met onze gedachten terug leidt tot die aloude eenvoudigheid van zeden, die het kenmerk der aartsvaderlijke eeuw uitmaakte. Wanneer de Dichters der ongewijde oudheid ons hunne gedroomde gouden eeuw, hun Saturnisch rijk afmalen, dan vergeten zij de behoeften der weelde, de verkwistingen van de overdaad, den geleenden luister der trotschheid; om ons in de tenten der herders, of in de hutten der landlieden, aan hunne eenvoudige tafels, en bij de bezigheden van veld en akkerleven te doen vertoeven. En wij ook, wij laten hun gaarne hunne ſtoute tafereelen van krijg en gevechten, om ons aan den gastvrijen disch van Baucis en Philémon met onze verbeelding te plaatſen. Gelijk het geheugen van onze kinderlijke jaren en vermaken onze ziel met ſtil genoegen vervult, niet anders beſchouwen wij de kinderlijke onſchuld des menschdoms onder de gelukkigſte hemelſtreken, en wij gevoelen, niet zonder aandoening en ſmart, dat helaas! die dagen, gelijk die onzer kindschheid, verdwenen zijn!" Wij vragen, of dit niet beter op het ſpreekgeſtoelte van een letterkundig genootſchap, dan op den Christelijken leerſtoel, zou voegen. Of zijn de *gouden eeuw* en het *Saturnisch rijk* dier Dichters, zijn *hunne ſtoute tafereelen van krijg en gevechten* en *de gastvrije disch van Baucis en Philémon* geene vreemde klanken in eene kerk? Ook ſchijnt ons de toebereiding van het onthaal te uitvoerig behandeld; ſchoon het denkbeeld, *wie zij waren*, die hij onwetende onthaalt, eenen liefelijken glans er op werpt, en ons met te meer genoegen bij het eenvoudige en gulle, het overvloedige en kieſche, het dienstvaardige en bezorgde in 's Aartsvaders gastvrijheid doet ſtilſtaan. Daarenboven vinden wij geen regten za-

men-

menhang, althans geen noodzakelijk, inwendig verband, tusfchen de beide hoofddeelen. In het eerste wordt ons Abrahams gastvrijheid als godsdienstig aangeprezen; in het tweede, dezelve voorgesteld, als niet den geheelen Godsdienst van Abraham uitmakende. Wie twijfelt hieraan? of kan men dit niet van elke deugd zeggen? ja, zou het niet bij elke andere meer te pas komen? Wij moeten hier eene aanmerking herhalen, die wij doorgaans hebben op de leerredenen van VAN DER PALM over teksten uit het Oude Verbond. Zoo schoon zij zijn als proeven van uitlegkunde en welsprekendheid, zij zijn niet tot het hoogste punt, tot den geest van het Christendom verheven. Welk eene heerlijke gelegenheid, b. v., ware er hier geweest, om te toonen, hoe het Christendom die gouden eeuw kon herroepen, door de gezelligheid tot hare oorspronkelijke zuiverheid terug te brengen, en haar *voor te stellen* als de behoefte en de wellust van het liefhebbend gemoed, dat, echt wellevend, anderen doet, gelijk *het* wenscht dat hem geschiede! — om te spreken over de verbastering, het onkinderlijke en onbroederlijke in de zamenleving, uit hoogmoed, weelde, gierigheid en onopregtheid voortvloeijende! enz.

De derde, over Lucas VII: 11—16, *de opwekking van den Jongeling te Nain;* zekerlijk een der uitlokkendste, maar ook der meest verleidende onderwerpen uit de Evangelische geschiedenis; hoe veel behandeld, maar ook — mishandeld! Hoe velen, die het drooge willen vermijden, vallen hier in het pathetieke en sentimenteele, die gevaarlijke klip der gewijde welsprekendheid! Een VAN DER PALM weet haar te ontwijken, en het ware midden te houden. Weinige, maar treffende wenken doen den geest en de kracht van het oorspronkelijke uitkomen; alles is door echt gevoel bezield, maar dit gevoel is verheven en lost zich op in aanbidding. Men zou deze leerrede een vervolg op de eerste kunnen noemen. Op dit standpunt stelt ons reeds de inleiding; (zij wijst ons op de gelijkheid tusschen de werken van God en de

daden van Jezus;) daaraan beantwoordt de tekstverklaring; en, in gevolge hiervan, wordt Hij verder beschouwd 1) als de grootste menschenvriend, 2) als met onbepaalde magt bekleed, 3) als de opstanding en het leven, 4) als de verlosser des menschdoms. De behandeling van den tekst was hier voorzeker het moeijelijkste; maar juist hier is het, waar men den meester vindt, zoo als men hem verwacht. „Ik moet," zegt hij, „het verhaal der gebeurtenis met weinigen voor u ophelderen. Indien het opheldering heeten mag, dat ik sommige kleine bijzonderheden, door den Evangelist voorbijgegaan, kortelijk ophale: anderen, door hem slechts even aangeroerd, een weinig breeder ontwikkele: en u en mijzelven in die gemoedsgesteldheid plaatse, die de aard van dit treffend voorval, en de eenvoudig schoone schrijfwijze van Lucas, in ons moeten doen geboren worden." Wij zouden dit geheele gedeelte moeten overnemen, om te bewijzen, hoe hij aan deze aankondiging voldoet. Intusschen zouden wij bijna nog minder uitbreiding, nog meer rust en eerbiedige stilte bij dit heilig tooneel wenschen, bovenal in het moment der opwekking zelve. En, even als in de eerste, had ook hier alles meer vereenigd en meer regtstreeks tot het hoogste punt moeten worden opgevoerd, waaruit wij Jezus kunnen en moeten beschouwen, namelijk als *het beeld Gods*. Juist daardoor, meenen wij, hadden al de vier punten hun ware licht en kracht ontvangen.

Vers 6ª. van Ps. XXIII is de tekst van de vierde leerrede, welke ten opschrift heeft: *Davids vrolijke uitzigten in het toekomende.* „Er zijn onder de liederen van David weinigen," aldus heft de Redenaar aan, „wier inhoud zoo bekoorlijk, en wier uitdrukking zoo liefelijk is, als die in dezen Psalm zijn. Er heerscht in denzelven zulk eene uitlokkende voorstelling van Gods gunst en liefde voor zijne vrienden; zulk een hartelijk gevoel van dankbaarheid, zulk een blijmoedig vertrouwen, zulke vrolijke uitzigten in het toekomende; dat bij het lezen, en overdenken, en herinneren van dit alles, het godvruchtig hart, als

als uit de beek van Gods wellusten, gelaafd en gedrenkt wordt! Met dit lied in den mond, gingen niet alleen vele Israëliten, maar ook vele Christenen, kalm en gelaten hunnen weg ten einde; met dit lied in den mond, zag men hen moedig de doodsvallei intreden, verzekerd, dat de leidsman, die, op hunne wandeling door dit leven, zoo overvloedig en vriendelijk voor hen gezorgd had, hen ook niet verlaten zou, wanneer Hij alleen hun zou zijn overgebleven." Hierop geeft hij een kort overzigt over den geheelen Psalm, 't welk ons te meer behaagde, omdat er, op eene eenvoudige en klare wijze, de eenheid van het lied in wordt gehandhaafd, die toch in een dichtstuk even wezenlijk is, als in eene redenering. De drie beelden, waarin de Dichter beurtelings overgaat, dat van eenen trouwen herder, van eenen magtigen geleider en beschermer op reizen, en van eenen milden gastheer, zijn zigtbaar uit het leven van David genomen. De woorden van den tekst vat hij op als eenen wensch des Dichters, uitgedrukt op eenen toon van verzekering, uit den levendigen indruk van den waarachtigen en rijken inhoud zijner voorafgegane betuigingen gesproten; hebbende onze Overzetters dit door het woord *immers* volkomen uitgedrukt. Door *het goede en de weldadigheid* wordt hier verstaan, voeding en verzorging, kalme rust of beveiliging, en opgewekte blijmoedigheid van geest. „Ik zal," zegt hij, „dezen wensch van David, in zijnen mond, en in dien van een iegelijk onzer, van vier verschillende zijden voorstellen: 1) als voortvloeijende uit zijne of onze bijzondere omstandigheden; niet onbetamelijk, noch strijdig met de beginselen der echte godvrucht; 2) als in dien zin, waarin David misschien denzelven thans uitsprak, en naar de gewone beteekenis der woorden, nimmer vervuld; 3) als die ook in dezen zin, en naar deze beteekenis der woorden, niet behoefde, noch behoorde vervuld te worden; 4) als een wensch, die nogtans met volle verzekering kon uitgesproken worden, omdat God dien op *zijne wijze*, en bij de uitkomst, niet onverhoord zou laten."

ten." Hoe belangrijk en onderhoudend, hoe leerrijk en toepasfelijk dit alles behandeld zij, begrijpt men van zelve. Het gansche leven van David ftaat als het eigene voor ons. In het vierde deel vooral worden wij als op eene hoogte gefteld, van waar alles in een nieuw en verheven licht verfchijnt, en wij moeten aanbiddend uitroepen: het is alles goed, wat is, wat was, en wat zijn zal! Dit Godverheerlijkend en zielverkwikkend gevoel, in het hart van den hoorder opgeweld, vat hij nu, ter algemeene toepasfing, nog eenmaal op, als den fchoonften lof op den Godsdienst en de fterkfte uitlokking tot denzelven, wiens onvergelijkbare zegening de onwrikbare zekerheid des geloofs is, *dat den genen, die God liefhebben, alle dingen moeten medewerken ten goede.*

Stond het ons vrij, wij zouden bijna in verzoeking komen, om deze leerrede weder de gelukkigfte in dit zestal te noemen. Zij is zoo rijk, zoo vol zonder overlading, zoo eenvoudig en toch zoo treffend, heeft zoo veel afwisfeling en toch zoo veel eenheid, en, wat het beste is, zij is zoo door en door praktikaal en ftichtelijk. Maar het is zoo, elk heeft zijne eigene ftemming, fmaak en behoefte, en de Autheur zelf is welligt de eenige bevoegde regter over de verfchillende waarde zijner ftukken. Doch zouden wij niet mogen vragen, of de woorden van den tekst niet meer zijn dan een bloote wensch in den mond van David, die toch blijkbaar tot die hartstogtelijke en voorbarige karakters behoorde, die altijd in de wolken vliegen of in den afgrond zinken, en nimmer op effen bodem wandelen? Het geheele ligchaam en ook de *geest* der leerrede behoefde daardoor weinig verandering te ondergaan.

Gansch anders was de indruk, welken de vijfde leerrede over den CXXXIIIften Pfalm op ons maakte, genoemd *de feestviering te Jeruzalem.* Alles is hier meer fchitterend en als op feestelijken toon geftemd. „ Kunt ge u, M. H." zegt de Redenaar, „ in uwe gedachten plaatfen op één dier aloude Godsdienftige volks-feesten; kunt

gij

gij met uwe verbeelding tegenwoordig zijn in de ſtad van Jehova's woning, of in de voorhoven van zijnen tempel, waar een geheel volk van broederen vergaderd was, om den God der vaderen eenſtemmig te eeren en te danken, en, als kinderen van hetzelfde huisgezin, voor zijn aangezigt zich te vervrolijken; kunt ge u van dit alles een levendig denkbeeld vormen, dan zal dit heilig lied der broederliefde u helder en verrukkelijk in de ooren klinken. Ik zal trachten u daarin behulpzaam te zijn, door 1) u hetzelve in zijne ſchoonheid, en den aangenamen gloed zijner uitdrukking, naar mijn vermogen te verklaren; 2) waarna wij bij deszelfs nuttigen inhoud, ook voor ons als Christenen, bepaalder zullen ſtilſtaan."

Treffend door hare natuurlijkheid is de aanmerking over het woordje *ook*. „ Dit woord, dat en in onze overzetting, en in den grondtekst gevonden wordt, heeft hier buiten twijfel eenigen nadruk: *dat broeders* OOK *zamenwonen*. Gij zult dit terſtond merken, indien wij ſlechts aldus lezen: *dat zij, die broeders zijn*, OOK *zamenwonen*. De ſtammen Israëls waren verſpreid door het ganſche land. — Doch op de feesten, dan zag men dit volk van broederen, door wetten, zeden, Godsdienst en bloedverwantſchap zaam verbonden, ook vereenigd door dezelfde plaats der woning; — men zag hen in vrede en eendragt, als leden van één huisgezin, in dezelfde ſtad vergaderd, en in denzelfden tempel opgaan!" Grootsch is de beſchrijving van zulk een nationaal godsdienſtig feest, hoedanig de Israëliten, naar Mozes inſtelling, en in de bloeijendſte tijden van hunnen ſtaat vierden. „ Verbeeldt u Jeruzalem, ten tijde der plegtige feestviering! Reeds ſints ettelijke dagen zag men, van alle kanten, talrijke reisgezelſchappen des morgens en des avonds aankomen. Een deel van hen gaat de poorten binnen, en vindt in ieder huis eene herbergzame wijkplaats; want elk burger van Jeruzalem heeft al wat voorhanden is, en woning, en ſpijs, en verkwikking, voor zijnen vreemden broeder over: gastvrijheid zit hier op haren troon! Het grootſte deel ech-

echter, en al wat de muren der ſtad niet omvatten kunnen, ſlaat daar buiten zijne tenten op. Van uur tot uur groeit het getal derzelve aan, hier in de valleijen, daar op de toppen der heuvels; en Jeruzalems omtrek gelijkt eene groote, onoverzienbare legerplaats. Maar welk eene legerplaats! Hier hoort men niet het gekletter der wapenen, maar het vrolijk gejuich der bedevaartgangers: *rondom Jeruzalem zijn bergen, zoo is de Heer rondom zijn volk!* Hier denkt men niet op moorden en vernielen, maar om eendragt te ſtichten en liefde te kweeken. In dit vrolijk gewoel, in het midden dezer levendigheid en drukte, zien vrienden elkander weêr, die door bergen en bosſchen van elkaâr geſcheiden waren. Hier vormt men nieuwe verbindtenisſen, waarover de Engelen in den hemel zich verheugen. Hier ziet de grijsaard het opkomend geſlacht en meent in hetzelve te herleven. Hier ziet men teedere moeders, die haar kroost aan God komen wijden. Hier verlustigt men zich in de zoete verwarring van jongelingen en jonge dochters, *wier voeten* voor het eerst *in Jeruzalems poorten ſtaan*, en die in verrukking uitroepen: *Jeruzalem is een ſchoone ſtad, vol prachtige gebouwen: daar gaan de ſtammen heen, om den naam van hunnen God te danken. Daar zijn de ſtoelen des gerigts, de ſtoelen van Davids huis! Bidt om den vrede van Jeruzalem, wel moet het hun gaan, die u beminnen! Vrede zij in uwe vestingen, welvaren in uwe paleizen!* En bij het uitſtorten dezer broederlijke gevoelens, worden duizenden broederlijke handen gedrukt!

„ Doch men hoort, van Sions top, de trompetten en bazuinen der Priesters het uur des offers aankondigen; en ſtraks ziet men de ontelbare menigte, voorafgegaan door loeijende offerdieren, naar den tempel henenſtroomen. Daar liggen zij voor het aangezigt van hunnen God geknield ter aarde, terwijl de ſtem hunner gebeden en hunner dankzeggingen, met den rook des altaars, ten hemel ſtijgt; en rijzen niet op van hunne aanbidding, tot dat de ſtem des Hoogenpriesters in hunne harten heeft geklonken: *de Heer*

zegene u en hij behoede u: de Heer zegene u uit Sion, die den Hemel en de aarde gemaakt heeft!

„Nu wordt het ſtatig morgenoffer door de tallooze dankoffers der menigte vervangen: het bloed der geſlagte runderen en ſchapen ſtroomt met ganſche beken, opdat men, aan den blijden offermaaltijd, al het genoegen der broederlijke zamenwoning zou kunnen ſmaken. Plaatſen we ons in het midden dier genoodigden, waar Jehova de algemeene Gastheer is. Daar ziet men Efraïm en Manasſe met Benjamin en Juda aanzitten, daar Ruben en Simeon, en alle de ſtammen als één geſlacht. Men is hier, in de woning van Jakobs God, als in de tent van Vader Abraham, vereenigd tot één gezegend huisgezin. Gulle vreugde zit vóór aan den disch, door Godsdienst en broederliefde bereid, en het gewijde zangkoor heft, met verrukte toonen, het heilig lied der broederliefde aan: *ô hoe goed, hoe liefelijk is het, dat broeders ook zamenwonen!*"

Vervolgens worden de beide beelden in denzelfden ſmaak verklaard. Wij willen ons, kortheidshalve, alleen bij het laatſte bepalen. „Verkwikking en vruchtbaarheid, ziet daar de denkbeelden, die overal in de Heilige Schrift aan het woord *dauw* zijn vastgemaakt. Men kent in het Oosten dit natuurverſchijnſel niet, dan in deszelfs weldadigen invloed; en men kent het aldaar in eenen overvloed, waardoor alles gelaafd en gedrenkt wordt. Het zijn daar geene dampen, uit ſtilſtaand water of vochtige gronden opſtijgende, maar de waſem der planten, die door den liefelijken avondwind verkoeld, en met levenslucht bezwangerd, als uit den moederlijken ſchoot haar wordt wedergegeven. Welk een heerlijk zinnebeeld, om het verkwikkende, het zegenrijke, het leven-ademende, en alles bezielende der broederliefde af te malen! —— Doch dit is het niet alles, M. H! Als wij, op een ſchoonen zomerſchen morgen, dit kostbaar geſchenk der natuur beſpiegelen; als wij door de opgaande zon elken druppel dauws als in eene zilveren loover herſchapen, of het gras der velden en het loof der boomen van paarlen en dia-

man-

manten zien schitteren; kent gij eene verrukkender vertooning dan deze? Gevoelt gij dan niet, uit uw verruimd en dankbaar hart, een loflied rijzen, eenstemmig aan dat der gansche natuur? Wasemt dan niet, uit den geur der gedrenkte bloemen en kruiden, de zegen des Almagtigen Scheppers u liefelijk toe, en verblijdt ge u niet mensch te wezen? Ziet! zoo goed en zoo liefelijk, zoo heerlijk en zielverheffend is het ook, broeders eendragtiglijk zamen te zien!" — Is dit alles niet schoon, is het geene hooge welsprekendheid? maar is het toch ook wel de toon der leerrede, en bijna zouden wij zeggen, die van den Psalm?

Het tweede deel, waarin de waardij der broederlijke eendragt, en derzelver verband met den zegen en den dienst van God, wordt betoogd, is wel doorgaans eenvoudiger; maar ook hier ontbreekt het niet aan soortgelijke schilderachtige plaatsen: b. v. „, Ja! het is beminnelijk, het is goed en liefelijk, broeders aldus te zien zamen wonen; het zij in den tempel, het zij onder het stil en huisselijk dak, het zij binnen de muren eener stad of de grenzen van een gebied: vrede in hun hart, vrede op hun gelaat, overeenstemming en zoete harmonie in elk hunner woorden en bedrijven gade te slaan; iederen ligten nevel van ongenoegen ras te zien verdwijnen, geene misvatting tot misverstand te zien aangroeijen, geen staats- noch kerk- noch huis-krakeel te hooren, en hen, die onrust in hun binnenste stoken, zelfs onwillig te zien buigen onder den schepter der liefde. Gelijk wanneer de stormen slapen, en de natuur haren Sabbat schijnt te vieren; als geen blaadje ritselt, geen beekje kronkelt, en de bekoorlijke stilte slechts door het vrolijk geblaat der kudden, en door het gezang eens enkelen vogels wordt afgebroken; gelijk dan eene zachte, onuitsprekelijke gewaarwording onzen boezem doordringt, en ons gevoelen doet, voor hoeveel geluk de vrede ons vatbaar maakt: met dezelfde verrukkende gewaarwording, aanschouwen wij eene vergadering van burgers, van Christenen, van huisgenooten, waar de

zalige bron van liefde en eendragt vloeit, en zich in duizende takken en beken van volks- en kerkelijk en huisselijk geluk verspreidt!" — Over 't geheel hadden wij hier wederom meer regtstreeksche tegenstelling tusschen het Israëlitisch en het Christelijk *zamenwonen* in den heiligen geest der liefde verwacht. Het *rieten dak* en het *paleis der twistgodin*, bl. 184, het *eeuwig ijs* en de *geesel der razernijen*, bl. 191, wilden ons ook niet behagen, zoo min als de uitdrukking, bl. 187, *dáár, waar men elkander bijt en vereet.*

Geheel het tegenovergestelde is de toon der zesde en laatste leerrede, over 1 Joh. II: 12. *de vergiffenis der zonden.* Voor zoo verre in deze leerrede het kerkelijk leerstelsel, 't welk de Hoogleeraar verklaard heeft te zullen handhaven, en dus een bijzonder gevoelen wordt voorgedragen, achten wij dezelve buiten den kring onzer beoordeeling. Dit, echter, meenen wij te mogen aanmerken, dat hij zich, naar het ons voorkomt, niet doorgaande gelijk blijft, door deze groote zegening van het Evangelie nu als eene daad van vaderlijke genade, dan weêr als van regterlijke beschikking voor te stellen. Zekerlijk, de eerste kan alleen *vergeven*, de laatste slechts *kwijtschelden.* Van hier moest ook noodzakelijk een ongelijke toon in de leerrede zelve komen, waarin wij echter het ware, schoone en goede zeer gaarne erkennen, en volmondig instemmen met hetgene hij bl. 224 zegt over de valsche leeraars, die, als tolken en pleitbezorgers van het bedorven hart, de genade te niet doen, en niet van *vergeving*, maar alleen van *verschooning* spreken.

Eindelijk dunkt ons nog, dat *preken* korter zijn moesten.

Annotationum in loca ſelecta Novi Foederis Specimen primum, prop. J. AMERSFOORDT, *Amſtelod.* Lugd. Bat. apud *A. et J. Honkoop.* 1810.

Annotationum cæt. Specimen alterum, prop. DID. RYKE, *Amſtelod.* Ibid. 1811.

Specimen Hermeneuticum de iis, quæ ab uno Marco ſunt narrata aut copioſius et explicatius ab eo, quam a cæteris Euangelistis, expoſita, auct. BART. VAN WILLES, *Amſtelod.* Traj. ad Rhen. apud *O. J. a Paddenburg.* 1811.

Offchoon de openbare uitgave van akademiſche Verhandelingen, bij het bekomen van eenen meesterlijken graad in eenig vak van wetenſchap, niet altijd een genoegzame thermometer mogt heeten van de bekwaamheden des bevorderden, daar hij niet zelden, met behulp van klinkende munt, door eenen hoogeren geest van elders werd aangeblazen, leed zulks echter doorgaans eene billijke uitzondering in het vak der Godgeleerdheid, als welker openlijke Hoogleeraars zich zelden waagden om het algemeene gevoelen te misleiden in eene zaak, waarin de onwaarheid zich al zeer ſpoedig zoude verraden. Van hier, dat de voordragten der godgeleerde Candidaten, bovenal wanneer zij, gelijk de bovenſtaande, onder het oog der beroemde Hoogleeraren, VAN VOORST te *Leyden* en HERINGA te *Utrecht*, werden uitgegeven, de aandacht van het Publiek geenszins onwaardig mogten geſchat worden. De ſtukjes, hier boven gemeld, leveren daarvan een nieuw bewijs: alleenlijk ſmart het den Recenſent, dezelven zoo laat aan te kondigen, daar zij hem niet eerder in handen kwamen.

De *eerſte* Proeve is van den genoemden Leydſchen Hoogleeraar zelf, die haar in het licht geeft om aan jon-

ge uitlegkundigen een voorbeeld en eene handleiding te geven, op welke wijze zij in het verklaren der H. Schriftuur moeten te werk gaan, terwijl hij haar tevens in handen vertrouwt van den jongen Candidaat, AMERSFOORDT, die zijne stellingen tot openbare verdediging achter dezelve gevoegd heeft. De genoemde Proeve betreft de zoo algemeen betwiste plaats van 1 Joan. III: 2. Zij geeft het overzigt van alle de verschillende uitleggingen, en levert, na vergelijking, dezen zin: *Geliefden, thans zijn wij* (Christenen) *reeds kinderen* (geliefden) *van God; maar het is nog niet geopenbaard* (kenbaar), *wat* (hoedanigen) *wij* (in de toekomst) *zullen wezen. Dit alleen weten wij, dat wij aan den Zoon van* God *gelijk zijn en hem zullen aanschouwen, met hemelsche majesteit bekleed, zonder nog bepaaldelijk te weten, in hoe verre wij aan hem gelijk, en dus ook onze toestand wezen zal.* Het is alhier de plaats niet, om deze uitlegging door bij te voegen aanmerkingen te staven, of te wederspreken. Genoeg, zij draagt allerwegen kenmerken van geleerdheid en een bezadigd oordeel, en voldoet in zoo verre aan haar oogmerk. En nu de 12 stellingen, door den Candidaat ter verdediging opgegeven: ook deze geven een zeer gegrond vermoeden voor zijne welvolbragte studiën, daar zij de noodzakelijkheid aandringen, zoo wel van de kennis der oude talen, als van zuivere oordeelkunde, en Christelijke zedeleer, en voorts van die letterkundige beschaving, zonder welke de grootste geleerdheid zelve in ijdelen trots ontaardt.

De 2de Proeve van denzelfden Hoogleeraar, verzellende de stellingen van den Candidaat RYKE, betreft eenige plaatsen uit den Brief van Paulus aan de Romeinen, en wel Hoofdst. I: 17; III: 21, 22, 25 en 26, en X: 3, met het bijzondere oogmerk om de echte beteekenis uit te vorschen van de Grieksche spreekwijze δικαιοσύνη θεοῦ, welk, meestal door *Gods regtvaardigheid* vertaald, aanleiding heeft gegeven tot de ongerijmdste gevolgtrekkingen. Met veel belezenheid en oordeel staaft de Hoog-

 leer-

leeraar dat gevoelen, waarmede aan hetzelve woord de beteekenis van *Gods* bijzondere *bermhartigheid* of *genegenheid*, *uit bermhartigheid geboren*, wordt toegekend, waaruit dan de behandelde plaatſen in een geheel ander en ongelijk zachter licht voorkomen, dan waarin de hardnekkigheid aan een vooraf aangenomen ſtelſel dezelve voormaals tot haar bijzonder oogmerk pleegde te drijven. — Ook de 12 ſtellingen van den Candidaat bevelen zich, even als die van den voorgaanden, door belangrijkheid en form; offchoon vele uitleggers van den echten ſtempel zijne bewering der 2de ſtelling, dat de 110de Psalm op den toekomſtigen Mesſias doelt, en der 9de, dat Jezus en de Apostelen, in de melding van Engelen, zich niet naar het gebruik van hunnen tijd geſchikt, maar de zaak hebben voorgedragen, *zoo als zij waarlijk is* (*ex rei veritate locutos esse*), op geene dubbelzinnige gronden zullen betwijfelen.

De 3de uitlegkundige Proeve, hierboven opgegeven, is van den godgeleerden Candidaat VAN WILLES zelf, en bedoelt een oordeelkundig onderzoek van het geſchiedverhaal van den Evangelist Markus, en wel van dat aantal bijzonderheden, welke door hem *alleen*, in onderſcheidinge van de overige Evangelisten, zijn opgeteekend, ten einde daaruit te kunnen beſluiten tot het afzonderlijke en bepaalde oogmerk, welk zich deze heilige Schrijver heeft voorgeſteld. De kennis, toch, van zoodanig oogmerk is in elken ouden Schrijver, maar bovenal in de heilige geſchiedboeken, van een allerwezenlijkst belang, terwijl langs dezen weg de gemakkelijkſte aanleiding wordt gevonden tot redegeving, waaruit het gewaande verſchil der Evangelisten ontſtaat, en hoe gemakkelijk hetzelve kan vereffend worden. De jonge Geleerde heeft aan deze zijne voorgenomene taak zeer wel voldaan. Het 1ſte Hoofdſtuk behelst, in twee afdeelingen, de naſporing van datgene, wat door Markus alleen, of ook in zamenſtemming met de overige Evangelisten, doch omſtandiger en uitvoeriger, is medegedeeld, en het 2de Hoofdſtuk dient alzoo

tot

tot gevolgtrekking, wat uit deze breedvoeriger berigten, met betrekkinge tot het oogmerk, kan worden afgeleid. In dit laatste Hoofddeel worden door hem onderscheidene stellingen ter toetse gebragt en betoogd, als 1.) dat Markus zijn Evangelie zelf heeft geschreven; 2.) dat hij een allezins geloofwaardig schrijver is; 3.) dat zijn verhaal van veel belang is vóor de geschiedenis van Jezus; 4.) dat hij niet het Evangelie van Matthaeus slechts heeft verkort; 5.) dat hij zulks ook niet heeft gedaan ten aanzien van *Lukas*; 6.) noch ook, dat hij zijn geschrift uit de opstellen van Matthaeus en Lukas verzameld; 7.) noch almede uit een voormalig oorspronkelijk Evangelie heeft overgenomen, welk naderhand zoude zijn verloren geraakt; 8.) dat echter de overlevering niet geheel onwaarschijnlijk is der Oudvaders, die beweerden, dat Markus veel tot zijn *verhaal uit den mond van den Apostel Petrus heeft ontleend;* waarna hij dan 9.) de gevoelens opgeeft, zoo van oudere als latere Schrijvers, wegens het oogmerk van Markus, welk, zijns oordeels, daarin bestaat, dat hij geschreven heeft ten behoeve der Alexandrijnsche Joden, die eenige bijzonderheden omtrent Jezus wenschten te vernemen. Deze gansche Verhandeling, hoe zeer de verder geoefende omtrent een en ander gedeelte wezenlijke bedenkingen zoude mogen maken, vertoont overal sporen van belezenheid, oordeelkundige schifting en gematigdheid van gevoelen, en verstrekt alzoo zeer ter aanprijzinge des geoefenden Jongelings. Ook deze zelfde uitspraak geldt omtrent de 20 stellingen, door hem openlijk verdedigd, waaronder eenige, (bij voorbeeld, de 8ste over het Aramaeisch dialect, door Jezus gebezigd, en de 11de, dat Jezus en de Apostelen nimmer iets hebben geleerd, welk *met de* gezonde rede, of met 's menschen waar geluk *strijdig* is,) welke eene bijzondere geleerdheid en zeer oordeelkundige kennis aan den dag leggen. Minder beviel den Recensent de 18de stelling, waarbij wordt beweerd, dat de *Engel des Heeren*, in de Handelingen der Apostelen (Hoofdst. XII: 23.) genoemd, inderdaad één der Hemel-

melſche Boden geweest zij: terwijl het onder geleerde uitleggers bijkans uitgemaakt zeker uit het bijvoegſel (*hij werd van de wormen gegeten*) wordt afgeleid, dat die benaming van *Engel des Heeren* gelijk ſtaat met die der Hebreërs wegens den *ſlaanden Engel* of *Engel des verderfs*, als welke, in eenen natuurkundigen zin, bij mangel der kennis van de naaste oorzaak, enkel dient om eene *onverwachte*, *hevige* en *onteerende ziekte* te beteekenen.

Verhandeling over de voornaamſte uitwendige geneesmiddelen tegen inwendige ziekten; ter gelegenheid der zevende jaarlijkſche vergadering van het Amſterdamsch Genootſchap ter bevordering der Koepokinenting voor minvermogenden, bij het doen van verſlag der verrigtingen van dat Genootſchap, uitgeſproken in de Engelſche Kerk, op den 1ſten Nov. 1810, *door den Voorzitter* C. H. à ROY, *M. D., Ridder van de Orde der Unie, enz. Te Amſterdam, bij* L. van Es. 1811. *In gr.* 8*vo.* 84 *Bl. f* 1-4-:

Op den titel ſtaat de aanleiding tot dit geſchrift uitgedrukt; in de voorrede berigt de geachte Schrijver de redenen, welke hem ter uitgave bewogen. Hoewel het er verre af is, dat in deze Verhandeling de ſtof wordt uitgeput, vinden wij er echter veel in, dat voor den leek niet onbelangrijk is. Na eene korte inleiding, waarin hij den langzamen voortgang der Geneeskunst beſchouwt, ſtaat à ROY bijzonder ſtil bij de uitwendige geneesmiddelen, tegen inwendige ziekten aangewend, plaatst daaronder de *koepokinenting*, en tracht dus de gelegenheid, waarbij hij ſprak, met het onderwerp in overeenkomst te brengen, bepaalt hetzelve nader, en rangſchikt hierop de uitwendige middelen, waarover hij ſpreken zal, onder zekere klasſen. In de eerſte komen die middelen, welke door eene of andere *ſtof* op het ligchaam werken. Met ver-

verwondering zien wij hier de *blaartrekkende* middelen en de *Chirurgia infusoria* in ééne rij. De eerste werken toch zeker vooral door hunne *prikkeling*, dus *dynamisch*, zoo wel als de *roodmakende*. Onder deze klasse bragten wij daarentegen zeker de *inoculatie* en *vaccinatie*, welke door het *inbrengen eener smetstoffe in het ligchaam* werken. De tweede klasse, de *werktuigelijke middelen* behelzende, bevat ten onregte de *fontanellen* en *setons*, die mede oneindig beter in de *dynamische* klasse vallen, daar toch de Schrijver zelf (bl. 44) zegt, dat zij niet door het onttrekken der bijzondere ziektestof, maar door *afleiding* en *prikkeling* weldadig zijn. Het *perkinismus* behoort of tot de *amuleta*, als werkende op de verbeelding, of het werkt door zijne koperen en ijzeren naalden, mogelijk wel *magnetisch*, althans zeker *dynamisch*, niet *werktuigelijk;* want welken werktuigelijken invloed kan het heen en weer bewegen van puntige naalden, op zekeren afstand van het zieke deel, hebben? In de derde of *chemische* klasse kan de *brandmiddelen* alleen; in de vierde, of *dynamische*, de *hartstogten* vooraan, hoewel wij niet begrijpen, hoe men *zielswerkingen* als iets uitwendigs beschouwen kan; ten zij men, met BROWN, ziel en ligchaam zoo zeer scheidt, dat de eerste dezelfde betrekking op het laatste verkrijgt, als spijs en drank. Over het *magnetismus* laat de Schrijver zich, in de Verhandeling, zeer ongunstig uit; doch herroept, na het werk van KLUGE gelezen te hebben, zijne uitspraak in het voorberigt. In de gisting, waarin dit onderwerp thans is, kan men voorzeker ook niet te voorzigtig zijn.

Reize door Schotland en de Schotsche Eilanden, uitgegeven door Dr. W. SOLTAU. *Iste Deel.*

(Vervolg.)

De reis verderop doet ons het platte land kennen. De steden langs de kust verdienen naauwelijks genoemd te wor-

worden, ſchoon het platte land zich zeer voordeelig opdoet. De landhoeven ſchonken hem meer voldoenings. Van de Predikanten te platten lande ontving hij geene gunſtige berigten. Zij lieten zich, over 't algemeen, door hunne vrouwen beheerſchen, predikten nooit anders dan ſtellige godgeleerdheid, zonder zich met de zedekunde te bemoeijen, hielden zich veel met beuzelachtige familiegeheimen op, en waren zeer ſchraal in letterkundige verdienſten. De landlieden in *Fifeſhire* geven hunne Leeraars in domheid en onbeſchaafdheid niet toe. Men zondere daarvan uit velen, die vreemde landen bezocht hebben, en iederen Land-edelman ten voorbeelde kunnen verſtrekken, gelijk het onthaal, onzen Reiziger gedaan, uitwijst. Gaarne zal de Lezer daar met hem vertoeven, en menig eene nutte waarneming opdoen.

De zeekust langs rijdende, kwam onze Reiziger te *St. Andrews*, eene zeer vervallene ſtad. Van de twee *Seminaria* aldaar ſpreekt hij gunſtig, alsmede van de Hoogleeraren. Dan, in de boekerij vond hij geen één *Hoogduitsch* boek, en volſtrekt geene handſchriften. De namen zelfs der bekendſte hedendaagſche *Hoogduitſche* Schrijveren waren den Bibliothecaris vreemd.

In die oude Akademieſtad werd de reis naar het *Hoogland* beraamd en van daar aangevangen. Nog eene wijl te *St. Andrews* vertoevende, woonde hij een bal bij. Wij zouden deze bijzonderheid niet opteekenen, indien wegens de danſen hier niet van eene zedigheid geſproken wierd, welke men te *Edimburg* niet aantrof, waarvan wij reeds iets vermeld hebben. Op 's Reizigers vrage, of men nu en dan ook *Duitſche Walzers* of *Franſche Cottillons* danſte, kreeg hij ten antwoord, dat men den *Walzer* als veel te onbetamelijk en daarenboven voor de gezondheid veel te nadeelig beſchouwde, en de *Cottillons* voor te langwijlig en te gekunſteld hield. Eer men van *St. Andrews* ſcheidt, treft men nog eene en andere bijzonderheid aan over de lectuur aldaar en de gebreken der Hoogeſchool.

De

De reis wordt, met opgave van het reisgezelschap, aangevangen, en *Perth* met de ommestreken bevallig en uitlokkend beschreven, doormengd met hetgene die klassieke grond eigenaardig inboezemde, en aanmerkingen over den landbouw. Van zekeren Lord, in dit vak niet ten voordeele van den lande werkzaam, gewagende, merkt hij op, dat hij niemand van dezen Lord hoorde spreken; doch voegt er eene ongemeene waarneming nevens: „ Dan, deze daadzaak moet men hier in *Schotland* geheel anders verklaren dan in eenig ander land, 't welk ik tot dusverre bezocht heb. De menschen zijn hier, in dit opzigt ten minste, verstandig en voorzigtig. Zeer zelden zullen zij eenen vreemdeling iets ongunstigs wegens eenen landgenoot, wie hij dan ook moge zijn, mededeelen; en, zoo zij al niets loffelijks of gunstigs weten te verhalen, zwijgen zij. In *Engeland* en *Duitschland*, en veelligt in al de overige Europische landen, heeft juist het tegengestelde plaats. Daar wordt het kwade luid uitgebazuind, en het goede laat men in 's hemels naam voor zichzelve spreken." — Dit geeft den Reisbeschrijver gelegenheid, om, des uitweidende, iets van zijne *schrijfwijze* te zeggen. Daar zulks behoort tot kennis dezes werks, nemen wij het slot over: „ Ontmoet ik hier of daar eene wezenlijke onderdrukking, dan zal ik die openlijk bestraffen; doch dit zal ik vrijmoedig en op eene minnelijke en bescheidene wijze doen. Niets dan hetgeen ik uit echte bronnen geput heb, van goeder hand weet, met eigene oogen zag, met eigene ooren hoorde, en in mijnen boezem gevoel, zal ik mededeelen. Den roem van eenen bevalligen en wegslependen schrijftrant en van schrandere en vernuftige trekken gun ik gaarne aan onze nieuwmodische reizigers; *doch op* den veel duurzameren roem van *waarheid* en *onpartijdigheid* maak ik, als op mijn wettig regt, allezins aanspraak, en dit laat ik mij door geenen Adamszoon betwisten. Verre van andere Schrijvers na te praten en na te liegen, onderzoek ik zelf, en het resultaat dier onderzoekingen zal ik op het altaar der waarheid nederleggen,

en mij op het oordeel van het thans levende en toekomende menschengeslacht beroepen." — Wij voor ons willen gaarne erkennen, dat de Schrijver hier niet te veel zegt, voor zoo verre dit door ons gelezen Deel betreft. Het motto op den titel, 't welk zoo veel zegt als: *verschoon niets, maar schrijf ook niets uit een kwaad oogmerk!* heeft hij te regt ter zinspreuke gekozen.

Voldaan over de landgezigten van *Perth* tot *Dunkeld*, drukt hij dit genoegen schilderachtig uit, prijst de Lords in dien oord, die den landman gelukkig maken, op de beste wijze hun werk en onderrigt verschaffende. — *Dunkeld* verlatende, gaat de reis westwaarts. De voorwerpen nemen in schoonheid af; de landbouw is minder. Hier zal de zamenspraak, door een' der reizigers met een *Hooglandschen* boer gehouden, den Lezer verlustigen. Hij zal met genoegen op het landgoed *Kinnaird* toeven, en behagelijke landtooneelen zien. Bij eene afwisseling hiervan schrijft hij van eene onafzienbare heide met eenige staande meren en poelen, die in eene eeuwigdurende rottende rust lagen en een verpestenden damp opwasemden; waar geen boom, geen huis, geen struikje te vinden was; waar geen levend schepsel het stilzwijgen der Natuur afbrak: haar pols scheen in dezen levenloozen oord geheel stil te staan. Met verrukking zal men in de bergachtigste oorden de beschrijving dier stoute tooneelen lezen. De Schrijver drukt zoo veel mogelijk, 't geen hij gevoelde, uit.

Uit dien betooverenden droom zien wij hem gewekt door eene jeugdige herderin; dit onderhoud is aardig, en gul het onthaal bij de *Schotsche* Edellieden aldaar. — De ommestreken van *Fort William* krijgen haar aandeel in de beschrijving, en veel treffends houdt 's Lezers aandacht gaande. Wij kunnen alles niet aanstippen. Gebreken merkt hij op; verbeteringen stelt hij voor, welke sommigen, gelijk hij schrijft, *onmogelijk* dunken, doch welker mogelijkheid hij beweert.

De bezochte Eilanden leverden bijna overal sporen op van geweldige onderaardsche schuddingen; de rotsen zijn over

over 't algemeen ſteil, en het ſchijnt, alsof eene plotſelinge bovennatuurlijke kracht dezelve in de zonderlingſte gedaanten daarhenen heeft geſlingerd. Op de herbergen valt niet te roemen. De Reiziger moet zich vele ontberingen getroosten. Van alle Eilanden wordt *Staffa* het breedvoerigst beſchreven, en inzonderheid het vermaarde *Fingals Hol.* De Reiziger beloofde, zijne aandoeningen te zullen mededeelen; hier doet hij zulks bij uitſtek, in eenen brief aan eene Dame.

Verlaten van zijn vorig reisgezelſchap, welk het verdroot noch goeden portwijn noch tarwenbrood aan te treffen, krijgt hij andere reisgenooten; een zonderling mengelmoes van allerlei Natiën, gelijk hij het noemt. Met hetzelve gaat hij naar de verst verwijderde en minst bekende *Hebriden.* Hoogst armoedig is der meesten Eilanderen levenswijze. De ontmoeting van een zingend meisje op het Eiland *Eigg* gaf aanleiding tot een gul onthaal en een zeer afwisſelend tooneel. — De Reiziger verontſchuldigt zich wegens de breedvoerigheid, waarmede hij dit Eiland behandelt.

Veel korter is hij over *Muck*, *Rum* en *Cannay*, die met *Eigg* één kerſpel uitmaken, het *Kerſpel der kleine Eilanden* genaamd. De Predikant woont te *Eigg*, doch predikt beurtelings op al de vier Eilanden. Om zijne ambtsbezigheden behoorlijk te kunnen vervullen, moet hij op den duur eene bemande boot onderhouden, en zich echter jaarlijks met 80—90 p. behelpen. In den winter moeten zijne ambtsverrigtingen met zeer veel moeijelijkheid, en niet zelden met het grootſte gevaar, vergezeld gaan. Het verheugde mij ongemeen, in hem een' verſtandigen en voor zijn beroep uitnemend geſchikten man te vinden, die met zijnen medeärbeider in den niet zeer vruchtbaren wijnberg, den Roomschgezinden Priester, in eene zeer goede verſtandhouding leeft. Drie vierde gedeelten der inwoners van *Eigg* zijn Roomsch-katholijken. Die van *Rum* werden reeds voor eene eeuw door hunnen Heer en Meester tot het Proteſtantſche geloof op

eene vrij nadrukkelijke wijze bekeerd: want, naar men verhaalt, zou die vrome ijveraar zijne bewijzen enkel door middel van een duchtigen knuppel met een gelen knop gegeven hebben; en van daar noemen de Roomsch-katholijken op die Eilanden nog heden het Protestantsche geloof *de leer van den gelen knuppel!* — — Wij behoeven naauwelijks te zeggen, dat wij naar het tweede of laatste Deel verlangen.

Biographie SCHILLER's, und Anleitung zur Critic seiner Werke, von J. K. S. Zwey Abtheilungen. Mit einem handschriftlichen Briefe SCHILLER's. Wien und Leipzig, bey *Cath. Gräffer und Comp. &c.* 8vo. p. p. 416.

Men heeft den opgegeven titel alzoo te verstaan, dat de eerste afdeeling, nagenoeg de helft van het boek beslaande, aan de levensbeschrijving, de tweede aan meer of min uitvoerige beoordeeling van elk der werken van SCHILLER is toegewijd. Deze twee stukken, echter, staan in een naauwer verband, dan dat van op een' en denzelfden persoon betrekking te hebben. De biographie zelve heeft zoodanig voorkomen, dat zij ons in den beginne toescheen tevens de aanleiding ter kritiek te zullen behelzen. Het is vooral de beroemde Schrijver en Dichter, dien dezelve, naar zijne wording en bestaan, doet kennen. Het geheel beviel ons zeer; en wij durven het elken liefhebber van des mans werken gerustelijk aanprijzen. Schoon wezenlijk bewonderaar, is de Schrijver toch geenszins blind voor de gebreken van zijnen held. Er is veeleer naauwelijks een enkel zijner stukken, dat geene tamelijk scherpe berisping ondergaat. Bij die geschriften, met welke wij — schoon we meest alle de poëtische lazen — meer gemeenzaam zijn, komen ons deze aanmerkingen zeer juist en gegrond voor. Ten voorbeelde strekke de *Don Carlos*, aan welken zeer veel lof gegeven wordt, doch welks gebreken tevens zoo duidelijk uit elkander gezet worden, dat elke gezette lezer, naar wij ons verbeelden, hier zijn gevoel van voldaanheid en onvoldaanheid, van aanvankelijke ingenomenheid en eindelijke teleurstelling, van onzekerheid, wat eigenlijk van het geheel en deszelfs ontwikkeling te houden zij, keurig ontleed en opgehelderd zal vinden. Daarentegen

gen moeten wij bekennen, van hetgeen ter zake der kleine prozaïsche geschriften — ons veel minder bekend — wordt gezegd, niet zeer veel geprofiteerd te hebben. Eene zekere mate van duisterheid is ongetwijfeld den diepgevoeligen man zelven eigen. Een deel derzelve is even zeker op rekening van hem te zetten, die afgebroken stukken aanhaalt, geheele theoriën verkort, den grond van het reeds zoo diep gegravene nog verder peilen wil, en alzoo voor ons, tot dezen verbazenden sprong niet behoorlijk voorbereid, niet wel te volgen is. Doch het historische gaat wederom beter; en meenen wij inzonderheid de belangrijke aanmerkingen op des mans *Geschiedenis van den afval der Nederlanden*, over het geheel, gegrond en bondig te mogen noemen. Zeer in het breede willen wij ons intusschen over dit beoordeelend gedeelte liefst niet uitlaten. De Schrijver geeft in de voorrede te kennen, dat hij voor niet meer dan verzamelaar wil worden aangezien van hetgene reeds elders gezegd was. Over het geheel heeft het boek dit voorkomen niet, en het moge dus wel te nederig aangeven zijn; somtijds echter meenen wij het een en ander te hebben aangetroffen, dat zoo wel met den algemeenen geest des werks, als met den onzen, min overeenkwam. Deze plaatsen zijn het vooral, die ons doen betuigen, dat, straalde nog wat minder ingenomenheid met het thans karakteristiek Duitsche, wat minder *overhelling tot den* Britschen, meer tot den Franschen poëtischen, en vooral dramatieken toon, in het werk door, het zou ons nog al meer voldoen.

Doch, beter dan door beoordeeling der beoordeeling, hopen wij aan den wensch onzer Lezeren te voldoen, door hun eenig denkbeeld van de levensbeschrijving, en den beroemden man, derzelver voorwerp, te geven. Niet onaardig wordt in de inleiding het volgende ter neder gezet: „ Men kan van de ontwikkeling van karakters en talenten zeggen, dat dezelve, even als de voortgang van de lava, bij rukken geschiedt. Niet onophoudelijk beweegt zich deze, zigtbaar, voort. Zij hoopt zich tegen den verstijvenden rand op, en overschrijdt dan met eenen versnelden val zichzelve. Even zoo blijft de mensch, gedurende bepaalde tijdperken, als in den kring van zekere denkbeelden en strevingen gebannen, dien hij steeds digter en digter te vullen tracht, tot hij denzelven verbreekt, en voor zich eene ruimere begrenzing vaststelt; slechts met dit onder-

scheid,

ſcheid, dat de mensch zich ook meermalen, omgekeerd, weer te zamen trekt, en zijnen kring verkleint; van welken beperkenden gang der beſchaving wij aan het einde van SCHILLER's leven welligt eenig ſpoor zullen vinden." Op deze aanmerking wordt dan ook vervolgens de indeeling der levensbeſchrijving gebouwd; betreffende het eerſte ſtuk des mans kindschheid en verblijf in het vaderlijk huis; het tweede, de jaren, ter voltrekking zijner ſtudiën, op een geſtreng militair Inſtitut (de Carls-Akademie te Stutgard) doorgebragt; het derde, het korte tijdsbeſtek zijner aanſtelling als militair doctor; het vierde, dat van zijn meer los en rondtrekkend leven als privaat geleerde enz. Zonder onze herinnering ziet men misſchien reeds duidelijk in, hoe elk dezer tijdvakken als een trap, als eene bijzondere bijdrage en eigen wijziging, bij de vorming van den Dichter, kan worden aangemerkt. Vooral de twee eerſten zijn uit den aard belangrijk; gelijk misſchien ook die latere tijdvakken, in welke hij door zijne betrekkingen, inzonderheid tot het Weimarſche hof, min of meer gebonden kan geacht worden. Van eenen vurigen vader en eene zeer gevoelige moeder geboren, trok de jonge SCHILLER, reeds als kind, derzelver bijzondere aandacht. Inzonderheid ſtout, ondernemend, en naar groote bedrijven, als 't ware, dorſtende, doet hij zich voor. Men kan — meent de Levensbeſchrijver — juist niet zeggen, dat de aanſtaande dichter, maar wel de groote *man, in het kind* zigtbaar was. Dat hij juist *in dit vak* zijne grootheid ten toon ſpreidde, wordt *veeleer gegist* aan zijne opvoeding en vorming in het *gezegde* Inſtitut te zijn toe te kennen. Hetzelve, namelijk, bepaalde alles door ijzeren wetten; de vrijheid van ligchaam en geest ging er onder even zware kluisters geboeid; zich, zelfs in ledige uren, aan eenige bijzondere liefhebberij over te geven, was naauwelijks geoorlofd; de verbeelding alleen, niet zijnde te binden, bekwam, bij SCHILLER, eene zigtbare overmagt; poëzij werd te meer zijne liefhebberij, daar het eene verbodene vrucht was; en zelfs het zedelijk zoo wel als aesthetisch karakter des eerſten voortbrengſels van zijn genie, *De Roovers*, draagt het zigtbaar kenmerk van dezen hatelijken toeſtand van deszelfs Schrijver. Wij vinden het niet noodig, zijne eigenlijke geſchiedenis, naar tijdsorde, verder te vervolgen. Het is bekend, dat hij — den dienst en het vaderland verlaten hebbende, uit vrees voor vervolging, zoo het ſchijnt, ter oorzake

van

van het ſtraks genoemde tooneelſtuk — na eenig verblijf in Manheim en elders, welhaast Saxen tot zijn woonoord verkoos, gewoon Hoogleeraar te Jena werd, en, in zijn 45ſte jaar, in de naburige reſidentie van den Hertog overleed. Liever willen wij, ingevolge het zigtbaar doel des ganſchen werks, nog iets van zijn beſtaan en wording, als Dichter, zeggen. Zijne lotgevallen, die, in de ſchoonſte en belangrijkſte jaren, zeer onaangenaam waren, ſtemden hem eenigzins tot ſomberheid en eene ſoort van menſchenhaat. Zijne verbeelding, in zekere woestheid opgegroeid, vond hiertoe te meer voedſel in zijnen geliefden SHAKESPEARE. Zijn geest, door dezen dubbelen invloed, meer tot diepheid dan klaarheid van gedachten overhellende, laafde zich gretig aan KANT's verhevene zedelijke wijsgeerte. In dezer voege moest hij zeer veel medeſlepends, doch tevens veel eigens en ligt beriſpelijks, verkrijgen. Daar zijne liefhebberij vooral op tooneelpoëzij viel, kwam hem de geest des tijds, die, van het Franſche treurſpel afkeerig geworden zijnde, zich thans veelal met ſchrale prozaiſche ſtukjes voedde, aanmerkelijk te hulp in het vestigen van zijnen roem. Vrij en krachtig van geest, ſpreidde hij, in dit vak, inderdaad eenen ſchoonen luister en rijke verſcheidenheid ten toon. In zijne *Maria Stuart* tot de regelmatigheid van het Franſche tooneel, in eenige opzigten, naderende; in *Die Braut von Messina* zelfs het Griekſche met zijne koren weer voor den dag brengende, was daarentegen de *Wilhelm Tell* niet anders dan een historisch ſchouwſpel; gelijk *Wallenſtein* reeds eene vervolgſtof — niet ongelijk aan den *Jozef* onzes ouden VONDELS — in drie onderſcheiden ſtukken had bevat, *Don Carlos* alle maat eener tooneelvertooning te buiten ging, en *Die Räuber*, *Kabal und Liebe*, *Fiesko*, in ongebonden, ſchoon ſoms zeer dichterlijken, ſtijl geſchreven, het kenmerk der gewone drama's van den dag droegen. Wij hebben vergeten *Die Magd von Orleans* te noemen. En inderdaad, dit wondervolle ſtuk verdient, als eene geheel eigen ſoort, afzonderlijk geplaatst te worden. De man, echter, van bedaarden geest en gekuischten ſmaak laat zich door dezen bruiſenden ſtroom des vruchtbaren genies niet zoodanig wegvoeren, dat hij niet meermalen ſtoot, met eene ſoort van ergernis aan verſcheiden gebreken blijft hechten, en — indien wij nog eens in het zelfde beeld mogen ſpreken — zekere troebelheid beſpeurt, waartegen

gen de klaarheid *en* van den beschaafden Franschman *en* van den eenvoudigen Griek zeer gunstig afsteekt.

Wij kunnen ons niet wederhouden, navolgenden in dit werk ingelaschten brief, rakende den beroemden man, hier voor onze Lezers te vertalen.

„ Ach, mijn Vriend! zoo menige in de verte als groot geprezen man heeft zoo veel bij mij verloren, sedert ik hem kennen leerde; doch SCHILLER won oneindig. De eerwaardige GRIESBACH, deze trots van Jena, dat nimmer volkomen te gronde kan gaan, zoo lang het hem nog bezit, die geheele faculteiten opweegt, sprak met achting van hem; de humane en liberale SCHUTZ had hem lief; SCHMIDT was welsprekend in zijnen lof; REINHOLD werd warm, wanneer hij van zijnen vriend sprak; de geestdrift onder de studerenden was algemeen voor hem: en dit alles had ik den dag vernomen, dat ik hem zien zou. Denk zelf, met welke gevoelens ik tot hem ging; tot hem, wien reeds lang mijne bewondering behoorde. Nu zag ik hem, en was de zijne van den oogenblik af aan. Ô, Het is zoo schoon, den man, dien men bewonderde, ook te kunnen beminnen!

„ Hij was lang van statuur, eenigzins schraal. Zijn ligchaam scheen onder de inspanningen van den geest toen reeds te bezwijken; zijn gezigt was bleek en vervallen; maar eene stille dweeperij flikkerde uit zijn schoon, bezield oog, en de hooge, vrije schedel verkondigde den diepen denker. Met vriendelijkheid ontving hij mij; zijn gansche bestaan wekte vertrouwen. In hetzelve was geenerlei afstand, trotschheid of hoogaanzienlijk air; hij was zoo open, zoo redelijk in alle zijne uitlatingen, zoo geheel alleen een schoon hart aan den dag leggende, dat het mij, eer een vierde uurs verloopen was, toescheen, dat wij elkander sedert jaren gekend hadden. Hier was echte, ware menschengrootheid. Toen ik daarna, in latere jaren, de woorden van SCHILLER las: „ Het kinderlijk karakter, dat de Genie in zijne werken afdrukt, vertoont hij ook in zijn afzonderlijk leven en in zijn karakter. Hij is schaamachtig, wijl de natuur dit altijd is; maar hij is deçent (*), wijl

(*) Zou hier ook het woordje *niet* vergeten zijn? De schaamachtige, namelijk, heeft geene deçentie noodig. Deze is niet meer dan een zeer gebrekkig surrogaat. Wij laten het woord met opzet onvertaald.

wijl flechts de verdorvenheid deçent is; hij is verftandig, want de natuur kan nimmer het tegendeel zijn; maar hij is niet listig, want dat kan flechts de natuur zijn (*): hij is zijn karakter en zijne neigingen getrouw, doch niet zoo zeer omdat hij grondbeginfelen heeft, als wel omdat de natuur bij al haar wankelen fteeds wederom tot dezelfde houding terug keert, fteeds wederom de oude behoefte terug brengt; hij is befcheiden, ja bloode, wijl het genie fteeds zichzelv' een geheim blijft; maar hij is niet angftig, dewijl hij de gevaren van den weg niet kent, welken hij bewandelt. Wij weten weinig van het bijzonder leven der grootfte geniën; doch ook het weinige, wat bewaard gebleven is, ftaaft deze bewering." —— Als, zeg ik, ik deze plaats las, ftond, als door tooverij, het uur mijns eerften onderhouds met hem wederom voor mijne ziel, en ik riep uit: Ja, dat is SCHILLER! zoo was hij, zoo heb ik, zoo heeft ieder hem gevonden.

„ In Frankfort ontving ik het treurig berigt, dat hij hoogst gevaarlijk ziek lag, dat men aan zijn opkomen wanhoopte. Naderhand heeft men de voorbarige tijding van zijnen dood zelfs door nieuwspapieren verfpreid; doch de kunst van den geneesheer redde ons ditmaal zijn dierbaar leven. De Hertog VAN AUGUSTENBURG befloot, bij dit voor hem zoo treurig berigt, den edelen zanger een gedenkteeken op te rigten. Verheugd door de weêrroeping, was het hem niet genoeg, den dooden eenen fteen te hebben willen geven, maar vereenigde hij zich met den Minister, Graaf VAN SCHIMMELMAN, en verzekerde SCHILLER van een levenslang penfioen.

„ Onmogelijk kan ik mij van dit tijdsgewricht verwijderen, zonder u eenige data mede te deelen, die te zijner beoordeeling welligt niet geheel onbelangrijk zijn.

„ Toen SCHILLER getrouwd zou worden, vroeg hem de predikant, welk formulier hij daarbij liefst zou gebruiken. „ Het oude, het gewone, — zeide SCHILLER, — met het kruid en de distelen op het veld. Mijne fchoonmoeder — voegde hij er nevens — zal er bij zijn, en haar is ontwijfelbaar het oude formulier het liefste." — Hier hebt gij SCHILLER, den goedhartigen Mensch. Hij moest lange, zeer lange gefard, en dan nog wel door de gelegenheid opgewekt worden, om eene *Xenie* te vervaardigen.

„ De

(*) Ook hier vermoeden wij eene fout.

„ De waardigheid van den Dichter gevoelde hij zeer diep. Wie hem daarin aantastte, dien toonde hij trotschheid, en kon dit, zoo als hij den Dichter beschouwde, ook met grond. Verscheidene keeren had hij reeds aanzoeken, om gelegenheidsgedichten te maken, afgewezen, als eindelijk iemand hem zeer drong, en gansch niet onduidelijk merken liet, dat hem zulk eene gelegenheid, om eere te behalen, niet spoedig weer voor zou komen. „ Mijnheer! — liet zich SCHILLER hooren — heb ik mij van de wereld als gelegenheidsdichter doen kennen?" Hij ging heen, en liet den kwast staan. —— Zie hier den Dichter, die zijn beroep hooger acht dan slechts verzen te maken.

„ Zou ik u den Geleerde schilderen, die met allen ijver naar de hoogste, bereikbare volkomenheid streeft; zoo moest ik u vertoonen, hoe hij van SCHUTZ het Grieksch geleerd, door REINHOLD bewogen, onvermoeid KANT's Kritieken bestudeerd, en zich met de beste Dichters van alle talen en tijden vertrouwd gemaakt hebbe; en dit alles, gedurende dat hij Voorlezingen bearbeidde, welke hij telkens zoo terstond ter drukkerij kon zenden, zonder de achting zijns naams te kort te doen, gedurende dat hij bovendien als Schrijver hoogst werkzaam was.

„ Om ongestoorder te kunnen studeren en arbeiden, verkeerde hij de orde der natuur. De nacht, als het gedruisch des levens opgehouden heeft, alle geraas *zwijgt*, *de buitenwereld* de inwendige niet verstrooit, en men met onverdeelde kracht in zichzelven werken kan; deze, met zijne diepe rust, zijne heilige stilte, zijne plegtige verhevenheid, was hem liever dan de woelige, luidruchtige dag. Hoe zonderling het luiden mag, zoo is het toch waar: wanneer men tegen den avond bij hem kwam, kon men in zijn ontbijt deelen, en de middernacht vond hem in ingespannen werkzaamheid. Het merk van den middernacht is ook velen zijner werken onmiskenbaar ingedrukt. Ach! hij verloor daardoor slechts te veel van zijne opgeruimdheid, van de vreugde zijns levens, van zijn leven zelv', en deze gedachte heeft mij reeds menigmaal het genot zijner nachtelijke grootheid verbitterd. — Ook kan ik onmogelijk thans verder schrijven."

SCHILLER, gelijk wij zoo even zagen, werkte meest bij nacht. Ook dit staat in verband, zoo wel met *zijnen* geest, qua oorzaak, als met dien zijner schriften, qua gevolg. Doch het had nog een' anderen nasleep, — zijne verkwijning in bloeijende jaren.

En,

En, men moge *hem* zegenen, die alzoo geen gevaar liep, zijnen roem eenigzins te overleven; die veeleer, in volle jeugd en kracht, achterbleef in het geheugen, als de schim van ACHILLES in de Elysesche velden: wij, voor ons, meenen, dat een rijper ouderdom en onverzwakter ligchaam welligt vruchten zou hebben voortgebragt, niet min malsch en geurig, en tevens zuiverder en vaster. Inderdaad, de Duitsche litteratuur had zulken steun, dunkt ons, zeer behoefd. SCHILLER's poëzij werd gevoeld uit het hart te komen, en drong even daarom tot het harte door. Dat hart, min geschokt door eigen vuur en vreemden prikkel, zou hem eenmaal den regten weg, afgescheiden van alle dwaling, zeer zeker hebben doen vinden. Tot den adelstand verheven, met eene waardige vrouw uit denzelfden stand gelukkig verbonden, liet hij haar met hare kinderen in tamelijke welvaart na; beweend van vele hartelijke vrienden, door hunnen letterroem of hoogen rang al even aanzienlijk. Zalig ruste zijne schim! op welke geene blaam van eenige bijzondere ondeugd hecht.

Een éénig Schoolmeester onder duizend Kinderen in ééne School. Eene Bijdrage tot verbetering der Leerwijze en School-orde in de lagere Volks-scholen, door JOSEPH LANKASTER. *Naar de Hoogduitsche Vertaling van* B. C. L. NATORP *in het Nederduitsch overgebragt door* JAN VAN HULST, LAURENS-ZOON, *Leeraar der Doopsgezinden te Norden. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1811. *In gr. 8vo.* 202 *Bl. f* 1-10-:

Op welke wijze kunnen de openbare scholen het meeste nut stichten? Hoedanig worden aldaar beschouwing en praktijk het best vereenigd? En welk is het beste middel om in eene talrijke schole de orde te bewaren? Op deze drie belangrijke vragen antwoordt de Heer LANKASTER in dezer voege: De *leermeester*, die zijn beroep en veel omvattenden pligt wel *kent en behartigt*, — want beide deze vereischten zijn onontbeerlijk, en hoe dikwerf mangelen zij nog in velen, zelfs onder hen, die den meesten naam hebben! — leere veel en doelmatig, met den minsten omslag en de grootste stilte, niet met of

of uit boeken, maar door voorbeeld, dat alle klasfen, waarin de fchole verdeeld is, altijd bezig houdt! En zie hier juist het raadfel opgelost, waarom nog vele fcholieren zoo weinig voordeels trekken uit hun aanhoudend fchoolgaan, omdat, zelfs in de beste fcholen, nog zeer veel van dit albevattend antwoord ontbreekt. Neemt dan gij allen, die onderwijzers zijt der jeugd, eerwaardig door uwen ftand en door uwe pligten, — zoo wel gij, die lagere en aanzienlijker klasfen van fcholieren van meerder of minder getal in het openbaar onderrigt, als gij, die huis-opvoeders en opvoedfters zijt van beiderlei geflacht, — neemt gij allen dit boek van LANKASTER in handen, beoefent het ernftig, brengt het nuttige daaruit over tot uwe plaats van onderwijs, en gij zult daarvan den rijkften zegen oogften!

De zoo even genoemde zeer ervarene leermeester deelt ons in het hier boven aangekondigd werk een uitvoerig berigt mede van den aanleg zijner fchole, welke beftemd is om 800 jongens en 200 meisjes, onder zijn hoofd-opzigt, te onderwijzen. Wij zullen hetzelve in korte ftellingen overnemen.

De voorname grond, waarop de inrigting zijner fchole berust, is de waarneming, dat de heerfchende trek in het karakter der jeugd eene bijkans onweêrftaanbare zucht is tot werkzaamheid. Hij geeft aan dezen trek eene goede rigting, houdt alle fcholieren altijd en aangenaam *bezig met tijdbefparing*, en werkt daardoor te *gelijk op* de vermeerdering van kennis en op het hart. — Zijne fchool is voor het leeren der letters, het fpellen, lezen en fchrijven, verdeeld in 8, en bij het cijferen in 12 klasfen. Het een en ander wordt onderwezen in zand, op bordpapier en op leijen. Bij elke klasfe is een opziener, uit de best gevorderde en verdienftelijkfte leerlingen gekozen, die zorg draagt, dat de eene knaap den ander goed onderwijst. Men begint van het eenvoudige, gaat voort tot het zamengeftelde, en eindigt met proeven uit het hoofd of voor de vuist. Langs dezen weg is niet één boek in gebruik; alles gefchiedt door zinnelijke aanwijzing of voorbeeld. — Even eenvoudig is het beftuur zijner fchole, als zijnde in handen van éénen algemeenen leesbeoordeelaar en van de onderwijzers van elke klasfe, die aan hem zijn ondergefchikt, en vindt zijnen fteun in den naijver, opgewekt door openbare belooning, welke beftaat in het dragen van een lederen blad of

zil-

zilveren eerpenning, die zijne verdienste omschrijft. — Ieder onderwijzer is voor de reinheid, orde en stilte in zijne klasse verantwoordelijk, en is voorzien van klaagkaartjes, die de overtreders blootstellen aan de schandstraf of van omhangen te worden met een bordpapier, waarop zijn misdrijf geschreven staat, of eene tinnen of papieren kroon op het hoofd te ontvangen, of wel van in de school te blijven en op zijne plaats met een hout om den hals te moeten blijven zitten. De morsigheid in het bijzonder wordt gestraft met eene afwassching voor het oog der geheele school. — De school-orde is allezins stipt. Zorgvuldig worden de namen der aan- en afwezigen opgeteekend, al wederom met tijdbesparing, daar ieder scholier van elke klasse door een afzonderlijk nommer wordt gekenmerkt, en deze nommers op ééne rij aan den muur geschreven staan. Ieder houdt zijne kleederen bij zich, en de lei, zijnde het éénige gereedschap, dat hij behoeft, hangt vóór zijne plaats. Het inkomen en uitgaan draagt zich even geregeld toe.

Deze is de inrigting, door den Heer LANKASTER voor zijne talrijke school daargesteld. Hij zelf heeft dit alles in het breede ontvouwd, en de toepasfing daarvan opgemaakt op de gewone kinder-, meisjes- en armen-scholen, welke hier ter plaatse niet bij uittrekfel kunnen medegedeeld, maar in het boek zelf moeten nagelezen worden, en waarin ieder gewis de aangenaamste voldoening van zijnen lust tot onderzoek zal vinden, door de menigvuldige voortreffelijke wenken, die overal voorkomen, vooral omtrent de nijverheids-scholen op het land, waarin de jongens tot arbeid en de meisjes tot huisselijke pligten moeten worden opgeleid.

Intusschen behoeft de Recensent den lezeren dezes boeks niet te erinneren, dat deszelfs voorname strekking tot Engeland bepaald is, en alzoo tot een land, alwaar, ondanks de meerdere zorg van afzonderlijke vrienden des menschdoms in de laatste vijfentwintig jaren, de volks-scholen nog zeer jammerlijk gesteld zijn, alwaar het burgerlijk bestuur zich of weinig, of welligt geheel niet, met de scholen bemoeit, en alwaar het niet zeldzaam is, de nutteloosheid, ja zelfs de schadelijkheid van het openbaar onderwijs der lagere volks-klassen door mannen van aanzien in het openbaar te hooren verdedigen. Bij zulk eenen toestand moest gewisselijk eene inrigting, als die

van den Heer LANKASTER, en dus al wederom van een afzonderlijk persoon buiten eenige medewerking van het stedelijk bestuur van Londen, een ongemeen opzien baren, en bij ieder weldenkenden zoodanige goedkeuring en ondersteuning vinden, dat zij aan elken reiziger als eene van de merkwaardigheden der hoofdstad wordt aangewezen. Hoe geweldig nu zulk een jammerlijken toestand van het openbare schoolwezen moet afsteken bij dat van het allezins beschaafde Frankrijk; hoe zeer dit even zeer moet afsteken bij de Hollandsche Departementen, alwaar het schoolwezen niet slechts algemeen, maar op eenen zeer uitmuntenden voet is ingerigt, zoo veel te gereeder zal dan ook de opmerking van ieder lezer zijn, dat in dit boek honderde zaken voorkomen, welke reeds sedert een aantal jaren alhier in praktijk waren, en alzoo thans niet meer toepasselijk kunnen wezen. Van dien aard, bij voorbeeld, zijn de waarnemingen des Schrijvers omtrent het godsdienstig onderwijs, welke, wat het doel betreft, wel waar en goed zijn, maar in hare wijzigingen zoo veel onnoozels, ja, mogen wij het zeggen, zoo veel verkeerds behelzen, dat zij welligt door elke volks- en dorps-, althans zeker door elke stads-school hier te lande, zeer verre worden overtroffen. Welligt is ook het hoofdstuk der belooningen en straffen, en bepaaldelijk der laatste, aan zeer gewigtige tegenbedenkingen onderhevig. Dan, de Recensent prees dit werk geenszins aan *als volmaakt in alle zijne deelen*; maar hij beval het *daarin als hoogst belangrijk*, omdat hetzelve, bij het onderrigt van de grootste stilte in eene talrijke school, tevens de wijze aan de hand geeft, om dezelve altijd bezig te houden, zonder daartoe een aantal boeken te behoeven; welke manier van handelen, zoo uitlokkend voor eene gemakkelijker beschaving, nog aan zeer vele, zelfs nog aan de beste scholen ontbreekt.

Alzoo behoeft de Recensent niets meer te zeggen ter aanprijzinge van een werk, dat geen uittreksel gedoogt, en dat ieder leermeester, die niet uit dwaze eigenliefde aan zijn eigen schoolstelsel gehecht blijft, zelf moet lezen en beoefenen. De vertaling is, voor zoo ver wij uit den goeden zamenhang oordeelen te mogen besluiten, zeer getrouw, en tevens vrij van onduitsche bewoordingen. Ook stijl en spelling zijn allezins naauwkeurig. Offchoon de vertaling niet geschied zij naar het oorspronkelijk Engelsche, maar volgens de Hoogduitsche van den

met

met roem bekenden Heer NATORP, zal de Hollandſche lezer daarbij echter niet alleen niet verliezen, maar in tegendeel zeer veel winnen, naardien de Vertaler de belangrijke aanmerkingen van den laatstgenoemden omtrent dit werk heeft overgenomen, voor zoo ver zij hem toeſchenen voor de behoeften van onzen bodem geſchikt te wezen, met bijvoeging van enkele nieuwe; welke taak, gelijk uit de ganſche voordragt blijkt, aan den kundigen Vertaler zeer wel mogt worden toevertrouwd.

Handleiding voor eerstbeginnende Leerlingen in de Franſche Taal, tot de verbuiging der Zelfſt., Bijvoeg. en Voornaamwoorden, met eenige Opſtellen om te vertalen, ter toepasſing van dezelve. Ten dienſte der Franſche en Hollandſche Scholen. Door A. KAPPELHOFF, *Fransch en Hollandsch Schoolhouder te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* A. Meijer, Schalekamp en van de Grampel. *In kl. 8vo. IV en 374 Bl. f* 1-2-:

Garne bekennen wij met den Schrijver van deze Handleiding, dat *de Franſche Taal niet alleen de meest gebruikelijke en de meest nuttige, maar thans, als de algemeen heerſchende in dit Rijk moet beſchouwd worden, ja onontbeerlijk voor vel opgevoede Kinderen is*, enz.; ook, dat het *voor hem die Onderwijs geeft, en, zonder Tegenſpraak, met de Gronden der Talen, welke hij onderwijst, dient bekend te zijn, geene buitengewone Bekwaamheid, maar eene noodzakelijke Vereischte is, dat hij, als Onderwijzer, in dezelve ervaren zij, zal hij bekwame Leerlingen maken* (vormen); *te meer wanneer hij Denkenden, Meergevorderden onderwijst.*

De Schrijver zal dus ook, twijfelen wij geenszins, gaarne met ons inſtemmen, dat het voor hem, die als Schrijver voor het *Publiek* optreedt, en niet alleen voor *Leerlingen*, maar ook voor zijne *Medeonderwijzers*, *ten dienſte hunner Scholen*, ſchrijft; dat het voor hem, zeggen wij, nog eene grootere noodzakelijkheid is, dat hij niet alleen *met de Gronden der Talen*, welke hij door zijne werken wil onderwijzen, maar met al wat deze talen betreft, bekend zij.

Zonder (ſchoon *uit een' of anderen hoek*) een' *onverdienden*

den Blaam, onder een' of anderen Schijn, op dit werkje te willen werpen, *om den Uitgever en Schrijver niet evenzeer te benadeelen*, zullen wij de vrijheid gebruiken, om hier eenige onzer aanmerkingen ter neder te stellen, die wij, schoon misschien *zonder de gewenschte Vrucht voor den Criticus*, niet ongepast achten.

De Latijnsche zinspreuk van CICERO op den titel; de Fransche van VOLTAIRE op de volgende bladzijde; die van VIRGILIUS en TERENTIUS, benevens twee andere Latijnsche spreuken; de aanhaling van ALCIBIADES en de *Atheners*, in eene noot op het voorberigt, komen ons al aanstonds als overbodig, te gezocht enz. voor. *Het eenvoudige is het zegel van het ware.*

Hoezeer het voor den Heer KAPPELHOFF, *voor velen zijner Vrienden, en voor den Uitgever bekend zij, dat de Handleiding voor eerstbeginnenden in de Engelsche Taal geene navolging is van andere Nederduitsche Auteuren*, is en blijft zij zulks voor het *Publiek*; wijl het werkje van den Heer J. VAN WIJK, ROELANDSZ., reeds lang in het licht gegeven was. Dan, dit doet minder ter zake; maar, wat moeten wij van het thans voor ons liggende werkje zeggen? Is hetzelve geene *navolging?* Wij houden ons van het tegendeel ten volle verzekerd: op verscheidene bladzijden, vinden *wij niet alleen* geheele volzinnen, maar hier *en daar bijna* geheele opstellen uit AGRON's zoo zeer bekend werk overgenomen.

Wij vermeenen, dat deze Handleiding al te veel met regels, verbuigingen van zelfstandige, bijvoegelijke en voor-naamwoorden opgevuld is: het mangelt immers den Onderwijzeren niet aan goede Spraakkunsten, zoo min in de Hollandsche als in de Fransche talen; en eene korte, doch duidelijke, mondelijke voordragt van den Onderwijzer doet meer af bij den leerling dan een geheel boekdeeltje met taalregels. Ook beslaat de *tusschenregelige vertaling (traduction interlinéaire)* in dit werkje al te veel plaats. Waarom, daar toch de vertaling der woorden met cijfers aangewezen wordt, de herhaling van de Hollandsche woorden hier wederom achtergesteld? Indien deze herhaling geschied ware onder eenige opstellen, waarin opzettelijke fouten tegen de Hollandsche taal en derzelver regels gemaakt waren, zoo als in de naambuigingen door den Heer J. VAN WIJK, dan kon die herhaling van nut zijn; doch

wij

wij vinden hier geenszins de reden, waarom dezelve geschied is. — Over het gebruiken van 6 naamvallen, en de benaming van *Nom.*, *Genit. etc.*, zullen wij, kortheidshalve, niets aanstippen.

De menigvuldige herhaling van: POUR *être déclinés* PAR *cœur*, ou PAR *écrit* PAR *le disciple*, boven elken regel, is zeer stootend. Op bl. 17 vinden wij: *la Héroine*; schoon *Héros* eene *h aspiré* heeft, worden, volgens de *Dict. de l'Academie* en andere, de woorden: *Heroï-comique*, *Heroïde*, *Heroïne &c.* met eene *h non-aspiré* geschreven. Volgens het genoemde Woordenboek, LANDRÉ en AGRON en anderen, is *Mou* geene ossen-, (bl. 16), maar eene *kalfs-* of *lamslong*. *Jacht* voor *Jacht*, *Groenlande* (f.) voor *Le Groenland* (m.), *Stocholm* voor *Stockholm* enz., zijn in een Leerboek onbehoorlijke misslagen. Onder de verkleiningwoordjes staat in de verbuiging *Levreau*, enkelv. en *Levreaux*, meerv. moet *Levraut* en *Levrauts* zijn; bl. 92. *Lapereau* en niet *Lapreau*. De verkleiningwoordjes, *Canivet*, *Cicogneau*, *Hommelet*, *Mantelure* (wel *Mantelet*), *Porçelet*, *Poilon*, (wel *Poëlon*), *Bourfette*, *Chauffe-chemise*, zijn in de *Dict. de l'Acad.* niet te vinden; en, schoon *Hommelet* en *Bourfette* door LANDRÉ en AGRON gebruikt worden, gelooven wij echter, dat deze laatsten over de eerste niet kunnen beslissen. Bl. 151. *Turque*, moet noodzakelijk *Turc* zijn. Bl. 156. *De arme Koning*; dit *arme* wordt door *pauvre* vertaald, onzes inziens beter door *malheureux*. Bl. 160. *dangereuse* moet *dangereux* zijn, wijl het op *exemple*, m. (voorbeeld) slaat. Bl. 162. wordt *Zuiderzee* door *Mer du Sud ou Zuiderzé* vertaald: door *Mer du Sud* verstaat men immers *Océan pacifique ou grand Océan?* Ook wordt *Zuiderzee* masc., *Départ. du*, en niet *de la Zuyderzé*, geschreven. Bl. 169. *le plus dure*, *le plus transparente*, en bl. 83. *Raisins sec*; (*le* of *dure*, *le* of *transparente*, *Raisins* of *sec* zijn fouten.) Elders, *Ville Capitale*; men gebruikt enkel *Capitale*, dit zegt genoeg. Bl. 200. *les obéir* moet *leur obéir* zijn, wijl dit werkwoord niet den 4den, maar den 3den naamval beheerscht. Overal vinden wij *Caffé*, echter op bl. 83 *Café*, zoo als het moet zijn. *Lustre*, *f.* is *m.* *Instruit*, bl. 173, moet noodzakelijk door *enseigné* vertaald worden.

De opstellen over de *hoofd-*, *rangschikkende* en andere getallen zijn gepast, en verdienen, onzes inziens, goedkeuring; over elk der drie laatste getallen hadden wij gaarne *twee* of *drie* opstel-

ken meer gezien. Bl. 202. *Le Danube .... à Souabe*, moet *dans la* of *en Souabe* zijn; anders zou men zich ligtelijk kunnen verbeelden, dat *Souabe* eene ſtad, dorp of vlek ware. De voorbeelden op bl. 236. *C'est moins de faveur, etc.* en bl. 240. *Henri, qui fut ſurnommé, etc.* komen ons als ſlecht geſteld voor. Id. 240. *Les* NOMBRES *au lieu de lettres* moet door *les chiffres etc.* (caractères qui repréſentent les nombres) vertaald worden; 136. *de fine cruauté, d'orageuſe amitié*, is, naar onze gedachten, *ſlecht* of liever *geen* Fransch; ook hadden wij hier liever *d'excellent* dan *précieux* bij — *Hypocras*, zoo als op bl. 80, en niet *Hippocras.* Liever hadden wij ook, bl. 122, 123, *l'action cruelle, la leçon utile, le poëte ingenieux, la demoiſelle vertueuſe, le tuteur injuste, l'aumône libérale, la perſonne orgueilleuſe* gelezen, dan volgens de Holl. woordſchikking het bijv. voor het zelfſt. naamw. te plaatſen: dit ſtrijdt tegen de welluidendheid der Fr. taal; ook op bl. 137. *de délicates cériſes*, beter *des ceriſes délicates.* — De regel over het plaatſen van het bijv. naamw. bl. 116, gaat niet altijd door: *une action pieuſe* is meer welluidend dan *une pieuſe action*, zoo als in de *Dict. de l'Acad.* bij het woord *pieux*, als ook bij de woorden *Poëte, Ceriſes, Tuteur* enz., de bijv. achter de zelfſt. naamw. gevonden worden.

Bl. 114, *un Palais bâti de pierre taillée*; in het genoemde Woordenboek vindt men wel: *Pierre de taille, Bâtiment de pierre de taille etc.*; wij herinneren ons niet, ergens *de pierre taillée* gelezen te hebben. Bl. 99. *het luiden*, door *au ſon* vertaald, zijn *ſon, het luiden*, zelfſt. naamw. en geen *verb.* of *werkw.*, zoo als die aangeteekend ſtaan. — Wij zullen ons van verdere taalkundige aanmerkingen, welke ons dit werkje nog verſchaft, onthouden; wij zijn reeds al te breedvoerig.

De Hr. KAPPELHOFF zegt in het voorberigt: *om hen* (hun) namelijk den leerlingen, *het overzetten zoo gemakkelijk te maken als dit mogelijk is.* Dit heeft de Schrijver, naar onze gedachten, al te gemakkelijk gemaakt. Zoo vinden wij, na eene uitlegging van bijna 40 bladzijden over de bijv. naamwoorden, over de verbuigingen der bijv. en zelfſt. naamwoorden, met de verbuigingen der drie lidwoorden, benevens de daarbij opgegevene voorbeelden ter verbuiging, bijna onder al de opſtellen over de bijv. en zelfſt. naamwoorden, bl. 145, onder die over den vergelijkenden, bl. 162, en onder die over den overtreffenden trap,

de bijv. naamwoorden verbogen, en met *plus* en *le plus* daar voor, niettegenstaande deze verbuigingen op bl. 105 enz. duidelijk geleerd worden. Waarom zulks niet den Leerlingen overgelaten? Wanneer deze hierin misslagen begaan, hebben de Onderwijzers van de Holl. en Fr. talen (want het boekje is ten dienste hunner scholen opgesteld) des te beter gelegenheid om hun het *waarom* te verklaren, en daarvan de verdere toepassing te maken. Mogelijk is zulks geschied om het den Onderwijzeren ook gemakkelijk te maken, wijl de leerlingen, op deze wijze, bijna geene fouten zullen begaan. Indien dit het oogmerk van den Schrijver geweest zij, had hij slechts de geheele vertaling van elk opstel er naast of er onder te plaatsen, zoo als in de laatste tien opstellen, *bijna*, gedaan is.

Volgens belofte van den Schrijver, hebben wij een vervolg op het voor ons liggende werkje, over de *werkwoorden* handelende, te wachten. Ware het ondertusschen niet beter, zich eerst een weinig meer in de gronden der taal en de spelling der woorden te oefenen, eer men, om anderen te onderwijzen, voor het *Publiek* ten voorschijn treedt? De aangewezene fouten enz. bewijzen genoegzaam, dat wij den Schrijver niet ten onregte dezen welmeenenden raad toedienen. Hij oefene zich ook vooral in de *gronden der Holl. taal*, die toch op alle welingerigte Scholen regelmatig onderwezen worden. Wij zouden te wijdloopig worden, indien wij de tegen die gronden begane fouten alle wilden aanstippen; het behoeft ook niet, zij vallen den kenner van zelf in het oog. Even zoo zullen wij ons ook onthouden van algemeene aanmerkingen op den inhoud der opstellen, waarvan onder andere No. 26, op bl. 372, der jeugd te veel aanleiding tot ongeoorloofde spotternij geeft, en haar ligtelijk het voorbeeld van die moedwillige knapen zoude kunnen doen volgen; dat toch, vertrouwen wij, des Schrijvers oogmerk niet zal zijn. — Met nog ééne vraag zullen wij onze beoordeeling besluiten. Hoe toch weet de Hr. KAPPELHOFF, bl. 182, zoo juist het gewigt van de *spies* en het *borstharnas* van den Reus GOLIATH? Denkelijk uit de H. Schrift. Dan, uit deze zelfde bron puttende, zoude hij ook de lengte van den *Filistijn* hebben kunnen opgeven: deze was, volgens I Sam. XVII: 14, zes ellen en eene span; dus, volgens onze maat, *veertien rijnlandsche voeten*. Zóó groot wierd toch wel bezwaarlijk eenig aardbewoner! En ware het niet het beste, dat men der-

 ge-

gelijke berekeningen, die men toch, gelijk den Heere KAPPELHOFF zelven genoegzaam bekend zal zijn, niet naauwkeuriglijk kan nagaan, geheel achterwege liet?

Proeve eener vrije navolging in Alexandrijnsche voetmaat van het Gedicht Montmartre (door den Heer Mr. J. MEERMAN *in hexâmeters), door* A. LOOSJES, PZ. *Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1812. *In gr. 8vo. f* :-15-:

Nog onlangs deden wij verslag van het Dichtstuk des Heeren MEERMAN, waarvan het voor ons liggende eene navolging is. Het min algemeene gebruik der zesvoetige maat in onze Poëzij heeft zekerlijk den Heer LOOSJES bewogen, om deze voetmaat, die als zoodanig bij onze Landgenooten minder bekend en ook minder gewild is, door de *Alexandrijnsche* te vervangen, welke in onze deftige dichtstukken doorgaans gebezigd wordt. Aan zulk eenen arbeid is ongetwijfeld veel moeite vast, en daarbij is het de ondankbaarste, dien wij kennen. Den Dichter, die oorspronkelijk zekere voetmaat bezigt, vloeit, wanneer hij waarlijk Dichter is, een stroom van denkbeelden toe, die zich, te midden zijner hooge verrukking, als van zelve in de maat vlijen. Immers, zulk een Dichter is onbepaald gebieder van zijn onderwerp. Reeds veel minder is dit het geval bij den dichterlijken vertaler. Hij is gebonden aan een modèl, 't welk hij niet mag uit het oog verliezen; elke zijner schreden is wel niet afgebakend, daar hij eene andere taal bezigt, en dus vele vrijheden mag nemen; doch zijn hier toch reeds de wieken van het *Genie* aanmerkelijk besnoeid; hij is de ICARUS, die zich niet boven zijnen Vader DAEDALUS mag verheffen. Maar, welke moeten nu de kluisters zijn, waaraan een navolger in eene andere voetmaat der zelfde taal is vastgeklonken! Hij kan zich met het oogmerk, dat genen ter verontschuldiging van vele feilen strekt, om namelijk zijne landslieden van schoonheden, in eene vreemde taal voorhanden, niet onkundig te laten, in geenen deele behelpen; hij is genoodzaakt, niet slechts zoo *goed*, maar *beter* te doen dan zijn modèl. Immers alle de genen, die zijn werk lezen, kunnen ook zijn modèl raadplegen; en, wanneer nu zelfs alles gelijk staat,

staat, is nog de vraag: *cui bono?* In zoo verre de navolger waarlijk Dichter is, zal hij de schrale eer verachten, van een bloot werktuigelijk kunststuk geleverd te hebben, 't welk met zijn voorbeeld volmaakt overeenstemt, doch zonder het te overtreffen. Het éénige goede dus, 't welk zulk eene navolging kan hebben, is, diegenen, welke nu eenmaal volstrekt geene *Hexameters* lezen willen, toch van een schoon gewrocht, in die voetmaat geschreven, niet onkundig te laten. Doch dan moet ook de Dichter, om de aangevoerde redenen, trachten, niet beneden of gelijk met zijn *Modèl* te blijven, maar hetzelve te overtreffen. Hij moet zich vooral op vloeibaarheid van *versificatie* toeleggen, daar dit misschien de klip is, waarop tot nu toe alle *Hexameters* in onze taal gestrand zijn, en stranden moeten.

Niettegenstaande alle deze zwarigheden, heeft de Heer LOOSJES den gemelden arbeid op zich genomen. Op vele plaatsen blijft zijn werk het oorspronkelijke zeer getrouw; op andere is het meer eene uitbreiding. Menige schoone en treffende plaats, menigen vloeijenden regel zal men hier aantreffen; doch de Dichter houde het ons ten goede, wanneer wij betuigen moeten, in deze Proeve meer onwelluidendheid en stroefheid te hebben ontdekt, dan wij volgens zijnen doorgaans vloeijenden dichttrant mogten verwachten. Wij stellen dit gaarne op rekening der bijna onoverkomelijke zwarigheden, die wij boven aanstipten, en welke eener navolging van dezen aard altijd zullen in den weg staan; nogtans zijn wij verpligt, ons oordeel door blijken te staven. Hoe hard is niet de volgende plaats: (bl. 8. 9.)

Nog tuigt dat ingewand, de kunstzaal der Natuur
Van vroegere Eeuw, den schok geleden in dat uur,
Zoo rijk in zeldzaamheên van Delf en Dierrijks wonderen.
Vuur, water, aarde, stoom, van boven en van onderen
In kampstrijd met elkaâr, bestormden uw gevaart.
't Gebeent van duizende Diersoorten, nog bewaard
In uwen boezem, is gestapeld op elkanderen.

. . . Het gebeent, dat schier geen schepsels past,
Thans levende op deez' bol, vertoonende aan onze oogen,
Houdt gij het *menschenras* met siddring opgetogen,
Wijl der Cuviers vernuft, wier oogstraal niets ontvliedt,
Daarin de wrakken van een vroegre wereld ziet.

De

De volgende, vrij onverdiende lofspraak op den wreeden CLOVIS kon ook vloeijender zijn: (bl. 11.)

En gij, Montmartre, zaagt, aan 't hoofd dier schaar van Vorsten,
Vorst Clovis, groot door deugd, door krijgsbeleid en moed,
De stad vermeestren, die zich uitbreidt aan uw' voet.
Gij zaagt hier in die stad den Adel en de Grooten
't Zaam roepen, *om* met hun, als met zijn bondgenooten
Voor alle volkeren, door zijne magt tot een
Gesmolten, hun tot heil, zachtaarde wetten *smeên*.

(Bl. 15.)

De aankweeking van de jeugd, der wetenschappen groei.

(Bl. 17.)

En beider bloed gemengd, *gedommeld* onderéén.

Bloed onderéén te dommelen, is eene nieuwe spreekwijze, die zich althans niet door bevalligheid aanbeveelt. (Bl. 31.)

Hoe wordt *elk* wetenschap *g'eerbiedigd* en bemind.

Kleinigheden! vitterijen! zullen sommigen zeggen. Maar zij zijn dit niet in een Dichtstuk, juist geschikt om eene voetmaat, die men doorgaans om hare stroefheid in de *Hollandsche* Poëzij voor min verkieslijk houdt, door eene andere van meer algemeen gebruik, en die *bij ons* welluidender is, te doen vervangen. Welluidendheid behoort dan ook eene der hoofdverdiensten van het nieuwe Dichtstuk te zijn.

Zoo zeer wij echter ons gedrongen voelden, ons oordeel over de harde plaatsen van dit Gedicht door bewijzen te staven, even zeer vereischt de billijkheid, dat wij de beteren erkennen. Gaarne zouden wij ook hiervan iets ter proeve mededeelen; doch, daar wij reeds ten tweeden male onze Lezers bij den *Montmartre* toeven, meenen wij met deze welmeenende erkentenis te kunnen volstaan.

Tafereelen uit het Huisselijk Leven, door AUGUST LAFONTAINE. *In twee Deelen. Uit het Hoogduitsch vertaald. IIde Deel. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1812. *In gr. 8vo.* 249 *Bl. f* 1-16-:

Het eerste Deel van deze Tafereelen rekenden wij juist niet onder de allervoortreffelijkste schriften van den in dit vak beroem-

noemden man; hoewel wij het gaarne den lof gaven, dat het niets behelsde, hetwelk de zedelijkheid kwetsen kan, en dat de roman met smaak en welgeschreven is. Aan dit tweede Deel geven wij gaarne denzelfden en nog hoogeren lof, en de lezing gaf ons een zeer aangenaam onderhoud. Het bevat eene ook op zich zelve staande Geschiedenis: NATUUR EN KUNST, OF DE DWALINGEN DES LEVENS. Graaf HANS, als kind, *comme il plaisoit à Dieu* op het land opgegroeid, met de lieve, zachte SOPHIA, een eenvoudig kind der natuur, werd een man van zeer goeden aanleg, een uitmuntend hart, en zeer vaste Christelijke beginselen. Familie-belang wilde hem gaarne verbinden met zekere EMELINA, zijne bevallige en in ieder opzigt uitnemend beschaafde en gevormde nicht; eene *dame du ton*. Het had natuurlijk moeite in, eer men haar overhalen kon tot het plan: dan, niet alleen kwam zij er toe door redenen van *convenance*; maar toen zij den man leerde kennen, onderscheidde zij hem, en kleefde hem aan met geheel haar hart. Met dat al werd het Familie-plan eindelijk vernietigd, en de beschaafde, uitmuntend bevallige EMELINA schoot op de proef verre te kort bij de in alle opzigten mindere SOPHIA, en had het hare door kunst beschaafde en verwrongene handelwijze eeniglijk te wijten, dat de edele man, die haar innerlijk bemind had, en hare meerdere waarde volkomen gevoelde, zijne hand en hart aan de eenvoudige SOPHIA gaf. Welk belangrijk meisje intusschen, zoo wel als Graaf HANS, toch verwonderlijk snel in eenen zeer korten tijd al die beschaving van verstand en zeden had opgedaan, welke voor de genoegens des levens in eenen hoogeren kring zoo voordeelig zijn. Zij was eene vrouw geworden, *zacht en vriendelijk, vol talenten, bekwaamheid en kundigheden, zonder zich iets te laten voorstaan, het sieraad en de kroon van het aanzienlijkst gezelschap*: zoodat het spreekwoord: „*wat* HANSJE *verzuimt*, *haalt* HANS *niet weer in*," in Graaf HANS en zijne SOPHIA niet wordt bewaarheid; hetwelk ons echter eene uitzondering voorkomt op de vrij algemeene ondervinding, hoewel „*on est rien que par la cœur*" geheel door ons toegestemd, en door dezen roman uitmuntend bevestigd wordt.

Al-

Almanak van Vernuft en Smaak. En: *Almanak voor Vrouwen door Vrouwen. Voor het Jaar* 1813. *Beiden te Amsterdam, bij* de Wed. J. Dóll. *Elk* 18 *St.*

Het ſtrekt ons tot een bijzonder genoegen, den ſteeds toenemenden glans der Hollandſche Dichtkunst tot zelfs in onze Almanakken te zien doordringen. En het is hierom, dat wij, de twee opgemelden in de vorige maand niet kunnende aankondigen, echter niet willen afzijn, daarvan alsnog met een woord te ſpreken. Inderdaad, het eerstgenoemde dezer Jaarboekjes bevat eene verſcheidenheid van dichtſtukjes, sommige van welke den keurigſten bundel geene oneere zouden doen, en eene blijvende waarde bezitten. Ook deden ons de letteren B., K.W.B., H., T., L., achter eenige dier ſtukjes geplaatst, maar nog veel meer de ſtukjes zelve, beroemde namen ſpellen. Ons beſtek gedoogt niet, deswege in bijzonderheden te treden. Inzonderheid beviel ons het regt Vaderlandſche verhaal, BREGITTA PROOSTEN; van welke weergalooze Vrouwe de Drosſaard HOOFT, (*Ned. Hist.* Deel I. bl. 337) in zijn krachtig proza, melding doet; welk verſlag wij, tot eer van eene onzer vrouwelijke Landgenooten, gaarne opnemen:

„ Hoe 't met hem (BOSSU) afgeloopen was, vernaamen „ de burghers, tot Haarlem in hechtenis zittende (1573), bij „ zeeker briefken, verborghen in eén pijpken en kop boo„ ters: zeggende de boode hun aan, zij zouden de booter „ wel proeven; op dat m'er hun meer af beſtelde, indien „ z'er ſmaak in vonden. Dies ontgon men ze daatelijk: en „ Burghermeester KIES, het briefken geleezen hebbende, zei„ de tot d'anderen; daar was een kabbeljauw gevangen, en zijn „ rob wel hondertduizent gulden waardt. Met een gaat het op „ een aanheffen van pſalmen en lofzangen, tot groote verwon„ dering der Spaanſchen, die noch geen' tijding hadden. Onlanx „ daarnaa, alzoo 's Graaven vrunden zich pijnden, den Landt„ vooghdt tot wisſeling van gevangenen te beweeghen, werd „ de zelfſte Burghermeester op zijn' trouwe geſlaakt, om met „ VERDUGO, daaraf, t'Amſterdam te gaan ſpreeken. Een ſtren„ ge geest ſtak 'er in KIES, te recht gepartuurt met een' vrouw „ van gelijke hartvoghtigheit, die verdient heeft haaren naam

„ uit

„ uit het graf der vergeetelheit te houden. Zij hiet dan BRECHT
„ ENGBERTS PROOSTEN, en had, voor den afval der ſtadt,
„ haaren man, die grootelijx in 't oogh, en magetracht was, niet
„ alleen binnen 's huis verhoolen gehouden, maar hem ook hei-
„ melijk een kindt geteelt. 'T welk, mits de Schout naast haa-
„ rent woonde, met des te meer gevaars vermengt was. Ook
„ gebeurd' het, terwijl zij droegh, dat de Schout KIES quam
„ zoeken, haar ooverſtrijdende, tot blijk zijner jeeghenwoordig-
„ heit, dat zij zwanger ging. Waarop zij, zonder zich anders
„ t' ontzetten, om 't hinken zijner bewijsreede aan te wijzen,
„ koelmoedelijk antwoordde, dat de wegh voorbij de deur lagh.
„ Ja zij ging in de zelve ſtaan, des andren daaghs naa 't baaren;
„ naabootſende in eere, 't geen uit vreeze voor ſchande, ſom-
„ tijds de geene doen, die haar' eer quaalijk te raade gehouden
„ hebben. Naa zoodaane proeven van aankleevende trouwe,
„ wilde zij ook den reisveirdighen, naa Amſterdam, verzelſchap-
„ pen. In 't afvaaren met een' ope ſchuite, werden, bij zee-
„ *kere Hooghduitſchen*, eenighe quanſuis eerſcheuten gedaan;
„ een, *der welke* ('t zij onverhoeds oft willends) met een loodt
„ haaren *arm* trof, dat het in de ſchenkel ſteeken bleef. Zij,
„ kennende haaren man voor fors, als hij was, en oploopende,
„ verbeet zich, zonder hagh oft wagh te zeggen, uit zorghe
„ *dat hij* opſtuiven, en zich aan den ſchieter vergrijpende, in
„ *zijn' gewiſſe doodt* zouw ſtreeven. Ende werd niemandt der
„ wonde gewaar, voor dat haar 't *bloedt* bij de kleederen quam
„ needer vlieten. Wel ontſtak toen zijn' gramſchap, willende
„ met geweldt aan landt. Maar midlertijdt was men voortge-
„ vaaren, de quetſer verre, en de heevigheit liet zich allen-
„ kens neederzetten."

Zie hier nog een aardig ſtukje in den trant van Vader CATS:

MIJN KAARS HEEFT OP DEN TOGT GESTAAN.

Als gij een kaars, die helder brandt,
Met oogmerk juist zet aan den kant,
Van waar de togt, van waar de wind
Tot haar gereeden toegang vindt;
Dan blaast die, met een ſnel geluid,
Dikwerf het ganſche kaarslicht uit.

Maar,

Maar, is zijn kracht daartoe te zwak,
Het licht krijgt daarom toch een' krak;
Want, die vermetelheid ter ſtraf,
Loopt dan de kaars geweldig af;
En plaatst gij, bang voor wind en locht,
Haar niet wat ſpoedig uit den togt,
Dan brandt de kaars, naar mijn begrijp,
Ook al heel ſpoedig in de pijp,
En van 't katoen en van het ſmeer
Trekt zij welhaast geen voedſel meer;
De vlam was, ja, een poosje groot,
Maar 't licht is nu voor altijd dood.
Zoo gaat het ook het menschlijk lijf,
Bekwaam tot zoo veel nut bedrijf,
Wanneer 't de togten van het hart
Steeds roekeloos en dwaaslijk tart.
Want, zoo 't zich daardoor ſlingren laat,
En weet van ſtilſtaan noch van maat,
Dan wordt, wat poezel is geweest,
Weldra bijna geheel ontvleescht;
Dan waggelt het, ſlechts vel en been,
Daar als een half geraamte heen,
Tot dat het jong, terwijl het mort,
In 't huisje van zes planken ſtort.
Dus, vrienden, of het baten mogt,
Houdt uwe kaarſen uit den togt!

De dus genaamde *moederlijke teederheid van* BLANCA, Koningin van *Castiliën*, zouden wij liever moederlijke eigenzinnigheid of praalzucht heeten; en, den *Tom Jones* van FIELDING als eene lectuur voor jonge juffers opzettelijk en in de eerſte plaats aan te bevelen, zouden wij voor 't minst onvoorzigtig noemen; gelijk wij zelfs de *algemeene* aanprijzing der Romans van eenen LAFONTAINE tot zoodanig einde niet kunnen goedkeuren. De proza-ſtukjes hebben ons, over 't geheel, minder dan de versjes geſmaakt. De plaatjes zoo wel, als de verdere uitvoering dezer Jaarboekjes, verdienen allen lof.

BEOORDEELING.

Paulus Redevoering te Athene, in Leerredenen, door N. SWART, *Leeraar bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* J. W. IJntema. 1812. *In gr. 8vo. VIII.* 195 *Bl. f* 1-16-:

Niet zonder een gunstig vooroordeel ontvingen wij dit *achttal* Leerredenen van den Eerw. SWART. De schoonheid en het aanbelang van *Paulus Redevoering te Athene*, daarin verhandeld, ontvonkte onzen leeslust, en hare gelukkige keuze nam ons bijkans onwillig in ten voordeele *van dezen* kleenen bundel. De welbekende bekwaamheid, *al* verder, des Redenaars; de schoonheid, kracht en bondigheid van zijne taal; zijn rijkdom in keurige leenspreuken, getuigenis dragende van oorspronkelijk vernuft; ja ook het aanzien der standplaatse, door hem bekleed, strekten ons ten *stillen* waarborg, dat wij in het werkje veel goeds en treffelijks verwachten mogten. De betuiging, eindelijk, des Schrijvers, in zijne voorrede, „dat de goedkeuring van kunstkennende vrienden, van mannen, op welken onze landaard roem draagt, hem noopten, zijnen wensch ter uitgave van dezen kansel-arbeid op te volgen," stemde onze verbeelding van deszelfs waarde tot zulk eene hoogte, dat wij schier de gegrondheid onzer aanmerkingen wantrouwden, althans eene herhaalde lezing niet ondienstig keurden. — Wat hiervan zijn moge, wij haasten ons, in een beknopt verslag, den inhoud van elke Leerrede aan onze Lezers mede te deelen, en daarna ons gevoelen over dit werkje met bescheidenheid te uiten.

De invloed der Bi·belleer op den Godsdienst in het algemeen; is de stelling, waarover de eerste Leerrede handelt, die Hand. XVII: 22, 23, ten tekst heeft, en tevens tot

tot eene Inleiding dient voor de volgende, over Paulus gezegde Redevoering. — „ De gebrekkigheid van den mensch „ zelven is," naar 's mans oordeel, „ de oorzaak, dat al- „ le inrigtingen voor en onder menſchen met gebreken ge- „ paard gaan;" en leidt hij van hier af, dat alle Godsdienst, bijzonder de geopenbaarde, meermalen door het Ongeloof werd aangerand en gelasterd. Hierop lettende, ſtelt SWART zich voor, naar aanleiding van den tekst (*) te doen opmerken, „ dat godsdienſtigheid eene vrucht der menſchelij- „ ke natuur zelve, godsdienſtige dwaling desgelijks, herſtel- „ ling derzelve alleen aan het Christendom te danken is." Met dit drievoudig onderzoek houdt zich alzoo zijn Eerw. onledig, na eenige keurige aanmerkingen, zoo over den tekst en het voorzigtig redebeleid van Paulus, als over de orde en geſchikten loop der gedachten in geheel deszelfs verdediging voor den Areopagus, te hebben bijgebragt. Wij namen hierom te meer de eigene woorden des Leeraars over, vermits wij in bedenking willen geven, of wel die duidelijkheid in dezelven heerſche, welke wij inzonderheid in de aankondiging der ſtoffe verlangen. Voor het overige kort, maar krachtig, voldingt SWART uit de Geſchiedenis, en vooral uit de beſchouwing onzer nature, dat de mensch door het verhevene, grootſche en weldadige der ſchepping zoo wel, als door angst van omſtandigheden, tot Godsdienſtigheid opgewekt, maar ook, bij eene min uitgebreide kennis der Nature, tot Bijgeloovigheid, met al hare akelige gevolgen, overſlaat; waardoor dan de waarde van het onderrigt des Bijbels heerlijk uitkomt.

Niet

(*) Schoon deze uitdrukking ſmaak is, en den Eerw. SWART niet meer eigen dan velen van deszelfs Ambtgenooten, gevalt het ons toch niet, dat men *naar aanleiding van*, en niet *over den tekst* predike. Trouwens, in het eerſte geval is meerdere ruimte voor de keus van ſtoffe; in het laatſte, dunkt ons nogtans, zou meer eerbied doorſtralen voor het woord der Openbaring. Deze aanmerking, echter, treffe hier meest de uitdrukking, daar de Eerw. Schrijver doorgaans zeer goed gebruik van zijnen tekst weet te maken.

Niet vreemd zijnde van de onderstelling, dat des Apostels Redevoering te Athene een kort begrip van Christelijke Godsdienstleer behelze, was het niet oneigen, dat SWART de volgende twee verzen, (het 24 en 25ste) in zijne tweede Leerrede, bezigde ten betooge, dat *de Geschiedenis der Schepping het treffelijkst begin zij van het Goddelijk onderwijs.* Voor zulk een onderwerp kon anders iemand ligt den aanhef des Boeks, Gen. I: 1, ruim zoo gepast keuren, daar ons de tekst veel meer het ongerijmde van den Heidenschen Eerdienst te gispen schijnt, op grond der betere Leere aangaande het Hoogste Wezen. Maar, deze vrijheid bij eene vervolgstof veroorlovende, schromen wij niet, deze Leerrede onder de besten in den bundel te rangschikken. Zij toch behelst en ontwikkelt met eene wijsgeerige juistheid dit *viertal* aangelegen waarheden: Dat het begrip van *God*, den Schepper van hemel en aarde, uit hoofde van deszelfs belang ten grondslag der Bijbelgeschiedenis gelegd, „ 1°. genoegzaam berekend zij naar de bevatting des „ ongeoefenden verstands; 2°. krachtig medewerke tot de „ erkentenis en aankleving van slechts een éénigen God; „ 3°. allergeschiktst, om, met de ontwikkeling van kennis en verstand, teffens grootscher en grootscher denkbeelden van God te doen ontstaan; en eindelijk 4°. regtstreeks opleide tot deszelfs dienst in geest en waarheid." Met moeite wederhouden wij ons, uit deze, of wel uit de vorige Leerrede, eenen trek over te nemen van welsprekendheid; die zich dán inzonderheid verheft, wanneer SWART de sprekende getuigenis der Nature voor zijne zaak inroept, en wijzigt naar eisch des betoogs; offchoon hij wel eens ons toeschijnt te uitgebreid eene kennis te onderstellen bij zijne hoorders.

Verder voortgaande, kiest hij, over vs. 26 en 27 zullende spreken, in de derde Leerrede, *Gods goedheid in des menschen aanleg, leiding en bestemming*, ten onderwerp. De aanhef met Agur's vreeze voor rijkdom en armoede, om alsdan niet te zeggen: „ waar (*wie*) „ is de Heere?" dunkt ons wat ver gezocht, en leidt al-

althans niet regtstreeks tot de leere om te berusten in Gods wegen uit overtuiging van zijne liefde, waarop de Schrijver doelt. Deszelfs aanmerkingen over den tekst, hierna volgende, schijnen ons mede voor den kansel niet zeer belangrijk, ten minste in zoo verre zij de verschillende lezing der handschriften betreffen; terwijl nog eene ς, door GRIESBACH in den tekst overgenomen, daarbij is overgezien (*). Het onderwerp, tot welks beschouwing de woorden des Apostels uitlokken, draagt zijn Eerw. dus voor: „ Allervruchtbaarst is de aanleg des menschen: vaderlijk leidt en „ stuurt God hem op den weg des levens: godsvrucht is „ het eenige algemeene doel van zijn bestaan." De tekst dient hem al verder ten gepasten leiddraad om de aangeduide *drie* hoofdpunten aan te dringen. Intusschen, het is deze Leerrede, in welke de Heer SWART, offchoon ook elders, de meeste belezenheid en rijkdom van velerlei kennis met een weelderig vernuft ten toon spreidt; terwijl de schrijfstijl, hoezeer hij wel eens te hoog stijge en buiten het bereik eener gemengde Christen-vergaderinge, zich tevens kenmerkt door menigerlei uitmuntendheid.

Wij stappen over tot de vierde Leerrede, wier tekst de 27 en 28ste verzen, en het onderwerp *de noodzakelijke vereeniging* is *van verstand en hart tot de regte waardering van God en Godsdienst.* Na bekwame toelichting van 's Apostels woorden, meent de Heer SWART daarin deze waarheid te zijn opgesloten: „ Gods werken van buiten, en Gods natuur van binnen, leeren ons hem kennen." Ook hier hadden wij meer duidelijkheid in de hoofdstelling verlangd; dan terstond ontvouwt zijn Eerw. deszelfs meening nader, door te zeggen: „ Gaan wij eerst „ de kennisse Gods, gelijk de zigtbare natuur die leert, „ en dan het geloof in hem, gelijk het deugdzaam hart daar„ toe opvoert, aandachtig na." Indien hier wederom niet de

(*) Wij bedoelen die van προςτεταγμενους voor προτεταγμενους; waaraan ook SCHLEUSNER *in Lex. ad vocem* zijn zegel hangt: het verschil is *geordineerd*, in plaatse van *te voren geordineerd*.

de kundigheid des Schrijvers te ſterk uitkwam, en afſtak bij die van het gros der hoorderen, had gewis deze Leerrede, die *Gods liefde* in helderen dag ſtelt, haar als de getuigenis der natuur en de behoefte tevens van het hart kenteekent, uitnemend doel getroffen.

Wij zijn Gods geſlacht, volgens de Wijsgeerte en volgens het Evangelie, lezen wij aan het hoofd der vijfde Leerrede, over vs 29. Het aantoonen van 's menſchen voortreffelijkheid, blijkbaar in zijne uitnemende *vermogens* en aanleg ter *volmaking*, en nog meer in zijne beſtemming *ten eeuwigen leven* volgens het Evangelie, maakt de hoofdzaak uit van dit onderzoek. Behalve eene en andere ſchoone plaats, door den Redenaar met nadruk en lust behandeld, vonden wij dit ſtuk, over het geheel, minder voldoende; en mist hetzelve inzonderheid den ſtichtelijken toon of zalving, dien wij vooral in eene kanſelrede vereiſchen, en die ook anders in deze Leerredenen geenszins ontbreekt.

Veel meer geviel ons de volgende, over vs. 30, die *de Christelijke leer der vergeving van zonden* als *hoogst redelijk* ſchetst. Niet dat wij juist het gevoelen des Schrijvers voor het onze kunnen aannemen, wanneer hij zegt: „ Dit ſtaat „ bij mij vast, dat de Apostelen geheel op hun geheugen „ afgingen, en er nimmer aan dachten, het zij een kort „ begrip, het zij een namaakſel van eenige gehouden rede, „ den Heer, zijnen voornaamſten dienaren, of zichzelven, „ in den mond te leggen." Maar, dit in het midden latende, bij uitſtek behaagde ons de tegenſtelling der onderſcheiden godgeleerde gevoelens over 's menſchen verwerpelijkheid bij een regtvaardig opperwezen, en het paalloos uitmeten van deszelfs barmhartigheid jegens zondaren, waartoe anderen overſlaan; dringende toch de Hr. SWART daarop aan, dat zonde vijandſchap tegen Gods heiligheid te achten is, en de mensch alzoo, wegens misbruik der zedelijke vrijheid aanſprakelijk zijnde, verdiende ſtraf te duchten heeft. Van hier de offeranden en boetedoeningen, bewijs gevende, hoezeer aankondiging van vergiffenis, waartoe Gods liefde neigt, eene behoefte is voor het mensch-

 dom.

dom. Waaruit dan het redelijke der leere van Christus te dezen eigenaardig vloeit, en hare voorwaarde van bekeering zeer gepast wordt aangedrongen in deze Leerrede, die bovenal op onze goedkeuring aanspraak heeft.

Uitstekend desgelijks is de Inleiding der zevende, over vs. 31, of *het Leerstuk des Algemeenen Oordeels*. Wij lezen daar het regt gebruik der Bijbelsche oordeelkunde, om niet, in navolging van Duitsche naburen, met kaf en hullen, het graan der waarheid zelve weg te wannen, en het geloofwaardige der geopenbaarde leerstukken, als louter inkleedsel en menschenvond, te verwerpen. Zeer gepast brengt de Leeraar dit over op de voorstelling des jongsten oordeels; dringt deszelfs zekerheid redekavelend, en op gezag der H. S., aan; staaft vervolgens de Evangelische leere nopens dien *dag*, of daartoe *bestemden tijd*, en poogt de voorstelling van *Christus als Rigter* tegen de vitterij des ongeloofs te verdedigen. De voordragt, evenwel, der gewijde boeken, omtrent de opwekking der dooden en het laatst gerigte, heeft zoo veel van den Joodschen trant, en de toespeling op hunnen regtshandel in Matth. XXV. is zoo blijkbaar (*), dat wij alsnog bijkans vreezen, of zijn Eerw. zich niet te sterk aan de letter hechte; en zouden wij, ondanks de waarde zijner bedenkingen, niet vreemd zijn van te gelooven, dat sterfdag oordeeldag, en de wet des Heeren onze Rigter zijn zal: wanneer het anders aannemelijk is, dat de Openbaring *niet* ten doel gehad heeft, nopens wijsgeerige en minder aangelegene bespiegelingen ons voor te lichten, of *beslissende* uitspraak te doen. Dan, gelukkig wederom, dat wij alleen onzeker zijn over hetgene, *hier* van geen belang voor ons, zich *namaals* zal opklaren. Genoeg, de Bijbel, wat er ook van de zaak zelve zij, teekent ons de Opstanding en het Oordeel onder een zeer geducht en achtbaar beeld.

Bij

(*) Zie TEYLER's *Godg. Genootschap*, D. XII. bl. 110—114, en VITRINGA, *Obs. sacræ*, L. II. Cap. 4. p. 68, daar aangehaald.

Bij de laatste zijner Leerredenen, die handelt over het gevolg van Paulus rede, in vs. 32—34 geboekt, en alzoo ten slotte dient, beoordeelt zijn Eerw. *de onderscheiden gemoedsgesteldheid omtrent den Christelijken Godsdienst*. Vooraf zendt hij een woord nopens de kracht van het voorbeeld, inzonderheid ten kwade. Daarna merkt hij den verschillenden indruk van Paulus verdediging bij de ligtzinnige Atheners op; en, zegt hij, gelijk aldaar, zoo leert de ervarenis nog doorgaans, „dat sommigen spotten met de „waarheden van den Godsdienst; anderen zich omtrent „dezelven hoogst onverschillig toonen; daar toch weer „anderen dezelven van harte aankleven en gelooven." De Leerrede loopt naar deze driederlei verdeeling geschiktelijk af, met rede te geven van dit verschillend gedrag, en elks waarde, als voorbeeld voor anderen, te bepalen. Rijke en belangvolle stoffe, die voorzeker de aandacht der Lezeren verdient te boeijen, daar zij regt meesterlijk en menschkundig bewerkt en uiteengezet is.

Te lang hebben wij bij de opgave van den inhoud dezes bundels reeds stilgestaan, om onze algemeene beoordeeling in het breede te doen uitloopen. Ook mogen wij de kortheid te meer behartigen, daar wij reeds hier en ginds eenen wenk gaven van den prijs, dien wij op dit werkje stellen. Bij den lof der schoone schrijfwijze van den Redenaar, wiens stijl voorzeker op bondigheid en kracht en sierlijkheid mag bogen, kent men reeds eenigzins zijne fout, die, het zij uit begeerte om kort te zijn, het zij door al te zeer der kunst te wierooken, tot duisterheid wel eens vervalt, en meermalen die losse eenvoudigheid en bekoorlijke helderheid mist, welke het hoogste schoon der welsprekendheid uitmaakt. Als *Leerredenen* verder, gelijk zij dien naam dragen, en van den gewijden kansel zijn uitgesproken, durven wij den bundel niet zonder een schiftend oordeel ter navolging aanprijzen, zoo als wij zulks, onder den titel van *Verhandelingen*, doen zouden. Want, behalve dat de Toepassingen, over het geheel, weinig meer dan een enkel woord zijn, en al te zeer ineengezet om het har-

harte te roeren, zijn de meesten der behandelde stoffen in dien wijsgeerigen, vollen en hoogen trant bewerkt, dat alleen eene vergadering van buitengemeen kundige hoorders ons schijnt berekend te zijn om uit deze Leerredenen veel stichting te halen, of haren zin volkomen te vatten. Maar ook bij dusdanige Lezers, vertrouwen wij, zullen dezelven meest welkom zijn; en kunnen wij niet nalaten, uit dit oogpunt beschouwd, deze stukken hoogelijk te roemen, en derzelver gezette lezing allerernstigst aan te prijzen. Hoewel men nu bij iedere Gezindte, onzes oordeels, *voor den Volke* behoort te prediken, vergenoege zich de Eerw. Schrijver, dat wij hem bij de uitgave met nadruk toeroepen:

Est aliquid magnis posse placere Viris.

Salomo, *door* J. H. VAN DER PALM, *Vde Deel*, *Iste—IVde Aflevering*, *bevattende* N°. 201—220. *Te Leyden*, *bij* D. du Mortier en Zoon. 1812. *In gr. 8vo.* 160 *Bl.* *f* 1-10-:

Er zijn vier deelen van dit werk in het licht verschenen, zonder dat wij van dezelven eenig verslag hebben gegeven. De Autheur zelf heeft daarover zijne bevreemding aan den dag gelegd. Doch, de wijze der uitgave bij blaadjes, hoe geschikt zij schijnt, om het over 't hoofd zien van die allen (en wie zou hieraan bij zulk een werk, buitendien, kunnen denken?) onmogelijk te maken, zoo aanleidelijk is zij echter tot een verzuim als het onze. De eerste schok, door belangstelling en bewondering veroorzaakt, is lang aan het bedaren, eer een geheel deel voltallig is; de uitgave diens bundels van reeds bekende stukken baart geen bijzonder opzien; en, verzuimt de Uitgever zelf, door de inzending van een exemplaar, te herinneren, dat nu de geschikte tijd en gelegenheid daar is, om het publiek, waar dit noodig mogt zijn, op een belangrijk vaderlandsch letterprodukt oplettend te maken, en het daaromtrent eenigzins

tins voor te lichten, zoo is niets natuurlijker, dan dat de zaak ongedaan blijft.

Dan, de geheel veranderde voet der uitgave, geschiedende thans bij inteekening en voor rekening van den Schrijver, bij de Heeren *Du Mortier en Zoon* te Leyden, geeft ons eene voegzame gelegenheid aan de hand, het verzuimde wel niet te herstellen, maar althans geen verder verzuim te begaan. Wij bezitten nu vier afleveringen, bevattende elk vijf nommers, ter gewone grootte van een half vel. Dezelven schijnen ons toe, stoffe genoeg tot een beoordeelend verslag op te leveren; en vooral, daar wij, ten einde een behoorlijk denkbeeld van de geheele onderneming en het gansche belangrijke werk te geven, niet beter schijnen te kunnen, dan een blik terug te werpen op de vroegere deelen, ten einde vorm, trant, en gewigt van inhoud, met een *woord*, te schetsen en te schatten.

Men weet, dat veelal wekelijks één nommer het licht ziet; dat elk derzelven ééne, wanneer ze gelijkluidende of min belangrijk zijn ook wel meerdere spreuken van Salomo aan het hoofd heeft; dat dezen eerst verklaard, en dan toegepast, *d. i. in* een of anderen vorm uitgebreid en leerzaam of stichtelijk aangewend worden; en dat de Schrijver, in dezer voege, het gansche boek, van daar, waar de eigenlijke spreuken beginnen, tot den einde toe, meent te behandelen. Niemand is er, of hij zal zoo wel het gewigtige, als uiterst moeijelijke, inzien, om zulk eene taak ten genoegen van den algemeenen lezer, en dus met duurzame voldoening voor zichzelven, ten uitvoer te brengen. Moeijelijk, zeggen wij; want wie kent al het treffende des Spreukenboeks, maar tevens al het duistere, al het onvoldoende en raadselachtige, volgens onze gewone, en zelfs betere vertalingen, niet? De aard eener spreuke zelve, kort, zinrijk, spelende, en zonder eenig licht, van het verband te ontleenen, brengt mede, dat haar zin allermoeijelijkst uit de oudheid worde opgedolven. En hoe weinige, althans hoe weinige volkomen vertrouwde hulpmiddelen schieten den beoefenaar der Hebreeuwsche ge-

leerdheid over, om in dit werk naar genoegen te slagen! Bovendien heeft de Schrijver met het andere gedeelte, met het eigenlijke vertoog en de stichtelijke aanwending, te worstelen, die noch droog, noch eentoonig, noch min belangrijk mag zijn; die in vorm, gelijk van inhoud — en schoon ook de Spreuken-schrijver dikwijls hetzelfde denkbeeld alleen met andere woorden herhaalt — onophoudelijk moet afwisselen. Maar ook *gewigtig* noemden wij deze zelfde taak: want, om bij het algemeene niet te blijven staan, hoe zeer vordert juist zulk een boek eene opzettelijke en, is het nood, uitvoerige behandeling van elken regel; hoe wenschelijk is het, dat een man van smaak en vernuft, van menschen- en wereldkennis, zich daaraan wijde; hoe uitgemaakt, dat juist de bijvoeging eens toepasselijken vertoogs den zin van menige spreuk eerst regt opheldert en volkomenlijk leert bevatten; en hoe vele allerbruikbaarste lessen der levenswijsheid komen alzoo, te gelijk met eene billijke hoogachting voor het gewijde blad, in omloop en aanzien! Ja, wie dit moeijelijke en tevens gewigtige werk maar eenigzins naar eisch volvoert, die heeft op onzen eerbiedigen dank eene billijke aanspraak. Wie zou dan deze aanspraak den Hoogleeraar betwisten? Wie bewondert hem niet veeleer in het eene en andere opzigt? Wie heeft beter dan hij het karaktermatige van den spreukstijl gevat, bijna overal aangetoond, en dikwijls keurig in het licht gesteld? Of wie zou met hem willen wedijveren in afwisseling, in gepastheid en fraaiheid der betoogen? Het is waar, stout is somtijds de geleerde uitlegger; dikwijls wijkt hij af van anderer gevoelen, en de zucht inzonderheid, om geest en kracht — in één woord, om eene spreuk — in de spreuk te vinden, doet hem soms niet weinig wagen. Men beeft, inderdaad, voor de waarheid, die op deze bouwvallige overblijfsels der Joodsche wijsheid niet dan onwisse en gevaarlijke treden zet. Men kan aan de algemeene ervarenis der taalkunde, die aan het gebruik, het dikwijls grillig gebruik, zoo veel meer gezag, dan aan de analogie, de afkomst en verwantschap toekent, niet denken, zonder dit gevaar te erkennen. En

ze-

zeker, het is de toepasfing niet altijd, die gefchikt zou kunnen geacht worden om ons dezen fchroom te benemen. Integendeel, hier fpreekt de mensch, de tijdgenoot, het individu; hier zijn dwaling, partijdigheid en eenzijdigheid niet altijd te ontgaan. Doch, ligt dit alles niet in het wezen der dingen? Zou iemand iets volmaakts hebben verwacht? Zouden wij op deze gronden iets aan den lof willen onttrekken, welken de Heer VAN DER PALM zeker algemeen verworven heeft met zijnen, tot hiertoe volvoerden, arbeid? Neen, wij gelooven te mogen zeggen, dat niet ligt iemand zoo vele hoedanigheden vereenigt, om hem tot deze taak te bekwamen.

Dit dan in het algemeen gezegd hebbende, willen wij bij de opgegeven nommers, als het eigenlijk onderwerp onzer behandelinge, nog wat nader ftilftaan.

Zij behandelen het achttiende hoofddeel des Spreukenboeks, *met uitzondering* alleen der twee laatfte verzen. Wie zich de moeite geeft, dit hoofdftuk na te flaan, die zal deszelfs rijken inhoud gereedelijk erkennen. Vooral fchittert het van vernuft en aardige beeldfpraak, gelijk in het bijzonder VAN DER PALM dit keurig in het licht ftelt. Men denke, tot een voorbeeld, aan vers 3, waar de verachting wordt gezegd te gelijk met den goddeloozen binnen te treden; vers 6 en 7, in welk laatfte des zotten mond de bres en de ftrik zijner eigen welvaart heet; vers 16, waar het gefchenk als de gene wordt afgemaald, die iemand binnenleidt en voorftelt bij de grooten. Voorts zijn er onderfcheidene verzen, wier zin, hetzij enkel op het eerfte aanzien, hetzij metderdaad, en in fpijt van het licht der taalkunde, met zwarigheden te worftelen heeft. Vers 2 wordt vrij blijkbaar van de zucht dier ellendigen gefproken, die in geen gefprek vermaak vinden, dan hetgeen hunne lage denkwijze doet kennen, of wel hunne fchenddaden openbaart; hetgeen hier zeer aardig een ontblooten, fchaamteloos ontblooten van hun hart heet: eene beeldfpraak, voor den kiefchen Oosterling inzonderheid ten uiterfte treffend. Raadfelachtiger is de meening

ning van vers 8, middelfte lid, fchoon de kantteekening die eenigzins opheldert, als *dergenen, die zich over geleden onregt beklagen.* Doch VAN DER PALM geeft ons twee andere, zeer verfchillende, vertalingen; de eerfte luidt: *als toegefluisterde godfpraken;* de andere: *als lekkere beetjes.* Inderdaad, zulk een verfchil moet den ontaalkundigen bijna onbegrijpelijk voorkomen; en waarlijk, onze vertaling loopt, in zulke gevallen, op gisfing uit. De Schrijver geeft het laatfte de voorkeur, op grond van zin en verband, die echter ook bij het tweede, en zelfs bij het eerfte, genoegzaam bewaard blijven. — Den zin van vers 16 gaven wij reeds op, of liever maakten opmerkzaam op deszelfs aardigheid. In onze dagen zou er zeker niets meer gevorderd worden, om de fpreukmatigheid dezer uitfpraak volkomen te wettigen. In het Oosten echter, meent VAN DER PALM, was het geven van gefchenken te zeer een wettig en gewoon gebruik, dan dat het ftekelige, welk haar bij ons aanbeveelt, daar zou kunnen te pas komen, en hij vindt dit ook in de bewoording geenszins. Dit doet hem denken, dat Salomo welligt deze gewoonte van gefchenken te geven, bij jeugdige verachters van dezelve, zou hebben willen aanprijzen. En aldus worden wij gebragt tot een betoog van het dwaze eener al te geringe achting voor het eenmaal ingevoerd gebruik. Komt u dit flingerpad het ware voor, Lezer? Ons fchijnt het althans het regte niet, fchoon wij tegen de uitkomst niets hebben in te brengen. — Vers 19 wordt fpoedig duidelijk, wanneer men de gefchillen, in het laatfte lid, flechts als dezulken, die tusfchen broeders plaats hebben, befchouwt; maar verkrijgt nog meer licht, wanneer VAN DER PALM ons doet zien, dat *grendel* hier niet flechts voor de gansche *bewaking*, maar ook *vrouwenvertrek*, in de plaats van *paleis*, moet genomen worden; en men dan tevens aan de zwakheid der oude krijgskunde denkt, om fteden te overweldigen. — Voor het overige is dit hoofdftuk minder rijk in ftoffe ter belangrijke verklaring, dan wel ter allergewigtigfte toepasfing. Wie ontdekt de laatfte niet op het allereerfte in-

inzigt? Wie althans, die met de behandeling van VAN DER PALM, met zijne kunst om van iederen beduidenden wenk partij te trekken, alreede is bekend geworden? Inderdaad, hij ſtelt zulk eene verwachting ook ditmaal niet te loor. Keurig zijn zijne uitweidingen over den rijken en afwisſelenden tekst des gekroonden wijsgeers.

Een paar aanmerkingen, echter, willen wij niet terughouden. De eerſte betreft het reeds vermelde vers 8, en is misſchien van minder belang. Zelfs moeten wij verklaren, de verwijzing van den Schrijver op een vorig deel niet te hebben kunnen nagaan, omdat wij juist dat eene deel niet bij de hand hadden. Doch, het ſchijnt ons toe, dat, onder den naam van oorblazer, hier de kwaadſpreker in het gemeen en de opſtoker eenigzins met elkander verward worden. Althans, de laatſte aanmerking, die wel kort is, *doch*, zoo de zin van *lekkere beetjes* doorgaat, wel uitgebreider zou kunnen en misſchien moeten zijn, is alleen op den laatſten algemeen toepasſelijk. Zie hier dezelve: „ Wij hooren gaarne het kwade." — Het is hier de plaats niet, om te ſpreken van onzen hoogmoed en onze eigenliefde, als de oorzaken, waarom wij het kwade zoo gaarne hooren, en naar ſchot- en hekelſchriften het allereerst onze handen uitſteken." Neen, wij hooren niet gaarne, dat onze vriend ons bedrogen heeft. De verdenking moge dikwijls gereedelijk binnenſluipen, en alzoo eenen gulzig verſlikten brok gelijken, het is niet dan met een pijnlijk gevoel, dat wij dien voeken nederdalen.

Onze andere aanmerking betreft de behandeling van vers 4 (zie N°. 204) en wel geheel. Vooreerst, namelijk, vordert de ſpreukſtijl juist niet, dat het eerſte en tweede lid eene tegenſtelling vormen. Ten andere twijfelen wij zeer, of het woord *diep* zoo ligt eenen kwaden zin aanneme. De Oosterling wist ook de diepliggende bronnen op te delven, en dan waren zij welligt de rijkſte en zuiverſte. Maar, geſteld ook, dat Salomo hier eene zekere onverſtaanbaarheid, geheimzinnigheid (want diepzinnigheid

zou-

zouden wij het toch niet gaarne noemen) heeft willen berispen; is echter de toepasfing, hier aangetroffen, de veroordeeling van alle diepzinnigheid en moeijelijkheid ter bevatting in eene rede, als een volflagen en onverfchoonlijk gebrek, niet te fterk en te algemeen? Inderdaad, als leermeester van wijsheid en zeden voor zijne medemenfchen optredende, loopt men fteeds gevaar, hetgeen ons bijzonder eigen is, en met onze achting en eere in naauw verband ftaat, mede in befcherming te nemen. Klaarheid, bevattelijkheid, gemakkelijkheid, zijn de uitnemende eigenfchappen van des Heeren VAN DER PALM's bovendien hoogstbevalligen en fchoonen ftijl. Eigenfchappen inderdaad, die de hoogfte aanprijzing verdienen, en welke op eenigerlei wijze in verachting te willen brengen, even zoo dwaas zou zijn, als opzettelijk naar eene zekere donkerheid te haken. Doch, beflisfen zij alleen over de waarde b. v. van een boek? Moet hetzelve flecht heeten, zoodra het dezelven mist? Is er niets, dat de onverftaanbaarheid voor wien het ook zij, en al ware het flechts op de eerfte lezing, verfchoone, dan het noodzakelijk gebruik van zekere kunsttermen, en de veronderftelling van reeds gemaakte vorderingen, in de meetkunde, de taalkunde en dergelijke? De Hoogleeraar houde ons ten beste, dat wij over deze ganfche zaak anders moeten oordeelen. Er zijn vakken van onderzoek, over welke geen volkomen helder licht verfpreid is, misfchien ook nimmer zal verfpreid worden; wie zal hier dan met eene klaarheid fpreken, welke alleen het volkomenst inzigt toelaat? Er zijn andere takken van wetenfchap, die men voor hen, die zekere voorbereidende kundigheden bezitten, zeer kort en echter volkomen bevattelijk kan verhandelen, fchoon men voor ontoegerusten eene zee van woorden noodig heeft. Dit laatfte kan men zelfs eenigzins tot alle mogelijke voorwerpen der rede uitftrekken, en dan ook niet enkel aan wetenfchappelijke vorming, maar ook aan natuurlijken aanleg, als meerdere of mindere voorbereiding, denken. Voorts hangt het deels van geaardheid en karakter af, hetzij de minst mogelijke woorden te gebruiken en ieder

denkbeeld flechts ééns te noemen, hetzij eene zekere uitvoerigheid in het oog te houden, en eene zaak als van alle kant te doen zien. En eindelijk moge het niet onaardig gezegde, dat „eene oppervlakkige redenering doorgaans glad is," *enkel om het te weerfpreken, en alsof zulk eene blaam op* VAN DER PALM *geworpen ware*, door een' vroeger' Recenfent zijn aangehaald; wij durven het hier, waar niet van den man of zijn werk, maar van eene bijzondere bewering gefproken wordt, met eenigen nadruk doen gelden. De leer der vrijheid, gelijkheid enz., werd ze niet in de laatstverloopen jaren op eene wijze gepredikt, die de eenvoudigen, indien maar onbevooroordeeld, volftrektelijk moest wegflepen; fchoon hij, die de menfchen, die de gefchiedenis kende, het ganfche opgetrokken gebouw als een luchtkasteel en kaartenhuis befchouwde, en de ondervinding het ook welhaast deed inftorten? Zou de Hoogleeraar zelf nooit ondervonden hebben, dat eene redenering, wanneer men zekere punten onaangeroerd laat, volkomen gemakkelijk kan afloopen; daar zij, worden ons juist die zwarigheden voor de fcheenen geworpen, terftond tot befchouwingen moet overgaan, die onszelven moeijelijker vallen, en dus ook den toehoorder niet zoo glad, en als zonder eenige infpanning, of eenige misvatting, in hoofd en hart inglijden? Inderdaad, wij mogen geene leer goedkeuren, die ons zoo gevaarlijk fchijnt, als zij welgemeend mag wezen, en, behoorlijk bepaald, ook heilzaam kan zijn; eene leer, die bovendien zoo vele verdienftelijke mannen van allen billijken lof berooft, en alle onderfcheid tusfchen fchool- en volksleer, tusfchen ftijl en ftijl, zou wegnemen. Ja, al bepaalt zij zich alleen tot den kanfel; is dan nog elke gemeente dezelfde, de behoefte van ieder lid dezelfde, de wijze om nuttig te zijn voor elken Leeraar noodzakelijk dezelfde? De Heer VAN DER PALM duide onze rondborftigheid niet ten kwade; maar wij zijn het niet alleen, die zijn bijzonder talent oneindig meer gefchikt achten voor de behandeling van het bijzondere en praktikale, dan wel van het algemeene, befchouwelijke en leerftellige. *De gaven*

zijn verſcheiden. Zij het ſlechts één *geest*, die ons bezieie, éene opregte en beſcheidene *liefde*, die ons ten goede verbinde! En, al ſpreiden wij niet allen een even glansrijk licht, lijde de broederlijke hoogachting en wederkeerige, billijke ſchatting daaronder niet! VAN DER PALM zal, als man van geleerdheid, beſchaving, ſmaak en helder verſtand, altijd, als eene ſter van de eerſte grootte, aan onzen letterkundigen hemel blijven ſchitteren, al is hij ook der zonne niet gelijk, die, geheel eenig, alle de behoeften onzer aarde keurig voldoet.

De geneeskundige Leidsman, of huisſelijke Geneeskunde, ten gebruike van Geestelijken, hoofden der Huisgezinnen en practiſerende Genees- en Heelmeesters; beſtaande in eene praktiſche Verhandeling over de voorkoming, de verſchijnſelen, oorzaken en geneeswijze der ziekten van het menſchelijk ligchaam; bevattende de laatſte en meest belangrijke ontdekkingen in de Geneeskunde. Door RICHARD REECE, *M. D. enz. enz. Naar den zevenden druk, uit het Engelsch vertaald. Iſte Deel. Te Amſterdam, bij* E. Maaskamp. *In gr. 8vo. 267 Bl. f* 1-16-:

Het is nu ruim zes-en-dertig jaren geleden, dat het werk van WILLIAM BUCHAN, *huisſelijke Geneeskunde* enz. getiteld, het licht zag, hetgeen naar de toenmalige geſteldheid der Geneeskunde zeer berekend was. Het goede debiet van dat geſchrift waarborgde deszelfs veelvuldig gebruik. Dan, de vorderingen, ſinds dien tijd in de theoretiſche zoo wel als praktiſche Geneeskunde gedaan, maakten een ſoortgelijk, daarnaar berekend werk, thans geenszins overtollig. Zonder ons te willen inlaten met het onderzoek, in hoe verre het nuttig zij, zoodanige geſchriften, waartoe het voor ons liggende, alsmede dat van BUCHAN, behoort,

al-

algemeen te maken, en wij voor ons deswege min gunstig zouden beslissen; zoo gelooven wij echter dezen geneeskundigen Leidsman te mogen aanprijzen, daar deszelfs Schrijver immer, bij belangrijke gevallen en in gevaarlijke oogenblikken, zelfs bij den eersten aanval der gevreesde ziekte, den raad en het voorschrift des Geneesheers wil ingeroepen hebben. Het werk is in drie gedeelten verdeeld. Het eerste is aan de daarstelling eener Huis-Apotheek toegewijd. Zij bevat die middelen, welke het meeste in gebruik zijn. Deze zijn oordeelkundig gekozen, en bepalen zich tot een getal van zestig, waarbij de Schrijver derzelver eigenschappen ontwikkelt, met overweging van de meest werkzame vereenigingen en de wijze van toediening. Daarop volgen meer bepaalde voorschriften ter bereiding van mengsels, pillen, conserven, poeders, gorgeldranken, klisteren, als *inwendige*, van waschingen en omslagen, van zalven, *pleisters*, *pappen*, als uitwendige middelen; waarbij over *kooksels* en aftreksels, door voorbeelden opgehelderd, wordt gehandeld. Een alphabetischen Catalogus voegde de Schrijver er bij, om de betrekking van de giften der geneesmiddelen naar den ouderdom der zieken te doen kennen; bevattende hij tevens ook de zoodanige, die in de huisselijke geneeskunde minder in gebruik zijn. Deze Catalogus, die bij de giften der middelen het eigenaardige vocht, waarin men ze toedient, gepaard met derzelver uitwerkselen, en de ziekten, waarvoor zij geschikt zijn, opgeeft, is ons zeer naauwkeurig voorgekomen. Ook met de bereiding van het kalkwater, gerstewater, den amandeldrank en andere, houdt de Schrijver zich bezig. Zeer belangrijk voor het algemeen komen ons die middelen voor, welke hij ter berooking van besmette kamers enz., en om den voortgang van besmettelijke koortsen tegen te gaan, aanvoert, waarbij van de laatste ontdekkingen en voorschriften gewag gemaakt wordt; ook die, welke ter beteugeling of tegenwerking van de uitwerkselen van mijnstoffelijke, plantaardige en dierlijke vergiften zijn medegedeeld. Hetgeen als middelen tot herstel van het onderdrukte leven; dat, wat de behandeling

van eenen aanval van bedwelming, van het laten, van het bloed-aftappen op zekere tijden des jaars; aangaande de behandeling van de zoodanigen, wien eenige zelfstandigheden in den slokdarm, of maag, of luchtpijp zijn blijven steken, wordt opgegeven; dat alles is zeer beknopt, maar volledig voor het oogmerk, door den Schrijver overwogen. De ligchamelijke opvoeding der kinderen, van derzelver eerste jeugd af, de behandeling hunner ziekten, het bestuur over hunne zielskrachten, de regeling der hartstogten, en het dieet, maken het slot des werks uit, dat daarenboven van eenen zedelijken en natuurkundigen thermometer, of eene schaal van de voortgangen van matigheid en onmatigheid, door Dr. LETTSOM, is voorzien. — Het tweede Deel, dat wij met verlangen te gemoet zien, zal de geschiedenis en behandeling der ziekten, in eene alphabetische orde gerangschikt, bevatten. Wij wenschen den Uitgever geen minder debiet, dan weleer het werk van Dr. BUCHAN wedervoer; deszelfs belangrijkheid althans mag daarop geene mindere aanspraak maken. De vertaling is ons, over het geheel, naauwkeurig voorgekomen.

Verhandeling over de ziekten der Oogen, of proeven en waarnemingen aangaande de ziekten van dat zintuig; door A. SCARPA, *Hoogleeraar in de Ontleed- en beoefenende Heelkunde aan de Universiteit te Pavia. Naar de Fransche en Hoogduitsche, met aanmerkingen en uittreksels vermeerderde, vertalingen van* J. B. F. LEVEILLE *en* F. H. MARTENS, *in het Hollandsch overgebragt door* G. PLAAT, *M. D. te Leyden. Isten Deels 1ste Stuk; over de etterachtige vloeijing der oogleden en de traanfistel. Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. *In gr. 8vo. XXXII en 98 Bl. f* 1-5-:

De verdiensten van den Heere SCARPA zijn, uit zijne vroeger uitgegevene werken, genoegzaam bekend; en de

de inhoud van dat, hetwelk wij nu aankondigen, wederspreekt den roem niet, dien hij verkregen heeft. De vertaling van hetzelve was dus reeds eene loffelijke onderneming, vooral daar wij in onze taal nog weinig over de oogziekten bezitten, waaruit de *Heelkundigen* veel kunsten leeren, en dewijl de aanleg van dit geheele werk inderdaad oorspronkelijk is en vele nieuwe gezigtspunten belooft. De stukswijze uitgave achten wij naar de behoefte van onzen tijd berekend, indien het maar niet, zoo als veel goeds, steken blijft, en indien elk stukje zoo op zichzelve staat, als dit. Wij wenschen daarom, dat het in veler handen komen moge, en de Vertaler zich daardoor aangemoedigd vinde, het werk met dezelfde naauwkeurigheid voort te zetten, als hij het, over 't algemeen, begonnen heeft.

Doch wij zijn onzen Lezeren eenig nader verslag aangaande den voornamen inhoud van dit stukje verschuldigd. Het onderwerp van hetzelve staat op den titel uitgedrukt. De Schrijver bevlijtigt zich vooral, om het onbepaalde begrip van *traanfistel* nader te bepalen, en den waren oorsprong, zoo wel als den aard dezer ziekte, na te gaan en te verklaren. Hij toont, te dien einde, de betrekking aan, welke er tusschen de *etterachtige vloeijing der oogleden* en de *traanfistel* is. Hij bewijst, dat de laatste veelal een gevolg is van de eerste; waarvan hij den oorsprong zoekt in eene vermeerderde en verkeerde afscheiding der traanklier en van de kliertjes van MEIBOOM, waardoor de traanwegen te sterk geprikkeld en uitgezet, en de traanzak óf door overprikkeling verlamd, óf het werktuig eener ziekelijke afscheiding wordt, en verettert. Hij beweert dan ook te regt, dat de gewone geneeswijze, waarin men zijne aandacht alleen tot den traanzak en de neusbuis bepaalt, nimmer het kwaad met wortel en al uitroeit; maar dat men, om dit doel te bereiken, vooral op de oogleden en de organen, daar gelegen, werken moet. Men moet dan voorëerst, door inwendige middelen, de ligchaamsgesteldheid, die tot zoodanige oogziekte aanleiding gaf, trachten te verbeteren, de al te sterke afscheiding van de oogen aflei-

den, en door plaatfelijke middelen, waartoe hij vooral de oogzalf van JANIN aanprijst, de verkeerde werking der oogleden enz. weder te regt brengen. Doch wanneer het kwaad zoo ver gekomen is, dat de traanzak zelve aangetast, verwijderd en als 't ware levenloos geworden is, dan moet dezelve opengefneden en door verettering vernaauwd worden, waartoe SCARPA eene zekere en eenvoudige handelwijze aan de hand geeft. Het kan, eindelijk, ook wezen, dat de ziekelijke traanvloeijing door eene verftopping of vergroeijing der neusbuis ontftaat; dan moet men dezelve wegruimen, of, zoo dat niet kan, zich een' nieuwen weg naar den neus banen, waartoe SCARPA de doorboring van het traanbeentje en het fnotvlies, door middel van het brandijzer, verkiest. De Schrijver heeft, om de bruikbaarheid en deugdzaamheid zijner *methode* nader aan den dag te leggen, er eene reeks van waarnemingen bijgevoegd, welke derzelver voortreffelijkheid duidelijk aantoonen; hoewel men tevens erkennen moet, dat deze kwalen geduld, moed en volharding, van de zijde zoo wel van den Heelmeester als van den lijder, vereifchen. De bijgevoegde plaat dient ter opheldering van de manier, waarop SCARPA den traanzak opent.

De Franfche Vertaler heeft bij het oorfpronkelijke eenige bijvoegfelen gedaan, die ook hier zijn overgenomen. Zij dienen gedeeltelijk ter bevestiging van SCARPA's manier, gedeeltelijk om eenige punten, waarvan hij niet gewaagt, als b. v. de *toegroeijing der traanpunten*, toe te lichten; gedeeltelijk maken zij ons ook met andere geneeswijzen bekend. LEVEILLE keurt, op het voetfpoor van POTT en HUNTER, de doorboring van het traanbeentje met het brandijzer af, en doet het met de *troisquart*, of met een doorflag; houdende vervolgens door een fteekwiek de opening open, tot dat de randen der wond omkorst en eeltachtig worden. Behalve in dit, wijkt hij nog in vele andere punten van den Schrijver af, en verdient met hem vergeleken te worden.

De

De Geschiedenis van Frankrijk, van deszelfs eerste tijden tot aan de geboorte van den Koning van Rome, naar het Fransch van LE RAGOIS *en* MOUSTALON. *Te Amsterdam, bij* Doorman en Comp. *In kl. 8vo. IV en 296 Bl. f* 1-10-:

Zelden mist een Vertaler, die van zijnen Schrijver in de voorrede gewaagt, denzelven zijne eerbiedigste hulde toe te brengen, om daardoor tevens zijnen eigen' smaak in de keuze te doen blijken. Zelden, echter, zagen wij eene zoo rijke mate van wierook op zulk eene kleine ruimte verspreid, als de ongenoemde Vertaler ten opzigte van het voor ons liggend werkje gedaan heeft. Binnen twee bladzijden noemt hij het *uitmuntend*, *beslissend voor zijne keuze, om eene Geschiedenis van Frankrijk in onze taal het licht te doen zien*, spreekt van het *genoegen*, waarmede het in Frankrijk ontvangen is, de algemeene begeerte bij jong en oud, het zich eigen te maken, deszelfs verscheidene herdrukken, kortheid, klaarheid, juistheid, bewonderenswaardigheid, en van den verdienstelijken Schrijver. Wij zullen zien.

Vooreerst bevalt ons de vorm van zamenspraak niet, vooral zoo als hier, daar dezelve geheel den vorm van een' *katechismus* heeft. Ware het nog zoo als MARTINET's *Katechismus der Natuur*, met eenige blijken van de deelneming des vragers, of ook maar zoo onderhoudend als CAMPE's *Ontdekking van Amerika!* dan neen, het is een platte *historische katechismus*, niets meer, in de hoogstmogelijke droogheid van zulk een onderwijsboekje opgesteld, 't welk dan wel bevattelijk, maar tevens doodelijk vervelend is. Hoe zulk een opstel bij de levendige *Franschen* fortuin kon maken, is ons onbegrijpelijk. Daarenboven is het geene *Geschiedenis*, maar eene *kronijk*; dat is: geene ontwikkeling, geen zweem van wijsgeerige beschouwing of algemeen overzigt der gebeurtenissen, maar een

 dor

dor verhaal derzelven; waarbij dan de krooning der Koningen, en vele nietsbeduidende verrigtingen derzelven, meestal in ftede der gefchiedenis van den toeftand der Volken onder hunne regering, vermeld worden. Men moet bekennen, dat de Schrijver hierbij *confequent* is; want, volgens hem, (in de eerfte vraag) is eene Gefchiedenis niet meer dan „ een waar verhaal van verledene gebeurtenisfen;" naar welke bepaling dan MELIS STOKE aan GIBBON (beider waarheidsliefde en kennis van zaken onderfteld zijnde) niets toegeeft. Met dat alles zou men alle hoogere eifchen, die het Publiek op eenen Gefchiedfchrijver heeft, kunnen laten varen, en het werkje als een nuttig leerboek voor de vroegere jeugd kunnen aanmerken, zoo het niet van misvattingen, en valfche, ja vooral der jeugd gevaarlijke, grondftellingen krielde. Op bl. 17 wordt aan CHILPERIK *veel natuurlijk verftand en geleerdheid* toegefchreven, (geleerdheid aan een' *Frankifchen* leek uit de zesde Eeuw!) alsmede *godsvrucht*, omdat hij NB. veel werks maakte van de gevoelens der Joden in zijn Koningrijk te doen veranderen, en groote gefchenken aan de kerken en kloosters deed. Dan misfchien ligt hier de fchuld aan den Vertaler, die het zeer dubbelzinnige *Franfche* woord *dévotion* of *dévot* liever door *goed voor de kerk* moest omfchreven, dan dus ftellig uitgedrukt hebben. Zoo noemt de Vertaler ook (bl. 49) *Vienne* (in *Dauphiné*) *Weenen*. — *Neuftrien*, of *Normandie*, wordt volgens den Schrijver tweemaal, onder KAREL *den Kalen* en KAREL *den Eenvoudigen*, aan de *Noormannen* afgeftaan, (vergel. bl. 45 en 54.) — Op bl. 129 heet het, dat de *Engelfche* HENDRIK VIII het *Lutherdom invoerde*, en aan *zeventigduizend menfchen den marteldood deed ondergaan*. Het *Lutherdom* van HENDRIK VIII is bekend, en het getal der Roomschgezinden en Proteftanten, die deze voorbeeldelooze Dwingeland beurtelings aan zijne grillen opofferde, is hier toch wel overdreven, te meer, zoo men, gelijk het verband hier fchijnt aan te duiden, alleen de Roomfchen te verftaan heeft. — Op bl. 133 worden de bloeddorftige raad-

fla-

slagen der GUISE's onder FRANS II *zeer wijze besluiten* genoemd (zoo dit geen drukfout is). — Het beleedigt ons menschelijk gevoel, wanneer wij van KAREL IX, dien eigenhandigen beul zijner onderdanen, die den *St. Bartelsnacht* gelastte en hielp uitvoeren, lezen: (bl. 138.) *Hij had veel moed en verstand. Zijne regering was ongelukkig, maar dat was zijne schuld niet. Hij was te jong, om in deze moeijelijke tijden, in welke iedere partij even wraakgierig was, te regeren.* Toch niet te jong, om met eene helsche kunst te veinzen, tot alle Protestanten van man in het net gelokt waren! — Op bl. 157 wordt (reg. 1.) de oorlog van 1635 tusschen *Frankrijk* en *Spanje* aan den moord van het *Fransche* garnizoen te *Trier*, dus aan *Spanje*, en (reg. 12) aan het aanstoken van RICHELIEU, die zich noodzakelijk maken wilde, dus aan *Frankrijk*, toegeschreven. — Op bl. 200 wordt van LOUVOIS, den brandstichter der *Paltz*, den boozen *Genius* van *Frankrijk*, zonder wien LODEWIJK XIV misschien een goed Vorst zou geweest zijn, gezegd, *dat hij zijnen post met zoo veel luister en voorspoed had waargenomen*, zonder één enkel woord ter afkeuring! — Op bl. 231 doet Prins FERDINAND, in plaats van FREDERIK *de Groote*, den veldtogt van 1756, en neemt de *Saxers* bij *Pirna* gevangen. — Op bl. 241 verschoont men den Lezer niet met de *symptomata* der ziekte van LODEWIJK XV, en verhaalt zeer naauwkeurig, *dat hij zijn' Biechtvader deed roepen, welke hem het heilig nachtmaal toediende; hij verzocht vervolgens om het laatste olijsel, 't welk hem gegeven werd*, (even alsof andere Koningen dit niet gehad hadden) zonder een woord van den invloed der POMPADOUR, van de DU BARRY, of van 's Konings *Serail*, te reppen. ('t Is waar, dit laatste behoefde de jeugd niet te weten; maar men had haar toch, met een woord, het zinken der Monarchie door 's Vorsten schrikkelijke zedeloosheid moeten onder het oog brengen).

Dan, na zoo vele aanmerkingen, moeten wij toch ook het goede van het boekske niet geheel onvermeld laten.

Het is beknopt, en vertoont de *voornaamste gebeurtenisſen* van *Frankrijk* (niet derzelver oorzaken) in een kort beſtek. Bij elk geſlacht van Koningen is eene ſchets der *zeden en gebruiken* (niet in vragen en antwoorden) gevoegd, waarvan die der *Carolingers* ons het best bevallen heeft, en tamelijk naauwkeurig is; die der *Capetingers* had ten minſte in twee of drie tijdperken moeten geſmaldeeld worden, daar de zeden ſedert 987 tot 1793 zoo aanmerkelijk veranderd zijn. In één verſlag moest hier te veel ſtof opeengedrongen worden.

Zonder de weidſche beloften des Vertalers, zouden wij ons korter bij dit werkje hebben opgehouden, 't welk noch het aantal der geſchiedkundige geſchriften, noch dat der leerboeken, met eene aanmerkelijke bijdrage verrijkt. Wij raden den *Nederduitſchen* Lezer, die *Frankrijks* Geſchiedenis beoefenen wil, zich liever met de *Franſche* taal gemeenzaam te maken, en dan het uitmuntend kort-begrip van HÉNAULT, of ook dat van MILLOT, te gebruiken, zoo hij niet tot de uitvoeriger Geſchiedwerken van D'ANQUETIL, VELLY enz. wil overgaan. *Dit* werkje ſchijnt eene Eeuw te laat in de wereld gekomen, toen men in *Frankrijk* nog niet ſchrijven mogt, hetgeen thans, dank zij den Hemel! geoorloofd is, dat de godsvrucht eens Konings niet beſtaat in het vervolgen van *Joden* of Medechristenen, of in het doen van geſchenken aan de Kerk, en dat een Minister, die zijnen Vorst tot onverdraagzaamheid raadt, een pest is der Maatſchappij.

Epistola HENRICI CONSTANTINI CRAS ad HIERONYMUM DE BOSCH, Academiae Leidenſis Curatorem; data IV Kal. Junii MDCCCX. Amſtelaedami, apud *N. Budde*. 1812. pp. 18. *f* :-6-:

Deze in keurig Latijn geſchreven brief van den Hoogleeraar CRAS wordt voorafgegaan door eene ſoort van op-

opdragt of toeëigening aan den Heer DANIEL HOOFT. In dit, insgelijks bevallig ſtuk, legt hij de redenen open, die hem tot de uitgave van gemelden brief aanſporen. Zij komen daarop neer, dat de vrienden en bewonderaars van DE BOSCH zich, met grond, beklagen, dat de lof van eenen man, zoo beminnelijk, zoo verdienſtelijk, en inzonderheid ook zoo gereed, om den roem van elken achtbaren overledenen, in zijne ſchoone verzen als anderzins, te vereeuwigen, zoo tragelijk, naar eisch en pligt, wordt vermeld. Men wil, echter, niet verkleinen, wat de een en ander, tot 's mans vereering, dadelijk hebben gezegd en geſchreven, noch ook aan eenige verkoeling of eigen traagheid in hen denken, van welken men dezen ſchuldigen tol des lofs, om welke reden ook, meer opzettelijk en overvloedig mogt verwachten; de Hoogleeraar J. D. VAN LENNEP, *in het* bijzonder, verbeidt welligt de gelegenheid, *welke hem* de uitgave des Vden Deels van de *Anthologie*, tot hiertoe door DE BOSCH bezorgd, van zelve gereedelijk zal aanbieden. Doch intusſchen blijft de klagte; het verlangen der vrienden, om hunnen DE BOSCH meer openlijk en waardiglijk vereerd te zien, is ſteeds onvoldaan; en het is zoo wel om hunnen lust bij voortgang eenigzins te paaijen, als om anderen tot deszelfs volkomene voldoening aan te ſporen en op te wekken, dat de Hoogleeraar dezen brief, voor korte jaren aan DE BOSCH geſchreven, en hem ſteeds bijzonder ſmakende, beſloot in het licht te geven.

Dezelve ontleent zijne aanleiding uit het toezenden, ten geſchenke, van het IVde Deel der reeds genoemde *Anthologie*. De Hoogleeraar, door ziekte belet, zijnen dank aan den Vriend te betuigen, wien insgelijks het ziekvertrek *gevangen* hield, vat daartoe de pen op. Het vermelde *werk*, en des uitgevers uitſtekende verdienſte jegens hetzelve; die verdienſte in het algemeen, niet minder het hart en de zeden, dan den geest en de begaafdheden omvattende; des mans gansche wijze van beſtaan, zijn karakter en beeld, met weinige trekken geteekend en in het

licht gesteld: ziet daar den hoofdzakelijken inhoud van dezen — vriendenkout der achtbare Grijsaards, zouden wij zeggen, indien niet, gelijk de aard des geschrifts dit medebrengt, slechts van ééne zijde het woord wierd gevoerd.

Wij meenen aan het verlangen, en onzer Lezers, en van den Schrijver zelv', slechts zijnen Vriend meer en meer wenschende te doen kennen, d. i. hoogachten, niet beter te kunnen voldoen, dan met het een en ander uit dit klein geschrift over te nemen. Jammer maar, dat wij des mans keurige taal noch behouden, noch hopen mogen, naar waarde te zullen overbrengen.

„ In u, nog een jongeling zijnde, vertoonde zich van zelve en natuurlijk het dichtvermogen, dat gij, door het voorbeeld van BURMANNUS SECUNDUS en anderen ontvlamd, niet alleen niet kondt beteugelen, maar, om hetwelk tevens te beschaven en te volmaken, zekere grenzenlooze begeerte naar roem u ten sterkste aandreef, en zoo gelukkig aandreef, dat gij in onzen leeftijd met regt de Vorst der Latijnsche Dichteren geoordeeld wordt. Ook dit, echter, was niet genoeg om uwe eerzucht te voldoen. Welke toejuiching gij, als jongeling, door de kunst van Apollo hebt behaald, dezelve breidt gij, nu oud geworden, tot verwonderens toe, uit, het treffelijkst blijk van diepe geleerdheid in het licht gevende. —

„ ô Zalige DE BOSCH! die, terwijl al de volken van heel Europa door het oorlogsvuur ontstoken zijn, en sommige geleerden desgelijks, opdat zij niet al te diep zouden schijnen te rusten, in hevige twisten onderling zijn ingewikkeld, en de een des anderen loffelijken naam aan flarden scheurt, deze treurtooneelen met een bedaard gemoed aanschouwt, en de onweêrsbuijen en stormen uit uwe rijkvoorziene boekerij van verre in het oog houdt, niets zoo zeer wenschende dan den vrede, en inzonderheid daarin vergenoegd, dat gij uwe vriendschap door opregtheid, uwe hoogachting door braafheid, uwe bloedverwantschap door teederhartigheid, uwe betrekking door trouw, ziet kweeken. Dan, deze zelfde levensrust, welke u uwe deugd ver-

schaf-

ſchafte, oordeeldet gij niet genoegzaam te zijn, ten zij ge raad- en hulpeloozen, die in menigte tot u hunne toevlugt nemen, met uwe toeſpraak, met uwen ijver en met uwe middelen bijſtondt. Te welken aanzien deze de uitnemende goedheid en gematigdheid van uw hart is, dat, zoo gij misſchien eenige vijanden hebt (die gewis zeer weinige en zeer onbeſchaamde moeten zijn), of zoo u misſchien de een en ander min genegen mogten zijn, gij ook voor dezen een moedig voorvechter zijt, en, voor zoo veel gij op de voornaamſte mannen door gezag en gunst vermoogt, niet ophoudt hen met weldaden te overſtorten.

„ Te regt prees ik uwe zachtheid en toegeeflijkheid van gemoed, welke u, in het midden der hevigſte beroeringen des vaderlands, eenen gerusten levensloop verſchafften: want, zoo het een en ander gebeurde, gelijk veelvuldig plaats had, dat, het zij van wege de ramp des vaderlands, of om de tegenſpoeden der uwen, u zorge verwekte, terſtond zocht gij de rampſpoedigen te helpen, of, zoo er geene gelegenheid tot hulpe overſchoot, naamt gij de toevlugt tot uwe letteroefeningen. Immers, gij hadt van uwen Terentius, van Cicero en de geheele oudheid geleerd, de menſchelijke zaken te beſchouwen gelijk ze zijn, anderen, en inzonderheid uwen vrienden, gaarne te vergeven." — „*Ita Tu* — men vergunne ons, dit met des mans eigen woorden hierbij te voegen, ſchoon het op het voorgaande juist niet onmiddellijk volgt, noch voegzaam volgen kon, — *Ita Tu, vir eximie! induxisti animum; ita induxi ego aut inducere ſaltem volui. Sic pro ſuo cuique more et indole in doctrinarum liberalium ſtudia incumbentibus nobis et vix ſentientibus citius obrepſit ſenectus, quam ſuspicati ſumus. Ecce igitur! jam conſenuimus ambo, ſed ita conſenuimus, ut neque noſtrae decurſa vitae nos poeniteat, neque ingraveſcentis quotidie ſenectutis taedeat vehementer.*"

Het geheel wordt beſloten door een versje van den te vroeg geſtorven P. NIEUWLAND, uit de vriendenrol

van

van DE BOSCH ontleend, en het beminnelijk karakter van dezen, met bevallige kleuren, schilderende.

Het Boek JOB, *in Dichtmaat*, *door* JAN MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN. *Te Amsterdam*, *bij* J. W. IJntema. 1812. *In gr. 8vo.* 121 *Bl. f* 1-16-:

Weinige schriften zijn van meerderen dienst voor den waren Godsdienst, dan goede Dichtstukken, het zij dezulke een' bijzonderen Godsheld ten voorwerp hebben, het zij het dichterlijke overbrengingen zijn van eenig gedeelte der poëtische stukken uit den Bijbel. Is een der voornaamste oogmerken der Poëzij te stichten en te vermaken, wat lof! verdient dan niet een *Abraham* door HOOGVLIET, een *David* door VAN MERKEN, de vertaling der *Psalmen* door *Laus Deo*, en deze *Job* door VAN VOLLENHOVEN! Hierdoor wordt eerbied voor den Godsdienst, gelatenheid, standvastigheid, en vertrouwen op de altijd zorgende Voorzienigheid, bij allen, inzonderheid bij jeugdigen, op de beste en aangenaamste wijze bevorderd; hierdoor wordt de lezing der H. Schrift aangenaam afgewisseld, het gelezene herdacht, en eene edele zucht tot navolging geboren; hierdoor wordt de Hebreeuwsche poëzij, zoo menigmaal miskend door de menigte, meer naar waarde geëerd, en de lust gaande gemaakt, om die meesterstukken des Ouden Verbonds met onpartijdigheid te onderzoeken. Wie zou het dan wraken, dat de dichtminnende, brave en godvreezende Grijsaard, die, voor weinigen tijd, uit de ongewijde meesterstukken, uitmuntende proeven op eene uitstekende wijze overbragt, zijne dichtpen bezigde, om den gewijden *Job* in eene dichterlijke navolging ons aan te bieden? Hebben de eerste zijnen geest in oogenblikken van uitspanning vermaakt en gestreeld, de laatste gaf verstand en hart meerder voldoening. Beiden doen ons het vermogen kennen, hetwelk met

met gemakkelijkheid de schoone gedachten en bewoordingen van anderen overneemt, de schoonheden bewaart, in den geest des Dichters doordringt, en zoo weinig mogelijk in deze dichterlijke overgieting door storting laat verloren gaan, of, zoo al deze of gene der fijnere geesten mogt vervliegen, zorg draagt, door nieuw toevoegsel van het eigenaardige, het geheel zuiver en vrij van allen vreemden inmengsel te bewaren. Wat zullen, wat kunnen wij anders, dan, na deze betuiging, het gezegde door eene proeve klem en bewijs bijzetten? Hiertoe strekke het volgende:

De sterfling kan de plaats der zilvermijn ontdekken;
Vindt d'ader van het goud, hetwelk men loutert, uit.
Hij weet het ijzer uit het hart der aard' te trekken,
En smelt het koper, dat de hardste rots besluit.
De *mensch stelt* door zijn vlijt aan 't vreeslijk donker palen;
Hij *dringt* tot aan de plaats des laatsten grenspaals door;
Tot aan den grondsteen toe in 's afgronds duistre dalen;
Hij klieft zich naar een mijn, door bergen heen, een spoor.
Hij zinkt, aan 't oog ontrukt, door diepe en donkre kloven;
Dáár zwerft hij, waar hij zelf geen hulp heeft aan zijn' voet.
Het aardrijk, *dat het brood zoo mild ons geeft van boven,*
Wordt, als door hevig vuur, van ondren uitgewroet.
De schittrende saffier ligt in zijn rots begraven;
Verholen in zijn' schoot, ontdekt men 't glinstrend goud.
Dit pad is onbekend aan aadlaar, gier en raven;
Des haviks scherpziend oog heeft nimmer zulks aanschouwd.
Het moedigst roofdier zet dáár nooit zijn schreden henen;
Dáár zag men nooit den leeuw, noch hoorde 'er zijn gebrom.
De mensch slaat handen aan graniet en marmersteenen,
En wroet de bergen zelfs van hunne wortels om.
De hand der menschen klieft, in harde rotsen, beken,
Opdat, wat kostbaar is, ontbloot zij voor 't gezigt.
Hij stopt rivieren, dat geen traan 'er door kan leken,
En brengt verborgen goud en schatten in het licht.
Maar waar, waar zal de mensch den schat der wijsheid halen?
Waar is 't, dat zich 't verstand aan 't oog des sterflings biedt?
Helaas! geen sterveling kan hun verblijf bepalen:
Het land der levenden is hunne woonplaats niet.

„ Bij

„ Bij mij, roept 't grondloos diep, is 't geenszins, dat zij schuilen.
„ Bij mij? roept d'oceaan. Hoe ver zijt gij verdwaald!"
En nogtans kan men 't goud niet tegen wijsheid ruilen;
Geen zilver geven, dat bij haar in waarde haalt.
Geen goud van Ophir zelf kan haren prijs bevatten;
Geen onijx, geen saffier bereiken haar waardij;
Geen goud, geen helder glas zijn tegen haar te schatten;
Kleinodiën van goud zijn minder waard, dan zij.
Bij haar is geen agaat, is geen kristal te noemen;
De zwaarste paarlen doet zij wijken in gewigt;
Bij haar kan de Arabier op zijn' topaas niet roemen.
Het fijnst gelouterd goud valt tegen haar te ligt.
Van waar die wijsheid dan? waar schuilt ze? in welke holen?
Waar zette toch 't verstand zijn' vasten zetel neêr?
Zij beiden zijn voor 't oog der levenden verscholen;
Verborgen voor het oog van 's hemels vooglenheer.
„ Wij weten," doen het rijk der doôn en de afgrond hooren:
„ Wij weten door 't gerucht alleen, dat zij bestaan.
„ 't Is de Allerhoogste slechts, die hen weet op te sporen:
„ Jehova kent alleen de plaats, die zij beslaan."
Des aardrijks grens ligt bloot voor Gods doordringende oogen;
Voor Hem ligt naakt, al wat beneên de heemlen zweeft.
Toen de Opperheer den wind zijn zwaarte toegewogen;
Der waatren loop beperkt, en afgebakend heeft:
Toen Hij door vaste wet den regen kwam betoomen;
Den weg bepalen voor het dondrend bliksemvuur;
Toen, toen heeft 's Heeren oog de wijsheid waargenomen;
Haar op haar' prijs geschat; bevestigd op den duur.
Toen heeft Hij 't menschdom door een Godspraak onderwezen;
Door deze les geleerd, waarin 't geluk bestaat:
„ *Dit is der wijsheid kern, den Heer opregt te vreezen;*
„ *Dit is het echt verstand, te wijken van het kwaad.*"

Elders werd reeds de heerlijke beschrijving van het paard zoo wel, als van den krokodil, aangetogen; wij voegen nog de volgende, kort, maar niet min krachtig, van den elefant hier nevens:

Aanschouw der dieren reus, dien 'k nevens u formeerde,
En wien ik wel, als 't rund, het gras tot spijs vereerde,

Doch

Doch zie zijn lenden ſlechts; wat zijn zij ſterk en vast!
Wat is de buik geſpierd, en krachtig zaamgepast!
Hij zwenkt den ſnavel, als een ceder, hoog verheven;
Uit taaije pezen zijn de dijen zaamgeweven;
De grove beenderen zijn buizen van metaal;
De harde knokken zijn van koper of van ſtaal.
Hij kwam als 't meesterſtuk der ſchepping uit Gods handen,
Die hem met kracht voorzag, en zwaarden ſchonk voor tanden.
Zijn voeder wordt hem door 't gebergte toebedeeld,
Waar al het wild gediert' rondom hem henen ſpeelt.
Dáár rust hij onder 't loof van hooge Lotusboomen;
Dáár ſchuilt hij in moeras en in het riet der ſtroomen;
Dáár overdekt, dáár ſtreelt de Lotusſchaâuw zijn leên;
Hij ligt door waterwilg omringd, en vlugt niet heen,
Noch wil, hoe ſterk de ſtroom ook bruis', zijn rustplaats ruimen;
Schoon 't water der Jordaan tot aan zijn' muil moog ſchuimen. —

Ten ſlotte wenſchen wij den Heere VAN VOLLENHOVEN die vertroosting, welke Godsdienst en Dichtkunst aanbieden. ô Belangrijke avondſtond van eenen welbeſteden dag voor een eerwaardig Huisvader, geëerbiedigd door de zijnen, geëerd door liefhebbers van Dichtkunst en Letteren, geacht door voorſtanders van den Godsdienst, geraadpleegd door velen, bemind door allen!

Ida, of het Meisje van Athene, naar het Engelsch van Miſs OWENSON. *Iſte Deel. Met Platen. Te Amſterdam, bij* C. Timmer. 1812. *In gr. 8vo. 269 Bl. f* 2-10-:

Een Roman van een' niet zeer dagelijkſchen inhoud. Deszelfs Tooneel is *Nieuw Griekenland;* deszelfs Heldin, een meisje uit dat land, volmaakt, gelijk alle Roman-heldinnen, en door de zorg van een' Oom opgevoed, die zelf in *Engeland* zijne beſchaving ontvangen heeft. Een *Engelschman,* een jongeling van losſe beginſelen, doet eene pelgrimaadje naar het Vaderland van EPICURUS, waar hij niet zoo zeer den heldenroem en de verhevene grondſtellingen van *Athene's* oude

de Wetgevers, Verdedigers en Wijzen, als ſchoone *Griekſche* vormen zoekt. Het geval dient hem boven verwachting. In eene kwade luim gebragt door de *Turkſche* uitgelatenheid op het *Bairam*-feest, ziet hij, te midden van een bekoorlijk boschje, een ſchoon gebouw, niet zonder ſmaak geſticht, maar waarin de vermenging der oude met de nieuwere Bouwkunst van een' hedendaagſchen bezitter getuigde. Door bloemfestoenen en vergulde traliën heen, zag de wellustige jongeling — wie — wie anders dan IDA? Zij was de Dochter van den Archont ROSEMELI, en na den dood van haar' Oom bewoonde zij met haren Vader het bevallige landverblijf, door genen aangelegd. En in welk eene houding zag haar de *Brit?* Slapende in de badkamer, verſierd met de ongezochte bekoorlijkheden eener friſche jeugd en maagdelijke onſchuld. De *Griek* STAMATI, dien de *Engelschman* te *Venetië* had leeren kennen, bragt hem nu verder op eene zeer ongezochte wijze in kennis met het huisgezin van IDA, wier ſchoonheid, en vooral wier geestvermogens, hij hem zeer hoogelijk roemde. Met een' glimlach ontving de *Europeër* dezen lof eener nieuwere *Griekinne*, die hem reeds daarom verdacht moest voorkomen, omdat hij de Vrouwen diep verachtte, en alleen het zinnelijk genot zijner ijverigſte pogingen waardig keurde. Dan, in den omgang der jonge *Atheenſche* ontwikkelden zich van dag tot dag volmaaktheden, die zijne onwillekeurige bewondering wekten. Niet ſlechts kennis aan en geestdrift voor de Oudheden van haar Vaderland, ook bekoorlijke talenten, een edel hart, en hooge gevoelens van deugd, verſierden IDA verre boven hare zusteren. De *Engelschman* kwam door STAMATI weldra in een' zeer gemeenzamen omgang met de Familie ROSEMELI, had dus gelegenheid IDA dagelijks te zien, en werd eindelijk, ten ſpijt van zijn' gezworen haat tegen alle ernſtige verbindtenisſen, ſmoorlijk verliefd op de jonge *Atheenſche*. Aangename tooneelen ontmoet men hier: nu eens vertoont zij den *Brit* (wiens taal zij, tot zijne groote verwondering, even als het *Italiaansch*, zeer goed ſpreekt) de omſtreken van *Athene*, van de hoogten des bergs *Hymettus* af; een tafereel, waartoe de warme verbeeldingskracht van het Zuiden en het diepe gevoel der Vrouw haar de kleuren leenen; dan weder hebben beiden een geſprek over de tuinen van EPICURUS, waarin, volgens

gens den *Engelschman*, niet dan de verleidelijke bloemen des zinnenvermaaks, volgens IDA de bekoorlijke rozen van gematigd levensgenot werden aangekweekt; dan weder viert men, geheel in den *antieken* geest, het *feest der jaargetijden*. Doch op dit laatste ontvangt de jongeling een pakje met brieven, welke hem dringend en terstond naar zijn Vaderland oproepen. Het is hem onmogelijk, zoo wel uit hoofde van eer als van belang, deze roeping te versmaden; doch hoe gaarne wenschte hij IDA derwaarts met zich te nemen! Hij verzaakt echter geenszins zijnen afkeer tegen het huwelijk, maar verlangt IDA toch bij zich als — vriendin. Met de verdiende verachting slaat IDA dit beleedigend voorstel af. De *Engelschman*, die dit aan *coquetterie* of ijdelheid toeschrijft, ten einde hem tot het geven zijner hand te dwingen, reist, na nog eenige vruchtelooze pogingen, eindelijk vol ontevredenheid af.

In weerwil zijner losse beginselen, beminde IDA den *Europeër*; doch dit was hare eerste liefde niet. Reeds vroeger had zij voor een' landsman nog sterkere gevoelens gekoesterd, en bij deze gelegenheid vernemen wij nu eerst hare lotgevallen. Zij was door hare Moeder de Nicht van een' rijken *Griek*, die het grootste gedeelte zijns levens in *Engeland* had doorgebragt, en aldaar eene beschaafde opvoeding genoten. De ontrouw van een' Vriend en eene beminde Vrouw maakten hem het langer verblijf daar te lande ondragelijk; waarop hij zich, na het zuidelijk *Europa* doorgereisd te zijn, te *Athene* neêrzette, en IDA, het tweejarig Dochtertje zijner overledene Zuster, als kind aannam. Het was aan dezen edelen man, dat zij hare geheele vorming te danken had. Een toeval deed haar voorts zekeren OSMIJN kennen, die door zijnen ijver voor de vrijheid van *Griekenland* in *Turksche* slavernij geraakt was. Zijne behendigheid in ligchaamsoefeningen, en edele gevoelens, nemen haar voor hem in; en eens, toen hij bij den Stadsbevelhebber, wegens beleediging van een' *Janitsaar*, het doodvonnis wacht, dringt zij tot de zaal van dien *Turk* door, en pleit zóó welsprekend voor den Beminden, dat de Barbaar, niet ongevoelig voor hare door de drift ontsluijerde schoonheid, den *Griek* het leven, en voor geld ook de loslating ten behoeve van den Oom schenkt, wiens dienaar, of liever huisgenoot, nu ook OSMIJN wordt. Hier wint de liefde van het jonge paar nu dagelijks veld, en wordt nog naauwer toege-

haald door het dreigend gevaar van den kant des *Aga's*, die door IDA's bekoorlijkheden zeer ſterk getroffen is, en, reeds door minnenijd gedreven, den Vader voor OSMIJN doet waarſchuwen. Eindelijk, te midden van een onweêr onder de zuilen van het *Parthenon*, geſchiedt de liefdesverklaring van het minnend paar, waarmede dit Deel zich ſluit.

Ziet daar het beloop van dezen niet onbelangrijken Roman. Dan, niet zoo zeer de gebeurtenisſen, als wel het tooneel derzelve, wekken onze aandacht. Dit Tooneel echter zelf is een wel ſchoon, doch tevens gevaarlijk ſtandpunt voor den Romanſchrijver. Hij moet bedenken, hier te *Athene*, in het Vaderland der natuurlijkſte uitdrukking des gevoels en van den onbedorvenſten ſmaak, te zijn. Hij bedenke dit wel: want wij herinneren ons met *Athene* te gelijk aan den eerſten en grootſten Romanſchrijver, den onſterfelijken XENOPHON, en verlangen, dat de honigzoete taal, de natuurlijke uitdrukking dezes Schrijvers en zijner Landgenooten ten minſte eenige ſporen achterlate in den Auteur, die zich op hunnen *klasſieken* grond verplaatst, en hen gedurig aanhaalt. Vinden wij nu hier deze ſporen? Naar ons oordeel, zeer ſchaars. Doch draagt misſchien ook de Vertaling, welke duidelijke blijken draagt van uit het *Fransch*, niet uit het *Engelsch* gedaan te zijn, hiertoe bij. Behalve de hier en daar geheel *Franſche* woordvoeging, getuigt reeds de ſpelling der eigen namen, zoo als *Hijmette*(*ſic*) voor *Hymettus*, *Ariane* voor *Ariadne*, *Gnide* voor *Knidus*, *Périclès* voor *Perikles*, enz. voor onze gisſing, dat dit boek eene vertaling eener vertaling zij. Maar dit daar gelaten: hoezeer de Schrijver zijn best doe, IDA van *pedanterie* vrij te pleiten, ſlaagt hij of haar hierin niet altijd even gelukkig. Eene lange redevoering, met den volgenden weidſchen aanhef (bl. 115.): „ Welke welſprekendheid is in ſtaat, om de aan„ doeningen te ſchetſen eener vrouw, die, getrouw aan de „ natuur, echter door de opvoeding beſtierd wordt; eener „ vrouw, die rekenſchap van haar gedrag aan de zamenleving „ verſchuldigd is; wiens (wier) gewaarwordingen door den „ hemel zijn ingegeven," enz. is toch een vrij ongepast antwoord op eene vurige liefdesverklaring, en riekt te veel naar de *ſavante*. Hoe veel winderigs en onnatuurlijks is in de volgende plaats opeengedrongen: (bl. 101.) „ De lucht, door de„ ze nimfen ingeademd, is bezwangerd met dampen, die op de

„ ro-

„ rozen harer wangen gelijken, en de bladeren, die haar be„ dekken, zijn verzilverd door ſtralen, die zoo zuiver als hare „ denkbeelden zijn." Te *Athene* vooral klinkt zulk *pathos* belagchelijk. Op bl. 107 noemt de Schrijfſter, volgens den titel eene *Engelſche*, haar Vaderland (het Vaderland van BACO, MILTON en CHATHAM!) *een land door beuzelachtige gevoelens beſtierd.*

Uit het aangevoerde blijkt, dat deze Roman, met eenige meerdere zorgvuldigheid en met de behoorlijke verplaatſing in de zeden en denkwijze der oude en hedendaagſche *Grieken* bewerkt zijnde, eene zeer onderhoudende lecture zou kunnen verſchaffen. Wij raden den Vertaler, daartoe in een volgend Deel het zijne bij te dragen, alle gewrongene woordvoegingen zoo veel mogelijk te vermijden, en zich op meerdere vloeibaarheid en natuurlijkheid van ſtijl toe te leggen. — De grootſte verdienſte van dit boek is doorgaande zuiverheid van gevoelens; en het hartelijk woord van IDA's Oom over de heiligheid *des huwelijks* (bl. 245), 't welk wij gaarne zouden overnemen, indien ons beſtek zulks gedoogde, durven wij gerustelijk aan jonge Lezers en Lezeresſen tot nadenken aanbevelen.

Huwelijks-betrekkingen en Huwelijks-leven, in Brieven, door J. L. EWALD. *IIde Deel. Uit het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo.* 311 *Bl. f* 2-18-:

Bij de aanmelding van het eerſte Deel van dit onderhoudend, leerzaam en waarlijk godsdienſtig werk, gaven wij hetzelve den in ons oog verdienden lof, en trachtten het te verdedigen tegen eene harde berisping, uit een vreemd Tijdſchrift in een onzer meest geachte Weekbladen overgenomen. De goede opgang, dien het werk gemaakt heeft, overtuigt ons van de inſtemming des publieks met ons; en wij twijfelen geen oogenblik, of ook dit Deel zal overvloedigen bijval vinden. Hoe dit boek den gehuwden, in onderſcheidene en wel niet geheel zeldzame omſtandigheden, een' goeden en wel doorgaans den besten raad geeft, daarvan beloofden wij bij eene volgende gelegenheid eene proeve; gedeeltelijk evenwel zullen wij daar thans ſlechts

aan voldoen, daar wij vooral worden uitgelokt door de bijlage tot den acht-en-veertigften brief, waarvan wij, als hebbende eene meer algemeene ftrekking, en zijnde voor ongehuwden ook een woord op zijn pas, den hoofdinhoud willen mededeelen.

In hare briefwisfeling met zekeren *Theophan*, ontdekte *Adelheid* dezen haren vriend, dat haar tegenwoordige tweede echtgenoot haar niet godsdienftig genoeg is, en alzoo geen regt deel neemt in hare godsdienstoefeningen. De onderfcheidene antwoorden geven zeer nuttige opmerkingen en uitmuntende lesfen, bepalen haar bij het verfcheidene der foorten van godsdienftigheid, de uitgeftrektheid van JEZUS zin, en toonen, dat het opdringen van zekere, ja van alle foorten van godsdienftigheid, nadeelig is. Bij een dezer antwoorden is de bedoelde bijlage, zijnde eene Parabel: *De reize naar de Bron.*

„ In zekere kleine Provincie heerschte eene befmettelijke ziekte, verfchillende, en van welke nooit iemand geheel genas. Sommigen waren loom en krachteloos, en klaagden daarover; deze waren de ergfte niet. Anderen hadden kwaadaardige zweren; ook deze waren de ergfte niet, daar de ziekteftof naar de uitwendige deelen drong. Anderen raaskalden, en hoe fterker zij zich dan waanden, hoe erger zij waren. Anderen misleidden zich door al het voorkomen van gezondheid; hunne long was aangeftoken, en zij meenden naauwelijks een weinig verkouden te zijn. — De Landvorst wees eene Geneesbron aan, midden in het fteilhoog gebergte; velen, vooral die nog niet gevoelloos waren door de ziekte, zochten de bron, bedienden zich van het onderrigt en de leiding van den lijfarts, en kwamen genezen terug. Anderen, door hen zelven daar henen geleid, werden ook weder gezond; de Landsheer gaf hun woningen digt bij de bron, en zij lieten eene aanwijzing achter, hoe men tot de bron komen kon. Maar het grootfte deel der inwoners bleef in de ongezonde luchtftreek der Provincie. Die zich gezond waanden, meenden de bron niet te behoeven. Anderen beweerden, omdat de bron in het hooge gebergte vloeide, en zij door de donkere wolken met hunne verrekijkers niet konden heen zien, dat men er den weg niet kon vinden, dat de lucht er ongezond was, enz. Zij bereidden zichzelven, of door hunne medeburgers, geneesmiddelen. Het troebel dalwater werd wat gezuiverd; men deed er wat fuiker in, en zei-

zeide nu, dat het zeer genezende en heilzaam was, omdat het — zoet smaakte. Sommigen wilden, er was tusschen ziek en gezond geen verschil; de zieken bevonden zich doorgaans beter dan de gezonden; alleen moest men zorgen, dat er geene afzigtelijke zweren kwamen. Hier tegen ijverde en beweerde een ander, de mensch kon zichzelven gezond maken door het vermogen van zijn gemoed. Hij beval, *dat iedereen volstrekt gezond moest zijn*; gaf als kenteeken van gezondheid op, dat men moest kunnen doen, hetgeen de bewoners van het gebergte, doch welke hij niet kende, doen konden. Men prees dit bevel, doch niemand werd er gezond door. Een ander vond uit, dat men de geneesmiddelen uit het IK, uit de binnenste, fijnste deelen van zijn ligchaam, bereiden moest, tapte zich bloed af, onderzocht dit, om dus zichzelven waar te nemen, nam een drank in uit de gezonde deelen, en geloofde dus *zichzelven* door de *quintessence van zichzelven* te zullen genezen. Misschien had deze drank eene bedwelmende kracht; ten minste, die hem innamen, spraken van gezondheid als in geestverrukking; velen hielden hen en zij hielden zichzelven voor gezond; doch 't bleek dikwijls duidelijk, dat ook zij niet genezen waren.

„Onder deze verwarringen waren inmiddels velen bedacht, om den weg naar de geneesbron te aanvaarden. Dit deden zij dadelijk; maar toen zij merkten, dat de weg gestadig hooger, steiler, en het gewest steeds eenzamer en dorder werd, keerden zij terug. Zij vonden wel hier en daar beziën, op den weg, welker wonderbaar verkwikkende kracht de bergbewoners geroemd hadden; maar, dewijl dezelve zoo klein en onaanzienlijk waren, dewijl zij er niet uitzagen als het ooft uit hunne Provincie, zoo aten zij er niet van. Sommigen kreunden zich niet aan de aanwijzing der bergbewoneren; zij verbeeldden zich, dat de weg hunzelven geopenbaard was geworden, beklommen het gebergte, geraakten aan het dwalen, en kwamen geheel afgemat terug. Sommigen wilden schielijker tot de bron komen. Zij beklommen snelle paarden, en renden bergwaarts; maar de paarden stortten op steile plaatsen terug. Alle deze lieden wilden nooit weder van eene reize naar de bron hooren, en waarschuwden er iedereen voor. Zij, die gaarne in het dal blijven wilden, wezen nog gestadig op deze teruggekeerden. „Ziedaar die bronzoekers!" zeiden zij: „Dat

komt er van, als men zich tot de wolken verheft!" Of zij er nooit van gehoord, of het vergeten hadden, dat er evenwel velen aan de bron geweest, en genezen terug gekomen waren, weet ik niet.

„ Zij moesten er wel van weten; want, niettegenstaande de waarschuwing der terugkomenden, en de spotternijen van vele *Bergschuwers*, reisden van tijd tot tijd velen, met de aanwijzing in de hand, naar de bron heen, en kwamen min of meer gezond, ten minste allen beter terug.

„ Aan den voet van den berg was veel scherpzinnig onderzoek, redetwist en overleg, *dat* en *waarom* men den togt ondernemen moest, *hoe* de bron eigenlijk genas, of men daarbij al dan niet eenig *dieet* moest houden, vooral over de verscheidene *wegen* derwaarts, en *hoe* men reizen zou. Men had gronden voor eenen steilen rotsweg, die regelregt op het gebergte liep; men had er ook voor eenen breederen, min steilen, die het gebergte omliep; ook hadden sommigen zin in het kortste voetpad, op 't welk men echter over diepe kloven moest springen; en ook in een nog ander, maar bij 't welk weinige beziën groeiden. Men maakte afteekeningen, en twistte heftig. Aan de aangenaamste zijde stond een groote troep, die de reis aanvaarden zou; hij had een vaandel bij zich, en eene schilderij van de frissche bron om vooruit te dragen; ook had men bronliederen vervaardigd, en veel reukwerk voor de reize.

„ Elke troep hield zijnen weg voor den besten, ook zijne manier van reizen; ja velen voor den éénigen. Men had, namelijk, reeds voorlang de aanwijzing der bergbewoners zoo goed als ter zijde gelegd; men had er uittrekfels uit gemaakt, en daarvan had ieder alleen datgene aangenomen, wat hem redelijk en naar den zin was. Velen verklaarden de afteekening van den weg, zoo als dezelve hun door hunne verrekijkers voorkwam, of beweerden, dat die afteekening alleen voor hen was, die geene verrekijkers hadden. Anderen hielden het geheele verhaal van de bron voor eene leerzame fabel, enz. De groote hoop bekreunde zich in 't geheel niet aan de aanwijzing, maar volgde het vaandel.

„ Zoo ontstond allengs de waan, dat maar *één* weg de regte weg naar de bron was, en dat *allen* op *dezelfde* wijze derwaarts reizen moesten, enz. Elke partij beweerde, het moest

zoo,

zoo, en het moest *niet anders* zijn. — Als de menschen hevig twisten, worden zij blind. Daarom merkten zij niet op, dat reeds velen langs verschillende wegen bij de bron gekomen en geholpen waren; dat zij met twisten den besten tijd verloren tot de reize, en door hunne verhitting hunne ziekte verergerden. Men vergat, dat niet de manier van reizen, maar het drinken uit de bron, de hoofdzaak was.

„ Eindelijk stonden eenige mannen op, die gestadig de aanwijzing ingezien en zich reisvaardig gemaakt hadden. Ernstig en minzaam spraken deze hunne medeburgers van alle partijen aan. „ Gij twist geheel vergeefs!" zeiden zij: „ Elke partij „ heeft gelijk, en elke heeft ongelijk. Daar zijn verscheidene „ wegen om bij de bron te komen; de steile weg is de reg- „ te weg, maar de vlakke ook. Dit zegt de aanwijzing uit- „ drukkelijk. Niet één weg is derhalve *alleen* en met uitslui- „ ting de regte. Hij, die zich nog sterk genoeg voelt, kieze „ den steilen; wie niet goed klimmen kan, kieze den vlak- „ *ken weg*. De vlugge jongeling springe over de kloven. Na- „ *tuurlijk toch* kan de oude man dit niet. Elk ete zoo veel „ van de verkwikkende beziën als hij noodig heeft; daar- „ voor staan zij langs de wegen. Gij herinnert u welligt niet „ meer, dat zelfs de bergbewoners langs verschillende wegen „ naar de bron gereisd zijn. Laat toch aan dien hoop dezelfde „ geschilderde bron, zijn reukwerk, en zijne liederen. Als zij „ om dezelve slechts de *regte* bron niet vergeten. Als zij slechts „ door de liederen opgewekt, door het ontstoken reukwerk „ verkwikt worden, en des te moediger voortreizen. *Als het* „ *maar op de bron afgaat.* — Ondertusschen," vervolgden zij, „ willen wij ook met ulieden niet twisten. Maakt het thans, „ zoo als gij wilt. Wij moeten voort."

„ Zij wilden afscheid nemen van de twistenden; maar hunne woorden, hun ernst en hunne liefde hadden gewerkt. „ Gaat „ ieder den weg onder de afgeteekende, dien hij voor den „ besten houdt," zeiden zij, „ en laat ons als broeders schei- „ den." Zij zongen het lied: *Wij eeren allen éénen God!* gaven elkander de hand, en scheidden met de woorden: *Aan de Bron vinden wij elkander weder.*

„Ook begaven velen, van die in het dal achtergebleven waren, zich op weg naar de bron, dewijl zij merkten, dat zij door alle hunne zelf uitgevondene geneesmiddelen niet beter

werden. Velen ſtierven aan de ziekte. Langen tijd daarna werden de overigen door eene vreesſelijke aardbeving en watervloed naar het gebergte heen gedreven. Zij kwamen halfdood op den top van hetzelve aan. Hier zagen zij de bron, die zich tot een groot meer uitgebreid had, en een balſemachtigen geur uitwaſemde. Velen klauterden af, dronken thans nog uit de bron, en werden met den tijd beter. Maar velen werden door de uitwaſeming bedwelmd, verſchrikten voor het groote meer, en ſtortten over de klippen en rotſen naar beneden. Men kan denken, hoe zij zich gewond, gekneusd, verminkt, hoe kwalijk zij hun ganſche ligchaam toegeſteld hadden! Ook zag men hen niet meer; zij ſchenen door den val gedood te zijn. Maar desniettemin willen ſommigen beweren, dat zij niet aan hunne wonden ſterven zullen; dat het water der bron eindelijk tot hen zal rijzen, en dat het eene geheel wonderbare en allesgenezende kracht heeft. Misſchien is dit enkel eene hoop, welke het medelijden hun heeft ingegeven. Maar waarom zouden wij het niet met hen hopen, daar de bron zoo rijk aan geneeskracht is, en dewijl deze ongelukkigen *ook* menſchen zijn?"

William Beaumont, of de Nadeelen eener verkeerde Opvoeding. Naar het Engelsch. IIde en laatſte Deel. Te Amſterdam, bij de Wed. J. Döll. *In 8vo.* 299 *Bl. f* 2-4-:

Dit Deel (van het eerſte maakten wij in de *Vaderl. Letteroeff.* voor 1811 met lof gewag) bevat den treurigen afloop van het leven en de geſchiedenis van *Sir William Beaumont*; zijnde onze hoop op de nog mogelijke verbetering van het jonge mensch wel dikwijls opgewakkerd, maar toch eindelijk te leur geſteld. Het is waar, nabij het graf betuigt hij wel een opregt berouw te hebben over alle zijne fouten; dan te regt voegt hij er zelve bij: *wie weet, als ik in het leven bleef, welke misdaden ik dan weder begaan zou!* En inderdaad, bij het nagaan van zijnen levensloop, zouden ook wij op de opregtheid, voor het minst op de ſtandvastigheid zijner voornemens, weinig durven rekenen. Het verhaal is ook nu zeer onderhoudend, en het treurig gevoel bij het lezen wordt gematigd

tigd en vergoed door de edelaardige gevoelens en handelingen van een aantal perfonen, met *Sir William* meer of min in verband. Wat de ftrekking van het werkje betreft, wij kunnen deze niet beter opgeven, dan met de eigene woorden van den Schrijver aan het flot: „ En nu, mijne jonge lezers, ziet door de voorbeelden, die ik voor u opengelegd heb, hoe gering en onbeftendig het geluk is, hetwelk alleen van rijkdom, fchoonheid of uiterlijke begaafdheden afhangt! Alle deze dingen hebben hunne waarde, wanneer zij met een opgeklaard verftand, een goed oordeel, en eene vaste gehechtheid aan onze pligten gepaard gaan; maar zonder deze goede hoedanigheden van de ziel en van het hart verkrijgen zij flechts van de minstdenkenden onder de menfchen eene flaauwe bewondering, die door ziekte of vermindering van fortuin verminderd, en altoos door den toenemenden ouderdom geheel vernietigd wordt. Welke toevlugt blijft er alsdan over voor den onbezonnen wellusteling, of de weleer bewonderde vrouw naar de wereld? Vleijerij en toejuiching zijn in verachting en befpotting veranderd; zij zien treurig op den tijd, dien zij verloren hebben en niet terug roepen kunnen; zonder een eenigen waren vriend, eene eenige vertroostende gedachte aan het verledene, flijten zij hunne overige dagen in verdriet, en fterven door allen veracht en door niemand betreurd. — Befchouwt, integendeel, (in andere hier voorkomende voorbeelden) het geluk, hetwelk de goedheid van hart, de deugd en eene edelmoedige zelfopoffering, zoo vele vruchten eener verftandige opvoeding, vergezelt! Van goede beginfelen reeds in de vroege jeugd doordrongen, werden zij door het weldenkende gedeelte van het menschdom geacht en geëerd; zij genoten al het geluk, dat op deze aarde kan gevonden worden, en zullen nog op den rand van hun graf de zalige bewustheid fmaken, dat zij, naar hunne vermogens, die pligten betracht hebben, van welker vervulling de verzekering van het maatfchappelijk geluk afhangt, terwijl zij tevens de zekerfte waarborg is voor het beftendig goed en deugdzaam gedrag van hun geliefde kroost."

Nuttige lesfen inderdaad, welke wij hartelijk wenfchen, dat door de lezing van dit werkje een' blijvenden indruk, ook bij jeugdige gemoederen, mogen achterlaten.

De Blindeman. Door J. IMMERZEEL, JUNIOR. *Met Platen. Te Rotterdam, bij* van der Bol en van Conijnenburg. 1812. *In gr. 8vo.* 221 *Bl. f* 2-8-:

„Een boek, zoo jammerlijk zot, als ons maar zeldzaam voorkwam in geheel onze *praxis*;" dit was ons oordeel, toen wij al een aantal bladzijden hadden afgelezen; pligtshalve lazen wij verder, en — het werd beter, ja aan het einde werd zelfs ons gevoelen eenigermate gunstig, en vonden wij ten slotte, dat deze Roman nog wel op eenige onderscheiding boven een aantal andere aanspraak heeft.

Een hoogst bespottelijk paar bewerkt het ongeluk eener beminnenswaardige familie; *per varios casus*, echter, wordt de familie gered en volkomen gelukkig. Het verhaal leest vrij onderhoudend; niets gaat buiten de grenzen der waarschijnlijkheid, (de aanvang echter uitgezonderd) en vriendschap en liefde, ouder- en kinderliefde, geven zelfs wel eens een aandoenlijk tooneel, terwijl wij nu en dan ook eene goede zedeles en treffende leering vinden. Het komt ons dus bij uitstek vreemd voor, dat de Schrijver, wiens dichterlijk talent wij meermaals hulde deden, deze zijne verdichting begint en opzet met zulke ongerijmde en belagchelijke karikaturen, die zoo geheel in het lage en laffe vallen, dat, tien tegen een, de beschaafde Lezer zijn boek al spoedig wegwerpt als een nietsbeteekenend vod, en zich daardoor van een genoegen berooft, zoo hij anders in Romans smaak vinde.

Kon dan de gekwetste en wraakzuchtige eigenwaan van de vervolgers eener brave familie niet anders geteekend worden, dan in de beeldtenis van eene stinkende koeherderin uit de Alpen, die haren walgelijk laffen man zoo onder den pantoffel houdt, dat wij hem zien zitten tusschen het naaikussen en den kleerenklopper (waarmede hij dikwijls rijkelijk poets krijgt), opgesloten, blaffend van den honger, met een wollen onderrok op zijne knie, om er een opnaaisel in te leggen, zonder dat hij met de naald weet om te gaan? — Kon eene dwaze huwelijkskeuze niet eigenaardiger voorkomen, dan door den minnaar het *non plus ultra* van maagdelijk schoon te doen vinden in eenen grooten boezem en rood haar? en moest de herderin uit de Alpen juist

zoo

zoo afschuwelijk morsig zijn, dat men van haar uiterlijk walgen moet? En waarom de genoegens van dit misselijk paar juist op deze wijze geschilderd: „ Hun hoogste genot was „ gelegen, ten eerste in een goed maal, ten tweede in een „ zacht bed, en ten derde in.... 't kussen"? Waarlijk, voor Lezers, die door deze soort van aardigheden moeten gelokt worden, denken wij, dat het goede in dezen Roman geheel verloren is, en dat de Schrijver (want dit was, hopen wij, het geval) zich om hunnentwil in geene zoo morsige luim had behooren te dwingen. — Het beloop des verhaals geven wij hier niet op, omdat wij den Lezer dezelfde verrassing gunnen, die ons genoegen gaf; maar liever, ten slotte, bewijs, dat dit boek *waarlijk* eenig nuttig onderrigt aanbrengt.

„ Wondere *zamenschakeling* van gebeurtenisſen en lotgevallen! Omdat eene koeherderin in de Alpen rood haar en een grooten boezem had, moest geheel het huisgezin van een portretschilder te Milaan in den grond geholpen worden. Had zij *geen rood haar* en geen grooten boezem gehad, VON WALDSTEIN *had haar* niet gehuwd; zij had dan ook waarschijnlijk nooit *in* Milaan komen wonen; zij had dan daar niet de hoovaardige en wraakgierige gespeeld; er waren geene karikaturen op haar gemaakt; ANGOLETTI was dan niet vervolgd geworden.

„ Had ANGOLETTI wezenlijk kwaad gedaan? De drie spotprenten stelden Mevrouw VON WALDSTEIN ten toon, als eene nijdige, hoovaardige en heerschzuchtige vrouw. De eerste maakte eene gebeurtenis wereldkundig, die in een besloten gezelschap voorgevallen was; op de tweede werd op hare afkomst gesmaald; en door de derde geraakte een onbeschoft huisselijk tooneel bekend: door alle drie kwam het karakter, het huishouden, de afkomst op straat van een gezin, dat door zijn vermogen en zijn' stand in de maatschappij tot de fatsoenlijke wereld behoorde. ANGOLETTI was de uitvinder der spotprenten niet. Maar moest hij dan ook den spotlust en de gemeenheid van zijnen vriend met de teekenpen ten dienst staan? Vriendschap en kunst toch hebben beide hare grenzen: de kunstenaar is even zoowel als de autheur voor de zedelijkheid van zijn werk verantwoordelijk, en kan zich niet kwijten door het vertoonen van den lastbrief, dien hij tot het vervaardigen van hetzelve ontvangen heeft. Ook de vriendschap mag niet

verder gaan dan zedelijkheid en betamelijkheid toelaten. ANGOLETTI was alzoo verpligt, om, alvorens de hand aan 't werk te ſlaan, te overwegen, wat hij ging ondernemen? of hij daartoe vrijheid had? wat daarvan de gevolgen zouden wezen?

„ Wij gelooven met ANGOLETTI, dat er aan Mevrouw VON WALDSTEIN niet veel verbeurd was, en dat eene openbare ſtrafoefening door ſpotprenten ten ſpiegel, ten baak, ten affchrik voor anderen ſtrekken kan; maar wij gelooven niet met ANGOLETTI, dat de openbare beſchimping van iemands gedrag iets tot zijne zedelijke verbetering kan toebrengen. Is er een voorbeeld, dat iemand, die eene openbare ſtraffe ondergaan heeft, tot welmeenende en beſtendige beterſchap in zeden gekomen is? Ontroof iemand zijn goeden naam, ontneem hem alle eer, gij zult zien, dat hij zich aan allerlei buitenſporigheden overgeeft: — hij is gemeenzaam geworden met de ſchande!"

Anacreon aan het Hof van Polycratus(tes), *Zangſpel. Vrij gevolgd naar het Fransch van* H. J. GUY, *door* C. A. VAN RAY. *Te Amſterdam*, *bij* de Wed. J. Döll. 1812. *In kl.* 8*vo*. 54 *Bl*. *f* :-10-:

Zangſpelen kunnen naauwelijks vallen in het vak onzer beoordeeling. Als enkel letterkundig voortbrengſel beſchouwd, zonder op den eisch der muzijk en tooneelvertooning te letten, zijn ze meest allen wangedrogten. Wij moeten intusſchen bekennen, dat het ſtuk voorhanden, offchoon het desgelijks zijnen glans van tooneel- en toonkunst moet ontleenen, toch een zeker geheel vormt, en dat ook de vertaling, het uiterst moeijelijke zijnde in acht genomen, lof verdient. De vertaler heeft hetzelve van een voorberigt laten voorafgaan, het voornaamſte behelzende, wat wij van den zanger van Téos, den held van dit ſtukje, weten. Ook prijkt hetzelve met een opdragtsvers aan des mans kunstvriend MAJOFSKI. Uit hetzelve ſchijnt, in den eerſten opſlag, te blijken, dat de Heer VAN RAY geheel niet zoo gunſtig denkt over den tegenwoordigen ſtaat der Nederlandſche Dichtkunst, als wij, met velen, meenen te moeten oordeelen. Dan, bij nader inzien, werd ons duidelijk, dat zijn uitvaren tegen wanſmaak en dergelijke, zijn af-

afsmeeken van herstel des ouden bloeis, slechts de tooneelpoëzij betreft. Wij verblijden ons echter, dat er nog mannen zijn, die, ook in dit vak, de eer der natie pogen op te houden, en den liefhebbers eener kunstrijke uitspanning afwisselende voldoening te verschaffen. Dat de Heer VAN RAY, benevens zijne vrienden, de tegenwoordige Directeuren van onzen Schouwburg, en het publiek, hunne verwachting bekroond en hunnen ijver beloond mogen zien!

Zie hier, ten staal, een deel van genoemde opdragt:

Verachte en vuige wansmaak-slaven!
Uw geestloos werk wordt eens begraven,
Eens ziet ge Febus zegepraal!
Ja! hef, hoe diep g' ook zijt gezonken,
ô Kunst! uw fiere kruin omhoog;
Wil Neêrlands dichtren weer ontvonken;
Voer hen, op nieuw, aan 's hemels boog.
Hertoover ons die schoone tijden,
Toen ons uw aanschijn mogt verblijden;
Ban uit uw koor elk wangedrogt;
Herschenk, herschenk ons 't rein verleden;
En doem, in 't voor u aaklig heden,
Elk monster bij zijn zwab en krocht.

Handboek ter beoefening der Fransche Taal, of Verzameling van belangrijke Uittreksels uit de beste Fransche Prosaschrijvers, vergezeld van de verklaring der minst gebruikelijke woorden, en van korte opheldéringen omtrent de Schrijvers en hunne werken, door G. W. LEHMAN, *Taalmeester te Zutphen. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1812. *In 8vo. IV en 510 Bl. f* 1-10-:

Eene *Chrestomathie* uit *Fransche* klassieke Schrijvers. Onzes oordeels is er niets beter *voor de aankomende jeugd*, om smaak in de voortreffelijke gewrochten der *Fransche* Prozaschrijvers te bekomen, dan zulk eene met oordeel geschakeerde bloemlezing. Voor meer gevorderden, die eigenlijk met studie, en grondig, de groote modellen zoeken te leeren kennen, is natuurlijk zulk een werk, waarin men toch altijd den zamen-

menhang en de orde der denkbeelden mist, niet geschikt. Voor genen, nogtans, komt alles op de keuze der stukken aan. Er zijn ons vooral twee uitgebreide verzamelingen van dien aard bekend, NOËL en DE LA PLACE's *Leçons de Littérature et de Morale*, waarvan het *prozaische* gedeelte in één zwaar boekdeel naar de *soorten van stijl* gerangschikt is, en dus achtervolgens *Verhalen*, *Tafereelen*, *Beschrijvingen*, *Bepalingen*, *Fabelen*, *zedelijke Wijsgeerte*, *Brieven* enz. bevat, — en LEVIZAC's *Cours de Littérature Française*, nog meer *methodiek* gerangschikt, en waar men eerst *algemeene en bijzondere Letterkunde*, daarna *Godsdienst en Zedekunde*, stukken uit *Redenaars*, *Wijsgeeren* en *Staatkundigen*, vervolgens *schilderingen van Volken*, *Zamenspraken* en *Brieven*, en dan (na de *Dichtstukken*) *Verhalen* en *Fabelen*, *Tafereelen* en *Mengelwerk* vindt. Het plan dier twee uitmuntende verzamelingen (de laatste is van 4 boekdeelen in 8°.) verschilt zeker aanmerkelijk van dat des Heeren LEHMAN, die slechts een algemeen verkrijgbaar Leesboek leveren wilde; doch had hij, onzes inziens, beter gedaan, met eene dergelijke orde te volgen, dan de stukken uit éénen Schrijver bij elkander te plaatsen, die toch ook slechts losse, afzonderlijke *fragmenten*, of kleine verhalen, zijn. Om zulk eenen *Schrijver* in zijn' stijl en genie te leeren kennen, moet men hem geheel lezen; doch om eenige kennis eener *schrijfwijze*, in de onderscheidene soorten van behandeling, te verkrijgen, is het beter, eenige stukken van gelijksoortigen stijl bij elkander te voegen.

Wanneer wij echter deze bedenking ter zijde stellen, moeten wij volmondig bekennen, het gekozene doorgaans zeer schoon bevonden te hebben. De Schrijver heeft zich meestal van onbetwistbaar in den rang der *Classici* geplaatste Schrijvers bediend, gelijk men uit derzelver opnoeming zien zal. ROCHEFOUCAULD, MARMONTEL, BERQUIN (?), DIDEROT, VOLTAIRE, D'ARNAUD(?), RAYNAL, D'AGUESSEAU, MONTESQUIEU, MERCIER(?), FENELON, LE SAGE, VERTOT, FLORIAN, BARTHELEMY, D'ALEMBERT, BONNET, ROLLIN, BRISSOT(?), CONDORCET, THOMAS, LA BRUYERE, DUCLOS, ST. REAL, PATRU(?), BUFFON, VERNET, ROUSSEAU en DU PATY (?) zijn de schatkamers, waaruit hij zeer veel goeds ontleend heeft. Daar echter de met een vraagteeken aangeduide Schrijvers niet algemeen voor *klassiek* er-

erkend zijn, geven wij den verzamelaar in bedenking, of het niet zoo goed geweest ware, met weglating (althans gedeeltelijk) hunner ſtukken, wat meer plaatſen uit de Letterhelden der groote 17de Eeuw, BOSSUET, PASCAL (*Provinciales*), MASSILLON, en ook van den geestigen, bevalligen FONTENELLE, te nemen. Misſchien ſchrikte de godgeleerde ſtof der eerſten hem af, misſchien ook de moeijelijkheid voor leerlingen; de laatſte, echter, is ook groot genoeg in de overgenomene plaatſen uit MERCIER en anderen; en wat het eerſte betreft, in de *Discours ſur l'Hiſtoire univerſelle*, in verſcheidene Lijkredenen van BOSSUET, in de *Petit Carême* van MASSILLON, in de *Provinciales*, in de *Werelden* en *Geſprekken der Dooden* van FONTENELLE zijn brokken genoeg, die niet eigenlijk voor godgeleerd kunnen gehouden worden, en die dus zeer wel in deze verzameling gevoegd hadden. De gekozene ſtukken zijn echter ook zeer wél; maar men dient altijd naar het beste te zoeken.

Aan den voet van elke bladzijde is een zeer kort berigt van elken Schrijver, en zijn eenige der moeijelijkſte woorden opgehelderd. Deze keuze had echter, of ſtrenger, of ruimer kunnen zijn; thans vindt men zeer vele moeijelijke ſpreekwijzen niet opgehelderd, en daarentegen vele woorden, die dagelijks voorkomen, b. v. *asſiſter*, *mûrir*, *foule*, *ſalut*, *cachot*, enz. vertaald. Ook hebben wij er eenige fouten in gevonden; b. v. bl. 1. *hommage*, *hulde*, hier door *eerbied* vertaald, — bl. 2. *maux à venir* — *toekomſtige droefheden*, beter *ſmarten*, — bl. 9. *humide langueur*; *humide* is door *nat*, *vochtig*, en *langueur* door *ſmart* vertaald; dus moet de leerling overzetten, *vochtige* of *natte ſmart*. Beter ware het geweest, *ſes yeux brillient d'une humide langueur*, te omſchrijven, door, *hare oogen zwommen in tranen eener zachte aandoening*. Op bl. 60 is *arbitre* door *goede man* verklaard; dit woord is dubbelzinnig, vooral in den zin, waarin het hier voorkomt; doch *ſcheidsman* levert geene zwarigheden op. Onder de drukfouten is eene doorloopende op bladz. 501 en verv., *Anis* voor *Anio*.

Win-

Wintervermaak voor Kinderen van verschillenden ouderdom, die zich en hunne Medgezellen willen verlustigen, bestaande in Kunststukjes, enz. enz. Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij J. Tiel. *In* 8*vo.* 125 *Bl. f* :-14-:

Hoewel er reeds zoo veel van allerlei aard voor kinderen geschreven werd, is iedere nieuwe bijdrage den kleinen nog altijd welkom, en eene verzameling, als thans voor ons ligt, verdient door den kindervriend niet over het hoofd gezien te worden. De kunststukjes, waarvan de titel gewaagt, zijn 46 in getal, en meestal van dien aard, dat een eenigzins handig jongsken dezelve zich gemakkelijk eigen maakt, en met weinig kosten en zonder vrees voor nadeel zich en zijn gezelschap er mede vermaken kan. Daartoe worden ook 13 onderscheidene gezelschapsspelen voorgesteld, waarachter eene opgave van niet onaardig gekozene straffen voor de genen, die pand verbeurd hebben. Deze spelletjes kunnen de kleinen vermaken, en er is een en ander onder, dat tevens niet onleerzaam is. Nu volgen een aantal raadsels en charaden, met de oplossingen; voorts anekdoten om te lagchen, en fabelen. Van de laatste rubriek geven wij de volgende ter proeve:

DE HONIGBIJ EN DE PAARDENVLIEG.

Eene Paardenvlieg was eens aanschouwster van den arbeid der Bijen. „ Hoe!" begon zij eindelijk te brommen, „ wat is dit toch een stijf, gedwongen, langzaam werk? — Waartoe is het nuttig, alles zoo af te passen, zoo zorgvuldig te verdeelen, en zoo rein te maken? — Gij zoudt tienmaal meer uit kunnen vliegen, in den tijd, die hier met onnoodige orde verloren wordt." — „ Stoor mij niet, vriendin," antwoordde de Bij; „ zonder orde te werk te gaan, schijnt wel te vorderen, doch het is op het einde het grootste tijdverlies. Maar hij heeft de helft van zijnen arbeid gedaan, die zich aan orde gewent."

BEOORDEELING.

De Brief van den Apostel Paulus aan de Galatiërs; uit het Grieksch vertaald, met Aanmerkingen en een Onderzoek over den Brief van Jacobus, door E. J. GREVE, *in leven Hoogleeraar in de Oosterſche Talen en Joodſche Oudheden te Franeker. Met een Voorberigt van deszelfs Broeder* E. H. GREVE, S. S. M. C. *Te Amſterdam, bij* W. Brave. *In gr.* 8vo. *XIV*, 353 *Bl. f* 2-4-:

De Broeder van den onlangs overledenen Franekerſchen Hoogleeraar GREVE, ook voorheen Uitgever van het eerſte *Deel* der Vertaling van eenige Brieven van Paulus, door denzelven vervaardigd en reeds in 1790 in 't licht verſchenen, heeft ook de uitgave van dit vierde en laatſte Deel op zich genomen, en er een kort Voorberigt voorgeplaatst. Men ziet daaruit, dat de Schrijver zelf het ter perſe bezorgd heeft, en dat men reeds bezig was met het afdrukken van het *Onderzoek over den Brief van Jacobus*, als een vervolg van bl. 145, 146 der Aanmerkingen bij den Brief aan de Galatiërs, toen de dood daarmede een einde maakte. Men ontvangt hier ook eenig verſlag van des Hoogleeraars denkwijze over het Christelijk leerſtelſel, en van het voornemen zijns Broeders, om eene korte en duidelijke opgave en verklaring van deszelfs begrippen omtrent de leer des Christendoms, volgens aanleiding zijner van tijd tot tijd uitgekomene onderſcheidene werken, handſchriften en bijzondere geſprekken, in eene geregelde orde bijeen te brengen. Wij hebben vernomen, dat daarvoor werkelijk eene inſchrijving is opengezet, die wij echter niet weten, of genoeg bijval gevonden hebbe, om te mogen verwachten, dat dit werk zal tot ſtand komen.

Op dezelfde wijze, die men kent uit de vorige Deelen over de Brieven aan de *Efesiërs*, *Colossers*, aan *Timotheus* en *Philemon*, aan de *Romeinen* en *Corinthiërs*, wordt ook, in dit vierde Deel, de Brief aan de Galatiërs behandeld. In eene voorafgaande Inleiding wordt gehandeld, 1. over den tijd, waarin dezelve geschreven is; 2. over den toestand der Gemeenten van Galatiën; 3. over de aanleidingen tot het schrijven van den Brief; 4. over de oogmerken des Briefs, en den inhoud in 't algemeen. Hierop volgt de dubbele Vertaling, de eene namelijk de *woordelijke*, en de andere de *vrijere*; daarna eenige verschillende Lezingen, en eindelijk de uitlegkundige Aanmerkingen.

Men herkent, ook in dit boekdeel, allerwegen den ervarenen en zelfdenkenden Schriftverklaarder, die veelal zijnen eigen weg gaat, en niet zelden van de meeste uitleggers verschilt. En dikwijls zal zijn juist oordeel over den zin van min of meer moeijelijke en veeltijds kwalijk uitgelegde plaatsen bijval vinden. Somtijds, echter, vinden wij zijne verklaring zeer gedrongen, en, althans naar ons gevoel, geheel onaannemelijk. Bij voorb. H. III: 19. alwaar hij, in plaats van de gewone vertaling, *door de engelen*, deze voorslaat en verdedigt, *door onderscheidene opeenvolgende boodschappen.* — IV. 24. waar voor de gewone overzetting, *'t welk dingen zijn, die eene andere beduidenis hebben*, aan deze de voorkeur wordt gegeven, *'t welk dingen zijn, aan welke eene andere beteekenis gegeven wordt.* — VI: 14. zal Paulus, door het voorzetsel bij het woord, door *wereld* vertaald, weg te laten, hetzelve, als een eigen naam, gebruikt hebben, en daardoor zal de uitdrukking iets eigenaardigs hebben, hetgeen de Hoogleeraar niet beter weet uit te drukken, dan door deze vreemdluidende omschrijving: „ 't zij verre van mij, dat ik ergens grootsch op zou zijn, dan op 't kruis van Christus: waardoor *Monsieur de wereld* bij mij aan 't kruis hangt, en ik bij hem." Hoe veel eenvoudiger en natuurlijker, en hoe veel beter op taalkundige gronden gebouwd, zijn de verklaringen dier plaatsen in den voortreffelijken Commentarius van den beroemden

den Hoogleeraar BORGER, van welken 't ons verwondert, dat de Heer GREVE, die ze gekend moet hebben, weinige of geene partij heeft getrokken.

Allerminst zijn ons die Aanmerkingen bevallen, waarin hij over het leerstellige uitweidt, en zijne godgeleerde begrippen in den tekst van Paulus indringt. Zoo handelt hij, in zijne Aanmerkingen op H. III: 6–29, uitvoerig over de leer der *regtvaardiging uit het geloof*, en beweert ten slotte, dat de door Paulus aangehaalde woorden, *Abraham geloofde God, en Hij rekende het hem voor geregtigheid*, tot de vergeving der zonden en de regtvaardiging, waarvan Paulus in de Brieven aan de Romeinen en Gatiërs spreekt, regtstreeks behoort; dat Paulus, van de werken der wet sprekende, als uit welken geen mensch bij God geregtvaardigd wordt, onder dezen naam, zoo wel de zedelijke en steeds blijvende wet, als de burgerlijke en ceremoniële wetten van God onder Israël, heeft begrepen; en dat het geloof, waaraan de Apostel, met uitsluiting der werken, de regtvaardiging verbindt, bestaat in de kennis der waarheid des Evangeliums, en het vertrouwen door den heiligen Geest, dat niet alleen anderen, maar ook onszelven, vergeving van zonden, en onstrafbaarheid, en het eeuwig leven, van God uit genade geschonken worden, om des lijdens en stervens van Christus wille. Hier weten wij ons niet, hoe wij het met den Heer GREVE, die anders aan geene bijzondere gevoelens van eenig Godsdienstig Genootschap wilde schijnen slaafachtig verkleefd te zijn, hebben. 's Mans ijver gaat zoo verre, dat hij, om het systematisch begrip, welk hij aan de leer van Paulus, *dat wij door 't geloof bij God geregtvaardigd worden*, hecht, des te gemakkelijker vol te houden, de daarmede, zoo hij meent, strijdige leer van Jacobus heftig tegenspreekt, en, voornamelijk om deze reden, diens geheelen Brief, als een ondergeschoven stuk, eenen Apostel onwaardig, smadelijk verwerpt. Dit geschiedt opzettelijk in een bijgevoegd *Onderzoek van den Brief van Jacobus*, waarmede niet minder, dan 148 bladzijden, gevuld worden.

In dit Onderzoek spoort de Hoogleeraar eerst na, wat d
geschiedenis en de schriften der oude Kerkvaders aangaand
den Schrijver van dit stuk, en deszelfs gezag in de eerst
Christenheid en vervolgens, ons leeren. Vóór ORIGENES
heeft niemand van dezen Brief, als van een Apostolisch
geschrift, eenig gewag gemaakt; en deze is zichzelven ook
niet gelijk. EUSEBIUS plaatst denzelven nu eens onder
de onechte schriften, en dan weder onder die, welke te
genspraak lijden. HIERONYMUS bekent, dat deze Brief,
welken men oordeelde, onder den naam van Jacobus
door een ander uitgegeven te zijn, evenwel allengskens
in verloop van tijd, canoniek gezag verkregen had. D
men dit geschrift in de oude Syrische vertaling aantref
doet weinig af, omdat de oudste Christenschrijvers in S
rie er evenwel geene melding van maken. De overeenste
ming van alle latere Schrijvers, die dezen Brief in d
zelfden rang met de andere ontwijfelbare Apost
schriften plaatsen, heeft ook geen 't minste gezag,
zij daarin zonder genoegzamen grond zijn te werk
gaan. Deze en dergelijke aanmerkingen zijn meerm
door anderen gemaakt; doch er is ook reeds voorla
met voldoende redenen, *zoo* 't ons toeschijnt, vooral
J. D. MICHAËLIS, KLEUKER, POTT en HUG,
geantwoord. Nog heftiger is de bestrijding van het Ap
tolisch gezag van dezen Brief, die er de Heer G
VE op laat volgen, op dogmatische gronden, ontleend
den inhoud zelven. Deze wijkt, naar het oordeel van
Hoogleeraar, geheelenal af van de leer van Petrus en P
lus, en draagt allezins zoodanige kenmerken, dat men de
zelven geenszins voor een Apostolisch geschrift, dat e
goddelijk en onbedriegelijk rigtsnoer voor ons geloof e
voor onzen wandel bevat, mag aannemen. Evenwel o
hier bedient de Schrijver zich van geene andere wapene
dan die, reeds in de zestiende eeuw, door LUTHER
anderen, in de hitte des geschils over de *regtvaardigm*
king, en naderhand door dezen en genen, uit misverst
van de ware leer van Paulus, zijn ter hulpe genomen;

wi

waartegen de vermaardste Godgeleerden reeds voorlang de hooge waarde van dezen zoo veel goeds en schoons bevattenden Brief, door de overtuigendste aanwijzing van de volkomenste overeenstemming, zoo wel met Petrus en Paulus, als met de eigene leer van Jezus, in dier voege gehandhaafd hebben, dat wij naauwelijks onze oogen hebben kunnen gelooven, onder 't lezen van dit Onderzoek. De Schrijver vindt zich wel gedrongen, daarin vele treffelijke en godvruchtige gezegden te erkennen, en aan den Opsteller een geestig en vlug vernuft toe te kennen; maar beschuldigt hem desniettemin, op een meesterachtigen en verachtenden toon, als ware hij een Schriftverdraaijer, die de Christelijke leer niet verstaat, dingen, die verschillend zijn, verwart, en jammerlijk redeneert. 't Lust ons niet, de zwakheid en nietigheid der bijgebragte redenen, die den Heer GRE- tot deze harde oordeelvelling vervoerd hebben, aan te toonen. Wij willen alleen dezulken, welken de magtspreuken van dien geleerden man welligt tot wankelen mogten brengen, naar twee uitmuntende Verhandelingen van den ..... KNAPP wijzen; de eerste, *De dispari formula docendi, qua Christus, Paulus atque Jacobus, de ... et factis disserentes, usi sunt;* en de andere, *In pericopam ex Ep. Jac. Cap.* I: 22 — II: 26.

Het gewigt der zake, het gezag des Schrijvers, en de wijze, waarop hij in dezen is te werk gegaan, verpligtten ons, dus te spreken van het werk eens Overledenen.

Sermons sur divers textes de l'Ecriture sainte, par J. G. C. DE LA SAUSSAYE, Pasteur de l'Eglise Walonne à la Haye. à Amsterdam, chez *Changuion et den Hengst.* 8vo. XII, 459 pag. *f* 3-:-:

Het bevreemdt ons, dat deze schoone Leerredenen ons ... lang onbekend gebleven zijn, en wij verheugen ons ..., dat wij ze hebben leeren kennen. Zij kunnen met ... besten wedijveren, en behoeven voor dezelve misschien,

over het geheel genomen, niet te wijken. Men vindt dat grondige uitlegging, fraaije ontwerpen, naauwkeurige ontwikkeling van dezelve, en rijkdom van zaken. De stij zuiver, aangenaam, duidelijk, en vervuld met dát gevo dat niet overweldigt, maar, gelijk een weldadig vuur, z door alle de aderen van ons hart verspreidt, en algeme inwendige verwarming voortbrengt. — Dit boekdeel, (wa op geen vervolg schijnt te wachten) bevat veertien Le redenen, over verschillende belangrijke en ten deele buit gewone onderwerpen. Derzelver opschriften zijn deze: I. *Over de wezenlijke waarheden van den Godsdien die gedurig herinnerd, en over de woordentwisten, altijd ontweken moeten worden;* uitgesproken bij de o ning der Synode, gehouden te Haarlem, 10 Sept. 1 env., naar 2 Tim. II: 11—14. — II. Leerrede, uitgesp ken ter inwijding van de Kerk der Walsche Gemeente den Haag, 6 Nov. 1808, over Ps. CXXXII: 8. — III. *bediening van het Evangelie eene bediening der lief* uitgesproken ter bevestiging van den Leeraar D. SERI RIER, in de Gemeente van den Haag, 28 Mei 18 naar 1 Pet. V: 2. — IV. *De Eeuwigheid van God;* ui sproken ter besluiting der vorige Eeuw, 28 Dec. 1800, Exod. III: 14. — V, VI, VII. loopen over *Agur's be* Spreuk. XXX: 8, 9. — VIII. *Over de opvoeding van a kinderen;* uitgesproken bij de jaarlijksche Collecte ten v deele van het Huis van Weldadigheid, naar Spreuk. XXII — IX. *Wederzijdsche pligten van Ouders en Kinder* naar Exod. XX: 12. — X. *De troostbronnen des Ouderdo* naar Ps. LXXI: 9. — XI. *Mephiboseth, of de dankb Mensch en deugdzame Burger,* naar 2 Sam. XIX: 30. XII. *Onze bekeering en de terugkomst van onzen vori voorspoed;* uitgesproken op Biddag 15 Maart 1801, n Klaagl. V: 21. — XIII. *Jezus Christus voor Hero* naar Luc. XXIII: 5—12. — XIV. *Jezus gaande n Golgotha,* naar Luc. XXIII: 25—31.

Ten bewijze en proeve van het gunstig oordeel, dat over deze Leerredenen geveld hebben, zullen wij het werp der *derde*, en een gedeelte der *twaalfde* Leerrede

onze Lezers mededeelen. Eer wij dat *ontwerp* opgeven, wete de Lezer, dat de Schrijver slechts het *eerste* en *laatste* deel van 1 Pet. V: 2. ten tekst nam, en dus las: *weidt de kudde van Christus, die u toevertrouwd is,* — *uit een beginsel van liefde.* — Na aangemerkt te hebben, dat voor ieder mensch juist *die* deugd de noodzakelijkste is, die voor zijnen bijzonderen stand het meeste voegt, en dat zonder deze alle zijne andere goede eigenschappen van weinig waarde en niet zelden gevaarlijk zijn, zoekt de Eerw. DE LA SAUSSAYE, naar aanleiding van den voorgelezen tekst, (die geene afzonderlijke verklaring behoefde) aan te toonen, dat *menschenliefde* de hoofddeugd van den Leeraars-stand is, en rigt dit betoog dus in: De bediening van het Evangelie is eene *bediening der liefde*, het zij gij let op het *oogmerk*, waarnaar zij streeft, het zij gij acht geeft op den *arbeid*, dien zij oplegt, het zij gij ziet op de *wijze*, waarop die wordt uitgeoefend. — Het *oogmerk* der bediening is hetzelfde met dat van den Godsdienst; en deze bedoelt zigtbaar der menschen tijdelijk en eeuwig geluk. Hoe zou nu dat doel zonder liefde bereikt worden? En die liefde boezemt den Leeraar zijn Godsdienst in. — De *arbeid*, dien hij verrigt, is een arbeid der liefde. Hij moet prediken; maar wat? Niets dan waarheden, die ons eeuwig heil betreffen. Bij alle overige verscheidenheid blijven deze de hoofdzaak. Hij moet de jeugd onderwijzen; maar waarin? In de kennisse van die verborgenheden, die haar wijs kunnen maken tot zaligheid. En deze lastige taak wordt hem ligt, door de hope op heerlijke vrucht. Hij moet de raadsman der verlegenen, de teregtwijzer der dolenden, de Engel des vredes der twistenden, en de vriend der armen en behoeftigen wezen. Hij moet, eindelijk, in de ure des doods, allen zonder onderscheid bijstaan, hen voor den dood bereiden, en het sterven ligt en vrolijk maken. Dit is zijn werk: en is dat geen werk der liefde? — Eindelijk leert de natuur der Evangelie-bediening, dat de *wijze*, waarop zij moet worden uitgeoefend, liefderijk wezen moet. Alle liefdeloosheid daarin toch strijdt met haren geest en met het voorbeeld van Jezus en de Apostelen. Laten wij deze algemee-

ne gevolgtrekking toepasfen op twee van hare hoofdverrigtingen; te weten, de verdediging der waarheid, en de verbetering der zeden. De Evangelie-dienaar moet de waarheid verdedigen, niet met laffe toegevendheid, maar met vasten ijver. Maar wat zou die baten zonder liefde? Niets, dan de harten fluiten; terwijl de liefde die voor haar opent. De Evangelie-dienaar moet de zeden verbeteren; en tegen ondeugenden zou hardheid, gewis! het meeste voegen. Maar Paulus beveelt toch ook tegen dezen de liefde; zij betaamt zwakke en gebrekkige menfchen; de ondeugendfte verdient mededoogen, en wijze liefde heeft ook in dezen de beste werking. — Op dit betoog volgt eene toepasfing, die aandringt op hoogachting voor het Leeraarambt, om deszelfs inwendige voortreffelijkheid en beminnelijkheid, — deszelfs minachting tegengaat, — tot wederliefde voor de bekleeders van hetzelve aanfpoort, — de betamelijkheid en nuttigheid daarvan aanwijst, — den nieuwen Leeraar aan de Gemeente, en de Gemeente aan den nieuwen Leeraar hartelijk aanbeveelt, — en eindelijk met een roerend woord over de liefde van den Spreker zelven, over zijnen veertigjarigen welgewilden dienst, over zijn verlangen om nog verder naar zijn vermogen tot welzijn zijner kudde mede te werken, en over zijne vurige wenfchen voor hare welvaart en zegen, befluit.

Bij deze fchets voegen wij het flot der twaalfde Leerrede, dat, vrij vertaald, dus luidt: „ De voorfpoed is niet altijd een zegen. Dit is eene onwederfprekelijke waarheid, door de onderyinding maar al te dikwijls bevestigd, zoo ten opzigte van bijzondere perfonen, als van geheele volken. Indien wij niet voorbereid zijn, om denzelven te ontvangen, indien wij die gevoelens en gefchiktheden misfen, die wij bezitten moeten, om hem te genieten, zonder hem te misbruiken, dan is de tegenfpoed verre boven den voorfpoed te verkiezen: met één woord: wij moeten ons overtuigd houden, dat de voorfpoed nimmer een wezenlijk goed is, dan voor hen, die dien waardig zijn. Welk een zegen is zulk een voorfpoed, die met matigheid en ootmoed ge-

woten wordt, die de edelste aandoeningen van godsvrucht en weldadigheid verhoogt, die ons met dankbaarheid aan zijnen Goddelijken Bewerker vervult, en die, dienstbaar aan zijne vaderlijke bedoelingen, in onze hand een middel tot gelukzaligheid wordt, — een middel, om aan onwetenden onderwijs, aan zwakken bescherming, aan behoeftigen onderstand te bezorgen, en zijne weldaden over allen te verspreiden! Maar zoo is het niet met de zaak gelegen, als de voorspoed ten deele valt aan een ondeugend en bedorven volk, dat allen eerbied voor God en alle *menschelijkheid* heeft afgelegd. — Denkt niet, M. H! dat wij met *deze hatelijke* trekken het volk van deze gewesten willen *kenschetsen*. ô, Zulk eene gedachte zij verre van ons! Neen, neen, (en God zij daarvoor gedankt,) dit volk is zóó zeer niet ontaard; er is onder ons nog *deugd*, *liefde* en vreeze des Heeren! — Maar met regt kan *men* ons toch verwijten, dat wij, in plaats van toe te nemen in de genade, gelijk wij behoorden, in tegendeel aanmerkelijk vervallen zijn van datgene, hetwelk wij te voren waren; dat de ligtzinnigheid, de laauwheid en de onverschilligheid voor den Godsdienst en zijne openbare *uitoefening* bij den dag aangroeijen; dat ons geloove zwak en dikwijls onvruchtbaar is; en dat de geest van vrede, liefde en eendragt, die de geest van onzen Heer Jezus Christus is, bestendig zeldzamer wordt. Bij dit verval van Godsdienst en zeden zou de voorspoed ons verderf voltooijen, indien hij onze verbetering vooraf ging; of, beter gezegd, hij zou ons verhinderen in onze verbetering, en misschien ons ter nederstorten in allerlei soort van toomelooze ongebondenheid. Inderdaad, indien wij in deze dagen van vreeze en duisternis onze harten overgeven aan gerustheid en vreugde, wat zouden wij dan wel doen in eenen tijd van vrede en kalmte? Indien wij in deze dagen van moeijelijkheid en vermindering een weekelijk leven leiden, slechts bedacht op onze vermaken, en alle de luimen eener alles te boven gaande en verwoestende weelde opvolgende, hoe zouden wij dan wel leven in da-

dagen van grooten overvloed? Met één woord, indien onze lusten zoo magtig zijn, dat geene omstandigheid dezelve genoegzaam beteugelt, wat zou er dan van worden, als de voorspoed hun onophoudelijk nieuw voedsel aanbood? — Voor zoo verre wij dan niet verbeterd zijn, zoo laten wij ons wel wachten van naar voorspoed te verlangen. Voor een volk zonder berouw is hij geen gunst van den Hemel, maar veeleer eene kastijding, die zoo veel te vreesselijker is, daar zij altijd een voorbode is van eenen naderenden ondergang. ô! Dat wij dan vreezen, dat God tot ons zegge; Dit is een volk zonder wetenschap; Ik heb het geslagen, maar het heeft geen pijn gevoeld; Ik zal niet langer met hetzelve twisten; maar ziet hier, wat Ik doen zal: Ik zal het den wensch van zijn hart geven, — voorspoed, wiens betooveringen somtijds het verstand der wijzen verbijsteren, en altijd het verderf der dwazen berokkenen. Welaan, ô Voorspoed! bezoek dit volk; spreid voor hetzelve alle uwe bekoringen ten toon, en stort alle uwe begoochelingen over hetzelve uit; verzadig het met uwe lekkernijen, en maak het dronken met uw vergift. Maar bovenal verberg voor deszelfs oog den afgrond, dien Ik het delve; maak deszelfs harte dik; dat het hoorende niet hoore en ziende niet zie, opdat het...... Maar, groote God! neen, niet alzoo! — ô, Dan liever alle uwe rampen! Zij zullen minder wreed zijn, dan *zulk* een voorspoed. Keur ons uwer kastijdingen toch niet onwaardig; verdubbel de slagen van uwe roede, en houd niet op ons te slaan, tot dat wij, nedergebogen aan uwe voeten, met ootmoed en berouw vervuld zijn, en onze verkeerde wegen verlaten, om voortaan het pad van uwe geregtigheid te volgen. Dan, ô God! keer dan tot ons weder, om ons te verblijden naar de mate, naar welke Gij ons bedroefd hebt."

Op elk menschelijk werk zijn aanmerkingen te maken, en wij zouden die ook ligtelijk op deze Leerredenen kunnen vinden. Maar de waardige Schrijver is niet meer onder de levenden; en wie berispt gaarne het werk der genen, die ontslapen zijn, en noch daaruit eenig nut trekken, noch

zich

zich verdedigen kunnen? Daarenboven hebben wij geene aanmerking van eenig belang, en herhalen, waarmede wij begonnen; te weten, dat deze Leerredenen, naar ons oordeel, zeer voortreffelijk zijn. Wij prijzen dezelve, derhalve, aan alle onze Lezers, die ze lezen kunnen, van ganſcher harte aan, en wenſchen er hun die leering en ſtichting van, die zij ons gaven, en waarvoor wij den Algoeden danken.

Slechts dit ééne nog: Met veel genoegen lazen wij, in de *tweede* Leerrede, de wijze verdediging van den Schrijver voor de inſtandhouding der Franſche Kerken in ons Vaderland. Al waren zij ook te voren op vele plaatſen van ons Vaderland geene behoefte, dan nog zouden wij dezelve niet overtollig rekenen, omdat wij gaarne anderen de voldoening aan eenen ſchuldeloozen ſmaak gunnen, en omdat die *voldoening* voor ſommigen een middel was, om hun gezonde en voedzame ſpijze toe te dienen, van welke zij misſchien anders minder zouden genuttigd hebben. Dat dezelve in onzen tegenwoordigen ſtaat niet overtollig, maar zelfs meer noodzakelijk zijn geworden, ſpreekt van zelve. Gelijk men echter de beste dingen misbruiken kan, zoo worden ook vaak deze Inrigtingen kwalijk aangewend. Wij bedoelen, dat men niet zelden van Franſche Kostſcholen zulke leerlingen naar de Franſche Kerken brengt, die der Franſche tale nog niet genoeg magtig zijn, om den Leeraar te verſtaan, en daardoor niet alleen van den openbaren Godsdienst geen het minſte nut trekken, maar zich daarbij vervelen, en alzoo met tegenzin tegen denzelven vervuld worden. En, dat ſommigen zich van dezelve bedienen, om, zonder genoegzame reden, het Diakenſchap in de Nederduitſche Gemeenten te ontduiken, en zich alzoo te onttrekken aan eenen moeijelijken, maar weldadigen last, dien ieder waar Christen, indien hij kon, uit liefde tot God en tot zijnen Broeder, met alle bereidwilligheid moest opnemen, — wie zal het eerſte misbruik verſtandig, het laatſte edelmoedig noemen?

De

De Navolging van Jezus Christus, in vier Boeken, uit het Latijn op nieuw vertaald, met Inleidingen, Aanteekeningen en Gebeden vermeerderd, door J. M. SCHRANT, *R. C. Priester. Te Amsterdam, bij* B. J. Crajenſchot. 1811. *In kl. 8vo. XL en 540 Bladz.* *f* 1-16-:

Het is eene verblijdende gewaarwording, in onzen tijd een verſchijnſel te zien, 't welk tegen menige zinnelijke onaangenaamheid kan opwegen, daar het onze hoogere natuur verheft: te weten, de toenadering en onderlinge verſtandhouding van deugdzame gemoederen, ook uit de ſchijnbaar verst verwijderde Godsdienſtige Genootſchappen. Neen! zelfs de edelſte menſchen brengen niet meer, gelijk in de Eeuw der Hervorming, het onreine twistvuur op den altaar des Heeren; zij, (en hun aantal is nog niet gering) die boven den heerſchenden ſtroom der onverſchilligheid zich verheffen, geven elkander als Christenen de broederhand, om zamen te werken tot opbouw van het Rijk der Waarheid en Deugd. Roomsch en Onroomsch maakt hier geen onderſcheid. Wat doen ook bovennatuurkundige leerſtukken of willekeurige plegtigheden af? Zijn wij niet alle Christenen, die dezelfde hoop op God, en dezelfde beſtemming hebben? Zoo, ten minſte, begrijpen het vele achtenswaardige Leeraars, zoo wel van de Protestantſche, als van het Roomsch-katholijke Kerkgenootſchap; en onder dezen bekleedt gewis de Eerw. SCHRANT eene der eerſte plaatſen. Niet afgeſchrikt door de lasteringen, door een' duisterling tegen zijn *Leven van* JEZUS uitgebraakt, gaat de verdienſtelijke man voort, met aan zijne Kerk, ja met aan alle beminnaars van het ware en goede in zijn Vaderland nuttig te zijn. De door hem thans bewerkte taak loopt over een zeer algemeen bekend, doch in onze dagen min algemeen gelezen boekje: *de Navolging van Jezus Christus*, waarſchijnlijk door

THO-

THOMAS à KEMPIS; een werkje, 't welk, genoegzaam gelijktijdig, ook door den eerbiedwaardigen DE PERPONCHER in onze taal is overgebragt. (*Zie No. IX van ons Tijdschrift voor* 1812. *bl.* 395.) Het is hartverheffend, te zien, hoe kiesch, hoe onbaatzuchtig, hoe verwijderd van alle jaloerschheid, zoo eigen aan *Concurrenten* tot hetzelfde doel, de Roomsche Priester van den Protestantschen Leek en zijn werk spreekt, 't welk het zijne slechts even was voorgekomen. „ Getrouw mogen „ wij de vertaling van den Heer DE PERPONCHER „ *noemen*, die, offchoon Protestant, het werk, zoo als „ het is, *zijnen* Lezeren heeft willen aanbieden, en daar„ door een openlijk blijk heeft gegeven van den edelen „ geest, die hem bezielt." (*Voorr. bl. XXXVIII.*) Reeds de toevallige vereeniging van twee zulke kundige mannen *tot één* doel moet ons het voorwerp van hunnen arbeid, *het punt*, waarin zij zamentreffen, als een gewrocht doen beschouwen, onzer aandacht niet onwaardig. En, inderdaad, is *de Navolging van Christus*, hoezeer het werk van eenen Monnik uit de vijftiende Eeuw, voor zijnen tijd een wonder van godsvrucht, van edele beginselen, en waardering van den adel onzer zedelijkheid boven onze zinnelijke natuur, ja hier en daar zelfs van verlichte begrippen. Hoe gepast is, b. v., zelfs thans nog, voor het algemeen de raad, om in den Bijbel dingen eenvoudig voorbij te gaan, die ons onoplosbaar voorkomen? (bl. 23). De geheele inhoud van het boek ademt zulk eene reine ziel, dat men niet voorbij kan, den Schrijver, wie hij zij, lief te hebben, en dat het een koud hart verraadt, met sommigen dit werk, als geheel dwaas en der lezing onwaardig, af te keuren. Doch, aan den anderen kant, vinden wij den Heer SCHRANT veel te eenzijdig in de lofspraken, door hem in de voorrede zoo ruimschoots aan dit geschrift toegezwaaid. Hij poogt alle daarin voorkomende gebreken te verschoonen, en schijnt te ontkennen, dat er overdrevene gevoelens in dit boek gevonden worden. Dan, hoezeer de Vertaler de uitdrukkingen verzacht hebbe, waarin die gevoe-

voelens voorkomen, zoo is het b. v. onmiskenbaar de grootſte onwetendheid, die in de volgende ſpreuk wordt aangeprezen: (bl. 11.) „ Onthoudt u van eene al te over„ drevene begeerte om veel te weten, want doorgaans gaat „ zulks met groote verſtrooijing en bedrog gepaard," vergeleken met het volgende. Is dan onkunde ook voor den Godsdienst niet het ſchadelijkſte, wat men bedenken kan? Ook de zoogenoemde *monniken-moraal*, die alleen beſpiegeling en geene daden eischt, heerscht op zeer vele plaatſen in dit geſchrift, en maar al te ſterk preekt men er eene beſtendige eenzaamheid aan, die noch den eenzamen, noch der wereld van nut is, en de ziel eindelijk óf tot de dwaalwegen van verfijnde zinnelijkheid vervoert, óf in den afgrond der ergſte dweeperij nederſtort. Tot werken, tot vervulling onzer pligten in de Maatſchappij, tot omgang met onze Broederen, werden wij immers, volgens den blijkbaren inhoud van het Evangelie, geroepen; en het is waarlijk geene bloote *inkleeding*, maar aanprijzing van een wanbegrip, zoo iemand ons het *onheilige* kluizenaarsleven wil ſmakelijk maken. Zeer verſchoonlijk is wel in een' Geestelijken, in een' Monnik der vijftiende Eeuw, deze dwaling; maar eene dwaling blijft zij toch altijd; en waarom dus zulke plaatſen niet liever weggelaten? Het is hier niet om de zuiverheid van den tekst, maar om de ſtichting des harten te doen; en daarom komt het ons, onder verbetering, voor, dat de Heer SCHRANT, in plaats van dergelijke uitdrukkingen, als wij boven aanvoerden, met eene gezonde en verlichte Zedekunde te willen overeenbrengen, 't geen toch niet dan gedwongen geſchieden kan, dezelve liever moest onderdrukt hebben.

Anders hebben de *aanteekeningen* van dezen Vertaler, die onder iedere bladzijde voorkomen, en zekerlijk niet minder dan een vierde van het boek uitmaken, eene wezenlijke waarde, daar zij vele zeer nuttige, en ſomtijds noodzakelijke teregtwijzingen en toepasſingen op onze tijden en zeden bevatten. De Heer SCHRANT heeft zich daarbij dikwerf van het geleide van SAILER bediend; een' man, die,

die, gelijk hij te regt aanmerkt, zijn Kerkgenootſchap zoo zeer tot eere ſtrekt, en ook een der (beste) overzetters van de *Navolging* in zijne landstaal is. Voorts wordt ieder boek door *inleidingen*, ter aanwijzing van den hoofdinhoud, voorafgegaan, en elk hoofddeel met *gebeden* beſloten, die doorgaans een' regt Christelijken geest ademen, en door ieder' volgeling van JEZUS, van welk Kerkgenootſchap hij zij, met ſtichting kunnen gebruikt worden.

In eene uitvoerige *voorrede* ſpreekt de Heer SCHRANT nog over de waarde van dit boekje, welke hij, zoo door de opgave van deszelfs geheele ſtrekking, en de getuigenisſen van voorname mannen, — VOETIUS, (die hier echter, als een onverlichte geestdrijver, zoo als hij zich in de vervolging van DESCARTES toonde, minder afdoet) LEIBNITZ, FONTENELLE, PERPONCHER en SAILER, — als door de beantwoording van eenige tegenbedenkingen, poogt te ſtaven, en voorts de vereischte gemoedsgeſteldheid en de beste wijze opgeeft, om het werk te lezen; waarop, ten ſlotte, nog iets wegens den vermoedelijken Schrijver en deze vertaling wordt medegedeeld.

Het werk zelf is te bekend, al ware 't alleen uit de ferſche overzetting van den Heere DE PERPONCHER, om iets ter proeve daaruit mede te deelen. De ſtijl van den Heer SCHRANT is vloeijend, en de uitvoering zeer net en *compres*. Met genoegen zagen wij op verſcheidene plaatſen (in de Noten) de Vertalingen van VAN DER PALM en andere Protestantſche Bijbelvertolkers aangehaald.

Nieu-

Nieuwe Prijsverhandelingen, bekroond door het Genootschap ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam. Isten Deels 2de Stuk. Te Amsterdam, bij R. J. Berntrop. *In gr. 8vo.* 310 *Bl. f* 3-:-: (Ook onder den titel: J. C. REICH *en* J. LOGGER, *Verhandeling over het afzetten der ledematen.*)

Het eerste Stuk dezer Nieuwe Prijsverhandelingen, bevattende de bekroonde Verhandeling van den Heere LOGGER over de *Zwarte Staar*, is, ter zijner tijd, in de beide Tijdschriften, welke door dit vervangen zijn, beoordeeld geworden; weshalve wij ons nu tot het tweede Stuk des eersten Deels bepalen zullen. Hetzelve bevat eene lezenswaardige Verhandeling van de Heeren REICH en LOGGER, ter beantwoording der in het jaar 1807 voorgestelde vraag omtrent het afzetten der ledematen. Zij is, naar aanleiding der vraag zelve, verdeeld in zes afdeelingen; behelzende, 1°. de verschillende manieren om de leden af te zetten, van A. PARÉ tot op onzen tijd; 2°. de redenen, waarom men van de afzetting met den lap wederom afgegaan en tot de cirkelsnede teruggekeerd is; 3°. de voor- en nadeelen, aan ieder dezer verschillende manieren verbonden; 4°. de beste wijze, om deze kunstbewerking te verrigten, opgemaakt zoo wel uit de ondervinding van anderen, als uit die der Schrijvers zelven; 5°. de beste behandeling van de stomp, na de afzetting; en 6°. de oorzaken, de voorbehoeding en genezing der algemeene kramp en der mondklem in het bijzonder, welke somtijds het gevolg dier kunstbewerking is.

De afzetting der ledematen is, even als alle andere hulpmiddelen der kunst, door de Natuur zelve aangewezen, die altijd, hetgene bedorven of onheelbaar is, van het gezonde tracht af te scheiden. In de eerste afdeeling zien wij uit het kort geschiedkundig overzigt, hetwelk ons de Schrijvers ge-

geven, de langzame fchreden, welke de kunst, eerst door de Natuur onderwezen, gedaan heeft, om haar doel gemakkelijker en veiliger te bereiken. Drie dingen zijn er voornamelijk, waarop, ten allen tijde, de kunftenaars bij deze kunstbewerking hebben gemeend te moeten letten; vooreerst op de wijze der afzetting zelve, vervolgens op de ftelping van het bloed, eindelijk op de genezing der wond. Wat het eerfte aangaat, zien wij, dat men eerst de infnijdingen tusfchen het bedorvene en gezonde, tot op het been toe, verrigtte; dat echter CELSUS reeds beval, de infnijding in het gezonde deel zelve te doen; welke manier naderhand algemeen de overhand heeft genomen: wij zien, dat er onderfcheidene gereedfchappen zijn uitgevonden om de *operatie* te verrigten, en dat de eenvoudigfte door de ondervinding het meest worden aangeprezen: verder leeren wij, dat de cirkelfnede lang alleen in gebruik is geweest; dat het vormen van lappen uit het vleesch van het lid, ten einde het been beter te kunnen bedekken en gemakkelijker eene ftomp te kunnen vormen, de cirkelfnede nimmer heeft kunnen verdringen, en eindelijk geheel weder in het vergeetboek is geraakt. Wat de bloedftelping betreft, dit trachtte men in 't eerst voornamelijk door middel van het brandijzer te bewerken; na de ontdekking van den bloedsomloop en de uitvinding van het *tourniquet*, door drukking, en ook wel door bloedftelpende middelen; doch eindelijk heeft het binden der vaten, hetwelk reeds zeer lang bekend was geweest, alle andere middelen ter zijde doen ftellen, terwijl men gedurende de *operatie* eene gepaste drukking blijft aanwenden. Ten aanzien van de genezing der wond, eindelijk, vinden wij, dat men dezelve óf door verettering zocht te volbrengen, óf door eene matige ontfteking, gebruikende men tot het een en ander verfchillende middelen, terwijl men er vooral op bedacht is, om het been te bedekken en alle fpanning voor te komen, waartoe vooral de afzetting met den lap dienen moest.

De reden, waarom de afzetting met den lap weder in vergetelheid geraakt is, vinden de Schrijvers, zoo in de ge-

geringe voordeelen, welke dezelve geeft, als in de verbetering der cirkelſnede, door ALANSON ingevoerd, en ſedert genoegzaam algemeen gevolgd. Dit een en ander wordt in de tweede afdeeling kortelijk aangetoond.

In de derde afdeeling geven de Schrijvers de voor- en nadeelen van beide wijzen van afzetting op. Zij bepalen zich hier (wij zien niet, om welke reden) vooral tot de afzetting met den lap. De voordeelen dezer manier zijn vooral, het beſparen van vleesch en huid; de ſpoediger genezing en mindere vrees voor afſchilfering van het been; de mindere pijn na de kunstbewerking; de genezing zonder verettering; de zekere ſtuiting van het bloed, en de betere geſchiktheid der ſtomp tot het aanleggen van een kunstbeen. Tegen deze voordeelen ſtaan weder eenige nadeelen over, als b. v. de meerdere moeijelijkheid en pijnlijkheid der kunstbewerking; de mogelijkheid, dat de lappen óf niet overal gelijkmatig op de ſtomp liggen, en dus gelegenheid tot etterholligheden geven, óf afſcheurren, en daardoor ontſteking, pijn en verettering veroorzaken; of dat er een bloedvloed ontſta, welke alsdan zeer moeijelijk kan geſtild worden; behalve dat het ook niet altijd mogelijk zij, de lappen behoorlijk te vormen. — De rondgaande ſnede, volgens de wijze van ALANSON, vereenigt de meeste der voordeelen, en heeft deze nadeelen niet.

Het is daarom, dat de Schrijvers, in de vierde afdeeling, aan deze manier boven alle andere de voorkeur geven. In deze afdeeling beſchrijven zij verder de wijze, waarop zij gewoon zijn die kunstbewerking te verrigten, zoowel aan de dije als aan de overige ledematen. Hoewel wij nu, met hen, eenſtemmig ten voordeele van de manier van ALANSON denken, meenen wij echter, dat zij de voor- en nadeelen van dezelve in de vorige afdeeling meer uiteen hadden moeten zetten, om dan vervolgens, in deze afdeeling, proefondervindelijk aan te toonen, dat die manier de beste zij. Zij hebben dezelve echter niet zonder eenige wijzigingen gevolgd: zij ſlaan de huid niet om; verrigten de ſnede ook niet ſchuins, hetwelk hun, zoowel als de meeste ove-

ri-

nige Heelkundigen, zeer moeijelijk was voorgekomen; voorts binden zij *alle* vaten, die bloed geven, ten einde alle bloedstortingen te voorkomen. De afzetting van den opperarm uit het gewricht bewerken zij volgens LA FAYE en DESSAULT, die van het dijebeen volgens LARREY.

Het vijfde gedeelte der vraag betreft de beste behandeling der stomp, vooral om het uitsteken van het afgezaagde been te verhinderen. Hiertoe brengen de Schrijvers, niet zonder reden; hoewel zulks in de vraag zelve niet opgesloten ligt, ook het verband, en de uit- en inwendige behandeling na de kunstbewerking. Zij geven de voorkeur aan de *onmiddellijke* vereeniging der wondlippen en de genezing door ontsteking, boven die door verettering, welke nog door sommige Fransche wondheelers gevolgd wordt. Zij bevestigen de wondlippen door kleefpleisters en door een zeer eenvoudig, welbevestigd verband, waarvan de hoofdzakelijkste deelen door eene plaat worden opgehelderd. Bij de dije en opperarm worden de wondlippen dwars aaneen gehecht; bij het been schuins, ten einde de spanning op het scheenbeen voor te komen. Verder wordt er, door de aanvulling met plukfel, aan de platte stomp eene *rolronde* gedaante gegeven, en eene gelijkmatige drukking te weeg gebragt. — Veel waarde hechten de Schrijvers ook aan eene geschikte inwendige behandeling. Zij keuren, over het algemeen, de *antiphlogistische* behandeling af, en prijzen eenen versterkenden leefregel en prikkelende geneesmiddelen aan; hetwelk ook voorzeker in de meeste gevallen, waarin deze kunstbewerking verrigt wordt, noodzakelijk is. Men moet echter ook altijd onder het oog houden, dat langdurige, plaatselijke ongemakken, als beenbederf enz., zeer wel met eene groote mate van levenssterkte, prikkelbaarheid en volsappigheid kunnen gepaard gaan, welke alsdan eene tegengestelde behandeling vorderen. De Schrijvers vreezen ook ten onregte, dat eene verkoelende geneeswijze de *reproductie* hinderen moet. Middelen, welke de werking van het vaat- en vooral van het zenuwgestel te zeer aanzetten, verminderen de *reproductie*, die

 voor-

vooral dáár ſterk bevonden wordt, waar de werking van vaten en zenuwen laag geſtemd is. — Eene reeks van belangrijke waarnemingen, waarmede deze afdeeling beſloten wordt, dient ter bevestiging van de ſtellingen der Schrijvers.

In de zesde afdeeling, eindelijk, wordt het laatſte gedeelte der vraag beantwoord, betrekkelijk de oorzaken, de voorbehoeding en de geneeswijze van de mondklem. De Schrijvers beſchouwen dit ongemak, te regt, als een minderen graad van de algemeene kramp, welke de lijders, na de kunstbewerking, ſomtijds overvalt. De naaste oorzaak dezer kwaal ſtellen zij in eenen ſterken graad van zwakte, vooral in het zenuwgeſtel; waarmede echter, volgens hun oordeel, eene bijzondere *qualitative* verandering der zenuw moet gepaard gaan. Misſchien ſpeelt hier de veranderde opſlorping en verſpreiding van het zenuwvocht eene rol; dit is ten minſte het gevoelen van SOEMMERRING. Hoe dit zij, zoude ook een vermeerderd leven der zenuwen niet even zoo zeer deze ziekte doen ontſtaan? Kramp is toch op verre na niet altijd *asthenisch*. De ondervinding heeft echter geleerd, dat dezelve bij *geamputeerden* uit verzwakkende oorzaken voortkomt, vooral echter uit eene ruwe behandeling der ſtomp, en uit het afbinden der zenuwen met de ſlagaderen. In die gevallen kan men dezelve althans aan geene *asthenie* van het zenuwgeſtel toeſchrijven.

Wat de voorbehoeding dezer ſchrikkelijke kwaal betreft, zoo vinden zij dezelve voornamelijk in eene goede manier van afzetten, waarbij vooral vleesch genoeg geſpaard wordt, zoo als de hunne; in eene zorgvuldige behandeling der ſtomp; in een geſchikt en zuiver verband, en in de verſterking en opwekking van het geſtel des lijders. Ter genezing hebben zij, na de beste waarnemingen daaromtrent vergeleken te hebben, geene behandeling beter gevonden, dan die, welke vooral door den grooten MURSINNA wordt aangeprezen, namelijk het gebruik van het opium in zeer groote en ſteeds opklimmende giften, ſomtijds tot 50 en 100 droppels *laudanum liquidum* om het uur, behalve inwrijvingen van kamfer en *laudanum*. Voorts ſtellen zij ook

ook eenig vertrouwen in de methode van STUTZ, of het afwisselend gebruik van opium en *kali*, hoewel MURSINNA hetzelve niet billijkt, en van gevoelen is, dat dit laatste de werking van het eerste verzwakt. Ondertusschen kon juist dit voordeelig zijn, doordien het opium dan telkens met meer geweld en als met schokken werkt.

Wij gelooven, na dit verslag, reden genoeg te hebben, om deze schoone Verhandeling elken Heel- en Geneeskundigen aan te prijzen.

Natuurkundige Verhandelingen van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. VIden Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam, bij J. Allart. 1812. *In gr. 8vo.* 171 *Bl. f* 1-5-:

Bij de ongemeene vorderingen der Scheikunde in de laatste halve eeuw, was het zeer eigenaardig, dat de aandacht der geleerden op den aard en de hoedanigheden der meelstoffe tot het brood bepaald werd. Hoe overoud ook de werktuigelijke kunst van broodbereiding moet geschat worden, bleef de scheikundige ontleding der bestanddeelen voor onze tijden bespaard. Den beroemden PARMENTIER en FOURCROY, den Hoogll. EINHOFF en DRIESSEN, den Heere J. C. CANNEGIETER en weinige anderen, komt de verdienste toe, dit voor de huishoudkunde zoo belangrijk onderwerp van alle deszelfs zijden zoodanig te hebben toegelicht, dat men zich thans, met tamelijke gewisheid, tot vaste grondbeginselen en gevolgtrekkingen kan vereenigen. Raadselachtig nogtans scheen die gisting, welke voor de zamenstelling van goed brood onontbeerlijk wordt geoordeeld, en ongemeen belangrijk was alzoo de vraag, door de Haarlemsche Maatschappij tot scheikundig onderzoek opgegeven: *Wat is er te houden van de zoogenoemde Broodgisting? Is zij eene eigene soort van gisting? Welke ligchamen zijn voor dezel-*

ve vatbaar? Onder welke omstandigheden kan zij plaats hebben? Welke zijn de verschijnselen, die haar verzellen van het begin tot den einde toe? Welke veranderingen ondergaan de naaste bestanddeelen der ligchamen, aan deze gisting onderworpen? en wat leert men uit dit een en ander ter verbetering van de kunst van Broodbakken? Hoe treffelijk uiteengezet deze vraag, door den Hoogl. BRUGMANS bij de gen. Maatschappij voorgesteld en door haar ter algemeene nasporing overgenomen, ook mogt worden beschouwd, deed derzelver uitvoerigheid ligtelijk de vrees ontstaan, dat zoodanig omslagtig onderzoek voor den arbeid van eenen afzonderlijken geleerden te groot zoude zijn, en de vraag welligt niet naar wensch zoude worden beantwoord. Dan, het gelukte der Maatschappij, in den Heer L. A. VAN MEERTEN, Secretaris bij het voormalig Geneeskundig Bestuur over de Armee, in 's Hage, zoodanigen proefondervindelijken naspoorder te vinden, en aan hem, in den jare 1811, den gouden eerprijs voor zijnen doorwrochten arbeid toe te wijzen. Het is alzoo deze Verhandeling, welke een voornaam gedeelte van dit hier boven aangekondigde Stuk uitmaakt, waarvan wij gaarne het navolgende kort verslag aan onze Lezers mededeelen.

Na eene korte Inleiding ter ontvouwinge van de noodzakelijkheid der broodgisting, en eene beknopte geschiedenis dezer kunstbewerking tot op onzen tijd, houdt zich de Schrijver, in de eerste plaats, onledig met de uiteenzetting der naaste bestanddeelen van het Tarwenmeel, als bestaande, volgens genomene proeven, in de kleefstoffe, het zetmeel, de eiwitstof, de slijmsuiker, het zuivere plantenslijm of gom, en den phosphorzuren kalk. Hierna beproeft hij het gevoelen van FOURCROY over de broodgisting, gelegen in de uitzetting der kleefstoffe door het ingezogen water, en daarna overgaande tot azijnverzuring en tot rotting; bewijzende de Schrijver, dat in de broodgisting volkomen geformeerde alcohol wordt voortgebragt; dat zij alzoo meer behoort tot de wijnachtige, en eerst dan aan de

azijn-

azijnachtige grenst, wanneer het deeg tot zuurdeeg begint over te gaan. Tot dit bewijs dient al verder des Schrijvers nasporing van de onderscheidene gistingen, door hem tot een viertal gebragt, als de suikerachtige, de wijnachtige, de zure of azijnachtige en de rotte gisting, onder welke laatste ook de kleurende behoort, en uit welker uitvoerige vergelijking, het zij dan door middel der zuurstof van den dampkring, of van de vermenging der stikstof, het besluit volgt, dat de prikkel der broodgisting gelegen is in de kleefstoffe zelve en de daarin vervatte stikstof; dat de daarbij gevoegde gest de werking vermeerdert; dat zij kan gelijk worden gesteld aan de wijnachtige, en eerst in verderen graad met de azijnachtige, en dat het alzoo geene eigene soort van gisting is. — Tot de Ligchamen, voor deze gisting vatbaar, brengt de Schrijver de tarwe, spelt, *turksch koren*, rogge, garst en aardappelen, Hoe meer kleefstoffe daarin plaats heeft, des te geringer is de gisting en de deugd van het brood, gelijk zulks blijkt uit de kunstgrepen dier bakkers, die rogge-kort, grof meel en ook meer zemelen gebruiken, dan de tarwe in natuur bevat. — De Omstandigheden der broodgisting zijn een warmte-graad van omtrent 80 gr. van Fahrenheit, genoegzaam evenredige kleefstof en vocht, goede gest, ook de vorm van het deeg voor de zwelling en eene rustige behandeling, kunnende zoo wel in de gewone dampkringslucht, als in het luchtledige en andere gaz-soorten geschieden. — De Verschijnselen der broodgisting bij voortduring zijn de uitzetting van het deeg, vermeerdering van omtrek, vervulling van holligheden, ontlading van elastieke vloeistof, zuiverheid en aangenaamheid van reuk en het met alcohol verbonden koolstofzuur gaz, bij welk alles de warmte toeneemt, de kleur verandert, de lijmige hoedanigheid verloren gaat, de stevigheid toeneemt en de smaak wijnachtig prikkelend en aangenaam wordt, en dus verwijderd van alle rotting; makende zelfs het zoogenoemde zure fransche brood, hoe zeer, door eene meerdere werking van het hefdeeg, eenigzins in azijnachtige gisting getreden, daarop geene uitzondering, gelijk de Schrijver

ver met veelvuldige proeven omtrent het koolſtofzuur- en ſtikſtof-gaz bewijst. — Even naauwkeurig zijn des Schrijvers proeven omtrent de Veranderingen, welke de naaste beſtanddeelen van het graan bij de broodgisting ondergaan, als waaruit blijkt, dat de ſlijmſuiker, de gom en de eiwitſtof grootſtendeels worden vernietigd; dat een gedeelte der kleefſtof, bij de voortbrenging van alcohol, verloren gaat, terwijl een ander gedeelte in haar geheel blijft en zich met het ſtijfſel vermengt, en dat een gedeelte des ſtijfſels wederom tot gom overgaat, met vermeerdering van ſlijmſuiker. — De Verbeteringen, eindelijk, uit al het vorige omtrent de kunst van broodbakken afgeleid, worden door den Schrijver tot de navolgende regelen gebragt. Men neme goede Tarw, zwaar van gewigt, groot van ſtuk, helder geel van kleur, aangenaam van reuk en ſmaak, het meel niet al te wit, maar geelachtig, droog, zwaar, kleverig en zonder reuk: men hange het Meel in zakken op eene drooge en luchtige plaats, nu en dan uitgeſtort, omgeroerd en aangevuld: men bediene zich van zuiver Water, dat natuurlijk of kunstmatig met koolſtofzuur is bezwangerd, en niet warmer, dan op 80 graden van Fahrenheit: de Gest zij versch, wijnachtig en werkzaam, zorgvuldig tegen de dampkringslucht bewaard, en dus onbedorven: men verkieze het Hef-deeg, van het vorig bakſel terug gehouden, boven het Zuur-deeg, in den zomer op een derde van het geheele deeg, en des winters iets minder, omdat het alsdan verder in gisting gevorderd kan dienen: de Oven zij matig geſtookt, niet te koud, noch ook te heet: de Broodgesting zelve geſchiede in diepe, luchtig gedekte vaten, of in houten of gemetſelde Gest-ſtoven, die behoorlijk kunnen worden verwarmd; en de Bakkerij, eindelijk, zij laag in den grond en niet blootgeſteld aan togt. — Bij zulk eene voortreffelijke behandeling des onderwerps, mag de beminnaar van ſcheikundige naſporingen zich van rondom bevredigd achten, en heeft zich de Schrijver allezins verdienſtelijk gemaakt bij de beſchaafde volken.

Op

Op deze Verhandeling volgt eene Beschrijving en Verklaring van de Echo te Muiderberg op de Buitenplaats *Rustrijk*, en reeds alom bekend door hare zonderlingheid, dat niet de spreker zelf den weêrklank zijner woorden hoort, maar wel een ander, die eenige voeten van den spreker afstaat, en alsdan de duidelijk nasprekende stem uit den grond hoort opkomen. De Heer J. BUYS had dit verschijnsel, reeds in den jare 1810, onderzocht, en zijne verklaring aan de Maatschappij medegedeeld, welke ook met goedkeuring was aangenomen. Dan, er bleven nog twijfelingen over, welke alleen door zorgvuldige meting konden worden opgelost. Deze meting nu werd, in 1811, door hem herhaald, in het bijzijn en met behulp van den Heer P. W. LINDEN VAN DIJK, en nog nader door eene proefneming van den Heer M. VAN MARUM bevestigd. Het is deze arbeid, met deszelfs berekeningen en afbeelding van het ware standpunt, die ons alhier wordt medegedeeld; blijkende daaruit, dat dit verschijnsel het best kan worden verklaard uit den Ellipsöidischen muur, die het geluid eenigzins kegelformig terug kaatst, zoodanig dat het gehoorpunt zich op de spits van eenen gevormden kegel bevindt: uit welke ophelderingen van dit drietal van bevoegde kunstminnaren de theorie van het geluid op nieuw eene zeer belangrijke bijdrage bekomen heeft.

Nog volgt, in dit stuk, eene opgave van Naturaliën en andere bijzonderheden, door den Heer J. A. DE MIST, bij deszelfs verblijf als Commissaris Generaal, aan de *Kaap de Goede Hoop*, in de jaren 1803 en 1804, en door den Heer S. H. ROSE, Oud Raad Extraordinair van Hollands Indiën, te *Java* en aan de *Kaap*, verzameld, en door beiden aan de Haarlemsche Maatschappij ten geschenke gegeven. Dezelve bestaan in eene treffelijke verzameling van Insekten, Huiden en Horens van voorname dieren, Slangen en Visschen, Spons- en Zee-gewassen, Houtsoorten, Pijlen en Kleeding-stukken der Kaffers, IJzerklomp van 172 ℔, en een aantal zeldzame en naauwkeurig opgezette Vogelen, waarmede dus het reeds aanzienlijk Kabinet der

Maatschappij uitmuntend is verrijkt en verbeterd geworden.

De Maatschappij alzoo hebbe den dank voor deze allezins gewigtige bijdragen, waarmede zij en de voor elken staat onontbeerlijke huishoudkunde en tevens de geleerde wereld, bij de mededeeling van scheikundige en natuurkundige nasporingen, op nieuw aan zich verpligt heeft.

Geschiedkundige Proeve over de wereldlijke magt der Pausen, over het misbruik, hetwelk zij gemaakt hebben van hunne geestelijke bediening, en over de Oorlogen, die zij verklaard hebben aan de regerende Vorsten, en in het bijzonder aan die, welke de opperste magt in Italië uitoefenden; oorspronkelijk uit het Spaansch, en thans uit het Fransch, volgens de tweede verbeterde Uitgave vertaald. Te Breda, bij W. van Bergen. 1812. *In gr.* 8vo. *VIII en* 434 *Bl. f* 3 - 8 - 8

Wij hebben den bovenstaanden breeden titel geheel uitgeschreven, ten einde den Lezer in ééns de bedoeling en strekking dezes werks te doen kennen. Het beantwoordt vrij wel aan de beloofde opgaven, natuurlijk niet omstandig, maar toch met genoegzame duidelijkheid. De ongenoemde, *Roomsch-katholijke* Schrijver, spreekt onbewimpeld over de grove misbruiken, welke den Herder van *Rome's* Christengemeente van lieverlede tot eenen onbepaalden Gebieder over de magtigste Vorsten van het Christenrijk verhieven, en dus de twee zoo zeer uiteenloopende wijzen van bestuur, geestelijk toezigt door liefde, en wereldlijke heerschappij door vrees, met elkander verwarden.

De verdeeling van dit werk is bij *Eeuwen*, die wel schijnbaar de gemakkelijkste is, doch aan den anderen kant de groote tijdperken van deze Geschiedenis niet juist verdeelt, daar dezelve weinig met het einde of begin eener Eeuw overeenkomen. Onzes inziens had de Schrijver beter ge-

gedaan, met zijne rustpunten te nemen bij de merkwaardige tijdstippen, door hemzelven, in den loop van dit werk, en in zijne algemeene overdenkingen ten slotte, opgegeven. 1.) *Begin en spoedige aanwas van het wereldlijk gezag der Pausen*, in de achtste Eeuw, door de zwakheid en den verren afstand der *Grieksche* Keizers, de zucht der *Romeinen* naar onafhankelijkheid, waarbij zij den Paus tot beschermer kozen, en de magtige vriendschap en ondersteuning van den nieuwen *Frankischen* Koning PEPIJN, en zijnen opvolger KAREL *den Grooten*. (De Schrijver twijfelt aan de bekende gift van het *Exarchaat*, door PEPIJN, zoo 't heet, aan Paus STEPHANUS in 753 gedaan.) De zwakheid van LODEWYK *den Vromen* en zijner Opvolgers, en hunne onderlinge verdeeldheden, stijfden al mede het gezag der Pausen in de negende Eeuw. — 2.) *Verval van het aanzien der Pausen*, in de tiende Eeuw, door de schandelijke levenswijze en de buitensporigheden dier Kerkvoogden, waarvan er één openbaar minnaar eener ligtekooi, een ander zoon en afhangeling van eene heerschzuchtige vrouw, de derde en vierde wreedaards, en beulen van hun volk waren. BENEDICTUS IX, in de elfde Eeuw, overtrof schier alle zijne voorzaten in wellust en wreedheid. Ook verminderde het gezag der Pausen allengs: OTTO *de Groote* en HENDRIK III. oefenden te *Rome* volmaakt het oppergebied uit; doch nu verrees HILDEBRAND (GREGORIUS VII.) en met hem eene grootere magt der Pausen, dan waarop zij immer hadden durven hopen. — 3.) *Stoute aanspraken der Pausen*, van het laatst der elfde tot het einde der twaalfde Eeuw. HILDEBRAND voerde eene strengere kerktucht in, maar verbood (om de Geestelijkheid tot een geducht ligchaam te vereenigen) den priesteren het huwelijk, vereenvoudigde de verkiezing van den Paus, door dezelve tot minder personen te bepalen, en begon dien merkwaardigen strijd met de Keizers, welke, onder den naam der *Guelfsche* en *Gibellijnsche* partijen, zoo veel bloeds heeft doen stroomen. URBANUS II. predikte de Kruistogten; PASCHALIS II. ruide 's Keizers zoon tegen

zijn'

zijn' vader op, en brak den heiligsten eed, op de hostie bezworen. CALIXTUS II. leide nogtans het geschil bij, en onder de Pauselijke regering van ADRIAAN IV. en ALEXANDER III. handhaafde de dappere Keizer FREDERIK *Roodbaard* zijne regten met veel nadruk. Doch onder EUGENIUS III. verdichtte GRATIANUS de valsche *Decretalen*, en gaf daardoor verdubbelde klem aan de eischen der Pausen. — 4.) *Volstrekte heerschappij der Pausen*, in de dertiende Eeuw. Onder INNOCENTIUS III. scheen het doel bereikt. Hij schreef Koningen en Keizers, ongestraft, de wet voor; gelastte Kruistogten, stelde de *Inquisitie* in, en onttroonde Vorsten naar verkiezing. (De geestelijke orden vermeerderden zich tevens bijzonder sterk). GREGORIUS IX, INNOCENTIUS IV. en CLEMENS IV. vervolgden met woede den braven Keizer FREDERIK II. en het edele Huis van *Hohenstauffen*, waarvan, dien ten gevolge, de laatste afstammeling KONRADIJN op een schavot het leven verloor, omdat hij het erfgoed zijner Vaderen eischte. BONIFACIUS VIII. deed nog buitensporiger eischen dan alle zijne voorgangers, en wilde zich schier als eene halve Godheid doen eeren; doch vond zijn' man in Koning FILIPS *den Schoonen* van *Frankrijk*. — 5.) *Verzwakte invloed der Pausen, door hun verblijf in Frankrijk*, tot over het midden der veertiende Eeuw. Sedert CLEMENS V. zijnen zetel te *Avignon* vestigde, moest men althans den *Franschen* Koning ontzien; en dezelfde FILIPS *de Schoone*, die aan de banvloeken van BONIFACIUS VIII. had blootgestaan, werd door CLEMENS V. gewillig beliefd in de zaak der Tempelheeren. Ook Keizer HENDRIK VII. deed zijne regten gelden, en de lange regering van LODEWIJK *den Beijer* was een gedurige strijd met de Pausen JOHANNES XXII. en CLEMENS VI, welke laatste echter in KAREL IV. een' veel gedweeër' en onderdaniger' zoon der Kerke vond. Dan, de *Romeinsche* zetel was meer naar het middelpunt van *Europa* vooruitgerukt, en er leefden reeds PETRARCA's, die de weelde en alle de ondeugden van dien

ze-

zetel opmerken, en krachtig fchetfen konden. — 6.) *Ondermijning van het Paufelijk gezag door de groote Westerfche fcheuring*, in het laatst der veertiende en het begin der vijftiende Eeuw. Sedert 1378 was *Europa* onder twee Paufen verdeeld, waarvan de een zijn' zetel te *Rome*, de andere te *Avignon* vestigde, en die elkander wederzijds vervloekten. *Frankrijk* ontfloeg zich in 1398 plegtiglijk van beider gehoorzaamheid. De Kerkvergadering te *Pifa* onzette beide mededingers van hunne waardigheid, en benoemde een' derden tot Paus, doch verdubbelde daardoor flechts de fcheuring. De Kerkvergadering van *Conftantz* nam krachtiger maatregelen ter hand, en deed niet flechts Paus JOHANNES XXIII. (dien men zeide, dat driehonderd nonnen verleid had) gevangen zetten, maar ook haar gezag boven de Paufen vastftellen. Volgens die grondftelling wilde ook de *Bazelfche* Kerkvergadering geëerbiedigd worden, en had hevige gefchillen met EUGENIUS IV. Zij benoemde zelfs een' Tegenpaus. Eindelijk werd de Christenheid onder NICOLAAS V, een' letterlievenden en vreedzamen Kerkvoogd, hereenigd. *Frankrijk* had intusfchen door de *pragmatieke fanctie* aan het Paufelijk gezag een' fterken knak gegeven. — 7.) *Begin of vermeerdering van het Paufelijk Nepotismus*, of zucht tot uitbreiding van hun geflacht, in de laatfte helft der vijftiende en het begin der zestiende Eeuw. Deze verzwakte heerschzucht, die flechts voor den *regerenden* Vorst, niet voor het *Pausdom*, in *Italië* voedfel zocht, was, volgens onzen Schrijver, een goede afleider tegen de gevaren, waaraan *Europa*, federt de hereeniging der Paufelijke magt, zou hebben blootgefaan. Nu waren gruwelftukken, zoo als de moord der MEDICIS, aangeftookt door SIXTUS IV, en die der VITELLI's door CESAR BORGIA, zoon van ALEXANDER VI, beiden onder het mom van hartelijke vriendfchap, flechts aan de onmiddellijke naburen van den kerkelijken ftaat gevaarlijk. JULIUS II. zou bijna het oude ftelfel hebben doen herleven; dan, de letteren bloeiden, en LUTHER leefde reeds. — 8.) *Verlies der Paufelijke magt*

door

door de Hervorming, in de zestiende Eeuw. Deze allergewigtigste gebeurtenis stelt de Schrijver op verre na niet in het behoorlijke licht, en gewaagt daarvan schier als van eene bijzaak. Langer vertoeft hij bij het *Concordaat* tusschen FRANS I. van *Frankrijk* en Paus LEO X. in 1516, waardoor de Koning de regten der *Gallicaansche* Kerk aan zijn eigen gezag en dat van den Paus opofferde. PAULUS III. deed in de bulle *in coenâ Domini* de beginselen van GREGORIUS VII. bijna herleven, waarvan PAULUS IV. nog minder verwijderd was, en die, voor een goed gedeelte, door de Kerkvergadering van *Trente* gewettigd werden. GREGORIUS XIII. liet den gruwelijken *Parijschen* moord door geschut en vreugdevuren vieren. SIXTUS V. achtte ELISABETH van *Engeland* en HENDRIK IV. hoog, en toch deed hij beiden in den ban, en ontsloeg hunne onderdanen van alle gehoorzaamheid aan die Vorsten. Zonder de welgevestigde Hervorming, en den onwrikbaren moed der Protestanten, ware *Europa* verloren, en, onder zoo vele bekwame en heerschzuchtige Pausen, gewis tot de dagen van INNOCENTIUS III en IV terug gekeerd. — 9.) *Zwak bestuur der Pausen van de zeventiende Eeuw.* Slechts in het begin dier Eeuw deed PAULUS V. *Venetië* in den ban, om de teregtstelling van eenige moordenaars, die juist monniken waren. Dan, *Venetië* hield zich standvastig, en de Paus moest tot bemiddeling overgaan. INNOCENTIUS X. liet, in een' twist met den Hertog van *Parma*, *Castro* tot den grond toe slechten, omdat de Hertog achterstallig was in het betalen van interessen. Dan, deze zwakke woede werd hoe langs zoo magteloozer, en het *Protest* van dien zelfden Paus tegen den *Westfaalschen* Vrede kwam bij niemand meer in aanmerking. In 1682 deed men in *Frankrijk* de beroemde verklaring der vier artikelen van de vrijheden der *Gallicaansche* Kerke, uitgelokt door de verschillen van LODEWIJK XIV met INNOCENTIUS XI. — 10.) *Vertraagde ondergang der Pausselijke regering*, in de achttiende Eeuw, door de wederkeerige ijverzucht der Vorsten. Even als de *Turken*, liet men

men de Paufen beftaan, opdat niemand zich met hunne Staten zou verrijken. BENEDICTUS XIII. en CLEMENS XIII. waren, veel te laat voor den tijd, doordrongen met denkbeelden der oude Paufelijke oppermagt; BENEDICTUS XIV. en CLEMENS XIV, daarentegen, uitmuntende en zachtaardige Kerkvoogden. De laatfte gaf aan den wensch van vele *Europifche* Hoven toe, door de affchaffing der *Jefuiten*-Orde. Van PIUS VI en VII, als nog te versch in 't geheugen, fpreekt de Schrijver niet. Hij befluit met eenige *algemeene overdenkingen.*

De Schrijver fchijnt den Protestanten niet zeer gunftig, die hij overal *Ketters* noemt; een gebruik, in het geheele befchaafde *Europa* verbannen. Echter verklaart hij zich ten fterkfte voor de algemeene verdraagzaamheid. — De Vertaling is tamelijk vloeijend.

De Hollandfche Natie, in zes Zangen, door J. F. HELMERS. *Te Amfterdam, bij* J. Allart. 1812. *In gr. 8vo. XVIII,* 192 *bl. f* 3-12-:

Wij zijn het met den Heer HELMERS volkomen daarin eens, dat onze vaderlandfche Dichtkunst (over het geheel genomen) nooit tot zulk eene hoogte is opgevoerd, als waarop wij haar thans aanfchouwen. Wij gelooven met hem, dat dit niet moeijelijk zoude te bewijzen zijn; en het is, inderdaad, te bejammeren, dat de kundige en fmaakvolle JERONIMO DE VRIES, in zijne keurige bekroonde Verhandeling *over de vorderingen en verachtering der Nederduitfche Dichtkunst in de achttiende Eeuw,* zijn onderzoek niet tot de thans levende Dichters hebbe uitgeftrekt. Wij gevoelen wel de zwarigheden, die zulk eene onderneming zoude gehad hebben; doch het belangrijke der ftof moest, naar ons inzien, die zwarigheden hebben overgewogen. De taak, door hem begonnen en anders zoo loffelijk afgewerkt, fcheen een dusdanig onderzoek te vorderen; en wij twijfelen geen oogenblik, of de verdienften van onze, thans bloeijende, puikdichters zouden de balans ten voordeele der achttiende Eeuw hebben doen overflaan. Eene andere vraag is het, intusfchen, of wij ons, te dezen

aan-

aanzien, op de hoogte, waarop wij voor eenigen tijd hebben uitgeblonken, zullen ſtaande houden? dan of het ſlechts aan het toeval, of eenige gunſtige omſtandigheid, moet worden toegeſchreven, dat eenige weinige zeldzame vernuften juist op hetzelfde tijdſtip hebben geſchitterd? Wie zal dit beantwoorden? De toekomst is donker; de gebeurtenisſen zijn onzeker. Dan — ſchoon ook het ergſte mogt plaats hebben; ſchoon ook de fakkel, die ſedert eenigen tijd den Hollandſchen kunsttempel zoo helder en heerlijk verlicht, langzamerhand mogt beginnen te kwijnen en allengskens weder ganſchelijk uitdooven, dit althans is voor tijdgenooten en nakomelingen, voor allen, die onze taal verſtaan en niet door partijdigheid verblind zijn, zeker geworden, dat de Hollander, in het vak der poëzij, met ieder ander volk kan wedijveren; ja, dat hem, wanneer men onderſcheidene omſtandigheden in aanmerking neemt, de lauwer boven anderen regtmatig toekomt. Welk een rijkdom, welk eene kracht, ſierlijkheid en zoetvloeijendheid onze taal bezitte, hebben onze Dichters getoond; en al konden wij ook ſlechts eenen BILDERDIJK noemen, zijn naam zoude daardoor alleen reeds onſterfelijk zijn, dat hij het trezoor der Hollandſche taal hebbe ontſloten, en al de ſchatten, al den overvloed, daarin verborgen, tot kwistens toe, hebbe uitgeſtort.

Wij ontveinzen niet, dat wij voor de kwijning, waarvan wij zoo even ſpraken, wel eens ernſtig gevreesd hebben. Buiten de meesterſtukken van BILDERDIJK, waarop wij nog al van tijd tot tijd werden vergast, kwam er, dezer dagen, weinig in het licht. Onze overige keurpoëten zwegen. Hoe meer ons deze daadzaak niet zelden in eene treurige ſtemming bragt, des te aangenamer gevoelden wij ons verrast door de verſchijning van het boven aangekondigde Dichtwerk van den Heer HELMERS. Wij hebben in langen tijd geene lettervrucht met meer genoegen ontvangen. Wij waren reeds vooraf tot een zeker gevoel geſtemd, en, na het lezen der Voorrede, waren wij al bij voorraad verzekerd, dat wij door deze toonen zouden verrukt worden. Het onderwerp en de naam des Dichters ſtrekten ons daarvoor ten waarborge. Onze verwachting was hoog, zeer hoog geſpannen. Wij begonnen dadelijk met de lezing; wij verſlonden het — en onze verwachting werd, over het geheel genomen, niet te leur geſteld, op ſommige plaatſen zelfs overtroffen. De Heer HELMERS, dien het dichtlievend pu-

publiek reeds uit andere voortbrengfelen als een gevoelig, ftout en krachtig Dichter heeft leeren kennen, dien de algemeene ftem reeds eene vereerende plaats onder de beste Zangers van onzen tijd heeft toegekend, houdt zijnen met regt verworvenen roem door dit Dichtwerk ftaande. Wij zullen onze Lezers nader met hetzelve bekend maken. Bovenal fchijnt het ons noodzakelijk, hier op te merken, dat de titel iets anders belooft, dan hier gegeven wordt. De Dichter bezingt eigenlijk niet *de Hollandfche Natie:* want dan zoude hij zijn onderwerp hebben moeten uitftrekken tot het tijdftip, dat wij in het Franfche Rijk werden ingelijfd. Dit plan zoude evenwel, naar ons inzien, niet uitvoerbaar zijn geweest; en de Lezer behoeft zich niet te beklagen, dat hij hier iets anders aantreft, dan hij, naar den titel, misfchien wel had verwacht. Wij zouden echter liever gezien hebben, dat de Heer HELMERS eenen anderen titel had gekozen. Hetgeen hier wezenlijk gegeven wordt, beftaat in een doorgaand *Lofdicht op ons Voorgeflacht.* Wanneer men dit vooraf weet, dan zal men ook des Dichters hooggeftemd gevoel, geestverrukking en geheele ontvlamming kunnen begrijpen en billijken. Het was hoogachting voor zijne Voorvaderen, liefde voor het Land zijner geboorte, welke hem het dichtpenfeel in handen ftelden. — Het onderwerp is rijk. Of het *te* rijk is, gelijk de Heer HELMERS gelooft, dit kunnen meenen wij met reden te mogen twijfelen. Het is waar, zulk een rijk en uitgebreid onderwerp is moeijelijk te behandelen. Het komt daarbij op plan, keus van ftoffe, fchikking der deelen, en gelukkige zamenbrenging van alles tot een weldoordacht geheel, aan. Hier leert men juist den echten en geoefenden Dichter kennen. Wij ontkennen niet, dat het nietigste onderwerp door de behandeling eene *zekere* belangrijkheid kan bekomen; doch wij voor ons vliegen niet hoog met die *nietige* onderwerpen, waarbij de kunst zich meestal te veel *vertoont.* De grootfte Zangers van alle tijden hebben ook *grootfche* onderwerpen behandeld — en de middelmatige Dichter moge eene dagelijkfche ftof dragelijk bewerken, aan waarlijk rijke en ftoute onderwerpen zal hij zich nimmer wagen, zonder zich aan fchande bloot te ftellen.

Aan het hoofd van dit Dichtwerk is een *Voorzang* geplaatst, zijnde een lierzang, in den vorm van een Bardenlied, waarin de

Dichter zijne hulde aan den grond en de oudste bewoners dezer gewesten toebrengt. In den eersten Zang behandelt de Heer HELMERS, na den aanhef, de voorstelling en aanroeping, en na den grond, dien wij bewonen, als een gewrocht der kunst beschouwd te hebben, *de Zedelijkheid onzer Voorouderen;* in den tweeden wordt hun *Heldenmoed te Land*, in den derden hun *Heldenmoed ter Zee* bezongen. De vierde Zang vereeuwigt de *Zeevaart* der Nederlanders, en de togten, door hen gedaan; terwijl de vijfde Zang aan de *Wetenschappen*, en de zesde aan de *schoone Kunsten* is toegewijd. — Op de verdeeling en schikking veroorlove ons de Dichter eene enkele bedenking. Komt het bij de behandeling van zulk een rijk en uitgebreid onderwerp mede daarop aan, dat men de aandacht des Lezers niet alleenlijk bezig houde, maar zelfs zijne verwachting allengskens meer en meer spanne en opwinde, en zijne belangstelling gedurig doe toenemen en levendiger worden, dan zoude dit Dichtstuk, naar ons gevoelen, door eene andere verdeeling in de behandelde onderwerpen, of andere rangschikking der Zangen, vrij wat gewonnen hebben. Het valt bij de bloote opgave des inhouds der onderscheidene Zangen van zelf in het oog, dat de onderwerpen van den *tweeden*, *derden* en *vierden* Zang de belangrijkste zijn, zoo wel ten aanzien van den roem onzer Voorvaderen, als met betrekking tot de dichterlijke voorstelling. Ieder Volk heeft zijne nationale deugden; ieder Volk heeft zijne geleerden en kunstenaars; maar in den tachtigjarigen worstelstrijd met Spanje hebben wij Europa over onzen heldenmoed en onze standvastigheid doen verbaasd zijn, en op de zee hebben wij wonderen verrigt,

„ Wier weêrga de aard nooit zag, ligt nimmer weêr zal zien."

Deze onderwerpen zouden dus, naar onze meening, het laatst moeten behandeld zijn, en daarbij zou het geheel, zoo wij ons niet ten eenemale bedriegen, aanmerkelijk gewonnen hebben. Aan de verdeeling, door den Dichter gevolgd, meenen wij te moeten toeschrijven, dat de beide laatste Zangen ons minder voldaan — niet volkomen bevredigd hebben. Gelijk wij de onderwerpen van den *derden* en *vierden* Zang voor de belangrijkste houden, zoo komt het ons ook voor, dat de Dichter in de behandeling van deze onderwerpen het gelukkigst ge-

gestaagd is. Hier verheft zich zijn geest; zijne borst gloeit hier voor den roem van het Voorgeslacht; zijn vuur neemt toe, zijne verrukking stijgt ten top, als hij Hollands heldenmoed ter zee bezingt; en in de schildering der zeetogten en ontdekkingen, door Hollanders gedaan, schijnt hij zichzelven te overtreffen. Hier is de Dichter op het hoogst geklommen, en het was noodzakelijk, dat het speeltuig bij den lof der wetenschappen en kunsten eenige toonen lager wierd gestemd. Ook zien wij niet, dat de orde minder geregeld zoude geweest zijn, bijaldien, na de deugden onzer Voorvaderen, eerst hun vernuft en hunne glorie in het vak van wetenschappen en kunsten, en *dan* hunne grootheid, heldenaard en stoutmoedigheid ware bezongen.

Wij zouden thans tot *bijzonderheden* (*détails*) moeten overgaan, om den Lezer de waarde van dit Dichtwerk eenigermate te doen kennen. Hier zijn wij, echter, verlegen, en weten niet, wat wij zullen kiezen. Indien wij al het schoone en voortreffelijke, al het hart- en geestverrukkende wilden vermelden, zouden wij bijna het geheele Dichtwerk moeten afschrijven. Wij zullen ons daarom bij eenige meest uitstekende plaatsen bepalen, en daaruit eenige regels overnemen, ter versiering van ons Tijdschrift zoo wel, als ter uitlokking van onze Lezers, om zich spoedig het werk zelve aan te schaffen. Inderdaad, alle uittreksels zijn en blijven stukwerk. Een dichtstuk als dit moet in zijn geheel gelezen worden. Kan er een onderwerp zijn, dat meer de aandacht van den Hollander waardig is — een onderwerp, dat door eenen Hollandschen Dichter op eene echt Hollandsche en tevens regt dichterlijke wijze is behandeld? Allerwegen prijzen zich deze voortreffelijke Zangen aan door het vaderlandsch gevoel van den Zanger. Zoo iemand, dan is hij met hoogachting jegens zijn Voorgeslacht, met liefde tot den vaderlijken grond tot in de ziel doordrongen. Men treft hier ware gevoelens van het hart aan, en men is, schoon men den Heere HELMERS ook niet persoonlijk kenne, er volkomen zeker van, dat hij het meent, wanneer hij uitroept:

„Ik juich! geen hooger heil heeft ooit mijn ziel gestreeld,
Dan dat ik, Nederland! ben op uw grond geteeld."

's Dich-

's Dichters gevoelige erkentenis jegens de groote mannen, d
den grond, welken wij bewonen, door kunst, onbegrijpelijl
moeite en geduld gefchapen en aan de golven ontwoeke
hebben, ftraalt overal door, en neemt ons allergunftigst vo
hem in. Het is hem pligt, heilige pligt, om den Lezer t
die dankbaarheid op te wekken:

„ Stijg, Beemfter! Purmer, ftijg! meldt, welige valleijen,
Op wier beklaverd veld thans vette kudden weijen,
Vermeldt den voorfpoed, aan der oudren vlijt verpligt!
Uw welvaart zegt ons meer dan 't fchoonfte lofgedicht.
ô Grond! in vroeger eeuw in fchuimend nat bedolven!
ô Grond! door 't voorgeflacht gewoekerd uit de golven,
Gij *dondert* ons in 't oor met onweêrftaanbre kracht:
Bemint uw vaderland, vereert uw voorgeflacht!"

De Heer HELMERS onderfcheidt zich verder allerroemrij
door zijne krachtige en gefpierde verzen, door zijne treffen
beelden en vergelijkingen, die dikwijls geheel nieuw, al
fraai uitgewerkt zijn, door het vuur, dat hem fteeds beziel
dat nimmer kwijnt of verflaauwt, waardoor hij zijn bruif
gevoel telkens in nieuwe ftroomen uitgiet en in het hart v
den Lezer overftort.

De vergelijking van de weelde (bladz. 19) fchijnt ons nieu
en veel gelukkiger dan die van de *zedigheid* onzer Voorvader
bl. 7. De hulde, aan HAMBROEK en SCHAFFELAAR toe
bragt, is kort, maar krachtig. De heldendood van BYLING wo
uitvoeriger bezongen; het is eene zeer fraaije uitweiding.
vergelijking van Nederland bij den Rijn, in den aanvang v
den tweeden Zang, is wederom even nieuw als fchoon. We
heerlijke verzen! Men ziet de rivier daarhenen fchieten; n
hoort het bruifen harer golven:

„ Allengskens aangegroeid, fchiet hij langs breeder boord,
Met jonglings-vuur en kracht, zijn ftoute golven voort,
En ftort bij Lauffen zich met ongehoord gedonder
In d'afgrond, fchuimt, en bruist, en woelt, en wringt van on
De klippen zich hervoor; getergd door wederftand,
Verbreekt, verbrijzelt hij de rotfen aan zijn' kant.
Een hel van water ftort hij neêr met fchriklijk klateren,
En heel de landftreek dreunt van de afgefchoten wateren." enz

De herinnering aan WILLEM DEN I. is plegtig roerend. De magt van Nederland, tegen Spanje aangevoerd, wordt vergeleken bij een ſneeuwvlokje, dat, van den top der Alpen losgemakt, allengskens grooter en eindelijk een ſneeuwberg wordt. Dit beeld is wel niet oorſpronkelijk van den Heer HELMERS, maar weder allervoortreffelijkst uitgevoerd:

„ Klein, nietig was de magt, waarmede, in de eerſte dagen,
's Lands vaderen den ſtrijd met Spanje dorſten wagen.
Gelijk, bij 't kleppen van een' reiger in den wind,
Een nietig vlokje ſneeuw zich van het ijs ontbindt,
Dat de Alpen overſchorst, maar ſpoedig meerder vlokken
In d'eerst naauw zigtbren val om zich heeft zaamgetrokken,
Zich tot een' klomp vergroot, en ras een ſneeuwberg wordt,
Die, bonzend, dommelend en dondrend neêrgeſtort,
De rotſen kneust en breekt, van 's aardrijks eeuwge bergen
Het ijs, dat eeuwen lang den zonnegloed dorst tergen,
Verbrijzelt, rotſen ſplijt, de zuilen van graniet,
En bosſchen, oud als de aard', verbreekt als ſiddrend riet,
En, als een waterval in d'afgrond neêrgeſchoten,
Het klein beginſel toont, daar 't al uit is geſproten;
Zoo zwak, zoo nietig was de Nederlandſche leeuw,
Toen hij in 't ſtrijdperk trad met Spanje in vroeger eeuw;
Zoo ſpoedig wies zijn kracht, *zoo ras zijne ijzren tanden*,
Zijn ſcherp gewette klaauw, nooit ſtrafloos aan te randen;
Zijn forsch gebrul drong door tot aan het verſte ſtrand,
Van Hecklaas ſneeuwgebergt' tot Javaas gloeijend zand;
Zijne oogen ſchoten vuur, als de avondſter bij duister,
En de aarde knielde in 't ſtof voor Neêrlands heldren luister.

De beſchrijving van het zielenveld, dat de Dichter in volle geestverrukking aanſchouwt, is heerlijk. Hier ziet hij de helden rij van het Voorgeſlacht, omringd van de ſchoone geesten. Het doet ons leed, dat wij deze ſchildering niet kunnen overnemen. VONDEL voorſpelt hier de toekomst in eene taal, die VONDEL waardig is. De Dichter laat er op volgen:

„ Hij zwijgt! vol van den God, die hem heeft aangedreven,
En 't heilig voorgeſlacht ziet weêr zijn vreugd herleven. ——

Verbeelding, gij verlaat me! ik ftort op de aarde neêr!
En 'k vind me, ô Nederland! in uwen omtrek weêr."

Met deze regels moest de Dichter dezen Zang gefloten hebben. De daarop volgende aanroeping van DE GROOT komt ons *hier ter plaatſe* niet gepast voor, en op het beeld van den *teederen* nachtegaal zouden hier nog al eenige aanmerkingen kunnen gemaakt worden.

De nu volgende derde Zang is, in ons oog, uitmuntend. Hier vertoont zich de Heer HELMERS in al zijne dichterlijke grootheid. Welke beelden! welke befchrijvingen! welke ftoute, krachtige verzen! De glorie van DE RUITER brengt hem in de hoogfte verrukking. Hij roept uit:

„ ô Had ik woorden, had ik krachten, had ik zangen,
Hoe zoudt ge, ô vaderen, mijn dankbre hulde ontvangen!
Hoe zou ik, met het vuur mijns boezems toegerust,
Uw' lof weêrgalmen doen van Oost naar Westerkust,
Ja, vreemde volken voor uw grootheid neêr doen knielen,
En 't diep gevallen kroost weêr met uw kracht bezielen!"

Nu wordt de lof onzer groote Zeehelden, in eenige zeer fchoone regels, kort maar krachtig vermeld. Het laatfte gedeelte van dezen Zang is bij uitnemendheid fchoon. Hier is het den Dichter gelukt, zijn brandend gevoel in vlammende woorden uit te ftorten.

De geheele vierde Zang is, in ons oog, een meesterftuk — het fchoonfte onder zoo grooten overvloed van fchoonheden. Hier wisfelen achtbaarheid en kracht, verhevene gevoelens en ftoute beeldfpraak met betooverende zachtheid, teederen weemoed en lieve, bevallige fchilderingen beurtelings af. Wat zullen wij als voortreffelijk vermelden, daar fchier ieder regel van dezen Zang verdiende vermeld te worden? Ja, waarlijk, dat is poëzij! Alles kenfchetst hier den meester. Wat zullen wij overnemen? De fchilderachtige befchrijving van de Nederlandfche Maagd?

„ Daar ftaat zij, Neêrlands maagd. Door golvend licht omfchenen,
Slaat zij haar fcheppend oog door 't ruim des hemels henen,

En

En kluistert, met één wenk, elk ſtervling aan haar zij'.
Elk ſchijnt voor 't juk gevormd, en zij alleen is vrij.
Gevoel van waarde en kracht, en hoogheid, en vermogen,
Vereedlen haar gelaat en vonklen in hare oogen.
Zij drilt een zware ſpeer in de uitgeſtrekte hand,
Terwijl de glans der zon op 't gouden harnas brandt.
De blanke vederbos golft in de zonneſtralen,
Die van den zilvren helm weêrkaatſend nederdalen.
Fier ſtaat zij, als een telg of lievling van de goôn,
En is het ideaal van 't eedle, en 't ware, en 't ſchoon.
Daar ſtaat zij, Neêrlands maagd. De ſchatting aller volken
Ontvangt zij. Wierookgeur ſtijgt voor haar naar de wolken.
De grijze *Ganges* rijst van uit zijn' heilgen vloed,
En voert met d'*Indus* haar zijn gaven te gemoet.
De reine parel, in der watren diep verloren,
Is haar van Ormus ſtrand tot diadeem verkoren.
De vrucht, die 's wijzen brein verheldert in den nacht,
Wordt haar door d'Arabier van Mochaas grond gebragt.
De *geurige kaneel* uit Taprobaanſche bosſchen;
De *voedende* muskaat, in dik gezwollen trosſen,
Van Bandaas grond ontvoerd, ontvangt ze, en ſchenkt ze aan de aard'." enz.

Of de ſtoute beſchrijving van den ſtorm op zee?

„Een tastbre nacht bedekt het eeuwig ruim der wateren;
't Schip rijst ten hemel, ſtort in d'afgrond; 't ſchriklijk klateren
Des donders, 't roſſe licht des bliksems, 's volks geween,
Wart aklig dag en nacht, en lucht en zee, door een." enz.

Of de verſchrikkelijke afbeelding van den nevelvorst op Afrika's voorgebergte? Of het tafereel van de wreedheden en gruwelen der Portugezen? Of de aandoenlijke geſchiedenis van de bekoorlijke ADEKA, haren ſchoonen en dapperen bruidegom en braven, eerwaardigen vader? Deze epiſode doet hier eene overheerlijke werking. Mogten wij dezelve in haar geheel overnemen! Hoe zacht, hoe ſchilderachtig wordt het ongelukkige meisje beſchreven!

„Schoon is de teedre ADEKE, in 's levens lentebloei,
Rank als de kokosboom in onbedwongen groei;

Zacht is haar teeder hart, dat steeds het weldoen streelde,
En mild, gelijk de grond in morgenlandsche weelde;
Betoovrend is ADEKE, aanvallig is haar lach,
Beminlijk haar gelaat, gelijk een lentedag;
Haar ziel is zuiver, als de reine zonnestralen;
Haar stem aandoenlijk, als het lied der nachtegalen." enz.

Kunnen wij de ontdekkingen van TASMAN, Nederlands COOK, voorbijgaan? Mogen wij hiervan melding maken, zonder de bevallige en weelderige beschrijving van den wellustigen en minzieken aard der Vrienden-eilanders te gedenken? En kunnen wij weder deze warme schilderij de voorkeur geven boven het tafereel van de stoutmoedige, doch ongelukkig uitgevallen, onderneming van BARENDSZ, en de fiks uitgevoerde beschrijving der Walvischvangst? Alles is even schoon. — Bij het slot van dezen uitmuntenden Zang worden de vruchten der Zeevaart voorgesteld; terwijl de Dichter de Volken doet opmerken, dat Holland hier het voorbeeld heeft gegeven, en dat zij hun handel en hunne schatten aan Holland verschuldigd zijn.

Wij zouden uit de beide volgende Zangen, die ook inderdaad veel voortreffelijks bevatten, gaarne nog eenige uitmuntende plaatsen aanhalen; doch wij hebben reeds te veel afgeschreven. Dit weinige nog, ter proeve, dat HELMERS ook bij zachter onderwerpen een meester in het schilderen is:

„. . . . . Wie zal u ooit vergeten,
VAN MERKEN! flonkerstar der heilige poëten?
Zacht, als een lentelucht, die door de bloemen zweeft;
Bevallig, als de zwaan, die door de vlieten streeft,
Voor de uitgezette borst de watren heen ziet schuimen,
En vloeibre parels spat op zilverblanke pluimen;
Ja, zielverheffend, als 't bewustzijn van een' pligt,
Ten koste van ons bloed, voor 't Vaderland verrigt;
Betoovrend, als het lied der jonge nachtegalen,
En rein, als d'uchtenddauw en gloed van zonnestralen,
Is 't lied, dat uit uw ziel, VAN MERKEN, zuiver vloeit,
En eeuwig Nederland aan uw gezangen boeit."

Wij vertrouwen, dat wij onze Lezers zullen hebben belust gemaakt, om zich nevens ons op deze keurige, heerlijke dicht-

vruchten te vergasten, en dat zij, reeds door den voorfmaak dezer kleine proeve geftreeld, met ons hunnen dank zullen toebrengen aan den treffelijken Zanger voor dit kostelijk gefchenk. Wie nog aan de verdienften en grootheid onzer Voorvaderen moge twijfelen, die leze . . . neen! die leze dit Dichtwerk niet. Tot hem heeft HELMERS zich niet verlaagd. Maar wie van hunnen roem doordrongen is; — wien het een wellust is, hunne edele en grootfche bedrijven door eenen waardigen Priester der Natuur, in echte Godentaal, te hooren bezingen; — wien het een wellust is, in ftille bepeinzingen te toeven bij al hetgene zij gefchapen, gedaan, gewerkt, ontdekt, uitgevonden, verfierd, bezield, volmaakt en veredeld hebben; — wie gevoelen kan, welke vruchten wij van hunnen arbeid geoogst, welke voordeelen wij door hunne *deugden*, wijsheid en vlijt reeds genoten hebben en nog dagelijks genieten; — wie behoefte heeft, om dat alles te erkennen, en zijne erkentenis, met warme, dankbare tranen in het oog, en met hoogachting, liefde en eerbied in den boezem, *in de gelouterde* toonen der goddelijke poëzij uit te ftorten; — wie *vatbaar is* voor heilige geestverrukking, en onzen ingewijden Zanger kan naftamelen, bij de vermelding van EVERTSEN's heldendood:

„ô! Wie bij dit verhaal zijn borst niet voelt ontgloeijen,
Niet naar zijn tombe fnelt, dáár niet een' traan laat vloeijen,
Dáár niet met bloote kruin het koude marmer kust,
Waar onder 't overfchot dier martelaren rust;
Dáár God niet knielend dankt met zaamgeklemde handen,
Verdient des mijnflaafs lot, in 's aardrijks ingewanden!"

wie dit alles gevoelen en verftaan kan, die verlustige zich in dit ooft op gouden fchalen; die loutere, die verheffe, die veredele zich door deze Zangen! — Zangen, die het fchoonfte gedenkteeken opleveren voor de glorie der Hollandfche Natie; dewijl zij, de grootfche bedrijven van het Voorgeflacht vereeuwigende, tevens de dichterlijke verdienften van onzen tijd boven alle bedenking ftellen — ja! de waarheid der ftelling, *dat de Vaderlandfche Dichtkunst nooit zulk eene hoogte als thans bereikt heeft*, al konden wij ook geen' BILDERDIJK, LOOTS, TOLLENS en anderen noemen, genoegzaam zouden voldingen.

Na den lof, dien wij, uit volle overtuiging en met een dar baar gevoel, aan dit uitmuntend Dichtwerk hebben toegezwaai hebben wij geenen lust, om de lijst van aanteekeningen, die bij eene herhaalde lezing dezer verzen gemaakt hebben, en or aanmerkingen op eenige beelden, uitdrukkingen, woorden er bevatten, na te zien. Bij eene zoo warme aankondiging zou eene ijskoude kritiek kwalijk voegen. Het doet ons echter lee dat de Heer HELMERS zijn werk aan zoodanige kritiek he blootgesteld; en het is geene vitterij, wanneer wij zeggen, wij hier en daar op feilen hebben gestooten, die men wel in eerste bedwelming der verrukking niet bemerkt, doch die bij daarder stemming en herhaalde proeving eene onaangename waarwording verwekken. Het is te bejammeren, dat zulk voortreffelijk gewrocht van den vrijen dichtgeest op deze wi eenigzins wordt ontluisterd door blijken van nalatigheid; het te bejammeren, dat de Heer HELMERS, die onder de klassi Dichters van de gouden eeuw onzer poëzij verdient gesteld worden, niet gezorgd hebbe, om zijn werk, ook ten aanzien *taal*, *spelling* en *interpunctie*, boven alle kritiek te stell De aangetogene plaatsen hebben wij van dergelijke onnaauwk righeden gezuiverd. Het is waar, het zijn slechts kleinighed maar zij verminderen toch het genot en ontsieren het geh Het zijn enkele bittere droppels, onder den heerlijken Goc drank vermengd.

De Heer HELMERS zal het ons wel niet ten kwade duid dat wij de bedoelde feilen hier niet opgeven. In waarheid, zijn daartoe thans niet gestemd. Hij zal dezelve, buiten o ook wel ontdekken. Wij hebben hem slechts opmerkzaam wi maken voor het vervolg (*). Zijne ware eer vordert, om zorgen, dat zijne schitterende voortbrengselen niet meer op d wijze ontsierd worden. Men kan in zulke dicht-juweelen g naauwelijks zigtbaar vlekje dulden.

(*) 't Zal wel niet noodig zijn, hier te doen opmerken, dat dit slag vóór het overlijden des Dichters is gesteld.

De kleine Klokkenspeler, naar het Fransch van den Heer DUCRAY-DUMINIL, *Schrijver van Alexis, of het Huisje in het Bosch, van Victor, of het gevonden Kind, enz. enz. Te Amsterdam, bij* J. Belinfante. *In gr. 8vo. Iste Deel,* 1810, 343 *Bl. f* 2-16-; *IIde Deel,* 1812, 410 *Bl. f* 3-:-;

Alhoewel goede wijn geenen krans *behoeft*, zoo begreep de Vertaler echter, naar het schijnt, dat een krans, een Fransche krans voor 't minst, bij uitstek rijk en keurig gevlochten, geene schade doet; waarom hij de gunstige beoordeeling van dezen Roman in het JOURNAL DE L'EMPIRE, *het meest geachte en tevens meest gevreesde Fransche dagblad*, gelijk hij zegt, de plaats eener Voorrede vervangen doet; en alzoo versierde hij dit werk op zoodanig eene wijze, als wij in gemoede verklaren, dat *ons* niet mogelijk geweest zou zijn. Eenigermate verwondert het ons echter, dat hij zich niet liever alleen aan de taak van Vertaler hebbe gehouden, maar (volgens zijne opgave) zich heeft veroorloofd, door eenige uitlatingen, hier en daar het werk minder omslagtig en minder kostbaar te maken; en dat niettegenstaande de vereerende getuigenis, door gemelde *Journal* den Schrijver gegeven, „*dat hij alles met zorg heeft vermijd, wat den gang van zijnen Roman kon vertragen.*" Wij voor ons wachten ons voor het minst liever, *het meest geachte en meest gevreesde Journal* eenigzins te na te komen, door bij den milden lof, dien hetzelve goedvond aan dit werk te geven, iets toe of af te doen; maar willen, met eene eerbiedige buiging, ons oordeel naar hetzelve eenvoudig rigten en verbeteren.

Naauwkeurig wordt het beloop des verhaals opgegeven; zoo naauwkeurig, dat wij waarlijk daar niets aan kunnen veranderen: „ Een tweejarig kind wordt in de *Champs-Elysées*, te *Parijs*, verlaten, door eenen speelman of muzijkant opgenomen, en aan arme lieden toebetrouwd, die het opvoeden en doen gelooven, dat hij hun zoon is. Eenige papieren, die bij hem zijn gevonden, geven niet dan onvoldoende berigten wegens zijne afkomst. Zijne aangenomen ouders leeren hem op een klein beweegbaar klokkenspel spelen. Door die bekwaamheid boezemt het kind den Parijzenaren belang in, en

van

van alle zijden vloeijen hem geschenken toe. Welhaast spreekt men van niets anders, dan van *den kleinen Klokkenspeler*. Eenige personen merken hem van nabij op, en schijnen te twijfelen, of hij de zoon wel is van hen, die hem hebben opgevoed. De naam van DOMINIQUE, dien men hem heeft gegeven, omdat men denzelven in de gezegde papieren heeft gevonden, wordt voor hem beurtelings een voorwerp van hoop en schrik. Eenige onbekenden verschrikken zijne zoogenaamde moeder met de vragen, die zij haar doen. DOMINIQUE wordt bij eenen dorpspriester geplaatst, die voor zijne opvoeding zorg draagt en hem gebruikt om op de klokken van het kerspel te spelen. Welhaast leert hem een groot heer kennen, op welken de naam van DOMINIQUE eenen indruk van verwondering en afgrijzen maakt. Een ander groot heer wordt er insgelijks door getroffen en verschrikt. Met één woord, die naam verwekt op allen, die denzelven hooren noemen, dezelfde uitwerking als die van ILBONDOCANI, in het zangspel *de Kalif van Bagdad*. Een rijk geslacht biedt zich tot bescherming van den jongman aan; een ander, niet minder rijk en magtig geslacht legt hem hinderlagen en schijnt het op zijn leven toe te leggen; maar zoodanig is de schijn van weerskanten, dat noch hij, noch zijne ware vrienden bemerken kunnen, aan welke zijde het gevaar, aan welke zijde de hulp daartegen is. De personen, die DOMINIQUE tot zich zoeken te trekken, verfoeijen elkander onderling en hebben allen groote wroegingen en groote geheimen; al hetwelk eenen geheimzinnigen sluijer op hunne daden werpt, die alleen bij de ontknooping wordt opgeheven. In de kasteelen, die zij bewonen, gaan buitengewone zaken om, zoodanig, dat men gedurig in het land der spoken en geesten waant te zijn. DOMINIQUE, gedurig door vrees en hoop geslingerd, werpt zich dikwijls in de armen zijner vijanden, denkende aldaar eene schuilplaats te zullen vinden; ieder oogenblik denkt men dat het tijdstip van zijnen ondergang gekomen is, en de kunst des Romanschrijvers verlost hem gedurig uit gevaren, die onvermijdelijk schijnen. De gebeurtenissen vermenigvuldigen zich, dringen elkander met eene groote gezwindheid voort, en echter ontdekt zich nog geenszins het geheim zijner geboorte. Niet dan na lange ongerustheid, na lang lijden, en de wonderbaarlijkste lotgevallen, ontdekt zich alles en wordt de vereeni-

niging bewerkstelligd van alle de personen, die, sinds het begin des verhaals, verstrooid en verdeeld waren."

Het belangrijke van het verhaal; de kunstgreep des Schrijvers, om de ontknooping gedurig te doen verwachten en echter telkens op te houden; de volstrekte eenheid van handeling, zonder episoden of vreemde verhalen; klaarheid en voortvarendheid in de schrijfwijze, — ziet daar, wat de Schrijvers van het *Journal de l'Empire* met bijzonderen lof vermelden; en, als zij schijnen te berispen het al te gelijksoortige van sommige karakters; het te menigvuldige der gebeurtenissen; het alleen maar niet onmogelijke van sommige middelen, waardoor de held gered wordt; het toevallige van een aantal ontmoetingen; den dikwijls te *grooten zweem* mar het wonderdadige, voegt de Steller er aanstonds bij: „ Ik vergeet, dat ik juist datgene „ gisp, wat *den kleinen Klokkenspeler* het meest moet doen le- „ zen; en zoo de Heer DUCRAY-DUMINIL de onbehendig- „ *heid* gehad had, de feilen, die wij hem verwijten, te mij- „ *den, zou* zijn Roman koud hebben toegeschenen aan hen, „ die *niet* buiten spoken en geesten kunnen. De Schrijver „ geeft hun nimmer de voldoening, hun wezenlijke spoken te „ doen zien, maar hij doet ze hun onophoudelijk hopen; en „ dit is eene kunst te meer, die men hem moet dank weten.*

Een oordeelkundig berigt aangaande de veranderde taak des Romanschrijvers gaat deze beoordeeling vooraf. Ziet hier hetzelve, met eenige bekorting: Voor een paar eeuwen was zoodanig opstel een zeer ingewikkeld en uitvoerig verhaal van een aantal personen en lotgevallen, een aantal intriguen door- en in-een geward, tot eindelijk in eens de ontknooping alles oploste. — In vervolg van tijd koos men eenvoudiger handelingen, soms ook wel maar eene enkele, en minder episoden; men gaf der verbeelding minder werk, maar ontleedde de hartstogten, de gevoelens en gewaarwordingen. — Sinds twintig jaren maakte men het werk minder moeijelijk, en de Romans vermenigvuldigen. („ De vrouwen hebben hedendaags te dien „ opzigte eene volslagene meerderheid; hetgeen schijnt te be- „ wijzen," — maakt den *Journalist* eene diepe reverentie, Dames! — „ dat haar schrijfstrant geenszins die van de CERVAN- „ TESSEN en RICHARDSONS is.") Iedere tegenwoordige soort kan niet afzonderlijk worden aangestipt; dan de hoofdsoorten zijn maar twee: die, waarin men bovennatuurlijke middelen be-

zigt;

zigt; en die, waarin de Schrijver zich bij het mogelijke of waarſchijnlijke houdt. De eerſte (dank hebbe de zwakheid der menſchen!) zullen altijd bevallen, als een *bekwaam* Schrijver dezelve behandelt; (een ſlecht uitgevonden en ſlecht geſchreven verdichtſel kan geen opgang maken;) men moge met ſpoken en tooverij lagchen, men leest er toch gaarne van; en „*ik* „ *geloof niet aan ſpoken, maar vrees dezelve*," is de taal, immers de heimelijke taal van velen, zelfs verſtandigen. *Het vermaak in de buitenſporigſte vertellingen van ſpoken, toovergodinnen, dolende ridders, enz. ſpruit uit zekere ſoort van twijfel, of dezelve wel onwaar zijn, en uit den geheimen wensch, dat dezelve waar mogen wezen*; zegt de Heer DE LA MOTHE LE VAYER; en hoe bekoorlijk deze ſoort van Romans voor het meerendeel der lezers is, blijkt ook daaruit, dat zij, die de tweede der laatstgenoemde ſoorten kiezen, en alzoo zich tot het mogelijke of waarſchijnlijke bepalen, alle moeite doen om hunne verhalen te doen gelijken aan die, waarin duivels en ſpoken eene rol hebben. Van dien aard is het werk van den Heer DUCRAY-DUMINIL, en hij is er uitnemend in geſlaagd. Om lezers, die aan dat geweld gewoon zijn, te behagen, heeft hij zijnen Roman met buitengewone voorvallen opgevuld, — op iedere bladzijde denkt men, dat hij zich in het land der verdichtſelen en wonderwerken zal begeven; en ieder oogenblik daarna brengt hij u, door eene eenvoudige, duidelijke en meestal onverwachte uitlegging, tot de waarſchijnlijkheid terug.

Maar dit zij genoeg. Wij geven gaarne onze toeſtemming aan dien lof, en gelooven, dat het werk in zijne ſoort een kunstſtuk is. Evenwel wij zijn aan zoodanig *geweld* nog niet regt gewoon, en zouden voor onszelven alzoo Romans, die iets meer nog zijn dan enkel geestig *ſpel*, verreweg verkiezen.

Het gezegde geeft onzen Lezer voldoende inlichting omtrent het werk, waarvan wij de vertaling aanmelden, en op welke, als zoodanig, wij niets van groot belang hebben aan te merken. Wij betuigen den Vertaler almede onzen dank voor de mededeeling van het bovengemeld aanprijzend verſlag, dat wij met genoegen eens lazen, en dat ons nu zoo veel moeite uitwon; en wij vereenigen ons vooral welmeenend met het ſlot daarvan: „ *Wij prijzen den Schrijver te hartelijker — vermits hij altijd de goede zeden heeft ontzien, alhoewel zijn onder-*

kerwerp hem dikwijls de verleidelijke gelegenheid verschaft, en minder ordelijk en minder betamelijk te zijn."

Op de veel te kleine lijst der zinstorende drukfeilen vinden wij: „Bl. 95. reg. 9, 10. staat: *eene grooten tafel* moet zijn: *eens* „*grooten tafel.*" — Dat zijn eerst letterhelden!

Tafereel der Algemeene Geschiedenis, voor Scholen. Te Rotterdam, bij W. Locke. 1812. *In 8vo. 69 Bladz. f* :-10-:

Dit beknopte werkje is vrij voldoende, voor zoo veel de *Grieksche* en *Romeinsche* Geschiedenis aangaat, welke daarin *synchronistisch*, en dus niet afzonderlijk, behandeld zijn; iets, 't welk wij zeer goedkeuren, daar men anders, tot op de tijden van PYRRHUS, beider beloop en tijdrekening geheel afgezonderd beschouwende, geen algemeen overzigt van gelijktijdige gebeurtenissen bekomt. Doch in de *Egyptische*, *Assyrische* en *Perzische* Geschiedenis (die te zamen tot op XERXES nog geene tween bladzijden uitmaken) is veel willekeurigs, ja tegenstrijdigs. Men stelle die aloude gebeurtenissen der jeugd zoo kort voor, als men wil; doch men leere haar geene op zijn minst gewaagde tijdrekenkunde, die dezelve naderhand slechts verwart. Dus is in de jaartelling boven het hoofdstuk, *Egypte*, aan dat Rijk slechts 1158 jaren during toegekend, 't welk niet alleen met de optellingen, die onmiddellijk volgen, geheel niet strookt, maar ook met den aard der *Egyptische* gedenkstukken blijkbaar strijdt. Het zal altijd wel vergeefsche moeite zijn, de tijdrekening van MOZES met die der *Egyptenaren* en andere oude Volken overeen te brengen, zoo lang wij de juiste grootte der *jaren* niet weten, waarvan men zich in de Aloudheid bediende, en zoo lang het niet bewezen is, dat de *Hebreeuwsche* geslachtlijsten vóór ABRAHAM onafgebroken op elkander volgen. De Schrijver geeft niet op, wien hij in de ontwarring van den bajert der *Assyrische* Monarchij gevolgd hebbe; zijne poging schijnt ons tot dat einde niet volkomen gelukkig, daar hij niet eens van het oude *Assyrische* Rijk tot SARDANAPALUS gewaagt. In de Geschiedenis van CYRUS volgt hij XENOPHON, even als sprak dit van zelve.

De *Grieksche* Geschiedenis is vrij wat korter behandeld dan de

de *Romeinsche*, 't geen ook, naar ons oordeel, in een gelijktijdig overzigt der *algemeene* Geschiedenis natuurlijk zoo moet uitvallen, daar de *Romeinen* eerst op zichzelve de aandacht wekken, en daarna, van lieverlede de geheele beschaafde wereld aan zich onderwerpende, alleen op het tooneel blijven.

Historische kritiek, zelfs door verzwijgen van twijfelachtige gebeurtenissen aan den dag gelegd, moet men in dit werkje niet zoeken. De onwaarschijnlijke marteling van REGULUS wordt b. v. zonder eenige bedenking ter neder gesteld. — Stijl, druk en papier zijn goed.

Nuttig Tijdverdrijf voor Kinderen, of Verzameling van verschillende onderwerpen tot leering en vermaak der Jeugd; met tien gekleurde Plaatjes, waarop dertig Afbeeldingen. Te Leyden, bij P. H. Trap. 1812. 12*mo*. 108 *Bladz.* *f* :-18-:

Een dergelijk stukje als wij reeds vroeger hebben aangekondigd, en dus als een vervolg te beschouwen, schoon dit op den titel niet staat uitgedrukt, waarschijnlijk om niet te doen denken, dat men juist allen moet bezitten, om er iets aan te hebben. Wij herinneren ons, dat het vorige de orde van het a. b. c. volgde, en dat wij ons beklaagden, daardoor dikwijls zeer ongelijksoortige dingen bij elkander te vinden. Dit vindt hier dan ook geene plaats. Bovendien schijnt het ons toe, vooral in belangrijkheid van inhoud, boven het ander vooruit te hebben. Wij zouden, echter, dit belang nog al vermeerderd wenschen, door het weglaten van al zulke verklaringen, als, uit hoofde van algemeene bekendheid, overbodig zijn; b. v. *dat men de aardbeijen meestal op het nageregt eet*, enz. Daarentegen vordert het ook wederom vele omzigtigheid, dat zaken, al te moeijelijk om te vatten, al schijnen het ook grondigheid en volledigheid te vorderen, den kinderen niet worden voorgedragen; gelijk b. v. ten aanzien der lakenbereiding al te ver gegaan, al te diep geput wordt. Wij herhalen dus onze vroegere vermaning, en doen dit in het algemeen, dat meer kindertoon gevoerd worde. Dan zullen de lesjes de prentjes evenaren; en het geheel een keurig boekgeschenkje en aardig tijdverdrijf voor de lieve kleinen vormen.

BEOORDEELING.

De Geschiedenis van 's Heilands Lijden, tot bijzonder en huisselijk gebruik bearbeid, door G. BENTHEM REDDINGIUS, *Doctor der Godgeleerdheid en Predikant te Assen. Iste Deel. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1812. *In gr.* 8*vo.* 371 *Bl. f* 2 - 14 - 3

De geschiedenis van 's Heilands lijden moest wel de meest gekende bij ieder' Christen zijn, daar dezelve jaarlijks voor iedere gemeente behandeld wordt. Dit oud gebruik behoort echter nog niet te worden afgeschaft, eensdeels omdat het ver af is dat dezelve naar behooren door allen gekend zou zijn, anderdeels omdat ook zij, die dezelve genoegzaam kennen, van derzelver behandeling telkens nieuwe stichting hopen, en zich geen vruchtbaarder onderwerp kunnen voorstellen; en over het geheel heeft deze voorvaderlijke gewoonte eenen goeden godvruchtigen grond; waarom wij derzelver bewaring, met die der Christelijke feesten, gaarne ook gunnen aan ons nageslacht. Zekerlijk werd deze geschiedenis niet altijd op het nuttigst voor de gemeente behandeld; zekerlijk geschiedt dit nog niet overal en door allen op de beste wijze; zekerlijk is dit thans, over het geheel, veel beter dan in vroegere dagen, (de vroegste dagen der Christenheid willen wij echter uitzonderen;) hierin zijn wij het met dezen Schrijver volkomen eens; en wij durven ieder' Christen daarenboven aanraden, om, in de weken, voor de lijdenspredikatiën bestemd, bij afwisseling, nu eens het werk, dat thans voor ons ligt, dan weder eenig ander soortgelijk, ter herinnering van hetgeen hij hoorde, ter aanvulling en nadere wijziging daarvan, en in het geheel tot stichting van zijn huisgezin, te gebruiken. Wij beloven hem daarvan opwekking en blij-

vend nut; zijne aandacht wordt daardoor gefcherpt, en zijn gemoed tot de openbare leerredenen voorbereid; zoodanige Christelijke oefeningen geven voorzeker in de huisgezinnen overvloedige aanleiding tot leerzaam onderhoud, en vermeerderen en bevestigen alzoo het huisfelijk genoegen. Dat tot zoodanig heilzaam gebruik reeds ettelijke gefchikte werken voorhanden zijn, is geene voldoende reden, om de uitgave van dezen arbeid des Heeren REDDINGIUS af te keuren. Verfchillende lezers hebben toch eenen verfchillenden fmaak; ook verlangt men wel eens afwisfeling, en *variis modis bene fit.* Echter willen wij hiermede iederen prediker, zelfs niet iederen gefchikten prediker over de lijdensftoffen, geenszins opwekken, om zijne leerredenen ter perfe te geven; en, openhartig gefproken, zouden *wij voor ons*, in des Doctors geval, juist geene fterke roeping gevonden hebben, om deze opftellen te doen drukken; hoewel wij geenszins twijfelen, of hij geeft daarmede aan een aantal lezers genoegen, en het ons niet bevreemdt, dat hij door den bijval zijner vroegere werken daartoe werd uitgelokt. De reden van dit ons gevoelen is niet, omdat wij in dezelve van belang te berispen vinden, maar omdat wij noch in den inhoud, noch in de wijze van behandeling, *iets bijzonders* hebben opgemerkt, hetgeen niet ook bij de mondelinge of fchriftelijke voordragt van anderen evenzeer te vinden is, en men echter natuurlijk *iets* van dien aard bij de uitgave van een zoo dikwijls behandeld werk verwachten zou. Het is waar, de Leeraar hoopt, dat hij alzoo misfchien zal medewerken ter bevordering van die eenvoudige, algemeen bevattelijke, leerzame en troostrijke behandeling dezer zoo opmerkelijke gefchiedenis; maar dit mag dan ieder oordeelkundig leeraar, die jaarlijks deze zelfde ftoffen behandelt, evenzeer van zijnen arbeid hopen, en zoo kwam er aan het drukken van deze foort van predikatiën geen einde; — ook wil de Doctor zich geenszins ten leermeester van zijne ambtgenooten opwerpen, maar fchikt zijn werk enkel tot huisfelijk gebruik voor Christelijke toehoorders in den tijd voor Pafchen; maar, indien daartoe

al

en genoegzame geschikte voorraad reeds gevonden ; geldt dit echter alleen voor eenvoudigen en minver-ıden; voor welken dit werk, hoewel het in twee dee-. afloopen, nog te kostbaar is. Dan, ieder volgt zijne ; en, daar deze opstellen bewijzen opleveren van le uitlegkunde, goeden smaak en gezond verstand, dit dezen Leeraar gaarne toegestaan, wat ons be-al hebben wij dan bij hem ook niets, dat nieuw of ler was, gevonden; hij behoeft ook voor de uitgave verontschuldiging te maken; daar niemand toch tot oopen gedwongen wordt, is een „ *car cela est no-n plaisir*" iets, dat iederen schrijver buiten verant-ling stelt.

j hebben deze *beschouwingen* of *afdeelingen* hier bo-*eerredenen* genoemd; want dat zijn zij inderdaad ook uitgave gebleven, welk eene rigting de Leeraar nu ıan dezelve gegeven hebbe bij den druk; het zijn lenen, nagenoeg in denzelfden smaak alle bearbeid, ardoor vrij eenzelvig, en alleen wat de verklaring , naar het ons voorkomt, een weinig bekort. Na eheel uitgedrukten tekst, volgen telkens: 1) ophel-e aanmerkingen, 2) omschrijving, 3) overweging en inhoud, 4) praktikale aanmerkingen. En daar het leerredenen zijn, is geheel dit werk zeer geschikt . katerns gesneden, en zoo medegenomen te worden n predikstoel; het zal naauwelijks voor iemand noo-jn, zelfs eenmaal na te lezen, wat men preken wil; aar eenig menschenverstand gebruiken kan, geeft zon-oeite aan het meer abrupte in het begin de noodi-ouding. — Voor jeugdige leeraren, die niet gaarne willen arbeiden, is alzoo dit werk eene vrij goede en gemakkelijke *pons*. Daarom vooral ook wenschten wij, et in meer afgelegene gemeenten in de handen van vele *rders* kwam, en vlijtig werd nagezien.

e gaarne wij deze leerredenen voor de gemeente waar-elverdienden lof geven, willen wij daarom niet zeggen, lle ons evenzeer behagen, en dat zij boven iedere be-

risping zijn. Over het geheel zien wij niet gaarne iederen lijdenstekst op dezelfde *wijze* behandeld, en hebben liever in iedere leerrede daarbij de hoofdvoorſtelling en het doorloopende denkbeeld: *de lijdende Heiland.* Hoezeer ook een aantal nuttige aanmerkingen en lesſen zich als van zelve voordoen, gelooven wij niet, dat het doelmatig zij, die opzettelijk op te nemen en te behandelen bij die gelegenheid, dan alleen als daartoe ſtrekkende en daarmede in het naauwst verband. Dit is nu weder in *ons* oog de éénige *regte* wijze van het behandelen dezer ſtoffen in de lijdensweken, welke wij echter niemand opdringen, en wij meenen, dat het, bij het behoorlijk verdeelen der taak, geene moeite is, om ook alsdan herhaling en eenzelvigheid te vermijden, en dat de geſchiedenis van zelve aanleiding geeft, om uit een telkens nieuw en belangrijk oogpunt *den lijdenden Zaligmaker* voor te ſtellen.

Bij de behandeling van den Heer REDDINGIUS wordt de aandacht, dunkt ons, wel eens al te zeer van het eigenlijk doel dezer leerredenen afgeleid, en wordt de afleiding der praktikale lesſen uit den tekst wel eens wat ver gezocht: b. v. *Matt.* XXVI: 6—10. *het koopen van den akker des pottebakkers.* 1. Gelukkiger is hij, die zijne eigene verkeerdheden leert kennen, dan die de misſtappen van anderen ziet. (Hoe ligt dit in den tekst? Het geld mogt niet *in* de offerkist, omdat er een ſlecht gebruik van was gemaakt. Judas had onbetamelijk gehandeld, door geld aan te nemen tot overlevering van eenen medemensch. Maar, dat zij tot zulk een einde geld *uit* de offerkist genomen hadden, enz. bedachten zij niet.) 2. In kleinigheden naauwgezet te zijn, is wel goed; maar het voorname behoort daarom niet verwaarloosd te worden. 3. Hij is niet waarlijk deugdzaam, die goed doet om zijn geweten gerust te ſtellen over zijne ondeugden, en om eenen naam bij de wereld te maken. 4. De Voorzienigheid doet den raad der arglistigen voor hen tot ſchande verſtrekken; maar de zaak van J. C. zal zij ſteeds doen zegevieren. — Nuttige waarheden en lesſen, maar niet de regte toepasſing van eene

pas-

epreek in ons oog; de laatste alleen, misschien anders
edrongen dan hier geschiedt, daartoe geschikt.
o is dan ons oordeel over dit werk: goede, vrij goe-
erredenen, die de geschiedenis oordeelkundig ophelde-
en vele heilzame lessen daaruit afleiden; over het ge-
eigenlijk niet, wat wij van lijdenspreken verwachten.
verk, dat al, en ook wel niet, zonder groote schade
edrukt worden. Dit eerste deel bevat 22 afdeelingen,
an de laatste *Luc.* XXIII: 13—16 behandelt.

---

voor de Jeugd, door J. H. VAN DER PALM. *Iste*
k. XII, 182; *IIde Stuk*, 192 *Bl. Te Leyden, bij*
du Mortier en Zoon. 1811 *en* 12. *In* 8*vo. f* 1-16-:

waneer een man, die alleen gewoon is voor volwas-
te spreken en te schrijven; een man, wiens post eigen-
dert, de geheimen der gewijde taalgeleerdheid, en
in der heilige oorkonden van ons geslacht, te ont-
n voor jongelingen, die, voor dieper navorschin-
tbaar, door hem tot het gewigtig ambt van Christen-
r opgeleid worden, — wanneer een man, die met
geest meestal in de hoogere gewesten verkeert, welke
bezigheden voor hem ontsluiten, — wanneer zulk
an in de lagere kringen der kinder-wereld afdaalt,
et woord te voeren tot dezulken, wier verstand zich
egint te ontwikkelen, en nog ontbloot is van kun-
len, — wanneer hij, in de taal van kinderen, voor
ren spreken en schrijven, en de belangrijkste waarhe-
n eenen, voor het kinderlijk verstand en hart geschik-
vorm wil voordragen; dan zal het groote verschil dezer
pogingen ons doorgaans een' ongunstigen uitslag doen
tellen. Immers, hoe zeldzaam is de vereeniging van
ekwaamheden, waardoor de mensch even gemakkelijk
k tot het eenvoudig en natuurlijk gesprek met kinde-
als hij zich verheft tot de hoogte van taalkundige en

198

gedgekeerde onderzoekingen! Intusschen, wij moeten be
kennen, dat die vrees ons slechts in geringe mate bekroop
toen wij vernamen, dat de Heer VAN DER PALM di
taak op zich genomen, en zijne pen aan het godsdiensti
onderwijs der jeugd had toegewijd. Wij kenden, wel i
waar, den man alleen uit zijne schriften voor volwassenen
als uitlegger der H. S., als prediker, en als redenaar;
maar wij hadden in die schriften zulk eene juistheid van
ontwikkeling, zulk eene klaarheid van voorstelling, zulk
eene warmte van gevoel, en zulk eene eenvoudigheid van
stijl bewonderd, dat wij ook het beste verwachtten voo
het vak, waaraan hij nu zijne krachten had beproefd, e
een' even uitmuntenden onderwijzer van kinderen in he
voorspelden. Deze bedenkingen verkregen nog meer gewi
bij ons door eene aanmerking, welke onder het lezen va
de schriften des Heeren VAN DER PALM zich dikwijl
onwillekeurig aan ons opdrong, dat namelijk het peilen
van de diepten der wijsgeerte niet zoo zeer het vak schijn
te zijn, waarin hij in zijne volle waarde schittert, als we
het spreken van de taal der natuur en der waarheid. Daar
enboven voelden wij, dat het onderwerp zelf, aan well
behandeling hij zijne bekwaamheden had toegewijd, de
gunstigen uitslag van zijne pogingen moest bevorderen
Het is, namelijk, de *Bijbel*, welken hij voor kinderen ve
klaart; het is de godsdienstige geschiedenis van ons geslacht
welke hij voor kinderen ontwikkelt; het zijn godsdienstig
waarheden, welke hij hun tracht in te prenten. Voor
zulke waarheden nu is het kinderlijk gemoed vooral vat
baar, dewijl zij daarin gegrond zijn. Het verstaat en gevoel
volkomen de taal der ware welsprekendheid, of der zuiver
natuur, omdat die taal daaruit voortvloeit. Welk een
heerlijk geheel van waarheid, van kracht en bevalligheid
moet er dus geboren worden, wanneer onderwerp en vorm
alzoo zamenwerken!

Wij verheugden ons derhalve, toen wij zagen, dat d
Heer VAN DER PALM zijne uitstekende begaafdhede
aan eene verklaring des Bijbels *ten dienste der jeugd* ha
b

besteed. Wij verheugden ons, dat de jeugd nu ook gebruik zou kunnen maken van den arbeid eenes mans, die tot hiertoe alleen voor volwassenen werkzaam geweest was; en wij wenschten haar geluk, dat zij zich door zulk een' voortreffelijken leidsman zou zien voorgelicht tot het regt verstand van die schriften, welker geest met het zuiver gevoel hares harten zoo volkomen overeenstemt.

Om het werk in zijne wezenlijke waarde meer algemeen te doen kennen, zullen wij de bedoeling en den aanleg van hetzelve trachten open te leggen, volgens de opgave daarvan in het voorberigt.

De algemeene titel van het boek is: *Bijbel voor de jeugd.* Achter dezen is nog een bijzondere titel gevoegd, betrekkelijk tot dat gedeelte der H. S., hetwelk in elk stuk behandeld wordt, luidende: *Bijbelsche tafereelen.* Zoo heeft het eerste stuk nog den bijzonderen titel: *Bijbelsche tafereelen uit de geschiedenis der eerste menschen;* en het tweede: *Bijbelsche tafereelen uit de geschiedenis der oude wereld.* Door deze inrigting kan elk stuk, naar de bedoeling van den Schrijver, tot het gebruik van school- of kerk-prijzen voor de jeugd dienen.

Eene doorloopende Bijbelverklaring is de inhoud van dit boek. — „ Door Bijbelverklaring," zegt de hoogeerw. Schrijver in het voorberigt, „ versta ik, eene eenvoudige opheldering van den inhoud des Bijbels, waarbij de voorvallen, in denzelven verhaald, in hun natuurlijk licht, en, zoo veel mogelijk, aaneengeschakeld worden voorgesteld, met bijvoeging tevens van zoodanige aanmerkingen en herinneringen, als geschikt zijn, om het nuttig gebruik van dit onschatbaar boek te bevorderen." — Hij bedoelt met de *jeugd*, waarvoor hij schrijft, „ jonge lieden van beide sekfen, die den Bijbel reeds met vrucht en nut lezen kunnen; die ten minste den ouderdom van twaalf jaren bereikt hebben, en voor wie men in denzelfden stijl kan schrijven, als voor volwassenen." Echter wil hij het gebruik van zijn werk niet alleen tot zulke jonge lieden bepalen; maar hoopt, dat zij, die in jaren verder ge-

vorderd zijn, en onderrigt in den Bijbel noodig hebben, hetzelve met eenig voordeel zullen kunnen in handen nemen. — De Autheur heeft zich bij het schrijven verbeeld, „ jonge lieden voor zich te hebben, met wie hij over een gedeelte des Bijbels sprak; voor wie hij de voorkomende zwarigheden uit den weg ruimde; aan wie hij de eenvoudige toedragt der gebeurtenissen, den natuurlijken zin der spreekwijzen openleide; wie hij de waarheid en schoonheid van het verhaalde deed begrijpen en waarderen; en voor wie hij nu en dan, echter niet te dikwijls, om er den indruk niet van te verflaauwen, een woord van nuttige toespraak en vermaning daarbij voegde." — Over het gebruik van dit boek drukt hij zich in dezer voege uit: „ In de huisgezinnen zou men eerst dat gedeelte des Bijbels, waarover ieder hoofdstuk handelt, en daarna het hoofdstuk zelf kunnen doen voorlezen; hetgeen dan gereedelijk tot verdere gesprekken, of althans tot verdere overpeinzingen, aanleiding zal geven." — Om de duisterheden, welke in het begin van den Bijbel den lezer ligtelijk zouden kunnen afschrikken, op te helderen, en alzoo de waarde der heilige boeken te handhaven, betuigt hij de eerste vier hoofdstukken van Genesis vrij uitvoerig te zullen behandelen. Echter wil hij niet, dat men naar die uitvoerigheid de uitgebreidheid van het geheele werk zal beoordeelen. „ In het vervolg, althans van de Aartsvaderlijke geschiedenis af," zegt hij, „ zal alles gemakkelijker voortgaan. Over de Mozaische wetgeving zal ik, met de opgave van den algemeenen geest derzelve, en eenige voorname aanmerkingen daarover, volstaan. De Regter-tijden zullen ons wel weder moeijelijkheid baren; maar de verdere geschiedenis des Ouden Verbonds zal in weinige stukken kunnen afgehandeld worden. Ten aanzien der zoogenoemde Poëtische boeken, en de dichterlijke redevoeringen van de Profeten, zal ik slechts, in weinige klare vertoogen, den inhoud, aard en zamenstelling derzelve pogen in het licht te stellen, en met enkele proeven te staven. Er zullen echter hiertoe, voor het Oude Testament alleen, ten minste tien zoodanige stukken, als het tegenwoordige is, vereischt worden." Op

Op dit voorberigt laat de Schrijver eene *inleiding*, of eene toespraak aan zijne *jeugdige lezers en lezeresfen*, volgen, over den eigenlijken aard van zijn gefchrift. Hij ontwikkelt daarin, op een' innemenden en eenvoudigen toon, het voornaamfte van 't geen hij in het voorberigt heeft opgegeven; zoekt den kinderen een betamelijk gevoel van hunne waarde, en van het belang hunnes jeugdigen ouderdoms, in te prenten; fpreekt met warmte over den Bijbel, het oudfte, rijkfte en nuttigfte boek; dringt de noodzakelijkheid en de wijze eener nadere opheldering en verklaring van hetzelve aan, en berigt, wat hij te dien einde hoopt te doen. Deze toefpraak kan haar doel niet misfen bij kinderen, wier gemoed openftaat voor de waarheden van den Godsdienst; zij is volkomen gefchikt voor hun verftand; zij moet hun hart innemen door de warmte, de hartelijkheid en opregtheid, welke hare kenmerken zijn, en een' ieder het beste doen verwachten van het boek zelve.

Wij zien uit deze opgave van den aard des werks, dat hetzelve geenszins zal dienen, om den Bijbel bij de jeugd te vervangen, of als een uittrekfel haar ten gebruike te ftrekken. In den nieuweren tijd heeft, wel is waar, het gevoelen vrij algemeen in Duitschland, en zelfs ook bij ons meer of min veld gewonnen, dat de Bijbel, om zijn' ouderwetfchen vorm, om zijn verouderd fpraakgebruik, en het Oostersch gewaad, waarin de zedelijke en godsdienftige waarheden gehuld, ja verborgen zijn, als boek voor de jeugd min gefchikt is, en of door zedelijke en godsdienftige leesboeken vervangen, of ten hoogfte flechts in een *uittrekfel* moet gelezen worden. Van daar die veelvuldige pogingen, om den Bijbel, ja den geheelen Godsdienst, te fchikken en te plooijen naar de zoogenoemde *behoeften van den tijd*; van daar die Bijbelvertalingen, die de aloude oorkonden van ons geflacht in gefchiedboeken van onze tijden herfchiepen, (waarin BAHRDT met zijn gedrogtelijk werk voorging;) van daar die veelvuldige hulpmiddelen, om der jeugd het lezen van den Bijbel overtollig te maken; en van

daar ook die uittrekfels uit den Bijbel, waarin, door angstvallige fchikking naar de begrippen en den geest onzer eeuwe, het kenmerkende in voordragt en ftijl geheel niet meer te vinden is. Zonder deze pogingen in 't algemeen te wraken, en het goede, daardoor bewerkt, geheel te loochenen, kunnen wij aan dezelve toch maar een zeer bepaald nut toekennen, en meenen, dat het gebruik der bedoelde boekjes, hoe voortreffelijk dan ook in hunne foort, tegen het lezen der H. S. zelve nimmer kan opwegen. ô! Wie den Bijbel, zoo als hij thans is, onder welk voorwendfel ook, aan de jeugd onttrekt, onttrekt haar het dierbaarfte gefchenk; want niets ter wereld kan vergoeden de beste aanleiding ter ontwikkeling van hare vermogens, en ter vorming van haar hart tot deugd en godsvrucht; het voortreffelijkst handboek van die levenswijsheid, welke in lateren tijd haren voet voor afdwalingen beveiligen, en op het pad des heils zal bevestigen. Het moge al eens waar zijn, dat de Bijbel, om de bijzondere kleur, welke hij van tijd en volk en taal heeft aangenomen, hier en daar minder duidelijk is voor het jeugdige verftand; maar is hij in een ander opzigt, en wel met betrekking tot den eigenlijken geest en inhoud, niet zeer klaar voor het kinderlijk gemoed? Trouwens, *hij* kent noch den geest des Bijbels noch den aard van het reine jeugdige hart, die niet gevoelt, dat er eene volmaakte zamenftemming tusfchen deze beiden beftaat; *hij* weet niet, dat het eenvoudig oog de verhevenfte waarheden vaak door het Oostersch gewaad heen ontdekt, die het woord des levens door menfchelijke hulpmiddelen wil zien vervangen. Zoo weinig nut dergelijke boeken ftichten, wanneer zij de plaats van den Bijbel innemen en op zichzelve gebruikt worden, zoo veel voordeels kunnen zij integendeel aanbrengen, wanneer zij te gelijk met de H. S., tot beter verftand van dezelve, der jeugd in handen gegeven worden.

Alle deze, en zekerlijk nog meer andere en gewigtiger bedenkingen over het lezen van den Bijbel voor de jeugd in dien vorm, waarin wij denzelven thans bezitten, zijn bij

den Heer VAN DER PALM buiten twijfel opgekomen, toen hij het ontwerp van dit werkje vormde. Zij hadden bij hem, die, door zijne grondige kennis van den geheelen vorm der H. S., het kenmerkende van dezelve zoo wél weet te waarderen, gewisselijk oneindig meer kracht, en bepaalden ook zijn besluit, om een bijbelsch leesboek te schrijven, dat, *bij het lezen van den Bijbel zelven*, met vrucht ter verklaring zou kunnen worden gebruikt. Dank zij den begaafden Schrijver en warmen Bijbelvriend voor dit besluit! dank voor dit geschenk!

Het eerste stuk behelst de volgende hoofdstukken: 1) Verhaal van de schepping der wereld. Genes. I en II: 1—3, bl. 9—27. 2) De jeugd en onschuld des menschdoms. Genes. II: 4—25. bl. 27—55. 3) Verhaal van des menschen val. Genes. III: 1—6. bl. 55—73. 4) Vervolg der geschiedenis van des menschen val. Genes. III: 7—15, bl. 73—91. 5) Slot der geschiedenis van des menschen val. Genes. III: 16—24. bl. 91—119. 6) Kaïn en Abel. Genes. IV: 1—8. bl. 119—143. 7) Kaïn voor God te regt gesteld. Genes. IV: 9—16. bl. 143—161. 8) Lotgevallen van Adam en Kaïn, na den dood van Abel. Genes. IV: 17—26. bl. 161—182. — In het tweede stuk worden de volgende onderwerpen behandeld: 1) Geslachtregister van Adam tot op Noach. Genes. V. bl. 1—27. 2) Vervolg van Noachs geslachtregister. Genes. V. bl. 27—49. 3) Algemeen zedebederf van het menschdom. Genes. VI: 1—13. bl. 49—73. 4) Over den zondvloed en de arke. Genes. VI: 14—22. bl. 73—101. 5) Verhaal van den zondvloed. Genes. VII en VIII: 1—14. bl. 101—123. 6) Uitgang uit de ark. Genes. VIII: 15 tot IX: 7. bl. 123—145. 7) Slot der geschiedenis van Noach. Genes. IX: 8—29. bl. 145—171. 8) Nieuwe bevolking der aarde. Genes. X en XI: 1—9, bl. 171—192.

Wanneer wij betuigen, dat alle die onderwerpen over 't geheel met de diepste kennis van zaken, met de grootste duidelijkheid, met den keurigsten smaak en de innemendste bevalligheid zijn behandeld, zeggen wij niet meer, dan het

al-

algemeen bekende, niet meer, dan wat een ieder, die den Heer VAN DER PALM uit zijne overige geschriften heeft leeren kennen, vooraf veronderstellen, en na de lezing van het boek ook voorzeker zal toestemmen. Trouwens, ook hier zien wij, dat de man in den Bijbel en de Bijbel-wereld geheel te huis; dat hij met de denkwijze en de taal, met het leven, met de zeden en gebruiken der menschen uit de gewijde oudheid zoo volkomen vertrouwd is, dat hij alles, wat daaruit licht ontvangen moet, in zijne reine, objective waarheid weet voor te stellen. Zijne eenvoudigheid en klaarheid van voorstelling, zijne tooverkracht in stijl en in taal verloochenen zich daarenboven ook geenszins; neen! wij zien juist hier de beslissende proeve van zijne welsprekendheid, daar hij de belangrijkste en zelfs ingewikkelde zaken door dezelve voor het kinderlijk verstand weet op te helderen en te verduidelijken; zoo echter, dat ook de volwassene en beschaafde het als voor zich geschreven beschouwen moet.

Intusschen kunnen wij, bij dezen opregten lof, niet ontkennen, dat de Heer VAN DER PALM, naar ons gevoel, hier en daar schijnt te vergeten, dat hij voor kinderen tusschen twaalf en vijftien jaren schrijft. Wij staan gaarne toe, dat deze mindere duidelijkheid veelal wordt veroorzaakt door de onderwerpen, welke niet altijd in zedekundige en godsdienstige waarheden, maar somwijlen in wetenschappelijke, oudheid- en tijdrekenkundige onderzoekingen bestaan, die, met alle vermogen van taal en stijl, onmogelijk tot grootere klaarheid kunnen gebragt worden; doch dit neemt de aanmerking niet weg. Integendeel is die aanmerking juist tegen die onderwerpen gerigt. Het komt ons namelijk voor, dat vele van dezelve de bevatting van kinderen in dien levenstijd nog te boven gaan, en dat ook sommige redeneringen gebouwd zijn op eene dieper en uitgebreider kennis van wereld en van menschen, dan men gewoonlijk bij hen in die jaren kan vooronderstellen.

Eene andere eigenschap, welke ons in een geschrift, voor kinderen bestemd, minder behaagt, is de polemische

aard

aard van hetzelve. Wij bedoelen de dikwijls voorkomende bestrijdingen en wederleggingen der gevoelens en opvattingen van andere Bijbeluitleggers. Bij alle verdienste, welke deze wederleggingen, op zichzelve beschouwd, ook mogen bezitten, schijnen zij ons hier niet op hare plaats te staan, en niet overeen te komen met het oogmerk van den Schrijver, 't welk, volgens zijne eigene opgave, in eene eenvoudige opheldering des Bijbels voor de jeugd bestaat. Zoodanig eene opheldering nu heeft niets gemeen met de wederlegging der gevoelens van andersdenkenden. Het kind leest den *Bijbel* in zijne eenvoudigheid, met het vaste geloof aan de waarheid van *denzelven*, en zonder te denken aan de mogelijkheid van verdraaijing en ondermijning. Het behoeft daarom ook nog niet gewaarschuwd te worden tegen pogingen, welke die onedele strekking hebben, en het kan door *zoodanige* waarschuwingen wel eens in zijn kinderlijk geloof geschokt worden, in plaats van zich daarin bevestigd te zien.

Deze aanmerkingen verkrijgen bij ons nog meer gewigt, daar die wederleggingen ons veelal schijnen voort te komen uit eene overdrevene zucht, om alles naar de letter op te vatten, en bijkans nergens eene andere verklaring te laten gelden. Wij vereeren deze zucht als loffelijk, en achten haar zeer geschikt, om den Bijbel, zoo als wij denzelven bezitten, te handhaven; maar wij meenen tevens, dat zij werkelijk nadeel kan doen aan de wezenlijke waardering der H. S., en aan de vereeniging der strijdende partijen, wanneer zij overdreven wordt. Daardoor vervoerd, wordt men wel eens onregtvaardig tegen de pogingen van uitleggers, die van ons verschillen, en schrijft dezelve aan onedele beginselen toe, aan de zucht om de bijbelsche berigten tegen te spreken en naar zijnen zin te verdraaijen, terwijl niets dan opregte belangstelling in de handhaving van de eer der H. S. de bron daarvan was. Het is zoo, de ontwikkeling van den Heer VAN DER PALM is zoo meesterlijk, en de voorstelling zoo klaar, dat elk betwist punt daardoor altijd een' hoogen graad van waarschijnlijkheid verkrijgt; echter geloo-

looven wij, dat er veel meer toe vereischt wordt, dan het bijgebragte, om sommige punten, b. v. de erkende mogelijkheid, dat Adam de uitvinder van het letterschrift is geweest, voor de regtbank van wijsgeerte en geschiedkunde te voldingen.

Doch in 't algemeen schijnen dergelijke wederleggingen ons weinig af te doen, omdat de onderscheidene opvattingen en verklaringen afhangen van de onderscheidene standpunten. Wij hadden uit dien hoofde gewenscht, dat de Heer VAN DER PALM zijne jeugdige lezers en lezeressen vooraf op het standpunt had gesteld, waaruit zij den Bijbel behooren te beschouwen. Dit zou, onzes inziens, eene allernuttigste, ja onontbeerlijke *inleiding* geweest zijn tot het regt verstand van het boek zelve, en zou die wederleggingen veelal overtollig hebben gemaakt.

Des dispositions innées de l'ame et de l'esprit, du Matérialisme, du Fatalisme et de la Liberté morale, avec des réflexions sur l'Éducation et sur la Législation criminelle. Par F. J. GALL et G. SPURZHEIM. A Paris, chez *F. Schoell.* 1811. 8vo. pp. 397.

De inhoud van dit boek wordt door den titel vrij naauwkeurig aangewezen, en de naam van een der Autheurs zal gereedelijk de waarheid doen vermoeden, ten opzigte van het bijzondere doel, waaraan de behandeling van zoo algemeene onderwerpen hier wordt dienstbaar gemaakt. Eigenlijk bevat dit afzonderlijk stuk slechts een deel van een grooter werk over de bekende Schedelleer (*) in het algemeen;

(*) Bij een der Uitgevers van dit *Tijdschrift*, J. W. IJNTEMA, zijn nog eenige weinige exemplaren voorhanden van het belangrijk werkje, getiteld: *Herinneringen uit de Lessen van* F. J. GALL, *Med. Doct. te Weenen, over de Hersenen, als onderscheidene en bepaalde werktuigen van den Geest, gehouden te*

; te weten dat gedeelte, hetwelk aan de verdediging van
eide leer tegen onderscheidene verwijten en bezwaren
gewijd. In drie stukken vervalt deze soort van verde-
rift, welker eerste *over de aangeboren eigenschap-*
er ziele, het ander *over noodlot en zedelijke vrij-*
het derde *over opvoeding en* vooral *lijfstraffelijke*
ving handelt. Niet alle deze verschillende onderwer-
:hijnen ons toe even gelukkig, even goed, even vol-
ıd voor de onschuld en aannemelijkheid van het Gall-
telsel, in het licht te zijn gesteld. Het eerste, tegen
erdrijvers van LOCKE's leer, tegen HELVETIUS
lere Fransche wijsgeeren, alle onze hoedanigheden, als
:h, aan opvoeding, gewoonte en wetgeving toeschrij-
, tegen LAMARQUE eindelijk en zijne medestanders
t, die ook het dier zichzelven vormen, of wel door
oeval doen vormen laten; dit stuk, zeggen wij, schijnt
e, der waarheid en naauwkeurigheid meestal aan de
te gaan. Niet zonder belangstelling zal het, daaren-
, iemand lezen; schoon hij ook achten moge, dat
ele zaken geen bewijs behoefd, derzelver tegenspre-
eene weerlegging verdiend hadden. De beschouwing
n mensch blijft toch altijd hoogst gewigtig; en, moet
ok dikwijls op het oude terugkomen, en het be-
als onbekend zien of althans meenen te zien verkla-
:ene enkele schrede vordering, een enkele lichtstraal,
nkele nieuwe opmerking, is hier misschien uren ar-
waardig. Het bestek laat ons niet toe, zoodanige
e punten, hier welligt voorkomende, zorgvuldig op
ken en als zoodanig te doen kennen. Eenige weinige
sche voorbeelden, hoedanigen de Schrijvers velen be-
, en waardoor zij de lectuur niet weinig veraangena-
mogen, ten aanzien van dit deel, de plaats van
:sel zoo wel, als bedenkingen, vervullen.

Va-

sterdam, en opgeteekend door zijnen Toehoorder M. STU-
De prijs is 25 st.

Vader MABILLON had in zijne kindschheid slechts zeer beperkte geestvermogens; maar, te midden van zijne middelmatigheid, ontving hij eene zware hoofdwonde, en van dat oogenblik af aan spreidde hij grootsche talenten ten toon. — Een jongeling had tot zijn dertiende jaar in niets kunnen slagen. Hij viel boven van een' trap, kreeg verscheiden gaten in het hoofd, en, na zijne genezing, vervolgde hij zijne studiën met de meeste onderscheiding. — Een ander, 14 à 15 jaar oud, gaf insgelijks weinig hoop. Hij viel, te Koppenhagen, van de vierde verdieping den trap af, en sedert dezen val ontwikkelden zich in hem groote verstandelijke vermogens. Deze verandering was de eenige niet. Men had tot hiertoe geene de minste kwade eigenschap in hem gekend, en, na denzelfden val, vertoonde hij een zeer slecht karakter, dat hem, in het vervolg, uit een' aanzienlijken post verjagen, en in eene gevangenis deed opsluiten. — Wij kennen een meisje van 9 jaar oud, welks hoofd aan de regterzijde eenen stoot ontvangen heeft. Sedert klaagt zij over pijn, die zij aan de linkerzijde van het hoofd gevoelt, en die gemeenschap oefent met de plaats, waar zij den slag ontvangen heeft. Van tijd tot tijd is haar regter arm verslapt, en bijna verlamd; hare onderkaak beeft zonder ophouden; zij wordt gedurig door stuipen overvallen. Maar, van den anderen kant, hebben hare verstandelijke vermogens een' ongemeenen trap van opgewektheid verkregen, en, schoon ze slechts in haar elfde jaar is, zouden de trekken van haar gelaat, en haar ten uiterste gezet gedrag, haar voor eene volkomen gevormde vrouw doen nemen. —— HALLER spreekt van eenen dwaas, die, eene zware hoofdwonde ontvangen hebbende, gezond verstand bezat, zoo lang de wond duurde; maar in zijne onnoozelheid terug viel, zoodra de wond genezen was.

Op dit eerste stuk is het tweede eenigermate gegrond. Doch hetzelve schijnt ons toe, veel minder grondig te moeten geacht worden. Wij willen wel bekennen, steeds tot hen behoord te hebben, die geene verdediging der Schedelleer, tegen het verwijt van Materialismus en Fatalismus;

het

het verwijt, dat des menschen bedrijf daardoor noodzakelijk bepaald, en zijne vrijheid weggenomen zou worden, in het minste noodig achtten. Immers aanleg en neiging voeren niet altijd dwang met zich. Deden zij dit, de leer der temperamenten, die der opvoeding en omstandigheden, als van den grootsten invloed op ons denken, gevoelen en handelen, zou al mede op vernietiging der vrijheid uitloopen. Bij ons, derhalve, die den uitvinder van het nieuwe stelsel in zijne bijzondere begrippen zoo naauwkeurig niet kenden, zou deze verdediging al ligt eene verkeerde werking doen, zoo wij niet gewoon waren het eigenlijke stelsel te onderscheiden van alle de bijzondere verklaringen en vooral toepassingen, *schoon door* den ontwerper zelv' daaraan toegevoegd; het Kantianismus, b. v., geenszins vijandig achtende tegen de Openbaring, schoon KANT zelf er genoeg voor uitkomt in geene Openbaring te gelooven. Immers, de *Schrijvers* dezer verhandelinge laten zich niet slechts nu en *dan* op eene wijze uit, die zekerlijk van het aangetijgde verwijt niet wel zou zijn vrij te pleiten. Zij grijpen ook met hand en tand aan, wat maar eenig geheiligd gezag aan eene zekere noodlottigheid kan bijzetten; sparende daartoe noch de H. Schrift, wier uitdrukkingen in den volsten zin der beide voorbeschikkers en voorstanders van zedelijke onmagt worden opgevat, noch de Kerkvaders, en wel inzonderheid AUGUSTINUS, noch latere leeraars en wijsgeeren uit de Roomsche kerk, ingevolge het begrip der Jansenisten, naar deze zelfde zijde overhellende. En eindelijk ontbreekt het hier, gelijk, helaas! nog bij zoo velen, aan het regt begrip van zedelijke vrijheid. Tusschen willekeur, namelijk, en overwigt van beweegredenen, moet eene keus geschieden; men verkiest natuurlijk het laatste, en weet nu welhaast geen ander onderscheid tusschen vrijheid en noodzakelijkheid, dan dat de eerste met bewustheid gepaard gaat. Het is waar, dit onderwerp behoort tot de bovenzinnelijken, over welke het altijd moeijelijk is een volkomen licht te verspreiden. Doch, is het dan inderdaad zoo geheel onbegrijpelijk, dat ons verstand, of liever onze rede, aan elken

ken mensch een inzigt van betamelijkheid, van pligt schenkt, hetwelk met al het bijzondere, ons aangaande, met ons belang, met onze neiging, met onze omstandigheden, niets gemeens heeft, dikwijls vierkant strijdt, en toch niet minder streng gebiedt? Is het onzinnig, en niet veeleer zeker, dat deze hoogere vlugt van onzen geest ons, inderdaad, verheft boven de geheele zinnelijke natuur, met hare wetten, met hare bepalingen, met hare invloeden; voor zoo verre, namelijk, als wij inderdaad willen, voor zoo verre als van onweerstaanbaarheid gesproken wordt? Immers, de eenvoudigste redenering kan dit ophelderen. Ik heb mijn woord gegeven, mijne trouw verpand, de heiligste verbindtenis aangegaan, en ik blijf daarbij, schoon alles mij tot het tegendeel noopt; want mijne rede heeft duidelijk ingezien, dat zonder waarachtigheid en trouw geene verbindtenis, geene maatschappij, geene menschelijke volkomenheid en geluk kunnen bestaan. Datgene, waarop het algemeene, en dus ook mijn heil, die tot het algemeen behoor, eeniglijk kan rusten, zou door mij worden aangetast, zoo ik ontrouw wilde worden. Het is dus eene algemeene wet, zoodanig eene wet als de schepper, hetzij der maatschappij in eenig bijzonder land, hetzij des menschdoms over de geheele wereld, voor noodzakelijk en gezaghebbend erkent, tot wier kennis zich de mensch verheft. Volgt hij die, dan handelt hij zoo vrij, alsof hij geheel onafhankelijk ware, alsof hij geen egoïsmus kende, in één woord als God zelf. — Bij gebrek aan dusdanig begrip der vrijheid, is altijd eene wijde deur voor misverstand en misbruik geopend. En het komt ons voor, dat deze omstandigheid den Schrijveren voorhanden zeer welkom is geweest. Wij willen althans niet ontkennen, dat hunne Hersenleer ons, in menig opzigt, een veel te materialistisch, te werktuigelijk aanzien verkrijgt, ja nu en dan walgelijk en belagchelijk wordt; schoon, van de andere zijde, de bijzondere, letterlijk aangevoerde tegenbedenkingen, vooral van den Hoogleeraar ACKERMAN, vrij gemakkelijk en volkomen schijnen uit den weg geruimd te worden.

Het

Het laatste stuk geldt de toepassing der leer van GALL op bestuur en bestraffing der menschen. En hier voldoet hij; naar ons inzien, weer oneindig beter. Eene neiging toch kan tegengegaan, kan opgewogen of door dwangmiddelen volstrekt betoomd worden. En, het moge dan al onmogelijk zijn, eene volkomene regtvaardigheid uit te oefenen, omdat de verzoeking te ongelijk en niet wel juist te beoordeelen is; de veiligheid en het belang der maatschappij zullen hierbij minder lijden. Het is zelfs niet te ontkennen, dat de Schrijvers hier zeer belangrijke bedenkingen en lessen in het midden brengen. Dit schromen wij niet; ook van diegene te beweren, welke, van de andere zijde, misschien gevaarlijk zullen kunnen geacht worden. Over het geheel moet het ons voor den man innemen; dat zijne leer hier doorgaans tot zachtheid raadt. Er *zijn* eene soort van onvolkomen menschen, bij wien eenige *zinnelijke* lust de hoogste ontwikkeling heeft ontvangen, terwijl al de hoogere geestvermogens naauwelijks tot eenige rijpheid zijn gekomen. Er is vooral menigerlei onzinnigheid, hetzij op één punt, hetzij op zekere tijden of bepaalde omstandigheden, en die zich, bovendien, wonderlijk *kunstig* maskert. Het een en ander wordt met [illegible]aantal voorbeelden gestaafd, doch die wel eens een sterk [illegible]of vorderen. Wie, b. v., erkent dit niet ten aanzien [illegible] zwangere vrouwe, wier onnatuurlijke trek tot het vleesch van haren man haar dien doodslaan, slagten en inzouten deed?!

Te lang, misschien, hebben wij bij een werk stilgestaan, dat hier slechts in weiniger handen zal geraken. Niemand, intusschen; kan de bewuste Schedelleer een onbelangrijk verschijnsel in de wetenschappelijke wereld noemen; niemand bepalen, welken invloed dezelve of eenmaal uitoefenen zal, of al dadelijk uitoefent op de wijsgeerige beschouwing van den mensch. Dit boek zelve althans gaf ons aanleiding, de zaak van deze gewigtige zijde te beschouwen; en wie is dan niet genegen, ja vindt zich ten sterkste aangespoord, [illegible] gevaarlijk wanbegrip den meesten tegenstand te bieden?

den? Zij dit dan de grond, op welken wij, is het noodig, verschooning voor onze uitvoerigheid vragen; die wij, door het aanhalen van ingevlochten korter en langer verhalen, schoon dikwijls belangrijk, dan ook niet verder durven rekken.

Nouvelle Théorie de construction pour les Mappemondes; par J. F. VAN BEECK CALKOEN, etc.

Dat is:

Nieuwe Theorie ter vervaardiging van Wereldkaarten; door J. F. VAN BEECK CALKOEN, *Hoogleeraar in de Wis- en Sterrekunde aan de Akademie, en Directeur van het Observatorium, te Utrecht. Te Amsterdam, bij* Mortier Covens en Zoon. *In gr.* 8*vo. f* 1-:-:

Dat de teekening op eene klootronde oppervlakte nooit in derzelver ware gedaante en onderlinge evenredigheden op een plat vlak kan worden overgebragt of vertoond, is van zelve duidelijk. De zoogenoemde *Mappemondes*, of Wereldkaarten, vertoonen de oppervlakte der Aarde in twee ronde vlakken, waarvan elk de helft van die oppervlakte bevat. Er zijn tweederlei *projectiën* of ontwerpen dezer *Mappemondes;* de *stéréographische* en de *ortographische*. De eerste en meest gebruikelijke heeft het voordeel, dat alle cirkelen der Globe ook in dezelve door *cirkelbogen* worden uitgebeeld; doch tevens het ongemak, dat de graden naast aan de buitenranden of omtrekken bijna het dubbel zijn van die in het midden. In de *ortographische* projectie worden alle de cirkelen door *Ellipsen* of *Elliptische* bogen verbeeld; deze zijn niet zoo gemakkelijk te trekken als cirkelbogen; maar daarenboven heeft deze projectie het ongemak, dat de graden, schoon in het midden nagenoeg gelijk blijvende, nabij de randen als geheel verdwijnen en te niet loopen. In beide deze ontwerpen kan dus de opper-

vlak-

vlakte der Aarde niet dan zeer onvolkomen verbeeld worden, ten aanzien van den waren ſtand van alles, wat op dezelve gezien wordt.

Wijlen de beroemde *Utrechtſche* Hoogleeraar VAN BEECK CALKOEN heeft bedacht geweest om deze ongemakken weg te nemen door een ander ontwerp, hetwelk afhangt van de oploſsing van het volgend voorſtel: *Eene halve klootronde oppervlakte te ontwerpen op een vlak, gaande door de polen, zoodat twee gelijke bogen, genomen op den Equator of op den eerſten meridiaan des halfronds, waar de eene bij het middelpunt, de andere bij de randen, toch dezelfde grootte ſchijnen te hebben.*

De Hoogleeraar gaat dan eerst in dit ſtukje het punt zoeken, waar het oog moet geplaatst zijn, om aan deze voorwaarden te kunnen voldoen. Uit vergelijking van de conſtructie der genoemde ontwerpen volgt van zelve, dat dit oogpunt wel moet zijn in dezelfde verlengde middellijn der ſpheer, waar het in die projectiën vooronderſteld wordt te zijn; doch verder van het middelpunt dan in de gewone *ſtéreographiſche*, ſchoon niet op eenen oneindigen afſtand, als in de *ortographiſche* projectie.

Allereerst dan worden de algemeene uitdrukkingen voor de nieuwe projectie analytisch ontwikkeld, en vervolgens het punt gezocht, waar het oog, volgens de voorwaarden des voorſtels, geplaatst moet zijn. De Heer VAN BEECK CALKOEN vindt, dat de afſtand van het oog tot het middelpunt der ſpheer, in de middellijn, welke loodregt is op het vlak van projectie, zijn moet op 1,65292, de ſtraal = 1 vooronderſteld zijnde. Ook in deze projectie zijn de *Meridianen* en *Parallelen* Ellipſen; de Hoogleeraar geeft de formules ter berekening der noodige punten ter beſchrijving der Ellipſen, welke men ten overvloede, aan 't einde van het ſtukje, in Tafeltjes berekend vindt.

Daar echter Cirkelbogen altijd gemakkelijker te trekken zijn dan Ellipſen, berekent de Hoogleeraar de ſtralen, waarmede de Meridianen en Parallelen, ook in deze projectie, met den paſſer kunnen getrokken worden: het verſchil

ſchil der kromming met die der Ellipſen is bijna onmerk-
baar.

Ten ſlotte merkt de Hoogl. aan, dat de eenvoudigſt
conſtructie eener Mappemonde zekerlijk die ſchijnt te zijn
dat men den Equator en den eerſten Meridiaan maar in
achttien *gelijke* deelen (dus van 10° tot 10°) afdeelt, en
dan cirkelbogen trekt door de drie punten, welke denzelf
den Meridiaan, of denzelfden Parallel, bepalen.

Zoodanig eene conſtructie is zekerlijk ſtrijdig met alle re-
gelen der *Perſpectief*, gelijk de Hoogl. verder aantoont
doch, nu wederom analytisch de ſtralen zoekende, waar
mede in eene ſchijnbaar zoo onnaauwkeurige projectie d
Meridianen en *Parallelen* moeten getrokken worden
vindt hij dezelve voor het werkdadige genoegzaam niets t
verſchillen van die, welke eerst gevonden waren voor di
Cirkelbogen, welke door de berekende punten der Ellip
ſen getrokken moesten worden, indien men namelijk Cir
kelbogen boven deze verkoos. En zie daar dan eene uit-
komst, welke men niet ſcheen te kunnen verwachten; t
weten, „ dat, om eene projectie eener Mappemonde t
„ maken, waarin de graden in het midden en aan de rand
„ dezelfde grootte ſchijnen te hebben, men ſlechts den ee
„ ſten *meridiaan*, en den *equator* in de projectie, elk i
„ 18 gelijke deelen behoeft te verdeelen, en vervolgen
„ door deze deelpunten de *meridianen* en *parallelen* m
„ de berekende ſtralen te beſchrijven."

Voorts heeft men in twee uitſlaande bladen de noodig
figuren tot opheldering en verklaring der conſtructie. D
laatſte bevat eene groote figuur, waarin de nieuwe projec
tie van den Hoogleeraar met de gewone wordt vergeleken
en in welke natuurlijk tusſchen die beide een aanmerkelijk
verſchil beſpeurd wordt. Dat de projectie van wijlen den
Heer VAN BEECK CALKOEN aanmerkelijke voordeelen
heeft boven de gewone, is wel ontwijfelbaar zeker; en daar
zij zoo gemakkelijk is uit te voeren, twijfelen wij niet, o
wij zullen, wanneer deze zijne Theorie meer algemeen be
kend wordt, (waartoe dan ook dit ſtukje in de Franſch

taal schijnt opgesteld) wel t' eeniger tijd Mappemondes, volgens deze Theorie vervaardigd, zien in het licht verschijnen.

Dit stukje, op één na de laatste der vele wiskundige en andere Verhandelingen van den beroemden Schrijver, herinnert ons deszelfs verlies, 't welk wij met alle Vaderlandsche Geleerden betreuren, daar hij door den dood werd weggerukt in de kracht van zijn nuttig en werkzaam leven (*). Verdere aanprijzing dan de naam des waardigen Mans behoeft dit stukje niet; en uittreksels zijn uit hetzelve niet te geven.

(*) Hij overleed den 25 Maart 1811, in den ouderdom van 39 jaren.

Levensschets van WYNOLDUS MUNNIKS, *uitgesproken in eene Vergadering van het Natuur- en Scheikundig Genootschap te Groningen, den 23 Januarij 1812, door* J. MUNNIKS, *M. D. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1812. *In gr.* 8*vo.* 46 *Bl. f* :-11-:

De Heer J. MUNNIKS heeft in deze Redevoering de gedachtenis gevierd van wijlen zijnen Vader, Hoogleeraar in de Genees-, Heel-, Ontleed-, Verlos- en Kruidkunde te *Groningen.* Directeuren van het Natuur- en Scheikundig Genootschap, alwaar dezelve werd uitgesproken, begrepen die, na bekomen verlof van den Spreker, als eene belangrijke bijdrage tot de Geschiedenis der *Groninger* Hoogeschool, door den druk te moeten gemeen maken. De Schrijver verhaalt de merkwaardigste lotgevallen van zijnen Vader, geboren in 1744; — zijne letteroefeningen op de *Groninger* Hoogeschool, en gemeenzaamheid met den grooten CAMPER, wiens ambtgenoot hij in 1771 werd voor het Ontleed- en Heelkundige vak; — zijne verdiensten in de genezing der toenmalige Veeziekte; — zijne, gedeeltelijk

letterkundige, reizen naar *Frankrijk* en *Zwitserland*; — zijne aanstelling tot Hoogleeraar in die vakken der Geneeskunde, welke door het vertrek van zijnen Vriend CAMPER openvielen; — de onaangenaamheden, welke hem in 1796, zoo door gedeeltelijk ontslag, als door ontvreemding van zijn ontleedkundig Kabinet, overkwamen; en zijne veelvuldige en nuttige werkzaamheden tot aan 's mans dood op den 8 September 1806. — Hierop volgt eene schets van het karakter des Overledenen. Hoezeer zich de Spreker op het slot niet als *Lofredenaar*, maar als *Geschiedschrijver* wil doen voorkomen, heeft echter deze Levensschets eens Vaders geheel de houding eener lofrede. De stijl komt ons voor, gemakkelijkheid en hier en daar klaarheid te missen. Papier en druk zijn fraai.

Crimineel Wetboek met Onderrigtingen en Formulieren. Aanduidende het verschil en verband van het Crimineel Wetboek met de vorige en oude wetten, de overeenkomst van de artikelen des Wetboeks met elkander en met die van andere Wetboeken. Behelzende de voorschriften, zoo van procesfen-verbaal als van andere acten, op te maken door de Regters in de Keizerlijke Hoven, in de Hoven van Zittingen en bijzondere Geregtshoven, door de Procureurs-generaal, de Keizerlijke Procureurs, de Regters van instructie, de Raadkamers, de Griffiers, de Vrederegters, de Prefekten, Onder-prefekten, Algemeene Commissarissen van Politie, Officieren der Gendarmerie, Maires, Adjuncten Concierges, Deurwaarders, Gendarmes, en Veld- en Boschwachters. Bevattende almede de definitien van de letter der wet, de noodige aanmerkingen ter oplossing der moeijelijkheden, welke uit de uitvoering van sommige artikelen kunnen ontstaan, alsmede van de overeenstemmende decisien van Schrijvers. Besloten door een Alphabetisch en Ontledend Register, uitmakende het Crimineel Woordenboek. Een nuttig Werk voor alle de opgenoemde Ambtenaren, voor Advocaten, Avoués, Pleitbezorgers, Beoefenaars der Wetten, alsmede voor alle Burgers, die tot de functien van Gezworenen, en voor Krijgslieden, die in de bijzondere Geregts

regtshoven kunnen benoemd worden. Door J. M. DU FOUR. *Uit het Fransch vertaald door Mr.* J. VAN KOETSVELD VAN ANKEREN, *Vrederegter van het Canton Schoonhoven, Iste Deel. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1812. *In gr. 8vo. f* 2-4-:

Uit dezen breedsprakigen titel zal de aard dezes werks duidelijk genoeg blijken. Het zal echter niet ongepast zijn hierbij op te merken, dat men door *Crimineel Wetboek* (*Code Criminel*) *Wetboek van criminele instructie* (*Code d'instruction criminelle*) verstaat, en dat hier *over de manier van procederen in correctionele en criminele zaken* gehandeld wordt.

Voor zoo ver de werkzaamheden, aan de onderscheidene ambtenaren, op den titel vermeld, opgedragen, voor oud-Frankrijk ten deele — en voor de overige, met het Rijk vereenigde, Departementen geheel — vreemd en nieuw waren, is het eene lofwaardige onderneming van den Heer DU FOUR, dat hij deze ambtenaren eenige onderrigtingen mededeelt en met zijne meerdere kennis voorlicht en ondersteunt. De Schrijver volgt de orde des Wetboeks van *criminele instructie*, heeft ieder artikel, daarin voorkomende, doen afdrukken, en laat er de zijne toelichtende aanmerkingen op volgen. Het grootste gedeelte van deze aanmerkingen bestaat in de opgave der overeenstemming of afwijking van de nieuwe wet met, of van, de oude. In dit opzigt is het werk zekerlijk voor de Franschen belangrijker dan voor ons, die met de oude wet nog minder dan met de nieuwe bekend zijn. Evenwel draagt eene dergelijke opgave altijd veel bij tot eene grondige kennis van den wezenlijken zin der wet, en kan dus voor de nieuwe Departementen geenszins als overbodig worden beschouwd. Verder zoekt de Schrijver eenige zwarigheden, over het regte verstand van deze of gene bepaling ontstaande, op te lossen, geeft te dien einde de gevoelens van andere Schrijvers in dit vak op, en licht niet zelden de meening van den wetgever toe door de aanhaling der beweegredenen (*motiven*) van de wet, zoo als dezelve door de sprekers van het *Gouvernement*, en door de Berigters der *Commissie* van wetgeving, bij het wetgevend Ligchaam zijn voorgedragen; terwijl, eindelijk, een genoegzame voorraad van *formulieren* de werkzaamheden der ambtenaren gemakkelijk maakt.

Gaarne erkennen wij dus, dat dit werk, zoo als de aanprijzende titel te kennen geeft, *nuttig* is en veel goeds bevat. Het is echter niet te ontveinzen, dat het meer belooft dan het geeft. Dit is het gebrek van *zeer vele* hedendaagsche regtsgeleerde werken. De aanmerkingen zijn somtijds zeer oppervlakkig. Men houdt zich te veel aan eene bloote opgave de oude wet, waaruit de bepalingen van de nieuwe zijn overgenomen. Zelden dringt men tot den eigenlijken geest, tot d geheele nieuwe wetgeving in alle hare omtrekken, door, en wanneer men verwacht over eenig artikel, dat niet duidelijk schijnt of voor onderscheidene uitlegging vatbaar is, eene grondige teregtwijzing te zullen ontvangen, vindt men zich zee dikwijls te leur gesteld en treft hoegenaamd niets aan van het geen men zoekt en verwacht had te zullen vinden. De uitleggers vergenoegen zich veelal, met eenige losse aanmerkinge over zaken, die vaak geheel geene inlichting behoeven, e waaromtrent niemand twijfelt, met eene luchtige hand neder t werpen, en maken het boek uitgebreid en kostbaar, door d woorden van de wet, de onderscheidene *Decreten*, *Besluiten*, *Decisien* enz. *letterlijk* over te nemen.

Wat nu bijzonder de onderwerpen, hier behandeld, betreft — zij, die andere, hier over uitgekomene, *Commentariën* (en bijzonder het Handboek van BOURGUIGNON, waaraan de *Recensent* in vele opzigten de voorkeur zoude geven; om va het uitmuntend, eerst onlangs uitgekomen en nog niet vertaald werk van den Heer CARNOT thans niet te spreken) bezitten kunnen dezen arbeid van DU FOUR wel ontberen. Wij, althans hebben in dit eerste Deel weinig gevonden, dat ons eenig nieuw gezigtspunt, ter beschouwing van de wet, aanbiedt, of eenige zwarigheid of duisterheid uit den weg ruimt en opheldert. Ook zijn wij het in alles niet eens met den Heer DU FOUR, en hebben op dit Deel onderscheidene aanmerkinger gemaakt, waarvan wij er eenigen zullen opgeven.

De werkzaamheden van den *Procureur des Keizers*, bij art. 32 des Wetboeks van *criminele instructie* voorgeschreven, hebben alleenlijk plaats, *wanneer in cas van flagrant delict de daad lijf- of onteerende straf naar zich sleept.* Van de zwarigheid, die zich hier opdoet, hoe de *Procureur dadelijk* zal beoordeelen, of het feit van dusdanigen aard zij? hoe hij zich in twijfelachtige gevallen, te dezen aanzien, behoore te gedragen?

gen? en van meer andere bedenkingen, bij dit artikel te maken, vindt men hier niets aangeteekend. De *formulieren van procesſen-verbaal*, welke de Schrijver heeft opgemaakt, hebben de eigenſchap, dat zij niet zeer uitgebreid zijn; hetwelk, inderdaad, eene verdienſte mag genoemd worden. Intusſchen komen ons dezelve niet, in alle opzigten, volledig genoeg voor. Uit het *proces-verbaal*, op bl. 63 voorkomende, blijkt niet, dat er door den *Procureur des Keizers* eenige maatregel werd genomen, dat, terwijl men bezig was bij een' der verdachte perſonen onderzoek te doen, deszelfs *complice* inmiddels niet konde ontſnappen of de geſtolene goederen verbergen; iets, hetwelk ons in het geval, hier voorgeſteld, van het hoogſte belang zoude hebben toegeſchenen. Ook had uit dit *proces-verbaal* moeten blijken, dat er eene *ſommaire* ondervraging van den verdachten perſoon nopens de aangehoudene goederen, volgens het bepaalde bij art. 35, had plaats gehad. Het geſtelde van den Schrijver, dat de *Procureurs des Keizers mandât de dépôt* kunnen verleenen, ingevalle iemand op heeter daad betrapt wordt of de omſtandigheden van het feit daarmede gelijk ſtaan, komt ons voor niet in de wet gegrond te zijn; daar toch art. 45, waarop de Schrijver zich beroept, alleenlijk zegt, dat de verdachte perſoon inmiddels in handen van de juſtitie blijft *en état de mandât d'amener*, hetwelk, naar ons inzien, juist het tegendeel aanduidt, want zoo dra er een *mandât de dépôt* is uitgevaardigd, houdt de verdachte op in ſtaat van een *mandât d'amener* te zijn.

Op de verklaring van den *Doctor* in de Heelkunde in het *formulier* van het *proces-verbaal* wegens gepleegden moord (bladz. 69 en volgg. voorkomende) zoude ook nog al iets zijn aan te merken. Deskundigen, althans, zouden zich met *zulke* gevolgtrekking, uit *zulke præmisſen* opgemaakt, bezwaarlijk vergenoegen; ſchoon het ook waar zij, dat de vertaling hier niet volkomen naauwkeurig is. In de *formulieren* der *procesſen-verbaal*, door den *Procureur des Keizers* opgemaakt, laat de Schrijver telkens den *Griffier van de Regtbank* voorkomen, omdat, volgens hem, deze vorm voor de regelmatigſte mag worden gehouden. Wij zijn, daarentegen, van oordeel, dat zulks met den geest en de bedoeling der wet geenszins overeenkomt. De werkzaamheden van den *Griffier* zijn gewoonlijk van zoodanigen aard, dat het de meening van

den

den wetgever niet kan geweest zijn, om hem tegenwoordig te doen zijn bij de menigvuldige *procesfen-verbaal*, door den *Procureur des Keizers* op te maken. — Wij onthouden ons van meerdere aanmerkingen. De ambtenaren, die dit werk als een handboek verkiezen te gebruiken, zullen wel doen, om het niet blindelings te volgen, maar vooraf de bepalingen van de wet zelve te raadplegen. Zij zullen dan fpoedig ontwaren, dat men onderfcheidene zaken even goed op onderfcheidene wijzen kan behandelen, en dat het fteeds verkieslijk is de kortfte en minst omflagtige manier te volgen, niettegenftaande de voorfchriften van de *Commentatores* meestal tot het uitvoerige overhellen. Van dien aard is het gevoelen van den Heer DU FOUR, dat het verflag, door den *Regter van inftructie*, volgens art. 127, aan de Raadkamer te doen, *fchriftelijk* moet gefchieden (*), omdat de wet vordert, dat er voorloopig *communicatie* van worde gegeven aan den *Procureur des Keizers*. De werkzaamheden der *Regters van inftructie* zijn doorgaans zoo moeijelijk, dat het inderdaad van belang is, om dezelve niet noodeloos te vermeerderen. De wet fpreekt nu niet van een *fchriftelijk* verflag, en de aard der zake fchijnt zulks ook niet volftrektelijk te vorderen. Het komt ons voor, dat art. 127 de uitlegging duldt, dat de *Regter van inftructie* vooraf kennis moet geven aan den *Procureur des Keizers*, dat hij van *die* of *die* zaak verflag zal doen, door hem alle de ftukken van het proces met een *foit communiqué au Procureur Impérial* ter hand te doen ftellen. Deze is dan in ftaat, om over de gedane *inftructie* grondig te oordeelen. Hij ftelt nu zijn *requifitoir*, en doet hetzelve met de ftukken weder aan den *Regter van inftructie* toekomen, die daarop *mondeling* verflag geeft in de Raadkamer, daarbij voorlezende zoodanige ftukken van het proces, als hem noodig zullen voorkomen. Deze afloop fchijnt ons even regelmatig toe, en wanneer hij niet tegen de wet inloopt en tevens voldoende aan derzelver oogmerken beantwoordt, is hij ook de beste, omdat hij de minst omflagtige is, en de werkzaamheden van den *Regter van inftructie* niet noodeloos vermeerdert.

De vertaling is wel uitgevallen. Het beviel ons, dat de Heer KOETS-

(*) De Schrijver of Vertaler fpreekt hier van *twee afzonderlijke* ftukken, een *Verflag* en een *Berigt*. Wij vatten dit niet.

BOETSVELD VAN ANKEREN de bekende kunsttermen veelal behouden, en aan dezelve boven eene gedwongene vertaling de voorkeur heeft gegeven. Op fommige woorden hebben wij, nogtans, eene aanmerking. De overbrenging van *délit* door *wanbedrijf* kwam ons niet gelukkig voor. *Wandaad*, *wanbedrijf*, zoo men dan al deze woorden mag gebruiken, zullen toch in de beteekenis weinig of in het geheel niets verfchillen van *misdaad*, *misdrijf*. Hetgeen de Franfchen in het *ftrafwetboek* door *délit* verftaan, fchijnt ons niet dan gedrongen door een Nederduitsch woord te kunnen worden vertaald, en wij zouden daarom liever het woord *delict*, dat te voren reeds algemeen, fchoon in ruimer beteekenis, gebruikt en verftaan werd, behouden. Dezelfde bedenking geldt ten aanzien van het woord *correctionnel*. De Vertaler brengt, in navolging van anderen, *Tribunaux correctionnels*, *peines correctionnelles* enz. over door *Boetgeregten*, *boetftraffen* enz. Het woord *boete* is eigenlijk eene geldftraf, en *boeten* duidt oorfpronkelijk aan *beteren*, *nadeel of fchade vergoeden*. Het gebruik heeft er een' veel uitgebreider zin aan gegeven, daar men niet alleenlijk zegt, eene beleediging met *geldftraffe*, maar ook *met zijnen hals*, *met zijn leven boeten*. Beide beteekenisfen voldoen hier niet. *Tuchtgeregten*, *tuchtftraffen* zoude de voorkeur verdienen; fchoon wij, om de reeds aangevoerde reden, liever het woord *correctioneel*, *correctionele Regtbanken*, *correctionele ftraffen*, zouden behouden. Wij zijn groote voorftanders van onze rijke moedertale; doch men handelt, naar ons inzien, verkeerd, wanneer men bij de invoering van nieuwe wetten, in eene vreemde taal gefchreven, de kunsttermen, daarin voorkomende, in zuiver Nederduitsch wil overgieten. Men behoort, zoo veel mogelijk, woorden te nemen, die de zaak duidelijk uitdrukken, en zich bovenal naar den aard der tale te rigten. Dit hebben de Franfchen ook moeten doen, en vanhier kan het fomwijlen gebeuren, dat men, door zich minder aan de letterlijke beteekenis dan wel aan de zaak te houden, zich in het Hollandsch duidelijker en volkomener uitdrukt dan in het Fransch zelve. Van dien aard is het woord *Procureur Impérial*, dat hier, gelijk elders, door *Keizerlijke Procureur* wordt vertaald. Dit drukt eigenlijk de zaak niet genoegzaam uit. Het is toch geheel iets anders dan b. v. *Notaire Impérial*. Te voren zeide men *Procureur du Roi*; doch kiefche ooren verdragen niet, *Procureur de l'Empereur* te zeggen. Men

is

is hierom genoodzaakt geweest, in het Fransch van de juiste beteekenis, *procurator Imperatoris*, *zaakgelastigde van den Keizer*, af te gaan, en, alleen welluidendheidshalve, *Procureur Impérial* te stellen. In het Nederduitsch bestaat echter deze reden niet. Men kan hierin de oorspronkelijke beteekenis volkomen uitdrukken, en men zou dus dezen ambtenaar, in onze taal, *Procureur des Keizers* behooren te noemen. Het woord *instruction*, door *inrigting* vertaald, zouden wij liever door *instructie* overbrengen. *Instructie van een proces* geeft, naar ons oordeel, iets anders te kennen, en men verstaat het beter dan *inrigting van een proces*. De vertaling van *mandât de dépôt* en *mandât d'amener* door *mandament van besloten hechtenis* en *mandament van dwangdagvaarding* is niet vrij van willekeurig te zijn. Waarom noodeloos zoo ver van de oorspronkelijke beteekenis afgeweken? Beter zoude ons bevallen: *bevel van bewaring* en *bevel van overbrenging*. Eindelijk heeft de Vertaler, naar onze meening, eene feil begaan, door hetgeen de Franschen *prévenu*, *inculpé* en *accusé* noemen, zonder onderscheid, door het woord *beschuldigde* over te zetten. De beteekenis van deze drie woorden is in het Fransche Regt zeer verschillend, en het schijnt ons volstrekt noodzakelijk, deze verschillende beteekenissen ook in het Hollandsch te behouden. Of zoude onze taal zoo arm zijn, dat zij daarvoor slechts één woord bezit? Wij, voor ons, zouden geene zwarigheid maken, om *prévenu* door *verdachte*, *inculpé* door *beklaagde*, en *accusé* door *beschuldigde* te vertalen. Men kan, althans, nimmer het woord *beschuldigde* (accusé) bezigen, vóór dat er eene *acte van beschuldiging* is opgemaakt. Wij zouden dit onderwerp, dat in deze dagen niet onbelangrijk is, gemakkelijk kunnen uitbreiden; doch wij zijn ons bestek reeds te buiten gegaan, en stellen daarom de mededeeling van onze verdere begrippen hieromtrent liever tot eene geschikter gelegenheid uit.

Nieuwe Tooneelpoëzij van A. L. BARBAZ. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* H. van Munster en Zoon. 1812. *In kl.* 8*vo.* 256 *Bl. f* 2-16-:

In eenen tijd, waarin de edelste aller kunsten door zoo weinigen wordt gehuldigd, en het vak der Tooneelpoëzij, in het bij-

zon-

zonder, zeer fchaars op eene *waardige* wijze wordt beoefend, waarin het helaas! reeds zoo ver is gekomen, dat de overheerlijke voortbrengfelen der kunst, met den echt Griekfchen geest doordrongen, worden miskend en vervangen door laffe, nietsbeduidende produkten van den dag, zoogenaamde *melodrames*, die even zeer den kiefchen fmaak beleedigen als zij tegen het gezond verftand aandruifchen, fpook- en rooversgefchiedenisfen, die enkelen bombast ademen, en zoutelooze kluchten, wier eenige verdienfte in zedelooze dubbelzinnigheden beftaat, moet men elke poging, om foortgelijke wangedrogten door ftukken van beter gehalte te doen vervangen, van harte toejuichen, al zijn dan ook die ftukken niet veel boven het middelmatige verheven. De onderneming zelve is reeds lofwaardig. Men ziet er uit, dat de fmaak des Dichters nog niet bedorven, en dat zijn geest nog niet flaafsch genoeg is, om zich naar den wanfmaak der menigte op eene laffe wijze te fchikken. Het is ook aan weinigen gegund, uitmuntende Treurfpelen te vervaardigen; omdat weinigen Dichters zijn, in de echte beteekenis van het woord, en alle Dichters nog geene Tooneeldichters. Er beftond flechts één SOFOKLES. Frankrijk had flechts één' CORNEILLE, één' RACINE; en wij, wij bezitten flechts één' BILDERDIJK. Zou nu hij, die niet als deze mannen kan dichten, in het geheel geene verzen mogen maken? Wanneer de oogst zoo gering is, moet men zich met enkele halmen vergenoegen, die toch altijd *korenhalmen* zijn, en fmakelijker dan het onkruid, dat finds eenige jaren zoo welig op Duitfchen bodem getierd heeft.

Uit dit oogpunt meenen wij de Tooneelpoëzij van den Heer BARBAZ, voor zoo ver 's mans oorfpronkelijke produkten betreft, te moeten befchouwen. Zijn doel is, inderdaad, te lofwaardig, hij onderfcheidt zich te zeer van den algemeen heerfchenden en zoo verbasterden fmaak, de tijden zijn al te arm in voortbrengfelen van den echten ftempel en oorfpronkelijken dichtgeest, om zijnen arbeid aan het oordeel eener geftrenge kritiek te onderwerpen.

De Schrijver levert ons in dit Deel drie Treurfpelen. Het eerfte is oorfpronkelijk van den Heer BARBAZ, en verdient, dat wij er eenige oogenblikken bij vertoeven. VOLTAIRE had aan de kunst eene nieuwe loopbaan geopend door zijn Treurfpel *De Scyten*, hetwelk men, volgens den Heer BARBAZ, een *Landelijk Treurfpel* (Tragédie champêtre) zoude kunnen noemen.

De

De Dichter DUCIS is de eenige geweest, die dat ſpoor betreden heeft met zijn' *Abufar*. De Heer BARBAZ had het ſtraks genoemde Treurſpel van VOLTAIRE overgezet. Niet lang daarna ontſtond in hem de lust, om ook te eeniger tijde een dergelijk ſtuk te vervaardigen; — dan het beſef zijner *geringe* dichtvermogens ſchrikte hem gedurig van zulk eene onderneming af, te wel overreed zijnde van het bezwaarlijke, om iets van dien aard behoorlijk ten uitvoer te brengen. Eindelijk ging 's mans onwederſtaanbare neiging ter bearbeiding van dat kunstvak zijnen ſchroom te boven .... en zie daar de *Erigoné!* De Dichter heeft daarin de zeden van het eiland *Cyprus* willen voorſtellen, welks bewoners zoo zeer vermaard zijn wegens hunnen minzieken aard. Het kwam hem voor, dat de vereering der Mingodes op dat eiland iets bevalligs voor zijn ſtuk zoude kunnen opleveren, en zeer goed zamenwerken met het eenvoudige der landelijke zeden, welke hij poogde af te beelden, en dat de plegtigheden en vermaken eener bruiloft, gelijk de oude Dichters die hebben afgeſchilderd, een ſterk kontrast zouden kunnen maken met het ſombere van minnenijd, haat en wraakzucht, die de werktuigen deren van het ſtuk zouden zijn. 's Mans zedelijke bedoeling met dit ſtuk was: het afſchuwelijke en rampzalige eener ongeoorloofde liefde aan te toonen, in tegenſtelling van die, welke door den echt gewettigd wordt; welk doel echter, naar ons oordeel, niet bereikt is. De Heer BARBAZ is voorts nog een' ſtap verder gegaan dan VOLTAIRE, door het *Landelijk Treurſpel* met reizangen te verlevendigen.

En nu — ons oordeel over deze *Erigoné*? Wij kunnen juist niet zeggen, dat deze ſoort van Treurſpelen ons bijzonder behaagt. Wij hebben andere begrippen omtrent het wezen des Treurſpels, dan de Heer BARBAZ aan den dag legt; doch het is hier de plaats niet, om daarover met hem te twisten. Het was, naar ons oordeel, geene verdienſte in VOLTAIRE, dat hij eene nieuwe ſoort van Treurſpelen uitvond. Over het algemeen vliegen wij niet hoog met die *middeldingen* in de ſchoone kunſten, die noch tot het eene noch tot het andere behooren, al hebben zij dan ook door het waas der nieuwheid in den eerſten opſlag iets aanlokkelijks: maar met opzigt tot het Treurſpel houden wij elke afwijking van die ſoort van Treurſpelen, welke CORNEILLE ingevoerd en RACINE volmaakt heeft, eene afwijking van de ware en echte kunst, die thans helaas! niet meer

be-

bestaat. De verbastering in dit kunstvak (en zouden de nieuwigheden van VOLTAIRE daartoe niet vrij wat aanleiding gegeven hebben?) is eenmaal zoo zeer toegenomen, dat geene hedendaagsche voortbrengselen met die meesterwerken kunnen vergeleken, noch getoetst worden aan het hooge ideaal, dat wij ons van het Treurspel vormen. Om het (oorspronkelijk) werk van den Heer BARBAZ (die daarenboven zelf erkent *geringe* dichtvermogens te hebben) te beoordeelen, moet men dus, wil men tegen hem niet onregtvaardig zijn, de reeds lang ingewortelde verbastering en thans algemeen plaatshebbende ontaarding van het *Fransche Treurspel* in het oog houden, en alleen in aanmerking nemen, wat men, billijkerwijze, verwachten konde, dat BARBAZ zoude leveren — en dan zien, wat hij werkelijk geleverd hebbe. Dit ter harte nemende, zouden wij van de *Erigoné* zeggen, dat het stuk niet kwalijk is uitgevallen. Men heeft den Heer BARBAZ dikwijls vrij onzacht gegispt over het werktuigelijke zijner verzen. In dit Treurspel komen eene menigte fraaije en zeer vloeijende regels voor. Het *stuk bezit* schoonheden van *détail*, die ons bekoord hebben, en het zal, misschien, onder de hedendaagsche Treurspelen van den tweeden rang eene plaats kunnen bekleeden. Ten tooneele gevoerd, zal het, zonder twijfel, voldoen; daar de zangen thans vreemd zijn, en vrij wat levendigheid en verscheidenheid (eigenschappen, waarop men thans bijzonder gesteld is) aan het geheel bijzetten. Evenwel heeft het in ons oog ook gebreken, en wel een hoofdgebrek, dat, zonder eene geheele omwerking van het stuk, niet is weg te nemen. Wij nemen de vrijheid, onze gedachten hieromtrent aan den Heer BARBAZ mede te deelen, andere geringer feilen met opzet voorbijgaande. De Dichter zegt in de voorrede, dat hij het stuk tot geen vijf of vier, maar slechts tot drie bedrijven heeft durven brengen, uit vreeze, dat hij het niet belangrijk genoeg in handeling zoude kunnen maken. Dan — niettegenstaande het dan nu slechts uit drie bedrijven bestaat, is het den Dichter, naar ons gevoelen, nog niet gelukt, de vereischte belangrijkheid van daad genoegzaam vol te houden. Dit hoofdgebrek schrijven wij voornamelijk daaraan toe, dat *Peristeë* niet genoeg *werkt*. Had de Dichter dezen wonderlijken man, die zich bijna overal als een' razenden en onzinnigen vertoont, met overleg en verstand doen *werken*, het stuk zou er veel bij

gewonnen hebben. Het eerste bedrijf loopt geregeld af, e
spant de verwachting genoegzaam. De voorslag van *Zeros* (vrien
en vertrouwde van *Peristes*) om *Erigoné* te schaken, doc
haar op het schip, waarmede *Peristes* kort te voren in h
vaderland was teruggekeerd, te brengen, wordt door den laats
genoemden goedgekeurd en aangenomen. Men verwacht er d
uitvoering van, of althans toebereidselen tot de uitvoering t
zien maken. Dit plan maakt reeds den aanschouwer, die n
tuurlijk deel neemt in het lot van *Erigoné* en haren geliefde
Eufemedon, ongerust. Hij vreest voor dezen verfoeijelijken
doch koenen en ligt uitvoerbaren aanslag. Deze ongerustheid
deze vrees had de Dichter moeten onderhouden, opwekken
vermeerderen. In stede daarvan, ontdekt *Peristes* reeds in he
tweede bedrijf het geheele plan aan *Erigoné* zelve, en *verzoek*
haar, in een anders fraai tooneel, dat zij hem volgen mog
naar zijne kiel, om met hem de kust te verlaten, — ja
vergeet zich zelfs zoo ver, dat hij haar met geweld wil me
deslepen. Deze onderneming is die van een' dolleman. Hier
door wordt de belangstelling in het lot van *Erigoné* merkelijl
verzwakt, omdat men van *zulk* eenen schaker niets meer te vree-
zen heeft. *Peristes* wordt belagchelijk, in stede van geducht
en gevaarlijk; en na dit tooneel kan men niet begrijpen
waarom men den razenden, die volstrektelijk geene onderste
ning heeft, niet gevangen neemt; doch men bespeurt al spo
dig, dat zulks niet gebeurt, omdat dan de geheele *intrigi*
van het stuk zoude afgeloopen zijn. De man, dien de Dicht
wezenlijk verschrikkelijk had kunnen maken, wordt een onb
schaamde, doch magtelooze snorker. Hij doet niets, dan vlo
ken, tieren, razen en dreigen. Hij *handelt* niet, en voert nie
uit. *Zeros* doet dit even min. Indien de Dichter *Peristi*
minder had laten razen en dreigen, en meer handelen; indie
bij *Zeros* minder raad had laten geven, en meer toebereidsele
maken; indien het ontwerp ter ontvoering van *Erigoné*, voo
het oog der aanschouwers gemaakt, allengskens voortgezet
tot rijpheid gebragt, en, op de eene of andere wijze, to
het punt van deszelfs volkomene uitvoering gekomen, ten laat
ste ware verhinderd door den dood van *Peristes*, dan zoud
het geheele stuk, zoo wij ons niet ten eenemale bedriegen
veel belangrijker zijn geworden, er oneindig bij gewonnen heb
ben. Dit gedrag van *Peristes*, dat gedurig en onzinni

dre

dreigen, maakt tevens de karakters der andere perſonaadjes laf en krachteloos. Daar er van de zijde van *Peristes* niets werd uitgevoerd, kon er ook van den anderen kant niet gehandeld worden; en de Raad, die hem reeds gebannen had en nog alle die ſpoorlooze aanrandingen duldt, verliest al zijne achtbaarheid.

Wat de *verſificatie* betreft, dezelve komt ons zeer ongelijk voor. Uitdrukkingen, als: *Vertrouw mijn zeggen vrij*, zijn er ſlechts om het rijm tusſchen gevoegd. De regels, bladz. 30;

„. . . . Aan het vuur waarmede ik u hoor ſpreken
Schijnt gij de ſterkſte zucht voor 't minlijk pand te kweken,"

zoude de taalkenner gispen; het vers, op dezelfde bladz.

„ Dat gij 't haar' echtgenoot durft zeggen in 't gezigt,"

ſchijnt ons *plat*, en dat, op bladz. 57:

„ Zó duikt de boosheid dan, wanneer de deugd ſpreekt, onder!"

ſtijf en gedrongen te zijn. Hard en ſtootend is het volgende; (*bladz. 66.*)

„Ondankbre! is 't op die wijz' dat ik mijn zorg zie loonen?"

Wij onthouden ons, om meerder aanmerkingen te dezen aanzien te maken. Onderſcheidene kleine vlekken, waaronder ook het verkeerdelijk plaatſen van den klemtoon in *Palemon* en [illegible]*ia*, ontſieren het geheel; ſchoon dezelve minder in het oog vallen, doordien er ook een aantal waarlijk fraaije verzen, [illegible] nu eens zacht en bevallig, dan weder krachtig en geſpierd [illegible], in het ſtuk gevonden worden. Tot eene proeve van de [illegible] ſoort, ſtrekke het volgende (1ſte Bedr. 1ſte Toon.)

„ *Palemon.*

Mijn waarde dochter! ja, uw echtfeest word bereid:
Weldra genaakt het uur dier blijde plegtigheid;
In Hymens tempel, met gebloemte en palm omhangen,
Vervult ge, op dezen dag, uw teder zielverlangen.
Gantsch Cyprus juicht van vreugd om 't heil dat u verwacht;
Zijn jeugd, de ſchoone bloem van beiderlei geſlacht,
Vergadert reeds bijéén, en ſtrengelt mirthekransſen
Bij vrolijk maatgeluid en dartelende dansſen.
't Zingt all' Erigoné, 't zingt all' Eufemedon;
't Roemt all' het vaderheil van grijzen Palemon.
De woeste hand des tijds, verzilvrend' mijne hairen,
Bleef echter tot deez' dag mijn vreedzaam leven ſparen,

P 2 Op

Op dat ik uw geluk bevestig voor ik ſterv',
En van uw lieve hand een' dierbren zoon verwerv."

Tot de tweede ſoort behooren deze regels:

„ *Peristes.* (2de Bedr. 4de Toon.)

Hoe! wie acht mij beneên een' ander ſterveling,
Dat mijne liefde ſtrekt tot eerbeleediging?
Of is mij minder dan een' broeder gunst beſchoren
Van 't onrechtvaardig lot? Ben ik zijn ſlaaf geboren?
Bezit ik minder liefde, of minder moed, dan hij?
Staat me, als hij kiezen mag, het kiezen óók niet vrij?
Waarom rooft hij een goed, dat ik begeer te erlangen?

. . . .

Mijn liefde is zuiver, ja! En wat is toch het recht
Waarop hem deze ſchoone als bruid is toegelegd?
Hij ſidder'!....

Erigoné.

Laffe ziel! durft gij naar reden vragen
Waarom ik mijne trouw hem vrij heb opgedragen?
Vraagt ge op wat rechten zich die held beroepen mag?
Zijn rechten zijn mijn liefde en 't vaderlijk gezag.
Het hart duld nimmer dwang; 'k heb zelv' hem uitgelezen,
En billijk wierd zijn deugd de voorrang toegewezen.
Gij dreigt hem! Pleng zijn bloed, en word op ééns, barbaar!
Een eerbelager en een broedermoordenaar!
Verdubbel 't wanbedrijf, doch doe meteén mij ſneven!"

Over de invoering der *Reijen* in ons hedendaagsch Tre ſpel kunnen wij ons te dezer plaatſe niet uitlaten. Men k de uitmuntende werking, die derzelver zangen bij de Ou deden, waartoe hunne muzijk en inzonderheid hunne danſ die, vol van uitdrukking, zoo wel tot het hart als de oogen ſp ken, krachtig bijdroegen. Wat het werk van den Heer BARB hieromtrent betreft, wanneer wij opregtelijk onze meen zullen zeggen, dan twijfelen wij zeer, of hij wel Dich genoeg zij, om in dit vak van poëzij naar eisch te ſlagen. komen hier wel ſchoone zangen voor; (daaronder reke wij de beide eerſte coupletten van den Reï, op bladz. 78, en Rei van Grijsaards, op bl. 87) doch de Dichter weet den wa toon, het echte lierzangerige, niet vol te houden. Zoo is de z van *alle de Reijen*, op bladz. 81, veel te laauw, en de wens hier geuit, zoude beter in een gewoon bruiloftsvers voegen.

Het tweede stuk, in dit Deel voorkomende, is *Orestes*, en het derde *Adelaïde du Guesclin*, beide naar het Fransche van den Heer VOLTAIRE. Over de waarde dezer stukken, in het oorspronkelijke, behoeven wij ons naauwelijks uit te laten, vermits dezelve genoegzaam bekend en erkend is. De *Orestes* van VOLTAIRE is inzonderheid beroemd, en verdient den hoogen lof, dien er de Heer BARBAZ aan toezwaait. Hoe zeer toont hier VOLTAIRE, die als Dichter toch waarlijk groot was, dat hij in den geest der Ouden wist in te dringen! Op welk eene uitmuntende wijze heeft hij hier SOFOKLES, niet slaafsch, maar overeenkomstig met onze zeden, nagevolgd! Welk eene eenvoudigheid in de *intrigue!* welk eene edelheid in de uitdrukking (*dictie*)! welk eene kracht, welk eene zuiverheid, welk eene harmonie in den *stijl! Wil* men een model van een Treurspel, men neme de *Elektra* van SOFOKLES; wil men een voorbeeld van eene overheerlijke navolging van dit meesterstuk, men leze den *Orestes* van VOLTAIRE. Hoe voortreffelijk is hier het Grieksche *schoon niet* behouden, — en hoe keurig is het niet gewijzigd naar onze zeden en gevoelens! Inderdaad, de Heer BARBAZ heeft zeer onvoorzigtig gehandeld, door zijne *Eriganë* zoo in de schaduw van dezen *Orestes* te plaatsen.

Over het geheel genomen, is de vertaling der beide Fransche Treurspelen goed uitgevallen, en de Heer BARBAZ verdient ondank voor de moeite, die hij aan de overbrenging dezer stukken besteed heeft. Het is eene wezenlijke aanwinst voor ons Tooneel. Enkele regels zijn echter, naar ons gevoelen, niet krachtig genoeg vertolkt, en andere zouden bij eene meerdere polijsting aanmerkelijk gewonnen hebben.

De volgende verzen mogen ten bewijze strekken van het, over het geheel, gelukkig slagen des Heeren BARBAZ in de taak, door hem afgewerkt, en van het zwakke in enkele uitdrukkingen. Het is het uitmuntend antwoord van de ongelukkige doch fiere *Elektra*, op het voorstel van hare misdadige moeder, om zich, door het huwelijk met *Plistenes*, den zoon van den afschuwelijken *Egistes*, met den laatsten te verzoenen.

„*Elektra*.

Wat eischt men, groote goôn! dat ik vergeten moet?
Wat stelt men mij hier voor dan 't geen mij gruwen doet?
ô Lot! ô laatste slag voor Agamemnons loten!
Denkt ge aan het heldendom waaruit ik ben gesproten,

Vorstin? en stelt gij nu, tot overmaat van schand',
Elektra aan den zoon van haren beul ter hand?
Mij, Agamemnons bloed! mij, zuster van Orestes!
Mij, aan Egistes zoon, den nazaat van Theëstes!
Hergeef mij mijne boei; hergeef mij al de smaad,
Die mij, door 's dwinglands wrok, geprent is op 't gelaat;
Hergeef mij 't ijslijk wee dier lage slavernijë,
Waaraan ik wierd gewoon, waaraan ik eindloos lijë.
De schande is al mijn deel; 't lot geeft daaraan mij bloot,
'k Verduurde ramp en hoon, 'k zag van nabij de dood:
Egistes heeft mij vaak 'er meê gedreigd te voren;
Maar eindlijk zijt (gij) 't zélf die 't vonnis mij doet hooren.
Die dood verschrikt mij min' dan 't snood gedrag, dat gij,
In dit afgrijslijk uur, verlangen durft van mij.
Ga, ik bespeur te wél van deze smaad de reden;
Ik zie wat nieuwe boei een lafäart mij wil smeden:
Uw zoon is omgebragt; de moorder van dien zoon
Vreest zijner zustren recht op d'ouderlijken troon:
Hij eischt dat mijne hand hem ondersteune in 't woeden,
Wil voor zijn' eigen zoon een bloedig erfdeel hoeden,
Poogt dat een wettig recht geweldnaars recht verleen',
En mij een heilge band aan 't wanbedrijf veréén'.
Ô! Heb ik eenig recht en moet hij 't billijk schroomen,
Welnu! dat hij 't verdelge, als hij mijn bloed doe stroomen;
Hij drukk', voor uw gezigt, mij 't staal in 't ingewand,
En, is dit niet genoeg, leen hem daartoe uw hand!
Sla toe! voeg mij terstond bij mijn' rampzaalgen broeder;
Sla toe! herzeg ik u: 'k herken dus mijne moeder!"

Wij zouden op enkele regels onderscheidene aanmerkingen kunnen maken; doch onze aankondiging is daartoe reeds te uitgebreid. Dit weinige slechts:

„ De schande is *al* mijn deel; 't lot *geeft daaraan mij bloot.*"

Deze regel is stijf en gedrongen. In het Fransch lezen wij:

„ *L'opprobre est mon partage; il convient à mon sort.*"

Wij zouden dezen en den volgenden regel liever dus vertalen:

Verachting is mijn deel; dit lot voegt wel aan mij.
'k Verdroeg de schande en zag den dood reeds van nabij.

„ 'k

„*Il veut forcer mes mains à seconder sa rage:*
Assurer à Plistene un sanglant heritage;
Joindre un droit légitime aux droits des assassins;
Et m'unir aux forfaits par les noeuds les plus saints."

De vertaling van den Heer BARBAZ schijnt ons niet krachtig genoeg. Men zie dezelve boven: *Hij eischt dat mijne hand* enz. Zoude de volgende niet beter voldoen?

Hij dwingt mij, dat mijn hand hem bijsta in zijn woede,
Opdat hij voor Plisteen' een bloedig erfdeel hoede;
Vereent een wettig regt met dat eens moordenaars,
En huwt me aan 't misdrijf door de banden des altaars.

De beide laatste regels doen eene schrikkelijke werking. In het Fransch luiden dezelve dus:

„*Frappez; joignez Electre à son malheureux frere;*
Frappez, dis-je; à vos coups je connaitrai ma mere."

Stoot toe! vereenig mij met mijn' rampzaalgen broeder!
Stoot toe! aan dezen slag herken ik mijne moeder!

Het woord *dreigement*, bij herhaling gebruikt, beviel ons niet. Verzen als:

„Mijn arm behoort Vendôme, en al wat ik *vermag*
Invens hem éénmaal te komen tot verdrag."

„Gij geeft misschien alléén hem aan uw' vorst weêrom;
Mevrouw! en dit is 't geen *waarvan ik spreken kom.*"

zijn zeer slecht. Over het geheel is de vertaling van *Orestes* beter bewerkt dan die van *Adelaïde du Guesclin.*

Het Testament, door AUGUST LAFONTAINE. *Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1812. *In gr. 8vo. Iste Deel*, 322; *IIde Deel*, 340 *Bl. f* 6-:-:

Eenige geslachten verleden redde een krijgsheld zijnen wapenbroeder met de edelste zelfopoffering het leven; de geredde was van ouden adel; zijn dankbaar hart verlangde niet alleen tusschen beide afstammelingen gemeenzaamheid en duurzame vriendschap, maar, zoo het mogelijk ware, dat beider nakomelingen zich eenmaal vereenigden, dat een huwelijk beide de familiën deed in-

eensmelten, en alzoo iemand uit zijn huis het huis van zijn vriend de edele daad mogt vergoeden. Een artikel in zijn Test ment bragt, tot dat gewenschte tijdstip, beide familiën jaarlijl éénen dag op het adelijk landgoed bijeen, en deed de aanzie lijke bezitting, in geval van verzuim, of van onwaardige beha deling van de gasten op dien gedenkdag, vervallen aan eene g meente, welker opzieners alzoo door het hun toevertrouwd be lang de naauwkeurige uitvoering van dezen zonderlingen uiterste wil waarborgden. De adelijke familie klom van tijd tot tijd meer in rang en grootheid, en alzoo in adeltrots; die van de weldoener verminderde nagenoeg in dezelfde evenredigheid, ma deugd en wezenlijke verdiensten waren als een erfgoed in dezel ve gevestigd. Reeds was het Testament vervuld: een der edel sten in ieder opzigt uit den adelijken stam, in zijn huwelijk o gelukkig, leefde sinds onder eenen vreemden naam en als een an vergeten burger; het toeval leerde hem den braafsten jongelin van de andere familie kennen; dezen vormde en beproefde h op allerlei wijzen, vond hem waardig en schonk hem de han van de Freule zijne dochter, terwijl de liefde de harten vereenig had. In stilte had hij dezen zijnen schoonzoon en deszelfs afstammelingen doen adelen; dit zoo wel, als zijn naam en rang was zelfs zijnen kinderen onbekend. De zoon aanvaart eindelij het kleine goedje nabij het Slot, de geringe vaderlijke erfeni en de gedenkdag wordt nimmer verzuimd, hoewel voor beide familiën in zekeren zin een dag van pijniging. Intusschen groe eene Freule met haar onbekend neefje gelijktijdig op; de omgan der familiën wordt nu eens meer, dan weer eens minder zel zaam, en, behoudens het gevoel van den afstand, hartelijk. D liefde sluipt in de jeugdige hartjes; het artikel in het Testamer doet de grootmoeder van het jongske vrij wat de hand leend tot dien minnehandel; en daar de grootvader van tijd tot tijd meer blijken gaf van in het geheel niet karig bedeeld te zijn doo de fortuin, en het adelijk huis te dezen aanzien gewigtige dien sten van hem noodig had en ontving, zoo was het eens op he punt, dat men tot de vervulling van het Testament zou gekomen zijn; dan, het wezenlijk verlies van zijne rijkdommen, en he terugkeeren der familie tot de vroegere armoede, brak op een alles af. De jonge lieden bleven inmiddels elkander getrouw; en daar de rijkdom terug kwam, ware het huwelijk zeker nog to stand gekomen, zoo de jongeling zelf eene vernederende behan deling zijner geliefde, waartoe haar echter nood en angst kenm

ongen, had kunnen vergeten; maar alles was nu voor altijd
ut zijn hart ook leed, daar hij, zoo als alle zijne voor-
trouw en eer boven alles stelde, en den diepsten afkeer
edere laagheid. Het was voor altijd afgedaan, tot groot
n van alle de zijnen, grootmoeder alleen uitgezonderd,
elijk nog de hartelijkste wensch des ouden bereikt werd,
wde aan de kleindochter van een waardig vriend, welke,
naat van geluk, bleek te zijn die zelfde geliefde en uit-
e jonkvrouw, welke men als eene arme verlatene onbe-
eeze had opgenomen, die met hem was opgegroeid, en
ls zijne zuster had bemind. Eindelijk, en ook voor den Le-
erwacht, treedt de grootvader op den jaarlijkschen ge-
te *voorschijn*, met zijnen waren naam en rang, als den
n *weldoener der adelijke familie*; het Testament blijkt nu
g vervuld te zijn; zijne nieuwe weldaden maken allen te
n gelukkig; liefde vereenigt aller harten, en de oude
eder is nu dan toch ook te vrede, want zij bewoont
jk Slot.

zer voelt, ook zonder dat wij eene en andere episode
n, die echter alle in het naauwst verband staan met de
chiedenis, hoe vol, naar dit uitvoerig plan, deze Ro-
ze dubbele Roman, worden moest; hoe uitlokkend en
k dezelve geschreven zal zijn; hoe veel afwisselende
lenheid, hoe veel karakter- en menschenkennis, en hoe
r verstand en hart aandoenlijks en leerzaams, hier door
AFONTAINE kon worden bijeengevoegd; en waarlijk,
n dit werk in ieder opzigt aanprijzen. Hetgeen hetzelve
gen anderen Roman vooral ook voordeelig onderscheidt,
ortgezet verhaal van het huisselijk en huwelijksgeluk der
an den jeugdigen held der geschiedenis; terwijl voor
, indrukmakende lessen van zuivere zedelijkheid, en
aansporing tot werkzame menschenliefde, de bekende
het karakter des Schrijvers genoegzaam borg is.

wij overigens bij zoodanige geschiedenissen den kunst-
r Lezers ook gaarne gevormd zien, en van dezelven
en, dat zij niet enkel, om zich eenige oogenblikken
n te onderhouden, deze soort van geschriften in de hand
zoo willen wij hun bij deze gelegenheid de vraag doen:
het veelschrijven van den uitmuntenden Romanschrij-
volkomenheid van zijn werk wel eens nadeelig is. Im-

mers, wij voor ons, hoe zeer het meesterlijk volhouden der rakters doorgaans eene der schoonheden is, die wij bij LAFONTAINE boven anderen opmerken, twijfelen zeer, of dit bij len in dezen Roman wel zoo geheel het geval is: wij verzoel den Lezer, daarop bij dit werk vooral ook te letten, en vra hem, of dat drijven en hunkeren naar grootheid bij de grootm der wel zoo geheel menschkundig vallen kon in eene vrouw het hoofd en in den kring eener familie als die der MACHBET en bij zoo veel wezenlijk goeds als haar voor het overige ei is?.— of Freule JACOBINA, de in velen opzigte zoo waard beminde van den jongen held, wel zooveel goeds en toch z veel ligtzinnigs, zooveel edels en zooveel laags, zooveel w me, standvastige, trouwe liefde, en echter zooveel dat ons rugstoot, hebben kon? In één woord, de voorstelling van h karakter is ons het minst bevallen. Wij beminnen en verach haar; met dat al, zij boezemt telkens op nieuw belang in; gunt haar den held tot op het laatste oogenblik, is gedurig hare verschooning genegen, en zag den deugdzamen man lie nog met haar, dan met eene andere, gelukkig: maar zelve, en dat zoo spoedig, met eenen anderen gelukkig wo weten wij waarlijk niet meer, wat wij van haar moeten denk Ook de grootvader, de Senior der adelijke familie, wiens ka ter anders zoo meesterlijk volgehouden is, doet nu en dan dat ons in hem vreemd schijnt. — Deze wenk moge genoeg z wij willen niet schijnen aanmerkingen op te zoeken, en, n herhaalde verzekering van ons genoegen bij de lezing van de Roman, willen wij met het volgend treffend leerzaam stuk waarin men LAFONTAINE ligt herkent, de pen nederleg Het is een gesprek van den waardigen jongeling met zijnen v en grootvader, toen hij zijne voorheen geliefde voor altijd opgegeven.

„ Het is niet zoo als het zijn moet."

„ Hoe zoo, mijn vader?"

„ Neen! uwe rust, uwe stilte is een vreemd gewas, dat uw hart alle vrucht moet zuigen."

„ Indien het toch in het hart mijner moeder te huis is, moet het wel menschelijk zijn."

„ Ja, maar in het hart uwer moeder sproot de rust uit geluk voort."

„ Waarom ook niet in het mijne? Vader! ik ben gelukl wat ook grootvader zeggen moge."

„ Hij wil, dat gij weder in de wereld zult."

„ Ik ben er immers reeds in. Heb ik niet hier, wat ik overal vinden kan, en meer hier, dan ik vinden konde?"

„ Gij hebt kracht voor iets verheveners," zeide REINHOLD, „ dan dit *Walen* u bieden kan."

„ Zonderling, vader! Had mijn grootvader geene kracht tot alles, wat groot is? en hij besteedde die slechts om zijne dochter gelukkig te maken?"

„ Nu trad de grootvader uit het bosch er bij. Hij had het gesprek gehoord. —

„ Maar ik had vooraf," zeide hij, „ de proef genomen in de wereld."

„ Ik zou die naauwelijks willen nemen, lieve grootvader! Is niet overal *de wereld*, waar ik menschen heb, die ik gelukkig kan maken? en ontbreekt mij dit in *Walen*? En al had het noodlot mij in eene woestenij, ledig van menschen, gestooten, kon ik dan geen mensch zijn? ô, Wee dan den mensch, die met zijn hart *niet zoo* ver reikt als met de hand, welke eenen hulpeloozen oprigt! Wat moet ik in de wereld? B. heeft mij er ingezonden. Ik *gaf*, vader! dat was bijna alles, wat mij de wereld verschafde. Ik kan hier meer, ik kan hier veel meer. Omringd van menschen, die ons beminnen, die de onze blijven. — Hoe veel beters kan men hier doen, dan in de wereld, waar niemand de mijne blijft, waar alles afwisselt en verdwijnt. Doch al ware dat ook niet, al behoefde hier niemand mijn hart en mijne hulp: dan — liefste vader! mijn edele grootvader! — het allerhevenste in den mensch is immers zijne stille liefde, waarmede hij, gelijk het licht, de gansche schepping doorreikt. Zijn wensch, om alles gelukkig te zien, zijne gezindheid is toch onvruchtbaar voor de meesten. De daad is immers een bedelaar, liefste grootvader! slechts het hart is rijk. Laat mij een millioen, met de voorzigtigheid van eenen gierigaard, aan armen, aan ongelukkigen uitdeelen; geef mij een tweede millioen — het is een drupje water, dat ik in eene vernielende vlam werp. Ik geef dezelve weg; ben ik dan nu minder goed, dewijl ik niets meer uit te deelen heb? Is er geen ongelukkige meer? Zuchten er niet duizenden in slaafsche boeijen? God! is er geen slagveld meer? geen sterfbed? geen aardbeving? geen hongersnood? Wat blijft ons dan in den nood des levens anders overig, dan het hart, de liefde, de wensch, de gezindheid, die, zoo als gij zelf zegt, gelijk de

ver-

verhevenste toppen der bergen, niets vruchtbaars dragen, en slechts verheven zijn? — O! (thans wierp hij zich in de armen der beide mannen) — ik wil u allen gelukkig maken! ó, Laat mij toch hier bij harten blijven, die ik het meest bemin, die ik . . ."

„ Als gij zoo denkt, mijn zoon!" riep BERNHARD, „ dan bedenk ook dit, dat wij niet gelukkig kunnen zijn, indien gij niet gelukkig zijt, niet menschelijk gelukkig zijt. De berg moge de verhevene kruin tot boven de wolken verheffen, gelijk de mensch het hart boven het leven; maar van zijnen voet af moeten er bosschen staan; vruchtbare velden moet hij beschutten; menschen moeten in zijne dalen wonen en juichen. Indien gij dat meent, zoo — wees mij welkom met uw hart, met uwe liefde, met uwe rust. Word dan hetgeen, waartoe de natuur u bestemd heeft, een gelukkig man, een zalige vader, een grijsaard, gelijk ik, en uwe wereld zij hier aan deze plaats!"

„ Zij grepen ROBERT's handen, en zij stonden tegen over elkander als goede geesten, die eene wereld zegenen willen, met den hemel in het deugdzame hart.

„ REINHOLD wilde nog iets zeggen, maar BERNHARD riep: „ Laat hem! laat hem! zeg hem niets! Hij heeft met den dood geraadpleegd, en de dood heeft voor ieder levenswijsheid in overvloed. Laat hem! laat hem, REINHOLD! laat hem aan zichzelven over! Hij kent onze wenschen, en zijn hart is wee genoeg om die te vervullen. Wij willen hem zeggen, REINHOLD! hoe rijk wij zijn in stille, edele daden!"

„ Nu lieten hem de beide mannen zien, hoeveel goeds zij in verborgene stilte hadden gedaan, hoe menige zinkende huishouding zij weder opgebeurd hadden. En ROBERT bewonderde de deugden der beide mannen, en de teedere liefde zijner moeder, welke de ongelukkigen opspoorde, en de weldaden met eene zachte hand uitdeelde. Thans beloofden zij elkander op nieuw, om rondom zich den kring hunner liefde uit te breiden, zoo ver zij konden." enz.

Brief aan een Vriend, betrekkelijk het godsdienstig vieren der ramp, die Leyden getroffen heeft op den 12den Januarij 1807. In den Haag, bij J. Allart. *In gr. 8vo.* 22 *Bl. f* :- 5 - 8

Schoon wij best achten, ons oordeel, voor het publiek, niet voor onszelven, op te schorten, over het onderwerp van dezen Brief, tot dat de aangekondigde aanmerkingen op denzelven mede zijn in het licht verschenen; zoo willen wij toch niet uitstellen, eenig verslag van den inhoud te geven, en eene enkele bedenking op de wijze van behandelen er bij te voegen.

Na zijnen afkeer van het godsdienstig vieren der geduchte ramp in het algemeen betuigd, en verklaard te hebben, geen enkel punt van aanraking te vinden tusschen godzaligheid en buskruid, geeft de Schrijver de oogpunten op, uit welken de zaak op den kansel beschouwd, en eeniglijk te beschouwen is, en oppert tegen elk derzelven zijne zwarigheden.

Vooreerst zegt men, *dat men in deze gebeurtenis de grootheid van God kan zien doorstralen.* „ De uitbarsting gaf een knal, Gods Majesteit waardig. Maar," zoo laat zich de Schrijver onder andere uit, „ maar, lieve hemel! waarom juist het springen van een kruidschip bij uitsluiting beschouwd als de Schechina van Gods mogendheid?"

Ten tweede. Deze gebeurtenis leert ons het nietige en vergankelijke der aardsche goederen. Dit is, meent de Schrijver, maar half waar; want het huis van den Heer VAN NOORT bleef grootendeels staan, terwijl alle min hechte gebouwen instortten. Hij vraagt al verder, waarom men dan den inval der Gothen en Vandalen ook niet viert? Of moet men juist bij zulk eene catastrophe tegenwoordig geweest zijn? Dit is even, zegt hij met CLAUDIUS, alsof men aan geen Zondvloed wilde gelooven, omdat men zelf niet mede verdronken is! En wat dan met het nageslacht? — Zalig, die niet gezien, en nogtans geloofd zullen hebben!

Ten derde. De verwoesting van Leyden moet ons leeren, ons hart en onzen wandel te verbeteren. Hier verzet zich de Brief het eerst tegen de onzuiverheid van zulk een beginsel der bekeering; daarna tegen het besluit, dat de bewuste ramp een gevolg der zonde van de Leydenaren zou zijn; en beweert vooral van het laatste, dat het vermetel is, uit de dui-

zen-

zende oogmerken, die God *kan* gehad hebben, juist dit ééne als het ware te stempelen; dat dan ook slechts de schuldigen moeten gestraft zijn, en dat dit althans voor de overgebleven bloedverwanten geene zeer troostrijke herdenking aan de hand geeft; terwijl ook de getuigenis van den Bijbel hier niet beslist, omdat men óf aan Oostersch spraakgebruik mag denken, óf onderscheid moet maken ten aanzien van gebeurtenissen, door God zelv' als straffen aangekondigd. „ Intusschen," voegt de Schrijver er nevens, „ zoude ik dit denkbeeld van straf gaarne laten voor hetgeen het is, zoo het slechts onschadelijk ware, en niet alle begrippen van echte *deugd* geheel ondermijnde. Maar hier ligt de steen des aanstoots. Even als de dragonders de boeren van Vlaardingen met het kanon dwongen om de nieuwe psalmen te zingen, zoo wil men hier op den 12den Januarij de weêrbarstige harten bewegen tot het geloof, door den schrik des buskruids. Het is eene fabrijk van Ninevitendeugd, die de vuurproef van den grooten dag niet zal kunnen doorstaan."

Het laatste praktikaal gebruik is — *dankbaarheid*, dat wij, te midden zoo veler slagtoffers, niet mede zijn omgekomen. Dan, ten eerste schijnt deze dankbaarheid vrij egoïstisch, vooral te hunnen aanzien, die onderscheidene lieve panden hebben verloren. Ten andere is de vraag: tot wie strekt zich deze pligt der dankbaarheid al of niet uit? Sommigen (b. v. de studenten) waren uit de stad. Het is waar, zij hadden er *kunnen* zijn; maar het schip had ook te Haarlem *kunnen* springen. „ Het was na Nieuw-jaar, en de Amsterdamsche kooplieden hadden juist op dien dag met hunne Leydsche kalanten *kunnen* afrekenen: ook zij moeten derhalve op den 12den Januarij niet te Amsterdam op de beurs, maar te Leyden in de kerk verschijnen!" — Eigenlijk berust ook deze bijzondere verpligting tot dankbaarheid op het begrip eener straf, die allen verdiend, maar van welke de overgeblevenen verschoond werden; en dit begrip is uit de lucht gegrepen.

De Schrijver meent ten slotte, dat men den zegen van te kunnen vergeten, meer dan dien van te kunnen onthouden, bij dusdanige smartelijke gelegenheden moet inroepen, en heeft zich onwrikbaar voorgenomen, op den bewusten dag, nimmer weder ter kerke te gaan, al beleefde hij ook de jaren van Methusalem en Nestor, ten zij de leeraars verkozen te prediken over Gen. XLI: 51.

On

Om onzer belofte niet ongetrouw te zijn, betuigen wij, in den spottenden toon, die hier en daar gebezigd wordt, geenen smaak gevonden te hebben; deels, omdat het onderwerp te ernstig is, deels omdat spotten meestal niets bewijst. Men hoore nog slechts den aanhef: „ Op den twaalfden van Louwmaand is de gemeente van Leyden jaarlijks gewoon naar de tempelen *des vredes* op te gaan, om *godsdienstig* en *plegtstatig* gedachtenis te vieren — der uitbarsting van *dertigduizend pond buskruid!*" Wij hebben het onderscheidende van cursief en gedachtenstreep, tot meerdere duidelijkheid, er bijgevoegd.

Om echter, door deze aanhaling, geen ongunstig denkbeeld achter te laten van den doorgaanden toon, volge hier een staaltje der manier, op welke, volgens den aangewezen inhoud, het begrip van verpligting tot dankbaarheid wordt bestreden:

„Er was in Azië eene kleine stad, wier inwoners hunnen pligt deden, hunne schattingen betaalden, en geene bijzondere reden van misnoegen aan hunnen koning gaven. Niettegenstaande dit *alles, zendt* de vorst, die voor het overige een buitengewonen roem van regtvaardigheid had verkregen, eene krijgsbende, en laat de helft der inwoners dooden. Schoon hij geene reden van dit zijn gedrag gaf, twijfelde niemand der overgeblevenen aan het regt des konings om zoo te handelen. Met dit al, daar zij zich geener rebellie of bijzonder kwaad bewust waren, dacht er niemand aan, om een dank-adres voor hunne sparing den koning aan te bieden. In plaats van dankbaar te zijn voor eene weldaad, die zij geene weldaad konden noemen, omdat zij niet konden berekenen, *bijzondere* straf verdiend te hebben, vroegen zij allen naar het *waarom* van deze handelwijze des konings: en deze reden niet kunnende uitvorschen, legden zij allen de hand op den mond en zwegen. Zij, die bloedverwanten hadden onder deze slagtoffers, dachten wel het minst aan den pligt der dankbaarheid!"

Ten slotte wenschten wij wel, dat de Schrijver had kunnen goedvinden, van de bijzondere krankheid, voor zijnen Vriend zoo noodlottig, geen gewag te maken. Deze omstandigheid toch is hier min gunstig voor des mans achting, elders ligt gevaarlijk van wege het voorbeeld, door eenen verlichten en onbevooroordeelden man gegeven.

De

De Opvoeding, Tooneelſpel, gevolgd naar het Fransch van D LA COSTE, *door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amſteldam, bij* H. van Kesteren. *In kl.* 8*vo.* 91 *Bl.* ƒ:-12-:

Een lief ſtukje, 't welk in handeling en *intrigue*, wel i waar, zeer zwak is, doch zulks vergoedt door eene zedelijk ſtrekking, die aan de meeste onzer *moderne* Tooneelſpelen ma al te zeer ontbreekt. De held van het ſtuk, een inderdaad we opgevoed, dat is, een braaf jongeling, geeft ſchoone bewijze van weldadigheid en liefde tot zijnen onderwijzer en vadei Zijne onderwerping aan dezen, die hem een meisje tèn huwe lijk wil geven, dat hij nooit gezien heeft, hoewel zijn har niet meer vrij is, komt ons wat te Oostersch voor; ook in d oud-burgerlijkſte huisgezinnen bij ons zal een vader zoo iet niet vergen. Doch het komt alles goed uit; de vader, di ſlechts vertrouwen en gehoorzaamheid begeert, heeft den ſmaa van den jongeling ongemerkt geleid, en diens geliefde LUC LE is juist de ſchoone, welke zijn vader onder haren ware naam, dien de zoon niet wist, voor hem beſtemde. Men gis dit echter reeds in 't begin, en de verrasſing is dus niet zeei groot. — Het karakter van eenen hier voorkomenden Gouverneur is edel, en het *Ideaal* van zulk eenen opvoeder, doo ARISTUS geſchetst, ſteekt treffend af bij de onverdiende mi achting, waarmede ſommige dwazen dit verdienſtelijk bero behandelen. Daarentegen zijn de karakters van eenige jon knapen, — regte monſters van zedeloosheid, waarvan de e zijn' vader beſteelt, en een' ongelukkigen kamerdienaar de wege voor den Regter laat komen, de ander een deugdzaa meisje door een valsch huwelijk misleidt, en, toen zij zwang is, te midden der hoofdſtad aan de vertwijfeling overlaat, j zelfs de brieven aan de ouders onderſchept, — deze karakte zijn te zwart voor zulk een Tooneelſpel; ſchoon wij teve gelooven, dat dezelve, helaas! in groote hoofdſteden niet zel zaam zijn. — Het vers op bl. 26 kon beter zijn, en heeft ons a thans niet zoo veel bewondering afgeperst, als aan SAINTVAL.— In de vertaling ontmoetten wij dikwerf eene geheel *Franſch* woordvoeging, vooral in de aanſpraak van ARISTUS, bl. 12-14, waar in het begin het woord *zijnde* ongepast voorkom terwijl op het midden van bl. 13 dat woord in onze taal vo ſtrekt vereischt wordt. Een overzetter behoorde zijne ta tot den grond te kennen.

BEOORDEELING.

Het Oude Testament de voorbereiding van het Nieuwe Testament, wel bijzonder ten aanzien van de leerstukken der Verzoening, der Drieëenheid en der Onsterfelijkheid, door W. E. DE PERPONCHER. *Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. *Voor rekening van den Auteur gedrukt.* 1812. *In gr.* 8vo. *Behalve eene Voorrede van XVI*, 608 *Bl. f* 3-12-:

Meermalen hadden wij gelegenheid in onze vaderlandsche Maandwerken met lof te gewagen van den arbeidzamen DE PERPONCHER, nu eens als wijsgeer en zedekundige, dan wederom als bijbelvriend of godgeleerde ten nutte zijner landgenooten optredende. Ondanks 's mans klimmende jaren, begeeft hem zijn lust en ijver niet. Getuige hiervan zij dit zware, en voor het talrijkste kerkgenootschap in ons vaderland wel het meest belangrijke werk, dat hij onder bovenstaanden titel, en op eigene kosten, in het licht geeft. Voor dit aanzienlijk gedeelte der hervormde Christenen kan het voorzeker niet anders dan hoogst aangenaam zijn, dat de Heer DE PERPONCHER zich daartoe gezet hebbe, om uit het oude Verbond een aantal *wenken* en *godspraken* in geregelde orde bijeen te verzamelen, die hij acht betrekkelijk te zijn tot zoodanige leerstukken, als onder de nieuwe bedeeling duidelijker zouden geopenbaard zijn, en bij de gezindte, waartoe hij behoort, voor zoo vele geloofswaarheden erkend worden. Omtrent deze, en met name wegens de *verzoening*, *drieëenheid*, en *onsterfelijkheid*, is hij alzoo er op uit om aan te toonen, dat, van de vroegste tijden af, naar eisch der omstandigheden, eenige aankondiging van Gods wege gedaan zij, en wel met trapswijzen voortgang, naar mate de komst van den Messias naderde; zoo dat het *oude Testament* eene

voorbereiding zij van het *nieuwe*, ,, waarin de vervulling
,, gevonden wordt van alles, wat bij de voorbereidende
,, huishouding was bedoeld." — ,, Want," om de woorden van onzen Schrijver, betrekkelijk den Bijbel, hoezeer met weglating of bekorte aanwijzing van andere stukken, hier over te nemen, ,, deze groote verzameling (de Bijbel),
,, opgesteld door schrijvers van zeer verschillenden aanleg
,, en geest, behelst, behalve hetgene tot den natuurlijken
,, godsdienst, zedeleer, volksgeschiedenis, handelingen der
,, Voorzienigheid, menschenkennis en waereldkennis be-
,, trekking heeft, alvoorts een grootsch ontwerp tot red-
,, ding en heil van 't menschdom, aangekondigd, afge-
,, schaduwd, voorspeld, door genoegzaame merkteekenen,
,, bij de vervulling, herkenbaar gemaakt. Dat ontwerp
,, zelve, eindelijk, onder aanwijzing van geheimenissen en
,, verborgenheden, wel ondoorgrondelijk voor 't verstand,
,, maar tog troostrijk voor 't hart, verklaard, ontwikkeld,
,, en onder alle deszelfs opbeurende uitzigten, hooge be-
,, stemmingen en heerlijk uiteinde tot volkomenheid toe
,, ontvouwd.

,, Maar (vervolgt hij) hoe rijst nu de bewondering, wanneer men, te midden deezer zoo oneindige verscheidenheid, de volkomenste eenheid, de geheele verzameling door, ziet heerschen? Altoos en overal éénen ongestoorden voordtreedenden gang, ééne en dezelfde zig altoos gelijk blijvende leer. En dit in alle de deelen, bij den aanvang, in den voordgang, bij de laatste voltojing; alles bestendig eenvormig, bestendig eenstemmig, en dus alles het egt kenmerk der waarheid draagende. Want alleen de waarheid is één. De afwijkingen daarentegen zijn duizendvoudig, verwijderen zig hoe langer hoe verder van elkaâr, en spreeken elkanderen hoe langer hoe sterker tegen, naar 't eigen character en ook onderscheidend kenmerk der dwaling."

Op dezen grond derhalve, in zijne *inleiding* gelegd, en daar alreeds uitvoeriger voorgedragen, wegens de leere en inhoud der H. S., bijzonder omtrent de leerstukken, op de-

enoemd, rust deze arbeid van den Heere DE PER-
:HER; en gaat hij vervolgens over, om, in een *ze-*
hoofdstukken, door den ganschen inhoud des Bijbels
de *godspraken* en *wenken* aan te wijzen, welken hij
ırdeel is, dat op meergedachte leerstukken doelen.
och onderstelt hij steeds ten volle *waar* en *baarblij-*
zeker te zijn uit de openbaring des nieuwen Ver-
en geeft hij ten meeste *in de inleiding* eenige
e redenen op voor dit zijn geloof. In elk der hoofd-
ı doorloopt de Heer DE PERPONCHER vervolgens
ijdvak des Bijbels; en behelst dus het Iste de *god-*
n en *wenken*, verleend aan de *oudvaders der eerste*
: Het IIde, die ten tijde van *Noach*, *Abraham*;
, en *Job*. Het IIIde bepaalt zich tot *Mozes* tijd.
Vde spreekt van die, welke ten tijde van *Josua*, de
en, *Saul* en *David* verleend zijn. Het Vde behan-
n tijd van *Salomo* tot koning *Hiskia*. Het VIde ge-
van de openbaringen, bij den aanvang van de eeuw
ofeten, onder het leven van laatstgezegden vorst, en
ıpt bepaaldelijk het boek van *Jesaias*. Terwijl het
zich uitstrekt *over de laatste tijden van het O. T.*
ken invloed de toestanden der wereld, of van het Is-
ch volk, hunne lotgevallen, en vordering of terug-
ı verlichting, gehad mogen hebben op de verleende
ringen, en hoedanige rigting, toon en houding, dien
volge, de godspraken en wenken, omtrent de toe-
ge bedeeling onder den Messias, hebben aangeno-
ontwikkelt de Heer DE PERPONCHER veelal bij
oofdstuk; en trekt hij eindelijk, ten slotte zijns werks,
zamen, wat in de verschillende zeven tijdperken van
Verbond kenbaar wierd, ten aanzien van de *leere*
ieenheid en die der *onsterfelijkheid*.
eenigzins den wijden omvang van dit boekdeel en
ird van het geschrift nadenkt, gevoelt terstond, hoe
ons bestek gehengt, dat wij den Schrijver volgen;
ig voldoend uittreksel kunnen geven van dezen zijnen
Den geregelden gang en zamenhang des werks ont-

 waart

waart men ook dadelijk uit het gezegde. Maar inzonder
heid moet het betoog van 's mans denkwijze omtrent de leer
ſtukken, waarvoor hij pleit, op het gezag van ſchriftuur
tekſten, en zoo niet op de verklaring, althans op een
goede toepaſſing van een aantal derzelve rusten. Hierom
trent nu laat hij in de voorrede zich dus uit: „ Miſſchien
„ zou de een of ander hebben gevorderd, dat ik mij het
„ de ſcheep begeeven op de onbegrensde zee van de ver
„ ſchillende gevoelens, opvattingen, giſſingen, verklarin
„ gen, en vernuft-ſpeelingen der uitleggers, over ie
„ dere bijzondere plaats; om die te vergelijken, te toet
„ ſen, te beoordeelen, te weerleggen of aan te neemen
„ en te bevestigen. Maar, goedgunſtige leezer(s)! dan zou
„ ook de geduldigſte uit u, onder de meenigte der zwa
„ re boekdeelen, — en ik nog veel vroeger onder de
„ arbeid bezweeken zijn." Hoe veel meer dan zijn wij
die het in menigerlei opzigt met den Heere DE PER
PONCHER, wegens de *godſpraken* en *wenken*, betrek
kelijk de *drieëenheid*, en *zijne begrippen* omtrent *de leer
der verzoening*, niet eens zijn, door hemzelven niet
geſteld van zulk eene omſlagtige taak? Wij ſchrijven
geene wederlegging, maar wel een toetſend verſlag,
onze lezers bekend te maken met dit in druk verſch
werk. Ook vleijen wij ons in geenen deele „ eene to
„ roê te hebben gevonden, magtig genoeg, om eensk
„ den langen ſtrijd (der verdeeldheid in godgeleerde gev
„ lens) in vreedzaame eenſtemmigheid te doen eindig
Neen! genoeg zij het ons, zoo wij, door liefderijke
draagzaamheid, de eenigheid van geest onder de Chris
heid, in zoo vele ſecten vaneengeſcheiden, helpen bewaren
en onzen Schrijver in beſcheidenheid navolgen. Wij zeggen
dus alleen, dat de Heer DE PERPONCHER ons toe
ſchijnt, in zijne toepaſſing van het woord der Schrift, ſlig
genoeg het gewone pad in te ſlaan, waarop een aantal ge
leerde en zeer beroemde mannen uit zijn kerkgenootſch
hem zijn voorgegaan. Alleen, gelijk wij weinig op heb
ben met het gebruiken van het woord *drieëenheid*, zo
be

[illegible]acht in de kerkelijke geschiedenis, als onbekend in den [illegible]heelen Bijbel, dus heeft het ons zeer mishaagd, dat hij [illegible]tzelve door de benaming van *geheimzinnig meervoud* [illegible]ovendien verwisseld heeft. Ook erkennen wij gaarne, dat [illegible]e Schrijver, ten doel hebbende om wegens dat leerstuk den [illegible]ortgang der verlichting onder het O. Verbond aan te too[illegible]n, en hierdoor gebragt tot uitbreidingen over die *verbor*[illegible]*nheid*, meer dan eens van woorden zich bediend heb[illegible], wier zin ons of geheel duister is, of die (gelijk op bl. [illegible]) eene dadelijke onbestaanbaarheid insluiten. Verder be[illegible]emdde het ons in den Heere DE PERPONCHER, wien [illegible], behalve in zaken, de godgeleerdheid betreffende, den [illegible]naam van eenen wijsgeerigen denker niet mogen weige[illegible], dat hij, voor gedachte leerstuk der kerke, niet alleen [illegible] andere Christenen betwiste plaatsen (*) te berde bragt, [illegible]ar ook de zoodanigen, als bij CALVIJN, of latere voor[illegible]ders der drieëenheid, gewraakt en betwijfeld werden. [illegible] zie, wat dezen over Gen. XVIII: 2. XIX: 26, Psalm [illegible]: 6. Spr. VIII: 22 en XXX: 4 geschreven hebben. [illegible]ens, daar wij, op bl. 110, met ronde woorden le[illegible], „ dat de uitkomst de beste uitlegster *aller* voorspel[illegible]ng is," kan het uitgaan van dezen grondregel onzen [illegible]ijver ligt te ver hebben weggesleept in het ontdekken, [illegible] van *wenken* nopens de drieëenheid, dus ook van *af*[illegible]*duwingen* wegens den weg der verzoening onder de [illegible]aïsche bedeeling. Zelfs dat aantal godspraken, wel[illegible] de Heer DE PERPONCHER toepasselijk acht op den [illegible]ssias en diens rijk, zouden wij zwarigheid maken, al[illegible] onder de wezenlijke voorzeggingen te rangschikken. Wij im-

(*) Wie lust heeft, eene zeer uiteenloopende verklaring van [illegible] meeste plaatsen, door den Heer DE PERPONCHER aange[illegible]ld, te lezen, zal en elders en ten overvloede zijne weetgie[illegible]heid kunnen bevredigen bij CLARKE, *in his scripture doc*[illegible] *on the Trinity*, en GEORGII ENJEDINI *Explicationes* [illegible]orum *V. et N. T. ex quibus Trinitatis dogma stabiliri* [illegible].

immers houden het daarvoor, dat de waarheid beter gestaaf wordt door blijkbaar gezag, dan wel door menigte van ge tuigenissen: en, zoo men al bij de Profeten eene tweede e afgelegener bedoeling, behalve de eerste en onmiddellijke onderstellen mag, is het toch, van den anderen kant, uit gemaakt, dat niet zelden plaatsen uit het O. Verbond in he nieuwe alleen bij toespeling, en naar de wijze der Joden aangehaald werden, die niemand, op goeden grond, al voorspellingen vermag aan te zien. (*). Met dit al, wetende hoezeer men ook te dezen oneens is onder de schriftver klaarders, beoogen wij geenszins de zaak door enkele mag spreuk af te doen, en kunnen wij in onze beoordeeling van een zoo uitgebreid werk, als dat des Heeren DE PER PONCHER, weinig anders dan eenige voorname punte aanroeren. Daarlatende, derhalve, van welk eene waard 's mans arbeid te rekenen zij, in het bijzonder *voor zijn* geloofsgenooten, betuigen wij hem onzen dank, *dat hij te* aanzien van het derde der meergenoemde leerstukken, da der onsterfelijkheid, den grond en voortgang der verlichtin omtrent die waarheid onder de oude bedeeling zoo wel legd, nagespoord en uiteengezet hebbe, als wij ons h neren ergens gelezen te hebben. Ten naderen bewijze zenden wij onze lezers tot het beknopt verslag, door Schrijver aan het einde van hoofdst. VII gevoegd.

Over den stijl en de spelling van den Heere DE PER PONCHER behouden wij liefst het stilzwijgen, daar proeven, van ons te berde gebragt, alreede voldingen, hij zich te dezen niet zeer naauwkeurig betoond heeft te Maar leggen wij de pen neder, met afscheid te nemen dezen waardigen man, dien wij meer voor de bespiegelend wijsgeerte, of de zedekunde, dan voor de godgeleerdhei berekend achten.

(*) Dus, om één voorbeeld uit velen te noemen, houde wij Zach. XII: 10 voor geene voorzegging; hoewel die woo den Joh. XIX: 37 voorkomen, als *vervuld* bij de doorwo ding van Christus zijde. Evenwel de Heer DE PERPONCHE schijnt, bl. 554, van een ander gevoelen.

De Christus-regering, zigtbaar in de gesteldheid en geschiedenis der zeven Aziatische Gemeenten; voorgesteld in een zeventiental Leerredenen, door C. A. VAN DEN BROEK, *in leven Predikant te Rotterdam. Te Dordrecht, bij* P. van Braam *en* A. Blussé en Zoon. 1812. *In gr.* 8vo. *XX en* 468 *Bl. f* 4-10-:

De steller van deze Leerredenen wordt in het *voorberigt* geteekend, als een allerbeminnelijkst en achtingwaardigst mensch, en als een uitmuntend Leeraar. Wij hebben hem eenigzins gekend, en onderschrijven, voor zoo verre wij hem kenden, gaarne deze schoone getuigenis. Zij stemt ten volle overeen met alles, wat wij van hem vernamen; en dit geschrift, met welks aankondiging wij thans bezig zijn, weerspreekt dezelve niet. Met veel genoegen lazen wij deze Leerredenen, en beklaagden in ons hart de Gemeente van Rotterdam, dat zij eenen man van zoo veel kunde, goeden smaak, bondig oordeel, schrander vernuft en liefderijken ernst zoo spoedig heeft moeten verliezen. Slechts drie en een half jaar mogt zij zich in zijn licht verheugen, en in den bloei zijner dagen werd hij aan haar ontrukt. Maar ook dit gebeurde niet buiten het bestuur eener altijd wijze en goede Voorzienigheid, die daarenboven de smartelijke wonde, haar toegebragt, door de toeschikking van den voortreffelijken CLARISSE, uitnemend verzacht heeft. Geen wonder, dat vele leden der Rotterdamsche Gemeente, die dikwijls zoo groote leering en stichting uit de mondelinge voordragt van den waardigen VAN DEN BROEK getrokken hadden, en hunne harten met achting en liefde voor hem vervuld gevoelden, na zijnen dood er sterk op drongen, dat er eenige van zijne nagelatene Leerredenen in het licht mogten verschijnen, en zij alzoo gelegenheid verkrijgen, om nog eens te lezen en te overdenken, wat zij met zoo veel nut en genoegen gehoord hadden. De Weduwe des Overledenen heeft dan ook

aan dezen Christelijken wensch wel gehoor willen geven, en te dien einde het handschrift der Leerredenen, in dezen bundel vervat, overgegeven. Dezelve hadden bijzonder de aandacht der Rotterdamsche Gemeente getrokken, en reeds bij zijn leven had de Heer VAN DEN BROEK derzelver uitgave in ernstige overweging genomen. Daarom is na zijn overlijden daarop de keuze gevallen. Indien hij zelf deze taak had mogen volbrengen, zou hij dezelve nog meer beschaafd, en in eenen anderen vorm aan het publiek hebben aangeboden. Nu verschijnen zij, zoo als zij daar lagen, zonder eenige aanmerkelijke verandering; en wij moeten het allezins goedkeuren, dat de uitgever zich daarvan heeft onthouden. Al waren zij ook door zulk eene verandering verbeterd, zouden zij echter daardoor in waarde verloren hebben voor de vereerders en vrienden van VAN DEN BROEK, die een gedenkteeken van hem, en niet van den uitgever, verlangden. Daarenboven mogen zij zich in hare tegenwoordige gedaante zeer wel vertoonen, zonder eenig gevaar, dat zij de nagedachtenis van haren vervaardiger zullen onteeren.

De Lezer zal in deze Leerredenen geene doorloopende verklaring der zeven Brieven aan de Aziatische Gemeenten aantreffen. Slechts enkele verzen uit dezelve zijn ten tekst gekozen; maar die keuze is zoo ingerigt, dat zij gereede aanleiding gaf, om *de gesteldheid en geschiedenis van elke Gemeente na te sporen*, en *den Zaligmaker, als den Heer en Bestierder van zijne Kerk, uit verschillende oogpunten voor te stellen.* De teksten, aan het hoofd dezer Leerredenen geplaatst, zijn Openb. II: vs. 2, vs. 7b., vs. 8 en 9, vs. 10 en 11, vs. 16 en 17, vs. 21, vs. 26—28, Hoofdst. III: vs. 4, vs. 10, vs. 11 en 12, vs. 14, 15 en 16, vs. 17 en 18, vs. 19, vs. 20, vs. 21, en vs. 22. In deze teksten komen menigvuldige vreemde spreekwijzen en beelden voor, die alle, voor zoo verre dit geschieden kon, zeer eenvoudig en duidelijk worden verklaard; en, schoon wij in die verklaringen wel niet veel nieuws hebben aangetroffen, vonden wij echter overal, naar ons inzien, de beste gekozen en

oor-

medeelkundig gestaafd. Zonder zich in gissingen en fabelen te verliezen, zegt de Schrijver van elke der Aziatische Gemeenten zoo veel, als hij uit deze Brieven en andere echte bescheiden met zekerheid of waarschijnlijkheid kon weten en opmaken. En daarenboven stelt hij telkens den Zaligmaker uit een bijzonder, belangrijk oogpunt voor, dat altijd betrekking heeft tot het bestuur, dat Hij over zijne Gemeente voert. De twee laatste Leerredenen geven een overzigt over het geheel, en herinneren kort, wat in de voorgaande van de Aziatische Gemeenten en derzelver Heer gezegd was. — Naar ons inzien, zou de XVIIde Leerrede er niet bij verloren hebben, indien de verschillende oogpunten, waaruit de Heer der Kerke beschouwd was, daarin anders gerangschikt en tot een geregeld geheel gebragt waren; dat wel had kunnen geschieden. Maar misschien was ook de orde, door den Schrijver verkozen, geleidelijker voor de Gemeente, tot herinnering van het te voren gehoorde.

Indien wij eene doorloopende schets van elke dezer Leerredenen wilden leveren, zouden wij of dorre, eenzelvige geraamten geven, of veel te uitvoerig worden moeten. Voor korte en tevens belangrijke uittreksels zijn zij niet geschikt. Liever willen wij, tot eene aanprijzende proeve van stijl en schrijfwijze, het volgende uit de XIIde Leerrede voor onzen Lezer afschrijven. Zij handelt over de woorden van den Zaligmaker aan de Gemeente te Laodicea: *want gij zegt: ik ben rijk en verrijkt geworden en heb geens dings gebrek, en gij weet niet, dat gij zijt ellendig en jammerlijk, en arm, en blind, en naakt*, enz. Ter toepassing zegt VAN DEN BROEK onder andere:

„ Er is niets algemeener onder de belijders van het „ Christendom in alle tijden, en toch niets gevaarlijker, „ dan dat wij in ons eigen oordeel rijk zijn en in Jezus „ oordeel arm. Onze hooggevoelendheid ondergaat wel „ verschillende wijzigingen; maar het is beklagelijk genoeg, „ indien wij in de hoofdzaak naar den Laodiceër gelijken, „ en ons gelukkig wanen, zonder het te zijn.

„ Deze gesteldheid staat menigmaal in verband met onze

„ gesteldheid naar de wereld. De rijke wordt dikwerf reeds
„ geroemd wegens zijne godsdienstigheid en belangstelling
„ in het Evangelie, wanneer men zulks in den armen naau-
„ welijks zou opmerken. Hij mist vele gelegenheden om
„ een vrijmoedig woord van berisping en vermaning te hoo-
„ ren. Hij is aan meerdere afleiding, verstrooijing, vleije-
„ rij en andere verzoekingen, welke nadeeligen invloed op
„ ons hart kunnen hebben, blootgesteld; en loopt dus te
„ meer gevaar, om met zichzelven te vrede te zijn, en zijn
„ eeuwig welzijn te verwaarloozen.

„ Deze gesteldheid staat in verband met den geest der
„ tijden. Deze aanmerking geldt omtrent de Laodiceërs,
„ en geldt ook omtrent ons. Wanneer er eene zekere
„ verwildering van zeden en beginselen plaats heeft, en
„ men alle godsdienstleer wil doen uitloopen op eenig
„ burgerlijke braafheid, waartoe een Heidensch wijsgeer
„ met zijne zedelessen ons van zoo veel dienst kan zijn
„ als Jezus met zijn Evangelie, dan kan men al ligt rijk
„ zijn, en aan niets gebrek hebben. En, Toehoorders
„ schoon elke tijd zijne dwaling en zijne ondeugd had, zo
„ kan echter niemand tegenspreken, dat er naauwelijks i
„ mer een tijd geweest is, waarin men zich zoo veel mo
„ te geeft, om het Evangelie uit den Godsdienst en Je
„ uit het Evangelie weg te nemen, als in onzen leeft

„ Deze gesteldheid staat zeker in verband met het die
„ bederf, dat in ons ligt. Wij hebben zoo gaarne iets
„ waarop wij ons verheffen, ten minste gerust stellen;
„ wij verlangen ons te kunnen ontslaan van een gezet e
„ ernstig nadenken omtrent onszelven en onze verwachting
„ voor de eeuwigheid; wij hebben iets tegen dien weg va
„ diepen ootmoed en naauwgezette heiligheid, die me
„ het opregte geloof in den Zaligmaker moet gepaar
„ gaan.

„ Toehoorders! hoe ligt kunnen wij dan onszelven mi
„ leiden! Wordt het hierdoor niet zeer waarschijnlijk, d
„ er in deze vergadering menschen gevonden worden, d
„ van zichzelven denken, dat zij rijk en verrijkt zijn en a

„ nie

„ niets gebrek hebben, en tot welken Jezus door zijn „ Evangelie zegt: „ Gij zijt jammerlijk arm?"

Dit weinige zij ter proeve genoeg.

Hulde aan EWARD JENNER *en allen, die zich, door de verbreiding en bevordering der Koepok-inenting, aan de menschheid hebben verdienstelijk gemaakt. Een woord aan dezulken, welke de echtheid van de beveiliging dezer kunstbewerking voor de menschenpokken nog betwijfelen. Door* J. J. WALOP, *M. D. te Rotterdam. Aldaar, bij* N. Cornel. *In gr.* 8*vo.* 53 *Bl. f* :-8-:

Behoeft dan de weldadige koepok nog al meerdere aanprijzing? — maar al ware dit zoo niet, de naam van eenen weldoener verdient altijd dankbaar aandenken en hulde. De dag van den 14 Mei wordt, als die der geboorte van deze kunst, in Engeland feestelijk gevierd; men volgt dit in Pruissen, en overal wordt de naam van JENNER gezegend door de vele duizenden, welke aan hem hun leven, of dat van hunne dierbaren, verschuldigd zijn. Het stukje van Doct. WALOP bevat eene vertaalde redevoering van den Hoogl. HUFELAND bij zoodanig eene plegtige feestviering in het Inentings-instituut te Berlijn; de vertaler heeft er eenige geschiedkundige noten en aanteekeningen bijgevoegd, waarmede nog overgeblevene vooroordeelen tegen dit zoo heilzaam behoedmiddel worden tegengegaan, terwijl alles door een voor deze kunstbewerking vereerend en opwekkend woord wordt voorafgegaan. Het zich openbaren van de natuurlijke ziekte in den omtrek van en in de stad Rotterdam zelve gaf tot deze uitgave aanleiding; en wij wenschen hartelijk, dat dit boekske het door den vervaardiger bedoelde nut overal in ons land overvloedig mag bereiken. Landgenooten, wien deze onze aanmelding ter hand komt! gij zijt verantwoordelijk voor het leven der uwen, en voor dat van die velen, welke door de uwen konden be-

besmet worden; al waart gij zelf nog niet volkomen overtuigd, daarvan moet gij toch overtuigd zijn, dat deze kunstbewerking volstrekt geene schade doet; en, wat het gerucht soms ook in omloop bragt en nu op nieuw weder in omloop brenge, waar is de geneesheer, die openlijk en met zijnen naam er voor durft uitkomen, dat hij de natuurlijke ziekte in vroeger naar eisch gevaccineerde voorwerpen nog aantrof? Eer hebbe het hart van den man, die zijne ondervinding wereldkundig maakt; maar die het niet openlijk zeggen durft, en het intusschen den minkundigen in het oor wilde fluisteren, verdient bij iederen geneesheer en bij iederen menschenvriend diepe verachting. Ieder vernieuwd gerucht ten nadeele der koepok is eene oproeping aan den geneesheer om daadzaken publiek te maken, bijaldien zulk gerucht ook maar eenigzins grond had. En het volkomen ongeloof aan hetzelve van iederen verstandigen, zoo lang de geneesheeren zwijgen, is een te vereerend vertrouwen, dan dat men een oogenblik twijfelen zou, dat eenig man van eer, wien zijne praktijk tegen het voldoende of onschadelijke dier inenting daadzaken opleverde, dit vertrouwen verraden zou, door zijn stilzwijgen voor het publiek.

Hoezeer ook uit deze hulde aan JENNER blijkt, dat de koepok en derzelver voorbehoedend vermogen vóór hem niet geheel onbekend was, zoo geschiedt hier toch aan 's mans verdiensten, als die het eerst deze gewigtige ontdekking, toen hij zelf die maakte, behoorlijk navorschte, en ons van de menschenpokken, dien ijsselijken geesel, heeft verlost, allezins regt.

Museum, of: Verzameling van Stukken ter bevordering van fraaije Kunsten en Wetenschappen, door MATTHIJS SIEGENBEEK. *Iste Deel. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1812. *In gr.* 8*vo.* 233 *Bl. f* 2-2-:

Dit werk strekt, volgens het voorberigt, ten vervolge der *Euterpe*, 't welk de Hoogleeraar, in vereeniging met

zijnen vriend KANTELAAR, in twee ſtukken heeft uitgegeven, en van welks tweede ſtuk wij in het voorleden jaar een vrij uitvoerig verſlag gaven. Behalve de meerdere uitgebreidheid der ſtukken of deelen, blijft de aard, aanleg en ſtrekking, volgens de genoemde voorrede, dezelfde als die der *Euterpe*, zoo dat wij ons in het verſlag van dit nieuwe werk eenigzins bekorten kunnen.

Het eerſte ſtuk loopt over LAMBERT TEN KATE, HERMANSZ., *den voortreffelijken Hoofdgrondlegger der Nederduitſche Letterkunst*, (waarom niet *Taalkunde?*) door den Hoogleeraar TOLLIUS, voorgelezen in eene openbare vergadering der Maatſchappij van Nederlandſche Letterkunde te Leyden. In een mannelijken ſtijl ſchetst de Schrijver de verdienſten van onzen voortreffelijken Landgenoot, die, als tijdgenoot van T. HEMSTERHUIS en A. SCHULTENS, niet minder lof omtrent de moedertaal, dan genen omtrent het *Hebreeuwsch* en *Grieksch* verdienden, daar hij de ſpraak, door vergelijking met de verwante oude en nieuwere talen en tongvallen, tot eene vaste *analogie* terugbragt, welke den grondſlag van alle volgende taalkundige ſtelſels geworden is.

Daar deze verdienſten van onzen beroemden Taalkenner vrij algemeen bekend zijn, deelen wij liever twee *anecdoten* mede, die hem ook van de zijde der kunst in een zeer voordeelig licht plaatſen. Hij was het, die den ſchilder VAN HUISUM den raad gaf, om zijne bloem- en fruitſtukken, in plaats van op donkere, op heldere gronden te ſchilderen, hetwelk de waarde dier ſtukken meer dan tiendubbel verhoogde. De beeldhouwer XAVERY eens eenen JUPITER FULGURATOR niet naar zijn' zin kunnende treffen, nam TEN KATE, die de moeijelijkheid juist zoo groot niet achtte, na lang tegenſtreven, beitel en hamer, en trof, naar het oordeel des beeldhouwers, den Dondergod volmaakt. Zoo waar is het: *Omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum!*

De tweede verhandeling is van den Hoogleeraar SIEGENBEEK, en loopt over den grooten LAURENS DE ME-

MEDICIS. Het verheugt ons, den Schrijver met zoo veel geestdrift te hooren spreken over den onder ons min bekenden Staatsman, Geleerde en Dichter, wiens vergelijking met PERIKLES wij zeer juist en treffend vonden, en die misschien meer dan iemand tot de herleving der Letteren heeft bijgedragen. Gaarne wenschten wij dan ook, dat een genoegzaam vertier den uitgever van het leven zijns zoons, LEO X, door den bekwamen en oordeelkundigen ROSCOE, mogt aanmoedigen tot de naauwkeuriger bekendmaking, onder ons, van het leven des nog grooteren vaders, mede door de keurige pen van ROSCOE beschreven. Doch dit in 't voorbijgaan. De voornaamste trekken van het leven dezes uitstekenden burgers, die, zonder eenigen titel, alleen door de achting en liefde zijner stadgenooten *Florence* bestuurde en *Italië* in evenwigt hield, zijn hier zeer wel opgezameld, en tot één geheel gebragt met 's mans ongemeene letterkundige verdiensten, daar hij niet slechts beminnaar en beoefenaar der Dichtkunst en Wijsgeerte, en bewonderaar, vol geestdrift, van den goddelijken PLATO, maar ook een zeer werkzaam begunstiger van alle takken der Letterkunde was. In dit laatste opzigt heeft vooral de *klassische Litteratuur*, door het aanmoedigen der *Grieksche* taal, en het opsporen van handschriften der groote vernuften van *Griekenland* en *Rome*, zeer veel aan LAURENS te danken. Men voege hierbij zijne onbekrompenheid en liefталigheid in het ondersteunen van, en den omgang met geleerden; zijne deugdzame staatkunde, en edele opoffering, toen hij zich, tot redding zijner landgenooten, weerloos aan den Koning van *Napels* in handen stelde; zijne zucht voor ernstige bespiegelingen, en zijnen doorgaans onberispelijken levenswandel, (eene dubbele verdienste in die tijden, de eeuw van het gruwelijk verraad der PAZZI's, van ALEXANDER VI en CESAR BORGIA) dan zal men de uitdrukking van een' *Nederlandschen* staatsman, waarmede de Hoogleeraar deze uitmuntende levensschets besluit, niet te sterk vinden: „Rampzalig de koude en verdraaide ziel, „die zijne uitstekende verdiensten niet gevoelen kan! Men

„kan

„ kan met volle gerustheid zichzelve schatten naar de be„ wondering, waarmede men voor hem bezield is.”

Als bijlage dient één verhaal wegens de laatste oogenblikken van LAURENS, getrokken uit een' brief van POLITIANUS, en 't welk blijken van de godvruchtige gezindheden des grooten mans oplevert.

Hierop volgt een vertoog van den Heer TEN BRINK *over den Rei van Korinthische Vrouwen, in de Medéa van* EURIPIDES, waarin die Letterkundige den *Griekschen* Dichter zoekt te verdedigen tegen een verwijt, hem door P. CORNEILLE en DACIER gedaan, wegens de geheimhouding van den schrikkelijken aanslag tegen den Koning KREON en zijne dochter, dien MEDÉA aan den Rei ontdekt, en dien deze, uit onderdanen dezes Konings bestaande, had behooren te openbaren; terwijl HARDION, om *deze* op te lossen, MEDÉA zelve als gebiedster van den Rei en van een gedeelte van *Korinthe* beschouwde. Na de wederlegging dezer laatste onwaarschijnlijkheid, pleit de Heer TEN BRINK EURIPIDES van de genoemde onwaarschijnlijkheid vrij, door onderscheiding tusschen *natuurlijke* en *kunst-waarschijnlijkheid.* De Rei was nu eenmaal onmisbaar op het *Grieksche* Tooneel, en als zoodanig moest MEDÉA hem haar geheim betrouwen, daar hij door de jammeren dier zwaar verongelijkte vrouwe tot een diep medelijden voor haar, en verontwaardiging tegen haren ondankbaren echtgenoot, gestemd was, 't welk de Dichter hem op verscheidene plaatsen zeer sterk doet uitboezemen. Dan juist dit gebrek aan natuurlijke waarschijnlijkheid, waartoe de tegenwoordigheid van den Rei den Dichter noodzaakte, is eene der redenen, om welke de Heer TEN BRINK dit „ overblijfsel van den vrij ruwen oorsprong des Treurspels” over het algemeen niet zeer gunstig beoordeelt, en althans niet, gelijk sommige *Duitschers*, in onze nieuwere Letterkunde terug wenscht.

Bij dit vertoog, 't welk onzes inziens met veel oordeelkunde en belezenheid is uitgevoerd, geeft de Schrijver ook eenige vrij uitgebreide proeven van zijne vertaling der *Medéa*,

déa, in *Alexandrijnsche* verzen. Dezelve zijn doorgaans vloeijend, en, in zoo verre wij dezelve met het oorspronkelijke vergeleken hebben, ook getrouw. Slechts eenige plaatsen zullen wij mededeelen, waarin ons de zin van EURIPIDES te zwak schijnt uitgedrukt te zijn.

'k Heb niets meer te hopen of te duchten,

zegt MEDÉA bij den Heer TEN BRINK. — τί μοι ζῆν κέρδος; *Waartoe dient mij het leven?* vraagt zij bij EURIPIDES. Iedereen gevoelt, dat deze kortheid, deze vraag, oneindig krachtiger is, dan de bovenstaande vertaling, of liever omschrijving. Ook op het volgende slaat het dan beter: *Ik heb geen vaderland, geen huis* enz.

Dezelfde aanmerking geldt eenige regels verder. MEDÉA zegt: οὐκ ἔστιν ἄλλως. *Het is niet anders.*

TEN BRINK:

Mijn lijden is te groot, om zonder wraak te blijven.

Het *Grieksch* duidt hier blijkbaar het onverzettelijk besluit van MEDÉA tot wraak aan, waartegen niets baten kan; in het *Nederduitsch* is het meer eene *Apologie.*

De volgende vraag van den Rei, of zij dan haar kinderen zou willen vermoorden, beantwoordt zij aldus: *Dus wordt mijn echtgenoot best getroffen*, (woordelijk: *gestoken.*) In de vertaling:

Zoo wreek ik mij het best op Jason, d'ongetrouwen.

Het oorspronkelijke bedoelt blijkbaar, dat de slagen, die zij hare kinderen wil toebrengen, eigenlijk slechts op JASON, of op het dierbaarste wat hij heeft, gemunt zijn. Deze voor MEDÉA zeer gepaste uitdrukking is door den Heer TEN BRINK met *wreken* te zwak overgebragt; te meer, daar hij even te voren dit woord ook gebruikt had.

Men ziet hieruit, dat ons, hoezeer de wezenlijke verdien

diensten van den Vertaler, vooral in het *kritisch* gedeelte en de overbrenging der Reijen, hulde doende, echter hier en daar eene zekere wijdloopigheid, welke aan eenige plaatsen de vereischte kracht beneemt, voor verbetering vatbaar schijnt. Wij zijn overtuigd, dat de Heer TEN BRINK zich over deze bescheidene aanmerkingen niet zal kunnen belgen.

De twee laatste stukken zijn weder van den verzamelaar zelven. Het eerste loopt over BOSSUET, gewoonlijk in *Frankrijk* met DEMOSTHENES vergeleken; iets, waarvan ook de Hoogleeraar, onder zekere bepalingen, niet vreemd schijnt. Dan, het komt ons voor, dat zoowel de vorm als de inhoud van beider Redevoeringen te veel verschillen, om deze vergelijking te doen steek houden, behalve alleen in het punt van hoogen ernst, en in de algemeene verdienste eener krachtige taal. Maar hoe vloeit BOSSUET over van beelden, in vergelijking met den steeds in de uitdrukking zoo eenvoudigen, als in den zin verhevenen, *Atheenschen* Redenaar! Hoe spaarzaam is hij in het jagen naar figuren, die men bij BOSSUET op elke bladzijde ontmoet! DEMOSTHENES kon *onmogelijk* eene plaats als deze gesteld hebben, die ook de Heer SIEGENBEEK afkeurt: (bl. 174.) *De Oceaan, verbaasd van zich zoo dikwerf, onder zoo verschillende toerustingen, en om zoo onderscheidene redenen, te zien overgestoken*; welke echter de eenige van dien aard in BOSSUET niet is. En de edele *parrhêsie* des *Atheners* vinden wij minder bij den Bisschop van *Meaux*, dan bij MASSILLON, die zelfs door den Heer Kardinaal MAURY wegens een overdreven gebruik derzelve berispt wordt. Hoe veel verschilt ook niet de stof der beide Redenaars, hun *Auditorium*, hunne standplaats! Het komt ons dus voor, dat wij zoowel de Ouden, als de *Fransche* Kerkredenaars, als geheel afzonderlijk staande, doch elk in zijne soort voortreffelijke modellen, mogen aanmerken. Dat toch de plegtige gelegenheden, welke de lijkredenen van BOSSUET deden ontstaan, dood en eeuwigheid, het graf van de grooten der aarde, en de onomkoop-

bare Regter, — dat deze het in gewigt ook bij de verhe venste onderwerpen van DEMOSTHENES winnen, za niet ligt iemand ontkennen. Juist uit dien hoofde komt on echter de vergelijking van BOSSUET tusschen CONDÉ en TURENNE, als krijgslieden, (door den verhandelaar op bl. 188 overgenomen) hoe fraai ook de tegenstellingen zij mogen, volstrekt ongepast voor. Wat zegt het, of de man, wiens intrede in eene geheel nieuwe, bovenaardsche loopbaan wij vieren; wat zegt het, op welk eene meer of min kunstige wijze hij het krijgsmansberoep *hier* hebbe uitgeoefend? De Christen - Kerkredenaar is hier verre beneden CICERO, die, in zijn' droom van SCIPIO, den grooten *Afrikaan* de dingen dezer wereld als nietig doet beschouwen, en veel korter bij de daden van zijn' naneef vertoeven, dan hier de Bisschop van *Meaux*, die geheel andere dingen te behandelen had, bij de vergelijking der twee Helden, als meesters in de *Taktiek*. Zie ook de plaats op bl 193. Veel schooner, doch ook geheel anders, en regt i den geest van zijn onderwerp, is het slot dezer Redevoeringe, (bl. 205) een der uitmuntendste stukken van wa welsprekendheid.

Eindelijk vindt men hier eene vertaling in verzen der be roemde *Episode* van NISUS en EURYALUS uit VIRGILIUS, met de gewone vlijt en naauwkeurigheid des Heeren SIEGENBEEK bewerkt.

De laatste Zeetogt van den Admiraal DE RUITER, *in twaalf Boeken, door* A. LOOSJES, PZ. *Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1812. *In gr. 8vo.* 456 *Bl.* *f* 8-12-8

Hoezeer de eerste onzer Zeehelden, niet slechts door de geschiedpen van BRANDT, maar ook door meer dan éénen Dichter, vooral door onzen grooten FEITH, voor de vergetelheid bewaard is, zoo lang Nederlandsch bloed door onze aderen vloeit; zoo geeft het leven van dezen uitstekenden man, die even hoog staat in den rang van zedelijke,

als

als van krijgskundige grootheid, toch nog eene zeer rijke en aangename stof ter *poëtische* bewerking. Terwijl onze oudere Dichters eenige van 's mans heldendaden *lyrisch* bezongen, en FEITH het geheele leven van den Held in één overzigt vereenigde, heeft de Heer LOOSJES verkozen, de laatste levensdagen van DE RUITER, en zijnen eeuwig gedenkwaardigen zeetogt naar *Sicilië*, ter stoffe van een geschiedkundig gedicht te kiezen. Immers, hoezeer wij niet geneigd zijn over namen te twisten, is echter het onderscheid tusschen een *Heldendicht*, 't welk noodzakelijk een groot ontwerp en de tusschenkomst van hoogere Magten (de Fabel of het wonderbare) vereischt, en het *historische* gedicht, waarvan LUCANUS in de *Pharsalia* het eerste maal gegeven heeft, al te groot, om ons hier niet van de vrijheid, welke de Dichter in zijne voorrede gegeven heeft, te bedienen, en *den laatsten Zeetogt van* DE RUITER in de klasse der Historiedichten te rangschikken, daar dezelve zich vrij naauwkeurig bij het verhaal van G. BRANDT houdt, en hetzelve niet verlaat, dan in bijkomende omstandigheden, welke niets van het wonderbare hebben.

Wij zeggen dit echter niet, om de waarde van dit werk eenigermate te verkleinen. Verre van daar! het hoofddoel des Dichters, om het eenvoudig verheven karakter van den zeeheld te schetsen, is hem, onzes inziens, uitnemend gelukt; en is er tot dat einde een zeer oordeelkundig gebruik gemaakt van vele kleine trekken, bij BRANDT slechts even aangeroerd, of hier en daar door zijn werk verspreid. Zoo lezer naar zijn bijzonder gevoel dit stuk mag beöordeelen, zoo ontwaarde hij bij het doorlezen daarvan die zalige stemming, waarvan de Heer KANTELAAR aan het slot zijner onlangs verschenen *Verhandeling over het Herdersdicht* gewaagt, „ de herdenking van meer schuldelooze zeden, en van meer gelukkige tijden, dan wij mogen zien." Inderdaad weet ons de Heer LOOSJES, die zich de denk- en handelwijze, de zeden en gebruiken onzer voorzaten zoo zeer heeft eigen gemaakt, te verplaatsen in de eenvoudige woning van zijnen Held, in den schoot van zijn huisgezin,

zijner Zeeuwsche familie, en aan zijn scheepsboord. Eenvoudige Natuur blinkt op zeer vele plaatsen van dit dichtstuk uit, b. v. op bl. 38, waar RUITER's dochter, te *Vlissingen* met den Predikant POTS gehuwd, bij 's mans onverwachte aankomst haren echtgenoot toeroept:

„.... Mijn POTS! kom af, kom af, daar is toch vader;
Mijn hart bedroog mij niet — 't is vader zelf met neef
DE WITTE's vader! zie, hoe 'k van ontroering beef!
Van vreugde bigglen mij de tranen langs de kaken.
  Dees drokte, dit gejuich doet ras haar zoontje ontwaken,
Den kleinen THOMAS; en met kraaijend vreugdgeluid
Steekt hij zijn handje en hoofd, met drift, ter slaapkribbe uit;
Hij roept, daar hij de reên der blijdschap heeft vernomen:
Help THOMASJE uit zijn krib: Grootvader is gekomen!"

Wee hem, die over zulke tooneelen den neus ophalen, of dezelve voor gemeen en kinderachtig mogt uitkrijten! Hij ware niet waardig HOMERUS te lezen, wiens afscheid van HECTOR en ANDROMACHÉ de Heer LOOSJES hier naar ons gevoel uitmuntend nagevolgd en op hedendaagsche zeden heeft toegepast, gelijk ook kort daarna HECTOR's bede voor ASTYANAX in die van DE RUITER voor den kleinen THOMAS is nagebootst.

Gaan wij nu over, om het beloop van dit gedicht kortelijk te schetsen, en daarna de bijzondere schoonheden en feilen, die wij daarin ontmoet hebben, op te geven.

DE RUITER, van *Martinique* teruggekeerd, genoot de stille huisselijke rust met zijne echtgenoote, toen, reeds laat in den avond, de Predikant SOMER, zijn schoonzoon, hem komt melden, dat het gerucht hem op nieuw tot Vlootvoogd doodverwt. Peinzend over een en ander valt de grijsaard in slaap; een droom doet hem zijn' overledenen zoon ADRIAAN zien, en eene stem voorspelt hem „binnen kort" zijne verheffing tot de reijen der Gezaligden. Intusschen brengt een renbode het besluit der

Sta-

Staten, RUITER's aanstelling behelzende. Kort daarna komt de Raadpensionaris FAGEL, uit naam der Staten, met den Held over de onderneming spreken, die, tot hulp van *Spanje*, naar *Sicilië* bestemd is. DE RUITER toeft den staatsman aan den gullen oud-vaderlandschen disch, die hier eigenaardig beschreven wordt. Na FAGEL's vertrek, besluit de Vlootvloogd, eer hij aan boord ga, zijne maagschap in *Vlissingen* te bezoeken. De daartoe ondernomene reis, over *Haarlem*, *Leyden*, *Delft*, *Rotterdam* en den *Brielle*, schildert met fiksche trekken de voornaamste merkwaardigheden dier steden, welke DE RUITER aan zijnen neef DE WITTE, zijn' reisgenoot, doet opmerken. Daarop volgt het reeds aangehaalde tooneel te *Vlissingen*, waar DE RUITER onder andere ook den loots MARIJN, zijn' grijzen buurman, aantreft, een Zeeuw van den echten stempel. Het voortreffelijk karakter van DE RUITER verloochent zich hier niet, en hij schaamt zich, als Admiraal, Hertog en Ridder, geenszins den gemeenzamen handdruk van den armen loots, die hem met den naam van MICHIEL aanspreekt. Ook zijn' zoon ENGEL, met den ROBERT uit *Engeland* teruggekeerd, ontmoet hij te *Vlissingen*. Dan, zijn pligt roept hem tot scheiden. Aandoenlijk is dit afscheid; hartverheffend de gedachtenis der Zeehelden, daar gekweekt, vooral der BANKERT's en der EVERTSEN, waarvan één de Zeeuwsche staten van een' vader, vier broeders en eenen zoon, in 's Lands dienst gesneuveld, kon herinneren, en zelf om de gunst bidden, hun eerespoor te volgen. Heeft de *Grieksche* en *Romeinsche* heldenrol wel iets grooters te vertoonen? Te *Dordrecht* geeft DE RUITER een bezoek aan de weduwe van den ongelukkigen C. DE WITT, en beschouwt te dier gelegenheid het tafereel van de zege bij *Chatham*. Van daar naar *'s Hage* getogen, wordt hem in de Vergadering der Algemeene Staten zijn last plegtig ontvouwd: hij beklaagt zich over de geringe magt, hem toegevoegd; doch wordt met bitse taal door den Voorzitter ODIJK over lafheid be-

berispt. Edel is het antwoord van DE RUITER, (
juist overeenkomstig met de Geschiedenis. Te *Amste*
dam teruggekeerd, schijnt eene hevige ziekte hem de
togt onmogelijk te maken; dan hij vermant zich, en trekt
(ook dit is eene echte daadzaak) naauwelijks hersteld zijnde
naar zijn Admiraalschap *De Eendragt*, ter reede van *He*
levoetsluis. Het afscheid van zijne magen is ook hier w
der treffend. Zijn kleinzoon MICHIEL DE WITTE
die hem op dezen togt verzelt, heeft den *Lof der Ze*
vaart van VONDEL ter gedachtenis ontvangen, 't wel
tot eene hulde aan dien Vorst der Dichteren aanleidin
geeft. Men gaat scheep; dan, tegenwind verbiedt D
RUITER's kiel, zich bij het gros der vlote voor *Go*
ree te voegen. Dit wekt gemor bij DE WITTE, t
gronden van Godsdienst door den Christen-grijsaard t
neêr gezet. Prins WILLEM III. komt op de vloot; ha
telijk is de bijeenkomst van den jeugdigen verdediger d
vaderlands te velde, en den grijsaard, waardoor *God he*
zelve tegen twee vereenigde Koningrijken ter zee beveilig
de. Een gunstig teeken verzelt die zamenkomst; de la
verwachtte oostenwind steekt op, en doet den Prins l
schip verlaten, 't welk, bij de vloot gekomen, met
zelve in zee steekt. De ijverzucht van den Onderbe
hebber DE HAAN, die zich niet dan noode onder l
RUITER's gezag voegt, doet, bij een vroeger voor
voel van DE RUITER, een ongelukkig gevolg van d
zen zeetogt verwachten. — Eene windstilte in het kan
wordt door een hevigen storm afgewisseld, die de vlo
verspreidt, welke zich bij *Roxent* hereenigt, en naar *Ca*
spoedt, waar het smaldeel van DE HAAN reeds was binne
geloopen. Hier ontvangt hem de Landvoogd, *Don* CA
VALLÉROS, in al de *Kastilische* pracht, en rigt te zijne
eere een stiergevecht aan, 't welk fraai beschreven word
(De Heer LOOSJES verstaat bij de tusschenverhalen, i
zijn werk gevlochten, zeer wel de noodzakelijke kunst
om vreemde volken eigenaardiglijk te schetsen, en het ge
men in 't Fransch *couleur locale* noemt, te behouden.) E
G

Gibraltar verschijnt HEEMSKERK's schim aan DE RUITER, en voorspelt hem zijn naderend einde. Wij twijfelen, of deze herhaalde droomen en voorgevoelens, juist door hunne menigvuldigheid, de bedoelde werking niet missen; schoon wij niet kunnen ontkennen, dat de verschijning zeer levendig en krachtig gemaald zij. — DE RUITER betoont zijne algemeene menschenliefde in een gesprek met zijn' kleinzoon, die, van wrevel op het gezigt van twee *Barbarijsche* roofschepen aangegrepen, dezelve wenscht in den grond te boren, en verhaalt bij die gelegenheid een' trek van de onbaatzuchtige hulpvaardigheid der *Mooren* van *Salle*, welke, na eene schipbreuk, alle zijne goederen borgen, en niets tot belooning wilden aannemen.

„ Welaan, mijn kleinzoon, (zegt hij) nu de lont ter hand gegrepen,
Nu ons geschut gelost op deze ranke schepen,
Den armen Afrikaan, die Hollands vlag vertrouwt,
Roekeloos begravende in het Middellandsche zout:
Dan dan ook zinkt gij, die zoo gansch van mij ontaardde,
Mij, beneden hem, oneindig diep in waarde."

De Held ziet zich voorts gedurig door de *Spaansche* traagheid te leur gesteld, welke noch te *Alicante*, noch te *Tortosa*, noch te *Barcelona*, met de beloofde vloot te zijner ondersteuning gereed is. In de eerstgemelde plaats weigert hij rondelijk, zijne kleine vloot, op *Spanje's* begeerte, te splitsen, ten geleide van deszelfs Admiraalschip. De Hovelinglng, die hem dezen last ontvouwt, staat ontzet op de stoute taal eens vrijmans, nog nimmer door hem gehoord, en op eene ongehoorzaamheid, welke aan die van EPAMINONDAS bij *Leuktra* herinnert. Te *Tortosa* wordt de troonverheffing van Koning KAREL II met vreugdevuren en *illuminatiën* gevierd. DE HAAN neemt inmiddels intusschen den nacht te baat, om zich van DE RUITER te scheiden, en wordt door een' verraderlijken stuurman bevestigd. Zijn plan is, de *Franschen* in *Sicilië* onverhoeds op 't lijf te vallen, en daardoor DE RUITER de zege te ontwringen. Deze intusschen, de HAAN te *Ivica*

 niet

niet vindende, zet koers naar *Barcelona*, waar een roo
gloed zijn oog trekt. Het is — een *inquisitie-vuur*, geli
hij spoedig door een' Landgenoot ontdekt, die dezen ij
selijken dood, door in zee te springen, ontkwam, en zwem
mend zijn boord bereikte. (In 't voorbijgaan merken w
aan, dat dit verhaal ons, naar mate van het onderwerp
al te *prozaïsch* voorkomt. Regels als deze:

„ Ten blijke, dat 'k mijn' naam en afkomst mij niet schaam,
Op 't water bij den Dam staat vaders huis. Zijn naam
Is BLEEKER, van bedrijf een handelaar in boter."

zijn slechts rijm, en geene poëzij. En zoo vindt men
meer in dit verslag. Het voorafgaande gezigt van den vuu
gloed, en de volgende opheldering van deszelfs oorzaak
zijn daarentegen zeer dichterlijk.) Een bezoek van de
Spaanschen bevelhebber en zijn' stoet aan boord des Admi
raals; een vrolijk tooneel der varensgasten met de *Spaan
sche* meisjes, en een vriendelijk onthaal door den Onderko
ning van *Sardinië* ter reede van *Cagliari*; de doorvaa
door de *Liparische* eilanden, en het gezigt van *Sicili*
besluiten het zevende Boek.

(*Een tweede verslag hierna.*)

Nagelatene Schriften, gevonden in de Papieren van M
HIERONYMUS VAN ALPHEN, *in leven Oud-Th
saurier-Generaal der Vereenigde Nederlanden.* Ui
gegeven door zijnen Zoon, D. F. VAN ALPHEN
Te Utrecht, bij J. G. van Terveen. 1813. *XX en* 4
Bl. In gr. 8vo. f 1-10-:

Bij den naam van VAN ALPHEN herinnert men zic
terstond eenen der voortreffelijkste *Nederlanders* van lat
re dagen, die, Staatsman, Wijsgeer, *Aesthetícus*, Dicl
ter

ter, Godgeleerde en Regtskenner zijnde, in geen dezer vakken te kort fchoot, en wiens gefchriften tevens voedfel voor den geest des onderzoekers, ftichting voor het hart van den Christen, verheffing van de ziel des befchouwers, en de nuttigfte uitfpanning voor de ontluikende vermogens van het kind opleveren, naar welks behoeften hij zich in zijne *Kindergedichtjes* zoo wel wist te fchikken, als maar die van den befchaafden denker in zijnen *Starrenhemel.* Hoe welkom is ons dus een nagelaten lettergefchenk van zulk eene hand! Het wordt voorafgegaan door eene korte, maar zaakrijke levensfchets van den Schrijver, door den Hoogleeraar TE WATER in de Maatfchappij van Nederlandfche Letterkunde uitgefproken, en behelst drie opftellen, getiteld: *Iets over Jezus Christus, Christendom en Wijsgeerte, voor verftand en hart*; een blijkbaar voorbereidend gefchrift, waarin de hooge waarde des Zaligmakers, en het onuitputtelijke van zijne kennis, uit alle oogpunten befchouwd, wordt aangetoond. Hierop volgt een *betoog, dat de drie hoofdvoorwerpen der menfchelijke wijsheid, God, de Mensch en de Natuur, in één middelpunt uitloopen;* gevolgd door een *Fragment eener proeve van befchouwing aller wetenfchappen uit het oogpunt der zelfvolmaking, en betrekking tot Godsdienst en Christendom.* Het laatfte is duidelijk een vervolg op het eerfte, en beiden hebben eene grootfche bedoeling, den weg te banen tot een werk, dat alléén eene Eeuw zou kunnen verfieren, eene *Harmonie* namelijk *aller Wetenfchappen, in het brandpunt der Openbaring vereenigd, en uit haar oogpunt befchouwd.* De drie opgenoemde hoofdvoorwerpen zijn bij den Schrijver de algemeen noodige en nuttige doeleinden van kennis, wier beoefening de ware wijsgeerte uitmaakt, en die men alleen, maar ook volftrekt, behoeft, om eenigen trap van wijsheid en kunde te bereiken. Hij wil, dat elk, die op befchaving aanfpraak maakt, in meerdere of mindere mate zich den *Cyclus* van kundigheden, hiertoe behoorende, eigen make; maar dat zoo wel hij, als de ei-

genlijk gezegde wijsgeer, al het onnoodige, overtollige en onvruchtbare in de wetenſchap ter zijde ſtelle. In het tweede opſtel (het derde der verzamelinge) wordt dit denkbeeld op eenige wetenſchappen toegepast. Daar men hier ſlechts ſchetſen, wenken, aanduidingen vindt, zoo onthouden wij ons van eene beoordeeling van dit plan, waarin men nogtans, de uitvoerlijkheid daargelaten, de verhevene bedoeling en de wijsgeerige pen des ontwerpers niet miskennen zal. Slechts ééne aanmerking: Wij zijn het ten volle met den Schrijver eens, dat de Openbaring zulk een brandpunt kan opleveren; maar of juist het kerkelijke ſtelſel, waaraan de Schrijver zeer gemoedelijk gehecht was, zulks vermoge? dit is eene andere vraag, wier oplosſing wij nogtans gaarne door den Overledenen, indien hem een langer leven ware vergund geworden, hadden beproefd gezien.

Aanmerkingen op den Brief aan een Vriend, betrekkelijk het godsdienſtig vieren der ramp, die Leyden getroffen heeft op den 12den Januarij 1807. *Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. 1813. *In gr.* 8vo. 18 *Bl. f* :-5-8

In ons verſlag van den brief, boven gemeld, ſpraken wij met een woord van deze *aanmerkingen*, tot wier verſchijning wij onze gedachten, omtrent het behandelde onderwerp, voor ons wenschten te behouden. De aard, echter, der aanmerkingen is niet geheel zoodanig, als wij ons dien, bij zoo vele drift tot tegenſpraak, hadden voorgeſteld, en maakt het onvermijdelijk, dat wij den lezer ook van dit ſtuk vooraf eenig bepaald denkbeeld pogen te geven.

Zie hier de eigen woorden der inleidinge: „ Omdat de ſchrijver, wien wij niet gisſen kunnen, doch die een' helderen kop en eene geoefende pen vertoont, naast heilige waarheden, die der behartiginge dubbel waardig zijn, de

wonderlingfte en hier en daar zelfs *profane* uitdrukkingen niet alleen, maar ook vreemde, onbewezene ftellingen oppert, en, 't geen wel het ergfte is, het kinderlijk vertrouwen op Gods vaderliefde enz. fchijnt te willen wegredeneren — zoo kwam het ons van belang voor, aan het ontijdig publiek onze gedachten over het zelfde onderwerp, die met den brieffchrijver ten deele overeenftemmen, ten deele hemelsbreed verfchillen, mede te deelen."

Het doel des brieffchrijvers (dus wordt de zaak hier verder ontvouwd) moet zijn, de bewuste feestviering te doen te niet loopen; doch dit doel ware nimmer goed te keuren, ten zij eene radicale ongefchiktheid tot ftichting en vertroosting, of nog erger, in de ftoffe lag; en dit zoekt men dan ook te betoogen.

Ten aanzien van den aanhef des briefs is de aanmerker het met ons eens, dat de toon ongepast, wanfmakelijk en van dien aard is, dat er niets door bewezen wordt. Leyden ontzet, ja de lijdensgefchiedenis konden even zoo wel in een befpottelijk licht geplaatst worden, als godsdienftige feesten, het eerfte aan het loopen van den wind naar den noordwesten, het andere aan het doornagelen van iemands handen en voeten gewijd!

I. *De grootheid Gods te doen zien.* Hierin ftemmen beide fchrijvers overeen, dat dit niet gepast uit Leydens ramp wordt afgeleid. De aanmerker vreest hier zelf, dat ook zijne partij aan te harde denkbeelden omtrent het Opperwezen voet geve. Doch het verwondert ons eenigzins, dat zijn gekuischt gevoel geheel niet fchijnt gefchokt te zijn geworden door dien *knal, Gods majefteit waardig!*

II. *De vergankelijkheid van het ondermaanfche.* „Hoe is het mogelijk — heet het hier — dat de fchrijver, na zoo veel waars en fchoons gezegd te hebben, zich hier weder tot zulk eene bedroefde grap verlage!" Nu verzet men zich *en* tegen deze grap, daar ook het gemelde huis van den Heer VAN NOORT gansch niet onbefchadigd bleef, en er over het geheel toch zoo veel fchoons en kostbaars, de vrucht van jaren arbeids, in een oogenblik verloren ging;

ging; *en* tegen het befluit, dat andere, grootere verwoestingen deze gedachte even zeer zouden kunnen opwekken, omdat de groote afftand van tijd en plaats daaraan veelal de kracht ontneemt om op het menfchelijk hart te werken; *en* eindelijk tegen het gebruik der bijbelfpreuk: *Zalig zijn ze, die niet zullen zien* enz. — in dit alles fophisterij en wanfmaak op fcherpen toon gispende.

III. *Aanleiding tot onze verbetering.* Het denkbeeld, dat deze ramp eene ftraf van God zou zijn geweest, verdient — meent de aanmerker — geene beftrijding. In het voorbijgaan tikt hij des fchrijvers geleerde pralerij op de vingers, om juist een verloren treurfpel van *Ennius*, hem flechts bij naam, en zijnen meesten lezers geheel niet bekend, ten voorbeeld aan te halen; ten flotte nog aan des mans verbazenden afkeer van allen invloed der eigenliefde op de zedelijkheid als een proefftuk opgevende, dit gevoelen met verfcheidene uitfpraken van den Verlosfer te doen rijmen.

IV. *Dankbaarheid.* Hiertoe meent de aanmerker, dat, zoo niet allen, ten minfte velen ftoffe zullen vinden, die door een fchijnbaar toeval hun leven gered zagen. Voorts meent hij, dat niet flechts het denkbeeld van onverdiend de ftraffende hand ontkomen, maar veeleer de gedachte van door eene vaderlijke voorzienigheid wonderbaar behoed te zijn, het erkentelijk gevoel behoorde op te wekken. En eindelijk valt hij, met het uiterfte geweld, op die allegorie aan, welke in het flot onzes vorigen verslags — niet zonder goedkeuring — is aangehaald. Of hij, dan of wij gelijk hebben, hangt van het oogpunt af, waaruit men de zaak befchouwt. Wil de fchrijver de ganfche allegorie overgebragt hebben, zoo verdient hij voorzeker berisping. Doch, is het hem flechts daar om te doen, de dankbaarheid hier onnatuurlijk blijke te zijn, ja dit zelfs het blijke, die geene zeer zachte denkbeelden omtrent God en zijn vrijmagtig welbehagen koesteren, hen, als het ware op hunnen eigen grond beftrijdende; dan komt ons de zaak geheel anders voor. Alleen is het zinnebeeldig tafereel

wt

wat zwaar en opzigtig geteekend, een weinig barok, zoo wij dit woord bezigen mogen.

Behalve deze, door den briefſchrijver opgegevene oogpunten, om Leydens ramp godsdienſtig te beſchouwen, en welke hij voor de eenig mogelijken ſchijnt te houden, meent de maker dezer aanmerkingen, dat er nog verſcheidene anderen beſtaan; en in eene korte aanſpraak — het geloof in onſterfelijkheid, menſchenliefde en vaderlandsliefde opwekkende — geeft hij daarvan eene ſoort van proeve; beſluitende zijn geſchrift, in tegenſtelling van Gen. XLI: 51, met de woorden, velen bedroefden magen enz. in den mond gelegd: *Indien ik uwer vergete, zoo vergete mijne regterhand zichzelve!*

Zullen wij, na deze opgave, over het een en ander ons oordeel zeggen, dan moeten wij, ons gevoel gehoor gevende, beginnen met de betuiging: *Iliacos intra peccatur muros et extra.* Wat de zaak zelve betreft: zoo natuurlijk het is, dat in de eerſte warmte der aandoening tot een jaarljksch godsdienſtig feest beſloten werd; zoo natuurlijk, dat dit bij de eerſte verjaring eene ſoort van behoefte bleek te zijn, om de opgewekte aandoeningen gepastelijk te leiden; zoo zeker komt het, nogtans, aan ons voor, dat deze warmte en deze behoefte op den duur niet blijven beſtaan. Zal men nu, omdat elke aanleiding godsdienſtig gevoel kan opwekken, en er dus ook op den 12den Januarij te Leyden ten minſte enkele menſchen ſtichting en troost zullen vinden, de bewuste plegtigheid aanhouden? Wij zijn het hierin met den ſchrijver der aanmerkingen niet eens. In tegendeel, wij herinneren ons, eenmaal in een Duitsch tijdſchrift eene leerrede te hebben gelezen *over de weldadigheid van het vuur*, met het opſchrift: „gehouden op den brand-biddag.” De leerrede was zeer fraai; maar wij konden niet nalaten, over het ongepaste van een feest te meesmuilen, dat uit het ſtuk zelve bleek, zoo weinig belangrijks meer voor de toehoorders te bevatten. In zoo verre dus komt ons de brief geen *hors d'oeuvre* voor, zoo als het den aanmerker ſchijnt te gaan. Ware die brief ſlechts

be-

bedaard, ernſtig en zonder eenige overdrijving geſteld; konde men van denzelven ſlechts met eenigen grond verwachten, dat de nuttigheid of nutteloosheid, en misſchien wel ſchadelijkheid, van het bedoelde godsdienſtige feest daardoor in nadere overweging bij de ſtadsregering zou komen; of dat althans de verkeerde rigting der kerkelijke voordragten — wier mogelijkheid, ja dadelijk beſtaan, de aanmerker zelf niet ſchijnt te miskennen — nog eenigermate kon verholpen worden; inderdaad, wij zouden het den man dank weten. Na al het aangehaalde, echter, behoeft niet gezegd te worden, dat dit het geval geenszins is. Spotternij, overdrijving, ligtzinnigheid en meesterachtigheid zijn de ongelukkigſte kleuren, welke te kiezen zijn, om dusdanige voordragt te doen ingang vinden.

Ook in de aanmerkingen, nogtans, zal men welligt reeds hebben opgemerkt eene hevigheid en — bijna zeggen wij — partijdige drift, die elken beſtrijder van een geopperd gevoelen meer of min tot oneer ſtrekken. Waaraan deze warmte, aan welke wij ook al de vroege verſchijning dezer herſenvrucht toekennen, (terwijl deze misſchien wederom op hare oorzaak heeft terug gewerkt) oorſpronkelijk moet worden toegeſchreven, is, bij het namelooze der geſchriften niet wel te ramen. Misſchien is zuivere verontwaardiging over zulk eene behandeling der zake, aan menig harte heilig, inderdaad de eenige bron. Eer hebbe dan dat, zoo het ons voorkomt, jeugdige hart! Eer hebbe tevens zijne welverſneden pen, zijn verlicht hoofd en zijn gekuischte ſmaak! Wij huldigen in hem, gelijk in zijne partij, gaarne het goede, terwijl wij het verkeerde afkeuren. En, het zij de voortduring van het bewuste feest, dat zeker, behalve de door den aanmerker bijgebragte, nog al meer oogpunten toelaat, oorbaar worde geacht, of niet; dat, in allen geval, de kennis van het ware, goede en ſchoone, bij dezen inderdaad vrij vinnigen kampſtrijd, eer winnen dan verliezen moge!

Zedekundig Leerboek tot Onderwijs in den (de) natuurlijken (ke) Godsdienst(-) en Zede(-)leer. Ten dienste der Scholen. Uitgegeven door de Maatschappij: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN. *Te Leyden, Deventer en Groningen, bij* D. du Mortier en Zoon, J. H. de Lange *en* J. Oomkens. 1812. *In kl. 8vo. f* :-6-:

Van eene Maatschappij, welke het zoo veel bevattende blazoen voert: *tot Nut van Algemeen*, en alzoo werkt tot de beschaving van den min vermogenden kring, zonder onderscheid van kerkelijke sekte of begrippen, had men reeds lang een godsdienstig onderwijs verlangd volgens de uitspraken der gezonde rede, naar de algemeene vatbaarheid geschikt, als zijnde inderdaad eene der allereerste behoeften ter vorminge van hart en zeden. In den jare 1807 bepaalde zij daartoe hare aandacht opzettelijk, door het uitschrijven eener prijsvrage, om te beantwoorden voor het jaar 1809. De ingekomene antwoorden onvoldoende zijnde geoordeeld, herhaalde zij de vraag voor den jare 1811; het mogt den Doopsgezinden Leeraar van *Middelie*, den Heer SJOERD EBELES WIELING, gelukken, zijne verhandeling met den gouden eereprijs bekroond te zien; en het is deze, welke het *Zedekundig Leerboek* uitmaakt, dat hierboven is aangekondigd. De Recensent is onbewust, of de alhier opgegevene titel door den Schrijver zelf gekozen, dan wel door de Maatschappij zelve gesteld is: liever, echter, had de Recensent denzelven gewenscht, duidelijker te zijn bestemd.

Immers, voor den gemeenen man moet al aanstonds eene bedenking ontstaan omtrent het gebruikte woord *natuurlijke Godsdienst en Zedeleer*. Hij vraagt eigenaardig: Is er dan nog eene andere *niet natuurlijke* of *bovennatuurlijke Godsdienst-* en *Zedeleer?* Zoo ja; dan begeert hij die te kennen, ten einde te zien, of, en, zoo ja, welk verschil in dezelve plaats heeft met de alhier gezegde *natuurlijke*, en welke alsdan de beste zij, met oogmerk om dat beste te volgen. Ook wordt het woord *Godsdienst* in §. 30 zelf verklaard als *levensgedrag, overeenkomstig den wil van God*; dus als iets, welk de praktijk, de zeden betreft: maar hoe kan zulks dan worden afgezonderd van de *Zedenleer*, welke immers hetzelfde bedoelt? Van daar heeft dan de

Re-

Recensent, reeds bij de opgave van den titel, denzelven met de woordjes, tusschen ( ) geplaatst, zoodanig verbeterd, als hij oordeelt, dat die had moeten gesteld worden; offchoon hij dien nog beter zoude gekeurd hebben in dezer voege: *Leerboek tot onderwijs in de godsdienstige Zedeleer, volgens de uitspraken der gezonde rede;* terwijl deze zichzelven genoegzaam opheldert, zonder eene nadere verklaring te behoeven.

Thans tot het Leerboek zelf overgaande, moet de Recensent verklaren, daarin zeer veel goeds te hebben gevonden, wat het onderwerp betreft, en veel schoons, wat de eenvoudige voordragt aangaat, als voor den gemeenen man bestemd en geschikt. Maar, raadpleegt de Recensent den goeden voortgang van het verlichte godsdienstig onderwijs in onze dagen, dan kan hij niet afzijn te bemerken, dat hij in dit Leerboek, welk nu door zijne uitgave al het gezag eener zoo uitgebreide Maatschappij ontvangt, eene geheel andere orde gewenscht had.

Immers, de Iste Afdeeling handelt over Gods bestaan en eigenschappen; de IIde over den mensch, zijnen aard, zijne bestemming en voortduring, en de IIIde over zijne pligten jegens God, zichzelven en zijne naasten; en dus vinden wij alhier dezelfde behandeling, als in honderd andere zedekundige Leerboeken. Dan, waartoe juist het afgetrokkene in de eerste, en het gemakkelijke, dat ons onze eigene natuur zoo duidelijk leert, in de laatste plaats? Is het bij allen onderwijs niet een aangenomen regel, dat men met de eenvoudigste en daardoor gemakkelijkste begrippen moet aanvangen, en trapswijze tot meer en meest zamengestelden moet overgaan? En waarom deze regel juist verwaarloosd in het vak van Zedekunde, dat van alle wetenschappelijke beoefening het meest belangrijk is? Gaat deze aanmerking door, gelijk de Recensent vertrouwt dat zij aan geene billijke tegenspraak onderhevig is, dan had dit Leerboek moeten aanvangen met de beschouwing van den mensch, als moetende hij geacht worden het meest met zichzelven bekend te zijn. Van zijn werktuigelijk en zinnelijk zamenstel had men behooren op te klimmen tot zijne redelijkheid; van deze tot zijne zedelijkheid; van daar tot zijnen staat van kindschheid en beschaving; daaruit tot zijne betrekkingen in den staat van maatschappij, en dan ten laatste tot zijne hoogere betrekking tot God, als zijnen Schepper, Onderhouder en Bestuurder, ook zelfs tot in eene onbekende toekomst, welke laatste; juist

mdat zij onbekend is, alleen bij geleidelijke gevolgtrek-
uit het vooraf betoogde, in de laatste plaatse, tot die
'an blijkbaarheid had moeten gebragt worden, waarvoor
baar is. Deze is de orde, op den aard der behandelde
erpen zelven gegrond, welke wij, tegenwoordig, in een
ndig zamenstel regt hebben om te vorderen.
met zulk eene behandeling zouden enkele verwarringen
grippen zijn voorgekomen, welke nu zoo ligtelijk ont-
omdat de natuurlijke orde ontbreekt. Dus is de voor-
in §. 24: *de mensch wordt door zijnen Schepper be-*
om de deugd te beoefenen en daardoor gelukkig te wor-
n *de hoogste trap van deugd is het hoogste geluk*, alle-
uister en verward, zonder eene juiste bepaling, wat het
is, daar het natuurlijke begrip van zedelijke volmaking
ikwaardigheid al dat duistere en verwarde had weggeno-
Even wanordelijk is de overgang in §. 44 van den pligt
aarzaamheid tot dien der vermeerdering van kennis, op
der onderscheidene pligten omtrent ligchaam en ziel; de-
: uitbreiding van kennis reeds in den aanvang van elk
idig leerboek uit 's menschen aanleg en behoeften als
noet worden afgeleid. Nog is die allereerste, voor den
onontbeerlijke, pligt van zelfkennis in §. 45 slechts
n enkel woord genoemd, zonder eenige de minste ont-
g, en de hooge pligten van nederigheid en opregtheid,
langrijk voor den mensch in maatschappij, zijn geheel
et hoofd gezien: welke fout nimmer had kunnen plaats
, wanneer van den aanvang af eene natuurlijke orde ge-
ware. — Aan den anderen kant, bevat dit Leerboek en-
fdeelingen, welke zeer goed bewerkt zijn; zoo als die
t Gods bestaan en eigenschappen, en vooral die omtrent
egtvaardigheid: voorts, die over de vrolijkheid en den
— Zonderling is in onze dagen het gebrek aan een ze-
ig leerboek, welk alle de hiervoor genoemde vereisch-
:it, en overal den gewigtigen regel staaft, dat er slechts
eugd bestaat, gelegen in het oogmerk om goed te doen
ef van pligt, en dat al de verdeeling van pligten slechts
rijziging is van omstandigheden en betrekkingen. De
ent besluit met den wensch, dat dit gebrek eerlang door
lsgeerig menschenkenner moge vervuld worden.

De Vrouwenhater, Tooneelspel met Zang, in één Bedri door Mr. J. C. HONIG. (*Het Fransch nagevolgd.*) *Te A sterdam, bij* A. Mars. 1812. *In kl. 8vo. f* :-8-:

De *Vrouwenhater!* dachten wij bij het zien van den ti Hoe durft hier een Schrijver mede voor den dag komen, een' tijd, waarin Dichters en Redenaars zich om strijd beijver den lof der schoone sekse naar waarde te verbreiden? I jeugdig Schrijver zal ten minste hiermede slecht zijn bij de Dames maken; — dan, het stukje gelezen hebben veranderden wij van gedachten; er mogt wel staan: *de Vr wenhater bekeerd*, wanneer de Jufferschap zeker met meer dit boekske zoude hebben opgevat.

Dit Tooneelstukje is eene vrije navolging van het *Haine Femmes* van J. N. BOUILLY, en wij mogen er bijvoegen e fraaije. De bekwame Fransche Dichter stelde hier een' Kol voor, *Ernest*, die, door vele vrouwen bedrogen, zich der wer onttrok en op zijn kasteel insloot, met last aan zijnen tuinm *Marcel*, om vooral geene vrouwen binnen het hek zijner b stede toe te laten. De Baronesse *van Ronsberg*, eene jonge D sche weduwe, had het behoud van haar leven, eer en bezitti aan den Kolonel te danken; wenschte, na het verlies van h echtgenoot, haren redder te beloonen, en vond hem als — V wenhater. Zij betrok een naburig kasteel, en werd beroemd weldadigheid. Dan, dit wekte nog de aandacht van *Er* niet. Nu begaf zij zich bij den tuinman, en verwierf van zen, dat hij aan zijnen Heer vragen zoude, om haar als e dochter van zijne overledene zuster bij zich te houden. gelukte, en zij kwam er met den naam van *Perette*. Nu k *Ernest*, door hare naïve invallen, over het ongegronde van nen haat en haren lof der reine liefde, weldra tot nadenk en alles allengskens zich ontwikkelende, zoo worden, nadat het boek van BOILEAU in dat van LE GOUVÉ verwis had, en het opschrift van een beeld: *Wilt geen Vrouwen vertrouwen*, met het onderschrift: *Er bestaat nog eene, u waardig*, had veranderd, vooral nadat zijne heldendaad jeg de Baronesse mede vermeld was, hem de oogen geopend. herkent de geredde; zij bezorgt hem de herstelling van zijne

en post als Kolonel; de bewijzen van haat veranderen in die van hulde aan de liefde, en alles eindigt, als naar gewoonte, met — trouwen.

Dit alles heeft BOUILLY ontwikkeld met die ftille eenvoudigheid, welke den bekwamen man kenmerkt; niets is er in van dat bonte, wilde en onverftaanbare, hetwelk thans zoo zeer in de mode is. Ook de vertaling heeft niets van het laatfte en van die inmengfels van ftraattaal, van *jij* en *jouw*, van *bennen* enz., welke ons in het lezen van de hedendaagfche vertalingen, zelfs van eene foort van Treurfpelen, dikwijls ftootten. In alles is de toon der befchaafdheid; en het dunkt ons, dat de Dichter ook vrij gelukkig is geweest in het navolgen der liedjes (*vaudevilles*), waarmede het oorfpronkelijke is doorweven. Allermoeijelijkst is dit fchijnbaar gemakkelijk werk, niet alleen om den dwang der maat naar de muzijk, maar vooral omdat, bij het verfchil der talen, vele fijne punten van vernuft, waartoe de Franfche taal, als minder rijk, en dus meer gefchikt voor woordfpelingen, aanleiding geeft, niet zelden verloren gaan. Het is dus te wenfchen, dat de Dichter zijne vermogens aan gewigtiger zaken beproeve, en wel op vruchten, voor onzen bodem beter berekend, die het gevaar, aan uitplanten verknocht, niet behoeven te ondergaan.

Het ftukje is verder met vele fieraden voorzien; niet alleen met een fraai titel-vignet, maar ook met eene afbeelding van het costuum van Mevrouw *van Ronsberg*, als *Perette*. Dit zoude Mejufvr. A. M. KAMPHUIZEN, geb. SNOEK, moeten verbeelden; dan, hoe fraai de bijfieraadjen zijn, wij hebben te vergeefs er de bevalligheid van deze bekwame Kunftenaresfe, die zoo wél in de afbeeldfels van haar als *Rofamunde* en *Asfchepoester* is afgebeeld, in dit prentje gezocht. De opdragt aan haar is harer beter waardig, en met veel gevoel en fmaak gefteld.

De kleine Bedelaar of de Hongaarsche Wapensmid, Tooneelspel in vier Bedrijven. *Door* A. CRAMER. *Niet vertaald. Muzijk van* J. L. P. L. FREUBEL. *Te Amsterdam*, *bij* A. Mars. *In kl.* 8vo. 127 *Bl*, *f* :-16-:

Geheel dit stuk komt ons voor te zijn eene aardigheid tot vermaak van de jonge Jufvrouw FREUBEL, welke ook in haar tooneelgewaad, als de kleine Bedelaar, voor het stuk gezien wordt, en aan welke dit kunstgewrocht door den Heer Autheur wordt opgedragen, op wiens altaar (op den titel nederig afgebeeld, en met de letters A. C. gekenmerkt!) wij ook niet twijfelen, of zij brengt dagelijks haar dankbaar offer; in alle kinderlijke onschuld evenwel, want het jonge Juffertje is nog maar acht jaren oud. Het schijnt ook geheel geschikt tot kinderlijk vermaak: reeds de raadselachtige titel, wie de held van het stuk is, (*de kleine Bedelaar* of *de Smid*) is voor het kind eene oefening; en dit raadsel wordt bij de lezing of vertooning nog verder uitgebreid, daar het zoo wel des bedelaars vader of moeder, of eenig ander der nog al talrijke personen, wezen kan.

In het eerste bedrijf ziet men een paar klanten, door zekeren Graaf uitgezonden om eene vrouw te schaken; — den jongen bedelaar met zijnen vermeenden, ouden, blinden vader; — voorts den hem onbekenden vader en moeder van den bedelaar, van hoogadelijken stam, maar die zich hier, verjaagd en arm, als visschers ophouden; — eenen braven Graaf, die uit de boeijen der Turken met eenig dapper volk op zijn kasteel bij een visschers dorpje (in welks omtrek het van kasteelen krielt) terug komt, en, nagenoeg in het gezigt van den vijand, dien avond aan het geheele dorp een feest geven zal; welk feest evenwel alleen ter spanning van de kinderlijke verwachting schijnt uitgedacht, alzoo er vervolgens niets van vernomen wordt. Voorts hoort men de citer en het gezang van het jongsken, hetwelk zijne romance met een achtregelig *impromptu*, toen hij de schelmen, die de vrouw schaken willen, nabij ziet, eens knaphandig vermeerdert, schoon zijn oogmerk daarmede een raadsel is. De vrouw wordt echter geschaakt, in weerwil van het *impromptu*, en wel in het gezigt van haren man, die

die er juist op aankomt, gelijk kort daarop ook de *goede* Graaf, die het geval verneemt, maar eerst nu iets van 's mans geschiedenis vernemen moet, en hem dan als een edelman doet wapenen, om met hem de drie of vier roovers na te zetten, die intusschen met de vrouw hunnen weg gaan.

Het tweede bedrijf brengt ons bij eenen wapensmid op genoegzaam reeds vijandelijken grond; daar hooren wij eene deftige, heel *curieuse* alleenspraak, gerigt tegen een zwaard, hem ter hand gesteld om het te scherpen; terwijl de man in zijn middageten telkens gestoord wordt, eerst door den minnaar zijner dochter, die mede uit de Turksche gevangenis terug kwam, — voorts door den goeden Graaf, die nu met eenige ruiters de vrouwenschakers nazet, hier hoort dat hij het spoor mist, en een praatje maakt; zich hier nu de geschiedenis van den jongen man breeder verhalen laat, van den smid ook vrij wat verneemt, en met diens belofte van krachtdadigen bijstand vertrekt, — vervolgens door den jongen en ouden bedelaar, — en *eindelijk* door eenig gewapend volk van den Graaf vrouwen-roover, die eenen bagagiewagen komen weghalen, waarin de smid (men weet niet waarom, daar hij even zoo wel bij den ouden in een kamertje had kunnen versteken worden) juist den jongen bedelaar voor hen verborgen had.

Na eenig gehaspel over den sleutel, dien hij echter niet afgeeft, gaat hij met den wagen mede; en het gelukt hem, in het derde bedrijf, den *boozen* Graaf achterdocht in te boezemen op zekeren Turkschen bevelhebber, dien men wachtte, en het zoo ver te brengen, dat hem de vrouw ter bewaring wordt toevertrouwd. Maar, daar de jonge bedelaar in den bagagiewagen ontdekt, (wijl NB. de smid in de haast den sleutel er in had laten steken) en in eenen toren opgesloten was, heeft dit groote moeijelijkheid; men roept hem echter toe, dat hij zich van den sluijer, dien hij (let wel!) om het lijf heeft, af zou laten. Maar dit gaat niet zonder gerucht; men roept *werda!* van het slot, en laat een *pistoolschot* volgen; evenwel de jongen is gelukkig beneden, in een vischnet opgevangen en verborgen, en het gelukt den smid, bij al de verdenking, zich met hem en de vrouw, die hij voor zijne dochter uitgeeft, uit den drang te redden. Lieden van den *goeden* Graaf hadden zich, als Turken vermomd, in de vesting weten in te dringen; gezegde Graaf valt van buiten aan; er wordt woedend ge-

vochten. Eindelijk triumfeert de goede zaak; de Graaf wen-roover wordt gevangen; *het geheel vormt een t terwijl de gordijn valt!*

Nu volgt nog één bedrijf: trouwens de vrouw, mee Gravin, moet nog gekleed worden naar haren staat; haa haar zeer jong ontroofd, moet haar terug gegeven w (dit is de kleine bedelaar, kenbaar aan het voor hem be halssieraad en andere duidelijke teekenen;) het moet zi ontdekken, dat de *booze* Graaf dit kind den smid, om vermoorden, gegeven had, maar dat hij, *hoe* weet m regt, (en wat is er ook aan gelegen?) het den nu blind men, ouden man had in de hand gespeeld; de jonge ma nog blijken door list van den vrouwen-roover van al roofd te zijn, zijn vader opgesloten in een hol; en di ze Graaf, die den roof ontkent, moet nog overtuigd door het ophalen van een gordijn, wanneer die vader, de blindeman, dien de jonge bedeljongen geleid had, zi toont, staande midden in eene *colomnade*, de plaats v standbeeld vervullende; alles door des smids beriddering smid is dan reis een *bolletje* van een' smid!

Zoo veel bedrijfs, zoo vele en zoo groote gebeurt lieten ons waarlijk den tijd niet, om ons bij eenige woorden, waarmede de Dichter onze taal verrijkt heeft, *omstanden; handelen*, in den zin van werkzaam zij mands belangen *betrachten*, en' wat meer van dien aa even weinig als bij de *plannen*, die de smid al of niet *aanbeeld smeedt*, of bij taalfeilen, op te houden. Geli zeiden, het stuk is zoo vol geweld, rumoer, zonderlinge g tenissen en onverwachte uitkomsten, dat wij gelooven, d *een kind van acht jaren* zeer wel vermaken kan, en ge twijfelen, of het lieve meisje zal, bij het zien van haar afb naast de titel-plaat, en het vertoonen van het Toone op soortgelijke vraag als de Graaf bij het slot aan den smid „*wel nu, hoe bevalt u uw tafereel?*" even als hij n antwoorden: „*de vreugdetranen rollen mij immers ov wangen.*" Zoo andere lezers of aanschouwers tranen st zullen het zeker geene weemoedige tranen zijn. Alle kunstkenner *weent* misschien!...

De Heer CRAMER houde het ons ten goede, da hem, bij al de gebreken van eenen KOTZEBUE, zijn moedelijken patroon, geen greintje van deszelfs vernuft toekennen.

Almanak der Akademie van Groningen, voor 't Jaar 1813. *Door* TH. VAN SWINDEREN. (*Eerste Jaargang.*) *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1813. *Buiten den Kalender en het Register*, 102 *Bl. In* 12*mo. f* :-14-:

Wij zien geen gereeder weg, om het oogmerk en de strekking van dezen Almanak te doen kennen, dan de grootendeelsche overname van den volgenden brief des Heeren Inspecteurs VAN SWINDEREN aan den Rector:

„ *Mijnheer de Rector!*

Is er iets, dat mij bij de oude Universiteit van Groningen, en bij alle de voormalige Universiteiten onzes Vaderlands, altijd *als een* wezenlijk gemis is voorgekomen, het is dat van eene *volledige* en doorloopende letterkundige geschiedenis van dezelve; eene zaak, tot opbouw der wetenschappen, en uitbreiding van den roem des Vaderlands, van zulk een groot belang. Met de nieuwe Akademie van Groningen in eenige verbindtenis gebragt, heb ik er dan ook dadelijk, van het oogenblik dat mijne aanstelling te mijner kennisse gekomen is, op gedacht, eene poging te doen, om voor dit gemis bij de nieuwe Akademie te zorgen, door in een Jaarboekje alle de merkwaardige gebeurtenissen, welke er bij de Akademie mogten voorvallen, telkens te verzamelen; en die verzameling vollediger en belangrijker te maken, door in mijn Jaarboekje ieder jaar zoodanige berigten omtrent de *oude* stichtingen van onderwijs, welke er in het ressort dezer Akademie bestaan, en de mannen, welke daarbij gebloeid hebben, op te nemen, als mij omtrent deze stukken mogten in handen komen.

De moeijelijkheid intusschen inziende, om, enkel letterkundige, werken gedebiteerd, ja zelfs de onmogelijkheid, om de zoodanigen hier te lande gedrukt te krijgen, ben ik met den Boekhandelaar OOMKENS eens geworden, om aan mijn Jaarboekje den titel te geven van *Almanak der Akademie van Groningen*, en hetzelve op deze wijze in te rigten:

I. De gewone Kalender.

II. De namen van de Ambtenaren der Universiteit en der Aka-

demie, met de programma's der lesfen. — Voorts uittrekfels uit de Keizerlijke decreten en ftatuten der Univerfiteit.

1. Over de vereischten voor een' ftudent, om een' zekeren graad bij iedere der faculteiten te kunnen verkrijgen.
2. Over de kosten der infchrijvingen, examens en diploma's in de onderfcheidene faculteiten.

III. Keizerlijke decreten en ftatuten van zijne Excell. den Grootmeester, betrekkelijk de Akademie van Groningen, in het afgeloopen jaar genomen, enz.

IV. Jaarboeken der Akademie van Groningen; bevattende de namen, den tijd van aankomst en van vertrek der Groninger Profesforen; derzelver titels; levensberigten van overledenen; getal en opgave der promotiën in het afgeloopen jaar; onderwerpen der disfertatiën; uitgegeven programma's; opgaven van plegtigheden, die er hebben plaats gehad; gebeurtenisfen, die de ftichting en inftallatie der Akademie zijn voorafgegaan, en daartoe aanleiding hebben gegeven, enz., en deze *Jaarboeken* te onderfcheiden in *Oude*, betrekkelijk de Univerfiteit van Groningen, enz. en *Nieuwe*, betrekkelijk de nieuwe Akademie van Groningen."

Na deze, des mans eigen, ontvouwing, twijfelen wij niet, of het ontwerp van den kundigen verzamelaar zal algemeene goedkeuring vinden. De noodzakelijkheid zelve, om het werkje tot meer dan een jaarlijksch verflag van belangrijke gebeurtenisfen te maken, heeft daaraan, vooral in dit en de eerstvolgende jaren, eene bijzondere waarde voor de Akademifche jeugd en derzelver ouders gegeven; als zijnde nu met een opflag van het oog te zien, welke de inrigting, hoedanig de vereischten, hoe groot de kosten voor elke Akademifche bevordering zijn.

De eigenlijke Jaarboeken zijn ditmaal, A. (dat is *oude*) eenige bijdragen tot eene letterkundige gefchiedenis van Groningen, vóór de ftichting der Akademie; waarachter eene lijst der vroegere en tegenwoordige Hoogleeraars; — B. (dat is *nieuwe*) een berigt van alles, wat de ftichting der nieuwe Akademie heeft voorbereid en tot ftand gebragt; gevolgd van des Rectors MUNTINGHE's Latijnfche redevoering, bij de plegtige inftelling gehouden; benevens korte levensberigten van wijlen de Hoogleeraren H. SIJPKENS en P. ABRESCH.

Wij

Wij wenschen der studerende jeugd van Groningen, en der gansche Akademie, geluk met dit belangrijk lettergeschenkje, dat, zoo wij ons niet bedriegen, al ligt bij de Leydsche navolging zal vinden; en meenen overigens van het boekske reeds genoeg, ja te over gezegd te hebben. —— Het woord *Jaargang*, op den titel, zouden wij het burgerregt nog geenszins toekennen. De *silhouette* van den Rector strekt hetzelve tot titel-vignet.

Recueil choisi, etc. *Uitgezochte Verzameling van geschiedkundige trekken, zedekundige vertelsels en uittreksels van reisbeschrijvingen, met de Hollandsche woorden onder elke bladzijde, ten gebruike van jonge lieden die het Fransch willen leeren; door* G. W. LEHMAN, *Taalmeester te Gouda. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1812. *VIII.* 244 *Bladz. f* 1 - 10 - :

Wij hebben onlangs (*) van eene dergelijke verzameling van den Heer LEHMAN verslag gedaan. Gene behelsde echter meer uittreksels uit de *klassieke* Schrijvers der *Franschen*; deze, zoo 't schijnt voor mingevorderden bestemd, bepaalt zich tot korte opstellen van onderscheidenen, meestal geschiedkundigen aard, waarvan de Schrijvers niet genoemd worden, enkele Reizigers uitgezonderd, waarvan hier *Fragmenten* voorkomen. Volgens het korte voorberigt, moet dit werkje dienen tot beoefening der leermethode, om eerst in het Nederduitsch, en daaruit weder in het Fransch te vertalen, ten einde vervolgens de gemaakte overzetting met het oorspronkelijk Fransche opstel te vergelijken. Te dien einde zijn eene menigte *Hollandsche* woorden (meer dan bij de bloemlezing uit de *Clasfici*) onder den tekst geplaatst. Onzes oordeels ware echter laatstgemelde bloemlezing tot dat einde nog meer geschikt geweest, althans voor eenigzins gevorderde leerlingen, die ook alléén op deze manier het ware nut kunnen trekken. Immers bij eerstbeginnenden zal de vertaling te verre achter het Fransch van den tekst terug blijven; terwijl eerst dezulken, die reeds op ze-

(*) Zie No. III van dit *Tijdschrift*.

zekere hoogte ftaan, door de aanvankelijke vorming van l
nen *tact* voor zuiver en bevallig Fransch, groote voorde
zullen rapen uit de vergelijking van hunne meer of min
brekkige overgieting met de keurige taal hunner mode
Deze gefchiedenisfen en reisverhalen, daarentegen, hoe
doorgaans in goed en onberispelijk Fransch gefteld, pri
zich niet aan door die kieschheid en keurigheid van uitdı
king, welke de Franfche taal, vooral haar proza, bo
alle nieuwere bezit, en waarop haar beoefenaar zich vo
moet toeleggen.

Dan, befchouwen wij deze verzameling min uit een taal-
uit een zedekundig oogpunt, zoo verdient zij allen lof.
voorbeelden, doorgaans kort en onderhoudend, ademen de
verfte deugd, en kunnen ter opwekking van liefde voor
goede zooveel te meer dienen, vermits het daarin bijna a
zegevierend te voorfchijn komt. Dit kan ook, aan den a
ren kant, het nut hebben, den jongen lieden de Gefchied
fmakelijk te maken, uit welke alle de hier geplaatfte trek
ontleend zijn. Niet minder onderhoudend, en in hunne f
nuttig, zijn de (meer uitgebreide) ftukken, uit nieuwe Re
gers (PITOU, OLIVIER, SAVAGE en a. m.) getrokken, w
juist gefchikt zijn, lust voor de Aardrijkskunde in te boezen

De Nederduitfche woorden onder den tekst zijn, in zoo
re wij die hebben nagegaan, doorgaans met het Fransch
overeenkomende; nu en dan echter niet met de behoor
juistheid uitgedrukt; b. v. *coup de fleche* is *een pijlfchoot*
niet *met een' pijl*; dit is wel de juiste vertaling van
coup de fleche, doch dan moesten die twee lidwoordjes n
zakelijk voorafgaan (bl. 75). Zoo is ook *ne fe démentir*
175) niet behoorlijk vertaald door *ftand houden*; want dan
de leerling „ *une bonté qui ne fe démentit jamais*" vert
door „ *eene goedheid die nooit ftand hield*," vlak ftrijdig te
de meening des Schrijvers. Door bijvoeging van het woo
jamais in 't Fransch en *altijd* in 't Hollandsch ware deze
belzinnigheid ontweken. *Avoir égard* is (bl. 79) vertaald d
aanzien, in plaats van *ontzien*. Doch misfchien is dit e
drukfout, zoo als wij er meer, vooral in de verklaring
woorden, gevonden hebben, b. v. (bl. 223) tweemaal *infte
ce* voor *interftice*, *pétrier* voor *pétrir*, en a. m.

De hier gemaakte aanmerkingen doen niets af aan de inne

de waarde van dit nuttig leerboekje, 't welk wij hopen, dat aan zijn doel moge beantwoorden.

Werkboekje voor Kinderen in de uren van uitspanning, of aangename en nuttige uitspanningen voor de Jeugd, die weinige kosten veroorzaken, en aan de ligchamelijke en zedelijke beschaving veel bijdragen. Een uittreksel uit grootere en kostbaardere werken van deze soort. Uit het Hoogduitsch. Met eene Plaat. Te Amsterdam, bij J. Tiel. *In* 12*mo.* 140 *Bl. f* 1-:-:

De kleine Werkman in bordpapier, of duidelijke aanwijzing om in bordpapier te werken, voor Kinderen, die geene of weinige kennis hiervan bezitten; door H. A. KERNDÖRFFER, *Leeraar der Wijsgeerte. Met Platen. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. Tiel. *In* 12*mo.* 136 *Bl. f* 1-5-:

Wij voegen beide deze werkjes als gelijksoortig bijeen; derzelver oogmerk blijkt uit den titel genoegzaam, en zij voldoen, naar ons inzien, zeer wel aan dat oogmerk. Zoodanige uitspanningen zijn der jeugd bijzonder nuttig; zij behoeft spel en uitspanning, en kan men haar tot tevens nuttige bezigheid daar bij leiden, zoo is dit buiten twijfel hoogst voordeelig. Die het kind voor tijdverveling bewaren kan, en hetzelve altijd bezig houdt, vervult een goed en gewigtig deel der moeijelijke opvoedings-kunst. Dikwijls klagen ouders, en met regt, die anders over den leerlust en de goede vorderingen hunner kinderen in de uren van onderwijs niet te klagen hebben, dat zij hierin zeer verlegen zijn. Te regt zegt de Schrijver van het laatstgenoemde werkje, dat niet alleen aangename bezigheid, maar tevens het gewennen van de jeugd aan zekere naauwkeurigheid en bekwaamheid in werktuigelijken arbeid, en het aankweeken van een goed oordeel, hoogst belangrijk is.

N°. 1. is, volgens de opgave des Schrijvers, grootendeels ontrokken uit de *Werkplaats voor Kinderen* van den Heer BLASCHE, en geeft aanwijzing van I. *Het verzamelen van Insekten.* II. *Het droogen van Planten, in eenen onveranderden, natuurlijken stand en ligging harer deelen, door middel van zand.*

zand. III. *Het vormen van weeke stoffen,* 1. *in klei,* 2. *in gips,* 3. *het boetseren in was.* PAPIERMACHÉ.

N°. 2. (welks Schrijver meer soortgelijke werkjes belooft) handelt, I. *Van de noodige werktuigen tot den arbeid in bord-papier.* II. *Het vervaardigen van cilindrische stukken.* III. *Hoekige werken.* IV. *Het overtrekken van werken uit bord-papier.* V. *Het verlakken en het vergulden.*

De plaatjes dienen ter aanwijzing van de eenvoudige werktuigen, en sommige werkstukjes ten voorbeelde. Het prijst deze boekjes ook aan, dat een kind alleen, en zonder hulp van andere kinderen, zich met de opgegevene werkzaamheden kan bezig houden; hoewel in den beginne zeker wel de aanwijzing en het voorbeeld van ouders of leermeester niet geheel onnoodig is. De Schrijver van het eerstgenoemde zegt ook zelve, dat hij *alles wegliet, wat hij als eene bekende wetenschap bij den Leermeester onderstellen kon.*

Wij wenschen der beschaafde jeugd, bij deze en soortgelijke nuttige uitspanningen, veel vatbaarheid, handigheid, en vermaak!

Spiegel der Jeugd, voorgesteld in het veertienjarig Leven van RENÉ D'AUBERT; *eene ware Geschiedenis. Uit een Fransch Handschrift vertaald. Te Amsterdam, bij* J. R. Po *In kl.* 8vo. 131 *Bl. f* :- 12 -:

Dat dit boekje in veler handen kome, en dat zich menig kind naar dit uitnemend voorbeeld vorme! Hetzelve bev de geschiedenis van een kind uit de mindere volksklasse, ma in alles edel en goed; een voorbeeld van ouderliefde, menschenliefde, naarstigheid, bescheidenheid, in één woord v iedere deugd. Jammer, in waarheid, dat het brave kind zo jong moest sterven! Titel en voorberigt zeggen ons, dat wij geen verzierd verhaal, maar eene ware gebeurtenis lezen. Geheel het berigt is zeer eenvoudig; men leest alles met geno gen; het is de geschiedenis van een *onvoorbeeldig* kind, zegt de vertaler, en deze epithete komt bij herhaling voor; men va zijne meening, alhoewel dit woord, naar ons inzien, juist he tegendeel van die meening uitdrukt. Overigens hebben wij in de vertaling niets van groot belang te berispen.

BEOORDEELING.

Der Geist des Urchristenthums. Ein Handbuch der Geschichte der philosophischen Cultur, für gebildete Leser aus allen Ständen, in Abendgesprächen, herausgegeben von J. A. EBERHARD. IIIter und letzter Theil. Halle, in der *Rengerschen* Buchhandlung, 8vo. pp. 386.

Wij hebben onze Lezers met den aard van dit werk niet bekend gemaakt, dan naarmate wij zelven het, al langzamerhand, leerden kennen. De omstandigheid, dat wij het naar de Hollandsche vertaling meenden aan te kondigen, en dat van dezelve slechts één deel, en nog wel bij stukken, was uitgekomen, maakte dit noodzakelijk. En, van achteren beschouwd, moge deze handelwijze wel dit voordeel aangebragt hebben, dat het een en ander belangrijks minder over het hoofd gezien, of te zeer in het duister geplaatst werd. Even als een reiziger, die getrouwelijk aanteekening in zijn dagboek houdt, vrij wat rijker en aangenamer onderhoud zal opleveren, dan hij, bij wien alles op het geheugen afgaat, en de eerste indrukken door latere, inzonderheid zoo deze nog treffender zijn, niet zelden geheel uitgewischt, of althans grootelijks verflaauwd zijn geworden.

Nu echter tot dat laatste deel genaderd zijnde, waarin de slotsom van al het voorgaande wordt geacht te zijn gelegen, kunnen wij voor het eerst eenig oordeel over het geheel vellen. Intusschen moeten wij, in de eerste plaats, verklaren, dat het geschiedkundig verhaal ook hier blijft doorloopen; dat, hetgeen den oorsprong des Christendoms meer onmiddellijk betreft, slechts in dien loop is ingevlochten, welke tot op dezen tijd wordt voortgezet. Wij kunnen, daarom, bijna niet nalaten te beklagen, dat de eerste titel: *geest des oorspronkelijken Christendoms*, niet weggelaten,

een paar hoofddeelen met wat meerder bescheidenheid behandeld, en het, veelzins schoone, werk dan ook onzen Landgenooten op eene gunstiger wijze, dan door de bestrijding van TEYLER's *Godgeleerd Genootschap*, ware bekend geworden. Wij vleijen ons, het is waar, in de bekroonde verhandeling van den geleerden BORGER een aanhangsel op het werk te zullen vinden, door teregtwijzing, bepaling en behoeding voor verkeerde gevolgtrekkingen, hoogst belangrijk voor de zaak der waarheid. Doch, naar ons oordeel, heeft anders deze *geschiedenis der wijsgeerige beschaving*, zelfs in de tegenwoordige gedaante, zulk een verschrikkelijk aanzien, als bestrijdster der goddelijkheid van het Christendom, geenszins. Immers, (het zij met eerbied gezegd) wat gaat het ons eigenlijk aan, hoe CHRISTUS aan zijne kennis van den Godsdienst gekomen zij, zoo GOD, door wonderen, slechts zijn zegel op die leer hebbe gedrukt. Ook komt het ons voor, dat alwat immer aangevoerd wierd om te bewijzen, dat de Heiland op geene andere dan eene bovennatuurlijke wijze daaraan kon *komen*, voor onvoldoende moet gehouden worden. De gang van het menschelijk verstand is dikwijls niet veel gemakkelijker te volgen, dan die van het menschelijk hart; en dat JEZUS, naar het laatste, de eenige volmaakte was, kan men toch, zonder alle waarde daaraan te ontnemen, geenszins uit bovennatuurlijke gronden afleiden. Neen, zonder het te willen toepassen, vinden wij de bewering, dat iemand, die de kennis der *Grieken* met die der *Joden* vereenigde, gelijk dit ten tijde van JEZUS kon geschieden, een zeer volmaakt stelsel van Godsdienst en Zedekunde zou kunnen voor den dag brengen, noch lasterlijk, noch zelfs gemakkelijk te weerleggen. Doch, wat de wonderen betreft, EBERHARD, ja, verwerpt dezelven, maar doet dit, onzes achtens, op zoo zwakke gronden, dat ze waarlijk geene opzettelijke bestrijding van TEYLER's achtbare Genootschap schijnen te verdienen. Inderdaad hebben wij dan de zaak welligt uit een ander oogpunt te beschouwen, en de gevraagde weerlegging meer tegen de, hier gebezigde, wijze der menschelijke

af-

;, dan tegen de ontkentenis der goddelijke, gerigt
en. Wij meenen zelfs ons te herinneren, dat dit
igenlijke doel in de nadere omschrijving der prijs-
ond uitgedrukt. De Schrijver, namelijk, dien wij
eenigzins op den voet willen volgen, verklaart me-
belsche voorstelling, menige plaats, vooral uit JO-
s Evangelie en PAULUS Brieven, ja de geheele
lige vorm der CHRISTUS-leere, uit de wijsgeerte
n tijd, zoo als dezelve, uit *Platonismus*, *Chaldæ-*
en verontzinnelijkt *Judaismus*, was te zaam ge-
t. Buiten tegenspraak gaat hij hierin veel verder,
onbevooroordeelde billijken, de vereerder der god-
id van het Evangelie dulden kan. Of echter *alles*
verwerpen zij, of niet menige aanmerking treffend
aartigenswaardig moge geacht worden, en dus de
er weerlegging, die zoo ligt tot een ander uiterste
pt, hier de verkieslijkste ware; zie daar de eenige
teid, welke nog bij ons zou kunnen overblijven:
wij gaan over, om, gelijk wij met vroegere deelen
bij wijze van uittreksel, eenig nader verslag van
houd des boeks te geven.

ogt van ALEXANDER bragt een naauwer verband
n Griekenland en het Oosten voort. Dit greep inzon-
: plaats in Egypte, en vooral te Alexandrië. Hier
i zich ook een aantal Joden op, die Grieksche be-
g aannamen, en, het voorbeeld der geleerde Heide-
n dezen tijd volgende, hunner heilige geschiedenis
dienst eenen *allegorischen of beeldspraakigen zin* be-
toe te kennen. De natietrots der Joden poogde,
, hunne wijsheid als de eerste bron te doen kennen;
gaf aanleiding tot *vervalsching* der voornaamste Griek-
ichters, in welken brokken uit den Bijbel kunstig
ingevlochten. Dit tweederlei voetspoor, inzonderheid
RISTOBULUS bewandeld, volgden, eensdeels
, anderdeels JOSEPHUS. Des eersten verontzin-
Jodendom miste hoofdzakelijk de geschiktheid, om
a, om volksgodsdienst te worden, ten einde met

 het

het Christendom te worden vergeleken. Men rekent d
zelfs aanhangers tot de Esſeërs, eene der drie beke
Joodſche ſekten, welligt dezelfde met de Therapeute
die een eenzaam en beſchouwelijk leven leidden. JOSE
PHUS, zich in allen deele meer naar de Grieken ſchi
kende, ontzag daartoe geene verdraaijing der wet. -
„ DAVID had de grootheid en den roem des Joodſch
„ ſtaats ten hoogſten top gevoerd. Vóór hem is al
„ ruwheid en ſterkte; na hem verval en zwakheid.
„ tijd zijner regering was ook de gouden eeuw der Jo
„ ſche beſchaving; zij had nu hare eigendommelijke
„ tuur en onveranderlijke hoogte bekomen.” Deze maat
beſchaving ſtaat met die van Athene geenszins gelijk.
duurde veel te kort. De Poëzij is de eenige der ſcho
kunſten, in welke de Jood uitmuntte; en nog maar
éene ſoort, de *lyriſche* namelijk, welker hooge voortre
lijkheid hij, echter, mede aan zijne taal, en wel aan d
zelver armoede, heeft te danken. De Babyloniſche
vernij oefende eenen nadeeligen invloed. Men vermeen
de, nogtans, hier zijne godsdienſtige wijsgeerte met
leeringen der Chaldæers en Magi, over Gods natuur,
verſchillende klasſen der ondergeſchikte *geesten*, *den du*
der wereld, deszelfs verdeeling in æonen en tijd-ringen
met welke laatſten de opſtanding der ligchamen aanee
hing. De Joodſche geleerden ſponnen dit ſteeds ver
uit tot eene bijgeloovige fabelleer. Het ergſte, misſchie
van alles was, dat zij den hoogen, dichterlijken geest teg
eenen geest des haarklovens hadden verruild, ſchoon de
ook een enkel gelukkiger zaad ſtrooide. „ Hetgeen d
„ haarkloverij bij de Oosterlingen nog geheel bijzon
„ misvormt, is de methode of leerwijze, aan welke
„ zich in dezelve onderwerpen, en die den westelij
„ volken zoo onnatuurlijk ſchijnt, dat, zoo zij hun
„ de kindsheid hunner beſchaving moge zijn opgedr
„ gen, zij bij het ontwaken van hunnen zin (hun ond
„ ſcheidend verſtand) derzelver boeijen pogen af te ſch
„ den. Bij den Oosterling is alle wijsheid het werk

„ op

aring, elke leer eene geheimenis, en alle weten-
het leeren uit den mond eens goddelijk verlich-
f uit de bladen eens goddelijken boeks der voor-
. Dit, intusschen, bewijst, dat zich de Ooster-
olken, en onder hen de Joden, vóór de verbrei-
es Christendoms, niet boven de onmondigheid,
: geheele Grieksche beschaving verheven heb-
— Na de terugkomst in het vaderland werden
isten verordend, om het volk met de wet be-
maken. Hiertoe werd vertaling in het Chal-
, met ophelderende aanmerkingen, gebruikt.
eggingen, te boek gebragt, heetten *Midrasch*.
de geleerde broederschap der Midraschiten; in
h vervolgens die der Kabbalisten vormde. Er is
derlei *kabbala*: de praktische, of onechte, is
waasheid; deze moet dus met de oude ware niet
vorden. „ De Kabbalisten waren onder de Joden
ten, die eene soort van theorie beproefden, wel-
over de natuur des goddelijken wezens eenig
u verschaffen. Zij begonnen met eene kunstige
tie van Gods eigenschappen, welker methode
t spelende grenst. Zij bepaalden zich tot het
getal *tien*, en, om nog twee heilige getalen er in
gen, verdeelden zij de goddelijke eigenschappen
drie hoogere en *zeven* lagere. Daar zich de Oos-
wijsgeerte de goddelijke natuur als een licht (licht-
voorstelt, zoo waren den Kabbalisten de godde-
genschappen licht-kringen, die zij *sephiroth*, van
ekſche *spaera*, een kring, noemden, van welken
re uitvloeisels, *aziluth*, uit de hoogere zijn. Om
melijke nog meer te naderen, plaatsten zij deze
th of *spheren* boven en nevens elkander, gelijk
ten van eenen boom, en noemden het geheel
bbalistischen boom." Zeer veel verbetering on-
derhand dit stelsel, toen het geheele denkbeeld
eisel vergeestelijkt wierd. En „ er waren onder
: Kabbalisten verscheidene, die deze *sephiroth*, of
ke eigenschappen, den Messias toekenden, *na-*

„ *dat zij hem eenmaal tot een hooger en bovenzi*
„ *lijk wezen verheven hadden.* Ook eene leerstelling
„ oude Kabbala is: dat de wortel dezer beneden
„ reld in de bovenwereld is; dat de merkwaardige d
„ gen, personen en omstandigheden in de benedenwer
„ hunne oorspronkelijken in de bovenwereld hebben, v
„ welken zij slechts afbeeldsels zijn. Het valt gemak
„ lijk, in deze leer de Platonische *Ideën* te herkenn
„ Doch de Kabbalisten konden ze nader hebben, in
„ godsdienstige wijsgeerte der Perzen, waar wij de *feru*
„ of oorspronkelijke formen aller dingen, hebben le
„ kennen." (Van deze leer meent de Schrijver in de sc
ten des N. Verbonds vele sporen te vinden; gelijk
van der Kabbalisten uitleggingswijze, hoe weinig zich
ze ook aanbevele.) — Sedert ALEXANDER hadden
de Grieken eene Oostersche wijsgeerte, die zij met h
Platonische leerstellingen vermengden, of wel als eene
heimvolle en hoogere wijsheid aan derzelver spits p
sten. Zij stamde eigenlijk uit Chaldæa; en uit deze l
vloeiden later de denkbeelden der Gnostiken en Ophi
Te midden dezer onderlinge vermenging der denkbee
ontstond het Christendom. Wat JEZUS, *ten aanzien*
deszelfs vorming, begonnen heeft, dat hebben de Ap
telen, en inzonderheid PAULUS, voltooid. De tijd
reeds den ondergang des zinnelijken godsdiensts gem
lijk gemaakt. Vele edelen onder den volke eerbiedig
bij zichzelven, slechts den onzinnelijken. Belang en
kunde, echter, schraagden het oude. JOANNES
DOOPER leefde te kort, om veel te verrigten. Uit
ZUS leven is slechts een en ander deel beschreven;
dit voert onze bewondering ten hoogsten top. „ Zijne
„ bevat alles, wat het Grieksche verstand door de he
„ zijner wetenschap waars uitgevorscht en het Ooster
„ gevoel door zijne heiligen goddelijks aanschouwd he
„ en brengt het ter kennisse der algemeene bevattin
„ ten gebruike des werkzamen levens." Van hier de
voudigheid des Evangelies, slechts het algemeen ver
en bruikbare opnemende, en den geleerden steeds t

gerende. Dat echter het Christendom uit het Joden-
tging, (*deszelfs stichter in de geleerdheid der Mi-
ten opgevoed zijnde*,) en eerst langzamerhand, voor-
PAULUS toedoen, geheel algemeen en onzinne-
d, geeft hetzelve eene eigenaardige kleur. — Het
m was nu reeds met vreemde, Chaldeeuwsche,
e en Grieksche denkbeelden vermengd. Men dacht
enen eeuwigen en hemelschen Messias. Het denk-
lat alle dingen op aarde hun oorspronkelijk in den he-
ben, verkreeg gestadig grooter invloed. Zoo ontstond
ielsch Jeruzalem, een onzigtbare Tempel, een eeu-
ogepriester, enz.; waarom dan ook niet een eeuwig
lsch Koning, hetgeen zelfs in het Hoogepriester-
ar de ordening Melchizedeks mag geacht worden te
esloten? JEZUS kon, derhalve, ook van de aarde
en, en echter in den hemel blijven bestaan; en zie
i sleutel tot de geschiedenis der opstanding (*)! —
angelie werd mondeling, en met de uiterste een-
eid, voortgeplant. De schriften der Apostelen wa-
de geleerde voorstanders gerigt. JUSTINUS *de*
ar en andere wijsgeerige verdedigers zelven van
istendom kenden de Evangeliën en Apostolische
nog niet. In deze heilige oorkonden heerschen
eoriën over het Zoonschap; de straks ontvouwde,
van JOANNES. De *logos* des laatsten is niet *de*
maar eenvoudig het scheppende *woord* Gods. „ Wat
oddelijke in den Messias zij, eene goddelijke *kracht*,
n goddelijk *oorspronkelijk* (*urbild*); daarover ver-
i zich de overige Apostelen niet." Slechts PAU-
rklaart zich voor het laatste, gelijk JOANNES
r eerste. De Heilige Geest, als de oorsprong van
ware en goede, verklaart zich genoegzaam uit het
: spraakgebruik. Spoedig, echter, gaf de leer van
Va-

'elk Protestant, wie, die de geschiedenis zelve, zonder
ste vooroordeel, naslaat, kan dezen sleutel bruikbaar ach-
rlijk, ware het geen EBERHARD, die het onder en na
s en schoons zegt, elk geleerde zou zich schamen, der-
waasheden in ernst te bestrijden!

Vader, Zoon en Geest, den liefhebberen van het Platoni mus en van de Kabbala aanleiding tot diepzinnige befpi gelingen, en ftrijdigheden, die wel beflist, maar nooit ve effend werden. — De wonderen van JEZUS komen ni als gronden van geloofwaardigheid voor (*). Het algemeen be grip van het kinderlijk Oosten, elken leeraar voor een' god gewijden houdende, fchreef elken grooten man buitenge wone dingen toe. De H. gefchiedenis werd uit mondeling vertellingen verzameld. En zelfs de Griekfche en Romein fche gefchiedenis veroorlooft zich vele vrijheid; is, wan neer het b. v. den roem des vaderlands geldt, meer lofre de, dan, gelijk de onze, eene foort van duchtig geftaafd verantwoording. De achting voor de verhevenheid van de perfoon vereenigde zich, echter, met de voortreffelijkhei der leere, en bragt geloof voort.

De inhoud der volgende hoofdftukken loopt over de wij geerige ftelfels der Heidenen in de eerfte Christen-eeuwen vooral het Neoplatonismus; over de ontaarding des oo fpronkelijken Christendoms, in de openbare, zoo wel a de bijzondere godsvrucht; over de fcholastiek en de mystiek vervolgens over de herftelling, de voorbereidende omftan digheden, de reformatie, de herftelling der beeldende en fprekende kunften; en eindelijk de mystiek onzer tijden. Al les, buiten tegenfpraak, fraai en belangrijk; maar te breed om verder uitgehaald te worden.

Hoe vele moeite wij ons gegeven hebben, om den in houd dezes boekdeels eenigzins te doen kennen, er is al grond van vrees, dat dit niet zeer gelukt zij. De opzett lijke aanftipping van al het ketterfche, en weglating, daa entegen, van het minder excentrieke, gelijk ook van I rijk gewaad van geleerdheid, vernuft en fmaak, zal inze derheid ligt meer affchrikken, dan aanmoedigen tot het gen onderzoek. En, echter, wenfchen wij het in we handen; der zulken namelijk, die geleerd hebben, waar valsch te onderfcheiden. Immers, vinden zij er misfch

(*) Ook deze ftelling is blijkbaar valsch, en die valschhei over aangetoond.

al niets waars en wezenlijks voor hunne kennis van het oorspronkelijk Christendom; als geschiedenis der beschaving en wijsgeerte, als geschiedenis der menschheid, van de allervroegste tot op onze tijden, is het zeker een belangrijk werk; welks hoofddenkbeeld, het belang der vereeniging van helder verstand en warm gevoel, als eene soort van thermometer op den geest van elk tijdvak toegepast, buiten tegenspraak waar en schoon, hoewel dan ook voor overdrijving vatbaar is. Van weerlegging onthouden wij ons te liever, omdat dit in de opzettelijk daartoe vervaardigde verhandeling, welker inhoud toch ook eenmaal tot kennis onzer Lezeren zal moeten komen, naar eisch zal gedaan zijn.

Ten slotte willen wij uit het laatste, slechts vlugtig aangeduide gedeelte, eene plaats aanhalen, die gereedelijk aan iets, eerst onlangs verkondigd, denken doen, en te gelijk misschien SALOMO's spreuk staven zal, dat er niets nieuws is onder de zonne.

„ODO, Bisschop van Cambray, schreef een boek over „de Erfzonde, waarin hij de vraag onderzocht: hoe de „eerste zonde van ADAM op alle zijne nakomelingen had „kunnen worden voortgeplant. Hij antwoordt: In ADAM „zondigde de gansche *menschheid*, die als iets algemeens „in hem dadelijk bestond. Deze menschheid werd in zijne „nakomelingen in oneindig vele menschen verdeeld, die „gezamenlijk de zondige natuur moesten hebben, welke zij „hadden, als zij nog onverdeeld in de menschheid, als eene „gemeene zaak, in ADAM werkelijk aanwezig waren. — „Om dit begrijpelijk te maken, bedient hij zich van de vergelijking met eenen spiegel, waarin het beeld der zonne „zigtbaar is. Breekt, vaart hij voort, dezen spiegel in „nog zoo vele kleine stukken, zoo zal in ieder derzelven „het geheele beeld der zon te zien zijn." — Wij behoeven niemand opmerkzaam te maken op de verwarring van het *afgetrokken denkbeeld* met het *geheel*, menschheid met menschdom (*in ovo*). Het wordt aangevoerd ter gelegenheid van de Nominalisten en Realisten; welke laatsten onze gedachten tot de Platonische Ideën, de Chaldeeuwsche Feruers en den geheelen Kabbala terugbrengen.

Christelijke Brieven en Overdenkingen van P. RIS, *Lid en Diaken der Doopsgezinde Gemeente te Hoorn; na zijnen dood uitgegeven door* L. EGELING, *Predikant te Leiden. Te Hoorn, bij* J. Breebaart. 18.2. *In kl.* 8*vo*. 179 *Bl.* *f* 1-6-:

De lezing van dit boekje is inderdaad genoeg, om den steller dezer godvruchtige uitboezemingen van het hart eenen *lievenswaardigen*, *vromen* en *nu zaligen* man te noemen, gelijk hem de Heer EGELING noemt, niet in het Voorberigt, (want zoo wil hij het niet geheeten hebben,) maar in de *Christelijke toesprake aan Vrienden van Jezus*, geplaatst aan het hoofd van het werkje, in stede van een Voorberigt, hetwelk de Weduwe des Overledenen hem verzocht had. De Overdenkingen zijn slechts twee, op 's mans een-en-zestigsten en twee-en-zestigsten verjaardag; de Brieven zijn meestal niet in hun geheel, gelijk zulks van zelve spreekt, daar zij niet voor de pers, maar aan bijzondere vrienden en vriendinnen (deels aan den Uitgever zelven, 's mans bijzonderen vriend,) geschreven zijn; zij zijn al grootendeels van denzelfden inhoud, en ademen allen stille, nederige godsvrucht, waarlijk werkdadig en beoefenend Christendom, hooge ingenomenheid met de belangen van den Godsdienst, en ware menschlievendheid; en behelzen, bij al 's mans zonderlinge eigenheden van taal en schrijfwijze, zoo zeer de taal van het godvruchtige hart, dat geheel ons gevoel ons zegt: *zoo* kan men niet huichelen. Deze Brieven hadden en hebben voorzeker eene groote waarde voor hen, die dezelve ontvingen, en den eenvoudigen, waardigen man persoonlijk kenden; geen wonder dat zij die zorgvuldig bewaarden, en zich met de herlezing en dierbare herinnering nu nog gedurig verkwikken en stichten. Te regt zegt EGELING: „ Doorgaans, „ als men oude brieven in handen krijgt en inziet, dragen „ de meesten" (*de meesten*, velen, die over studie en nut-

natte wetenschap vooral, of die dankbare herinnering opwekken aan bewezene liefde en heilige vriendschap, zondert zijn Eerw. gewis ook gaarne met ons uit) „ zoo geheel den stempel van de nietigheid, ongestadigheid, vergankelijkheid der aardsche en tijdelijke dingen, omdat ze zoo niets anders dan het aardsche behelzen; men gevoelt, dat is alles voorbij, niets meer waard, en men scheurt ze gemakkelijk aan stukken; maar, brieven van dezen geest en zin vindende, kunnen wij daar zoo niet toe komen; wij zeggen bij onszelven: *dit is niet voorbij, dit geldt nog, dit is nog goed, altijd goed, waar, wigtig, zalig*, en men legt ze weer bij zijne overige papieren weg; zulke brieven hebben in dit opzigt iets van de brieven der Apostelen, die, schoon voor vele eeuwen geschreven, nu nog zoo waar en wigtig zijn, en tot het einde der wereld blijven zullen voor ieder, die ze leest, omdat ze spreken, niet van de zienlijke, menschelijke, tijdelijke, maar van de onzienlijke, Goddelijke en Eeuwige dingen."

Vervolgens zegt de Uitgever; (en de Schrijver zelf verontschuldigt zich nagenoeg op dezelfde wijze ergens over het gedurig terugkomen op dezelfde denkbeelden bijna in iederen brief:) „ Men zal, zoo men eenigermate geoefend is in de kennis van 's Heilands genade en heerlijkheid, *er wel niets nieuws in vinden; maar dit zoeken we immers ook niet? wij blijven hier zoo gaarne bij het oude, dat wij geleerd, geloofd en beleden hebben, en verheugen ons, dat wij hier alle nieuws en nieuwigheden zonder schade missen kunnen, daar* J. C. gisteren en heden en in eeuwigheid dezelfde is, *en wij dit in allen, die Hem kennen, mogen bevestigd zien.*" Intusschen kunnen wij niet ontveinzen, dat de lezing van en dat telkens terugkomen op dezelfde denkbeelden ons vermoeijend was; 't geen voorzeker den genen, die de brieven van tijd tot tijd ontving, volstrekt niet kon hinderen; maar nu in een bundeltje bijeengevoegd, is dit bij hem, die ze achtereen lezen wil, het geval. En de Eerw.

EGELING had het werkje, naar ons oordeel, aangenamer gemaakt, en alzoo nuttiger, zoo hij de levensberigten van zijnen waarden Vriend, welke hij ons kortelijk geeft in het voorwerk, een weinig had uitgebreid, en (met alle bescheidene omzigtigheid, dit verstaat zich) eenige, hem of door hemzelven of door anderen bekende, bijzonderheden er had bijgevoegd, en daar de brieven dan had ingelascht. Wij erkennen evenwel, dat, hoe verder wij in het boekje kwamen, hoe minder ons het gezegde hinderde, en hoe meer afwisseling van denkbeelden wij aantroffen.

Over het geheel echter (de Eerw. EGELING en alle de vrienden van den waarlijk vromen, in wien geen bedrog was, houden ons dit ten goede!) hadden wij wel gewenscht, dat dit boekje niet ter perse ware gegeven. Kwam het enkel in handen, wij willen niet zeggen van vrienden, bekenden en hoogachters van den Overledenen, of van eenvoudige vromen, maar zelfs ook van geleerde, verstandige, maar tevens hartelijke en opregte Christenen, wij hadden er niets tegen; dan, dit is het geval niet bij eene publieke uitgave; en nu vreezen wij voor ergernis en bespotting, waarin dan niet alleen woorden en uitdrukkingen, maar de groote en goede zaak van ware godzaligheid zelve deelt Het is een boekje alleen voor godvruchtige harten. „ RIS had de gave, om de *oude* en onveranderlijke waarheid op eene hem eigene en naïve wijze te pas te brengen en voor te stellen, waardoor ze mij meermaal," zegt EGELING, „ als in een nieuw licht voorkwam, en in hare kracht en gewigt te dieper in mijn harte inging." Wij gelooven dit gaarne, „ Misschien hebben sommigen," voegt hij er bij, „ wel iets aan te merken over deze en gene uitdrukkingen en bewoordingen der taal; maar deze waren aan dien zelfdenkenden man zoo eigen, en men heeft dit liever zoo willen laten, dan door vele veranderingen, en schijnbare naauwkeurigheid, het kenschetsende dezer Brieven te verzwakken." Wanneer men zich die veranderingen ook had veroorloofd, dan hadden de vrienden en bekenden

den van den Overledenen hunnen vriend in zijn geschrijf niet herkend, en daarbij zeker veel, ja zeer veel verloren. Dan, die nu in het geheel den waardigen man niet gekend hebben; die deze uitdrukkingen niet of kwalijk verstaan en misduiden, wien over het geheel de (zoogenoemde) tale Kanaäns vreemd is, en wier spotlust maar al te ligt aanleiding neemt? — Wij herinneren ons, dit schrijvende, aan zeker gesprek in het *Dagboek van E. C. W.* van de *Mengelingen in Proze en Poëzij*, door den ook nu reeds zaligen, en zoo wel om zijne godsvrucht als uitnemende kunde bij den Eerw. EGELING ook hooggeschatten VAN ALPHEN, waarvan dit het slot is:

„ Ik ben te meer voldaan; omdat gij alles, wat gij mij „ aangaande uwe wijze van denken hebt gezegd, voorge„ dragen hebt in eenen bevattelijken, en zelfs, daar het te „ *pas* kwam, wijsgeerigen stijl, zonder er die kunsttermen „ bij te voegen, welke dikwijls, of in het lage vallen, of „ voor iemand, die er niet aan gewoon is, onverstaanbaar „ zijn."

Antw. „ Dit heb ik met opzet gedaan, 1) omdat ik „ weet, dat het gebruik van sommige spreekwijzen (hoe on„ schuldig in zichzelf) dikwijls vooroordeelen doet ont„ staan; 2) omdat ik zoo overtuigd ben van de overeen„ komst mijner denkwijze met de zielenleer, dat ik alles, „ wat wij brengen onder het algemeene denkbeeld van *be„ vinding*, zeer wel kan voorstellen met wijsgeerige spreek„ wijzen, en het daarom ook dadelijk doe, wanneer ik „ over de zaak zelve met zulken spreke, die aan de andere „ wijze van spreken niet gewoon zijn, of eenig vooroordeel „ tegen dezelve hebben opgevat. LOCKE toch heeft mij „ geleerd, dat hetgeen, op de eene wijze voorgesteld, „ duister en ongerijmd schijnt, niet zelden klaar en ver„ staanbaar wordt, wanneer men het op eene andere wijze „ voordraagt."

Intusschen, wij zeggen dit met de beste oogmerken; derhalve *absit invidia!* Eene enkele persoonlijke ontmoeting van den waardigen RIS, gevoegd bij de ongeveinsde hoog-

ach-

achting voor hem van een aantal verstandige en godvruchtige mannen, die wij meer bijzonder kennen, doen ons met den Eerw. EGELING instemmen, als hij dien braven rangschikt onder de zoodanigen, waarvan LAVATER zeide: „ Eén zulk een levendig Christen is meer waard, en doet „ meer af, dan tien boeken over het Christendom." En wij behooren voorzeker onder de genen, die 's mans aandenken in eere houden, en hartelijk wenschen, dat velen, met ons, 's mans geloof en *wandel* mogen navolgen.

De Raad van den Godsdienst aan jonge Lieden, voorgesteld in eene Leerrede over 1 Chron. XXVIII: 9, *door* ALBERTUS DE VRIES, *Predikant te Rotterdam. Aldaar, bij* P. Holsteyn en Zoon. *In gr. 8vo. 47 Bl. f* :-8 :

Herinnering en inboezeming van godsdienstige gevoelens aan de jeugd blijft altijd gewigtig, maar vooral dan, wanneer zij, door onderscheidene omstandigheden, in de gelegenheid komt, om, aan zichzelve overgelaten, eenen eigenen levenskoers te rigten. Uit dit oogpunt hebbe men de keuze der stof van den Eerw. DE VRIES te beschouwen, en hare behandeling, offchoon wat omslagtig, voldoet aan het oogmerk. De tijd der jeugd is het gevaarlijkste tijdperk des levens, namelijk der onbedachtzaamheid en onbestendigheid, waarin de driften met groote kracht ontwaken en velerlei en gevaarlijke verleidingen plaats hebben, en waarin alzoo de vrees van God het beginsel der wijsheid, de weg der godzaligheid alleen de weg is des geluks, en het middel, om God als haren leidsman, vriend en vader, te mogen noemen en behouden. Deze is de gang der denkbeelden, door den Leeraar gevolgd. De Recensent zoude gewis tot de behandeling van dit belangrijk onderwerp eenen anderen en eigenaardiger tekst hebben gekozen, dan dien bij de overdragt der regering door Koning David aan zijnen

zoon

zoon Salomo; terwijl deszelfs verklaring te vele aanleiding geeft tot uitweidingen, welke de aandacht verwijderen, vooral dan, wanneer de predik-methode zuiver analytisch is. Dan, de tekst nu eenmaal alzoo gekozen zijnde, is alleen te letten op de bereiking van het openbare oogmerk tot stichting, en hieraan, meent de Recensent, dat de Leeraar, door zijne veelvuldige wendingen, zeer wel heeft beantwoord. Zijne voordragt, derhalve, op aanzoek van velen zijner vrienden door den druk gemeen gemaakt, wenschen wij in handen dier jeugdige personen, die, door hunne vreemde betrekkingen, meer dan anderen, de herinnering der voorschriften, leidingen en behoedmiddelen van den Godsdienst behoeven, ter vermijdinge van duizende overtredingen.

Proeve eener voorstelling van het dierlijk Magnetismus als Geneesmiddel, door C. A. F. KLUGE, *Doctor in de Geneeskunde en Eersten Heelmeester bij de Koninklijk-Pruissisch Genees-Heelkundige Leerschool. Uit het Hoogduitsch, met eenige Bijvoegselen, door* F. VAN DER BREGGEN, CORNZ., *Med. Doct. te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. 1812. *In gr. 8vo. XX en 551 Bl. f* 4-10-:

Onder alle werken, welke in het vorig jaar de Hollandsche drukpersen verlieten, is er voorzeker geen, dat de algemeene aandacht van Wijsgeeren en Geneeskundigen meer zal opgewekt hebben, en ook meer verdiende op te wekken, dan hetgene wij thans aankondigen. In Duitschland, van waar het tot ons kwam, heeft het vele belangstelling en den hoogsten lof verworven, en zelfs reeds onder ons was het van eene zeer gunstige zijde bekend. Wij willen daarom, hoe moeijelijk die taak ook zijn moge, niet langer wachten met onzen Lezeren een beredeneerd verslag aangaande hetzelve te geven, zonder evenwel voor als nog een be-

bepaald oordeel over de zaak zelve uit te fpreken, dat toch onmogelijk gegrond zoude kunnen wezen. Even als elk ander ftuk der menfchelijke Natuurkunde en der Geneeskunst, fteunt ook dit leerftuk geheel op waarnemingen en proeven, die in aantal en in verfcheidenheid nog veel misfen, om ftof tot eene beflisfende oordeelvelling te leveren. Wij bepalen ons dus tot het werk zelve.

Na eene korte inleiding, waarin hij met een woord van het geneeskundig gebruik der algemeen verfpreide, onweegbare ftoffen fpreekt, en daaronder het dierlijk Magnetisme rangfchikt, verdeelt de Schrijver zijne taak in twee hoofddeelen, de *theoretifche befchouwing* en het *praktisch overzigt* van de magnetifche verfchijnfelen. Tot het eerfte gedeelte behoort de beantwoording van drie vragen: 1°. *Wat verftaat men onder dierlijk Magnetismus, en van waar ontfpruit zoo wel deze naam als de zaak zelve?* 2°. *Welke verfchijnfelen worden door deszelfs aanwending op het menfchelijk ligchaam voortgebragt?* 3°. *In welk eene oorzakelijke betrekking ftaat het dierlijk Magnetismus met deze verfchijnfelen, of hoedanig werkt hetzelve?*

De eerfte dezer vragen beantwoordt KLUGE uit de gefchiedenis, en vindt, zoo als het gewoonlijk gaat, reeds in de vroegfte oudheid fporen der oorfpronkelijke kracht, die in het dierlijk Magnetismus werkzaam is. De orakels der Egyptenaren, Grieken enz. moeten hiervan bewijzen opleveren. De *Pythia* van *Delphi* en andere waarzegfters en *Sibyllen* zouden flaapwandelaarfters geweest zijn, en uit dien hoofde, even als alle magnetifche flaapwandelaars, het vermogen gehad hebben van verder en meer te zien, dan een mensch met zijne gezonde zinnen. Doch wij vinden al zeer weinig overeenkomst tusfchen den *magnetisch helderzienden*, zoo als hij ons in het vervolg befchreven wordt, en den toeftand dier verrukte priesteresfen. Het is waar, dat zij meest alle hare waarzeggerijen in eene foort van epileptifchen toeftand uiteden; het is ook wel zeker, dat men meestal zenuwzwakke vrouwen tot dat werk uitkoos: maar de priesters waren het toch eigenlijk, die het antwoord gaven,

daar niemand de *Pythia* verſtond. Zoo hadden ook, bij de Romeinen, de *Sibyllen* uitleggers noodig, die wel zoo ſlim waren van te lezen, wat de ſtaatkunde hun ingaf. Alle orakel-ſpreuken, die tot ons gekomen zijn, zijn ook, of zoo onbepaald, dat men er ten minſte twee zinnen aan geven kon, of zoo duister, dat er wel een *Œdipus* noodig was om ze te ontcijferen, of zij droegen blijkbare teekens, dat de Priesters der Goden, zoo beſloten als zij in derzelver heiligdommen waren, wel zorg droegen te vernemen, wat er op aarde omging. — De zoogenaamde *incubaties*, of droomen der zieken in de tempels van *Esculaap*, waren ook niet zeer *magnetisch:* het waren toch meest de *priesters*, die droomden; en, droomden de ligtgeloovige zieken al, zoo kon men wel zien, dat hun veelvuldig baden en vasten hun geen helderder inzigt in hunne ziekte, of in de manier om die te genezen, gegeven had, en dat zij in den droom al even dom waren, als buiten denzelven. Ook ziet men hier geene ſporen van magnetisch verband of magnetiſche werkingen. — Dat men op hieroglyphiſche opſchriften ſoms twee beelden gevonden hebbe in die houding, waarin men tegenwoordig magnetiſeert, is op zichzelve een zeer zwak bewijs; daar twee tegenover elkander zittende beelden honderd andere bedrijven kunnen te kennen geven.

De ſporen, welke de Schrijver bij de latere Grieken en Romeinen vindt, zijn niet veel duidelijker. De bijgebragte plaats van *Plautus* geeft geheel iets anders te kennen; die van *Martialis* en *Seneca* zien op het ſtreelen der ſchandjongens, dat toch wel geen magnetiſeren zal geweest zijn! Zoo beſtond ook het wrijven na het bad blootelijk in een zachter of harder ſtrijken, dat niet in bepaalde rigtingen geſchiedde, en waarna ook nimmer ſlaapwandelen is waargenomen. Want ſchoon het waar zij, dat deze bewerking, zoo als de Schrijver aanmerkt, meestal door ſlaven geſchiedde, waren er echter meest altijd beſchaafder getuigen bij; en de Ouden, vooral de Grieken, waren te goede waarnemers van den eenen, en te zeer voor het

wonderbare ingenomen van den anderen kant, daar dat zij zulke opmerkelijke verschijnsels niet zouden hebben opgemerkt en opgeteekend. — De plaats, uit *Celsus* (*) door HUFELAND in het aanhangsel aangehaald, kan ook geene de minste betrekking op het Magnetisme hebben; dewijl volgens dezelve, wel door het wrijven slaap verwekt wordt, maar vooreerst in eene ziekte, waar men geene regelmatige strijkingen kan te weeg brengen, in de hoofdige zwaarhoofdigheid namelijk; ten tweede geschiedde dat wrijven vooral aan de ledematen, althans van het hoofd verwijderde deelen, op en neêr, zoo als men gewoon is te wrijven. — Het verwondert ons, dat, bij die angstige opsporing van het Magnetisme in de hooge oudheid, KLUGE de *gymnastiek* geheel heeft voorbijgezien.

De middeleeuwen leveren duidelijker bewijzen van de aanwending dezes middels, of althans van de pogingen van sommige verwarde of opgewonden hoofden, om uit den invloed der sterren, uit eene algemeen verspreide vloeistof en dergelijken, het ontstaan en de genezing van vele ziekten te verklaren. Men kan dus dan hier ook in de schriften van *Paracelsus* en anderen, indien men zich die ondankbare moeite getroosten wil, de eerste beginselen van *het dierlijk* Magnetisme vinden. Maar wij twijfelen zeer, of de gave der Koningen van Frankrijk en Engeland, om de kropgezwellen door enkele aanraking te genezen, ook hiertoe moet gebragt worden. Wat overeenkomst heeft dezelve met het Magnetisme? Dergelijke zotternijen moesten, in een werk als dit, of in het geheel niet worden gemeld, of althans zoo worden voorgesteld, dat men er de ongerijmdheid terstond van inzag. Nu schijnt het, alsof de Schrijver zoo wel hieraan, als aan de dwaasheden der wigchelarij of *sympathetische* geneeswijzen, niet allen geloof ontzeggen, en in die blijken van domheid en bijgeloof eenige overeenkomst zoeken wilde met die verschijnselen, welke de nieuwste

(*) Dezelve komt voor Lib. III. Cap. 18.

ouwing der Natuur ons, in deze laatste tijden, ge-
ſt. Dit is de beste manier, om de twijfelachtige
het Magnetisme, bij verſtandige regters, geheel te
.
uwe geſchiedenis van dit geneesmiddel vangt met
R aan, die, niet te vrede met de koele en duide-
heid van BOERHAAVE's beroemde discipelen,
WIETEN en DE HAEN, den wonderlijken inval
om zich in den duisteren nacht van het *mysticisme*
ɪf, en zijne geneeskundige kennis op *alchemie* en
te te vestigen. Zijn eerſte ſtap in de geleerde we-
d zien, wat men van den man te wachten had; hij
de in 1766 in 't openbaar den *invloed der planeten*
menſchelijk ligchaam. Het natuurlijk gevolg van
ɪ wijsgeerig onderwerp was, — dat men hem loo-
. Hij had dus tijd om te mijmeren, en mijmerde
, tot dat hij van zijn algemeen verſpreid wezen, dat
n met ons ligchaam verbindt, op den magneet
daarmede verſcheidene curen in het werk ſtelde, en,
eenigen tijd bij den toovenaar GASSNER in de
eest te zijn, eindelijk in zijn eigen ligchaam de on-
e bron vond, waaruit alle heilzame kracht vloei-
grooten magneet, die heel de wereld magnetiſeren
maar de Weeners te plomp waren om met zulk een
n eene ſpheer te worden opgeheven, ging het er
t naar wensch; en nu verkoos deze levende mag-
de aantrekkelijker Franſchen te werken, ging dus
ijs, en maakte daar in het begin wel weinig, maar
ad des te meer opgang; zoodat er ten minſte zijne
ich uitſtekend wel bij bevond. Eindelijk liep de
ſche dolheid te ver; zoodat de Koning de zaak door
mmisſiën liet onderzoeken. MESMER was waan-
eigenzinnig genoeg, om zich aan dat onderzoek te
en; weshalve men zich tot een zijner beroemdſte
n vervoegde, en, na herhaalde waarnemingen en
, een vonnis ſtreek, dat wel niet zoo gegrond was,
unde der regters had laten verwachten, maar dat

gelukkig gezag genoeg had, om den voortgang eener te stuiten, welke toen niet dan kwade gevolgen kon g hebben.

Onze Lezers zullen gaarne gelooven, dat bij KLU de Vader van het dierlijk Magnetisme in een gunstige l verschijnt; hoewel ook hij verre af is, van dien A der Mystiekerij van alle dwaling vrij te spreken. Maar wel de schriften als het gedrag van MESMER toonen delijk, dat zijn aanleg, zijn geheele bestaan, sophist dweepzucht was; dat hij, ingenomen met en verzot op eigene hersenvrucht, alle wetenschap en geleerdheid smaadde, en in zichzelven de bron van alles zocht. Is te verwonderen, dat die man bij de toenmalige Fransch zoo zwak van hoofd en zenuwen als zij waren, mede ders vond, die zijne leer en zijne kunst nog dwazer m ten? — dat mannen, als FRANKLIN, BAILLY, VOISIER, toen zij er zich mede moesten bemoeijen zaak, als verre beneden hen (dat zij ook was), niet die oplettendheid onderzochten, welke nu wel te schen ware geweest? Maar is het ook niet te verw ren, dat men in onzen tijd uit Berlijn, dat middelpu verlichting, naar dien zelfden kwakzalver, nog i een geleerd en ervaren man ter bedevaart ziet ga van dat nieuw orakel wijsheid te gaan leeren! (*)

In Frankrijk kreeg het Mesmerianisme twee zeer schillende rigtingen. De Ridder BARBARIN rigtte tende eene school op, waar alles op *willen* en *geloov* kwam, en er niets verder noodig was om de magn verschijnselen te weeg te brengen; terwijl er door scheidene anderen te Straatsburg een *société harm* wierd opgerigt, waarin men de hevige ligchaamsw gen, die het gevolg van MESMER's behandeling wa

(*) Zij zijn dan ook schoon van de reis gekomen; MESMER verklaarde, dat het *dierlijk Magnetisme* eene was, hem van God geschonken, en welke niemand, buiten mededeeling, kon magtig worden.

zocht te vermijden, maar daarentegen de zieken in eene soort van verrukking bragt, die hun den naam van *Clairvoyans* bezorgde. Beiden, maar vooral de laatsten, gaven hunne waarnemingen in het licht., zonder daardoor echter het gebied der kunst uit te zetten; want wat men er vindt, het zijn in allen opzigte *aegri somnia.*

Op de Straatsburgsche Harmonie is het Duitsche Magnetisme ingeënt, hetwelk door LAVATER aan de Bremensche Geneesheeren BICKER, OLBERS en WIENHOLT medegedeeld, en vooral door den laatsten, naderhand door E. GMELIN, HEINEKEN, PEZOLD, BOCKMANN, FR. HUFELAND, K. E. SCHELLING en onzen KLUGE voortgeplant werd.

Het is vooral het resultaat van het onderzoek dezer mannen, dat ons in de tweede afdeeling dezer *theoretische* beschouwing wordt medegedeeld, waarin de schrijver de verschijnselen van het dierlijk Magnetisme in eene geleidelijke orde opgeeft; na eerst nog de verschillende gevoelens omtrent de hier werkende oorzaak te hebben aangehaald, en getoond, dat dezelve noch in de Electriciteit, noch in het Galvanisme, noch in het mineralisch Magnetisme gelegen is. Daar velen echter, uit hoofde van den naam, dien het draagt, ligt het laatste denken zouden, stelt KLUGE voor, deze kunstbewerking, naar den ontdekker, *Mesmerismus* te noemen. Dit is waarlijk de dankbaarheid te ver gedreven! MESMER heeft zijne belooning rijkelijk gevonden, waar hij haar gezocht heeft, — in den wierook en het goud zijner bedwelmde volgelingen.

Hoe ongeschikt dus de benaming van dierlijk Magnetisme zij, willen wij denzelven, even als onze Schrijver, behouden, en met hem tot een kort overzigt der verschijnselen overgaan. Die, welke zich bij den magnetiseerder voordoen, toonen, dat deze iets verliest, waardoor hij mat en krachteloos wordt. Die krachteloosheid is geen gevolg van de vermoeijenis, door de bewerking veroorzaakt; daar de magnetiseerder zich minder afgemat

gevoelt, als hij met het gemagnetiseerde voorwerp
leerd ſtaat, waardoor de werking verſterkt wordt.
verſchijnſelen, die zich bij dit laatſte voordoen,
algemeen, en zoo als men dezelve van alle opwe
middelen verwacht, of *bijzonder* aan het *dierlijk M*
me eigen. Deze laatſte worden gemakshalve in gr
trappen verdeeld. — Op den *eerſten* trap ondervindt
ke een algemeen gevoel van opwekking, vooral v
over het geheele ligchaam verſpreidende warmte;
dat er zich bij dezen en genen, in bijzondere
bijzondere verſchijnſelen van koude, vliegende
ſpanning, branding, enz. voordoen. Somtijds ve
zich ook verdooving en een ligte ſlaap. — Op d
den trap ſluiten zich de oogen met kracht, zo
zelve niet, dan na het einde der behandeling, ku
opend worden: de overige zintuigen blijven echter we
en zijn ſomtijds zelfs fijner. Zenuwtrekkingen en
achtige bewegingen zijn niet ongewoon. — Op der
trap gekomen, valt de zieke in den *magnetiſchen*
wordt *geheel* bewusteloos, terwijl er dikwijls hev
vallen plaats hebben. — Beſtijgt hij nu den *vierd*
dan ontwaakt hij *in zichzelven*, wordt hetgene
is wel gewaar, maar niet door zijne gewone zi
hij hoort niet met de ooren, ziet niet met de oog
Vooral is het gevoel ſterk ontwikkeld, en het verm
waar te nemen ſchijnt zich in den omtrek der maag
hoopen; zoodat de zieke b. v. de kaarten kent,
hem op de hartkolk legt; op een' zekeren afſtand
wordt, zelfs de afgelegenſte dingen, wanneer z
met hem in een magnetisch verband ſtaan. Er
eene rij van eenige perſonen, die elkander bij
houden, beginnende met den magnetiſeerder, en ei
met iemand, die iets in zijne vrije hand heeft en
ander vertrek ſtaat. Als nu de eerſte den zieken
op de hartkolk legt, zal hij weten, wat die ver
perſoon in zijne hand heeft. Voor het overige
zieke nu veel van een' ſlaapwandelende, en bev

beter en krachtiger, dan hij in den wakenden toeſtand was. Buitendien verwekken de metalen op hem onaangename en dikwijls hevige toevallen, en vertoonen er zich eenige andere verſchijnſelen, die eene groote verſtemming van het zenuwgeſtel te kennen geven. — In den *vijfden* graad wordt het bewustzijn van den zieke veel helderder; hij krijgt een duidelijk gevoel van den inwendigen toeſtand zijns ligchaams, vooral van die deelen, welke ziekelijk aangedaan of in hevige bewegingen zijn: dit ſtrekt zich zelfs uit tot den toeſtand van hen, die met hem in een magnetisch verband ſtaan of gebragt worden, en gaat zoo ver, dat hij uit die waarnemingen gevolgen trekt, den afloop zijner kwale, het ſchadelijke en nuttige voor dezelve kent en te kennen geeft. Zoo bemerkte eene, dat er een worm in hare maag gekomen was, daar voedſel genomen en toen weder in de darmen terug getrokken was; ja zij voorzag zelfs en voorſpelde het, dat hij in 't vervolg zijne vaste woonplaats in hare maag nemen zou. — Eindelijk in den *zesden* graad ſtrekt zich die helderheid van het bewustzijn nog verder uit; de zieke wordt nu ook dingen buiten het magnetisch verband gewaar, zelfs die verafgelegen, lang van een ieder vergeten, of diep in het toekomſtige verborgen zijn. Daarbij heeft dan eene groote kalmte en zuiverheid van ziel, eene bijzondere *ſympathie* met, of *antipathie* tegen zaken en perſonen, anders dan in den wakenden toeſtand, en vooral eene ſterke geheechtheid en volſtrekte onderwerping aan den magnetiſeerder plaats. Voor het overige moet men opmerken, dat, gelijk de zieke altijd, en al wierd hij ook reeds meermalen gemagnetiſeerd, niet dan trapswijze tot dien trap van helderziendheid geraakt, hij ook weer alle graden doorloopen moet, eer hij dien tooverkring verlaten kan, wanneer hij zich meestal verſterkt, in zijne kwalen verligt en wel gevoelt; — voorts, dat geen zieke geheugenis houdt van hetgene hij als ſlaapwandelaar of helderziende ondervond, ſprak of deed; dat echter die keten van denkbeelden aangeknoopt wordt, als hij, bij eene volgende magnetiſering, zich weer in

in denzelfden ſtaat bevindt; ja dat ſomtijds, hetgene levendige indrukken op hem maakte, hem ook in het wezenlijke leven bijblijft, wanneer het hem voorkomt alsof hij het gedroomd had. Eindelijk is het er verre van daan, dat de magnetiſeerder zijn' zieke altijd tot dien hoogen trap kan opvoeren, daar zij meestal op lagere ſtaan blijven, dikwijls op den eerſten; terwijl ook op dezen het eigenlijke doel, de genezing der kwale, dan niet zelden bereikt wordt.

(*Het vervolg hierna.*)

De laatſte Zeetogt van den Admiraal DE RUITER, *in twaalf Boeken, door* A. LOOSJES, PZ.

(Vervolg.)

Eene korte dichterlijke ſchets van *Sicilië* wordt door een bezoek van den Onderkoning TOLEDO gevolgd. (Hoe veelvuldig ook deze ſtaatſiebezoeken in dit werk voorkomen, zoo weet de Dichter toch door gelukkige afwiſſeling van bijzonderheden zich voor eene vervelende eentonigheid te wachten.) Hier verneemt *Hollands* Admiraal de blijde tijding der komst van de *Spaanſche* vloot te *Palermo*. Een oude *Hollandſche* galeiſlaaf, door den Leeraar WESTHOF opgemerkt, doet een verhaal zijner ongelukken, doch ſmeekt de *Nederlanders* inzonderheid om hunne voorſpraak ten behoeve van eenige *Hongaarſche* Leeraars, als ketters te *Napels* aan de roeibank geklonken. DE RUITER, des verwittigd, toont verſtandigen Godsdienstijver, met menſchenliefde vereenigd, door zich dezer ongelukkigen ten ſterkſte bij den Onderkoning van *Sicilië*, en ook naderhand (X Boek) bij dien van *Napels*, aan te nemen, en hunne ſlaking te bewerken. — De aangename hoop intusſchen der nadering van *Spanje's* vloot wordt door de ongereedheid der ſchepen en de loomheid van den Vlootvoogd MONTESARCHIO te leur ge-

gesteld. DE RUITER besluit dus, alleen met zijne kleine vloot, versterkt door het smaldeel van DE HAAN, (wien hij uit zijne winterrust te *Palermo*, naast het *Spaansche* eskader, had doen oproepen) den sterkeren vijand te gemoet te gaan, die uit *Messina* in zee gestoken is. — Immers,

„ 't Past helden, wien 't gevoel van moed de borst doet zwellen,
Niet als lafhartigen hun vijanden te tellen."

De bekeering van DE HAAN komt ons echter wat spoedig en onwaarschijnlijk voor, na het te voren gebeurde en de kennis aan zijn karakter. Intusschen porren de moedige TOLEDO en Don BELTRAN, Opperhoofd der Napelsche galeijen te *Milazzo*, elkander door wederzijdsche verwijtingen tot meerdere werkzaamheid ter zee en te lande. BELTRAN loopt uit, en TOLEDO verovert, door verrassing, de sterkte *Ibiso* bij *Messina*. Deze overrompeling is met dichterlijk vuur beschreven.

Het IX Boek is een der schoonsten des Gedichts; maar het onderwerp, een zeeslag, is ook beter geschikt voor dichterlijke voorstellingen, dan eene reeks *episoden* en pligtplegingen. De aanhef, eene spraakwending aan de Schilderkunst, en tevens eene schilderachtige voorstelling van het tooneel des strijds, — de toebereidselen, — eene zeer *karakteristieke* aanspraak van den *Franschen* Admiraal aan de hoofden zijner vlote, — eene niet minder kenschetsende rede van DE RUITER in zijnen krijgsraad, deze door ernst en godsvrucht, gene door zucht naar roem en wraak en tot het wel spelen hunner rollen onderscheiden, — en het gebed van den Leeraar WESTHOF, het hijschen der bloedvlag, en eene korte aanspraak van *Hollands* Vlootvoogd aan het scheepsvolk, stemmen zeer gepast tot de beschrijving van het gevecht zelve, waarin, na een' langen en moeijelijken strijd, de vijandelijke magt afdeinst, en de *Nederlanders* de zege behalen. Nu komt ook MONTESARCHIO met zijne schepen op, en wil, om de

de zege te vervolgen, DU QUESNE in de haven van *Messina* vernielen; dan DE RUITER, niet minder voorzigtig dan moedig, wraakt dezen onbesuisden ijver van lieden, die beter stoffen dan vechten konden, en loopt te *Milazzo* in, om zich van de geledene schade te herstellen, terwijl DU QUESNE's vloot ter helfte vermeerderd is.

Nu is de tijd, door de Hooge Overheid voor dezen Zeetogt bepaald, verstreken. DE RUITER, altijd, gelijk het een' Vrijman betaamt, naauwlettend op zijnen pligt, laat zich door het gesmeek noch de aanbiedingen, en allerminst door de geschenken van TOLEDO bewegen, om langer te blijven; doch belooft de *Italiaansche* zeekust aan te doen, ten einde hij daar misschien eenen nieuwen Staatslast vinde. Eer hij echter dien last ontmoet, opent zich nog een treffend tooneel voor ons oog: de Zoon van onzen Held, ENGEL, komt met 's Lands vloot uit *Smyrna* terug. Hartelijk is de ontmoeting met den Grijsaard bij *Livorno*. Te midden der zaligheden die deze zich van de ontmoeting met zijn gezin voorstelt welke hij nu eerlang te gemoet ziet, ontvangt hij bevel om nog zes maanden der *Spaansche* kroone ten dienst te strekken. Hij gehoorzaamt, en trekt van *Livorno* naar *Napels*. Hier wordt hij op nieuw door den Onderkoning met geschenken en een rijk onthaal overladen; niets echter streelt zijn hart zoo zeer, als de loslating der geketende *Protestantsche* Leeraars, waarvan wij boven reeds spraken. WESTHOF vertoont intusschen aan den jongen DE WITTE de omstreken van *Napels*, en het graf van VIRGILIUS, van welks laurier zij, op aanmoediging van zekeren grijsaard, een takje voor den ouden DE RUITER afplukken. Dit tooneel, — de geestdrift van den jeugdigen Zeeman voor den *Romeinschen* Dichter, doch vooral die van den ouden *Italiaan* voor *Holland*, — kwam ons min natuurlijk voor; en de invoering van het graf van VIRGILIUS over 't geheel niet gelukkig. In het XI Boek brengt de Heer LOOSJES de *episode* van CUENNA en VIVONNE uit MEISSNER ten tooneele: waar

waarin hij weinig verandert. Dit, echter, is, onzes inziens, onnatuurlijk, dat de vergramde minnares, naar VIVONNE's boord overgevoerd, *met het oogmerk om hem te dooden*, op het gezigt eener onwaardige mededingster, 't welk haar nog meer in woede moest ontsteken, eene tooneelmatige aanspraak houdt, en daarop, zonder dat men eenige reden van haar gedrag bevroede, vertrekt. Ook het treurige einde van CUENNA, in het XII Boek, (door zich in eenen lavastroom te werpen,) die, in zee gestort, juist naar de kiel van VIVONNE zou zwemmen, door dezen herkend, en met eene meer dan duivelsche boosheid bespot worden, is, naar 't ons voorkomt, in de fabel min gelukkig uitgevallen, (te minder, daar men niet weet, waarom CUENNA haar ontwerp van wraak en opstand, bij het op handen zijnde vertrek van VIVONNE, uitstelt) schoon de uitdrukkingen zich, overeenkomstig het onderwerp, veeltijds tot eene waarlijk dichterlijke hoogte verheffen.

Nu zeilt de *Hollandsche* vloot, met eene *Spaansche* vereenigd, de straat van *Messina* door, ten einde dáár eene landing te beproeven, welke echter door de wielingen en gebrek aan ankergrond belet wordt. Te *Agosta* (hier verkeerdelijk gespeld) wordt eene voorgenomene landing, geruggesteund (zoo men meende) door eenen opstand des volks, almede te leur gesteld; die opstand gedempt; — DU QUESNE's vloot komt op; de slag begint, en wordt met yuur en leven geschilderd:

„ 't Gekraak van 't grof geschut, 't gekletter der musketten,
't Geschreeuw, 't gejoel des volks, het trom'len, het trompetten,
't Vormt al een' bajert van verschrikkelijk geluid,
Dat op Sicilje's reê en Etna's bergtop stuit,
Ja, rollend langs het strand, Messina klinkt in d'ooren.
Een schans van wolken, uit salpeterdamp geboren,
Omringt de kielen, en haar digte sluijer spreidt
Zich over 't moordtooneel, zoo vol afgrijslijkheid."

Wie herkent hier geenen Dichter!

Nu

Nu valt de grijze Held, terwijl hij zijn volk aanſpreekt; doch de zege blijft aan *Nederland*. Naar de baai van *Syracuſe* gevaren, wordt hij er door de koorts aangevallen, ziet zijn einde naderen, bereidt zich daartoe als een Christen, (de Heer LOOSJES heeft, op eene onbewimpelde wijze, die hem eere aandoet, overal de kracht van den Godsdienst op het heldenhart met de ſterkſte trekken gemaald) en geeft getroost den geest. De jammer van zijn gezin, 't welk door DE WITTE en WESTHOF de droeve maare verneemt, de droefheid van Stad en Land over dit ſterfgeval, zijn meesterlijk geſchilderd; en de beſchrijving der uitvaart wordt, met het Gedicht, door een vers, VONDEL in den mond gelegd, beſloten, waarin wij den vaderlandſchen Held en vriend der deugd de woningen van eeuwig geluk zien binnentreden.

Wij gaan thans over, om de bijzondere ſchoonheden en feilen, die ons meest getroffen hebben, aan te ſtippen. Fraai zijn vele uitdrukkingen, en ſchilderen de voorwerpen zeer eigenaardiglijk. B. v. bl. 31.

„ De golven, die de wind met kleiner kuiven krult."

Minder nogtans beviel ons de volgende ſchildering (bl. 59.)

„ Tot zevenwerven toe rolt, bij 't trompetgeſchater,
Der gotelingen ſchot, en *graast* langs 't woelend water."

Het denkbeeld van *grazen* is te kalm en te bedaard voor de ſnelle en doorgaans verwoestende werking eenes kanonskogels; ook past het kwalijk bij *woelend water*.

Fraai en menschkundig is de gedachte op bl. 63.

„ Ja zelfs de moed, die 't hart 't een oogenblik beſeft,
En boven vreeze en dood den ſterveling verheft,
Kan 't ander oogenblik den zwakken mensch begeven,
Hem, die met kogels lachte, een ſchuiflend blad doen beven."

Hoe ſtootend is nogtans de zamenſtelling: *die 't hart 't*

een

een oogenblik beseft! en in den vierden regel moet *een schuiflend blad* zekerlijk *voor een schuiflend blad* zijn, of men moet er het *kan* van den derden regel onder verstaan, hetgeen taalkundig onjuist is.

Zieltreffend is het volgende denkbeeld (bl. 65.)

„ Voor God zijn 't weemlend stofje en de aardkloot slechts één stip,
Ja al de starren, die er tintlen in den hoogen,
In *d'onbegrijpbren* kreits der eindloosheid bewogen,
En 't vonkske van een lamp, dat uitdooft in zijn val,
Zijn dienstbaar aan den wil des Scheppers van 't Heelal."

Jammer, dat de derde regel door het harde woord *onbegrijpbren* (waarom niet liever *ongemeten'?*) ontsierd wordt!

De beschrijving van den storm en deszelfs voorteekenen (bl. 156—160) heeft ons daarom zeer bevallen, omdat dezelve, met vermijding dier afgesletene termen, waarmede zulk een natuurverschijnsel honderde malen bezongen is, in bijzonderheden treedt, en den schok der elementen door de woeling op het vaartuig, 't welk hun ter prooije dient, verlevendigt.

Fraai, schoon niet geheel nieuw, is de volgende trek (bl. 159.)

„ Het spooksel van den dood, ter golven uitgestegen,
Grimt grijnzend al het volk met open kaken tegen."

Het is niet volgens de Geschiedenis, dat (bl. 186) aan ALEXANDER *een zucht het hart ontwelde, toen de* OCEAAN *een perk aan zijn triomfkar stelde.* Immers, deze Veroveraar werd door de vrees zijner soldaten weêrhouden, die hem niet over den *Ganges* volgen wilden. (Zie onder andere PLUTARCHUS, *Leven van* ALEXANDER.) Den *Indischen Oceaan* bezocht hij op zijnen terugtogt. Volgens de voorstelling alhier, zou men zelfs bijna denken, dat de *Oceaan* te *Cadix* een perk aan ALEXANDER's zegepralen gesteld had.

Het is toch wat overdreven, DE RUITER wegens

zijn-

zijn' brief van gelukwensching aan den jongen *Spaanschen* Koning (bl. 213) eenigermate met CÆSAR, die ook Held, Staatsman en Schrijver was, te vergelijken. Immers wij hebben in dien brief, die bij BRANDT op bl. 925 voorkomt, zóó veel bijzonders juist niet kunnen vinden.

De beschrijving van het ondergaan der zonne (bl. 257) wordt met de volgende uitstekende gelijkenis besloten; *dat zij hare heerlijkheid nog in vollen glans verspreidt.*

„ Den grooten man gelijk, die, na de baan van 't leven,
Met luister en met nut, kloekmoedig, door te streven,
De hulde van zijn kroost, in 't uur des doods, ontwaart,
Terwijl 't verhelderd oog op andre kringen staart."

Niet minder juist en dichterlijk is het volgende beeld (bl. 357): DE WITTE, Kleinzoon van DE RUITER, is

„ Bewust, dat al de glans, die op zijn' schedel straalt,
Van Grootevaders roem op zijn geringheid daalt.
Zoo leenen van de zon de verste wereldbollen,
Die, met hun manen, in hunne eeuwge perken rollen,
Den liefelijken glans, waarmeê ze aan 't luchtgewelf
Des avonds schitteren, schoon duister in zich zelv': —
De groote man, door moed, door eigen deugd verheven,
Schenkt luister aan het verst geslacht der achterneven;
Ja zelfs 't vooroordeel ziet, goedwillig in zijn' waan,
De ontleende schittering voor eigen deugden aan."

Hoe schoon is de volgende beschrijving der koorts (bl. 433.)...

„ Een wonderbare kracht, die door geheim geweld
Het menschlijk ligchaam schokt en 's menschen geest ontstelt,
Die door onkeerbre koû de leden, de ingewanden
Doet rillen; tegen dank de kaken klappertanden,
En door een hitte in 't eind het ligchaam blaakt en stooft,
Die 't gansch gestel verwrikt, de veerkracht wekt en dooft;
De koorts, een tooverkracht in haar hoedanigheden,
Door de oudheid, als godesse, in tempels aangebeden;

Doch

ie, als dienares van God en van Natuur,
gehoorzaamt van 't aanbidlijk Albestuur;
ı, als 't ligchaam schudt en krimpt door smarte en pijnen,
ıeslister van den lijder te verschijnen; —
rts genaakte ook nu het leger, waar 's Lands Held
;en reeds, vol pijn, ter neder lag geveld."

le beschrijving der *Sireen*, (bl. 355) die aan *Parthe*-
en naam zou gegeven hebben, moeten wij opmer-
at, volgens de *oude* overlevering, de *Sirenen* niets
sschen, gelijk hier voorkomt, maar wel van *vogels*
. De latere overlevering heeft de *Meermin* der mid-
ven met de *Sirene* verward.

ılgemeene schrik en rouw, welke de tijding van 's
dood te *Amsterdam* niet alleen, maar in het geheele
ınd, in 's Prinsen hoofdkwartier, ja buitenslands in
ıarken, *Spanje* en zelfs bij LODEWIJK XIV ver-
wordt ongemeen treffend en aandoenlijk geschilderd
ı3—446.) Ons verslag, echter, is reeds zoo breed
open, dat wij hiervan niets ter proeve kunnen over-

ziet uit al het aangevoerde, dat, naar ons oordeel,
ıoonheden van dit Gedicht deszelfs gebreken ver-
rtreffen. Echter zijn wij der waarheid verschuldigd,
op te merken, dat een vrij groot aantal *prozaische*
akke plaatsen, niet zeer ongelijk aan die wij boven
odanig in het verhaal van BLEEKER aanhaalden,
door het belang, dat ieder opregt *Nederlander* in
UITER stelt, met eenig genoegen kunnen gelezen
n. — Wij hopen, dat dit Gedicht, door ons met de
en denkwijze der Voorvaderen gemeenzaam te ma-
tevens bijdrage, om ons met hunne godsvrucht,
, eerlijkheid en rondheid te bezielen!

Aus

Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit. Von GOETHE. IIter Theil. *Was man in der Jugend wünscht, hat man im Alter die Fülle.* Tübingen in der *J. G. Cottaischen* Buchhandlung. 1812. 8vo. pp. 573.

Dit tweede deel hebben wij dan ook, en, gelijk te verwachten was, met verhoogd genoegen, gelezen. Het is, inderdaad, een buitengewoon boek, dit *aus meinem Leben!* Wij herinneren ons niet, ooit iets gelezen te hebben, dat wij met hetzelve zouden kunnen vergelijken. De titel, zelf gansch niet gewoon, duidt den waren aard van het geschrift vrij naauwkeurig aan. Men vindt in hetzelve geene eigenlijke levensbeschrijving, in eenen meer of min deftigen historischen vorm. Men hoort veel meer eenen, nu al bejaarden, man zoo het een en ander, van hetgeen hem op zijne levensreize wedervaren is, op vriendschappelijken toon, verhalen; waarbij ja wel de draad der tijdrekeninge gevolgd wordt, zoodat geen enkel tijdstip van des mans leven geheel onbemerkt wordt overgeslagen, geene enkele omstandigheid, die op zijne vorming eenigen invloed heeft kunnen oefenen, onvermeld blijft, maar waarin toch eene losheid, eene uitvoerigheid ten aanzien van kleinigheden, een stilstaan bij zaken, die den lezer bijna geheel niet van belang schijnen, één woord, zoodanige manier plaats grijpt, welke van den [illegible] die grootelijks tot eigen vermaak vertelt, en bij zijne kinderen of kleinkinderen misschien belangstelling in al het zijne veronderstelt, veeleer dan van den schrijver voor het publiek te wachten is. Het kan zijn, dat GOETHE bij zijne landgenooten zulke eene kinderlijke belangneming mag veronderstellen; het is zeker, dat zijne aangename wijze van vertellen het langwijlige en onbeduidende aan deze manier uitstekend wel weet te ontnemen; en wij behoeven er niet bij te voegen, dat, zoo men al waant bij dezelve soms te verliezen, men er in andere opzigten wezenlijk bij wint. Zulk een vertrouwelijk vertellen brengt ons toch de verhaalde zaken doorgaans veel nader dan de deftige historie; zij is veel meer nog een heldere spiegel des verledenen; niet slechts schijnen wij den man te hooren, maar tevens laat zijn natuurlijke, hartelijke toon geen twijfel bij ons over, dat wij inderdaad waarheid, en niets dan waarheid hooren. Al wat min belangrijk schijnt, is

is het daarom ook nog niet altijd. Zelfs het eenigzins alledaagsche, dat, wat iedereen in zijn leven al eens bejegent, mag men van zulken bekwamen verteller nog wel gaarne hooren. Men herinnert zich vaak eigene aangename, of althans zulke ontmoetingen en aandoeningen daarbij, die eenmaal indruk op ons hart maakten. En hoe gereedelijk voert dit voelbaar zedelijk vermaak tot een nadenken en vergelijken, welke niet zonder goede vrucht zullen blijven! Om nu niet te zeggen, dat men, iemands gansche leven willende nagaan, van zelve veel met gewone en min belangrijke voorvallen moet bezig gehouden worden; dat men, iemand wél willende leeren kennen, hem vooral ook *im Schlafrock*, in zijn dagelijksche doen en drijven moet beschouwen; hetgeen misschien door de levensbeschrijvers maar al te dikwijls wordt vergeten, zoo wel met betrekking tot hetgeen hunne helden zijn, als tot het, hoe zij dit geworden zijn.

Indien men, nu, uit dit gestelde meent te moeten opmaken, dat de eigenlijke inhoud van dit tweede deeltje juist niet heel rijk in belangrijke zaken zou zijn, dan bedriegt men zich grootelijks. In hetzelve treden vooreerst een aantal personen op, die, hetzij vroeger of later, zeer beroemd zijn geworden in de letterkundige wereld. En de opgegevene manier van GOETHE kan niemand laten twijfelen, of het is zeer treffend, deze mannen zoo in hun doen en bestaan, met hunne goede en kwade eigenschappen, te aanschouwen, als slechts de tijdgenoot en vriend of medgezel hen gewoonlijk mag zien. Men denke slechts aan GELLERT, Hoogleeraar aan dezelfde Leipziger Hoogeschool, waar GOETHE zijne Akademische studiën begon; aan HERDER, met wien hij eenigen tijd zeer vertrouwelijk en druk omging; aan JUNG, anders STILLING, zijn medestudent, tafelgenoot en vriend. — Ten andere behelst dit boekje niet slechts het tijdperk, waarin GOETHE eerst regt bekend raakte met de nieuwste Duitsche literatuur, maar ook juist dat, waarin zich die literatuur eerst regt vormde, en uit den gebrekkigen smaak, dien GODSCHED en zijne school nog bleven handhaven, tot den bloeijenden luister verhief, welken KLOPSTOCK, WIELAND, GOETHE zelf, SCHILLER en anderen, derzelve hebben weten bij te zetten. En wie gevoelt niet van zelve, dat dit aanleiding tot eene menigte van belangrijke opmerkingen moet geven? — Eindelijk hebben wij slechts het tijdvak van des mans leven te noemen,

gen, die de aandacht gewisselijk tot zich zull

Het algemeene beloop des verhaals is, v
dit: Gelijk wij den jongeling in het andere
zoo vinden wij hem hier weer; geheel ter nee
naar geest en ligchaam door de onaangename
gebeurde. Ongevoelig bezorgt men hem eene
zijn vertrouwen wint, hem met den eigenl
aanzien zijner vrienden, bekend maakt, en he
de, gelijk van andere zielekwalen, geneest. D
gen tijd stil gestaan; deze hofmeester zocht
Wijsgeerte te leiden; doch GOETHE meende,
en de Poëzij te zamen haar overtollig maakt
juist niet sterk. Veel had hij thans met de
op, en dit bragt hem, uit en door zichzelve
nen naar de natuur. Welhaast ging hij naar
niet te Göttingen, gelijk hij gewenscht had, m
met vaderlijk bevel, om zich op de regten,
geheimen wensch, om zich *op de literatuur*
Met de beoefening der eersten, en zelfs met
ke oude letterkunde, schijnt het dan ook geen
nemen. Het verhaal schildert ons hier, over h
woeling, werking en ontwikkeling van den je
dan wel stille, onafgebrokene studie. Ook
boeit hem al meer en meer. Liefhebberij, ke
oefening, zelfs van de etsnaald, doen zich beu
een aanmerkelijk tijdsverloop, om eene naa
ziekte en overblijvend ongemak, naar huis teru

, zijnen omgang met HERDER, zijne meer of min avontuurtjes bij; en verlaten hem alzoo, blijkbaar op den weg om te worden, wat hij dadelijk ge- zen Dichter in den ruimsten en schoonsten zin van dan wel een regtskundige of eenige andere soort en geleerde.

ve, die natuurlijk niet meer dan een ontvleescht doet intusschen gemakkelijk inzien, dat, behalve de belangrijke zaken, ook veel gewigtigs in dit boek voorkomen, met betrekking tot de vorming van on- et betrekking derhalve tot het eigenlijk onderwerp. erkzaamheid, schoonheid; ziedaar zijne voorname Zijne vroegere poëtische stukken worden van tijd Vulcaan geofferd en door anderen vervangen. Zijne erheid voor de beeldende kunsten vindt ook nu, ge- n, voedsel in de omstandigheden. En deze om- werkten dan welligt, door hem, die naderhand vloed verkreeg, op geheel Duitschland, om die — onden wij bijna zeggen, voor *kunst* voort te bren- thans in bijna ieder voortbrengsel van elegante li- chittert. Ook het bijzondere, sommige wijsgeerige lige denkbeelden van GOETHE aanklevende, vindt jk in zijnen ganschen, louter poëtischen aanleg, ne lotgevallen eenige verklaring. Althans de om- ne soort van mystieken, en zijne eigen vroege be- Alchymie, kan des mans oogenschijnlijk bijgeloof, : wederom eenigzins uitkomt, helpen ophelderen. eggen we; want dit moge bij hem met ongeloof nderlijk ineengewassen zijn, en beide misschien nog happelijk met eenen gezonden godsdienst des harte is niets anders.

erkje niet slechts hun, die belang in den man stel- lken liefhebber van belangrijke en onderhoudende der aan te prijzen, wilden wij nu gaarne een of ledijk stuk, uit hoedanigen het geheel meest be- ze taal overbrengen. De keuze, intusschen, is moeijelijk; niet slechts om het gewone bezwaar te uitgebreidheid, maar inzonderheid ook om de te verscheidenheid, bij welke telkens veel aanprij- ook wederom veel gevonden wordt, dat van eene

voorgenomen keus terughoudt. Wij bepalen ons derhalve de volgende kleine bijzonderheid, welke, ſchoon aan een voeriger ſtuk ondergeſchikt, toch als eene ſoort van geheel beſchouwd worden.

„ Dank en ondank behooren tot die, in de zedelijke wer elk oogenblik voorkomende, omſtandigheden, waarover het menſchen onderling nimmer eens kunnen worden. Ik ben woon onderſcheid te maken tusſchen niet-dankbaarheid, dank, en afkeer van dankbaarheid. De eerſte is den menſch aangeboren, ja ingeſchapen: want zij ontſpringt uit eene ge kige, ligtzinnige vergetelheid van het tegenſpoedige zoo als heugelijke, waardoor alleen de voortzetting des levens gelijk wordt. De mensch behoeft zoo oneindig veel voor medewerkends tot een dragelijk beſtaan, dat, zoo hij der ne, der aarde, Gode en de natuur, voorvaderen en o vrienden en medgezellen den verſchuldigden dank betalen de, hem noch tijd noch gevoel overig bleef, om nieuwe daden te ontvangen en te genieten. Laat nu de natuur mensch die ligtzinnigheid over zich heerſchen, zoo, neemt koude onverſchilligheid meer en meer de overhand men ziet den weldoener ten laatſte als eenen vreemd aan.

„ Om dit tegen te gaan, gewende ik mij, bij al w bezit, mij gaarne te herinneren, hoe ik er aan gek van wien ik het verkregen heb, het zij door g ruiling, koop, of op eenige andere wijze. Ik heb wend, bij het vertoonen mijner verzamelingen, de pers gedenken; door wier bemiddeling ik het afzonderlijke ver ja de gelegenheid, het toeval, de verwijderdſte aanleid medewerking, door welken mij dingen gewerden, die en waardig zijn, regt te laten wedervaren. Hetgeen o ringt, verkrijgt daardoor leven; wij zien het in een gee liefderijk, innig verband, en door het vertegenwoordig verloopen toeſtanden wordt het beſtaan des oogenbliks ver en verrijkt; zij, aan wien wij de gaven te danken he treden bij herhaling voor de verbeeldingskracht op; men bindt met hunne beeldtenis eene aangename herinnering, zich den ondank onmogelijk, en bij gelegenheid te verg gemakkelijk."

alvaise en Adelaïde, of de Zegepraal der Vriendschap over de Liefde, Tooneelspel in vijf Bedrijven, door Mr. SAMUEL IPERUSZOON WISELIUS. Voor rekening van den Schrijver. *Te Amsterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1812. *XI en* 138 *Bl. In kl. 8vo. f* :-12-:

Dit stukje behelst een geval uit het leven van den grooten USTAAF ADOLF, den roem van *Zweden*, en een' der groot-e mannen van lateren tijd. Hetzelve is door den Heere WI-ELIUS op de leest van een *Drama* geschoeid, niettegenstaan-e hij in zijne Voorrede betuigt, dezer soorte van Tooneel-oëzij niet zeer gunstig te zijn. Onzes inziens past een *Dra-a* zeer juist voor het *burgerlijke* leven; maar zoodra men t de kringen der Grooten nadert, bereikt men tevens het ge-ed des meer statigen *Treurspels.* Wil men dus de soorten, e alle op zichzelve goed zijn, volgens het juiste gezegde BOILEAU:

Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux,

verwarren, en in elkanders regtsgebied doen treden, zoo on de edele daad van een' Vorst door de hooggeschoeide *agedie* opgeluisterd te worden. De edelmoedigheid van eenen UGUSTUS, TITUS of GUSTAAF ADOLF door het *Drama* verheerlijken, zou beneden de waardigheid van plaatsen en rsonen zijn, en weldra het Treurspel geheel verbannen.

Wij oordeelen echter daarom niet, dat het bij uitsluiting dus oemde *Tooneelspel*, op het voorbeeld van sommigen, juist e boert met edele gevoelens, en uitdrukkingen, die de hooge urspeldichter zich naauwelijks zou veroorloven, behoeve te binden. Deze gedrogtelijke verbindtenis, die b. v. het an-s fraaije Tooneelstuk, *Menschenhaat en Berouw*, in de el-dige rol van PIETER zoo deerlijk misvormt, vindt men k *hier*, wel in eene mindere mate, maar toch als met opzet ocht. Men zie het eerste Tooneel des derden Bedrijfs, 't k in eene Klucht (*Farce*) zou geduld worden, maar zelfs in *Blijspel* door eenen waren kunstregter met den *fac ridicule*, *Scapin s'enveloppe*, naauwelijks zou worden gelijk gesteld. *Jut voor het hek staan*, (bl. 102) is althans van geenen en stempel. De nietsbeteekenende, nuttelooze woordspe-

 ling

ling des Konings (bl. 43) en het belagchelijke *quiproqu* 17 en 18, waar de Moeder van *Fabrijken* en de Docht *rozen* spreekt, (dit *belagchelijke* heeft echter niets v *haut-comique*) heeft men misschien ook aan het ver denkbeeld te danken, dat het *Tooneelspel* (*Drama*) ge mengde dichtsoort is, die beide van het Treur- en Blijs hebben *moet*. Het is echter geene *gemengde*, maar een *scheneiden staande* soort, welke noch kluchtige, noch h tige, maar *edele* gewaarwordingen *moet* opwekken, noods fijne scherts, maar geene straattaal *duldt*.

Dan, wij moeten het beloop van dit Tooneelstuk k opgeven. GUSTAAF ADOLF, Koning van *Zweden*, is op eene Freule, ADELAÏDE VAN GERENHOLM, eens overledenen Rijksgrooten, die in den twist van MOND, Koning van *Polen*, en Zoon van JAN, Kon *Zweden*, met KAREL, deszelfs Oom, en Vader van GUS over de *Zweedsche* troonsopvolging, de ongelukkige p SIGISMOND gekozen heeft. Na den dood haars Ech is haar de terugkomst in *Zweden* vergund. Op de reis landgoed met hare Dochter naar *Stokholm*, was haar le dat harer Dochter door VALVAISE, gunsteling en vriend des Konings, gered. Daar zij echter onder d van VAN HACHSTEIN, en VALVAISE mede *incogn* de, beminden de jonge lieden (ADELAÏDE en haar redc ander, zonder eenige kennis aan elkanders namen of digheden. In één uur had deze liefde onuitroeibare v geschoten. ALLERAN, Broeder van het meisje, hoo schen op de hoofdwacht van de liefde des Konings t Zuster spreken, geraakt daarover in woede, vliegt naar spreekt met de Moeder, die van alles onkundig is, geval. (De Moeder is ons wat al te onverschillig, wat al te doldriftig voorgekomen.)

In het tweede Bedrijf komt VALVAISE uit *Ruslan* waar hij den afstand van *Finland* voor den Vrede t heeft. De Koning vertrouwt hem nu zijne boezemf tevens, dat ADELAÏDE VAN GERENHOLM (well VAISE onder dien geslachtsnaam niet kent) zijne ziel is, welke hij heeft besloten te huwen. VALVAIS tot zijn' afgevaardigden in deze zaak benoemd. Hij ten huize van Mevrouw VAN GERENHOLM, doet h TAAF's voorstel, en vindt de Moeder natuurlijk zeer

Schoonmoeder eener Koningin te worden. ALLERAN, daarentegen, blijft nog wantrouwende, en vermoedt, dat er eene adder in 't gras fchuile; reeds in den aanvang van het gefprek meende hij VALVAISE te *verworgen*, doch vergenoegt zich, op zijnen ouden adel te ftoffen. VALVAISE moet intusfchen aan ADELAÏDE alléén nog het voorftel doen. Zij verfchijnt. Welk een tooneel! Minnaar en Geliefde ontmoeten elkander. *Hij*, ondertusfchen, denkt, na het eerfte oogenblik van vervoering, terftond aan zijne vriendfchap en pligt; maar *zij* wil van GUSTAAF niet hooren. *De nooit fmeltende fneeuw van Spitsbergen zal mij aan uwe zijde eene altijd groene vallei, de drijvende rotsgevaarten zullen mij welige wijnbergen, het krijtend gehuil der hongerige beeren zal mij een vreugdegalm, de eeuwige nacht mij een koesterende lentedag zijn, als hij door uw bijzijn wordt verwarmd en opgeluisterd.* Neen! zóó *fentimenteel* hebben wij nooit iets gezien. Zoo het er eens toe kwam... maar het zou niet lang duren; het minnende paar zou in die groene vallei, te midden dier wijnbergen en vreugdegalmen, en in dien koesterenden lentedag, weldra in elkanders armen bevriezen; want de 75fte Gr. Noorderbreedte verftaat geene fcherts, en ontziet geene verliefdheid. Hoe geweldig fteekt deze hoogdichterlijke taal ook af bij het boven aangehaalde *basmique!* Eindelijk, te midden eener omhelzing, (die VALVAISE nogtans onbeantwoord laat) ftormt de driftige Broeder binnen; VALVAISE vertrekt, zijne Geliefde bezwijmt, en wordt ftraks bijna ijlhoofdig; ALLERAN gaat den Koning van alles berigt geven, doch is reeds voorgekomen door CHRISTIERN, Minister der Finantiën, een doortrapte booswicht, en benijder van GUSTAAF's Vriend, die op eene zeer zonderlinge, ja onwaarfchijnlijke wijze, door het aanhalen van een pak met koperen platen en een *medaillon*, ADELAÏDE's liefde is te weten gekomen. De Koning twijfelt echter nog, toen ALLERAN binnen komt en de geheele zaak ontdekt. Nu verandert GUSTAAF's vriendfchap in den geweldigften toorn; hij ftelt twintigduizend daalders op het lijf van VALVAISE, en beveelt een' ieder op levensftraf hem aan te houden. DUPLAISE echter, Secretaris van Staat, befluit zijn' weldoener VALVAISE te redden; hij verbergt hem in de kanfelarij, doch CHRISTIERN, die, als mede door den gedoemden beweldadigd, in het geheim wordt toegelaten, gaat onder een voorwendfel naar buiten, trekt den fleutel

tel uit een hek binnen's huis, en fluit daardoor DUPLAISE e VALVAISE beiden op. Daarop vliegt hij naar de hoofdwacht waar ERIK, een getrouwe knecht van de GERENHOLMS behendig den flentel verwisfelt, in haast den ongelukkige Staatsdienaar in de kanfelarij opzoekt, en hem tijd geeft, zic in eene kas achter papieren te bergen. Daar nogtans, hoezee de wacht niets vindt, CHRISTIERN echter zelf terug komt met arendsoogen zoekt, en daardoor eindelijk VALVAISE ont dekt, zoo was deze zonderlinge fleutel-ruiling, en het wonder lijke fluiten in de kas, vrij overtollig, en moet flechts de waar digheid van VALVAISE, een' der helden van het ftuk, ver minderen. — In het vijfde Bedrijf, gewis het beste van he ftuk, zit de Koning op den troon, omringd door zijne hoog ambtenaren; CHRISTIERN nadert, op hoop van belooning en ontvangt de twintigduizend daalders, zoo 't heet voor een zijner bekenden, die de ontdekking gedaan heeft; Mevrou VAN GERENHOLM komt op, en doet verflag van hare ken nismaking met VALVAISE; deze komt geboeid met DUPLA SE, en erkent zich fchuldig; doch ADELAÏDE vliegt naar bi nen, en fmeekt om genade; zij bekomt 's Konings woord dat VALVAISE het leven behoudt, zoo zij GUSTAAF ha hand fchenkt; dit doet zij, doch wil zich daarna *terftond doo* boren. Dit is zeer *theatraal*, doch tevens zeer weinig in d natuur. Maar nu lost zich alles op; de edele Koning, die len flechts had willen beproeven, vereenigt de Gelieven, ftelt VALVAISE in zijne gunst, beloont DUPLAISE, Luitenant der wacht, en ERIK, doch wil CHRISTIERN *duizend vademen hoogte* doen nederwerpen, 't welk echter, voorfpraak, in eene *eeuwige gevangenis* veranderd wordt. D ordonnantie van twintigduizend daalders wordt aan ADELAÏ DE gefchonken, ter uitdeeling aan behoeftigen.

Ziedaar het beloop van dit Tooneelfpel, waaruit men de zelfs voornaamfte gebreken en fchoonheden misfchien reed zal hebben opgemaakt. Om met de laatften te beginnen: men ziet terftond, dat er veel *handeling* in het ftuk is. Het be hoort niet tot die koude zamenfpraken, waar alles flechts verhaal gefchiedt, en welke men te huis even goed lezen, al zien fpelen kan, noch tot die *Melodrames*, welke hun armhartig *fonds* door gevechten of ander *groot Spektakel* moeten goedma ken. Zoo men het noodelooze gewurm aan het hek uitzon dert

len, is hier de middelmaat vrij wel getroffen; de herkenning van VALVAISE en ADELAÏDE (bl. 70) kan eene treffende vertooning opleveren, zoo wel als het geheele vijfde Bedrijf. Vele uitdrukkingen, vooral van GUSTAAF, zijn voortreffelijk, b. v. het geheele eerste Tooneel des tweeden Bedrijfs, 's Konings antwoord aan CHRISTIERN, die de burgers door een hoofdgeld drukken wilde (bl. 38, 39), en dat aan DUPLAISE, die, hem de vereeniging van *Finland* met *Zweden* mededeelende, deze gelukkige overwinning doet voorkomen, als een gedachte voormuur om het Rijk to versterken (bl. 36). — Daarentegen zagen wij ook, dat het karakter van den grooten GUSTAAF ADOLF veel te zeer door drift heen en weêr geschokt wordt; daar toch een Koning, vooral een toenmalig *constitutioneel* Koning van *Zweden*, zich nooit het regterlijk gezag, en dat wel zonder verhoor, over éénen zijner Onderdanen mag aanmatigen. VALVAISE is een schoon karakter; slechts bevalt het ons niet, dat hij, om eene genoegzaam onwillekeurige en straks gesmoorde opwelling van het natuurlijkste hartsgevoel, zich herhaalde malen voor des doods schuldig erkent. ok de vriendschap heeft hare palen, en mag nimmer in laageid ontaarden. ADELAÏDE is eene romanheldin *in formâ.* UPLAISE is een zoo edel mensch, als CHRISTIERN een afschoeijelijke schurk; Mevrouw VAN GERENHOLM is vrij ink en overtollig; ALLERAN verraadt, bij al zijn' adeltrots, aderachtige ijdelheid, wanneer hij, in plaats van zich (bl. 135) er de wettige verbindtenis zijner Zuster met den braafsten n en 's Konings boezemvriend te verheugen, ter zijde mompelt: *zij wordt toch geene Koningin van Zweden* (*).
Voorts begrijpen wij niet, waarom de Schrijver verkozen obe, aan drie zijner voornaamste personen (VALVAISE, PLAISE en ADELAÏDE) *Fransche* in plaats van *Zweedsche* nen te geven. Dit gebrek vindt men niet in een Tooneelk, uit dezelfde Geschiedenis ontleend, (de hoofdzaak toch eene ware *anecdote*) in het IIIde Deel van het *Zedelijk Tooel* (Amst. 1779) te vinden, en uit het Hoogduitsch van den HeeDALBERG vertaald. De VALVAISE van dit stuk heet daarin WAL-

(*) In den mond van eenen OLGAR, in de *Elfride*, dunkt ons de oep: *zij sterf, en niet als Koningin!* beter geplaatst.

WALWAIS, DUPLAISE WRANGEL, en GERENHO BRAHÉ — dit laatfte meer volgens de Gefchiedenis. — zou ons te ver afleiden, beide ftukken met elkander te ve lijken; ook is de beoordeeling reeds te breed uitgeloo maar het zal den liefhebberen der Tooneelpoëzij niet be wen, bij dit ftuk van den Heere WISELIUS ook dat DALBERG te lezen.

Table de la collection des Lois et Actes du Gouvernem publiés depuis le 4 Août 1789, jusqu'au 23 Prairial a de la République (10 Juin 1794), époque à laquelle à commencé le Bulletin des Lois. (Prix 2 francs, et 2 fr 50 cent. franc de port.) à Amfterdam, chez *la Veuve J.* 1812. 8vo. *f* 1-:;:

De uitgave van dit Register, aan welks volledighei naauwkeurigheid wij geene reden hebben te twijfelen, is allernuttigfte onderneming. *De verzameling van Wetten en ten van het Gouvernement, in acht Deelen in* 8*vo*, beva de wetgevende bepalingen van den 4 Augustus 1789, z het tijdftip der bijeenroeping van de Algemeene Staten aan den 10 Junij 1794, wanneer de uitgave van het *letin der Wetten* eenen aanvang heeft genomen. Daar b gemelde verzameling geen Register van zaken gevoegd moesten de nafporingen altijd langwijlig en lastig, dikwijl heel zonder vrucht zijn. De Advocaat, die zoo als wij vernemen, dit Register tot zijn eigen gebruik had zam fteld, heeft het publiek eenen gewigtigen dienst bewezen de openbaarmaking van zijnen arbeid. Wij kunnen, derh allen de genen, die in de noodzakelijkheid zijn om de *W en Acten van het Gouvernement* nu en dan na te flaan, dit je, als doelmatig en bruikbaar, met volle ruimte aanprijzen.

Zakelijk en naauwkeurig Uittrekſel uit de generale Inſtructie op de Conſcriptie. Eerſte gedeelte, de werkzaamheden der Maires. Tweede gedeelte, de pligten en regten der Conſcrits. Naar de officiele uitgave, op last van Mijnheer den Directeur-Generaal der Conſcriptie gedrukt, door A. BRUGGEMANS. *Te Dordrecht, bij* A. Bluſſé en Zoon. 1812. *In gr. 8vo. f* 2-:-:

De Heer FIRMIN DIDOT, gemagtigd geworden zijnde tot het herdrukken van de algemeene Inſtructie op de Conſcriptie, heeft het nuttig geacht daarvan voor de *Maires* een uittrekſel te maken in twee gedeelten. Het eerſte behelst alle de voorſchriften, die de *Maires* aangaan; het tweede die, welke de *Conſcrits* betreffen. Dit uittrekſel, thans in de Hollandſche taal overgebragt, zal, zonder twijfel, ook door de *Maires* in de Hollandſche Departementen met gretigheid ontvangen worden; daar het toch, volgens de aanmerking van den zamenſteller, voor deze ambtenaren van belang is, alle de regels, welke zij bij hunne werkzaamheden te volgen hebben, bij elkander vereenigd te zien, — daar het te gelijk voegzaam kan worden gerekend, dat de *Maires* kennis dragen van al hetgeen belangrijk kan zijn voor hunne onderhoorigen, — en daar het inzonderheid de pligt der *Maires* is, de *Conſcrits* voor te lichten en te bestieren in het gedrag, dat zij te houden, of in de reclamatiën, die zij te formeren hebben. Ook anderen zullen zich van dit uittrekſel met vrucht kunnen bedienen.

Een-

Eerste Beginselen der wiskunstige Aardrijksbeschrijving, door T. OLIVIER SCHILPEROORT. *Te Dordrecht*, bij A. Blussé en Zoon. 1812. *In kl.* 8*vo.* 72 *Bl. f* :-6-:

Eenvoudiger, bevattelijker en nuttiger onderrigt kan de wiskunstige Aardrijksbeschrijving welligt niet bekomen, dan door den kundigen vervaardiger in dit boekske is medegedeeld, zonder één enkel belangrijk punt over het hoofd te zien. Ter voorbereidinge worden, in 70 korte paragrafen, de wiskunstige lijnen, figuren, metingen en berekeningen opgegeven, met eene duidelijke verklaring der benamingen, met toepassing op de Fransche lengtemaat, en met ontvouwing der zoogenoemde krachten van beweging. Daarop volgt het onderwijs omtrent onzen aardbol, deszelfs omwenteling, bolrondheid en kringvormige beweging. Een verder onderrigt leert de dagelijksche omwenteling, in de ontvouwing van den horizon, hemelstreken, midden- schedel- en voet-punt, de as en de polen, de middaglijnen, den evenaar, de parallelkringen en der aardrijkskundige lengte en breedte; voorts de ware gedaante en grootte der aarde, en daarna den jaarlijkschen omloop der aarde om de zon, in de verklaring van de overhelling der as, der keer- en pool-kringen, en van den dierenriem. Het besluit bevat een toepasselijk overzigt van de gedaante des aardbols, ten aanzien van den zonnestand en den omloop der aarde, bij het gebruik van aardgloben en landkaarten, waarin de voormaals opgegevene gronden bij uitnemendheid keurig en bevattelijk uiteengezet en alzoo praktikaal bewerkt worden, en waarbij ten slotte twee naauwkeurige tafels zijn gevoegd van het afnemen der parallelkringen en der klimaten, met het verschil van den langsten dag van eenen halven dag tot zes maanden toe. Behandeling, stijl en spelling, — alles is even naauwkeurig. De kundige Schrijver hebbe onzen welmeenendsten dank! Zijn werk verdient in alle handen te zijn van onderwijzers en leerlingen. — Alleenlijk mogen wij aandringen op de bijvoeging van de noodige platen tot afbeelding der figuren, welke althans in onze uitgave ontbreken.

De

De beroemde Dieren. Historische Anecdoten. Bevattende onderscheidene trekken van verstand, list, moed, goedheid, liefde, dankbaarheid, enz. onder allerhande Diersoorten, van den Leeuw tot het Gekorvene. Door A. ANTOINE. *Uit het Fransch, door* R. VAN DER PIJL. *Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1812. *In kl. 8vo.* 386 *Bl. f* 2-4-:

Inderdaad, bij het nagaan van alle die trekken van onderscheidene bekwaamheden en deugden, waardoor het stomme vee uitmunten kan, komt men in verzoeking om hetzelve onder de redelijke en zedelijke wezens te rangschikken; en, als het mensch-dier slechts de moeite nam om zijne beesten-broeders een weinig meer te schoolmeesteren, wie weet in hoe weinig tijds men het vee den onteerenden naam van *stom* niet meer zou mogen geven, maar hetzelve veeleer kunnen stellen in alle de regten der menschheid! Immers zeggen PORPHYRIUS en JAMBLICHUS, (gelijk ons hier bl. 38 berigt wordt) dat PYTHAGORAS bij *Tarente* eenen os gezien heeft, die boonen at, en die zeer verstaanbaar *zeide*, „ dat hij geen gras konden;" en wij zien geene reden, waarom dit geval éénig of voor het minst zoo geheel zeldzaam bleef, dan hierin, dat de talenten der osfen niet genoegzaam door ons menschen worden uitgelokt en aangekweekt. Dit is inderdaad ten hoogste naleelig. Indien men, b. v., al overlang den ooijevaar te dezen aanzien niet al te zeer had veronachtzaamd, zoo had men de geheele *telegraaf* welligt buiten werking kunnen houden, en echter van alom even spoedig en zeker berigt kunnen erlangen. Immers, na den veldslag van Denain, — maar laat ons het belangrijk verhaal letterlijk afschrijven:

„ De ooijevaars zijn zeer gemeen in Vlaanderen, waar zij op de hoogste torens nesten maken. Na den veldslag van Denain, voor dat de tijding hiervan in Parijs kon gekomen zijn, verschenen er vier ooijevaars, op de hoofden der vier beelden, die op de hoeken van de lantaarn des koepels van het hotel der invaliden staan. De oude militairen zeiden, dat er gewis een veldslag was voorgevallen in Vlaanderen, waarvan het gemas de ooijevaars verjaagd had; en zij voorspelden uit de plaatsen waar zij zich stil hielden, dat de Franschen den veldslag ge-

gewonnen hadden. Vele geloofwaardige perfonen, die in 1756 nog in het invaliden-huis woonden, hadden deze foort van voorteeken gezien.'

De honden, en met regt, fpelen voorts eene belangrijke rol. Zóó verre zelfs drijft deze Schrijver zijn geloof aan honden-redelijkheid, ja honden-zedelijkheid, dat hij met vertrouwen voorbeelden aanhaalt van *fprekende* en *lagchende* honden; het eerstgemelde, onder andere, ftavende door de getuigenis van LEIBNITZ, die, in *Meisfen*, eenen hond gekend had, die *van zelf* fprak, en het door oefening weldra zoo ver bragt, dat hij een dertigtal Hoogduitfche woorden konde uitfpreken; en er is geen twijfel aan, met eene zuivere *prononciatie*, want het was een Duitfche hond. Voorts wordt de Dichter van den *Rhadamistus* aangehaald, die alle honden, mooije en leelijke, zindelijke en morfige, onder zijnen mantel naar huis droeg, en, op de vraag naar de reden van zulk eene ongemeene liefde voor deze *dieren*, ten antwoord gaf: *Omdat ik de* menfchen *ken!* — „Wat zou," voegt er onze Schrijver zeer naïf nevens, „wat zou CREBILLON gezegd hebben, indien hij in *onzen* tijd geleefd had?"

Zoo geeft dit werkje dan overvloedige ftof tot nadenken om meer partij van de dieren te trekken; en, fchoon men deze groote verzameling van foortgelijke anecdoten niet zonder vermoeijenis zoo achtereenvolgende lezen kan, en men zeker van tijd tot tijd wel bewijzen van echtheid en gezonde zielkundige redenering tot rustpunten verlangen zou, zoo wordt deze vermoeijenis echter ruim vergoed door het zeldzame, dat men, onder het van elders bekende, hier gedurig op nieuw dan aantreft. Tot eene kleine proeve: „Zekere dame woonde op een klein landgoed nabij *Nantes*; zij had eene menigte bijen, waarvan zij veel werks maakte; eene ongefteldheid dwong haar, naar de ftad te gaan, waar zij ftierf. Maar, wat gebeurt er! „Al de bijen, door een onbegrijpelijk inftinct, vergaderden „zich op hare doodkist, welke zij niet verlieten, voor dat „men haar begroef. Een buurman dezer dame, de aankomst „van dezen zwerm vernomen hebbende, begaf zich dadelijk „naar de buitenplaats, waar hij werkelijk de korven geheel „ledig vond."

Het zijn evenwel niet alleen zoodanige zeldzaamheden, die een of ander dier eene plaats in deze verzameling van beroemde dieren verzorgen; maar zelfs het vermogen om te *fpringen*,

zoo als iedere vloo heeft, bezorgt deze beestjes alhier eene vereerende melding: „ De mensch ſpringt zes of acht voeten „ hoog, eene vloo wel zes honderd en meer, *vlooijen-voeten* „ wel te verſtaan." Hoe men dat berekene? Neem geſmolten was, druk daar den poot der vloo in, dan hebt gij de juiste maat; plaats dan de vloo op uw voorhoofd, en merk hoe ver zij ſpringt. Zoo deed de wijsgeer SOCRATES! — Hoe beſchaamd voor eenen FORIOSO en zijne *conſorten*, zich door ellendig ongedierte in de edele vlooijen-kunst zoo wijd en verre de loef te zien afgeſtoken! En dit zijn nu nog ſlechts ongedresſeerde vlooijen!

Maar, wat zal de Lezer zeggen, wanneer hij onder de *beroemde Dieren*, onder andere, ook den beroemden VOLTAIRE ontmoet!

Ten bewijze nemen wij nog deze anecdote over. „ VOLTAIRE hield zeer veel van eenen jongen arend, dien hij in een hok, op de plaats van zijn kasteel te *Ferney*, hield. Eens vocht dit dier tegen twee hanen, en werd zwaar gekwetst. VOLTAIRE, troosteloos hierover, zond dadelijk iemand naar *Geneve*, met bevel om eenen zekeren perſoon aldaar, die voor eenen kundigen dieren-dokter gehouden werd, mede te brengen. In zijn ongeduld, deed hij niets dan heen en weder loopen, van het nest van zijn arendje naar het venſter van zijne kamer, van waar hij op den grooten weg kon zien. — Eindelijk ziet hij van verre de *expresſe* komen, hebbende achter op zijn paard den met ongeduld verwachten Esculapius; hij ſpringt op van vreugde, vliegt hem te gemoet, ontvangt hem op de allervriendelijkſte wijs, doet hem allerhande verzoeken en beloften om hem ten voordeele van zijnen zieken in te nemen. De dokter beſchouwt de wonden van het arendje. VOLTAIRE, ongerust, tracht in zijne oogen de vrees of hoop te lezen. De dokter verklaart, dat hij er niets van kan zeggen voor het ligten van het eerſte verband; hij belooft den volgenden dag weder te komen, en gaat heen, nadat hij wel betaald was. Tot den volgenden dag was VOLTAIRE in de grootſte ongerustheid; eindelijk de beſlisſing was, dat men voor het leven van den arend vreesde. Nieuwe bron van ongerustheid! De eerſte vraag, welke VOLTAIRE iederen morgen aan eene van zijne dienstboden, MAGDALENA genaamd, en die gelast was hem te wekken, deed, was: „ Hoe vaart mijn arendje?" — „ Zoo zachtjes aan, Mijnheer, zoo zachtjes aan," was het ge-

gewone antwoord. Evenwel, eens op eenen morgen zeide zij, op eenen lagchenden toon: „ ô Mijnheer! uw arendje is niet ziek meer." — „ Hij is dus genezen! welk een geluk!" — „ Hij is dood." — „ Dood! mijn arendje dood!" — „ Waarachtig, Mijnheer, het dier was zoo mager! het is goed dat het maar gestorven is." — „ Wat mager!" schreeuwde VOLTAIRE woedend; „ eene mooije reden waarachtig! Gij moest mij dan ook maar van kant maken omdat ik mager ben. Zie die heks! zij lacht om den dood van mijn arm arendje, omdat het dier mager was.... Weg, weg van hier!" — Mevrouw DENIS kwam toeloopen op het geschreeuw van haren oom, en vroeg hem naar de reden van zijne kwaadheid. VOLTAIRE verhaalt het haar, al mompelende: „ Mager! mager! dan moesten zij mij ook maar dooden!"... Eindelijk wil hij, dat MAGDALENA zal weggejaagd worden. De gedienstige nicht veinsde te gehoorzamen, en beval het arme meisje, zich in het kasteel te verbergen. Eerst twee maanden daarna vroeg VOLTAIRE, hoe MAGDALENA het maakte. „ Zij is zeer ongelukkig," antwoordde hem Mevrouw DENIS; „ zij heeft in *Geneve* geenen dienst kunnen krijgen, zoodra men vernam, dat zij van het kasteel van *Ferney* weggejaagd was." — „ Dat is hare eigen schuld. Waarom lachte zij om den dood van mijnen arend, dewijl hij mager was? — Evenwel, zij moet van honger niet sterven: laat haar wederkomen; maar dat zij nooit verschijne voor mijne oogen!" „ ô Mijn waarde oom, dat zal zij wel op passen." — „ Welaan dan!" — Nu kwam MAGDALENA eindelijk uit hare gevangenis; maar steeds haren meester ontwijkende. Het gebeurde evenwel eens, dat VOLTAIRE van tafel kwam, en haar juist ontmoette. MAGDALENA, bedremmeld, kreeg eene kleur, sloeg de oogen neder, en wilde eenige verschooningen uitstamelen. „ Laat ons daarvan niet meer spreken," zeide VOLTAIRE; „ maar bedenk steeds, dat men niet alles, wat mager is, moet dooden."

Onder alle deze anecdoten vindt men er ook eenige, die inderdaad opmerkelijk en tevens geloofwaardig zijn: bij de meesten, echter, viel ons dit *problema* in, vooronderstelde dat deze verhalen vrij algemeen geloof vinden: Zijn dan de beesten, of zijn de menschen, ten aanzien hunner verstandelijke vermogens, in ettelijke jaren verachterd?

Het plaatje, tegen over den titel, verdient loffelijke melding.

No. VI. bl. 262. reg. 6. moet staan: *Admiraalschip*.

BEOORDEELING.

Geschiedenis van de Christelijke Kerk in de Achttiende Eeuw, *door* A. YPEY, *Doctor en Hoogleeraar der Kerkelijke Geschiedenisse*, *te Harderwijk. XIIde Deel. Te Utrecht*, *bij* G. T. van Paddenburg en Zoon. *In gr. 8vo.* 593 *Bl. f* 5-4-:

Ten einde onzen Lezer met den belangrijken inhoud van dit Deel (welks aankondiging door gewigtige beletselen is opgehouden) *eenigzins* bekend te maken, willen wij des Schrijvers eigen overzigt hier stukswijze inlasschen, en hetzelve ginds en elders wat uitbreiden.

Historisch verslag van den staat der Geestelijkheid in het Roomsch-katholieke Kerkgenootschap, bl. 1—4. Hier geven wij voorloopig en in het algemeen, zoo wel de inrigting van dit ligchaam, als inzonderheid de verandering, door hetzelve in deze eeuw ondergaan; straks breeder ontvouwd in een

Berigt aangaande den staat der wereldlijke Geestelijkheid, bl. 4—12. waarbij de *hoogere*, als aan vele verbastering onderhevig, en aan hervorming niet zeer het oor leenende; de *lagere*, daarentegen, als meer gezuiverd, schoon daarom niet vrij van zware misbruiken, wordt afgemaald; en een *aangaande den staat der Klooster-geestelijken*, bl. 12—13. dat ons, na de opkomst en voortgang der geestelijke klooster-orden, en in het bijzonder die der bedel-orden, benevens derzelver algemeenen staat in het begin der eeuwe, de noodige hervormingen doet kennen, welke vervolgens in Frankrijk en elders werden in het werk gesteld. Die hervormingen zijn, inderdaad, verbazend en gezegend tevens. Slechts een klein deel diens nutteloozen lasts van ontallijke monniken, en dezen van de beste soort en beter opgeleid, is er overgebleven; niet slechts in Frankrijk, waar

het revolutie-vuur met zoo veel heilzaam graan ook dit kaf verteerde, en in Duitschland, waar inzonderheid JOZEF II een ware Hercules tegen de monsters van het bijgeloof werd; maar ook grootelijks in Italië, ja overal, behalve misschien nog in Spanje.

Berigt aangaande de orde der Jesuiten, bl. 63–166. en wel aangaande de eerste onderneming van IGNATIUS LOYOLA, derzelver stichter, het bijzonder geestelijk doel der orde, hare bijzondere inrigting, hare gevoelens, de middelen, ter bereiking van haar doel in het werk gesteld, en vervolgens haren val, benevens de daartoe aanleidelijke oorzaken. Deze opgave, alsmede het aantal bladzijden, doet zien, hoe uitvoerig de Schrijver deze zaak hebbe behandeld. Daartoe had hij waarlijk ook het volste regt. Want, van welken kant men deze zonen van LOYOLA beschouwe; hetzij men lette op hetgeen zij dadelijk geweest zijn voor het menschdom, of op hetgeen uit hun voorbeeld gebleken is, uit geringe beginselen, en zonder eenigen steun van buiten, belangrijks voor den geheelen mensch te kunnen geboren worden; hetzij men hunne verdienstelijke of hunne verderfelijke zijde in aanmerking neme; altijd zijn zij der aandacht van den wijsgeerigen beoefenaar der geschiedenis dubbel waardig. Wij willen daarom onze Lezers liever aanmoedigen om het berigt bij YPEY zelven na te slaan, dan hun daarvan eenig dor uittreksel leveren.

Historisch verslag van den uitwendigen toestand der Roomsche Kerke, bl. 166–211. Hier zien wij vooreerst den toenemenden bloei der kerke, waartoe de ijver en bekwaamheid der Jesuiten, maar nog meer de verdraagzaamheid der Protestanten toebragt, die in het bijzonder den Katholieken op vele plaatsen vrijheden schonk, welke zij sedert lang moesten missen. Doch dezelfde geest des tijds was ook elders oorzaak, dat de overheersching dezer kerkgenooten bepaald, of wel met wortel en tak uitgeroeid, en alzoo ten minste de uitwendige luister hunner glorierijke moeder eenigzins verduisterd werd. Met genoegen lazen wij des Hervormden Schrijvers zachtmoedig en billijk oordeel over

over hen, van wier overgang tot de Roomsche gemeenschap hier moest gesproken worden.

Historisch verslag van de gewijde plegtigheden der Roomsche Kerke, bl. 211—259. In dezelven, doorgaans — meent de Schrijver — genoeg bekend, viel, gedurende de drie eerste vierde deelen der eeuwe, weinig verandering voor. Geene eeuw zelfs zag zoo vele heilig-verklaringen dan even deze. Vervolgens, echter, werden eerst een aantal heilige dagen afgeschaft, en daarna begon men kerkgezangen in de landtale te gebruiken; van den gang van welk een en ander een belangrijk verslag wordt gegeven. Op het laatst der eeuwe kantten zich verstandigen ook sterk tegen de bijgeloovigheden, ten aanzien der beelden en overblijfselen van gewaande heiligen; welke bijgeloovigheden dit tijdperk nog, boven allen denkbeeld, waren blijven bezoedelen.

Historisch verslag van de tucht der Roomsche Kerke, bl. 259—291. Berigt nopens de vermindering der Pauselijke magt in het te ver drijven der kerktucht, blijkbaar uit veler geestelijken vrije taal over de geoorloofdheid van het huwelijk, en uit de langzamerhandsche afschaffing van de Inquisitie, dat monster, sedert eeuwen zoo verschrikkelijk, en nu te eenemaal geveld, daar de Groot-Inquisiteur zelf zich in 1807 genoopt vond, om het voorstel te doen, dat de geheele regtbank mogt vernietigd worden, en in het begin des jaars 1810 het Inquisitie-huis te Valladolid, onder het gejuich der bijgeloovige Spanjaards zelven, tot asch werd verteerd. Ook dit deel moge de weetgierigheid tot eene belangrijke lecture vrijelijk uitlokken.

Historisch verslag van de leer der Roomsche Kerke, bl. 291—334. „De leer der Roomsch-katholieke kerk" — zegt YPEY — „heeft hetzelfde gebrek, waarmede de in „zichzelve zuivere leer der Protestantsche kerk, na de „zestiende eeuw, weder bezoedeld is geworden. — Dan „de als zoodanig *al van vroegere tijden* niet weinig be„dorven leer der Roomsche is, gedurende de achttiende „eeuw, zoo in geschriften, als in de denkbeelden van „verstandigen, allengs beter gewijzigd geworden, zoo

 „zelfs,

„ zelfs, dat zij wel eens van die der Protestanten weinig «
„ niet schijnt te verschillen. Dat intusschen de leer van de
„ godsdienst der Roomschen in haren aard niet is verar
„ derd, ziet men allerduidelijkst uit de, van tijd tot tij
„ zoo menigvuldiglijk uitgegeven, bullen der Pausfen." Wi
zullen hierbij niets voegen, dan de herinnering, hoezeei
het onderscheidenlijk verklaren eener leere dikwijls met de
geheele herschepping of verwisseling van dezelve bijna op
hetzelfde uitloopt, en wij ons derhalve hartelijk verheugen
mogen over de genoemde betere wijziging.

Geschiedenis van het Jansenistisch verschil, bl. 334–388. Men weet, hoe hoog deze twisten liepen; dat eei soortgelijk verschil, als onder ons tusschen de Remonstran ten en Contra-remonstranten, de eerste aanleiding tot de zelven gaf; dat naderhand de zedekunde, door de Jesuite zoo zeer ontzenuwd, en door de Jansenisten tot de uiterst strengheid gedreven, nieuwe brandstof opleverde; en, da de Paus partij trok, eindelijk ook de vraag naar zijn bepaa der of onbepaalder gezag hierbij moest komen. Thans zi de Jesuiten uit de Katholieke landen verbannen, en de Jans nisten bestaan slechts in Holland als een afzonderlijke aa hang. Het is te hopen, dat de Katholieke kerk zelve v beiden het beste behouden hebbe.

Geschiedenis van minder belangrijke verschillen, l 388–433. Het eerste loopt over de Pauselijke magt, he schappij en onfeilbaarheid; en leeren wij hier vooral d Bisschop, Baron VAN HOUTHEIM, als een moedig l strijder kennen; schoon hij, op zijnen ouden dag bekend worden zijnde, zoo het schijnt, om moeite te ontgaan, zi gevoelens herriep. — Het tweede geschil had *de onbevlei ontvangenis van de maagd Maria* — d. i. hare onbesm heid met erfzonde — ten voorwerp; en hiermede in v band stond een derde, over de vereering der Heiligen, inzonderheid van Maria. Wie zou het gelooven, dat ze dit eerstgenoemde eene groote beweging in de Kerk maa te, geestdriftige voorstanders der zake vond, ja bijna m telaren had gehad! Het laatste verdient gewis meer o

a:

aandacht, en mag als een gelukkig teeken des tijds beschouwd worden. De Italiaan MURATORI deed zich door hetzelve als een waardig en verlicht geestelijke kennen. PIERRE FRANÇOIS LE COURAYER, regulier Kanonik en Boekbewaarder van de Abdij te St. Victor Genevieve in Parijs, beweerde voorts, dat de ordening der Engelfche Bisfchoppen wettig was; en vond natuurlijk veel wederfpraak. Dezelfde gaf eene verbeterde vertaling, met noten, van SARPI's Historie der Kerkvergaderinge te Trente, enz. „ Hij wilde den Paus niet geëerbiedigd hebben voor den Stadhouder van CHRISTUS, „ voor den Opperheer der Kerke, voor den onfeilbaren „ fcheidsman der verfchillen. Hij verwierp het priestergezag in den biechtftoel, het ongehuwde leven der „ geestelijkheid, den Latijnfchen eerdienst, de transfubftantiatie, het laatfte oliefel, de vereering der heiligen, „ het vagevuur; en ftierf echter als lidmaat der Roomfche kerk, die hij niet had willen verlaten."

Gefchiedenis van zeer geringe verfchillen, bl. 433—439. Over de leugen in nood, het nemen van intrest, enz.

Historisch verflag van de bedorven Myftieken in de Roomfche Kerk, bl. 439—454. „ De bedorven Myftieken," — dus heft de Schrijver aan, — „ in de donkere gangen der kerk, finds onheugelijke tijden, hun „ verblijf houdende, zijn wel voor een groot deel in de „ Protestantfche gemeenfchap overgetreden, maar toch ook „ voor een groot deel aan de godsdienstgevoelens der „ Roomsch-katholieken gehecht gebleven. Bekend zijn, „ vooral uit de gefchiedenis der zeventiende eeuw, de „ Quietisten, die, aan het hoofd hebbende een' Spaanfchen priester, MICHAËL DE MOLINOS, *hunnen* „ *geestelijken leidsman*, eene voorname plaats onder de „ bedorven Myftieken verdienden." Voorts treden eenige van beter, eenige van erger ftempel, met hunne fchriften, op. Overfpanning, weet men, is het eigenlijke kenmerk dezer lieden, van welke velen door geftrenge deugd, gloeijende godsvrucht en woorden vol van ftichting en zalving heb-

hebben uitgemunt. Het slot is, dat, ter eere der R, kei
de donkere Mystiek, in de laatste tijden, ganschelijk opg
klaard, en alzoo eene reine Christelijke Asketiek is g
worden. Ten voorbeeld strekken SAILER, VON SEIL
NATTER enz. Nog verhaalt YPEY in dit zelfde hoof
stuk het een en ander, den val van het bijgeloof o
trent den invloed der booze geesten vertoonende.

Historisch verslag van de vermaardste Godgeleerd in de Roomsche Kerk, bl. 454—466.

——————— *van de systematische Godgeleerdhe in de R. Kerk*, bl. 466—498.

——————— *van de Christelijke Zedekund* bl. 498—540.

——————— *van de Uitlegkunde en uitlegging Bijbels*, bl. 540—567.

——————— *van de predikkunde en het predik* bl. 567—593.

Wij hebben deze laatste hoofddeelen onmiddellijk op
ander laten volgen; niet om, uit hoofde van derzelver n
dere belangrijkheid, daarover vlugtiger te willen heenloo
In tegendeel; juist het hier verhaalde zal de aandacht van
vriend — der *humaniteit*, zouden wij zeggen, zoo
ders dit woord in onze taal genoegzaam gangbaar ware
der menschelijke volmaking en gelukzaligheid het meest
zich trekken, en, den Hemel zij gedankt! ook aangena
bezig houden. De reden is eenvoudiglijk derzelver na
verband, de gelijkheid van lot bij deze onderscheidene
ken van de gewigtige wetenschap der Christelijke C
geleerdheid, meest allen in de R. kerk te erger kwij
de sedert de Hervorming, doch ook wederom, doo
aanmoediging van het voorbeeld der Hervormden,
vuldiger gekweekt, door derzelver gemeen gemaakte
digheden beter te hulp gekomen, en vooral, bij het
nemen der vrijheid, na den val der Jesuiten en de
zwakking van het Pauselijk gezag, in de laatste vij
twintig jaren der eeuw, tot eenen bloei geraakt, die
en daar reeds met het Protestantendom mag wedijv

Ja, zoo blijkbaar als heugelijk is deze waarheid. Meer dan geheele eeuwen heeft dit laatste vierde deel eener eeuwe ter verheldering en verheffing in de R. kerk toegebragt der waarheid, die naar de godzaligheid is. In Italië, in Frankrijk, maar gedurende den laatsten tijd vooral in Duitschland, in Beijeren en elders, zegepraalt deze dag meer en meer op den ouden nacht. De oude scholastieke vorm, de verbasterde Aristotelische wijsgeerte, de verslaafdheid aan kerkgezag, de nutteloozе bespiegeling, de haarklovende Casuistiek en smakelooze platheid, hebben voor goeden smaak, gezonde wijsgeerte en vrije bijbelverklaring plaats gemaakt. Dank zij den voorgang van Protestanten, die nu ook zelven, door hatelijkheid en partijdigheid, geenen weerzin meer inboezemden aan andersdenkenden! Dank zij inzonderheid ook — waarom zouden wij het der geschiedenis niet nazeggen? — der Kritische wijsgeerte, welker zuivere, gestrenge, verhevene zedeleer zoo wél instemde met den ernstigen geest des Christendoms en der naauwgezette Katholieken! ô Hoe veel liefelijk licht bestraalt ons meer en meer; zoodat het zelfs hier en daar te verblinden, en tot ongehoorde inbeeldingen te vervoeren schijnt! ô Hoe ruime gelegenheid schenkt ons de liefde des Opperwezens, om wel en zalig te leeren leven! Menschdom, menschdom, erken dit! en laat de geschiedenis der wereld u niet meer als eenen dubbel schuldigen, dubbel strafbaren dienstknecht des goedertierensten Heers ten toon stellen!

Wij danken dan ook van ganscher harte den vlijtigen en geleerden Schrijver, en willen niet stilstaan bij zoodanige kleinigheden, als wij welligt zouden wenschen eenigzins anders te hebben aangetroffen.

Redevoering en Aanspraken, gehouden door JOANNES DECKER ZIMMERMAN, *Predikant, ter gelegenheid eener openlijke Aanneming van nieuwe Leden de Evangelisch-Luthersche Gemeente te Utrecht. Te Amsterdam, bij* J. ten Brink, Gz. *In gr. 8vo. 51 Bl. f* :-8-

Hier en daar moge dit opstel nog het kenmerk dragen va meerdere gemeenzaamheid met de Duitsche dan met on Hollandsche taal, en eene en andere uitdrukking mo ook van gezochte sierlijkheid niet zijn vrij te pleiten, h onderscheid echter, in beide deze opzigten, tusschen ze en eene vroeger uitgegevene Leerrede van den Ee ZIMMERMAN is zoo voordeelig en in het oog loop de, dat wij ons gedrongen voelen dit al aanstonds te d opmerken, en naauwelijks twijfelen, of de Redenaar deze gebreken in het vervolg volkomen vermijden. Leerrede, die voor ons ligt, is eenvoudig, zeer bevat lijk, leerzaam en stichtelijk. Naar den tekst, *Ephes.* 8a, wordt aangewezen, dat men als kinderen des li moet wandelen, ten aanzien 1) van godsdienstige ke welke zuiver en overeenstemmend met de waarheid zen moet, 2) van godsdienstig geloof, 't welk zijn m innig en onwankelbaar,! 3) van godsdienstig gevoel, welk gestemd moet zijn op eenen blijmoedigen too 4) van godsdienstige werkzaamheid, waarin wij nim mogen verslappen. Deze Leerrede ging de openlijke plegtige aanneming van eenige aankomelingen, groo deels door den Leeraar zelven onderwezen, tot leden Gemeente vooraf, en is daartoe zeer gepast. Na een zang volgde nu die plegtigheid, bestaande in een all gunstigst berigt aangaande deze onderwezenen, eene ko herinnering van den hoofdinhoud van het onderwijs, vo eene aanspraak en het voorstellen van vragen, strekke ter bevestiging der afgelegde belijdenis, en eene stell

erbindtenis tot de pligten des Christendoms, die openijk met *ja* werden beantwoord, en eindelijk eene bijzonlere oproeping met name van ieder der nieuwe lidmaten, lie een voor een den Bijbel kusſen, en dan ieder afzonlerlijk door den Leeraar aangeſproken en gezegend woren; behalve de vier laatſten, die de Leeraar te zamen am, als zijnde door hemzelven niet onderwezen en aan em minder bekend, daar de aanſpraken naar den bijzoneren toeſtand van ieder waren gerigt.

Wij gelooven gaarne, dat geheel deze plegtigheid voor elen roerend en hoogst ſtichtelijk was, en wenſchen eer, dat dezelve dikwijls met zegen herhaald en door anere Gemeenten worde nagevolgd. Volkomen, echter, raagt dat *bijzonder aanſpreken* en *het bijzondere in die aanpraken* onze goedkeuring niet weg, om redenen, die een eder van zelve voelen zal; het is ook nagenoeg onmogejk om altijd in dier voege geheel onpartijdig te handeen; — ook is bij eene talrijke ſchare van aankomelingen het bijzonderen ondoenlijk. Het komt ons ook voor, dat et lofwaardig doel des Leeraars even zeer kan worden ereikt door ééne aanſpraak tot allen, of, wil men, ééne an iedere ſekſe, in welke men toch zoo veel brengen an, dat ieder het zijne daarin gemakkelijk voele, en lat ook gemakkelijk daaruit neme; terwijl desniettegentaande de plegtige oproeping tot den Bijbel, hoofd voor hoofd, blijven kon. Ook willen wij den Leeraar in bedenking geven, of niet geheel de Leerrede nog meer in verband had kunnen gebragt worden met de plegtigheid, en de onderſcheidene ſtukken, die dezelve ontwikkelt, als regtſtreeks tot de nieuwe ledematen gerigt, (zonder eenige ſchade voor de overige leden der Gemeente) hadden kunnen voorgeſteld worden. Dan, dit is ſlechts eene vraag; — het ſtukje doet verſtand en hart van den Eerw. ZIMMERMAN eer aan, en het gegeven voorbeeld verdient aanprijzing.

Proeve eener voorstelling van het dierlijk Magnetismus als Geneesmiddel, *door* C. A. F. KLUGE.

(Vervolg.)

Zullen wij de te voren opgegevene kenschetsende verschijnselen van het dierlijk Magnetismus nu alleen aan de uitwerking der verbeeldingskracht, door de Electriciteit of het Galvanismus geholpen, toeschrijven? Het is zeker, dat de verbeelding veel invloed heeft op het zenuwgestel; doch al onderstelde men eens, dat zij den magnetischen toestand veroorzaakt, zoo waren daardoor de verschijnselen, die er bij plaats hebben, niet verklaard. De electrieke bewegingen brengen, zoo ver wij weten, nimmer slaap, nog veel minder bewusteloosheid of een toestand voort, die eenigzins met het nachtwandelen overeenkomt. Zoo ook niet het Galvanisme. Zal men dan bedrog veronderstellen? of ligtgeloovigheid, onoplettendheid, of eene zekere zucht tot het wonderbare, in de waarnemers aannemen? Het eerste mog van MESMER en sommigen zijner aanhangelingen gelden; wij mogen de Duitsche en vele Fransche Magnetiseerders daarvan niet verdenken. Van het laatste, daarentegen, kunnen wij ook dezen niet altijd vrijspreken.

Het is niet te ontkennen, dat verschillende zenuwziekten, zoo van het hersengestel als van het stelsel der zenuwknoopen, b. v. in *hysterie*, vallende ziekte, hoofdzwijmel, ijlhoofdigheid, zinsverrukking, slaapwandelen enz., verschijnselen plaats hebben, welke veel overeenkomst met den toestand van een' gemagnetiseerde hebben. Wij zien er ook geene tegenstrijdigheid in, dat die toevallen, zelfs door ligchamelijken invloed, van den' een' op den ander' overgaan, ja dat het wrijven en streelen van aandoenlijke ligchaamsdeelen de zenuwen opwekken, in de sterkste beweging brengen, en van den anderen kant weêr bedaren kan. Wij kunnen ons daarom ook wel voorstellen, dat aanhoudende, kunstmatige, wrijvingen en betastingen, volgens be

le rigtingen, ook zekere bijzondere uitwerkingen op
ıuwgeſtel hebben kunnen. Maar dat de magnetiſeer-
nen zieke door den wil alleen, en dat nog wel in af-
eid en op een' aanmerkelijken afſtand, in dien toe-
ɔrengen kan, komt ons onbegrijpelijk en tevens on-
ıelijk voor; want zoo wel zieke als magnetiſeerder
ı zich hier zoo ligt bedriegen, en het geval zelf is
ɔo zeldzaam waargenomen, dat men, zonder groote
ovigheid, het even ligt aan toeval, als aan den in-
van het magnetisch verband, mag toeſchrijven. Wij
en insgelijks, dat een nachtwandelaar alles zoude kun-
ːnnen, wat met hem in een magnetisch verband ſtaat,
ıet ook in eene afgelegen plaats; want zoo zoude hij
ig veel moeten gewaarworden, waarbij geene duidelij-
orſtelling beſtaan kan. — Het bezien van zichzelven
ːlderzienden is mede een eiland in de wolken. Wat
n er van gelooven, wat niet? Hoe zal men de zeker-
.ier waarnemingen beproeven? Die een worm in en
·e maag zag trekken, zal het zeker niet *gezien*, maar
voeld hebben; en dit gevoel is niet ongewoon. Jam-
dat men haar niet vroeg, wat voor een worm het
en wat hij genuttigd had! — Wat de voorſpellingen
ıenſchen aangaat, wilden wij wel haast vragen, of
ɔok aanteekening gehouden hebbe van die, welke *niet*
.d zijn. Daarenboven, er moet toch een draad zijn,
en tot het toekomſtige brengt. Waar is die? Zij ge-
. hunnen tegenwoordigen toeſtand; hoe kunnen zij
ınnen toekomſtigen gevoelen? want er zijn toch geene
en, dat die *verrukten* van geest in ſchranderheid en
ːid van oordeel uitmunten, zonder hetwelk men toch
ıit het tegenwoordige tot het toekomende beſluiten
en anders dan bij gevolgtrekking konden zij 't niet
, althans niet door gewaarwording. Of heeft de *Clair-*
t ook de gaaf, te voelen, wat nog niet beſtaat? Wij
len wel, dat men ons zal zeggen, dat het toch *waar-*
ıen is. Maar het komt er op aan, door wien, en
Geestdrijvers hadden nimmer veel vertrouwen als
waar-

waarnemers; en dit zijn de magnetiseerders tot één toe, ten minste zoo men hen naar hunne werken zal oordeelen. Vooral, echter, komt ons de hoogste graad voor, als geheel aan onze waarneming onttrokken te zijn, indien men de kalme geestverrukking uitzondere, welke zich dan openbaart. Doch, om dezen toestand als een hooger trap van zuiverheid en vrijheid van het gemoed aan te merken, gaat te ver. Het gevoel is zeker oneindig fijn; maar het blijft toch altijd zinnelijk. Kwam de geest tot hoogere, zuivere aanschouwingen, hij zou zich niet zoo zeer met zijn' ligchamelijken toestand bezig houden; hij zoude ook naderhand ten minste eenig spoor daarvan behouden; het ligchaam vooral zou door die inspanning meer geschokt zijn, en de ontwakende helderziende zou zich niet versterkt en wél gevoelen. Hier zijn dus de magnetiseerders met zich zelven in tegenspraak. De zedelijkheid, — wat zeg ik? de geest kan niet hooger gestemd zijn in dien toestand van rust en kalmte. Het is de zinnelijkheid, welke de overhand heeft; doch eene verfijnde zinnelijkheid, die daarenboven geheel omgestemd is, en geheel anders aangedaan wordt door de omringende Natuur.

Wij zullen hiervan nog meer overtuigd worden, nadat wij de derde afdeeling der theoretische beschouwing, de *opheldering* namelijk *der magnetische verschijnselen*, zullen hebben leeren kennen. Wij vinden dezelve, ook buiten haar verband met het geheele werk, zeer lezenswaardig. De Schrijver kent, op het voetspoor van HUMBOLDT en REIL, der zenuwen een' gevoeligen dampkring toe, zoodat hetgene haar zal aandoen, haar niet onmiddellijk behoeft aan te raken, maar ook op eenen afstand werkt. Wij mogen dit als meer dan waarschijnlijk, ja bijna zeker stellen, wanneer men er zich geene te grove voorstelling van maakt, dien werkkring der zenuwen niet te ruim neemt, en tevens bedenkt, dat, tot eene regt levendige werking, de aanraking altijd noodig is. — Dezen gevoeligen dampkring strekt de Schrijver tot het geheele ligchaam uit, en meent daarvan, zoo in het dieren- en plantenrijk, als in den

mensch,

nsch, voorbeelden genoeg te vinden. De dampkring
ı den gifboom is zeker zeer verpestend; doch, deze
loed kan ook wel aan grovere stoffen worden toege-
ıd, die dezelve uitwasemt. Het bijzonder zintuig der
ërmuis, door SPALLANZANI van alle overige zinnen
oofd, werkte op zulk een' grooten afstand niet, was be-
ldelijk aan het hoofd aanwezig, en bestond dus niet in
' gevoeligen dampkring des ligchaams. — Voor dien
voeligen dampkring in den mensch, en het vermogen
ı denzelven, pleiten de angst, dien sommige perso-
ı voor het een of ander (eene kat b. v.) ondervin-
, zonder dat *zij* het met één hunner overige zintui-
ı gewaar worden; de gewaarwording van onder den
ond verholen water of metalen; de *gerocomie*, of de
luiking van oude en vervallene menschen, wanneer zij
jongere personen slapen; het nut, dat de levensdamp
versch geopende dieren op verlammingen en pijnlijke
wellen heeft, enz. Maar de zoogenaamde *almanakken*
n zich ligter verklaren uit veranderde aandoening der
uwen in een' vochtigen dampkring; het krijgen van stui-
, door het zien van dezelve, uit de verbeelding, ge-
rd met een zwak zenuwgestel.' Dat voorts een ge-
lig meisje, dat maagdelijke fierheid en schaamte bezit,
onmagt valt, als haar een jongeling, wie weet hoe?
de armen neemt; dat een vriendelijke handdruk, een
rige kus het geheele gestel kunnen aantasten, zal men
uit zielkundige gronden, dan uit den gevoeligen lig-
aamsdampkring, verklaren.

Deze gevoelige ligchaamsdampkring veronderstelt de
hrijver dat voornamelijk in betrekking staat met het
lsel der *zenuwknoopen*, of met die zenuwen, welke voor
ingewanden en vaten bestemd zijn, en vooral de organen,
ter instandhouding des ligchaams dienen, schijnen te be-
len. Hij onderscheidt, namelijk, met REIL, twee ze-
wstelsels in het menschelijk ligchaam; dat der *zenuw-
oopen*, en het *hersengestel*. In het laatste geschieden de
rlijke werkingen: in hetzelve is een middelpunt, waar-
in

in alle gewaarwordingen tot bewustheid komen; en vanwaar alle handelingen, daardoor veroorzaakt, door den wil bepaald worden. Dit middelpunt ontbreekt in het stelsel der zenuwknoopen, en is slechts eenigermate in de zonnevlecht aanwezig. Daarom heeft er in hetzelve noch *bewustheid* noch *wil* plaats. Beide stelsels worden door die zenuwen vereenigd, welke men te voren als den oorsprong van den *n. sympatheticus maximus* beschouwde, en welke REIL het *stelsel der halve leiders* noemt; deze zenuwen, namelijk, sluiten in den staat van evenwigt en gezondheid beide stelsels van elkander af; maar wanneer in het eene de zenuwvloeistoffe is opgehoopt, slaat zij, door middel dezer halve leiders, tot het andere over; en er heeft gemeenschap tusschen beiden plaats. Dit kan echter niet wezen, of de zenuwvloeistoffe moet in een van beiden *opgehoopt* zijn, en het eene dus, in vergelijking van het andere, er *meer* van bevatten.

Uit deze stellingen nu: *de zenuwen hebben een' gevoeligen dampkring; deze dampkring kan zich uitstrekken tot buiten het ligchaam; de twee zenuwstelsels in het ligchaam staan in eene wederkeerige werking, en het eene kan het overwigt verkrijgen boven het andere;* uit deze stellingen leidt KLUGE de mogelijkheid der manetische verschijnselen af. In den slaap heerscht, volgens hem, het stelsel der zenuwknoopen voornamelijk; in den magnetischen slaap nog sterker; in de droomen, in het slaapwandelen brengt het zelfs het hersengestel onder zijn bedwang; en in den toestand van helderziendheid, eindelijk, heeft er eene volkomene geleiding en gemeenschap tusschen beiden plaats, zoo echter, dat de hersenen nu niet meer zijn dan een zenuwknoop, en het ware middelpunt in de *zonnevlecht* gelegen is, vanwaar dan ook in de hartkolk, als de plaats, daaraan het naaste, als 't ware de gevoelige ligchaamskring en alle zintuigen, als in één punt, vergaderd zijn. Daar nu het stelsel der zenuwknoopen een middelpunt heeft, geschieden nu ook de gewaarwordingen met bewustzijn; de zieke kent den inwen-

wendigen toestand van zijn ligchaam; en daar hij dien kent, kan zijn verstand er gevolgen uit trekken, enz. Dat voorts de eene mensch den anderen in dien magnetischen toestand brengen kan, beschouwt hij als een gevolg van de zamensmelting of vereeniging der beide gevoelige ligchaamskringen van den magnetiseerder en van den gemagnetiseerde, door de aanrakingen of andere bewerkingen van het magnetisme te weeg gebragt: daarom kent dan ook de gemagnetiseerde den geheelen (ten minste zinnelijken) toestand van zijn' magnetiseerder, en alles, wat met hem in een magnetisch verband staat; de magnetiseerder, daarentegen, heeft een' onbepaalden wil op den gemagnetiseerde.

Laat dit nu zijn, zoo als het wil, (want alle deze stellingen en gevolgtrekkingen verdienen en behoeven eene andere, meer omstandige toetsing); zoo komen ons echter vele der belangrijkste magnetische verschijnselen daarmede tegenstrijdig voor, welke KLUGE er evenwel uit verklaart, of althans opheldert. Wij bepalen ons tot vier. Het eerste is, *dat de zieken in hunne hartkolk alle zintuigen vereenigen; daardoor weten, welke kaart er op ligt, welk uur een uurwerk staat, enz.* KLUGE zegt wel, dat zij het niet zien, niet hooren, maar alleen gewaarworden. Hij vergelijkt dit met een' blinde, die op zijn gevoel de kleuren kent. Is deze ooit ziende geweest, dan *ziet* hij, in zijne verbeelding, dezelve; zoo *ziet* ook de slaapwandelende de kaart. Doch de blinde zal de kleuren niet kennen, als men hem die niet eerst genoemd, en gezegd heeft: „ dat gij daar aanraakt, is wit; dat andere is rood;" tot dat hij eindelijk, door herhaalde betastingen, de eene kleur van de andere op het gevoel leert onderscheiden: eerst voelt hij wel verschil, maar niet eene *verschillende kleur*. De slaapwandelende bemerkte daarentegen, na eenige inspanning, dat haar een harteboer op het hart lag, zonder dat men haar ooit te voren gezegd had: „ wat zulk en zulk eene gewaarwording in u voortbrengt, is een harteboer." En zo is het met alles. — Het tweede, wat naar ons inzien ongerijmd is, is *de volstrekte willekeur van den magnetiseer-*

feerder over zijnen zieke. Volgens KLUGE zelven, kom de gevoelige ligchaamskring uit het ſtelſel der zenuwknoopen voort: bij den magnetiſeerder is dat ſtelſel, door d halve geleiding, afgeſloten van het herſengeſtel; bij hen heeft het daarenboven geen middelpunt, werkt niet met bewustzijn, kan dus ook de zenuwvloeiſtof niet, naar willekeur, naar buiten bepalen; kan dus ook onmogelijk door zijn' wil, en dan nog wel door zijn' wil alleen, op den gemagnetiſeerde werken: vooral is het al zeer vreemd, dat ſlechts de wil *ten goede* voor den zieke zoo veelvermogend is. — Ook kunnen wij *die zuivere zedelijkheid*, *dat hooggeſtemd geestelijk gevoel*, nog niet regt overeenbrengen met de overheerſching van het ſtelſel der zenuwknoopen, waarin men toch thans den oorſprong der zinnelijke hartstogten wederom meent gevonden te hebben. Het is ook ontegenſprekelijk, dat de hoogere geestvermogens des menſchen met de herſenen in naauwer verband ſtaan, dan met de zonnevlecht; en dus meer dan waarſchijnlijk, dat alles, wat de herſenen tot een ondergeſchikt *ganglion depotenſeert*, de zielsvermogens niet wel hooger op kan voeren. Dat de groote *mysticus* VAN HELMONT, die nu weer een eerſte Heilige der Geneeskundigen is geworden, eens, op het gebruik van *aconyt*, zijne ziel uit zijn hoofd naar de kropner maag verhuizen, en daar eene hoogere ſtemming voelde aannemen, is eene waarneming, die men HELMONTIUS vergeven mag en kan, omdat hij daar nu eenmaal den troon voor zijn *Archeus* gebouwd had, en zeker niets vuriger wenschte en zocht, dan die nieuwe *reſidentie* in *crediet* te brengen. Maar waartoe zal het nu dienen, dat men, in plaats van het onderzoek der natuur bij het heldere licht voort te ſtreven, op het midden van den dag droomen en gezigten te zien? — Wij hebben eindelijk nog eene vierde bedenking, betreffende *de werking op den afſtand*, als ſtrijdig met het ſtelſel zelf. Want, indien de geheele magnetiſche werking afhangt van den overgang der zenuwvloeiſtof van den eenen in den anderen, hoe is het dan mogelijk, dat de magnetiſeerder, door de enkele bepaling zijner gedachten en van

zij-

wil op zijnen zieke, hem in slaap en verder brengen
)aartoe moet de stof toch trekken van het eene eind
t andere, en dit door alle tusschenstoffen heen, zon-
h met iets te vereenigen; terwijl zij zulk eene ver-
neiging tot het evenwigt heeft, en zoo vele lig-
ı aantrekking op haar uitoefenen.
: *actio in distans*, deze werking op een' afstand,
k er alleen aan, om ons in de Natuurkunde alwetend
nagtig te maken. Maar zij strijdt tegen het gezond
henverstand, (ten minste zoolang het door geene
tische strijkingen *gedepotenseerd* is) en niet minder
ılle ervaring. Wat men daaromtrent verhaalt van *al-
:ken*, van *spinnekoppen* en van allerlei andere fijn ge-
:dieren en menschen, laat zich, vooral wanneer men
evoeligen ligchaamsdampkring (die zich echter geen
rd voeten in den omtrek uitstrekt) aanneemt, vrij ge-
lijk verklaren, zonder zulk eene heksenleer voor te

zien, dat het Magnetisme, zoo als KLUGE het
:lt en opheldert, niet vrij is van tegenstrijdigheden,
:t in elk onpartijdig oog verdacht moeten ma-
De tijd zal op dezen akker ook vrij wat te wieden
ı.
lertusschen zijn wij tot het praktisch gedeelte gena-
dat insgelijks in drie afdeelingen verdeeld is. In de-
worden drie vragen beantwoord: 1°. *Wie is geschikt
agnetiseerder?* 2°. *Hoedanig geschiedt de magneti-
handeling?* 3°. *In welke gevallen komt het Magne-
te stade?* In de opgave van het antwoord, hetwelk
ı gegeven wordt, zullen wij korter kunnen en moe-
n.
De magnetiseerder moet een sterk en gezond lig-
hebben, in den middelbaren leeftijd zijn; voorts,
theid van karakter, stoutmoedigheid, bedaardheid en
d van gemoed bezitten. Wie met eenige aandacht
:oretisch gedeelte las, zal den grond van deze regels
zien. Maar, wie de geschiedenis, vooral van het

vroegere Magnetisme, nagaat, zal de vraag niet kunnen onderdrukken, hoe dan MESMER en zijne medestanders met zulk een uitstekend gevolg kunnen gemagnetiseerd hebben? Doch het zij zoo; is het niet waar, het is ten minste goed, dat men het voor waarheid houde, het is ten minste een spoorslag ter deugd meer; want wie wil gaarne als een zwakkeling naar ziel en ligchaam bekend staan, als men met der tijd ook onder ons eens aan het magnetiseren gaat? Voor mij, ik geloof, dat de Duitsche goede trouw dit huismiddeltje bedacht hebbe, om den indruk voor te komen, dien de slechte naam, waarin bij velen het dierlijk Magnetismus staat, op verstandigen en gemoedelijken maken moet.

2°. Om de magnetische behandeling in alle hare omstandigheden te beschrijven, zouden wij KLUGE bijna geheel moeten afschrijven. Wij vergenoegen ons met eene korte opgave. De magnetische behandeling is *eenvoudig*, of *zamengesteld*. Bij de *eenvoudige* gebruikt de magnetiseerder niets dan zichzelven. Zij geschiedt of *zonder betasting*, door beademing, of door op den zieke te staroogen of sterk te denken; of wel *met betasting*. Van deze zijn er verscheidene soorten, waarvan eenige het magnetisch verband daarstellen en de magnetische verschijnselen te weeg brengen, andere hetzelve verbreken en de te hevige toevallen bedaren. Somtijds geschiedt de betasting over het geheele ligchaam, somtijds alleen op een bepaald deel; somtijds geschiedt zij met aanraking of althans op een' geringen afstand, somtijds is die afstand grooter. — Na de opgave dezer verschillende soorten, geeft KLUGE de manier op, om dezelve aan te wenden, het eigenaardige, dat elke soort heeft, de wijze om dezelve te verbinden, enz. Daarop volgen eenige regels, die men in acht moet nemen, en die vooral de welvoegelijkheid, het gemak van den zieke, den tijd, wanneer en hoe lang men magnetiseren moet, de kleeding, het dieet, de noodige voorzorg bij toevallen, enz. betreffen. — Hierop volgt eene beschrijving der *zamengestelde* behandeling; waarin vooreerst gesproken wordt over de versterkende middelen. Deze zijn of middellijke; b. v.

de

'ers, zijnde ijzeren of ſtalen ſtaven; het *iſolato-*
t volgens de wetten der electriciteit is zamenge-
waarop magnetiſeerder en zieke zich vrijſtellen
ne hen omringt; de *electriciteit*, welke in vele
het Magnetisme helpt; de *ſpiegel*, waardoor de
iſtof ſchijnt te worden teruggekaatst; en waartoe
ook de *muzijk* gebragt wordt, welke MESMER
el aanwendde, en waaromtrent KLUGE te regt
, dat men de keuze van *inſtrument* en ſtukken
aard der zieken en der ziekten wijzigen moet.
deling wordt verder zamengeſteld door gemag-
plaatsvervangers; b. v. het gemagnetiſeerd wa-
le zieke van gewoon water weet te onderſchei-
gemagnetiſeerd glas, dat hem in ſlaap brengt,
gheid van den magnetiſeerder; de gemagnetiſeer-
, waarvan MESMER veel gebruik maakte, be-
oofdzakelijk in eene kuip, waar om de zieken
die gevuld is met geſtampt glas en met eenige
rband ſtaande en met eene ijzeren ſtang vereenigd
ſchen; eindelijk de gemagnetiſeerde boom, dien
vandelaar van elken anderen onderſcheiden zal,
: wonderlijk vermogen verkrijgt, door langs zijne
zijnen ſtam, tot den wortel, in zekere rigting,
ijzeren ſtaaf te ſtrijken. Daarmede in verband
ondervindt de zieke de uitwerking van het Mag-

beſchrijving der magnetiſche behandeling ziet men
enen kant genoegzaam het verſchil van het Duit-
netisme met dat van MESMER; maar van den
ant ziet men toch ook, dat de verbeelding en
e geestvervoering, zoo wel bij den magnetiſeer-
len gemagnetiſeerde, noodzakelijke vereischten
welk men nimmer moet uit het oog verliezen in
eeling der waarnemingen, welke ons dienaan-
rden medegedeeld.
laatſte afdeeling handelt over de ziekten, waarin
t Magnetismus zijne weldadige uitwerkingen ge-

 toond

toond heeft, of waarin hetzelve van nut zijn kan. Dit is voornamelijk in zenuwziekten van een' slependen aard; maar ook in andere, die meer de vaten, klieren en ande re ingewanden aantasten. Ook maakt KLUGE opmerk- zaam op de werking, die hetzelve op schijndooden hebbe kan. Men moet evenwel hier vooral de waarneminge zelve bedaard en onbevooroordeeld lezen, eer men iet beslisse, waartoe wij in allen geval geenen grond vinden en waarom wij er ook niets van zeggen.

Ten slotte waarschuwt hij tegen het misbruik; wil, da het *volstrekt alleen als geneesmiddel*, met voorzigtigheid maar tevens met standvastigheid en vertrouwen, aange wend worde.

De bijvoegselen van den Vertaler zijn verre van onb langrijk te zijn. De twee eerste betreffen de letterku dige geschiedenis van dit middel. Het derde bevat eeni raadgevingen voor beginnende magnetiseerders, welke me rendeels eene uitbreiding zijn van de eigenschappen, KLUGE zelf in den magnetiseerder vordert. Het vie bevat eene zeer *noodige* waarschuwing, om niet te hoog denken van de slaapwandelaars en *Clairvoyans*, en deze vooral niet voor *geïnspireerde* wezens te houden. Het vijfd eindelijk, is een bevelschrift van den Koning van Pruisse aangaande de beoefening van het dierlijk Magnetismu welke alleen aan Geneesheeren, onder zekere bepalinge en onder de verpligting van hunne waarnemingen behoor bekend te maken, wordt toegestaan. Dit bevelschrift door den Chef der Politie, den Heer VON SCHUC MANN, geteekend, die, zoo als ons de *Letterbode* kor ling meldde, in een nader officieel berigt, juist niet z ten voordeele van hetzelve spreekt; blijkende het daaruit, ook te *Berlijn* de schoone sekse vatbaarder is voor l Magnetisme dan het mannelijk geslacht, en dat ook d hetzelve niet vrij is van die dweepachtig verfijnde zin lijkheid, welke al ligt, door wie weet welke halve gel ders, tot grove beestachtigheid overslaat.

De Vertaling is, over het geheel genomen, verstaanbaar; want, om goed te heeten, moet zij Hollandsch zijn, en dat is zij niet. *Gevoeltuig; bewaarde*, voor *bewaarheid; meerdere*; voor *verscheiden* of *veel; bemiddeld*, voor *te weeg gebragt; volgens*, voor *naar*, enz. enz. zijn toch misvattingen, die, vooral wanneer zij dikwijls komen, der duidelijkheid hinderen en den stijl ontsieren.

La Feuille des Gens du Monde, ou le Journal imaginaire, par Mme. DE GENLIS. Paris, chez *A. Eymery*. 1813. 8vo. pp. 338.

„Men veronderstelt, dat dit ingebeelde tijdschrift wekelijks zij uitgekomen, en dat men, aan het einde van het jaar, de blaadjes vereenigd hebbe, om er een boekdeel van te maken. Alles, inderdaad, is *ingebeeld* in dit voorgewende tijdschrift; de aanmerkingen treffen werken, die niet bestaan; de lofspraken en redetwisten hebben even weinig grond. De uittreksels van tooneelstukken, gedichten, romans en geschiedenissen, welke men er geeft, zijn enkel verdichtsels of ontwerpen van werken, waaronder jonge schrijvers misschien eenige nieuwe denkbeelden kunnen vinden. De belagchelijke aanhalingen, even als het overige verzonnen, zijn uit geen werk ontleend: in het kort, alles, in dit boekdeel, is louter ingebeeld (*). Men heeft gemeend, dat deze onderstelling van een vroeger uitgegeven tijdschrift eene treffende en oorspronkelijke inkleeding zou opleveren, en de natuur-„lijk-

„(*) Met uitzondering der aanhalingen van geschiedkundige „daadzaken, dergenen, welke uit de werken van beroemde, „niet meer bestaande, Schrijvers zijn getrokken, en der uit-„landsche boeken, welke men voornemens is te vertalen, eene „ingebeelde vertaling aankondigende.".

„ lijkſte gelegenheden zou aan de hand geven, om eene
„ groote verſcheidenheid van ſchrijfwijzen, van denkbeelden
„ en ſchilderingen ten toon te ſpreiden."

Bij dit gedeelte des voorberigts voegen wij, dat de vorm van elk afzonderlijk blad is in den ſmaak van wezenlijk beſtaande Franſche dag- of week-bladen; bevattende, over het geheel, de volgende rubrieken: Kunſten en ſchoone Kunſten; Letterkunde; Verhalen; Verſcheidenheden; Mengelingen; Poëzij; Schouwburgen; Raadſels; Charades; Logogriphen; nieuw uitgekomen Boeken.

Hetgeen de Schrijfſter van dezen vorm des werks zegt, als zeer geſchikt om velerlei gedachten, onder afwisſelende gedaante, in het midden te brengen, behoeft juist geene uitgebreide aanwijzing. Bij de beoordeeling b. v. kan men zoodanig werk opgeven, als men inderdaad wenſchelijk en, in zekeren zin, behoefte voor de letterkunde acht; en dit wenſchelijke, of deze behoefte, door de beoordeeling zelve in vollen dag ſtellen. Wijders kan men deze doen dienen, om de wijze te doen kennen, waarop *zoodanig* of eenig ander aangekondigd werk, naar des ſchrijvers oordeel, diende behandeld te worden. Of, omgekeerd, berispt men in een ingebeeld ſtuk al zulke fouten, hetzij van aanleg, hetzij van uitvoering, welke in der tijd eene zekere algemeenheid en beſmettelijkheid verkregen hebben.

Hetzelfde geldt van ſommige andere artikels, b. v. de Kunſten, de Schouwburgen, de nieuw uitgekomen Boeken, en ten deele Verſcheidenheden en Mengelingen; terwijl de rest van zelve blijkt, in een ingebeeld of een waar tijdſchrift, of ook niet *tijd*-ſchrift, al even gepastelijk hare plaats te vinden. Raadſels en Logogriphen, of Charades, zal men misſchien uitzonderen; doch, om de waarheid te zeggen, zoo kunnen wij ons toch bijna niet verbeelden, dat iemand zijn hoofd vermoeijen zal, om dergelijke kinderachtige beuzelingen bij aanhoudendheid te ontknoopen, in plaats van die ontknooping van het volgende blaadje zelf te wachten.

De vraag is intusſchen, hoe dit nieuwe ontwerp is uitge-

gevoerd. Welnu, in vele opzigten schijnt het ons toe eenige goedkeuring te verdienen. Er is wezenlijk van dezen inval soms zeer aardig partij getrokken; er komt veel waars, gepasts en goeds in voor, en — hetzij hier en daar bijzondere toespelingen te zoeken zijn, en misschien wel het geheele werk grootendeels als eene soort van *satire* op een of ander tijdschrift te beschouwen zij, of niet, — *wij* liepen geen gevaar van door hetzelve in het minste geërgerd te worden. — Een paar zwarigheden, daarentegen, brengt de aard der zaak zelve mede. De eene is, dat zulk eene verzameling van tijdschriften altijd minder aangenaam leest, dan wanneer dezelve afzonderlijk verschijnen; en dat inzonderheid dat telkens wederkomen van zulke liflafjes, als bovengenoemde raadsels enz., spoedig verveelt. De andere bestaat daarin, dat één mensch zich bezwaarlijk in zoo vele vormen giet, dat hij althans geene blijkbare overhelling tot eene bepaalde soort verraadt, en per slot het opgevatte plan slechts, om toch woord te houden, eenigzins blijft aankleven, terwijl voor het overige de schrijver zijnen natuurlijken aanleg en zijne doorgaande liefhebberij, zoo veel mogelijk, involgt.

Vooral dit laatste, dunkt ons, heeft hier plaats. Mevrouw DE GENLIS, in het vak der *Romans* inzonderheid beroemd, heeft ook dit werk, voor een zeer aanmerkelijk deel, aan Verhalen (*Contes et Nouvelles*) toegewijd. Hetgeen echter het ergste hierbij is, deze verhalen hebben ons, over het geheel, niet zeer gesmaakt. Het hoofddenkbeeld is, even als in dit werk zelf, dikwijls zeer gelukkig; maar met een gelukkig plan haar voordeel te doen, dit schijnt de Schrijfster niet zoo wél te verstaan. Eene zekere oorspronkelijkheid, eene rijke vinding, geleerdheid zelve, en dikwijls een schitterende stijl, worden, naar ons oordeel, door al te kunstig eene zamenstelling, al te veel wonderbaars, en daarbij vaak ledigheid aan opmerking en schildering van belangrijk hartsgevoel, niet zelden zeer ontluisterd. Het is waar, sommigen komen voor als eene soort van uittreksels, en er vallen zelfs kritikes op. Doch,

waarom hier opzettelijk fouten gemaakt? Ten einde te kunnen toonen, dat men dezelven kent? — Een meisje, dat, sedert haar tweede jaar onder monniken opgevoed, niet beter weet, of zij behoort mede tot de mannelijke kunne; dat vervolgens beschuldigd wordt, een ander meisje, waarmede zij eenige, hoogst onschuldige, gemeenzaamheid heeft gehad, te hebben bezwangerd; dat zich hiervan laat overtuigen, het kind tot zich neemt, en, bij latere ontdekking dat zij tot het andere geslacht behoort, en alzoo geen vader van haren kleinen lieveling kan zijn, zeer naïf vraagt: zou ik dan ook de moeder van het arme wicht wezen? — zulk een meisje, en zulk eene geschiedenis, is zeker ten uiterste nieuw en... mal! — Een Oostersch Alleenheerscher, wien, als het middel om zijne betreurde gade tot het leven terug te roepen, is opgegeven, drie volmaakt gelukkige, met hun lot vergenoegde menschen op te zoeken; die tot dat einde zijne uitgebreide staten doet doorsnuffelen, en de geheime geschiedenis der uitstekendste gelukskinderen hoort, om eindelijk wel te leur gesteld, maar door den tijd bedaard, en door de kennis van 's menschen gemeene lot vertroost te worden; — ook deze geeft de schets tot een zoo natuurlijk als belangrijk tafereel. En niet min behaagt, op het eerste aanzien, de keus van *Agläus*, door *Apollo* voor den gelukkigsten sterveling verklaard, tot den held van een' kleinen roman. Doch, wie zou bij allen eene opeenstapeling van tooverijen wachten, zoo verwonderlijk als ze immer verzonnen werden? en, buiten dit wonderbare, ja, veel goeds en stichtelijks, maar over het geheel toch weinig van hetgeen hij natuurlijk hoopte.

Wonderlijk hebben wij, bovendien, staan te kijken voor een paar Dichtstukjes, *Le Barde Moderne* en *La Novice Religieuse*, die *Romances* genoemd worden. Wij meenden, dat een Romance ten minste eene zekere geschiededenis, een of ander verhaal, moest behelzen; zoodat, al wilde men alle andere vereischten opgeven, dit in allen geval blijven moest. Hier, echter, wordt niets van dien

d gevonden; en het moet zeker de maat zijn, die
egden naam heeft doen verwerven. Nu, wij heb-
; ook wel eens verbeeld, dat er tot eene Ode,
Lierzang, meer vereischt werd; en toch schijnt
uik ons hier, mede, hoe langs zoo meer tegen te

eze aanmerkingen wenschen wij een paar staaltjes
volgen, die, meenen wij, zullen doen zien, dat
:en de genoemde ontwerpen, in de dadelijke uit-
toch ook nog al het een en ander gevonden
dat onzen lof verdient.

erste zij het begin eener beoordeeling.

*kunst van natuurlijk te zijn, dichtstuk in verzen
ngen*, enz.

rk gispt men den titel van dit dichtstuk; maar is
der dan die van *kunst van beminnen?* Dus hebben
tijd de schitterendste vernuften kunst willen te pas
, waar zij in het geheel niet vereischt wordt, en zelfs
zou. In de zeventiende eeuw gaf de Heer DE
ene verhandeling *over de vriendschap*, bestaande
manier om te leeren zich wel ten aanzien zijner
te gedragen. Zoo het hart ons niet alles zegt,
te dezen opzigte te doen hebbe, zullen de beste
gen niets baten. Ook zeide Mevrouw DE SE-
ten aanzien dezer verhandeling: *ik houde niet van
de vriendschap*. Hoe zeer had zij regt! en welke
elijke verbindtenis zou zich kunnen gronden op
boek, op voorgeschreven wetten, over welke een
van geregeld onderwijs) te houden ware? Deze
en zucht, om alles tot eene kunst te maken,
andige en geestige dingen doen zeggen, maar zij
de middelen opleveren, om de natuurlijke gevoe-
of zelfs bevalligheid, te vergoeden."

dere is eene leenspreuk *over de liefde en vriend-*
ontleend uit een gedicht in proza) welke, na de
eid enz. der eerste, en den stillen zegen der

laatste, op soortgelijke wijze, te hebben voorgesteld, dus voortgaat:

„ De Liefde bezoekt somtijds deze doorluchtige schuilplaats (den tempel der Vriendschap); vóór zich in dezelve te begeven, legt hij zijn' blinddoek, zijnen moorddadigen boog en pijlkoker af; hij behoudt slechts zijne wieken, van welke hij zich nooit kan ontdoen, maar heeft van de kindschheid niets meer over, behalve de vrolijkheid, bevalligheid, onschuld en opregtheid. De teedere Vriendschap ontvangt hem zonder mistrouwen: zij herkent hem niet, of ten minste zij wil in hem niets anders zien dan een kind vol aanvalligheden. Die God, de woelingen van zijn hof, de omwentelingen in zijn gebied en zijne overwinningen zelve moede, rust zachtelijk op den boezem der Vriendschap; hij wordt daar tessens bedaarder en gevoeliger; daar is het, dat hij de list, de kunstenarij en de beleedigende verdenkingen afzweert; hij ontvangt van de Vriendschap alle edelmoedige deugden; hij geeft haar in ruiling eene behagelijkheid, welke zij zonder hem niet zou kunnen bezitten, en die haar teederder en duurzamer maakt. Wanneer dan de Liefde, door eene gelukkige gril, de zaligheid van twee stervelingen wil zeker stellen, zoo neemt hij de Vriendschap mede: de Godin gaat hem voor, leidt hem; de onzigtbare Liefde volgt schrede voor schrede; zij doorloopen de aarde, reizende zonder op... baren, want de Liefde heeft niet meer zijn gewoon volg, de uitgelatenheid, de luidruchtige spelen, de wreede minnenijd; hij is vergezeld van de beminnelijke schaamte, van de voorzigtigheid, van de kieschheid, van de onbeschrijfelijke sympathie, altijd geheimenis-vol en gesluijerd; zij is het, die, zonder bemerkt te worden, boeit door eene onbekende aantrekkelijkheid, vasthoudt door banden, even bedekt als zij zelve, en die, zonder te verlichten, ons met meer gewisheid aanblazende dan de rede zelve ons immer zou kunnen geleiden, de keuze van ons hart voor altijd bepaalt. Zoo, gedurende hunne gelukkige vereeniging, de Liefde en de Vriendschap twee deugdzame

en

en gevoelige wezens ontmoeten, dan verbinden zij ze door eene even hechte als vaste keten, wier gewigt men nooit gevoelt, en te wier aanzien men trotsch is haar te dragen: want, wel verre van de schandmerken eener verachtelijke slavernij na te laten, vereert zij de genen, die haar behouden; men verwisselt deze eerbiedwaardige banden met de eigenschappen en de achtbaarste zinnebeelden der deugd. Ondertusschen ontvliedt de vlugtige Liefde met den tijd; maar niet door eene snelle en overhaaste vlugt; hij wijkt langzaamlijk, met zoo vele zachtheid en zoo kiesche verschooning, dat men zijn vertrek en zijne afwezigheid ter naauwer nood bemerkt; naarmate hij zich verwijdert, weet de getrouwe Vriendschap, te oplettender en teederder wordende, zijne verleidelijke trekken, zijne bevalligheid, zijne taal aan te nemen; zij vervult zijne plaats, en dit tot aan het graf."

De Driften. In zes Zangen. Door HENDRIK HARMEN KLIJN. *In den Haag, bij* J. Allart. 1812. *In gr. 8vo. f* 3-:-:

De mensch is het verhevenst onderwerp van beschouwing voor den mensch. Hij is niet alleen het onderzoek van den wijsgeer waardig, maar ook een belangrijk en verheven voorwerp voor de bespiegelingen des dichters. Is dit waar ten aanzien van den geheelen mensch, het is niet minder waar opzigtelijk *zijne bijzondere* geestkrachten. Het gemoed trekt inzonderheid onze aandacht tot zich. Dáár ontstaan en vormen zich die onverklaarbare eigenschappen, waardoor het zinnelijke en bovenzinnelijke zich in den mensch als vereenigt, *de driften.* Van deze zijde is de mensch nog nooit opzettelijk geschilderd. Dank verdient derhalve de Heer KLIJN, dat hij daaraan zijn voortreffelijk dichtvermogen hebbe toegewijd; lof en eere voor de uitmuntende uitvoering van een onderwerp, dat door ieder, die over het wezen van den mensch ernstig heeft nagedacht, niet slechts als verheven en belangrijk, maar tevens als ten hoogste moeijelijk zal worden aangemerkt. De Heer KLIJN gevoelde zelf regt levendig al het gewigt van zijne onderneming.

ming. Hij is echter (en met regt) overtuigd, dat men van den dichter niet verwachten zal, hetgeen den wijsgeer, bij het scherpzinnigst onderzoek, onmogelijk blijft. Dáár toch, waar *deze*, steeds naar eenheid van doel en middel zoekende, niets dan onzekerheden en raadselen aantreft, en, tot dus verre, geene volledige *theorie* van het menschelijk gemoed heeft kunnen daarstellen, zal men van *genen* niet meer vorderen, dan dat hij de ontdekkingen in het gebied der menschelijke kennis opneme, krachtig voorstelle, en in de schitterende beelden der poëzij op het treffendst afteekene. „ Het schilderen van de Driften, (zegt de Hr. KLIJN) in zoo verre zij zich aan ons onderzoek in haren oorsprong en verband openbaren. De verhevene stemming, welke zij geven aan den ganschen, gevoelenden en handelenden mensch. De verschrikkelijke laagte, waartoe hij, door hare woede, zinken kan; en de verhevenste middelen, waardoor hij dit woeden kan overwinnen, en zijne driften ondergeschikt doen zijn aan zijnen pligt, en dienstbaar aan zijne bestemming. Zie daar, hetgeen ik mij, bij het zamenstellen van de volgende zangen, voorstelde." Onze Lezers zullen, naar wij vertrouwen, reeds het belangrijke van dit dichtstuk gevoelen. Wij zullen trachten, hen met den inhoud en de bijzondere deelen van het zelve, voor zoo verre een beknopt verslag van een wijsgeerig en uitgebreid dichtwerk daartoe geschikt is, nader bekend te maken.

Het dichtstuk prijst zich, naar ons inzien, allervoordeeligst aan door eenheid van plan en onderwerp, door verscheidenheid en fraaije schikking der deelen, en door den wijsgeerigen gang en de voortreffelijke houding van het geheel. Het is in zes zangen verdeeld. In den eersten zang bepaalt de Dichter het onderwerp. Wij hebben dezen zang met het hoogste genoegen gelezen. De stof is hier bijzonder rijk, en het kwam er vooral op aan, om niet te veel te zeggen, om niet te uitgebreid te worden. De schets der werking van de spieren, zenuwen en het bloed is, naar ons gevoelen, uitgevoerd op eene wijze, die ons al dadelijk den echten dichter en de voortreffelijkheid zijner edele kunst, waardoor hij alles korter en krachtiger uitdrukt dan zulks in proza mogelijk is, kennen doet. De aanroeping aan de Dichtkunst is regt dichterlijk. De daarop volgende voorstelling van het gemoed is bijzonder fraai. De beschrijving van de eigenliefde en de zucht naar geluk is stout en

kra

chtig, en het slot, of de overgang tot den tweeden zang, verenen met onderscheiding vermeld te worden.

In den tweeden zang poogt de Hr. KLIJN het gemoed te ontwikkelen, en het ontstaan, de strekking, het verband en de werking der driften voor te stellen. Dit onderwerp (men gevoelt dit terstond) is ten hoogste moeijelijk, en inderdaad te uitgebreid voor eenen enkelen zang. Men zal hier dus weinig meer dan eene bloote schets verwachten. Schoon wij op het geheel van dezen zang wel eenige bedenkingen zouden kunnen maken, en het ons toeschijnt, dat de Dichter over het moeijelijke van zijne taak wat te veel spreekt en zich te lang met voorbereidingen bezig houdt, worden wij echter door de schoonheden van *detail*, die men in dezen zang in overvloed aantreft, al spoedig bevredigd. De aanroeping aan de wijsgeerte, van wier invloed de Dichter zingt;

„Uw fakkel schijnt nog zacht, waar ons 't heelal verlaat,
En 's menschen geest alleen door 't geen hij denkt bestaat;
De Dichtkunst juicht verrukt bij uwe onwrikbre strekking,
Zij baadt zich, bij haar vlugt, in 't licht van uwe ontdekking," enz.

is hier zeer gepast. Meer tot zijn onderwerp overgaande, vindt de Heer KLIJN in de *eigenliefde* en de *zucht naar geluk* de twee hoofdkrachten, die het gemoed verbinden. De hierop volgende schets van het gemoed, van het ontstaan, den invloed en de uitwerkselen des gevoels van lust en onlust is voortreffelijk. Inzonderheid beviel ons de schildering van het ontstaan van den eersten wensch en van de driften door de ineenvloeijing van het geestelijke en dierlijke in den mensch. De beschrijving van de enkel *zinnelijk* werkende driften — de drift naar het leven, naar voortplanting van de soort en naar genot — is kort, schier al te kort. Dan, de mensch wordt niet enkel zinnelijk bewogen. De Dichter beschrijft nu de *drift naar vrijheid*, en stelt dezelve in hare weldadige werking voor. De *allegorische* voorstelling van de *drift naar eer* is, over het geheel genomen, meesterlijk. Wij kunnen ons niet weêrhouden dezelve over te nemen.

Gelijk Aurora, op haar' purpren kar gestegen,
Ter oosterkimme rijst, omhuld met licht en zegen,
En de uren, die zij in haar schitrend snoer deed slaan,
Ter rustloos voeren langs de onmeetbre hemelbaan;

Zoo

Zoo ſtijgt de ontwakende Eer, van eedlen gloed aan 't branden,
Ten elpen wagen op; — met onverbreekbre banden
Heeft zij de ſterkte en moed in haar gareel geſnoerd;
Zij wordt, als in triomf, door haar langs de aard' gevoerd:
Bij 't ſchittrend licht, blinkt Junoos gordel om haar leden:
Zij dartlen om haar heen — de lieve aanvalligheden;
't Ontvlamd Genie, het ſchoone en losſe kleed ontplooid,
Zweeft vóór haar, 't ſchittrend hoofd met groenend loof getooid;
De kunſten dalen neêr, zij, arm in arm geſtrengeld,
Beſtrooijen met gebloemt', op 't ſchoonst dooréén gemengeld,
Haar blinkend (*), door het koeltje op 't zachtst bewogen, vaan,
En bieden, knielend, haar d'onwelkbren lauwer aan.

Maar hoe, wat woeste ſchok geeft me aan mij zelven weder?
't Betoovrend beeld verdwijnt, een zwarte nacht ſtort neder:
Ach! door het wrevlig lot in hare vaart geſtuit,
Valt aan de ontvlammende Eer een ſiddrende aard' ten buit;
't Is nu geen ſchoone maagd, ter elpen kar geſtegen,
Voor wier betoovrend oog de vuigſte driften zwegen;
Neen, 't is een Furie, 't hoofd met ſlangenteelt omgord,
Wier beet het doodlijkst gif in bloed en aadren ſtort;
De grond krimpt (†) voor haar' voet; van blinde woede dronken,
Schiet haar verwoestend oog een' vloed van helſche vonken:
Haar ſlaf roert de aarde naauw, of 's afgronds jammerkuil
Braakt monſters, haar ten dienst, uit zijn' ontzetbren muil;
De Nijd, met holle kaak en ingegroefde wangen,
Gereed om de onſchuld in zijn doodlijk koord te prangen,
De Laster, grijnzende uit zijne ondoorzigtbre wolk,
De Haat, gewapend met zijn' nimmer feilbren dolk,
De Wraakzucht, die ſteeds jaagt om 't ſchrikbaarst doel te treffen,
En op 't gepleegd geweld zich zinloos durft verheffen,
De Tweedragt, langs wier borst een zwarte bloedſtroom ſchiet,
De Krijg, die haar den krans, met bloed bezoedeld, biedt,
't Waart

(*) *Vaan* is vrouwelijk. Liever dus: *Haar blinkende en door 't koeltje op 't zachtst bewogen vaan.*

(†) Hier en elders hebben wij de ſpelling en interpunctie van den Dichter verbeterd.

'T Waart alles om haar heen, gewapend tot verdelgen,
Gereed, om, op haar' wenk, wat ademt in te zwelgen;
Wat ijsselijk gezigt! zij zwaait haar' vuigen staf,
En de eertijds bloeijende aarde is 't schrikbeeld van het graf;
Zij grijnst, en lacht, en juicht, ja durft dien bloedstroom drinken:
Terug! ... val, zwart gordijn! zoo kan de menschheid zinken!"

Nu worden de driften beschouwd, in zoo verre zij in verband staan met de rede. Zij is de verhevene, die de driften bedwingt, matigt en regelt, doch niet uitroeit. Na eene korte uitweiding over de, door KLIJN verworpen, leer der stoffelijkheid van den geest, bezingt de Dichter de zucht naar het onbegrensde in den mensch, die niet zelden de drift ontvlamt en den wellust doet ontstaan. Keurig is de beschrijving van deszelfs zegenende en verwoestende kracht, en inzonderheid van het oordeel, dat den woesten lust breidelt. De *episode* van *Pandora*, om 's menschen wankelbaarheid te schilderen, is wel uitgevoerd. De toepassing op het onderwerp beviel ons. Keurig ook kwam ons voor de poëtische wending, die dezen moeijelijken zang besluit.

Thans wordt de stof meer geschikt voor eene dichterlijke behandeling. *De invloed der driften op de menschelijke beschaving* — dit is het hoofdonderwerp van den derden zang. Het begin is fraai bewerkt. 's Menschen volmaakbaarheid wordt geschetst. Men dwaalt, als men bloot op zijn zinnelijk bestaan let. Treffend is de beschrijving van den mensch, slechts als verschijnsel beschouwd:

„ Wat ziet hij van den mensch, die slechts 't verschijnsel ziet?
Een leven kort en zwak, bedorven door verdriet;
Een smachten naar genot, bij de eeuwige herhaling;
Als jongling sterk en stout, — maar worstlend met de dwaling;
Als man ten top van heil, daar 't bloed van wellust bruist,
Maar ach! den vink gelijk, die in het meerriet huist,
Den zwakken halm beklimt, en, op zijn' top gezeten,
Zich zelv' met d'Adelaar, — zijn halm met d'eik durft meten,
Dáár vol gerustheid zingt, tot dat een enkle wind
Den riethalm knakt en hem met al zijn heil verslindt."

[Hoe fraai dit beeld, op zich zelve, ook zijn moge, schijnt ons

ons echter de teekening van het flot niet volkomen waar te zijn. Wordt dan de vink door den wind, die den riethalm knakt, *verflonden?*] De Dichter gaat, verder, over, om het zinnelijk en geestelijk beftaan van den mensch in verband te befchouwen. Hij vindt in de driften eene bron van befchaving. De gelijkenis van de parel, zoo uitmuntend volgehouden als gelukkig overgebragt, komt ons bijzonder fraai voor. Even fraai, en belangrijker, is de fchets van de eerfte werking der driften op de ontwikkeling van 's menfchen geestkrachten. Het doet ons leed, dat ons beftek zoo beperkt is. Wij kunnen daarom weinig meer doen, dan hetgene ons, onder zoo veel voortreffelijks, meest behaagd heeft, enkel aan te ftippen. Daaronder behooren de *epifode*, ter fchildering van de moederlijke liefde, en de befchrijving van den invloed of de werking der driften op het ontftaan der kunften, en op de maatfchappelijke betrekkingen, wenfchen en pligten van den mensch. De fraaije vergelijking *van de, niet door de rede beftuurde, driften bij den vergiftigen eik* verdient met onderfcheiding vermeld te worden.

De vierde zang, waarin de weldadige invloed der driften op het genot des levens en op de onderfcheidene betrekkingen van den mensch gefchilderd wordt, is voortreffelijk. Het onderwerp is rijk, en men kan niet verwachten, dat alles even breedfprakig behandeld worde. De fchildering is hier zacht en *bevallig*; het gevoel van den Dichter fpreekt *hier luide*, maar hartelijk en roerend. De toon is *hier* zoet en wegflepend. Men leze de fchets van de vreugd en het genot, van de verfchillende wijzigingen der driften bij den man en de vrouw, van de liefde, en vooral van de huwelijksliefde, en men zal, zonder twijfel, in onze verrukking deelen. De *epifode*, hier ingelascht, fchijnt ons echter veel te uitgebreid, en niet in genoegzaam verband met het onderwerp te ftaan. De fchildering van de werking der driften op het genoegen in de levensftanden is gelukkig uitgevallen, vooral ten aanzien van den jongeling en den grijsaard; terwijl ons het tafereel van de driften, als verbindende den zinnelijken en geestelijken mensch, met de uitweiding nopens den berggordel, die zich om onzen aardbol flingert, bij uitnemendheid keurig is voorgekomen.

De worfteling der losgelaten driften en hartstogten — ziet daar hetgeen in den vijfden zang behandeld wordt — een onder-

derwerp, dat voorzeker niet minder rijk, niet minder geschikt is voor dichterlijke schildering dan hetgeen den Dichter in den vorigen zang bezig hield, hoe zeer ook die schildering hier niet zoo bekoorlijk en aangenaam moge zijn. De schets van 's menschen verhevenheid is hier zeer gelukkig, en doet voor den overgang tot het volgende eene heerlijke werking. De uitweiding over de eenzaamheid is regt dichterlijk. De vergelijking van 's menschen grootheid met den *Chimborasso* is treffend. Het komt ons echter voor, dat de Dichter hier in den tweeden persoon had behooren te spreken: *Daar staat* GIJ enz. De *episode* (op bladz. 153) beviel ons, als zoodanig, niet. Nadat de Heer KLIJN de rampzalige gevolgen der ontboeide driften, in het bijzonder van de drift der liefde en de zucht naar genot en geluk, in krachtige verzen had geschilderd, komt hij niet ongepast op de weelde, die hij mede dichterlijk beschrijft, en vlecht er eensklaps eene *episode* in, ter bevestiging van de stelling, *dat de onschuldigste driften de bron van onheil kunnen worden.* Wij zijn van meening, dat dit onderwerp niet zoo opzettelijk in dezen zang had behooren behandeld te worden. Het tafereel van de verschrikkelijke gevolgen der driften — wat is het anders, dan het bewijs voor deze stelling? daar toch iedere drift, op zichzelve, niet slechts onschuldig, maar, door de rede behoorlijk bestuurd, heilzaam is. Dit was reeds geschetst. Daarenboven zoude men, na het voorafgaande, iets anders verwacht hebben dan de *episode* ons schenkt; iets, waardoor, bij het ontstaan van onheil uit eene, op zichzelve, onschuldige drift, de schuld van den mensch, die door die drift in het onheil gestort wordt, meer ware uitgekomen. De rampspoed, aan deze echtgenooten bejegend, is niet het gevolg van den ontboeiden lust, niet de worsteling eenes hartstogts, maar een toeval, blootelijk het gevolg eener *onvoorzigtigheid.* Op deze *episode* past, naar ons inzien, niet, dan ten hoogste gedrongen, de *applicatie*, die de Dichter er van maakt:

„ Zoo scheurt de ontboeide lust ons in zijn worsteling mede;
Ontrukt het zwak gemoed genot en hoop en vrede;
De mensch, bedwelmd, verblind, schept zich het schriklijkst lot,
Ontwaakt, — beseft zijn wee, — en vloekt zich zelv' en God."

Overigens is de *epiſode* fiks bewerkt; ſchoon het ongeluk hier te veel in bijzonderheden vermeld wordt. Ook de toon *des verhaals* beviel ons niet. Men zoude kunnen vragen: hoe de Dichter alles zoo naauwkeurig weet? Een enkel *mij dunkt* zoude deze bedenking dadelijk wegnemen. De beſchrijving van de koking der vuurſtof in de ingewanden der aarde van *Peru* is zeer ſchoon; hoewel ons de overbrenging van dit beeld op de koking der drift in het menſchelijk hart niet zeer gelukkig voorkomt. Men oordeele!

„ Wanneer op Perus grond, in 's aardrijks ingewanden,
De onzigtbre vuurſtof loeit en ſchriklijk dreigt te ontbranden,
Dan golft als 't woelend meer de diepgeſchokte grond;
De ontzetbre noodkreet giert Hambatoos vlakten rond;
't Heeft alles hier den dood of 't ijslijkst lot te duchten,
En ſiddrend poogt wat leeft het dreigend leed te ontvlugten;
Maar als dat gloeijend vuur, met gloeijend vuur gevoed,
Door de eeuwen opgehoopt, in 't hart der aarde woedt,
Dan barst het loeijend los uit de opgeſparde kolken;
Wee! wee dan Perus grond! wee! wee zijn veege volken!
't Wordt al verſcheurd, vernield, tot nietig ſtof vertreên;
De worſtelende grond barst krakende van één:
't Gebergte ſchudt, woelt, zinkt, verdwijnt, verheft zich weder
Of ſtort, als 't zwakſte riet, in d'open afgrond neder:
Een tastbre nacht dekt de aard', — het graf ontſluit zijn' ſchoot;
Wie vlugt, — vlugt, hoe hij ſnelt, in de armen van den dood.
'k Hoor nog in Limaas wal de weelde jublend zwelgen, —
Een polsſlag — de aarde ſcheurt — 'k zie ſtad en volk verdelgen;
De dood waart grijnzend rond en maait zijne offers af;
't Is al verwoesting, puin, bedwelming, wanhoop, graf."

Wij ſchromen niet, dit tafereel *meesterlijk* te noemen. Jammer, nogtans, is het, dat er eenige feilen in zijn, die de Dichter, bij eene aandachtige beſchaving, zelf zoude hebben opgemerkt, en gemakkelijk had kunnen wegnemen. Zoo ſchijnt het ons toe, dat het woord *grond* in zoo weinig regels te dikwijls voorkomt; dat in den tweeden en vijfden regel de *t t* eene hardheid in de uitſpraak veroorzaken; dat, in den elfden regel, de uitdrukking *vertreên* niet gepast is gebezigd, en dat de dertiende regel te overladen en onwelluidend is. Zoude de-

zel-

zelve niet vloeijender en krachtiger tevens zijn, wanneer hij dus ware gesteld:

'T Gebergte schudt; het woelt, het zinkt — verheft zich weder?

Soortgelijke aanmerkingen, vooral met betrekking tot het werktuigelijke der verzen, zouden op meerder plaatsen van dit lichtwerk kunnen gemaakt worden; doch wij zullen daarover, en flotte, nog een enkel woord zeggen. Voor het overige schijnt het ons toe, dat de vijfde zang, over het geheel genomen, waarlijk voortreffelijk is. De verschrikkelijke uitwerkselen der woedende hartstogten in den wellust, in den dorst naar rijkdommen, in de zucht naar het spel, in de twist- en wraakzucht, en de ijselijke toestand van den gedurig door driften en hartstogten geslingerden, zichzelven vervloekenden, op den laagsten trap gezonkenen mensch worden hier met een stout en krachtig penseel en schoone, levendige verwen, in gepaste en treffende beelden, geschilderd.

Deed het akelig tafereel van de uitwerkselen der losgelaten driften, in dezen zang opgehangen, ons den moed ontzinken; wierden wij, bij de beschouwing van het edelste voorwerp der zigtbare schepping, door eene zekere huivering aangedaan en met afschrik vervuld, en riepen wij, aan het einde van dezen zang, met onzen Dichter uit:

„ Wie gruwt niet, als, door 't woên van d'onbetembren wensch,
De mensch, ondanks zich zelv', terug deinst voor den mensch!" —

bij den aanvang van den laatsten zang gevoelden wij ons liefderijk opgebeurd en weldadiglijk getroost door de zachte uitboezemingen van onzen gevoeligen Zanger. Reeds de aanhef bragt ons in eene andere stemming, en het was ons behoefte, voor ons vermoeid en dwalend oog een rustpunt te vinden, waarop wij met welgevallen konden staren:

„ ô Zaligend geloof! onwankelbaar vertrouwen!
Op u durft ons gemoed gerust zijn uitzigt bouwen;
Gij biedt het smachtend hart uw' zuivren laafdronk aan;
Het kan, door u gesterkt, weêr zacht — weêr hopend slaan."

Hier worden ons de middelen aangewezen, om de driften aan

 den

den pligt te onderwerpen en bevorderlijk te doen zijn aan onze bestemming. Deze laatste zang is vertroostend, opbeurend, bemoedigend; hij geeft aan het geheel eene *praktikale* en godsdienstige strekking, en laat bij den Lezer eenen zachten en weldadigen indruk na. De middelen, ter besturing en regeling van de driften, vindt de Heer KLIJN in het gevoel, in de rede, en in den godsdienst. Het gevoel schenkt den mensch de middelen ter zelfbeheersching, in gedurige werkzaamheid, in het genot van de vrije natuur, en in het landleven; in de beoefening der kunsten, in het huisselijk geluk, en in eene welgeregelde opvoeding. Overgang tot de rede. Zij treedt ten voorschijn, als het gevoel door de verbeelding wordt weggesleept; zij vormt het geweten. Overgang tot den godsdienst. De mensch is niet, wat hij zijn kan. Hij poogt... maar het hart bedriegt en vermeestert den wil. Schildering van zijne zwakheid. Het is de godsdienst, die hem ondersteunt, hem de verhevenste uitzigten opent, hem nieuwen moed en nieuwe krachten schenkt. Dit alles is treffend, hartelijk en roerend voorgesteld. Bij uitstek keurig is de schildering van de verbeelding; bevallig en treffend, die van het landleven. Het bevreemdt ons, dat de Dichter, bij de vermelding van den invloed der kunsten op de besturing der driften, niet van de schilderkunst, nog meer, dat hij niet van de goddelijke poëzij gewaagt. Hij bepaalt zich hier alleen tot de muzijk. Hetgeen hij hiervan zingt, is fraai. Inzonderheid bekoorde ons de ongezochte en hartelijke lofspraak, die hij zijner eenige dochter toezwaait. Ter eere van het lieve meisje, en ter eere van den minnenden vader en echtgenoot tevens, vinde zij ook hier eene plaats.

„ Ja, lievling van mijn hart! ô wellust van mijn leven!
Gij eenig huwlijkspand, het ouderhart gegeven!
ô Nennij! als ook gij met kracht de toonen drukt;
Als uw bezielend spel ons wegsleept en verrukt;
Als door uw hand, die zweeft in 't toetsen der klavieren,
Het jeugdig vlug gevoel zich zelve leert bestieren;
Als reeds uw hart de kracht van Haydns vlugt beseft;
Als uw geschokt gevoel van hem één denkbeeld treft;
Dan wenscht, dan kent ons hart geene andre vreugd op aarde,
En dit zoo kort bestaan ontvangt een dubble waarde.

ô Gij,

Ô Gij, die met mij 't woên van 's levens ſtormen tart!
Kom, *dierbre* gade, kom, zink aan mijn dankbaar hart!
'k Ben vader!... dat gevoel, die wellust van het leven,
Ben 'k, dierbre, aan u [Ben ik aan u] verpligt — heeft mij uw
  trouw gegeven.
Hoe loutert zich 't genot, wat wordt het knellendst leed,
Als ik aan uwe zij' het grillig lot vergeet!
Als liefde en deugd en trouw om onze ſponde waken,
En wij het huislijk heil in al zijn volheid ſmaken!"

Dit heil wordt verder bezongen met het warme gevoel van eenen man, die zelf dien onwaardeerbaren zegen in ruime mate geniet. De kracht der rede in het gemoed wordt met ſtoutheid en in geſpierde verzen geſchetst. Voortreffelijk zijn hier de zangen, aan den godsdienst toegewijd; en de aanroeping aan de Dichtkunst kwam ons, te dezer plaatſe, bijzonder fraai voor. De wijze, waarop voorts de godsdienst in zijne weldadige werking en heilige ſtrekking bezongen wordt, bewijst de hooge zalving van onzen gevoeligen Dichter. Uit zoo veel voortreffelijks nemen wij nog deze regels over:

„Neen, wijt den godsdienst niet wat de aarde eens heeft geleden!
Slechts om zijn nietig kleed was 't dat de volken ſtreden:
Hij, vlekloos als de ſtroom, die van den bergtop ſchiet,
Blijft rein, ofſchoon hij ſoms langs drabbige oevers vliet;
Het weggeſcheurde ſlijk bezoedle vrij zijn water,
Hij kabbelt rustloos voort met ongeſtoord geklater,
Doch werpt, in val bij val, wat hem zijne *oevers gaf,* (*)
Met al 't verachtlijk ſlijk, van de effen golfjes af.
Die godsdienst blijft alleen en edel en verheven,
Die op de deugd zich grondt en naar de deugd blijft ſtreven,
Die in geen zinlijk ſpel zijn waarde en kracht verliest,
Maar zich de rede en 't hart ten vasten rijkstroon kiest.

Beminlijk Christendom! hoe hoog rijst hier uw waarde!
Gij zijt het morgenrood, het licht, de zon der aarde!
Hij zinkt, de zwakke mensch, op 't diepst ontadeld, neêr:
Gij geeft hem aan de deugd en zijn beſtemming weêr.
. . . .

Waar

(*) *Oevers* ſtaat hier in het *meervoud.* Liever: *'t geen 't oevergras hem gaf.*

Waar alles ons met kracht naar 't heiligst wit doet ftreven,
Dáár zinkt de kracht der drift, dáár wordt de mensch verheven;
Geen fel, bedwelmend licht fpreidt hier zijn gloed ten toon,
Het zedig Christendom blinkt door 't eenvoudig fchoon.
Wat denkbeeld! welk een doel! — heel de aarde te verbinden,
Door liefde en hart en geest het heilge te doen vinden;
Den flagboom weggefcheurd, die volk van volken fcheidt;
D'onwrikbren troon gefticht der reinfte zeedlijkheid." enz.

Na deze, reeds te uitgebreide, aankondiging van een dichtftuk, dat naast de *Hollandfche Natie* van wijlen den Heer HELMERS eene plaats verdient, fchiet er weinig ruimte over voor eenige aanmerkingen, die wij voornemens waren aan het oordeel van den Dichter KLIJN te onderwerpen. Wij zullen ons dus flechts tot eenige weinigen bepalen.

Bij de beoördeeling van het dichtftuk *De Starrekunde*, in het jaar 1809 door den Heer KLIJN in het licht gegeven, hebben wij den Dichter reeds opmerkzaam gemaakt op onderfcheidene feilen, in dat ftuk voorkomende, en die feilen toen met den vinger aangewezen (*). Uit de vergelijking van dien vroegeren arbeid met dit ftuk mogen wij het befluit opmaken, *dat onze*, bevorens gemaakte, aanmerkingen den Dichter niet geheel ongegrond zijn voorgekomen. Het valt, althans, in het oog, dat de Heer KLIJN een aantal kleine gebreken, te voren door ons gegispt, thans heeft vermijd, en wij hebben de aanzienlijke vorderingen, die de Dichter federt de uitgave van het dichtftuk, *De Starrekunde*, in het werktuigelijke der poëzij gemaakt heeft, met het hoogfte genoegen opgemerkt. Thans hebben wij *flechts hier en daar* op gebreken of onnaauwkeurigheden geftooten, waarvan reeds eenigen uit de aangehaalde proeven aan den Dichter zijn bekend geworden. De *verfificatie* van den Heer KLIJN is aanmerkelijk verbeterd, fchoon dezelve nog niet overal even zuiver is. Wij zullen dit door eenige voorbeelden ftaven.

(Bladz. 1.) „ Geen noord, waar niet trots 't ijs, de lente vreugd verfpreidde."

(Bladz. 50.) „ En doet door langs dien weg haar doel meer te volmaken."

Hoe

(*) Zie *Algem. Vad. Letteroef.* voor 1810, No. V.

Hoe hard zijn niet de woorden: *waar niet trots 't ijs* — en hoe ſtroef klinkt niet de laatſte regel, door de menigvuldige woorden van ééne lettergreep! Hierop hebben wij den Heer KLIJN te voren ook reeds opmerkzaam gemaakt. Hetzelfde gebrek treffen wij mede in de volgende regels aan; wordende in den eerſten ook nog tegen de *quantiteit* gezondigd:

(Bl. 55.) „ En nu door dijk en dam het meer vorm*t t*ot een vliet."

(Bl. 134.) „ Gij doet van verr' hem 't beeld van 't geen hij hoopt aanſchouwen."

(Bl. 41.) „ Voor ons, daar ge ons doet zien wat hem nog worstlen doet."

Dat het niet keurig is, om twee *t t* op elkander te laten volgen, hebben wij te voren ook reeds aangemerkt. De Heer KLIJN heeft zulks in dit dichtſtuk wel eenigermate, doch niet genoegzaam vermijd, zoo als uit de reeds aangehaalde regels en uit den volgenden blijkbaar is:

(Bl. 72.) „ Is '*t t*asten naar uw goed" enz.

De navolgende regels zijn ons mede voorgekomen niet zeer vloeijend te zijn:

(Bl. 72.) „ Verhoogt uw zinkend vocht ſlechts d'uitgeſmachten dorst?"

(Bl. 119.) „ De zachte vrouwe-hand veegt vaak ons 't angstzweet af."

(Bl. 153.) „ Pligt, eer, deugd, onſchuld, trouw, 't vlugt alles voor uw ſchreên."

(Bl. 74.) „ Op 's levens woeste zee, *door nacht en ſtorm, naar ſtrand.*"

(Bl. 85.) „ Zich vruchtloos ſtrekte, *naar* wat *dáár* onmooglijk blijft."

(Bl. 78.) „ Eens in zijn bruiſend bloed *weêrſtandloos* ingegrift."

Overigens zijn ons de volgende plaatſen zwak voorgekomen:

(Bl. 59.) „ Maar als hij 't rustloos hart van blinden lust *doet ſmachten*,
Den mensch naar 't hoogst genot met dolle drift *doet trachten*."

(Bl. 84.) „ En ſtrekt zich onbeperkt, naar ruimer veld, *naar beter*."

(Bl. 57.) „ Zijn, door uw kracht getemd, die *banden wier verbinden*"

Maar dan, dan was de mensch onpeilbaar diep

Het volgende, *curſijf* gedrukte, ſchijnt ons zelfs eeni
te zijn;

(Bl. 141.) „ Van waar, ô zangſter, thans dat wild gevoel
Wat weemoed grijpt u aan? *wat ſchrik ſtaat u on*

(Bl. 173.) „ En met der volken rust en heil *was 't afg*

De volgende regels betuigen wij niet te verſtaan:

„ Welks onuitdoofbre gloed, met *zulk* een volheid gl
Die langzaam, maar gewis, door allen weêrſtand boort

De feilen tegen den klemtoon hebben ons hier *en d*
derd. Daaronder behooren: lemmet, Tarpejiſche enz.
van *buigen* op *juichen* is niet keurig. *Zelſ-kennis*
fraai. Enkele taalfouten ontſieren het werk, als *po*
polsſlag; *Lathona* voor *Latona*; *krimt* voor *krimp*
(in den zin van voortbrengen) voor *ſchiep*; *trekte*
Het werkwoord *ontluiken* werd wel bij de ouden ook
vloeijend gebruikt; doch dit is te zeer in onbruik ge
dat het aan te raden zoude zijn, om met onzen Dicht
vermogen, *ontluikte* drift, enz. voor *ontloken* te ſchri
denkbeeld: *gedoemd om nimmer verzadigd te worden*
Dichter uit door den regel:

„ Gedoemd, als Tantalus, tot eindloos *onverzaden.*"

Wij meenèn, dat het woord *brandmerken* flechts gebruikt wordt in den zin, om iets fchandelijks of verachtelijks uit te drukken, en dat men derhalve niet zegt: *de vreugd — het heil — het genoegen ſtaan op het gelaat gebrandmerkt.*

Eindelijk kunnen wij niet voorbij, onze verwondering aan den dag te leggen over de verkeerde plaatfing der *fcheidteekens.* Het is flechts eene kleinigheid, doch in dit werk een zoo doorgaand gebrek, dat het dichtſtuk er wezenlijk door ontfierd wordt. Indien wij alle de plaatfen, die hierdoor duister en fomwijlen zelfs onverſtaanbaar zijn, wilden opgeven, zouden wij geheele bladzijden moeten volfchrijven. De volgende regels mogen ſtrekken ter bevestiging van onze aanmerking:

„ Een zeepbel (,) in wier nat, de gloed van *Iris* fpeelt."
„ Zij ketent in haar vlugt, die verst gefcheiden krachten."
„ 't Wordt alles met de drift, onzigtbaar zaamgeweven."
„ De weg van 't rein gevoel, naar 't zeedlijk fchoon is kort."
„ Als reeds zijn zinkend hoofd, naar d'open grafkuil helt."
„ Het zacht verwarmend vuur, der reine drift te ontdekken."
„ Maar zoekt dien wellust, thans (,) die 't hart onkwetsbaar drenkt."
„ De Berggeest (,) die voor 't oord een' digten nevel *trekte*,
En met zijn breede vlugt, de donkre groef bedekte (,)
Verdween; ge aanfchouwt den fchat, het fchaars te vinden goud,
Het digt omhuld gemoed, werd voor uw oog ontvouwd." enz. enz.

Het lust ons niet, meer af te fchrijven. Mogt het aangehaalde dienen, om den voortreffelijken Dichter op deze ligte vlekken, voor het vervolg, oplettend te maken!

Amalia Horst, of het geheim om gelukkig te zijn. Naar het Hoogduitsch van AUGUST LAFONTAINE. *Met Platen. Te Amſterdam, bij* H. Gartman. *In gr. 8vo. Iſte Deel,* 207; *IIde Deel,* 207 *Bl. f* 4-:-:

Onze beoordeeling van dezen Roman zal niet uitvoerig zijn, daar het werk zeker reeds in veler handen is. *Amalia Horst* is een dier gefchriften, dat in vinding en vernuft, in aangenaam

onderhoud, treffende, roerende tooneelen, de taal van den hartstogt en van het hart, en het opwekken en ſtevigen van gevoel voor pligt en edelmoedige handelwijze, met gelijkſoortige werken van dezen zelfden rijkbegaafden Schrijver kan wedijveren, en zich van een gunſtig onthaal bij de liefhebbers van zoodanige liefdesgeſchiedenisſen en verdichte verhalen mag verzekeren. Eerst laat komt de heldin der geſchiedenis te voorſchijn. Een Zonderling, door zijne echtgenoote trouweloos bedrogen, ſloot zich met zijne eenige dochter op, in de meest ongenaakbare eenzaamheid; hij bewaarde haar zorgvuldig voor iedere kennis met de andere ſekſe, en leerde haar, van jongs af aan, den man, dien zij eenmaal hebben zou, als Heer en Meester beſchouwen en eerbiedigen. Hij had de zonderlinge gril, dat zijn aanſtaande ſchoonzoon de bruid niet eenmaal zien zou, vóór de volkomene voltrekking van het huwelijk. Zijne keuze viel op zekeren VAN HORST, hem in perſoon wel onbekend, maar de zoon van eenen ouden vriend. Deze vriend neemt den voorſlag aan; doch de zoon, wiens hart reeds elders geplaatst was, vindt gelukkig eenen vriend, die wel niet VAN HORST, maar toch ook HORST heette, het onzigtbare meisje trouwt, en haar na den *bruiloftsnacht* een engel vindt in ſchoonheid, beſchaving en onſchuld. Met haar had de vader eenige andere jonge meisjes bij zich doen opvoeden, in dezelfde afgezonderdheid; deze moest ophouden na dit huwelijk, en nu is het trouwen *aan de orde* van den dag. Ook VAN HORST geraakt in het bezit zijner beminde, maar niet gemakkelijk, en nog bij wijze van misverſtand. Onder de ſtraks gemelde jonge meisjes bleef er eene ongehuwd; deze verliefde op HORST, en hield zich door hem, in een ongelukkig oogenblik, bezwangerd. Zij ontwijkt de familie, en wordt de moeder van AMALIA, welke, te vondeling gelegd, juist evenwel volgens haar plan, door eenen braven Predikant wordt aangenomen, in wiens gezin de moeder zelve zich als kostgangſter weet in te dringen, en, geacht en bemind, de leermeesteres en opvoedſter wordt van haar eigen kind. Zij houdt zich daar zeer onbekend en ontwijkt iederen omgang; echter won zij het hart en de liefde van een uitmuntend man, dien zij nooit met kennis zag, maar wiens herhaald aanzoek zij afſlaat. Na den dood des Predikers weet deze, als taalmeester, den toegang tot haar huis te verkrijgen, voorts hare vriend-

vriendschap en achting, eindelijk hare liefde, gelijk zijn geliefde zoon, eigenlijk de jonge HORST, het hart harer dochter. De kieschheid, echter, noopt haar, haren toestand, en dat zij moeder is, te ontdekken, vóór zij toestemt in haar huwelijk: dit echter is geen beletsel bij den edeldenkenden man; maar groot is de opschudding, toen zich de jonge HORST met zijnen waren naam ontdekken moet; AMALIA is zijne zuster; een eeuwige hinderpaal voor zijn geluk. Dan, op het punt, dat hij zich, op aandrang zijner beminde, in het huwelijk verbinden zal, komt gelukkig de oude HORST; eerst geeft dit schrik en verwarring, maar weldra komt het uit, niet HORST, maar de tegenwoordige echtgenoot van hare moeder, was vader van AMALIA geworden in het bovengemeld ongelukkig oogenblik. Eene ontknooping, die den Lezer zeer verrast, ten zij hij door de vroegere lezing van eenen anderen Roman van LAFONTAINE, (*Het gemaskerd Bal*, zoo wij ons wel herinneren) gelijk bij ons het geval was, op soortgelijke ontknooping was voorbereid. Het meisje, dat de jonge HORST nu zoo stond te trouwen, en dat HORST voor VAN HORST genomen had, komt er nu ook nog wel af; en wij feliciteren met dit gelukkig avontuur ook die gelieven hartelijk.

De Roman, geheel in LAFONTAINE's bekenden trant, is vol gelukkig gekozene, onderhoudende tooneeltjes, met de hoofdgeschiedenis in verband, waarvan wij het volgende, de aanneming van AMALIA door den Predikant en zijne vrouw, dat wij zeer naïf en regt karakteristiek vinden, ter proeve kiezen:

„ De Predikant EULE naderde zijne vrouw, die in een hoek zat te weenen. Lieve vrouw — zoo begon hij op eenen aandoenlijken toon — mijne lieve HENRIETTE, kunt gij niet ophouden te weenen? Gij zult mij het hart verscheuren! Was dan uwe dochter voor u alles? Ben ik, de bedroefde vader, voor u niets? Om Gods wil! De zon is nog niet op, en reeds begint gij weder te treuren.

„ Niets! niets! riep de vrouw, nog droeviger weenende: de gansche wereld is voor mij niets. Ik wil niets meer hooren; ik wil niet getroost worden. Ach, mijn eenig kind, mijne dochter, mijne AMALIA! gij zijt gestorven! gij, gestorven! God is niet barmhartig.

„ Gij

„ Gij lastert, vrouw, gij lastert God. Hij is barmhartig. Ween tranen van berouw, opdat hij u vergeve.

„ Wreede man! zoude ik niet weenen over mijn eenig kind? niet wanhopen, wanneer de Heere zijn aangezigt van mij afwendt? En dat heeft Hij gedaan. Ik zal het aangezigt des Heeren niet meer aanschouwen. Neen, mij is geene genade ten deele gevallen, alleen droefheid en lijden.

„ Deze woorden troffen den Predikant EULE. Hij zag, dat hij zijne vrouw harder aan moest tasten. Hij wierp zijnen nachtjapon af, en trok zijnen zwarten rok aan. Hij hing zijne bef voor, en zijnen mantel om den rug, en zette zijne paruik op.

„ Nu trad hij twee schreden terug. Troostelooze vrouw! riep hij: hoor nu de stem van eenen dienaar des Heeren, dewijl gij op de stem van uwen man geen acht geeft.

„ De vrouw werd nu aandachtig. Zij zag haren man in geestelijk gewaad. Dit maakte eenen sterken indruk op haar troosteloos hart. Zij vouwde de handen te zamen, en rigtte zich op, om aandachtig te hooren.

„ O het hart van haren man was zelf verscheurd door den dood van zijne dochter. Hij had even in *Seneka de Consolatione* gelezen. Dit had hem niet getroost, maar het had hem opgewonden, en aangemoedigd om als een man de smart te dragen. Hij nam het boek weder op, en zoodra hij Seneka opsloeg, zag hem de vrouw stilzwijgend aan, zoo groot was de achting, die zij het ambt van haren man toedroeg.

„ Waarom weent gij? — zoo begon hij: — Is niet alles vergankelijk? wat kan de sterfelijke mensch voortbrengen, dat onsterfelijk zij? De zeven wonderen der wereld, en alles wat de trots der toekomstige eeuwen nog zal kunnen voortbrengen, zal eenmaal met den grond gelijk zijn. Zelfs deze wereld, die alles wat goddelijk en wat menschelijk is omvat, zal vergaan. Ga nu, en treur over het gemis eens enkelen wezens! *Kartago*, *Numantia* en *Corinthus* zijn gevallen, met alle derzelver inwoners. Betreur nu den dood van uwe eenige dochter! Wie is trotsch, uitsporig, onregtvaardig genoeg, om te willen, dat alleen hij en de zijnen bevrijd zullen blijven van eene verordening, waaraan de gansche natuur onderworpen is? Wien baten uwe tranen, troostelooze vrouw? U zelve niet; uw' man niet, integendeel zij verscheuren zijn hart, dat reeds diep gewond is; uwer gestorvene AMALIA ook niet. Konde zij uit

haar

haar graf tot u fpreken, zij zoude zeggen: moeder, houd op te weenen. Bemin mijnen vader des te meer. Zij zoude u, met haar bleek gelaat, met het verdonkerde uitgebluschte oog, met de fprakelooze lippen....

„ Hier fmolt het hart des goeden Predikants weg in tranen, in troostelooze tranen. Hij kon geen woord meer uitbrengen. Maar hij had de bedoelde werking op zijne vrouw gedaan. Dat ftond daar in een boek gefchreven, hetgeen hare overledene dochter tot haar zeide: bemin mijn' vader des te meer! De vrouw was in het geheel niet gewoon aan iets te twijfelen, dat haar man haar voorlas, of in mantel en bef voorzeide; zij had niet de minfte gedachte om te onderzoeken, hoe dat daar in het boek kwam, neen! zij ftond op, omhelsde haren man, en zeide: wij zullen malkander des te meer beminnen, lieve man! getrouwer, teederder dan ooit. O vergeef mij flechts mijne troostelooze tranen!

„ Deze verandering, die de vrucht van zijne voorlezing was, deze teedere liefde van zijne vrouw deed hem nog gevoeliger aan. Hij begon jammerlijk te weenen. Hij was nu troosteloozer dan zijne vrouw. De fmart vervulde geheel zijne ziel. Hij liet de armen krachteloos langs zijne zijden vallen. HENRIETTE, riep hij al fnikkende, vergeef het mij!

„ In één oogenblik was de troostelooze moeder, bij het zien van de fmart haars mans, weder de trouwhartige gade geworden. Zij vatte hem in hare armen, zij troostte hem, niet met den ondergang van de zeven wonderen of van *Kartago*, van welke zij niets wist, maar met de woorden: ik heb u toch, lieve man! gij hebt mij nog, en den barmhartigen God in den hemel. Wees bedaard, mijn goede man! wees bedaard! Ik zal niet meer weenen. Zie! ik lach u reeds toe. — En dewijl dit niet hielp, tastte zij hem ook fterker aan, gelijk hij te voren gedaan had.

„ Lieve man, zeide zij, in uw priesters gewaad. Er ftaat immers in den Bijbel gefchreven: een Priester des Heeren zal niet treuren, maar den Heere lofzingen.

„ Nu bezon zich de dienaar des Heeren. Zijne vrouw bragt hem den Bijbel. Droog uwe tranen af, mijn lieve man! Gij wijst uwe biechtkinderen bij iedere fmart naar dit boek, en gij — zoudet troosteloos willen blijven?

„ Dit

- gedachten van hare

Zij drukte hare smart diep in haar eigen
haren man: wat gij mij daar voorgelezen i
getroost; daarom wilde ik u verzoeken om
te lezen. De man zette zich neder, sloeg
der op, en las met eene heldere stem voor
een woord er bij tot verklaring. Onder
voor: gelijk een Veldheer, bij eene ramp
gevoelt, voor zijn leger een helder gelaat
krijgsknechten aan te moedigen; zoo doe gi

„ Ja, lieve man, zeide de heldhaftige vr
de doen! -- Ach, zij verwierp den schoone
voorlang gedaan te hebben, hetgeen Se
de. Hij ging voort met hardop te lezen.
hoorde niet meer met aandacht. Zij luister
van verscheidene stemmen door elkander, d
steeds luidruchtiger werd.

„ Zij stond op, ging zacht voor het ven
eenen hoop van menschen voor hare deur.
venster, en terstond verwijderden zich de
deur, maakten eenen grooten halven kring,
Predikants vrouw.

„ Wat brengt u hier zoo vroeg, kinderen?
wezen met uitgestrekte handen naar de huis
oogenblik, zeide de vrouw, en zij ging
haalde den grendel open, en zag op den dre
je een slapend kind liggen, dat, naar het sc
was.

„ Hij had zijnen knecht vooruit laten rijden, en was bij het kind gebleven. Daarop kwam eene vrouw, die gras haalde. Vervolgens kwamen meer anderen. Zij beschouwden dien wonder, en gaven zich alle moeite om te raden, wie het kind daar konde gelegd hebben. Te gelijker tijd lieten de vrouwen alle de meisjes van het dorp en van de nabuurschap, die eenigzins berucht waren, de monstering doorgaan. Reeds waren er drie genoemd, die men der Predikants vrouw ook noemde:

„ De Predikants vrouw schudde het hoofd; de luren waren voor eene boerenmeid te fijn. Zij nam het mandje met het kind op. De Predikant EULE haalde er een briefje uit, en las: *Gij hebt eene dochter verloren. God schenkt u eene andere dochter in de plaats.*

„ Dat las hij tweemalen, en zag telkens zijne vrouw aan; maar zijne vrouw hield het oog op den grond gevestigd.

„ Hij las de woorden voor de derdemaal, en besloot met de vraag: wat zegt gij, vrouw?

„ God heeft ons dat kind niet gegeven. Ik weet niet, vader — Het kan wel een kind van fatsoenlijke lieden zijn — maar —

„ De zoon zal niet de zonde des vaders dragen! riep de Predikant met eene heldere stem. Gij hebt het kind opgenomen, moeder! Als gij het hart hadt van het weer neder te leggen, dan zoude ik en gij, lieve vrouw, nooit met een gerust gemoed over dezen drempel treden kunnen. Wij hebben ons kind verloren. God, de barmhartige, zendt er ons een in de plaats.

„ Ach, ik zoude het kind gaarne houden, als maar niet — denk toch maar —

„ De zoon zal niet de zonde des vaders dragen! riep de Predikant met nog meer klem.

„ Neen, dat zal hij niet! riep nu met tranen de brave vrouw, en drukte den eersten kus op den mond des kinds; en gij, kleine, zult met blijdschap over onzen drempel treden." enz.

Maar, wat is nu *het geheim om gelukkig te zijn?* Is het zoo eene afgezonderde opvoeding van de sekse, als waarmede het boek begint? — of is het huisselijke liefde? of een gedrag uit en naar de edelmoedigste beginselen? — Wij zeggen „ *non liquet*" wat hier des Schrijvers meening is.

Kort-

Kort-Begrip der voor ieder noodzakelijke kennisse van de Belastingen op de gebouwde en ongebouwde Eigendommen, het Personeel, Mobilair en de Patenten. Alsmede van de redenen en wijze van beklag over dezelve Belastingen, en der verzoeken tot ontlasting, vermindering, kwijtschelding en matiging. Opgesteld door eenen Contrôleur dezer Belastingen. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1812. *In gr. 8vo. f*:-5-8

Dit stukje behelst onderscheidene nuttige onderrigtingen, voornamelijk opzigtelijk het beklag over den aanslag in — en de betaling en invordering van — de *directe* Belastingen; en schoon het wel geene de minste *authenticiteit* heeft, en men nergens de bronnen, waaruit in dezen geput is, vindt aangehaald, is er echter geene reden, om aan de echtheid van het onderrigt en de naauwkeurigheid van den Schrijver te twijfelen. Het zoude naar vitterij zweemen, in een werkje van dezen aard, aanmerkingen op taal, spelling en *interpunctie* te maken; doch men kan van elken *Aucteur*, die in het openbaar ten voorschijn treedt, met regt vorderen, dat hij in deze dingen *ten minste* in zoo verre bedreven zij, dat hij zich overal duidelijk en verstaanbaar kan uitdrukken, — hetwelk met dezen Kort-begrip-Schrijver niet altijd het geval is.

Leesboek voor Kinderen, door K. P. MORITZ. *Naar den tweeden Druk uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, bij* J. Groenewolt. 1813. *In kl. 8vo. 56 Bl. f*:-4-:

Dit Leesboekje voor Kinderen is deels *theoretisch*, deels *praktisch*. Het eerste moet de aandacht vestigen op het onderscheid tusschen *waarheid* en *bedrog*, en tusschen *waarheid* en *verdichting*; het andere bewijzen, dat *orde* en *werkzaamheid* de eenige weg is tot gelukzaligheid. — Het boekje heeft dus eene dubbele strekking, waaraan het zeer wel beantwoordt. Of het echter voor kleinen, „ die pas hun ABC boek uit hebben," wel genoegzaam bevattelijk te maken zij, moge de ondervinding leeren. Veel hangt hier zeker van ouder of meester af.

BEOORDEELING.

Disſertatio Philologico-Exegetica de verbi σώζειν et affinium diverſis ſignificationibus in N. T. Quam, Præſide L. SURINGAR, *Theol. Doct. ejusdemque et Hiſtoriæ Eccl. in Gymnaſio Lingenſi Prof. primario*, ad publicam disceptationem proponit E. A. J. TAMLING, *Rev. Min. Cand.*, in d. 6 Nov. 1812. Daventriæ apud *J. H. de Lange.*

De voortreffelijke Lingenſche Profesſor, L. SURINGAR, gevormd in de ſchool van den Leidſchen Hoogleeraar VAN VOORST, brengt andermaal eenen zijner bij uitnemendheid lofwaardige leerlingen te voorſchijn, die in dit, openlijk, onder voorzitting van zijnen Leermeester, verdedigd, ſtrijdſchrift eene roemwaardige proeve van welbeſteden tijd, en meer dan gewone ervarenheid in de ware Bijbeluitlegging, aan den dag legt.

Vooraf gaan algemeene aanmerkingen over het groot nut van zoodanige navorſching en opheldering der bijzondere beteekenisſen van dikwijls in het N. Verbond voorkomende, en niet zelden verkeerd uitgelegde, woorden en ſpreekwijzen: waartoe ook deze proeve, over de verſchillende beteekenisſen van het woord σώζειν en de aanverwante woorden in het N. V., eene belangrijke bijdrage bevat.

De Verhandeling zelve is verdeeld in drie Hoofdſtukken. In het *eerſte Hoofdſtuk* wordt de oorſprong en oorſpronkelijke beteekenis van het Griekſche werkwoord nagespoord, en daaruit de verſchillende beteekenisſen, ook van de aanverwante woorden, op het voetſpoor der grootſte Taalkenners, met ſchrander oordeel afgeleid.

In het *tweede* wordt gehandeld over het gebruik dezer woorden, om *ligchamelijke behoudenis*, *verlosſing uit* *doods-*

doodsgevaar, *van de doodstraf* en *vreeze des dood.* *ziekten* en *andere ligchamelijke onheilen* aan te (Hiertoe brengt de Schrijver Matth. XXIV: 22. Hand. Hebr. VI: 9. V: 7. 1 Pet. III: 20. IV: 18. Matth 25. 1 Cor. III: 15. en vele andere, meestal, zoo 't on: komt, rigtig uitgelegde plaatsen.

Alleruitvoerigst is het *derde Hoofdstuk*, waarin he gewoon gebruik dezer woorden, van *geestelijke behou* en wel bijzonder van de verlossing en zaligheid, die v Jezus Christus verschuldigd zijn, wordt in overwegi nomen. Vooraf wordt, op goeden grond, aange dat men daarbij niet alleen aan de zaligheid van het mend leven, maar aan al het wijduitgestrekte heil te hebbe, 't welk door Jezus Christus is verworven, niet zelden deze en gene bijzonderheden, die er toe ren, of alleenlijk of voornamelijk bedoeld zijn. D Griekfche werkwoord zelf zal nu eens bepaaldelijk sing van de zonden en derzelver rampzalige gevolg dus vergeving der zonden, bevrijding van de verdiend aangeduid zijn, b. v. Matth. I: 21. Luc. XIX: *10. Jo* 17. XII: 47. Jac. IV: 12. Hand. IV: 12. Rom. 10. Hebr. VII: 25, dan weder teregtbrenging va verkeerde denk- en levenswijze, b. v. Joh. V: 34. Lu 12. Hand. II: 40, 47. Rom. XI: 14, 26. IX: 27. I: 18. 2 Cor. II: 15. 2 Tim. I: 9. 1 Tim. II: 4. en Ook wel, meer algemeen, de geheele omvang van d lukstaat der Christenen, in het tegenwoordige leven, 1 Tim. II: 15. Rom. VIII: 24. Somtijds alleen de heid van den toekomstigen staat, 2 Tim. IV: 18. malen al het heil, dat Jezus heeft te wege gebragt voor dit, als voor het toekomende leven, b. v. Marc 16. Matth. X: 22. Hand. XI: 14. XV: 1. XVI: 31. I: 15. IV: 16. Jac. I: 21. II: 14. Op soortgelijke worden de verschillende beteekenissen van de zelfst naamwoorden, doorgaans *zaligheid*, *verlossing*, *be nis*, en *zaligmaker*, *behouder* overgezet, met veel heid gerangschikt.

De jeugdige Schrijver, denkelijk hier en daar door zijnen waardigen Leermeester voorgelicht, geeft allerwegen de duidelijkste blijken van grondige taalkennis en regte begrippen van de beste regels der oordeel- en uitlegkunde. Over de verschillende lezingen (Matth. XVIII: 11. Luc. IX: 56. Hand. XIII: 23) wordt verstandig geoordeeld, en, bij de nasporing van den regten zin van zoo vele plaatsen van het N. Verbond, die hier moesten in aanmerking komen, de alleen ware en gegronde wijze van uitlegging dezer Schriften, met bedachtzame oplettendheid, gevolgd, en aan vele plaatsen helder licht bijgezet. Nieuwe verklaringen hebben wij *wel*, in deze Verhandeling, niet aangetroffen; maar 't gaf den Schrijver ook verdiensten genoeg, ook bij moeijelijke plaatsen, doorgaans de beste uitlegging gekozen te hebben. En dezen lof geven wij hem van heeler harte, als bij 2 Cor. VII: 10. Rom. XIII: 11. 1 Tim. II: 15, waar de gedachten der voornaamste Uitleggers zoo verre uiteenloopen. Hier en daar echter is, naar ons inzien, de regte Grammatische zin niet gelukkig getroffen, en sommige plaatsen zijn dan ook niet gerangschikt, waar ze eigenlijk behooren. De meest gewone beteekenis van het Grieksche werkwoord, en het heerschend denkbeeld, 't welk ook bij de aanverwante woorden doorgaans ten gronde ligt, is *zalig maken*, in den uitgestrektsten zin. En deze algemeene beteekenis, die op den geheelen geluksstaat der Christenen betrekking heeft, zouden wij ook liever Luc. XIX: 10. Joh. *III*: 17. XII: 47. Jac. IV: 12. aangenomen gezien hebben. Veel natuurlijker is dan ook, 1 Cor. I: 18. (vergel. met vs. 21.) en 2 Cor. II: 15, de tegenstelling tusschen de genen, *die behouden worden*, en *die verloren gaan*. Welligt zou ook dit algemeene denkbeeld op 1 Cor. XV: 2. Eph. II: 8. 1 Tim. II: 4 en Tit. III: 5 beter toegepast geweest zijn.

Wij wenschen den Heer SURINGAR meer zulke bekwame leerlingen en in alle deelen van zijnen werkkring meer en meer aanmoediging, en ook dezen zijnen achtingwaardigen kweekeling eenen goeden en welverdienden opgang.

Iets over zijne Leerredenen en zijne vorming tot Prediker; in Brieven aan eenen Vriend, door Dr. FRANS VOLKMAR REINHARD, *Opper-Hofprediker en eerste Kerkraad van den Koning van Saxen. Naar de tweede uitgave uit het Hoogduitsch vertaald, door* G. L. F. CRAMER VON BAUMGARTEN, *Predikant te Middelbert. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1812. *In gr. 8vo.* 199 *Bl. f* 1-10-:

Het zal, hopen wij, onzen Lezeren nog niet vergeten zijn, met hoe vele uitvoerigheid, belangstelling en lof wij deze *Geständnisse* van REINHARD, in de oorspronkelijke Hoogduitsche taal, hebben aangekondigd. Wij hebben, dien ten gevolge, van deze vertaling weinig te zeggen, dan dat wij ons over derzelver verschijning hartelijk verheugen. Zij is naauwkeurig en ook zuiver genoeg, om de verschooning voor ettelijke Duitsche woordvoegingen, welke de vervaardiger, op grond zijner vorige standplaatse in Oostvriesland, vraagt, met een goed geweten te kunnen laten volgen. De kundige, ijverige man heeft, bovendien, het werkje vermeerderd met eenige gepaste aanmerkingen. In dezelven geschiedt nu en dan melding, en wordt zelfs eenig gebruik gemaakt, van die *Brieven van* TZSCHIRNER, welke wij, als een gevolg van en toevoegsel op het werkje van REINHARD, mede met lof hebben vermeld. Inderdaad, het zou ons aangenaam zijn geweest, zoo van hetzelve nog meer partij voor onze Landgenooten getrokken, ja dat hetzelve mede ware overgebragt geworden. Het fragment over de nieuwere Philosophie, onlangs door ons Mengelwerk opgenomen, moge doen oordeelen van het belang eener zoodanige vertaling; welk belang onze aankondiging tevens staaft, en die ook in de opgemelde aanmerkingen van den Eerw. VON BAUMGARTEN bevestiging vindt. De laatste, echter, bestrijdt hem daar, waar bij

hij REINHARD's redenering op het ftuk zijner regtzinnigheid, en vooral ten aanzien der uitfpraak, dat men of de Rede of de Openbaring tot éénige gids moet kiezen, niet wil laten gelden. Ongelukkig hadden wij eene andere partij gekozen, aleer zelfs TZSCHIRNER door ons gelezen was. Welnu, wij moeten bekennen, dat onze Landsman zijnen Aucteur op eene waardige wijze handhaaft. n het afgetrokkene befchouwd, is er tegen de rigtigheid jner befluiten niets fchijnbaars in te brengen. Doch, hoe ele afgetrokkene redeneringen deugen *in concreto* niet; orden door de ondervinding omverre geworpen! Veronderftel, dat de uiterfte menfchelijke fchranderheid *a prio-i* de hoedanigheden had opgegeven, die eene Openbaring l, en die zij niet moest hebben. Waarlijk, onze diepe n redelijke eerbied voor den Bijbel belet niet, dat wij reezen, flechts hier en daar zou hij aan het opgehangen deaal voldoen, meermalen daarmede lijnregt ftrijden. En oo is het niet enkel met Gods woord, zoo is het met ijne fchepping, met zijne voorzienigheid, even zeer; ja, zoo is het met alles bijna. Wij blijven, derhalve, bij ons gevoelen, dat men over dat fcheiden of vereenigen van Rede en Openbaring in het onderzoek van den Godsdienst niet veel praten en twisten moest. Gelooft flechts, gelooft waarachtig en onwrikbaar aan goddelijke Openbaring, en het overige zal zich van zelve den weg wijzen. De vraag ware, ja, nog wel hooger op te halen; men zou over den aard en de uitgebreidheid der ingeving van den H. Geest enz enz. kunnen gaan haarkloven. En wij willen dan ook niet ontkennen, dat de flotfom dezer onderzoekingen op eene meer of min geftrenge fchriftverklaring veel invloeds zou kunnen uitoefenen. Maar dit is, in allen geval, hier de vraag eigenlijk niet En ware zij t ook, dan zou het toch al weer op gelooven, op ist, vurig en werkzaam gelooven, meest aankomen, ten nde niet op den dwaalweg te geraken. Al die gemeenplaatfen, al die, vaak gewaagde, ftellingen van beroemde mannen, al die, veelal meer vernuftige dan ware, redenerin-

ningen op punten, zoo als b. v. de letterlijke ingeving, zullen dikwijls door de traagheid en het belang maar al t gereedelijk omhelsd en gevolgd worden. De Openbaring toch moge voor sommiger stouten, vruchtbaren en teugelloozen geest een lastige sluitboom zijn; de Rede is voor anderen, die met wartaal en dweeperij uit te kramen de menigte gaarne boeijen, geene minder lastige zedemeesteres. Doch, waartoe meer?

Wij prijzen het aangekondigde werkje elken beoefenaar en liefhebber van de Evangelie-prediking, en wat daar bij en toe behoort, van ganscher harte aan.

Iets nopens den Brief aan een Vriend, betrekkelijk he godsdienstig vieren van Leydens ramp, en de A kingen op denzelven. Door E. A. BORGER. *In Haag*, *bij* J. Allart. 1813. *In gr.* 8*vo.* 54 *Bl. f* : - 11

Bij het verschijnen van den *Brief*, die daarna tot *merkingen* en nu tot dit *Iets* aanleiding gaf, hebben mishagen in den lossen en spotachtigen toon betuigd; wijl wij, voor het overige, ons gevoelen over den ken inhoud wenschten voor ons te houden, tot de, reeds aangekondigde, *Aanmerkingen* mede zouden zijn het licht verschenen. Dit gebeurd zijnde, hebben wij van de laatsten het onze gezegd, en ons, ten aanzien zaak zelve, veeleer voor den briefschrijver, dan voor zijn berisper verklaard. Het kan ons niet dan aangenaam zen, *en* in dit laatste opzigt, *en* met betrekking tot de gepastheid van den door den briefschrijver gebezigden toon, als ook van de voornaamste en grondigste bedenkingen op zijne partij, met eenen man als BORGER van gelijk gevoelen te zijn. Dit, intusschen, belet niet, dat wij, met hetgeen wij thans te zeggen hebben, eenigzins verlegen

zijn

tijn; en — wij willen het maar openhartig betuigen — wel te wenschen, dat *of* de geheele twist niet begonnen, *of* althans de jeugdige en verdienstelijke Hoogleeraar niet gedrongen geworden ware, zich openlijk met deze zaak te bemoeijen. Het stuk, met zijnen naam in het licht gegeven, strekt zijner bekwaamheid niet tot oneere. In tegendeel, eenige kleine en wat zeldzaam klinkende eigendommelijkheden uitgezonderd, komt ons de stijl zeer goed voor; de behandeling van het geheel en de bijzondere wendingen getuigen van eene groote mate schranderheid en vernuft; en zelfs aan kleine staaltjes van geleerdheid mangelt het niet. Doch, de zaak heeft eene andere zijde. De omstandigheid zelve, in welke zich BORGER bevindt, of althans gemeend heeft te bevinden, is moeijelijk, — vies, zouden wij haast zeggen. En ons gevoel, door de verwachting gespannen, wat BORGER van de zaak zeggen zou, door de wijze getroffen, volgens welke hij den opgemelden Brief noch voor den zijnen erkent, noch als zoodanig regtstreeks verloochent, en ingenomen met veel waars en goeds, door hem tegen het verwijt van *profanéring* in het midden gebragt; ons gevoel was toch, bij slot, een onvoldaan, een treurig gevoel. Het zij verre van ons, onbescheiden te willen zijn; maar de algemeene uitspraak zal, vreezen wij, hierop uitkomen: „BORGER is de Schrijver van den Brief. Het besef, van eene jeugdige onvoorzigtigheid te hebben begaan, laat hem niet toe, dit te erkennen; en nu zoekt hij zich uit den drang te redden, op eene wijze, die, op de keper beschouwd, misschien zelfs zijn bezadigd oordeel, en, wat streng beoordeeld, althans zijne opregtheid en naauwgezetheid in geen gunstig licht kan plaatsen."

Doch, wij vergeten, dat niet elkeen het stuk zal gelezen hebben, en dat wij dus, om begrepen en gebillijkt te worden in het uitgebragte oordeel, eenige rekenschap van den inhoud zelven schuldig zijn.

BORGER, ná anderen als Aucteur van den bewusten Brief genoemd, verklaarde, weinig trek te hebben, door eene openlijke bestrijding dat vermoeden tegen te gaan, omdat hij

hij het in de zaak zelve met den Schrijver ééns was. Doch men verklaart het geschrift voor *profaan*. En nu eischt zijn goede naam, dat hij, *of* openlijk en plegtig verklare, de Schrijver niet te zijn, *of* de aantijging van *profaniteit* weêrlegge. Hij verkiest het laatste, omdat men eenen man, die verondersteld wordt, tegen zijne belijdenis en waardigheid, zich aan bijbelschennis te hebben schuldig gemaakt, toch op zijn woord niet zou gelooven.

De aangetijgde spotternij betreft *of* het onderwerp zelve, het vieren van den bewusten dag, *of* regtstreeks den Bijbel, in deszelfs misbruikte en mishandelde plaatsen. Het eerste ware te verdedigen. Zelfs de grootste mannen gebruikten de *satyre* tegen hetgeen zij averegtsche godsdienstigheid waanden. Bij de laatste beschuldiging moet men voorzigtig zijn. Niet elke toepassing eener bijbelspreuk, in eenen anderen zin en op eenen losseren toon, op voorvallen van het dagelijksch leven, heeft spotternij ten oogmerk. Iemand, die den Bijbel veel leest, gebruikt misschien menigmaal deszelfs woorden, zonder het te weten. Het verscheelt in allen geval zeer, wie het zegge, om al of niet aan bespottelijk maken van de H. S. te denken; en de Briefschrijver, zoo herhaalde betuigingen van zijne Christelijke denkwijze doende, mag hier niet worden verdacht. *Mogelijk*, daarenboven, is het, dat de bijzondere toon des Briefs het gevolg zij van eenige verbittering, door onedelmoedige bestrijding van 's mans gevoelen, in een of ander gezelschap, te weeg gebragt. BORGER is er intusschen zoo verre van daan, dat hij dezen volkomen goed zou keuren, dat hij, ten aanzien van hen, die hem voor den Aucteur houden, den geheelen Brief, wat *stijl en uitdrukking* betreft, wel zou willen herroepen.

Nu worden de *Brief* en de *Aanmerkingen* beide op den toets gebragt. BORGER geeft, ten aanzien van de ongepastheid en doelloosheid des eersten, zelfs meer toe, dan wij voorheen. Wij toch hielden dien voor geen *hors d'oeuvre*. De aanmerking, dat het denkbeeld van straf geene bestrijding waardig was, wordt mede door BORGER toege-

geven; ſlechts kan hiertoe, zijns bedunkens, eenige bijzondere aanleiding zijn geweest: doch hij doet den aanmerker zien, dat deze zijne kans verkeken heeft, om den Schrijver met veel meer voordeel aan te vallen, en van eene volſlagen valſche gevolgtrekking te overtuigen; gelijk hij, terſtond daarop, nog meer tegen den Brief aanvoert.

Doch nu krijgt de ander wederom eene beurt, en wordt van inconſequentie, drift, verkeerde aanhalingen enz. beſchuldigd. Zijne bedenking op den aanhef des Briefs wordt toegegeven, doch ongepast genoemd, en, des noods, met eene niet min wanſmakelijke periode van zijn eigen maakſel in vergelijking gebragt. Ook wordt beweerd, dat de aanduiding van Leydens ramp, door de woorden: *het ſpringen van 30,000 pond buskruid*, niet gelijk ſtaat met die van Leydens ontzet door *het draaijen van den wind naar het N.W.*, of van het lijden des Zaligmakers door *het doornagelen van zekeren mans handen en voeten*; omdat, zegt hij, de waarheid der zake in het eerſte duidelijk genoeg ligt opgeſloten, en ten aanzien der laatſten, daarentegen, geen vreemdeling of onchristen, bij mogelijkheid, zou kunnen raden; wat gij eigenlijk bedoelt. Ons ſchijnt dit eer gezocht dan gevonden, en ten aanzien van het laatſte althans niet zoo blijkbaar. Hoe ſtrookt dit bovendien met de uitſpraak: „dat er geen enkel punt van aanraking is tusſchen godzaligheid en buskruid," bij deze eigen gelegenheid te berde gebragt, en tegen wier ongepastheid mede eene aanmerking valt, die intusſchen door eene tegen-aanmerking kunſtig afgepareerd, en daarna minder weêrlegd, dan wel van elk deel harer ſcherpte wordt beroofd. Ten ſlotte wordt de kwestie geopperd: of de aanmerker Roomsch dan Protestantsch zij? — in ons oog een zijſprong, en blijk van behendigheid in deze ſoort van ſchermutſeling.

Het bijgebragte in den Brief tegen het tweede praktikale gebruik der bekende plegtigheid, *de leer der vergankelijkheid* namelijk, was hevig aangevallen. Men weert dien aanval juist niet af; doch brengt den beſtrijder, op zijne beurt, eenen ſlag toe, door te toonen, dat hij, in de hitte der

drift en de vreugde over de behaalde zege, inderdaad een
ongelukkige vergelijking heeft gemaakt. Ook wordt het g
bruik der bijbelplaats: *Zalig zij, die niet zullen gezi
hebben en nogtans gelooven!* zoo goed verdedigd, als m
gelijk is; zoo namelijk, dat hij, die den Brief niet naſl
en daarbij zijn gevoel raadpleegt, volkomen te vrede is,
i. zoo ver als het vernuft eene zaak, die niet geheel ph
is, kan te regt brengen.

Ten aanzien van het gezegde op een derde praktikaal g
bruik, *de verbetering van hart en wandel*, bij welke ge
genheid de Aanmerker uitroept: *hoe komt in 's hemels nau
de Andromaché van Ennius bij de ramp van Leyden te pa*
verdedigt BORGER den Schrijver zeer goed; ſchoon wij l
voorbeeld zelve nog niet durven vrijſpreken van geleer
pralerij. CICERO kon het gebruiken, omdat hij en zi
tijdgenooten het vooronderſtelde meesterſtuk kenden; —
niet. Ook ſteekt er zelfs voor een geleerde, onzes c
deels, geene ſchande in, dat hij zich juist niet elke pl
van CICERO herinnere.

De verdediging der woorden: *dit Ninevé*, door
Briefſchrijver van Leyden gebezigd, kon niet moeijelijk v
len, vooral daar het drukken op *dit*, door de curſive le
aangeduid, de bedenking zelve buiten kracht had geſte
Het aangevoerde, in tegendeel, op Pſ. CXXXVII:
moge hem behagen, die geleerdheid voor waarheid, en
geleerdſten altijd voor den wijsſten houdt; ons gaat het
ders. Of is deze plaats, naar de tegenwoordige vertali
dan inderdaad belagchelijk? en kan zij met dat oogmerk
Leydenaren in den mond gelegd zijn? Of zou het belagc
lijk wezen, dat de Gemeente dezer Akademieſtad de be
overzetting nog niet kende: *eer vergete mijne regter h
zijne lier, zijne harp?* Met allen eerbied voor on
hoofdzetel der geleerdheid, gelooven wij toch, dat daar
nog al vrij wat te belagchen zou vallen.

„ De Brief had met minachting van eene deugd geſp
„ ken, die haren ſpoorſlag vindt in de hoop op belooni
„ De Aanmerker neemt vooreerst aan, (op wat gro

„ V

„ weet ik niet:) dat gene geen vriend der gedwongene *inter-*
„ *pretatio moralis* is; en nu zet hij zijner partij het proef-
„ ſtuk, om deze Kantiaanſche leer met de leer des Evange-
„ liums overeen te brengen. Wij zijn het volkomen met
„ hem eens, en rekenen deze overeenbrenging als onmo-
„ gelijk: of de Schrijver het doen kan, hangt af van zijne
„ denkwijze omtrent de *interpretatio moralis.* Maar de
„ Aanmerker weet immers wel, dat dit onderzoek van veel
„ te langen adem zou zijn, en hier niet te pas zou komen.
„ Ook weet hij wel, dat het geen ſtijl is, een wijsgeerig
„ denkbeeld zoo maar terſtond met *poſitieve* godsdienst-
„ gronden te beſtrijden. En indien het op *zetten* aankomt,
„ dan konden wij hem zoo veel zetten." Ziedaar, bijna letterlijk, de taal van BORGER. Zij moet ons dringen, een' ander' voor den Briefſchrijver te houden; en toch, vreezen wij, zal men ook hier bevestiging in het tegengeſtelde vermoeden vinden. Het ſpijt ons, zoo iets te moeten zeggen. Maar, de onpartijdigheid ter gids verkiezende, brengen wij misſchien ter ooren van den man, wat het publiek ſlechts mompelt. En zoo moge dan *of* BORGER zijn voordeel hiermede doen, *of* de ware Schrijver genoopt worden, voor een gevoelen uit te komen, dat eenen ander', wien het aangetijgd wordt, zou kunnen ſchaden.

Na nog eene aanmerking, die wij ten deele niet regt vatten, vooral met betrekking tot RACINE, wien de goede God het zou moeten vergeven, dat hij de menſchen te zijnen aanzien vraagt: *Est-il donc à vos cœurs, est-il ſi difficile et ſi pénible de l'aimer?* — na deze aanmerking, zeggen wij, komt hij op de bekende *allegorie*, die te over en toch meesterlijk gehandhaafd wordt, wat het verwijt van den Schrijver der Aanmerkingen betreft.

En, om een einde te maken aan onze aanhalingen, wel gaarne hadden wij ook de reflectie op de ſoort van predikatie, achter de *Aanmerkingen* gevoegd, dat in dezelve *niet eenmaal* de naam van den Heiland genoemd wordt, achterwege zien gelaten. Immers, ook hier zou wel de uitſpraak mogen gelden: *Niet, die daar zeggen Heere,*

Hee-

Heere, maar die daar doen den wille des Vaders, (d. i., in dit opzigt, naar waarheid en gewisſe het Evangelie verkondigen) *enz.*

Met zaken van minder aanbelang, zoo als b. v. het woord: *mannen, die thans in den hemel zijn*, en elders: *hetgeen wij ook moeten gelooven, zoo wij in den hemel willen komen;* wijders de zindelijke aanhaling van CLAUDIUS: *die aan den wand en in de nieuwspapieren en bibliotheken pist*, en wat van dien aard meer moge zijn, hebben wij ons niet opgehouden. Het heeft, buitendien, niet dan de loop en de voornaamſte punten kunnen zijn, welke wij opgaven, en waaruit wij hopen, dat men ons boven gevelde, en hier en daar geſtaafde, oordeel genoegzaam zal kunnen regtvaardigen. Wie intusſchen de briefſchrijver zij, het is noch ten aanzien van den man, noch ten aanzien van de zaak onverſchillig, dat wij ... weten, hoe de Hoogleeraar BORGER over ſtijl en inhoud van het ſtuk denke. De eerſte wordt *nu* althans veelal door hem afgekeurd; de laatſte meestendeels verdedigd. — Wij wenſchen hartelijk, dat de bekwame man niet meer in zoo onaangename omſtandigheden worde ingewikkeld. Zijn tijd, zijn hoofd, zijne achting, allen zijn te kostbaar, om der nieuwsgierigheid van het publiek ten beste gegeven te worden. — Twijfel aan zijne welmeenende verkleefdheid aan Godsdienst en Christendom zouden wij bij ons niet laten opkomen, al wisten we, dat hij zelf inderdaad de briefſchrijver zij. Doch, terwijl wij hem ſlangen-voorzigtigheid en duiven-opregtheid aanraden, hopen wij tevens, dat hij dezelven ſteeds paren, en wel in dát verband paren zal, waarin ze de Heiland plaatſte; opdat hij niet eerst te opregt zij, om voorzigtig, en daarna te voorzigtig, om opregt te wezen.

Brieven aan Sophia, over de keuze van een' Geneesheer. Handboek voor alle Standen. *Door* G. SWARTENDIJK STIERLING, *Med. Doct. te Haarlem. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1812. *In gr. 8vo. VIII en 96 bl. f*: - 16 - :

Deze Brieven zijn haren oorſprong gedeeltelijk verſchuldigd aan de prijsvraag, door de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* vóór eenige jaren voorgeſteld, over *het ſchadelijke en dwaze der Kwakzalverij;* eene prijsvraag, die door den geleerden SEBASTIAN zoo uitmuntend beantwoord is. De Schrijver van dit werkje beſchouwt dit onderwerp intusſchen uit een ander oogpunt, en valt vooral de ligtgeloovige en onkundige menigte aan, welke het ſlagtoffer der onbeſchaamdheid en ſchelmerij dier Wonderdoctors is. Hij acht haar naauwelijks eenig beklag, en althans geene verſchooning waardig. Hij zoekt de bron van het kwaad wel, waar zij is, — in de onkunde, het bijgeloof en het vooroordeel der mindere volksklasſe, ja ook van velen onder den beſchaafden middelſtand; hij toont de uitgeſtrektheid van het kwaad wel aan, dat er uit opwelt: maar hij doet dat niet op die liefderijke wijze, waarop men elken verdoolden zijne dwaling onder het oog moet brengen; hij handelt als een rijke, die den armen het gegeven brood door bittere verwijtingen vergalt. — Door tegenwerpingen, welke hij zijner Vriendin in den mond legt, zoekt hij de kracht zijner beſchuldiging wel te matigen; maar die tegenwerpingen zijn zwak, in vergelijking van die, welke men zoude kunnen doen. De eerſte tegenwerping, welke *Sofia* maakt, betreft de Kwakzalvers zelve, welke zij zoo misdadig niet acht, omdat zij zonder erg, en om een genoegzaam beſtaan te vinden, hunne kuren ondernemen. Het ware gemakkelijk te betoogen, dat eigenwaan en gebrek hun regt noch bevoegdheid geven, der Maatſchappije zulk een aanmerkelijk nadeel toe te brengen. De overige tegenwerpingen betreffen meer de menigte; welke

ke *Sofia* acht te verontſchuldigen te zijn, zoo omdat elk mensch toch vrijheid heeft, te vertrouwen, wie hij wil, als omdat het gemeen niet in ſtaat is, zich een goed begrip van de Geneeskunde te vormen; waarbij dan nog de gehechtheid aan het leven komt, en de goede uitſlag, welke ſomtijds de pogingen der Kwakzalvers bekroont. Zeker hebben deze zwarigheden weinig om het lijf. Verdienen zij al wederlegd en ontzenuwd te worden, zoo zal dat niemand, bij eenig nadenken, moeijelijk vallen. Doch *Sofia* had nog andere kunnen ter bane brengen, die waarlijk wel eene nadere overweging waardig zijn. Zoo is het, bij voorbeeld, niet te ontkennen, dat de groote afſtand, die er is tusſchen den ſtand van den Geneesheer en dien des geringen dagglooners, de trotschheid van vele Artſen, en vooral de nalatigheid, waarmede zij hunne *arme* patienten bezoeken en behandelen, eene breede deur voor de kwakzalverij opent. Terwijl, bij beſchaafder ſtanden, de oneenigheid en het verſchil in gevoelens, dat er tusſchen de Geneeskundigen plaats heeft, al ligt het denkbeeld doet geboren worden, dat de geheele kunst op losſe ſchroeven ſtaat, en zoo wel het eigendom van een' boer, die ſlechts oplettend geweest is en veel gezien heeft, als van een beſchaafd en geleerd man, zijn kan. De Geneesheeren zijn, daarenboven, deswijls zelve te veel kwakzalvers, dan dat zij allen zoo laag op die beunhazen zouden mogen neêrzien. De Schrijver erkent dit ook in zijn' laatſten brief, toont het groote onderſcheid tusſchen een' geleerden Kwakzalver en een' waardigen Arts aan, benevens de moeijelijkheid om over de waarde eens Geneesheers naar regt en billijkheid te oordeelen, betreurt daarom het lot van velen, en beſluit met den wensch, dat men eindelijk echte verdienſten van valſchen ſchijn leere onderſcheiden; waarmede wij ons van harte vereenigen.

Be-

Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Tale; door A. YPEY, *Lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, en korrespondérend Lid van het Hollandsch Instituut van Wetenschappen, Letteren en schoone Kunsten. Te Utrecht, bij* O. J. van Paddenburg. 1812. *In gr. 8vo. VIII en 573 Bladz. f* 4 - 16 -:

De Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde had, in Julij 1809, eene beknopte, maar tot den waren grond en eigenlijken aard der tale indringende, geschiedenis der Nederduitsche taal, met aanwijzing bijzonder van den achtervolgenden invloed der talen van andere volken op dezelve, als prijsstoffe opgegeven. De Hoogleeraar YPEY, de belangrijkheid van dit vraagstuk beseffende, was ter beantwoording overgegaan, en reeds verre gevorderd, toen (gelijk hij zegt) de zwarigheid, van geen' bekwamen afschrijver voor de menigvuldige voorbeelden der oude taal te kunnen vinden, hem eensklaps stuitte. Hij hoopte naderhand, dat de jaarlijksche vergadering van 1811, door de bekrooning van eene of andere welbewerkte verhandeling, zijnen arbeid overtollig zou maken. Dit was echter het geval niet; veelmeer werd de prijsvraag ingetrokken, en dus de Hoogleeraar aangemoedigd, zijne halfvoltooide taak af te werken. Dezelve wordt dan nu ook aan de bovengemelde *Maatschappij* opgedragen, en verschijnt mits dezen, als eene *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Tale*, (niet *Nederduitsche*, welke naam te algemeen is, als omvattende tevens het *Nedersaksisch*).

Wij verheugen ons regt over deze uitmuntende bijdrage tot onze letterkundige geschiedenis; eene bijdrage, zoo vol gewigtige opehelderingen, dat zij gewis ook door den gelijksoortigen arbeid van onzen grooten BILDERDIJK, dien wij eerlang verwachten, niet zal overtollig gemaakt worden. Deze bedenking noopt ons, van het werk een eenig-

eenigzins uitvoerig doorloopend verslag te geven, daar de stof elken *Hollander* belang moet inboezemen.

Van de oudste tijden, van de vorming der talen af, haalt de geleerde Schrijver zijn onderwerp op. Het *eerste* tijdperk van de *zes*, waarin de geschiedenis onzer taal hier verdeeld wordt, loopt dus ook genoegzaam geheel over *algemeene* taalkunde, daar het met de eerste bescheiden wegens onze natie, ten tijde van de veroveringen der *Romeinen*, eindigt. Eerst toont de Hoogleeraar aan, dat, uit hoofde van den onbetwistbaren oorsprong des geheelen menschdoms uit éénen stam, er in den beginne ook slechts ééne taal kan gesproken zijn; dat deze taal niet, als sommigen willen, de *Hebreeuwsche* kan geweest zijn, gelijk zulks door haren aard wordt gelogenstraft; dat dezelve echter, even als het menschdom zelve, blijkbaar haren oorsprong uit het Oosten ontleent, en ook van achter, naar alle waarschijnlijkheid, *die* talen aanspraak op den hoogsten ouderdom hebben, welke, met de meeste uitgebreidheid, de naauwste onderlinge gemeenschap, en een onheugelijk tijdverloop vereenigen, waarin zij bestendig gesproken zijn. *Deze talen* nu zijn de *Levantijnsche*, (*Arabisch*, *Hebreeuwsch*, *Chaldeeuwsch*, *Syrisch* enz.) welke de Schrijver als de spraken van SEM's nageslacht erkent: maar ook in die van JAFETH's waarschijnlijke afstammelingen, waartoe de [illegible] te *Europische* talen behooren, heerscht eene kennelijke overeenkomst. Minder bekend zijn ons de *Afrikaansche* talen, (oudtijds door de *Karthagers* sterk met *Phenicisch*, en thans vooral door het *Islamismus* bijna in alles, wat beschaving betreft, met *Arabisch* vermengd.) De *Amerikaansche talen* houdt de Heer YPEY voor oorspronkelijk van volken vóór den Zondvloed, waarin hij versterkt wordt door de geheele afwijking dier talen van alle spraken des ouden Halfronds, terwijl *zij daarentegen alle met elkander verwant zijn, en eene en dezelfde wet van taalbouw volgen.* Dit zal echter wel eene vergissing van den geleerden Schrijver zijn; immers bij den uitnemendsten kenner van dat werelddeel in onze tijden, den beroemden HUMBOLDT, leest

ıen met zoo vele woorden (*), dat alléén de twintig *aanſche* talen, verre verwijderd van ſlechts tongval-ıer ſprake te zijn, ten minſte even zoo veel onderling llen, als het. *Grieksch* van het *Duitsch*, of het. *:h* van het *Poolsch*, althans wat zeven dier talen t; *eene verſcheidenheid, te treffender, bij de vele 'de volkstalen der nieuwe wereld, vergeleken met de e ſpraken van Azië en Europa.*

Europiſche of liever *Jafetiſche* talen nu meer afzon- naſporende, oordeelt de Heer YPEY, dat het na- van MAGOG, waarvoor hij de *Scythen* houdt, aan wante *Kimbriërs* (Noordlanders) en *Duitſchers*, zoo 's aan de *Grieken* en *Kelten*, bewoners van het zui- an *Europa*, den oorſprong gegeven hebbe. Dit niet ırſchijnlijke gevoelen is ook dat van den *Engelſchen* ;jkskundigen PINKERTON, die zelfs in den naam *:ythen*, *Gothen* en *Geten* ſlechts verſchillende wijzigin- an één grondwoord vindt, en die natie ook als de *r* der meeste *Europeänen* erkent. Zij zou zich ver- s geſmaldeeld hebben in den *Kimbrisch Duitſchen* en *ch*-*Keltiſchen* hoofdtak. Dit is, in de hoofdzaak, t gevoelen van onzen vermaarden TEN KATE; ech- ıijnt het ons toe, dat beide Schrijvers de verwant- tusſchen het *Grieksch* en *Keltisch* wat te groot ſtel- en minſte, dat de verſcheidenheid dier talen (het *Kel-och* kunnen wij ſlechts uit het zoogenaamde *Bas-Bre-* het *Iersch* en *Schotsch* der *Hooglanders* beoordee- :el te groot is, om dezelve bijeen te voegen, gelijk *mbrisch* en *Duitsch*, die blijkbaar ſlechts tongvallen ne en dezelfde taal zijn. — Behalve de twee hoofd- der *noordelijke Scythen* en *Kelten*, liet deze groote ı *Azië* ook nog een aantal volks achter, van welke *zen*, wier taal zoo blijkbaar met die der *Duitſchers* over-

. A. VON HUMBOLDT, *Politiſcher Zuſtand von Neu-*, Tub. 1809. I Band ſ. 113.

overeenkomt, moeten zijn afgeſtamd, zoodat de een ſpraak niet de dochter der andere is, maar beiden zuste zijn. — Bij dit gevoelen des Heeren YPEY voegt hij no . de opmerking der naauwe verwantſchap van het aloud *Sanskrit*, zoo met het *Perzisch*, *Grieksch*, *Latijn*, al *Duitsch*, (eerst aangetoond door F. SCHLEGEL); een opmerking, die den onmiddellijken oorſprong onzer *Wes terſche* talen uit *Indië*, waarſchijnlijk de wieg der volken ſchijnt te bevestigen. — Ten overvloede levert de taal de *Prekopskiſche Tartaren* in de nabijheid van de *Krim*, welke vele woorden heeft, naauw aan het *Kimbrisch Duitsch* verwant, een punt van overgang, waardoor men de wandeling der volken uit het Oosten tot de uiterste deelen van *Europa* vrij nabij kan bepalen.

Uit deze opgave vloeit natuurlijk voort, dat de *Kimbriſche*, *Duitſche*, *Keltiſche* en *Griekſche* talen, als uit van éénen ſtam, vele woorden van 't begin af met el moesten gemeen hebben, die zij dus niet van elkander hebben overgenomen. Dan, hier doet zich een *groot* onderſcheid op. De *Grieken* en *Kelten*, in onderſcheidene den (veelal ſchiereïlanden) geſmaldeeld, en dus minder derlinge gemeenſchap hebbende, de eerſten daarenboven met uitheemſche volkplantingen vermengd, konden taal minder zuiver houden, dan de *Kimbriërs* en *Duitſchers*, wier zwervend leven minder aan ſpraakverandering onderhevig was. Ook verſchilt blijkbaar het *Noord* (*Deensch*, *Zweedsch*, *IJslandsch* enz.) niet dan in *lekt* van het *Duitsch*, gelijk uit onderſcheidene proeven bewezen wordt.

De Hoogleeraar eindigt de geſchiedenis van dit tijdperk met een zeer lezenswaardig en doorwrocht betoog van de oorſpronkelijke overeenkomst der grondwoorden in alle talen, of, om met H. DE GROOT te ſpreken, „dat de „oorſpronkelijke taal der menſchen nergens meer zuiver „beſtaat, maar hare overblijfſelen in alle talen van den „aardbodem verborgen liggen." Onder de menigvuldige voor-

voorbeelden, hier ter staving van dat vrij natuurlijke gevoelen aangevoerd, zullen wij slechts de volgende opnoemen: *φλάω*, *flare*, *blazen*; *πάτης*, *αππα*, *πάππα*, *pater*, *apa* (Hongaarsch), *padar*, *vadar* (Perzisch), *pida*, *pita*, (Sanskrit), *pha* (Tibetaansch), *appa* (Singaleesch), ons *vader* en Kimbrisch *fader*, — voorts *stareh*, *ster* (Perzisch), *stern* (Prekopskisch), *αστὴς* (Grieksch), *astrum*, *stella* (Latijn), *stiern* (Kimbrisch), ons *star*, *ster*, *gesternte*; en eindelijk ons *wezen*, 't welk men, met weglating der min noodzakelijke *w*, in het *Latijnsche esse*, het *Grieksche εσομαι*, ja in het *Sanskritsche osmi*, *osi*, *osti*, (*ik ben*, *gij zijt*, *hij is*) wedervindt.

In de geschiedenis van het *tweede* tijdperk worden eerst de *Duitschers* in hunne zeden over 't algemeen, en daarna meer bijzonder de *Nederlandsche* stammen na den *Kimbrischen* vloed, de *Vriezen*, *Batavieren*, met de daaronder behoorende *Kaninefaten*, de *Sykambren*, *Tencteren*, *Menapiërs* enz. beschouwd, wier talen alle tot drie of vier dialekten, het *Vriesche*, *Bataafsche* en *Vlaamsche* (welke in elkander versmolten) en het *Nederrijnsche*, kunnen gebragt worden. Hoogerop heerschte het *Nedersaksische* langs de Noord- en Oostzee tot in *Litthauwen*. Het zuiden van *Duitschland*, te voren mede in zeer onderscheidene tongvallen gesmaldeeld, werd door het bondgenootschap der *Alemannen*, gelijk in magt, dus ook in taal, naauwer verbonden, en vormde het *Hoogduitsche* dialekt. Als in het midden tusschen beiden staande, mogen wij zoo wel de *Mœsogothische*, als *Frank-Duitsche* talen beschouwen, waarvan de eerste zich door de nabijheid bij *Griekenland* meer naar de *Grieksche* taal vormde, en uit dien hoofde ook het vroegst beschaafd was. De Heer YPEY verwijst naar de vroegere Schrijvers over dit onderwerp, ter aantooning der gemeenschap van het *Gothisch* met het *Nederduitsch*, waarvan hij nogtans eene enkele proeve geeft. — Daarna worden de *Frank-Duitsche*, *Vriesche* en *Vlaamsch Bataafsche* dialekten, voor zoo veel daarvan nog eenige bescheiden te vinden zijn, onderzocht, en daaruit opgemaakt,

vooreerst, dat het *Vlaamsch-Bataafsch* van het aloude *Vriesch* zeer weinig moet verschild hebben, (blijkens de namen der dorpen in *Vriesland*, op *goo*, *hem*, *um*, *geest*, *horn* en *broek* uitgaande, en dus met de *Vlaamsch-Bataafsche* taal verwant); *ten andere*, dat beide het *Vriesch* en *Vlaamsch-Bataafsch*, gedurende het bedoelde tijdperk, „ *niet dat Duitsch waren, hetwelk wij thans Hoogduitsch noemen, maar het oude zuivere Duitsch, waarvan het tegenwoordige Hoogduitsch in zijnen aard geheel is afgeweken.*" Zeer zinrijk, wel is waar, zijn de voorbeelden der aloude taal, door den Schrijver ter staving van dit gevoelen bijgebragt, — *Bataven* (*Batauwers*), *Kaninefaten* (*konijnenvangers* of *vatters*), *Frisi-a-bonen* (*Vriesche waterbewoners* of *waterboeren*, daar A oudtijds *water* beteekende), *Marsatii* (*Marschsaten*, *moerasbewoners*), *ert* (*herthum*), *praam* (*framea*), *gles* (*barnsteen*, naderhand ook *glas*), *Katten* (niet *Chassen* of *Hessen*, gelijk naderhand volgens den *Hoogduitschen* tongval, die *ss* of *tz* heeft, waar de *Nederduitsche tt* gebruikt), *Sweven* (niet *Suaben* of *Schwaben*, juist volgens het zachtere *Nederduitsche* dialekt). Dan het komt ons voor, dat deze weinige woorden niet alleen geenszins genoegzaam zijn, om eene zoo geheel nieuwe stelling te betoogen, maar dat zij ook even zeer voor het *Hoogduitsch* pleiten. Immers *herthum*, *erthe*, *erde*, is eene allerzwaarste uitspraak voor *aarde*, juist zoo gelijk de *Hoogduitschers*, met weglating der *aspiratie* en den *Latijnschen* uitgang, die nog hebben; *framea* is niet *praam*, maar eerder *pfriem*, *pfraam*; *aue* is, als een afzonderlijk woord, niet in het *Neder-* maar wel in het *Hoogduitsch* bewaard gebleven; *marschland* heet in *Duitschland* nog *broekland*, terwijl die beteekenis bij ons is verloren gegaan; in *fatten* bij *Kaninefaten* is onze uitspraak *tt* voor *ss* wel heerschend, doch de *f* is althans niet *Vlaamsch-Bataafsch*, maar *Vriesch* of *Hoogduitsch*. Uit de aangevoerde voorbeelden zou dus op zijn hoogst kunnen worden bewezen, dat de oudste *Duitsche* taal, volgens onze uitspraak, de *t* of *tt* en *v* bezigde, waar

de *Hoogduitschers* zich van de *ſſ* en *b* bedienen; maar daarentegen pleiten zij voor de harde uitſpraak der *th* in plaats van onze zachte *d*, en der *f* of *pf*, waar wij de *p* gebruiken. De verdere aangehaalde voorbeelden uit de *Saliſche* en *Beijerſche* wetten zijn uit de zevende eeuw, en dus later dan *dit* tijdperk, toen het verblijf der *Franken* in *Batavië* reeds invloed op hunne taal kan gehad hebben, die destijds in *Duitschland* de heerſchende werd. Doch ook hier vinden wij *ſchlus*, en dus de hardere *Hoogduitſche ſch*, in plaats der zachte *Nederduitſche ſ*. Dit alles moet ons overtuigen, dat de *Hoog-* en *Nederduitſche* talen niet over het eerstgeboorteregt behoeven te twisten, maar wezenlijk, zoo verre wij kunnen nagaan, tweelingzusters zijn, waarvan, volgens onzen Schrijver zelven, (bl. 136.) de *Hoogduitſche* of *Allemanniſche ſcherp*, *deftig en ſtout*, *derzelver uitſpraak grof en zwaar*, *en de uitdrukking lang gerekt*, *maar daardoor duidelijk*, *krachtig en zinrijk* was.

De *Angelſakſiſche* taal, als een oude tak van het *Nederduitsch*, bijzonder van het *Vriesch*, komt vervolgens in aanmerking. Dezelve bleef grootendeels zuiver, tot de komst van WILLEM *den Veroveraar* in de elfde eeuw, waardoor veel *Fransch-Deensch* in de taal geraakte. (Het is merkwaardig, dat in het *Engelsch* de eetbare huisdieren zelve, *ox*, *calf*, *ſheep*, *ſwine*, van *Duitſchen*, en het toebereide vleesch derzelven, *beef*, *veal*, *mutton*, *pork*, van *Franſchen* oorſprong zijn.) De treffende overeenkomst van het *Angelſakſisch* en *Nederlandsch* wordt vervolgens in eene proeve aangewezen, en voorts de invloed getoond, welken de *Romeinen*, en daarna de *Franken*, door hun verblijf hier te lande, en door de laatſten zelfs de *Galliërs* en *Grieken*, op de vorming der taal gehad hebben; bij welke gelegenheid ook over den oorſprong der *Franſche*, weleer *Romaniſche* taal, gehandeld wordt, als zijnde ontſtaan uit een mengſel van *Latijn*, *Gallisch* en *Franksch*, 't welk eerst onder KAREL *den Kalen*, in de negende

 eeuw,

eeuw, de hoftaal werd, daar de Koningen zich te voren altijd van de *Duitsche* taal bediend hadden.

Het *derde* tijdperk begint met de volstrekte vermeestering van ons vaderland, toen onder den algemeenen naam van *Vriesland* bekend, door de *Franken*, en de bijna gelijktijdige invoering van den Christelijken Godsdienst. Het komt ons voor, (om dit in 't voorbijgaan te zeggen) dat de geleerde Schrijver de wijze dier invoering uit een al te gunstig oogpunt beschouwt. Hoe heilzaam ook de gevolgen daarvan voor de nakomelingschap mogen geweest zijn, zoo was toch de Evangelie-prediking van WILLEBRORD en WINFRIED alles behalve apostolisch, en indien de bekende *anekdote* van RADBOUDT waar is, moet men waarlijk zijn' afkeer van het Christendom meer aan het onverstand der monniken, dan aan een *overschreeuwend vooroordeel voor den ouderlijken Godsdienst* wijten. In allen geval strekte de bekeering der *Saksers* en *Vriezen* door het zwaard wel degelijk tot oneere van den voortreffelijksten Godsdienst, of liever van deszelfs geweldadige predikers, niet van die ongelukkigen, welke men op levensstraf tot die bekeering dwong, of liever met den degen in de ribben naar de doopvonte dreef, waar zij *in massa* afgespoeld werden, en dan Christenen heeten moesten. — Het komt ons ook voor, dat de Heer YPEY de zedeleer der monniken uit de negende eeuw (bl. 207) te veel in het licht eener echt christelijke zedekunde beschouwt.

Hoe het zij, de invloed van het *Frankische* bestuur, vooral der krachtige regering van KAREL *den Grooten*, en ook zelfs van het verbasterde Christendom dier tijden, op algemeene welvaart, beschaving, en taal, is hier beknopt, maar zeer bondig, aangetoond. KAREL's verdiensten omtrent de *Duitsche* taal, die hij zelf, benevens het *Latijn*, gewoonlijk sprak, waren zeer groot; te meer, wanneer wij de barbaarschheid nagaan, waarin die taal vóór hem gedompeld was, en ook, in weêrwil zijner pogingen, om daarvan eene spraakkunst te doen vervaardigen, en het volk door de geestelijkheid daarin te laten onderwijzen,

zen,

n, niet dan allengs na zijn' dood verrees. Gelukkiglijk
is KAREL'S kleinzoon, LODEWIJK *de Duitscher*, die
k het grootste gedeelte der *Nederlanden* beheerschte,
f een letterlievend Vorst, en groot beminnaar zijner
itsche moedertale. Dan, de strooperijen en verwoestin-
der *Noormannen* in *Neder-Duitschland* (en der *Hon-
nen* in *Opper-Duitschland*) moesten alle pogingen tot
weeking van wetenschap en taalkennis eeuwen lang
eruitzetten. — Ter vergelijking van de taal der zeven-
en achtste met die der negende eeuw, en dus ter waar-
ng van KAREL'S en zijner opvolgeren verdiensten,
t de Hoogleeraar twee *fragmenten* eener vertaling van
DORUS HISPALENSIS en uit een' ouden roman, —
ervolgens één van den vermaarden OTTFRIED mede.
t komt ons voor, dat dit laatste stuk in beschaving
nig kenmerken draagt, van ruim anderhalve eeuw na
traksgenoemde overzetting van ISIDORUS vervaardigd
ijn, die reeds zeer groote overeenkomst met onze zoo
, als met de tegenwoordige *Hoogduitsche* taal heeft.)
le weinige verdere overblijfselen der taal uit de negende
r te hebben aangevoerd, brengt ons de Schrijver in
likke duisternis der tiende eeuw, waarin wij niet één
rift in de moedertaal ontdekken. Met dat al toont
vergelijking van een zegelied op Koning LODEWIJK
(in 881) door eenen ongenoemden, en NOTKER'S
aling en verklaring der Psalmen (in 1024), dat,
gedurende dit barbaarsche tijdvak, de meerdere rust
oenemende welvaart der ingezetenen, na het ophou-
der uitheemsche rooftogten, der tale, zoo al niet meer
t en stoutheid, toch meerdere zachtheid en buigzaam-
bijzetteden, en haar voor ons meer verstaanbaar maakten.
de twaalfde eeuw (gedurende de elfde was, in weêr-
an gebrek aan ondersteuning der Vorsten, beschaving
albeoefening langzaam voortgegaan) begon men alge-
de behoefte van kunsten en wetenschappen te ge-
1. De *Zwabische* Keizers (de Hoogleeraar schrijft
Swavische) hebben, zoo 't schijnt, aan de *Trouba-*

 dours

dours van *Provence* hun dichtvuur ontſtoken, en beider oorſprong ſchrijft de Hoogleeraar aan de Kruistogten toe. Het is onbetwistbaar, dat deze verre togten, vooral door de gemeenſchap met de *romaneske Arabieren*, het dichtvermogen zeer ontwikkeld hebben; de *oorſprong* der *Troubadours*, nogtans, ſchijnt hooger, dan zelfs den eerſten Kruistogt, op te klimmen. (Men zie het werk van MILLOT, *Histoire des Troubadours.*) Kort, maar bondig en fraai, is het verſlag dier ontwikkeling van den volksgeest bij onzen Schrijver (bl. 289.) Met de troonbeklimming der letterlievende *Hohenſtauffiſche* Keizers werd de *Zwabiſche*, in ſtede der *Frank-Duitſche* ſpraak, de taal van het hof. Hoezeer dezelve mede een tongval van het *Hoogduitsch* zij, toont echter de Schrijver, hoe van nabij die nog in de elfde en twaalfde eeuwen met het *Nederduitsch* van dien tijd verwant was. (*Recenſent* kan, uit den mond van een achtingwaardig vriend, uit *Zwaben* van geboorte, en die zich eenigen tijd hier te lande ophield, hierbij voegen, dat de volkstaal in *Zwaben*, hoe zwaar ook van tongval, veel meer woorden en ſpreekwijzen met het *Nederduitsch* gemeen heeft, dan de *Hoogduitſche* ſchrijf- of zelfs *Opperſakſiſche* volkstaal.) De Schrijver deelt vervolgens een paar proeven mede, zoo wel uit de *diplomatieke*, als uit de dichterlijke taal van het *Zwabiſche* tijdperk. Het verwondert ons, hier, zelfs niet met een enkel woord, gewaagd te vinden van die thans zoo wijdvermaarde verzameling van dichtſtukken, onder de namen van *Heldenbuch*, der *Nibelungen Lied* enz., meer dan éénen cyclus van oude ridderfeiten omvattende, van den geeſel gods ETZEL (ATTILA) af, door Koning ARTHUR's en des grooten KAREL's tijden heen, tot op de Kruistogten; verzamelingen, door de *Duitſchers* zoo hoogelijk geroemd, als veelvuldig uitgegeven en verklaard, en wier ouderdom, gelijk onlangs door *Duitſche* geleerden is getoond, tot de 8ſte of 9de eeuw opklimt; ſchoon de vorm, waarin zij thans voorkomen, uit de tijden der *Zwabiſche* Keizers ſchijnt. Sommige dier geſchriften zijn zelfs, volgens de ge-

getuigenis der uitgevers, in den *Nederduitſchen* tongval.
Ten ſlotte van dit tijdperk vermeldt de Schrijver de onderſcheidene lotgevallen van het *Nederſakſisch*, *Nederrijnsch* en *Vlaamsch*, en den gewigtigen invloed der *Latijnſche* taal, vooral op woorden, tot den eerdienst, regtsbediening en wetenſchappen betrekkelijk. — Dan, de belangrijkheid van dit werk eischt, dat wij ons verſlag van de drie overige tijdperken tot een volgend N°. uitſtellen.

Geſchichte der Litteratur von ihrem Anfang bis auf die neuesten Zeiten. Von J. G. EICHHORN. IIIter Band, 2te Abtheilung. Göttingen, bey *Vandenhoeck* und *Ruprecht*. 1812. (Die Niederlande, von N. G. VAN KAMPEN. ſ. 880-1102.) 8vo.

Het oogmerk, waarmede wij, niet het geheele bovengenoemde werk, uit vele deelen beſtaande, en buiten tegenſpraak eene allerbelangrijkſte onderneming, maar juist dit deel, en meer bijzonder ſlechts een ſtuk daarvan, aankondigen, is gemakkelijk te ontdekken. Trouwens, wat kan ter kennis van het geheele werk onder ons meer bijdragen, dan dat wij zien, of en hoe onze eigen litteratuur in hetzelve behandeld is? Te dezen aanzien, nu, geeft het al terſtond een zeer gunſtig denkbeeld, dat een Hollandsch geleerde, en wel een man van naam en verdienſten, tot deze taak geroepen is. Gelijk wij ons, dus, verblijden, dat de Heer N. G. VAN KAMPEN ook zijnen naam hiertoe wel heeft willen leenen; zoo ſtrekt het ons tevens tot genoegen, dat wij dien van de Heeren VAN SWINDEREN en BAKKER te *Groningen*, als bijdragers, elk voor een bijzonder vak van letterkunde, in eene aangevoerde noot mogen ſpellen; terwijl een ongenoemde geleerde, door het verſchaffen van een MS. over de geſchiedenis der regtsgeleerdheid, zich niet minder verdienſtelijk bij dezen arbeid heeft gemaakt.
Het ſtuk is verdeeld in tijdvakken der algemeene vader-

landsche geschiedenis, met welke de historiekundige Schrijver zijne beschouwing onzer letterkunde in een zeer naauw en zeer belangrijk verband brengt, gelijk ten deele de opschriften zelve dezer tijdvakken doen zien; dus luiden zij: I. Eerste aanvang der Nederlandsche letterkunde, sedert de regering van PHILIPS I van Bourgondie tot op de Anti-spaansche omwenteling; van 1433 tot 1572. — *II. Bloei* der schoone wetenschappen, gedurende den Spaanschen krijg; van 1572 tot 1648. — III. Voortgang der natuurwetenschappen, en toenemende ingenomenheid met het buitenlandsche; van 1648—1713. — IV. Omwenteling in de taalkennis en de geneeskundige wetenschappen; teruggang der Hollandsche litteratuur; van 1713—1780. — V. Herleving der Hollandsche letterkunde, en verbetering der godgeleerde studie; van 1780 tot 1810.

Zoo min de Heer VAN KAMPEN het, zonder hulp, durfde op zich nemen, eene letterkunde te schetsen, die zoo vele onderscheidene takken heeft, meest altijd door geheel afzonderlijke faculteiten en geletterde lieden *behandeld*; even zoo min, ja nog minder, zou het ons *voegen*, over de volledigheid en naauwkeurigheid van het geheel, een beslissend oordeel te vellen. De vorm van dat geheel, [illegible] hoofde der even genoemde veelsoortigheid, met eigenaardigheden te meer *worstelende*, is voor den kundigen kenner, uit de opgegeven verdeeling, reeds eenigzins te bevroeden. Onze goedkeuring droeg zij, over het geheel genomen, en vooral ten aanzien van het algemeenere, dat met de geschiedenis des lands steeds in verband staat, en door VAN KAMPEN uit dit oogpunt keurig behandeld is, volkomen weg. Wij meenden, ja, wel eens op herhalingen te stuiten; doch, hoe moeijelijk zijn dezen, in een stuk als dit voorhanden, steeds te vermijden! Eene enkele keer, echter, kan eenige overhaasting mede de schuld van dit gebrek hebben gedragen. VAN KAMPEN kent de waardij van zijnen landaard, ten aanzien der geleerdheid, en hij weet die doorgaans in een helder en krachtig licht te stellen. Hij is echter ook voor deszelfs zwakke zijden, voor deszelfs ge-

gebreken, niet blind; en op fommige punten misfchien minder voor het vaderlandfche ingenomen, dan velen onder ons te eenemaal zullen billijken. Daar het onszelven nog aan zulk een overzigt onzer geheele letterkunde ontbreekt, en dus de Schrijver grootelijks nog het ijs moest breken, zou het onbillijk zijn, denzelven volmaaktheid te vergen. Eene nadere behandeling der take, misfchien wel eenmaal, al ware het door deze of gene letterkundige Maatfchappij, voor onzen eigen' landaard ondernomen, zal, buiten tegenfpraak, eenige gebreken, maar niet min zeker vele belangrijke voorbereiding, uitmuntende baken en wenken, bij hem aantreffen. Wij meenen, vooralsnog, in geene bijzonderheden te moeten treden, die ons noodwendig tot uitvoerigheid zouden verleiden. Komt het ftuk, gelijk wij hopen, in handen van Hollandfche liefhebbers, en wekt dit overzigt van de letterkundige verdienfte onzer vaderen inderdaad liefhebberij, dan zullen de noodige aanmerkingen wel van tijd tot tijd, ter voegzame plaatfe, te berde komen; en blijft het, daarentegen, ongelezen, blijft het algemeen als een uitheemsch, ons vreemd, werk befchouwd, waartoe zouden dan hier vele, toch maar partiële, aanmerkingen dienen? — Een paar bedenkingen flechts, het ftuk, gelijk het hier voorkomt, d. i. voor vreemdelingen beftemd, inzonderheid betreffende, moge men ons vergeven.

Wat toch zal de buitenlander, hij moge dan over onze geleerdheid nog zoo gunftig oordeelen; wat zal hij van onzen aanleg voor juist en diep denken moeten zeggen, wanneer hij, reeds de erkentenis van den Hollandfchen Schrijver zelven weg hebbende, dat wijsgeerte dan toch zoo eigenlijk onze zaak niet is, nu verder leest, dat de philofophie van KANT bij ons vele en duchtige wederfpraak vond, en de beroemde WYTTENBACH zich aan het hoofd dezer beftrijders plaatfte? Immers, juist de fchriften van dezen man zijn, misfchien alleen, den uitlandfchen geleerde bekend; en juist over het Anti-kantiaansch wijsgeerige in die fchriften zal hij, vreezen wij, de fchouders opha-

halen. Althans, de vorm moge nog zoo schoon zijn, de inhoud is voorzeker zoodanig niet, dat het besluit: „ zoo redeneert de groote WYTTENBACH, door de Hollanders, ook als philosooph, onder hunne *Coryphaeën* geteld, enz.," gunstig voor de laatsten zou kunnen uitvallen.

Onze andere aanmerking betreft het denkbeeld, van eene geheele gezindheid, in derzelver tegenwoordige *denkwijze*, gegeven; met geen kwaad oogmerk voorzeker, want bij de Duitschers zou juist dit denkbeeld haar ligt meest aanprijzen; maar strijdig met de waarheid, strijdig met die eere, op welke derzelver meeste en achtbaarste leden gezet zijn. Van het godgeleerde stelsel des Heeren LIMBORCH sprekende, prijst VAN KAMPEN deszelfs vrije, en toch regt Christelijke denkwijze, welke zijne navolgers maar al te dikwijls zouden hebben uit het oog verloren. Tot tweemalen toe, welligt omdat het aan een ander voorbeeld ontbrak, spreekt *hij* van den tegenwoordigen Hoogleeraars stuk over den Messias, waarvan hij te onregt zegt, dat het niet bekroond is; en schroomt eindelijk niet, te beweren, dat de gezindheid der *Remonstranten* der Duitsche Neologie zeer gunstig *is*. Dit nu is, in ons oog, eene verwijt, eene aangetijgde blaam voor elke Christelijke gezindheid; en de godgeleerde of stichtelijke geschriften van eenen STOLKER, VAN DER BREGGEN PAAUW, STUART, ROGGE, WESTERBAEN, VAN TEUTEM, SWART, Leeraren op de aanzienlijkste standplaatsen, wederspreken gezamenlijk dat verwijt. Ja, bij eenen der genoemden soms ter kerk zijnde, en hem bij herhaling, met de meeste kracht en ijver, het ongeloof hoorende bestrijden, hebben wij meermalen deze gezindheid als eene soort van buitenpost beschouwd, die, zich niet bemoeijende met de inwendige onrust, des te moediger tegen allen aanval van buiten kampt. Alwat men, in het genoemde opzigt, misschien zou mogen zeggen, is dit, dat, waar vrijheid is, ook wezenlijk of schijnbaar misbruik dier vrijheid pleegt te bestaan. Maar, dubbele lof dan ook hun, die vrij weten te zijn, en niet zondigen!

Jammer, dat de Hollandsche namen en titels, door het gan-

ansche stuk heen, veelal zoo zeer ontsteld, ja dikwijls onenbaar gemaakt zijn. HOOFT b. v. wordt meestal IOOST gespeld. Waarlijk, geene eere voor den uitgever, bij wien men zulk eene diepe onkunde in eenigen tak van zijn algemeen onderwerp zich bijna schaamt te onderstellen.

De Æneïs van VIRGILIUS; *gevolgd door* N. C. BRINKMAN, *Wed.* C. VAN STREEK. *Iste en IIde Zang*, 1809. *IIIde en IVde Zang*, 1810. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. *Te zamen* 208 *bladz. In gr.* 4to. *f* 7-:-:

Sedert de allezins gebrekkige vertalingen van VONDEL en WESTERBAEN, was er nog geene overzetting van het meesterstuk der *Latijnsche* Dichtkunst, de *Æneïs* van VIRGILIUS, in onze taal verschenen. Vermoedelijk schrikte de hooge volmaaktheid van het oorspronkelijke menigen, anders bekwamen, Dichter af, zijne krachten aan zulk een onnavolgbaar kunstgewrocht te beproeven, van welks verdiensten ook de kiesche *voordragt* en *uitdrukking* geen klein gedeelte uitmaken; eigenschappen nogtans, in eene vertaling niet of naauwelijks te behouden. In onze tijden, echter, waarin de *Hollandsche* Letterkunde met vernieuwden luister te voorschijn treedt, en zich ook in 't bijzonder in het vak van vertalingen uit de Oudheid boven vroegere tijdperken voordeelig onderscheidt, hebben wij schier gelijktijdig twee dichterlijke overzettingen ontvangen, de eene van den Heer P. VAN WINTER, N. S. ZOON, door deszelfs overlijden onvoltooid gebleven, de andere door de Dichteresse VAN STREEK, geb. BRINKMAN, waarvan reeds in 1806 de vier eerste Zangen in octavo formaat uitkwamen, die thans echter in een sierlijker gewaad, en vooral ook naauwkeuriger bewerkt en beschaafd, aan het letterlievend *Nederlandsch* publiek worden aangeboden.

Eerst was het plan der Dichteresse, DELILLE's vertaling der *Æneïs* in Nederduitsche verzen over te brengen. Dit was, onzes inziens, eene onderneming, die onzen Zangberg weinig tot eere zou gestrekt hebben. Wij, sedert ruim twee eeuwen in het vak der oude Letterkunde de toongevers van bijna geheel *Europa*, die althans voor geene *Europische* Natie in kennis dier Letterkunde behoeven te zwich-

zwichten. Wij zouden, gelijk men zegt, bij vreemden te markt gaan. Neen! dit duldde de eer onzer Poëzij niet, en ook reeds vóór de eerste uitgave had de Dichteres begrepen, dat eene vertaling, niet van eene vertaling, vooral niet van die van den anders verdienstelijken DELILLE, wier wijdloopigheid somtijds meer naar omschrijving zweemt, maar van het krachtige en nadrukkelijke *Latijnsche* origineel zelve, eene taak was, die alle hare pogingen verdiende. Gelukkiglijk werd zij daarin door eenige bekwame Kunstvrienden ondersteund, en dus in staat gesteld, de schoonheden van VIRGILIUS (wier gemeenzame kennis in de oorspronkelijke taal men van eene Vrouw niet wel verwachten kan) te gevoelen, en veelal gelukkig over te brengen. — De uitgave van 1809, door de aanmoediging van vele aanzienlijke Begunstigers in het licht verschenen, is, gelijk wij reeds zeiden, niet slechts in het uiterlijke, maar ook in het wezen der zake, volmaakter dan de eerste, en wij hebben met genoegen verscheidene plaatsen gevonden, die ons uitnemend welgeslaagd zijn voorgekomen. Hoe fraai b. v. en getrouw is de beschrijving overgebragt van de drukte der bouwlieden van het rijzende *Karthago*, die met de volgende uitnemende vergelijking eindigt: — *Quales apes æstate nova* etc. Wij zullen de genoemde vergelijking ter proeve overnemen.

Gelijk, bij lentetijd, de Bij in 't frissche groen
Op kruid en bloemen aast, om jong en *oud te voên*,
Den vloeibren honig bouwt, *of ook* de honigraten
Met zoeten nectar vult, de zwermende onderzaten
Van hunne zwaarte ontlast, dan weêr de hommels keert,
Die schadelijk gedierte uit hare korven weert,
Daar ze allen in hun werk dezelfde vlijt bespeuren,
Hun honig riekt naar thijm en frissche bloemengeuren.

Slechts de voorlaatste regel: *Daar ze allen*, enz. valt, zoo wel in kracht als beknoptheid, geweldig af bij het veelbeteekenende: *Fervet opus* van VIRGILIUS. — Ook het overkeurige verhaal van LAÖCOÖN's en zijner kinderen dood is, ondanks deszelfs moeijelijkheid van overbrenging, vrij van nabij gevolgd. De beroemde klanksnavolging:

Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

doet

doet zich ook in 't Nederduitsch aldus hooren:

Zij lekken met de tong, vergiftigd en gesplist,
Al lillend', zich den bek, die, heet van bloeddorst, sist.

Ook de uitmuntende *Episode* van ANDROMACHE in het derde Boek, dat proefstuk van gevoel, is wel bewerkt; alsmede de beschrijving van den *Aetna*, schoon hier volmaakt dezelfde zin met andere woorden tweemaal herhaald wordt:

De *Aetna*,
Die . . . .
Geheele rotsen *aan het hart der aarde onttrekt*,
Afgrijslijk kraakend, soms vervarelijke stukken
Van bergen scheurt, *door hun zelfs 't binnenst hart te ontrukken.*

Uitnemend wel geslaagd is ook de vertaling van de beroemde beschrijving des Nachts, in het vierde Boek. Wij kunnen niet voorbij, ook dit staaltje van de bevoegdheid der Dichteresse tot het vertalen van VIRGILIUS af te schrijven.

't Was nacht, en mensch en dier, vermoeid ter neêr gezegen,
Genoten 't zoet des slaaps; de rust heerschte allerwegen;
Geen blad verroerde in 't woud; de baren golfden zacht;
De sterren hadden reeds haar' halven loop volbragt:
't Zweeg alles. Veld en vee, en bosch en berg en heide,
't Veelkleurig voglenheir, dat in vallei en weide,
In 't water wijd en zijd, langs d'oevers in het riet,
In doorn of kreupelbosch, een stil verblijf geniet,
Vergat nu, in den slaap, vermoeijenis en zorgen:
Allêén de Koningin .... waakt tot den laten morgen.

Uit het gezegde blijkt, dat wij deze overbrenging der *Æneïs* voor vrij wel geslaagd, ja wij mogen er bijvoegen, dat wij die voor de beste in onze taal houden. Vraagt men ons echter: of wij het *Ideaal* eener *goede* en, zoo veel de onderscheidene aard der talen toelaat, *getrouwe* overbrenging van dit dichtstuk hiermede verwezenlijkt houden; zoo kunnen wij deze vraag niet toestemmend beantwoorden. Er zijn te vele afwijkingen van het oorspronkelijke, te vele uitbreidingen in plaats

van

van overzettingen in, om aan den arbeid van Mevr. VAN STREEK, hoe verdienstelijk ook, deze getuigenis te geven. Het is niet te verwonderen, dat de vroegere lezing der vertaling van DELILLE, welke het gebrek der langwijligheid (met het oorspronkelijke vergeleken) in geene geringe mate bezit, onze Dichteres buiten haar weten in hetzelfde gebrek hebbe medegesleept, 't welk zij ons echter meer dan de *Fransche* Dichter schijnt vermijd te hebben; — en daarenboven *dwingt de* wet van het rijm, voor de nieuwere talen aangenomen, bijna onweêrstaanbaar tot meerdere uitvoerigheid in de voordragt en uitdrukking, dan de Ouden in hunne voetmaat behoefden. Wij zullen, om blijk te geven van volmaakte onpartijdigheid, geene meer of min zwakke plaatsen opzoeken, maar de vertaling van het begin af tot op zekere hoogte van den eersten Zang met het oorspronkelijke vergelijken:

(Bl. 2. reg. 6.) 't groot Carthaag,
Beroemd door dapperheid, vermaard door oorlogskunst.

In deze beschrijving, die tweemaal bijna hetzelfde *zegt*, is een trek van VIRGILIUS weggelaten, die zulks des te minder verdiende, daar hij *Carthago* vooral kenschetste — *dives opum.* Waarom dus niet *dapperheid* b. v. in *rijken schat* veranderd? Zoo ware de zin nagenoeg getroffen geweest. In de eerste uitgave stond ook:

Der kunsten tempel en verblijfplaats van 't fortuin.

(Bl. 2. reg. 21.) Haar (JUNO's) schoonheid werd versmaad door
een *Trojaanschen* herder,
Die door zijn schampre(n) hoon haar voorhoofd bloo(blo)zen zien.

Dit is verkeerd. Er wordt volstrekt van geen' hoon gesproken, door PARIS JUNO aangedaan: *spretâ formâ* wordt hier slechts van *achteraanzetting*, *minderkeuring* harer schoonheid gebruikt; en vooral een *schampere hoon!* — Dan neen... wij halen ons woord weder in. Is er wel *schamperder hoon* op de wereld voor eene vrouw, dan dat men haar den prijs der schoonheid niet geeft?

Het *manet altâ mente repostum* (één regel hooger) is zwak vertaald door het *prozaïsche* vers:

Haar

Haar verontwaardiging, haar wrok ſtrekt zich nog verder.

(Bl. 3. reg. 7.) —— maar niets, niets doet hen zwichten!

Hiervan heeft het *Latijn* geen woord.

(——— 12.) Zou 'k mij verwonnen zien, ondanks mijn felle woede?

Woede duidt zwakheid aan, waarvan VIRGILIUS zelfs het denkbeeld hier verre van JUNO verwijdert. Woordelijk zegt hij: *Zou ik, overwonnen, van mijn opzet afzien?*

Het volgende heeft te vele ſtopwoorden, waar de oorſpronkelijke Dichter kort en krachtig is:

(Bl. 3. laatſte regel.) Schoot blikſems in zijn borst, dat 't vuur ten monde uit kwam.

De laatſte helft des regels is blijkbaar lam en ſtootend, vooral bij de Godentaal van MARS:

Illum exſpirantem transfixo pectore flammas.

(Bl. 4. reg. 3.) Dat AJAX OÏLEUS *op den bebloeden top der* [...]ſen *in ſtukken werd gereten*, ſtaat niet in het origineel.

(Bl. 4. reg. 6.) 'k Zet (zegt JUNO) aard en hemel aan, om zich mijn' wraak te wijden;
Ik moei mij vruchtloos met een handvol volks te ſtrijden!

De geheele eerſte regel, en in den tweeden het *vruchtloos* en het *handvol*, heeft VIRGILIUS niet; hij zegt: *Ik ſtrijd zoo vele jaren lang tegen één volk!*

(Bl. 4. reg. 10.) Dus uitte JUNO zich in 't hevigst van haar woede.

Al weder woede? Hoe oneindig ſchooner in 't *Latijn:*

Talia flammato ſecum Dea corde volutans.

(Bl. 4. reg. 19.) En dus 't onſtuimig heir in al zijn woên trotſeerend,

wordt van ÆOLUS ten aanzien der winden gezegd. Integendeel heeft het oorspronkelijke:

> Mollit *animos*, *et* temperat *iras*,

Hij *verzacht* hunne drift, en *tempert* hunne woede; iets, 't welk vlak tegen *trotsêren* overstaat.

(Bl. 5. reg. 3.) Opdat hun felle woede in 't zwerven zij gestuit.

Het woord *woede* schijnt eene lievelingsuitdrukking der Vertaalster. De Dichter zegt alleen: *Hiervoor bevreesd*, enz. In het volgende vers *trotst* ÆOLUS de winden weder, ten spijt van VIRGILIUS, die hem magt geeft, dezelve *binnen te houden*, gelijk hij dus uitdrukt:

> *regemque dedit*, *qui foedere certo*
> *Et premere*, *et laxas sciret dare jussus habenas.*

door de Dichteresse zeer schoon aldus vertaald:

> De teugels strakker houdt, of losser golven doet;

schoon hierin het *jussus* vergeten, of liever verkeerdelijk door *wanneer hij woedt*, is overgezet.

(Bl. 5. reg. 12.) Der Goden vader en beheerscher van al de[illegible]
Beveelt, dat gij de zee ontroert, of wel [illegible]

Hier schuilt eene onduidelijkheid, die in het *Latijn* niet gevonden wordt. Immers, men zou volgens de *Nederduitsche* verzen denken, *of* dat JUNO ÆOLUS kwam *installéren*, althans in zijn' post bevestigen, *of* dat zij hem iets herinnerde, 't geen hij althans wel diende te weten. Niets van dat alles bij VIRGILIUS, waar één woord alle bedenking wegneemt; het is *namque*, *want*, en dus het volgende *redegevend*, waarom JUNO, de groote Hemelkoningin, den God *minorum gentium* iets kwam verzoeken, die toch alleen op last van haar' Gemaal regeerde. Door het koppelwoord *toch*, in plaats van *en*, ware deze zwarigheid gemakkelijk weg te nemen; schoon ons het: *of wel bedaart*, op het slot, vrij zwak voorkomt, en *dedit* ook niet volkomen door *beveelt* is uitgedrukt.

(Bl.

(*Bl.* 6. reg. 15.) De duisternis des nachts valt op het vlak der watren;
De dag wijkt; 't weêrlicht blinkt; de donderslagen klatren.

Hoe sierlijk ook in het *Hollandsch* deze beschrijving van den storm zij, bij het *Latijn* haalt zij op verre na niet. Bij voorbeeld hier: wie, die het ijzing wekkende, en zoo volkomen de zaak uitdrukkende,

ponto nox incubat atra;
Intonuêre poli, et crebris micet ignibus aether,

kent, zal in de bovenstaande overzetting daarvan een' zweem wedervinden; vooral van het *incubat*, *broeit*, van de duisternis even vóór een onweder, ook in onze zoo rijke als juiste moedertaal gebezigd? Waarom dus niet ten minste in regel 15 *broeit* in stede van *valt* gebruikt?

(Bl. 7. reg. 9.) Waar nog de Simoïs, in zijn' *verschrikten* vloed,
Der helden speer, en helm, en lijken dobbren doet.

Verschrikte vloed staat er *niet*, en in plaats van *speer* staat er *schilden*, hoezeer anders de plaats fraai vertaald zij. Dit zijn geene beuzelingen; men mag niet eigenwillig, en zonder noodzake, iets *bij* VIRGILIUS voegen, of veranderen.

(Bl. 8. reg. 4 tot reg. 12.) ORONT — *nog even dobbren ziet*. Deze plaats is blijkbaar meer omschrijving dan vertaling; zij drukt in *negen* regels *vijf* van VIRGILIUS uit, en heeft dus ook menig denkbeeld, dat men te vergeefs in het origineel zou zoeken; terwijl zij, aan den anderen kant, noch van de *Lyciërs*, die zich in dat schip bevonden, noch van den maalstroom (*vortex*), die het schip verslond, gewaagt, welke laatste, niet zeer juist, door een' *dwarrelwind* vervangen wordt.

(Bl. 9. reg. 10.) *Ik zweer...* Maar laat ons eerst de ontstelde zee bedaren:
Voor zulk een' schampren hoon zal ik mijn' wraak besparen.

Het alom-beroemde: *quos ego... Sed motos praestat componere fluctus*, etc. NEPTUNUS *zweert* niet bij VIRGILIUS; daartoe heeft hij geen' tijd; hij spreekt volkomen gelijk iemand,

mand, die, van zijne kracht bewust, en op het punt van toornig te worden, zich bedwingt, om liever het bedorvene weder goed te maken. *Ik zou...! doch neen* — zegt men in zulk een geval in onze taal.

De volgende regel is ons duister. Voor *welk* een' fchampren hoon zal de Zeegod zijne wraak befparen? Bij VIRGILIUS behoeft men dit niet te vragen; hij zegt woordelijk: *Na dezen zult gij uwe fchuld met zulk eene (ligte) ftraf niet boeten.* Wij geven dus, onder verbetering, in bedenking, of deze twee regels niet beter aldus zouden zijn overgebragt:

Ik zou... Maar laat ons eerst de ontftelde zee bedaren;
'k Zal, voor een' tweeden hoon, mijn ftrenge wraak befparen.

Of misschien nog juister:

Ik zou... Doch ftillen we eerst der golven rustloos woeden;
Niets zal, herhaalt ge 't feit, u voor mijn wraak behoeden.

(Bl. 9. reg. 13.) Dus fpreekt hij, en bedaart de zee tot in haar' kolken.

Hier is het *tumida æquora*, en vooral het grootfche *dicto citius*, 't welk de Almagt van den God zoo verheven uitdrukt, weggelaten.

Dan, genoeg! Men ziet ligtelijk, dat wij *op dezen voet* met onze aanmerkingen niet kunnen voortgaan. De verdienftelijke Schrijfster zoo min, als iemand onzer Lezeren, zal daarin, hopen wij, vitlust en haarkloverij vinden; immers niemand, die de waarde van VIRGILIUS kent, zal het ongepast oordeelen, dat wij haar, die de fchoone doch moeijelijke taak heeft op zich genomen, dezen Puikdichter aan ons publiek bekend te maken, op fommige afwijkingen opmerkzaam maken, die bijna overal elders meer, dan bij een zoo volmaakt Model, geoorloofd zijn; en dat zij zich vooral de *Fransche* vertaling van DELILLE, die wel in hare foort fraai, doch te wijdloopig en min getrouw is, niet ten voorbeelde ftelle, maar alleen uit de zuivere bron putte, en daarbij de vele hulpmiddelen, door echte letterhelden ten gebruike van dezen Dichter opengefteld, vlijtig beoefene.

Mémoires de FREDERIQUE SOPHIE WILHELMINE DE PRUSSE, Margrave de Bareith, Soeur de FREDERIC LE GRAND. Ecrits de sa main. Tome I. A Paris, chez *F. Buisson*. 8vo. pp. 405.

Gedenkschriften, uit eigen hand der aanzienlijkste, belangrijkste, in de staatkundige gebeurtenissen van hunnen tijd naauw betrokkene, en in derzelver geheimen ingewijde personen, zijn, buiten tegenspraak, steeds gewigtige bijdragen voor de geschiedenis; en tevens bezitten zij voor de verbeelding des lezers, die aldus meer onmiddellijk op de plaats, en naderbij tot het inwendige raderwerk der groote staats- en wereld-machine, gevoerd wordt, eene bijzondere aantrekkelijkheid. Deze laatste althans doet zich hier zeer sterk gevoelen, waar niets minder dan eene koningsdochter haren levensloop van de wieg af aan mededeelt, en te dezer gelegenheid het gansche hof hares vaders, met alles, wat naar binnen aan het huisselijk leven, en naar buiten aan het beheer van den staat, zijne rigting en eigenaardige kleur leent, met levendige verwen teekent. Ruim is de stoffe vóor het nadenken over het algemeene lot der menschen, over het ijdele van alle wereldsche grootheid, over de bijzondere smarten en grieven der hoogste standen in de maatschappij, over de afhankelijkheid dezer gewaand onafhankelijkste personen van vreemde list zoo wel, als eigen onbeteugelde zinnelijkheid. En geen minder voedsel vindt er de weetgierigheid, al ware het ook maar alleen in de naauwkeurige beschouwing van den stam, in de oplettende waarneming der verzorging en het overzigt van den geheelen kweektuin, waaruit de groote FREDERIK welhaast het achtbaar hoofd verhief. Het is waar, de oorzaken dier grootheid liggen hier, in de opgenoemde voorwerpen, veelal niet voor oogen. Doch, is *dit* zelve geene leerzame omstandigheid, die althans de oppervlakkige, misschien wel alle stoute uitspraak, ten aanzien van den invloed der uitwendige omstandigheden, en der opvoeding in het bijzonder, op de vorming van den onpeilbaren menschelijken geest, een eerbiedig zwijgen oplegt?

Hetgeen wij thans voor ons hebben, is slechts een eerste deel, zonder dat men bepaaldelijk weet, van hoe velen het zal

ver, derzelver vader vervolgens koning van
dig door zijnen zoon, haren broeder, verva
zoontje des laatstgemelden en onze heldin
vroegen leeftijd, door de wederzijdsche m
afgesproken; op welks voltrekking de konin
tijd ten uiterste gezet bleef; waartegen de k
natuurlijkerwijze, ook niets te zeggen vo
zoo het schijnt, mede wenschte, en — da
tot stand raken. De Pruisische ministers, na
heid de heer DE GRUMKOW, wist dit on
dan op gene wijze, altijd te dwarsboomen
aanduidden, het was deze uithuwelijking,
spil van dit deel der levensgeschiedenis de
reuth kan beschouwd worden; bepaaldelijk
ningin, dat haar, van de teedere kindschh
van onaangenaamheden dompelde; deze d
nisters, welke den koning tegen zijne ga
ondragelijkste geestgesteltenis bragt; en de
ouderen, tusschen welke de kinderen vols
kiezen, en deze ook dadelijk aan de zijde
welke *en* onze prinses *en* haren geliefden
de duldeloosste behandeling van den vader
weifeling, vooral der prinses wederom va
oorzaakte. Zekerlijk moet het mede op
eenigzins ruwe, Duitsche zeden geschov
hier eenen Europischen koning eene han
over welke zich, thans ten minste, elk ma
men ... dood toe schamen zou. Doch

worgen, en ook zijne teedere zuster op het punt gebragt, om het ſlagtoffer der vaderlijke woede te worden.

Inderdaad, het koninklijke paar boezemt alles behalve diepen eerbied in. De drift, de gierigheid, de ſlingering van het eene uiterſte der geesteloosſte bigotterij tot het andere der onmatigſte brasſerij en dronkenſchap, benevens klein-verſtandigheid en ligte misleidelijkheid, ontſieren in hem ook het goede, dat hij moge bezitten. En in haar hebben wij ſlechts op te merken de onnatuurlijke jaloezij, wie zelfs de goede verſtandhouding tusſchen haren man en kinderen hindert; de verachtelijke ſnapachtigheid, welke, door een kwalijk geplaatst vertrouwen, ſteeds hare eigene plans omverre werpt, benevens de ongeoorloofdſte wraakzucht, ook tegen eigen liefdepanden, om noch genegenheid, noch achting, zelfs voor loffelijke eigenſchappen, te kunnen gevoelen.

Men ſtelt zich gemakkelijk voor, dat het lot der prinſes, onder deze menſchen en de reeds genoemde omſtandigheden, niet gelukkig kon zijn. Doch, wij houden ons overtuigd, dat die voorſtelling, zoo wel ten aanzien van den trap als van de hoedanigheid haars lijdens, toch ſteeds zeer onvolkomen zal zijn. Immers, dat eene vorstin, nu reeds den maagdelijken ouderdom naderende, door eene opvoedſter op de in het oog loopendſte wijze zou mishandeld worden, de ſporen daarvan voor hare moeder niet zou kunnen bedekken, en zich evenwel gedwongen voelen, om het geleden leed te ontveinzen; dat eene koningsteлg over honger, over ſlechte ſpijs, en zulks door de gierigheid van haren vader, zou moeten klagen; dat eene dochter, en al ware het dan ook maar van den onbeſchaafdſten boer, door de blijkbare beginſelen eener zware ziekte aangetast, om loutere willekeur, bed en kamer zou gedwongen zijn te verlaten.... deze en andere voorvallen zijn te onnatuurlijk, dan dat iemand daaraan zou *kunnen* denken.

Dit alles, echter, vinden wij in de opgemelde *Mémoires*, die gezegd worden, en door den toon zelven aanduiden, met de eigen hand der prinſesſe van Baireuth, de eigenlijke heldin der geſchiedenis, te zijn geſchreven. Zoo anders deze zaak mogt kunnen betwijfeld worden, dan verklaren wij, in den loop en den ſtijl des verhaals, alle blijken van echtheid, zoo wij meenen, opgemerkt te hebben. Deze ſtijl is los en bevallig, ſchoon misſchien niet volkomen zuiver van min voegzame en plat-

platte uitdrukkingen. Met eene gemakkelijke hand schetst de doorluchtige Schrijfster zoo wel een karakter, als eene gebeurtenis. Hare openhartigheid, gestrengheid, en daarbij wel eens luchtige trant, in het ten toon stellen der gebreken van ouders, zou, ja, elders een onaangenaam gevoel verwekken; doch, wie kan in zulk een koningshof aan de teedere aandoeningen der nature denken? — Tot nog toe komt zij zelve in geen ongunstig licht voor; zoo min als haar broeder FREDERIK, eenige jeugdige losbandigheid enz., benevens, op het einde, onbegrijpelijkheid te haren aanzien, uitgezonderd. Het spreekt, echter, van zelve, dat hij hier eene aanmerkelijke rol speelt; komende zijne bekende poging om naar Engeland te ontvlugten, met derzelver gevaarlijken en smartelijken nasleep, hier mede voor.

Hoe veel of weinig de geschiedenis, ter opheldering van dit en andere voorvallen van dien tijd, bij deze *gedenkschriften* zal winnen, durven wij niet stellig bepalen. Het ontbreekt er welligt minder aan licht, dan op vele andere plaatsen. Nutteloos, echter, is deze arbeid zeker niet. En wij danken te meer voor de uitgave, daar het werk reeds voor de algemeene mensch- en wereldkunde oneindig belangrijker is dan menige roman, die ook het voordeel der onderhoudende lectuur op hetzelve niet vooruit heeft. Elk zij dan toch te vrede met eenen stand, die, ieder in zijnen kring, slechts het noodige en verkwikkelijke des levens biedt, en — benijde vooral de grooten niet!

Volledig Leerstelsel van kunstmatige Ligchaams-oefeningen, eene Bijdrage tot de Opvoeding der Jeugd, gevolgd naar het Hoogduitsch van J. C. F. GUTSMUTHS, *Hofraad enz.*, *door* JAN VAN GEUNS, *A.L.M.*, *Phil. Doct.*, *Predikant bij de Doopsgezinden te Leyden*, *enz. IIde en laatste Deel. Met Platen. Te Leyden en Haarlem*, *bij* Du Mortier *en* Loosjes. 1812. *XXVIII en 552 Bladz. f* 6-15 -:

In den jare 1806 ontvingen wij uit de handen des geächten Vertalers het eerste Deel van dit doorwrochte werk, waarin ons een Onderwijzer der beroemde *Salzmannsche* schole, welke zich althans niet minder op de vorming des ligchaams, dan op die der zie-

ziele toelegt, een aaneengefchakelden *curfus* van *gymnastifche* oefeningen geeft; een vak, tot nu toe in ons Vaderland bij de Opvoeding weinig of niet behandeld. Wij deden daarvan te zijner tijd verflag. Na zes jaren verfchijnt dan ook nu het tweede Deel; voor welke vertraging de Vertaler, in het Voorberigt, verfchooning verzoekt, in hope, dat naauwkeurigheid en volledigheid dit lange verwijl zullen vergoeden. En deze eigenfchappen moeten wij, met volle ruimte, aan dit werk toekennen, hetwelk, benevens de tot in de kleinfte bijzonderheden opgegevene voorfchriften, tot dit onderwerp behoorende, ook de Gefchiedenis en de *Litteratuur* (of opgave der Schrijveren) van de meeste ftukken behandelt, waardoor het niet alleen te leerzamer, maar ook veelal te aangenamer bij de lezing wordt. Immers eene naakte opgave van *gymnastifche* regelen kan de aandacht moeijelijk levendig houden; en wil daarom de Vertaler te regt, (Voorber. bl. IV) dat men dit boek als een' legger gebruike, om daarin van tijd tot tijd iets wegens het meergemelde onderwerp na te zien. Dan nu wordt ook de gezette lezing, althans van fommige Hoofddeelen, door de ingevlochtene voorbeelden en plaatfen van beroemde Schrijvers, belangrijk en onderhoudend.

De Vertaler had, in de Voorrede tot zijn eerfte Deel, beloofd, eene *vrije* overzetting van dit werk, vergeleken en in zeker opzigt ineengefmolten met de *Encyclopedie der Leibesübungen* van den Heere VIETH, te zullen leveren. Dit plan heeft hij in het tweede Deel vervolgd, en is hetzelve te dezen aanzien nog rijker aan eigen werk onzes Landgenoots, dan het eerfte. Vooral in het *fchaatsrijden*, deze geliefkoosde oefening onzer jeugd, herkent men ten volle den *Nederlander*, en vindt zich onthaald op verzen van DE GROOT, LIPSIUS, HUISINGA BAKKER, SIX VAN CHANDELIER, WESTERBAEN, LE FRANCQ VAN BERKHEY, BILDERDIJK en TOLLENS, (wij hadden wel gewenscht, er de fchoone Ode van KLOPSTOCK, *der Eislauf*, zoo al niet vertaald, dan toch bij vermeld te zien) op plaatfen uit BERKHEY's *Natuurlijke Historie van Holland*, en zelfs op een pleitgeding tusfchen de *Vriezen* en *Hollanders*, over hunne onderfcheidene manier van rijden.

De onderwerpen voorts, in dit Deel verhandeld, zijn: *Worstelen*, *Schermen* en *Zwaardvechten*, *Klimmen* of *Klouteren*,

Ii .

ten *algemeenen* gebruike zou hebben doen

De Voorrede van dit Deel bevat eene *A*
wegens de veelvuldige hier voorkomende aanha
hij ten sterkste verdedigt, en volstrekt noodza
ber. bl. IV—VIII.) Men vergelijke hierme
king van den Hoogleeraar VAN DER PAL
zijner in 1810 uitgegevene *Redevoeringen.*
wij het *citêren* ook nuttig en noodzakelijk k
echter, dat de Eerw. Vertaler de verpligtin
drijve, door bij elke geschiedkundige zaa
aard dan ook, in proeven, uitkomsten, waa
dige wetenschappen zelfs, dadelijk aanh
Men onderstelt daardoor niet alleen te ve
Lezer, maar is ook verpligt, zich altijd
Schrijvers te omheinen, daar, volgens het
voor elk *factum* ook eene aanhaling staan
zou dan eene *compilatie*, mits trouw met
nen gestoffeerd, de kroon spannen *boven* ee
denkbeelden en oogpunten, maar welks Sch
nissen, die hem volledig bekend waren, n
zien, en ook bij *zijnen* Lezer als bekend
echter in 't voorbijgaan. Ook hier, geloove
weg de verkieslijkste.

Wij kunnen van deze Voorrede niet afst
Vertaler hartelijk dank te zeggen voor de m
ge schoone plaatsen, tot zijn onderwerp be
Overzetting van HOMERUS, door wijlen

EUNS verlangen, dat een zoo uitgebreid, en tevens zoo wel-
slaagd werk, als de Vertaling der *Ilias* en *Odysséa* door den
eer OOSTERDIJK, spoedig in zijn geheel het licht zie. Mo-
n wij daartoe den kundigen DE VRIES, (waarschijnlijk be-
tter, of althans bewaarder, van dezen letterschat) in naam
ner zucht voor de Vaderlandsche Dichtkunde, uitnoodigen! —
ij zullen, om den Lezer over ons gunstig gevoelen nopens dit
rk te laten oordeelen, hem daaruit ter proeve de beschrijving
n den dans, op het schild van ACHILLES afgebeeld, (*Ilias*
VIII.) voor oogen stellen:

VULKAAN, die op dit schild al zijn vernuft laat spelen,
Verbeeldt hier naast een' dans, gelijk in alle deelen
Aan dien, dien DEDALUS, in CNOSSUS fraaije stad,
Weleer voor ARIADNE, uit gunst, ontworpen had.
Men ziet er, hand aan hand, de beide kunnen dansen;
De maagden zijn gekroond met frissche bloemenkransen,
Gestrengeld in het haar, en feestig aangekleed
In fijner linnenstof dan immer was gereed,
Terwijl de knechten 't oog door 't glansrijk kleed behagen,
En gouden zwaarden in hun zilvren riemen dragen.
Dan draait de dans in 't rond; de voeten, welgeleerd,
Bewegen zich gelijk, terwijl de dans zich keert,
Eerst langzaam omgedraaid, dan vlugtig rondgevlogen,
Niet anders als een rad, dat, schielijk ombewogen
In 's pottebakkers hand, wordt op de proef gesteld;
Nu wordt de ronde kring bewogen, dan weêr snelt
De een naar den ander' toe; 't schijnt alles hier te zweven.
De welgeschikte dans is, in het rond, omgeven
Met talrijk volk, hetwelk, met wonder kenbre vreugd,
Zich streelt in 't zoet vermaak der huppelende jeugd.
Vooral valt ieders oog op twee, die, onder 't zingen,
In 't midden van den kring, met snelle passen springen;
Tot algemeen gejuich en lieflijk koorgeluid
Het schuldeloos vermaak der blijde jeugd besluit.

Raad-

Raadgevingen aan mijne Dochter, *door* J. N. BOUILLY. *Uit het Fransch*, *door* M. STUART. *IIde Deel. Te Amsterdam*, *bij* E. Maaskamp. 1812. *In* 8*vo.* 227 *Bl. f* 2-:-:

Plaatsgebrek verbiedt ons voor tegenwoordig, het tweede deel van dit voortreffelijk werkje uitvoerig te vermelden. Hoezeer onze herhaalde aankondiging, zoo van het oorspronkelijke als van de vertaling, en vooral de naam des Eerw. vertalers, zulks overbodig maken, worden wij anders door den bevalligen verteller daartoe als van zelve uitgelokt. Tot dit weinige, echter, ter aanduidinge van de leerzame strekking der onderscheidene verhalen, moeten wij ons ditmaal bepalen:

I. De Zakblaadjes van Florian doet der lieve sekse levendig gevoelen, hoe eene schoone leest en zachte zeden eener vrouwe bekoorlijkheden bijzetten, die geen *vernuft* haar kan schenken. — *II. De drie Kunstvakken* moet haar de les inscherpen, dat de volmaking van ééne begaafdheid, boven den dwazen waan van op *alle* te willen aanspraak maken, verre verkieslijk zij. — *III. De Roman-zucht* leert het gevaar der naäping van het belagchelijke voor jonge lieden, en alzoo het belangrijke van eene goede keuze in hen, wien derzelver opvoeding wordt toebetrouwd. — *IV. De Bal-Collecte* schetst, in het treffend voorbeeld van den Kardinaal DE BELLOY, het voortreffelijke der weldadigheid boven enkel zingenot, en de zaligheid der gelukkige vereeniging van vermaak en deugd. — *V. De Dochterlijke Heldenmoed* tracht, in een historisch verhaal, ook de teedere kunne met zekere sterkte van geest te wapenen, en haar den moed, de koelbloedigheid en gelatenheid, als het zekerste redmiddel in gevaren, aan te prijzen. — *VI. De Inbeelding*, eindelijk, waarschuwt, op de nadrukkelijkste wijze, tegen den zotten eigenwaan, die zich verheft op verdiensten, welke men niet bezit, en daardoor zichzelven bespottelijk maakt in zijnen kring, en verachtelijk in het oog van verstandigen.

Moge dit werkje, blijkbaar voor de hoogere klasse bestemd, dan ook dáár vooral veel gelezen, en wel met dadelijke toepassing en nut gelezen worden!

OORDEELING.

lijk Zondagsboek, of stichtelijke Overdenkingen op Zondagen in het Jaar; door J. L. EWALD. *Uit Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *r. 8vo. 651 Bl. f* 4 : 10 - :

ederom een geschrift voor den godsdienstigen, te zij- chting, vooral op den zondag, bestemd. Wij vertrou- et geldt ook ons, wat de Schrijver in het voorbe- ngaande zijne landgenooten zegt: dat vele Christe- oral op dien dag iets stichtelijks verlangen te lezen; ewel het ook bij ons aan geene daartoe geschikte, end geschikte werken en werkjes ontbreekt, is het en waar, dat de stichting voor verschillende lezers nderscheiden is, en, voegen wij er bij, ook in ver- den tijd; zoodat eene ruime en afwisselende keuze is, en wij ieder te dien einde welgeschreven werk ene aanwinst rekenen voor het beste gedeelte van end publiek.

werk is deszelfs oorsprong verschuldigd aan Leer- n, door den waardigen EWALD gehouden, en nu hem tot Overdenkingen omgeärbeid; het is in 52 ige Overdenkingen afgedeeld, en behandelt de Berg- e van den Zaligmaker, of liever rigt zich naar de- in de 47 eerste; terwijl de 5 volgende Joh. X: 27, en. XXVIII: 16—22. Rom. VI: 14—23. VIII: 1— 24—27. ten opschrift hebben. Het rigt zich naar , zeggen wij, alzoo wij hier niet zoo zeer uitleg- behandeling, als wel voor den tegenwoordigen le- chikte, gemoedelijke aanwijzing en opwekking aan- Wat er tijdelijk en plaatselijk in de Bergleerrede we- ge, de *zin* en het *gevoelen*, merkt EWALD te regt n alle Christenen te allen tijde moet toch dezelfde

wezen; alzoo is dit gedeelte van 's Heilands onderwijs voor alle Christenen dierbaar onderrigt; en, schoon men ter verklaring van den tekst zich elders vervoegen zal, kan zich echter geen Leeraar, die over eenig gedeelte van de Bergleerrede prediken wil, beklagen over den tijd, dien hij aan het lezen dezer stichtelijke Overdenkingen besteedt; daar hij zeer vele en dikwijls zeer treffende wenken vinden zal van hetgeen voor zijne toehoorders bruikbaar en het nuttigst is, en hij gaarne den waardigen Schrijver den juisten weg, dien hij kiest tot het hart, af zal zien; terwijl het verstand tevens overvloedig en gezond voedsel vindt. Ook de ophelderingen van den tekst kenmerken den bekwamen en oordeelkundigen man; hoewel de aard van het werk hier het geven van eene keuze, en de voordragt der gronden, die 's Schrijvers keuze bepaalden, van zelve belet.

Als Boekbeöordeelaars hebben wij op het werk, naar deszelfs aanleg, niets te zeggen; als Leeraars lazen wij het met genoegen, wegens zoo menigen vruchtbaren wenk; en als Christenlezer danken wij Schrijver en Vertaler hartelijk voor de overvloedige stichting.

Gaarne gaven wij eene Overdenking in haar geheel; wij doen het echter met eenige bekorting.

„ Matth. VII: 6. *En geeft het heilige den honden niet, noch en werpt uwe peerlen niet voor de zwijnen; op dat zij niet t'eeniger tijd dezelve met hunne voeten vertreden, en zich omkeerende u en verscheuren.*

„ Woorden, die zelden regt verstaan, dikwerf kwalijk uitgelegd en misbruikt worden. Goede, zachte menschen, welke de woorden van de gestrengheid des regters in derzelver *uitgestrektheid* gevoeld hebben, vinden het zeer opmerkelijk, dat JEZUS, juist achter deze krachtige aansporing tot liefde en inschikkelijkheid, zulk een *hard* woord laat volgen. Het is nogtans zeer natuurlijk, dat hij het *juist hier* zegt; het staat hier op de regte plaats. Het zoude den Christen tot eenen dwazen dweeper maken, indien hij niet slechts niet oordeelen, niet hard en onbillijk de verkeerdheden der menschen mogt beoordeelen, maar ook zoo

wils

wilde *te werk gaan*, alsof er geene booze, verkeerde menschen waren. JEZUS gebruikt juist de *voorzigtigheid* om aan zijne volgers te gebieden, niet iets omtrent hen te doen, maar iets na te laten. Hij toont hun de noodzakelijkheid om voorzigtig te zijn; met betrekking van eene groote heiligheid, bij de haters en verachters der heilige waarheid. — Wie zijn nu deze haters? en hoe zal men met betrekking tot hen handelen? Waarom zal men het heilige in hunne tegenwoordigheid terug houden? Is het niet eene *verloochening* van iets, als men om hunnentwil verbergt, 't geen ons het meest belangrijk en dierbaar is? Deze vragen moeten noodwendig bij het lezen dezer woorden bij ons opkomen. — In den Bijbel, zoo wel als in andere oude boeken in gesprekken, wordt aan de dieren zekere *eigenschappen* toegekend, zoo dat men bij de benaming der dieren reeds weet, van welke eigenschappen gesproken wordt. Men weet, wat door het beeld van een schaap, zwijn en slang wordt uitgedrukt; dus ook, wat hier het beeld van een *hond* zal beteekenen. Men verstaat er door steekelachtige, twistzieke, ligtgeraakte menschen, die gaarne willen twisten, schelden, lasteren, vervolgen. Onder de benaming van een *zwijn*, denken wij aan zinnelijke, dierlijke menschen, bij wien alle lust voor het edele en groote ontbreekt, die er alleen op zien, of iets voor het zinnelijk genot dienen kan, en alles verachten, wat hierop geene betrekking heeft. Om het zinnebeeld nog gepaster te vinden, moeten wij ons herinneren, dat de zwijnen bij de Joden onreine dieren waren, die men niet in het HEILIGDOM mogt laten komen. — Wij moeten deze menschen niet beöordeelen, niet verdoemen; maar men moet hun ook niets openbaren, hen in het heilige niet laten inzien, hun geene Christelijke waarheden, bevindingen mededeelen. Voorzeker, er zijn menschen, die wijzer willen zijn dan JEZUS, die zich overtuigd houden hen iets op te dringen, het goede willen opdringen, zonder eenen looger en wenk. Neen, dat moet gij niet! JEZUS ging niet naar HERODES, offchoon hij hem reeds lang begeerd had te zien; en wanneer hij op het einde van zijn leven voor

waarheden met hem. Neen, de Goddelijke waarhei
u verlicht, verwarmt, bezielt, is een heiligdom! (
aan menſchen, die vijanden der waarheid zijn, c
van dezelve willen weten, die er over twisten, u
vervolgen, zonder het minſte voordeel voor de zaak
zins zulke waarheden *openbaren* en daaraan prijs
De Goddelijke waarheid is eene kostbare *parel!* (
dezelve aan geene zwijnen voorwerpen: wat wete
van? zullen deze dezelve weten te waarderen? — Nee
in zulk een geval, gelijk JEZUS voor HERODE:
Toon door uw ſtilzwijgen, dat gij hier niet ſprek
omdat het de plaats niet is om te ſpreken. Zijt
vriendelijk, — ſpreek over andere zaken, betoo
beleefdheden, waar gij kunt, maar ſpreek van h
niet; trouwens mij dunkt, dat reeds een natuurlij
ons hiertoe moet aanzetten. Het zoude toch ongep
om over de heiligſte vriendſchap te ſpreken, waar
alle vriendſchap den ſpot drijft, of zich uit te laten
heerlijkheid in de Natuur, waar men geenen zin vo
ve heeft! om het gevoel des harten uit te ſtorten
ſchen, wier hart ſlechts eene *groote ſpier* is, die h
in beweging brengt! Zou men van het allerheilig
ken, waar het niet verſtaan wordt, waar men geene
voor hetzelve heeft, noch hebben wil? Neen, het
bezwaarlijk, om er met lieve, goede menſchen ove
ken, die er geen bijzonder belang in ſtellen, wan
zulks ambtshalve verpligt is; hoe onmogelijk is
zulks te doen met de *zoodanigen*, wier karakter hie
weinig overhelt! — De reden wordt hier opgegeven,
men voorzigtig wezen moet bij zulke menſchen;
„ zij zich zouden omkeeren en ons verſcheuren."
rokkent zich hierdoor lijden en vervolging, zonc
eenig goed door veroorzaakt wordt. Zijn de omſ
den en geſteldheid der dingen thans zoodanig, dat g
wendige vervolgingen plaats kunnen hebben, de *i*
zullen zeker niet wegblijven. Indien gij al jaren lan

en niet weder in den ouden toon vervielt, zij zouden het u toch geenszins vergeven, dat gij u *eens* zoo warm hadt uitgelaten, gelijk gij ook bij alle voorkomende gelegenheid uwen ijver voor het heilige niet wildet *afleggen;* zij zouden zich van u *afkeeren*, niet uit boosheid, maar met een billijk gevoel van uwe meerdere waardij der ziel; zij zouden de goede gedachten van u bij anderen *vertreden*, en uw naar mededeelende liefde smachtend hart zou eenzaam staan op den weg des levens. Alle uwe vatbaarheid voor liefde, uw beste wil, uwe ongeveinsde liefde en verdraagzaamheid zouden u niets baten; zij *achten* u hoog van de zijde van uw hart, al is dit niet zoo ten opzigte van uw verstand, — maar het *verstand* heeft tegenwoordig die toenadering noodig — wat zullen zij dus met *u*? — zij *keeren zich van* u af, en gij staat alleen, arm aan de reinste genoegens der vreugde voor een hart, dat God voor de liefde geschapen heeft, — en wel *radeloos* arm, wanneer misschien ook uwe beste, met u gelijkdenkende broeders naar Gods wil zich van uw hart moeten *afscheuren!* Op deze wijze kan ook nog thans uw geluk vertreden worden, wanneer gij het heilige mededeelt. — Merkt gij hier niet uit, hoe zeer JEZUS van alle dweeperij verwijderd was? Neen, de Christen moet zich niet aan het lijden opdringen, en dan zeggen: *ik lijd om Gods en Jezus wil!* Dán slechts, wanneer gij er toe geroepen wordt van zulken, die regt hebben om er u toe te vergen, *wanneer* en *daar* het uwe roeping medebrengt, moet gij van dit *heilige* spreken. — Gij meent misschien, dat Goddelijke waarheden op dierlijke menschen zouden kunnen werken? Neen, Goddelijke waarheden zijn paarlen, en hoe zoude men deze voor de zwijnen werpen? Zij zouden dezelve in het slijk vertreden, omdat zij derzelver waarde niet kennen! Bij elken uitroep des harten: „ *Eli, Eli, lama sabachtani!*" zal het zijn: „ roep ELIAS!" men zal u hier eene geheel vreemde, aan u in het minst niet eigene zaak toeschrijven; men zal u eene dweeperij, bijgeloof of iets dergelijks toeschrijven, 't welk onmogelijk in uwe ziel vallen kan. — De vereeniging van den

heid meer blijft; zij zullen dezelve in het flijk vertre
haar voorzeker bevlekken: wel nu, wie ziet ga
heilige bevlekt, al benadeelt dit deszelfs waarde
Dan, zoude zulks niet eene *verloochening* van het
dat men kent, wezen, indien men daarvan zwijgt
ve verbergt? Neen, met luider ftem en openlijk
moogt gij belijden, waar eene ongezochte gelegen
aanbiedt, wat GOD, JEZUS, Christendom, ge
zigt in de eeuwigheid, vriendfchap en elk genot
edeler doel leidt, voor u is, welke waarde het he
er over gefproken, mede gefpot, als hetzelve ve
gemaakt wordt, dan moogt gij uwe afkeuring betu
genfpreken en henengaan, dit is uw pligt! Maar
fchen de Goddelijke waarheden, het gebed en iet
Christendom te willen *opdringen*, dit *is geenszins* p
ftrijdt veel meer tegen het voorbeeld van JEZUS.
flechts van Gods rijk, van deszelfs groote verwach
beloften, van het oogmerk zijner zending, als men
ren *wilde;* maar zeide er ook niets van, wanneer n
ooren had om er naar te luisteren. Als men an
delt, dan JEZUS deed, fchijnt men in den waan t
ren, dat men willekeurig de menfchen tot het Chr
brengen kan. De *behoefte* van anderen is flechts ee
dat v

's Menschen Gelei- en Beschermengelen; eene Leerrede van JOANNES DECKER ZIMMERMAN, *Evang. Luthersch Predikant te Utrecht. Te Utrecht en Amsterdam, bij* F. D. Zimmerman, geb. Fortmeijer, *en* J. C. van Selm. 1812. *In gr. 8vo.* 32 *Bl. f* :-5:8:

Dit is de titel van eene derde afzonderlijke Leerrede, door den Eerw. ZIMMERMAN in het licht gegeven. De twee vorigen zijn reeds elders, meer of min gunstig, gerecenseerd. Het kan niet dan aangenaam wezen, wanneer men waarneemt, dat een jong Auteur van de gegronde en bescheidene aanmerkingen op zijnen arbeid een nuttig gebruik weet te maken; en dit is hier het geval.

Het onderwerp, 's menschen Gelei- en Beschermengelen, is zeker aanlokkende en belangrijk. „ In den smaak, zoo „ als wij hetzelve opvatten, (zegt de Leeraar) maakt dit „ geen afzonderlijk leerstuk uit; maar staat in een naauw „ verband met een allergewigtigst leerstuk, 't welk het „ slechts meer zinnelijk voorstelt en daardoor geschikter „ maakt, om het hart te ontvonken; het leerstuk namelijk „ van de Voorzienigheid, waarover wij nooit genoeg kun„ nen nadenken.(*)" De behoorlijke toelichting van den tekst, — eenige aanmerkingen over 's menschen Gelei- en Beschermengelen — en de gedachten om dezelve toepasselijk te maken: zie daar de natuurlijke verdeeling van dit geheele opstel. Wat den tekst zelven betreft, dezelve is, naar onze gedachten, zeer geschikt voor des Leeraars oogmerk. Hij heeft dien, over het algemeen, vrij naauwkeurig, zonder noodeloozen omslag, uit de geschiedenis, de gewoonten des lands, en de zeden van dien tijd opgehelderd, doormengd met zoodanige zedekundige aanmerkingen, welke in het voorbijgaan tot stichting kunnen dienen, zonder den loop der gedachten af te breken. De tekst is met oordeel uitgekozen, terwijl het afzigtelijk geval met de inwo-

len. Dit heeft de opsteller gevoeld.
king aan den voet der negentiende b
ke misschien wel der moeite waardig
lasschen: ,,, Deze omschrijving is
,,, oude, eenvoudige tijden,"' zal m
,, beken het; maar zeker is zij in de
,, Christelijke openbaring. Onze Bi
,, volksonderwijs behooren steeds de
,, te nemen. Wij moeten trachten,
,, ders of Joden, maar leerlingen van
,, uitmuntend voorbeeld ook hierom
,, kens, de beroemde VAN DER P.

Over de Engelen zelve heeft de E
te regt aangemerkt, dat, in eenige
het woord *Engel* in sommige gevalle
van schepselen van hooger rang en a
menschen, beteekent; *echter*, doorga
zeker einde van God komt, alles, wat
gens de oorspronkelijke kracht van
blijkt uit Psalm CIV: 4, Haggaï I: 13,
XCI: 11. ,, en op dien grond noemen
,, alles, wat ons weldoet; want alles
,, komt van God, die het over ons be
,, een boom, wiens lommer ons verk

der deze verschillende dingen is toch eenig onderscheid, voor zoo verre zij tot ondersteuning van ons onderhoud en leven medewerken; of in onzen uiterlijken staat en toestand merkelijke veranderingen te weeg brengen; of ons, door een' meer of min verrassenden zamenloop, voor gevreesde onheilen bewaren. „ Laten wij deze laatste soort „ inzonderheid Engelen noemen!" zegt de Schrijver: „ en „ dan heeft ieder mensch er niet één; maar duizenden." En nu zijn wij met onzen Leeraar in zee; nu kunnen wij hierop alles borduren, wat aan onze bedoeling dienstbaar is; nu worden wij opmerkzaam gemaakt op de „ Engelen „ onzer kindschheid, onzer jeugd, van onzen mannelijken „ leeftijd, eindelijk van onzen ouderdom, — van onze wel„ vaart, van onze vriendschappen, van onze godsvrucht; „ Gelei- en Beschermengelen, rijk in aantal, en van aller„ lei gedaanten; goede Engelen, die, in den naam van „ God, ons overal omringen, overal volgen, overal gelei„ den, overal trachten wel te doen, en te houden in de „ sporen des voorspoeds, des vredes en der vroomheid." Zoo worden wij ook door hen niet zelden op onderwerpen gebragt, „ waarvan wij nu, voor het geheele volgende „ beloop onzes levens, de gewigtigste voordeelen trekken. „ Een enkel woord, dat een mensch, dien wij maar ééns, „ en nu ook voor het laatst, zien, ons toespreekt; en de „ Engel, die ten aanzien van ons tijdelijk welzijn ons be„ schermt, is dan een vreemdeling, dien wij met Loth her„ bergen, of een reiziger, dien wij met hem ontmoeten." En deze denkbeelden worden nu door onzen Leeraar verder ontwikkeld en uitgesponnen. Maar ook zijn somtijds de Engelen beschermers onzer deugd; hetgeen gestaafd wordt door de getuigenis van Paulus, Hebreën I: 14, ook door onze ondervinding. „ Wat zouden wij zijn, bijaldien ons „ niet dikwerf de Algoedheid, op eene bijna wonderdadige „ wijze, voor misstappen bewaard had? Hoe menigmaal „ hadden wij dezelve reeds in den zin, maar het kwam er „ niet toe; en waarom niet? Er trad dan weder een Engel „ in het midden, die onze aandacht afleidde, of onze hand

„ zen. Gods bliksemschichten zijn
„ die den verharden zondaar doen
„ oordeel van den Ontzettenden, di
„ een' anderen tijd zijn het 's hemels
„ len, die een' warmen gloed van da
„ in het hart, dat reeds bereid stoi
„ schen Vader te vergeten. Of onze
„ een' nooddruftigen, die eindelijk,
„ met onbarmhartigheid bejegenden,
„ komst en toespraak van iemand, die
„ een woord uit den Bijbel, of eenig
„ in den zin schiet, en op ons hart
„ eene enkele invallende gedachte aan
„ opperste der Engelen, den Zoon,
„ zant van den Vader. Engelen, gel
„ Engelen, omringen ons altijd; zijn
„ beweging en werkzaam; bewaren
„ zijn, en in gezelschap; in de bezigh
„ in de vreugde en den druk; bij ons
„ pen; en waar wij zijn, en wat wij d
„ wordt aan ons bewaarheid de ve
„ woord: *De Engel des Heeren leger*
„ *nen, die Hem vreezen, en helpt*
wij zouden verlokt worden, om te
Ten slotte voegt er de S...

dikwijls bij hem voorkomt; bij voorbeeld: den weg *maar* te vervolgen; hij liet ze *maar* niet voorbijgaan; ze moesten *maar* met hem medegaan; ik zou *maar* zijn bezweken van vrees, — dat altoos plat klinkt, en ligtelijk door *flechts* of *alleen* kan vervangen worden.

Recenſent heeft zich voorheen meermalen beklaagd, dat men ons met zulk een' verſchrikkelijken vloed van matige en zelfs ſobere predikatiën overſtroomde. Doch, wat er ook nu de oorzaak van zij; ook misſchien daarin te zoeken, dat een lot, rank van deunheid, (gelijk het de Drosſaard HOOFT noemde) den liefhebberen van ter zijde aangrimt; genoeg is het, dat er ook uit dit kwaad iets goeds voortſproot; dat men ons met dergelijk nutteloos werk niet meer lastig valt. Alleen de meesters in de kunst kunnen zich in dit vak bij ons publiek aangenaam maken, en op een gunſtig onthaal rekenen. Zelfs eene enkele Leerrede, al is ze niet voor bijzondere plegtigheden geſchikt, indien ſlechts tot ware ſtichting en met ſmaak opgeſteld, zal men altoos gaarne willen lezen; en dit ſtrekke ter aanmoediging van onzen Lutherſchen Kerkleeraar, om zijnen nuttigen arbeid niet te laten varen.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootſchap ter bevordering der Heelkunde, te Amſterdam. IIden Deels 1ſte Stuk. Te Amſterdam, bij R. J. Berntrop. *In gr. 8vo, 92 Bl. f* 1 - : - :

Dit ſtukje bevat eenige heelkundige waarnemingen, aan het Genootſchap toegezonden, en waarvan er vele de uitgave wel verdienden. De eerſte, echter, van den Heer SCHMIDT, M. D. te Rotterdam, is in zulk een' ellendigen ſtijl geſchreven, dat de *Redactie* de moeite wel had mogen nemen van deze verhandeling ten minſte verſtaanbaar te maken. Het geval zelve is eene geheele ontaarding der linker nier, welke zich aan de omliggende ſpieren, aan het bekken en dijebeen had medegedeeld, en een gezwel in de

lies

lies veroorzaakt, dat door uitputtende ontlasting en bijkomende *hectrifche* koortfen den lijder wegnam. Hij had gedurende zijn leven meest over *rhumaticque* pijnen geklaagd; doch om daar nu uit op te maken, dat men door de zich voordoende verfchijnfelen dikwijls misleid wordt, en dat men door wegneming der oorzaak niet altijd de uitwerkfelen tevens weg kan nemen, is eene geheel verkeerde gevolgtrekking. De oorzaak werd toch hier niet weggenomen, en de pijnen, waaraan de lijder leed, toonen, dat hij meer dan één ongemak had, en zijne zieke nier hem welligt tot dusverre weinig had gehinderd. — De tweede waarneming, door wijlen den Haagfchen Heelmeester SCHUURING medegedeeld, leert ons op nieuw, dat, zelfs in hopelooze omftandigheden, de Natuur tot behoud des ligchaams wonderen doet. Hier werd de geheele regter voet, met een gedeelte van het been, door hare werking, door eene gepaste en werkzame heelkundige hulp onderfteund, weggenomen. — De Terfchellingfche Heelmeester SCHULTZ heeft drie waarnemingen tot dit ftukje geleverd, welke waarlijk de minst belangrijke van allen niet zijn. Uit de eerfte zien wij het nut, dat het gebruik van *opium*, in ruime giften, gepaard met vette infmeringen en laauwwarme baden, in de verftijving en mondklem, op wonden of breuken volgende, hebben kan. Voorts, dat dezelve vooral valt in fterk gefpierde mannen, en dat de warmte van den dampkring er aanleiding toe geeft. — De tweede waarneming betreft eene verbrijzeling van het fcheen- en kuitbeen, met eene gefcheurde wonde van den voet, welke met het beste gevolg, in weerwil van beginnend verfterf, door gepaste opwekkende en rottingwerende middelen geheeld is. — De derde loopt over eene water- en vleeschbreuk, welke eerst, met een goed gevolg, door de kunstbewerking fcheen weggenomen, doch naderhand zich weêr vertoonde, terwijl er teekenen bijkwamen van inwendig bederf. Dit laatfte tijdvak heeft de ervaren waarnemer niet zelf kunnen gadeflaan, veelmin het lijk van den lijder onderzoeken; waardoor deze waarneming veel van hare belangrijkheid verliest.

Be-

Behalve deze waarnemingen, behelst dit ſtuk nog het verhaal eener welgeſlaagde ſteenſnijding, volgens de manier van LANGENBECK, door den Heer HAVER DROEZE, van Dordrecht; waarbij nog eenige aanmerkingen gevoegd zijn, over de onzekerheid der kenteekenen van den ſteen, en over de weinige hulp, die men van de *lithontriptica*, zelfs in de blaas ingeſpoten, te verwachten heeft, waarin wij den kundigen Schrijver moeten bijvallen. — Hierop volgt de beſchrijving van een nieuw *pesſarium*, door den Groningſchen Hoogleeraar BAKKER uitgedacht, hetwelk de voordeelen der ſpons bezit, en tevens geſchikt is, om dezelve gemakkelijk in te brengen, door inſpuiting met een of ander vocht op te vullen, enz. Dit nuttig en eenvoudig werktuig, hetwelk wij allen heelkundigen aanprijzen, is op eene bijgevoegde plaat afgebeeld. — Eindelijk wordt dit ſtukje beſloten door het verhaal eener uitneming van het opperarmbeen uit het ſchoudergewricht, volgens de manier van LA FAYE verrigt door Dr. KÜSTER. — Men ziet dus, dat, over het algemeen, deze bundel waardig is, bij de reeds uitgegevene verhandelingen des Genootſchaps gevoegd te worden.

Examen de la ſolution que Mr. EULER a donné du Problême, &c.

Dat is:

Beſchouwing der oplosſing, gegeven door den Heer EULER, *van het voorſtel der drukking, welke een ligchaam uitoefent op drie of meer ſteunſels, die het onderſchragen, en der zwarigheden, door den Heer* D'ALEMBERT *en anderen, ingebragt tegen het grondbeginſel, waarop die oplosſing rust. Door* U. HUGUENIN, *Chef van een Bataillon Artillerij, enz. Te Amſterdam, bij* Doorman en Comp., *Boekhandelaren der Keizerlijke Artillerij in Holland.* 1811. *In gr. 8vo. f* :-18-:

In het XVIIIde Deel der *Nieuwe Verhandelingen van de*

de Keizerlijke Akademie te Petersburg heeft de beroemde L. EULER eene oplosfing van het opgemelde vraagftuk gegeven: deze groote Meetkundige befchouwt aldaar het vlak, waarop de fteunfels rusten, als beftaande uit zachte klei, en vooronderftelt, dat de drukkingen der fteunfels evenredig zijn aan de hoeveelheden, welke de fteunfels van het ligchaam in de klei zinken. De Heer D'ALEMBERT, in het VIIIfte Deel zijner *Opuscules mathématiques*, vindt deze oplosfing *onzeker, als gegrond op eene onderftelling (hypothetique)*; en inderdaad, drukking is een uitwerkfel, 't geen vóór alle beweging gaat; en de inzinking is een uitwerkfel van een ligchaam, 't welk reeds in beweging is; 't 't geen zekerlijk geheel iets anders is. De Heer D'ALEMBERT (*) onderneemt vervolgens de drukking te bepalen, welke een ligchaam, hoedanig deszelfs gedaante wezen moge, uitoefent op elk van *drie* fteunfels, in eene regte lijn geplaatst: hij befluit met te verklaren, *dat de* (te zijnen tijde) *bekende theorie ter oplosfing van dit voorftel ongenoegzaam was.*

De Heer HUGUENIN heeft in de Verhandeling, welke wij hier aankondigen, zich verledigd, om het grondbeginfel, waarop de Heer EULER zijn onderzoek bouwde, en 't welk door den Heer D'ALEMBERT betwijfeld werd, nader te onderzoeken, en te betoogen, dat men, door hetzelve, de drukkingen op drie of meer punten, in eene regte lijn gelegen, kan berekenen; en hiertoe bewijst de Heer HUGUENIN, dat de formule, door den Heer EULER afgeleid uit deszelfs algemeen grondbeginfel, kan afgeleid worden uit de mechanifche grondbeginfelen, zonder de onderftelling van eene weeke grondvlakte te hulp te roepen.

De Heer D'ALEMBERT heeft reeds het voorftel van *drie* fteunpunten als belangrijk, en der beoefening der Meetkundigen waardig, voorgefteld: 't is niet onwaarfchijnlijk, dat, behalve de door den Heer HUGUENIN opgegevene Meetkundigen (†), ook anderen zich met de oplosfing van dit

(*) l. c. p. 36. (†) Pag. 4, 5.

dit voorſtel hebben bezig gehouden. Wij hebben eene zoodanige, ſchoon mede onuitgegevene, Verhandeling gezien, in welke de doorkundige Schrijver het voorſtel aldus beſchouwde: Hij ſtelde eene mathemathiſche lijn, op drie of meer volmaakt harde ſteunſels rustende, en voorts een gewigt, aan de lijn tusſchen twee dier ſteunſels opgehangen; en meent te betoogen, dat de drukking alleen plaats heeft op de twee ſteunſels, tusſchen welke het ligchaam hangt, en dat de andere niets te dragen hebben, enz.

Wij hebben het bepaald doel van den Heer HUGUENIN reeds opgegeven. Naar ons inzien, heeft hij hetzelve uitmuntend wel bereikt. Eene uitvoerige ontleding van dit zijn ſtuk, of eenig uittrekſel uit hetzelve te leveren, is, uit den aard der zake, niet wel mogelijk. Wij houden ons verzekerd, dat dit werkje door alle ware Meetkundigen met genoegen zal ontvangen en beſtudeerd worden; dat het zijnen Auteur eer aandoet, hem als een ſchrander Meetkundige kenmerkende; en dat het allezins aanprijzenswaardig is. Het ſpijt ons, dat toevallige omſtandigheden ons belet hebben, hetzelve eerder aan te kondigen. Oorſpronkelijk heeft de Schrijver het in de moedertaal opgeſteld: ten einde het aan het oordeel van een grooter aantal deskundigen te kunnen onderwerpen, heeft de Heer DE GELDER het in het Fransch vertaald; en 't ſpreekt van zelve, dat wij uit deze hand niets middelmatigs kunnen verwachten.

Beknopte Geſchiedenis der Nederlandſche Tale; door A. YPEY. *Te Utrecht, bij* O. J. van Paddenburg.

(Tweede Recenſie.)

Met het *vierde* tijdperk begint de *Nederlandſche* taal zich niet meer als *dialekt*, maar als eene afzonderlijke *Schrifttaal* te vertoonen. MAERLANT toch onderſcheidde reeds Hoog- en Nederduitsch, onder de namen van *Duuts*

Duuts en *Dietsch*. Ongetwijfeld hadden de ongemeene vorderingen der *Hoogduitsche* tale onder de *Zwabische* Keizers op hare vorderingen merkelijken invloed; alsmede, dat de Graven thans de openbare stukken in de landtaal begonnen uit te vaardigen, 't welk onder Koning WILLEM II. begonnen, onder zijn' zoon, Grave FLORIS, algemeen werd. Van eerstgemelden wordt een gedeelte eener keur van *Middelburg* medegedeeld, en de verdiensten van den laatsten omtrent de taal hoogelijk geroemd. De vroegste Schrijvers, die wij in rijm hadden, (de *Nederlandsche* letterkunde toch bestond meest in berijmde vertalingen uit het *Latijn* en *Fransch*) een UTENHOVE, NOYDEKYN, enz. zijn verloren; maar JAKOB VAN MAERLANT en MELIS STOKE zijn wel geschikt, ons dat verlies te vergoeden. De eerste schreef in het *Vlaamsch*, toen het zuiverste; de tweede in het *Bataafsch* of eigenlijk *Hollandsch*, destijds de krachtigste der *Nederlandsche* tongvallen. De valschheid der rijmkronijk op den naam van KLAAS KOLIJN wordt met een woord aangetoond, en daarop de onderscheidene verdiensten der twee reeds genoemde oudste Nederlandsche Schrijvers uiteengezet. De geleerde Schrijver doet dit met geestvervoering, en toont vooral de uitstekende verdiensten onzer Ouden in het *zorgvuldig in 't oog houden van de geslachten der naamwoorden*, naderhand, en zelfs ook nog in onzen tijd, maar al te zeer verwaarloosd. — Van MAERLANT en STOKE gaat hij over tot JAN VAN HELU, een' *Brabander*, en toont daarbij de gelijkvormigheid der spelling in die tijden, vooral ten aanzien der *i* en *ij*. Met dat alles nogtans kunnen wij des Schrijvers gezegde niet beämen, dat de genoemde Kronijkdichters *in keurigheid van stijl en verhevenheid van uitdrukking de Zwabische Dichters der twaalfde Eeuw overtroffen*. — Elk, die het *Nibelungen Lied*, (zie ons voorgaand verslag) 't welk thans door de *Duitschers* als het oudste heldendicht wordt aangezien, en meer dergelijke stukken, met MAERLANT of STOKE vergelijkt, zal al-

th

thans in *verhevenheid van uitdrukking* den prijs aan de laatstgemelden bezwaarlijk toekennen.

Het zoo veelbelovende licht der dertiende Eeuw werd in de tweede helft der veertiende weder verduisterd door de geweldige beroeringen en burgertwisten dier dagen. (Wij mogen er bijvoegen, dat dit in bijna geheel *Europa*, met het verval der *Troubadours* in *Frankrijk*, der *Minnezangers* in *Duitschland*, en na den dood van DANTE, PETRARCA en BOCCACCIO in *Italië*, plaats had. De woedende pest van 1347—1350, en de moedeloosheid, hieruit ontstaan, mag daartoe wel veel hebben bijgedragen.) Behalve een paar *fragmenten*, biedt ons de veertiende Eeuw geene *Hollandsche*, maar wel eenige *Brabandsche* lettervruchten; den *Spiegel Historiael* van LODEWIJK *van Velthem*, en de *Dietsche Doctrinael*. De laatstgemelde is vrij zuiver; doch bij VAN VELTHEM toont zich reeds de zucht tot invoering van bastaardwoorden, welke ook in *Holland*, onder de Graven van het Huis van *Henegouwen*, meer en meer veld won. Eene *Hollandsche* vertaling des Bijbels, daarentegen, omstreeks 1350 vervaardigd, is vrij van dit gebrek, zeer vloeijend en voor ons verstaanbaar. — De *Rhetorijkers* of *Rederijkers*, tegen het laatst der veertiende Eeuw in *Vlaanderen* opgekomen, droegen ook veel bij tot verbastering der tale. In de vijftiende Eeuw werden er *Kamers* van deze lieden in *Zeeland* en *Holland*, schaars in de overige gewesten, opgerigt. Het is een vreemd verschijnsel, dat, terwijl de *Dichters* (daarvoor toch wilden de *Rederijkers* gehouden zijn) de taal door uitheemsche woorden bedierven, de *staatsstukken*, daarna zoo krielende van bastaardij, nog vrij zuiver *Duitsch* bleven. — In *Oostvriesland* en *Groningen* begon de taal zich naar het *Nedersaksisch* en *Nederlandsch* te buigen, en het Oud-*Vriesch* allengs te verloopen.

Met het *vijfde* tijdperk scheen, door de uitvinding der Boekdrukkunst, zich een schitterend uitzigt voor de taalbeöefening te openen. Dit was echter het geval niet; want juist gelijktijdig met die uitvinding begon de regering van het

het *Bourgondifche* Huis, een zijtak van het Koninklijk-*Franfche*, over de *Nederlanden*, en daar hetzelve in *Braband* of *Vlaanderen* zijnen zetel vestigde, nam natuurlijk de landtaal veel van de *Franfche* aan, welke men ten hove fprak. Onze Schrijver voert hier aan, als nog minder verbasterd, der *Minnen loep* van CLAES WILLEMSZ.; voorts eene menigte geestelijke overdenkingen, meestal van kloosterbroeders, vertalingen uit de Evangeliën, enz. tot diep in de tweede helft der zestiende Eeuw; gefchriften alle, wier meerdere zuiverheid de Heer YPEY, volgens eene fchrandere opmerking, daaraan toefchrijft, dat derzelver Schrijvers, Geestelijken zijnde, en hunnen tijd in de kloosters doorbrengende, *als taalbeoefenaars* geen verkeerd *esprit de corps* hadden, gelijk de *Rederijkers*, die, door dwaze zucht tot verbetering van het goede gedreven, de invoering van bastaardwoorden, als verrijking der taal, tot beginfel fchijnen gefteld te hebben, waarvan de fchadelijke vruchten, in weêrwil der latere taalhervorming, nog niet geheel verdwenen zijn. Zou men er niet mogen bijvoegen, dat de *Rederijkers*, meer in de groote wereld levende, de hoftaal hielpen verfpreiden, die de meer eenvoudige monniken niet kenden? De wanftaltige voortbrengfelen der meergenoemde *Rederijkers*, eenen KORNELIS VAN GHISTELE, COLIJN VAN RIJSSELE, MATTHIJS DE CASTELEYN, en JOHAN BAPTISTA HOUWAERT, worden vervolgens kortelijk beoordeeld, en den laatften wegens zijnen zachten toon eenige lof toegekend, hoezeer zijne rijmen fchier half uit *verfranschte* woorden beftaan. De fchoolmeesteres ANNA BIJNS is in hare *konftighe Referijnen* veel zuiverder. Doch hand over hand groeide het taalbederf, tot dat de met regt beroemde FILIPS VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, in zijnen *Bijenkorf der H. Roomfche Kerke*, en DIRK VOLKERTSZ. KOORNHERT, de eerfte voorbeelden gaven van eenen gekuischten *Nederlandfchen* prozaftijl; — KOORNHERT, daarenboven, werd de herfteller der vervallene, of liever der *Nederlandfche Poëzij*, doch daarin overtroffen door HEN-

RIK LAURENSZ. SPIEGEL, wiens lof, ook als Pro-
ſchrijver, naar verdienſten vermeld wordt. Te zijnen tijde
ad de taal reeds die al te groote zachtheid verloren, welke
aar in MAERLANT's tijden kenſchetſte; het *Hollandsch*
ialekt werd het heerſchende, en werd tevens nog vaster,
eftiger en mannelijker, dan voorheen. Tot deszelfs op-
uistering dienden de vereenigde pogingen van de leden der
msterdamſche Kamer, *In Liefde bloeijende*, die als eene
on te midden der overige *Rederijkers*-bijeenkomſten uit-
ak, en waarvan KOORNHERT en SPIEGEL leden wa-
n. — Ten ſlotte van dit tijdperk worden eenige woorden-
oeken vermeld, en de lotgevallen van het *Nederrijnsch*,
verijsſelsch, *Geldersch* en *Vriesch* kortelijk geboekt.
et laatſte verliep geweldig door het niet meer gebruiken in
enbare geſchriften, en door de afſchaffing van 's Lands
etten onder de *Sakſiſche* regering, wordende door anderen
de *Vlaamsch-Hollandſche* tale vervangen. Het *Neder-
kſisch* had nog zeer veel van het *Nederlandsch*, en heeft
ulks gedeeltelijk nog, waarvan de Schrijver ter proeve eene
eine lijst geeft van woorden, die niet in 't Hoogduitsch,
aar wel in 't Nederlandsch gevonden worden, en bij de
ederſakſers in gebruik zijn; waarbij wij echter moeten
nmerken, dat *Ebbe* en *Eiland* wel degelijk *Hoogduitsch*
in, en het laatſte zelfs door hedendaagſche *Puristen* uit-
uitend gebruikt wordt, dewijl *Inſel* van het *Latijn* af-
omſtig is.

De beſchouwing van het *zesde* tijdperk (van HOOFT en
ONDEL tot op onze tijden) wordt geopend met de over-
eging van den invloed der Hervorming op de beſchaving,
n dus ook op de taal dezer Landen. Een kort verſlag van
en oorſprong en de uitkomst der *Nederlandſche* beroerten
as hier dus mede noodzakelijk, vooral ook, om het ge-
eldig onderſcheid in den voortgang van kunſten, weten-
happen en taalvorming tusſchen de *Vereenigde* en *Spaan-
he*, of naderhand *Oostenrijkſche Nederlanden* in 't licht
 ſtellen. Ook wordt, als ter inleiding, de herleving der
tteren bij andere volken aangeſtipt, waarbij het ons ech-

 ter

verwondert, onder dezelven, bijna in éénen adem met
.SSO, van den *Franschen* Dichter PIERRE RONSARD,
vooral van BARTAS gewaagd te vinden, daar beider
schriften reeds lang, als vol wansmaak, verworpen zijn.
LAROT, AMYOT, en vooral MONTAIGNE, hadden
an beter melding verdiend. Bij *Engeland* wordt van DON-
NE en OVERBURY, en met geen woord van SHAKES-
PEARE noch BEN JOHNSON gewaagd. Deze feilen,
echter, doen minder af tot het hoofdonderwerp dezes boeks.
Met verdiende, regtmatige geestdrift roemt onze Schrij-
ver den eigenlijken Vader der *Nederlandsche* Letterkunde,
PIETER KORNELISZOON HOOFT. (Hij meldt in de
geschiedenis zijner vorming, dat hij zich onder de *Italianen*
MARINO tot voorbeeld gekozen hebbe, wiens heldendicht
Adone nogtans alles behalve *voortreffelijk*, maar integen-
deel vol onnatuurlijke geestigheid en valschen smaak is. Zoo
HOOFT dezen Dichter tot modèl nam, hebbe men daaraan
de sporen van al te weelderig vernuft te danken, die in zij-
ne *Minnezangen* en *Brieven* hier en daar voorkomen.)
Schoon en krachtig is de hier voorkomende vergelijkin[g]
tusschen SPIEGEL en HOOFT. Bij de vermelding va[n]
HOOFT'S onnavolgbare grootheid, waar de stijl van o[n-]
zen Schrijver zich blijkbaar verheft, en hij zijne bewonde-
ring door proeven staaft, worden echter ook de gebreke[n]
niet vergeten.

Op HOOFT volgt natuurlijk de tweede schepper onze[r]
letterroems, JOOST VAN DEN VONDEL. Hij word[t]
met eerstgemelden, zeer oordeelkundig, vergeleken, en i[n]
zijne taalkundige verdiensten, vooral ook als *Prozaschrij-*
ver, waarin hij minder bekend is, geschetst. VONDEL[S]
prozastijl toch was meer voor het algemeen geschikt, d[an]
die van den verhevenen Drossaard van *Muiden*. Nog
toon lager, en dus juist voor het volk uit de burgerk[lasse],
waren de geschriften van CATS gestemd, wien
de verdiende lof geenszins onthouden wordt.

De Schrijver wendt vervolgens het oog, doch slech[ts]
een vlugtig o[og]... naar *Vlaanderen* en *Braband*.

s, na den dood van den beroemden Boekdrukker PLAN-JN, den voortreffelijken Taalkenner KILIAN, en den uwkeurigen Geschiedschrijver VAN METEREN, het *aamsche* dialekt geheelenal aan die verbastering onder-rpen, waartoe de *Rederijkers* den grond gelegd hadden, die daarna onder de *Spaansche* regering, door de af-eiding van de Vereenigde Gewesten en het vertrek der erlievendste familiën, voltooid werd. Wonderlijke staalt-der *Vlaamsche* wartaal na de zestiende Eeuw worden er geven, aan welke allen LE PLAT's ellendige *getraves-rde Æneïs* (*) de kroon heeft opgezet. Dit alles geeft meer stof tot dankzegging aan de ijsbrekers voor het te-woordige zuivere *Nederlandsch*, SPIEGEL en HOOFT, r wien zich zijne vrienden, doch nog in langen tijd het s der natie niet, vormden. Onder de genoemde vrien-l van HOOFT worden opgenoemd REAAL, COS-R, VAN BAARLE, DE HUBERT, HEINSIUS, JYGENS, en de min bekende Kerkleeraars MARTI-US en GODDAEUS, waarvan de laatste in de *Neder-itsche* Poëzij het rijm zeer afkeurde, en eene rijmelooze tmaat ten sterkste aanprees; van welk gevoelen, gelijk Schrijver in eene noot aanmerkt, ook HUYGENS was. Maar alle hunne pogingen, gelijk die van latere Dichters, zijn tot heden toe, 't geen niet te verwonderen is, vruchteloos geweest. Alleen verwondert het mij, dat men ter verbetering van de tooneelpoëzij het onrijm nog niet heeft getracht in te voeren. In de tooneelspraak is toch, naar het mij voorkomt, het rijm even onnatuurlijk, als in de spraak des gemeenen levens. De aard der zake vordert in dezelve slechts eene krachtige taal, zoo als die van poëtisch onrijm." (bl. 492.)

Na HOOFT's overlijden werd de taalbeoefening minder ukkig gedreven, daar gelijktijdig die der oude letteren ver-

(*) Men zie de Recensie van dit stuk, *Alg. Vad. Letteroeff.* r 1803. *No. XIII.*

verflaauwde, waaraan de *Voetiaansche* en *Coccejaansche* kerkgeschillen veel deel hadden. Meestal waren het Dichters, die naauwgezet voor de taal zorgden, zoo als OUDAAN, BROEKHUIZEN, FRANCIUS, ANTONIDES, DE DECKER, BRANDT, vooral VOLLENHOVE en MOONEN. Doch bij den dood van den laatsten was taal en poëzij reeds zoo vervallen, dat rijmelaars, zoo als PARS, die, in zijne *Cipressen bij* MOONEN'S *graf aan deszelfs weduwe*, onder andere de volgende aandoenlijke regels stelde:

Mejuffrouw, tienmaal most nu in twe weken preken,
Als in dees treurbriev moet met U Eerwaarde spreken.
Vergeev, dat niet so 't hoord, maar so ik nu maar kan,
Te kort beschreye U voortreffelijken man.

dat dezen *Dichters* heetten! —

Men moet in het werk zelve de hooge gedachten lezen, die deze knoeijers nog van hunne brabbeltaal hadden. Dezelve werd, zoomin als voorheen door de *Rederijkers*, verbeterd door de dertig Genootschappen, van 1679 tot 1718 opgerigt. — Het geschetste verval der *Nederlandsche* taal en letterkunde bij den grooten hoop der Schrijveren, en op den kansel, wordt verder met proeven gestaafd. Men raadde der jeugd (zelfs BURMAN deed dit) van den Akademischen leerstoel de beoefening der moedertaal af. Groote Geleerden konden volstrekt geen *Neêrlandsch* stellen. Jammerlijk zag het er ook uit bij de *Vriezen*; doch dezen kunnen omtrent het midden der zeventiende Eeuw, gelijk de *Hollanders* op HOOFT, roem dragen op hunnen GIJSBERT JAPIX, wiens zuivere en sierlijke taal echter thans door vele *Vriezen* zelfs niet meer verstaan wordt, daar het *Landvriesch* allengs meer en meer van het *Hollandsch* heeft aangenomen.

De geleerde Schrijver gaat nu over tot de beschouwing der *theoretische* Schrijvers over de *Nederlandsche* spraakkunst; eene wetenschap, eerst sedert 1600 als zoodanig beoefend. Onder vele anderen worden daarbij TEN KATE en

en HUYDECOPER niet vergeten, den laatsten echter *in kieschheid van oordeel en fijnen smaak* de voorrang toegekend, hoe zeer ook TEN KATE grooten lof ontvangt.

Een nieuw tijdvak opende zich, volgens den Schrijver, voor de taal en de letteren in 't algemeen, met den jare 1750. Wij kunnen echter den herlevenden bloei der wetenschappen, zoo min als dien der tale, van dat tijdperk dagteekenen. Voor de eersten was reeds veel vroeger, door HEMSTERHUIS, A. SCHULTENS, BOERHAVE en anderen, een geheel nieuw licht opgegaan, 't welk hunne waardige volgers wel voor verdooving behoed, maar nogtans niet ontstoken hebben. De taal en *Nederlandsche* poëzij, daarentegen, is nog lang na 1750, in weêrwil van de pogingen der VAN HARENS, welke immers door de bekrompene *Aristarchen* der Kunstgenootschappen verketterd werden, wel vrij naauwkeurig, maar kracht- en geesteloos gebleven. Wij doen, met den Schrijver, hulde aan eenige nog bestaande Maatschappijen, op eenen meer *liberalen* grondslag dan de ouden gesticht, en niet zonder verdiensten; maar zonder BILDERDIJK en FEITH zou, vreezen wij, de ziellooze rijmelarij, die men *poëzij* verkoos te noemen, nog wel in *Nederland* de overhand hebben. En hoe groot een KLUIT en meer andere, ten deele nog levende, mannen ook voor de taalbeöefening geweest zijn, en nog zijn, — TEN KATE en HUYDECOPER hadden toch reeds in het vorige tijdvak (voor 1750) gebloeid. Wij zien dus voor deze tijdsbepaling, in het midden der achttiende Eeuwe, geenen grond. Nevens de VAN HARENS roemt onze Schrijver ook ERNST WILLEM HIGT ten hoogste als Dichter, en als Taalkenner boven genen; voorts SIMON STIJL, uit *Harlingen*, (zoodat nu de nieuwe verlevendiging der *Nederlandsche* Letterkunde in *Vriesland* scheen op te dagen.) Deze en meer andere voorbeelden hadden invloed op het algemeen; en, in weêrwil van het misbruik der vertalingen (wier goede zijde toch ook wordt aangetoond) en der *sentimentéle Epoque*, is toch, door de vereenigde pogingen der taalbeminnaren en van het Bestuur,

in de laatste jaren onze taal door een algemeen omschrijvend woordenboek, eene spraakkunst en eene eenparige spelling bepaald en gevestigd geworden, en de Poëzij tot eene ongewone hoogte opgevoerd; iets, 't welk ook den rijkdom der taal moet bevorderen.

Hier eindigen wij ons omstandig verslag van dit werk, een der gewigtigsten voor onze Letterkunde, 't welk in langen tijd in het licht verschenen is, gelijk onze Lezers, ook zonder onze aanprijzing, uit den rijkdom en de behandeling der aangestipte zaken reeds kunnen opmaken. De weinige aanmerkingen, die wij bij de lezing meenden te moeten maken, zijn door ons ter behoorlijke plaatse door het verslag zelve verspreid. Hartelijk wenschen wij, dat deze doorwrochte arbeid meer en meer de zucht ter beoefening en volmaking onzer voortreffelijke Moedertale aankweeke en bevordere!

H. LICHTENSTEIN, *Reizen in het zuidelijk gedeelte van Afrika, in de jaren* 1803 *tot* 1806. *Uit het Hoogduitsch vertaald, door* W. GOEDE. *Met Platen. Iste Deel. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1813. *In gr. 8vo. XVI en* 480 *Bl. f* 4-10-:

Sedert de bezetting des zuidelijken uithoeks van *Afrika* door eene *Hollandsche* Volkplanting, is dezelve door zoo vele Reizigers beschreven, dat elke nieuwe poging tot dat einde in den eersten opslag overtollig schijnt. De berigten van KOLBE, SPARMANN, THUNBERG, LA CAILLE, LE VAILLANT, BARROW, ALBERTI, om van vele anderen te zwijgen, hebben ons de omstreken der *Kaap de Goede Hoop*, naar men zeggen zou, beter en in meer bijzonderheden, dan menig gedeelte zelfs van het beschaafd *Europa*, voorgesteld. Hoe veel echter valt, bij een naauwkeuriger onderzoek, van deze gewaande volledigheid onzer kennis af, en hoe welkom moet ons niet een *alles omvattend*

*d en vooral *onpartijdig* verslag zijn van eene Volkplan-
g, die ons als *Hollanders*, als stam- en taalgenooten van
e bewoners, zoo dierbaar moet wezen! Immers KOL-
deelt met meer oude Reizigers in het gebrek der ligtge-
vigheid, en het gemis van een' wijsgeerigen, wel schif-
aden geest. SPARMANN en THUNBERG, hoe ach-
gwaardig ook, bepalen zich meest alleen tot hun vak,
Natuurlijke Historie. LE VAILLANT is zekerlijk
uiterste bevallig in de voordragt, maar wordt, juist
ordien hij naar deze volkomenheid als hoofdvereischte
eeft, wel eens verdacht van de waarheid daaraan te heb-
n opgeofferd. ALBERTI's berigten, wier eenvoudig-
id den stempel der waarheid vertoont, bepalen zich bij uit-
iting tot de *Kaffers*. In BARROW, den kundigen en
reisden *Brit*, meende men eindelijk den man gevonden te
bben, wiens uitvoerige beschrijving der *Kaaplanden* al
t ontbrekende vervullen zou. Dan, hij was, als *En-
lschman*, een vijand der Natie, uit wier boezem de Volk-
lanters gesproten zijn, welker zeden hij schilderde, en zij-
berigten dragen maar al te vele sporen van deze omstan-
gheid, welke bij hem de *Kapenaars*, vooral de geheel
et Engelschgezinde *Kaapsche* boeren, in een onvoordeelig
ht moest plaatsen. Ook heeft de vermaardheid van dezen
eiziger, (welke in meer dan één opzigt zeer gegrond is)
Europa, en zelfs bij velen in ons Vaderland, een voor-
ordeel tegen de *Zuid-Afrikaansche* Kolonisten doen op-
atten, 't welk de ongelukkige vooringenomenheid tegen
s Volkskarakter, in ons Werelddeel maar al te zeer ge-
oesterd, moest versterken. — De getuigenis van een' *Hol-
nder* ten tegendeele zou misschien ook als eenzijdig ge-
raakt worden; en het is dus een geluk, dat een *Duit-
her*, wiens onopgesmukt verhaal, ook zonder zijne pleg-
ge betuiging in de Voorrede, voor zijne waarheidsliefde
leit, den *Hollandschen* Volkplanter in *Zuid-Afrika* in
er vele opzigten volkomen regtvaardigt van de beschuldi-
ingen van wreedheid, woestheid, diepe onbeschaafdheid
z., hem door BARROW zoo ruimschoots tegengewor-

 pen,

pen, en aan den anderen kant ons (in zoo verre wij uit het voorhandene oordeelen kunnen) een tafereel van dit geheele land belooft, uitgebreider en vollediger, dan eenig Reiziger vóór hem heeft kunnen doen, daar hem de naauwe betrekking tot 's Lands Hooge Magten aldaar, en eene reis naar den voorheen onbekenden ſtam der *Beetjuanen*, meer, en naauwkeuriger, hebben doen zien, dan anderen, zelfs dan BARROW.

Het is de Heer LICHTENSTEIN, die, na den Vrede van *Amiens*, als gids en leermeester van den Zoon des Heeren JANSSENS, dien Heer, benevens den Commiſſaris-Generaal van het Staatsbewind, DE MIST, naar de *Kaap* verzelde, alwaar zij die Volkplanting van de *Engelſchen* moesten overnemen. Het aldaar, in drie grootere en twee kleinere binnenlandſche reizen, opgemerkte wilde de Heer LICHTENSTEIN eerst in den vorm eener doorloopende beſchrijving van *Zuid-Afrika* mededeelen, doch werd naderhand te rade, het reisverhaal van het *reſultaat* zijner opmerkingen, of de volledige beſchrijving der Volkplanting, af te zonderen, en wel het eerſte te laten vooraſgaan. Te meer waarde zal men aan 's mans berigten toekennen, wanneer men weet, dat daarin tevens de aanteekeningen over de Kolonie, van den Heere DE MIST, die zijn handſchrift aan den Schrijver heeft medegedeeld, gevonden worden, welke de Heer LICHTENSTEIN echter in zijn reisverhaal en beſchrijving verſmolten heeft. De vriendſchap, aan onzen Auteur door mannen als DE MIST en JANSSENS bewezen, en de gemeenzame omgang met dezelve, vooral in de grootere binnenlandſche reizen, waarvan dit Deel zoo vele bewijzen oplevert, moeten het werk gewis zeer tot aanbeveling ſtrekken. De inhoud en orde — — Doch laten wij den Schrijver zelven hooren, waar hij in de Voorrede zijn plan volledig ontwikkelt.

„ Na het verhaal mijner eerſte reis, welke in dit Deel
„ begonnen is en in het tweede Deel zal worden voortgezet,
„ zal de ſchets volgen eener botaniſche of kruidkundige reis
„ naar *Zwellendam* en de omliggende landſtreek. Daarop

„ zal

„ zal ik de grootste reis naar den nieuw ontdekten stam der
„ *Beetjuanen* verhalen; van welk volk, zoowel als van de
„ *Boschjesmannen* en andere stammen van wilde *Hotten*-
„ *totten*, uitvoerige berigten zullen worden medegedeeld.
„ Dan zal er een verhaal worden gegeven van eene eenza-
„ me reis naar de grensbewoners in het *Roggeveld*, en ein-
„ delijk een dergelijk van eene reis naar het *Boschjesveld*
„ en *Tulbagh*, alsmede van de kleine stroopreisjes, geduren-
„ de den veldtogt tegen de *Engelschen*, tot aan de terug-
„ reis naar *Europa*.

„ Na dit alles zal men nu, in eene *systematische* orde,
„ de beschrijving zien daargesteld van *Zuid-Afrika*, van
„ de Kaap *Agulhas* af tot aan den Keerkring van den
„ Steenbok. Hier zullen al die aanmerkingen hare plaats
„ vinden, door welker plaatsing, indien ik het voorbeeld
„ van mijne voorgangers had willen volgen, ik het verhaal
„ mijner reizen zelve te vaak zou hebben moeten afbreken.
„ Bovendien heeft men, vóór mij, wat de belangrijkste
„ onderwerpen betreft, zoo veel, of geheel verkeerd voor-
„ gesteld, of te eenemaal voorbij gezien, dat hier met kor-
„ te verbeterende aanmerkingen en aanvullingen niets was
„ uit te regten. Ik meende daarom het best te zullen doen,
„ wanneer ik, naar mijn eigen bijzonder plan, een geheel
„ nieuw gebouw oprigt en aan dit beschrijvend gedeelte al-
„ le mogelijke volledigheid bijzet, opdat de waarheid aan
„ het licht kome.

„ Eerst zal men dus daar, in eene inleiding, eene op-
„ somming van al de werken vinden, die er over *Zuid-*
„ *Afrika* geschreven zijn, benevens daarbij gevoegde aan-
„ merkingen over derzelver waarde. Dan zal er over de
„ natuur van *Zuid-Afrika*, de oorspronkelijke voortbreng-
„ sels en eerste bewoners van dat land, in het algemeen,
„ worden gehandeld. Het klimaat, de vorming en ge-
„ daante des lands, de daaruit ontspruitende eigen- en bij-
„ zonderheden der groeijende natuur, of het rijk der plan-
„ ten, gewassen en delfstoffen, het karakter der dierlijke
„ wereld aldaar, en eindelijk het leven der daar geborene

„ ras-

„ rasſen van menſchen, *buiten* verband met de derwaarts
„ heen getrokkene *Europeërs* en derzelver nakomelingen,
„ zullen de onderwerpen dier beſchouwing uitmaken. Hier-
„ na zal de geſchiedenis van *Zuid-Afrika*, zoo wel vóór
„ als ſedert de vestiging der volkplanting aldaar, geleverd
„ worden. Men zal de oudſte narigten opgeſpoord en er
„ gebruik van gemaakt vinden, de latere berigten tot op
„ den jongſten tijd voortgezet zien. Voorts zal men een
„ tafereel van de zeden en den graad der beſchaving van
„ het tegenwoordig geſlacht ontmoeten, waarmede zich de
„ *politisch-geographiſche* beſchrijving der Kolonie, bene-
„ vens eene ſchets van derzelver geſteldheid en regerings-
„ vorm, paren zal. Eindelijk zal men zich ook bezig
„ houden met het beſchrijven van den ſtaat der openlijke
„ inrigtingen tot volksbeſchaving, van kunſten en weten-
„ ſchappen, koophandel en akkerbouw; terwijl men ook
„ nog eenige aanmerkingen over de krijgskundige ligging en
„ geſteldheid van de *Kaap de Goede Hoop* in het midden
„ brengen zal."

In dit eerſte Deel vindt men dus eene *beſchrijving der* reize des Schrijvers naar de binnenlanden, in gezelſchap van den Heere DE MIST, die, als Commisſaris-Generaal van het Staatsbewind, zich met eigene oogen van den toeſtand, ook der meer afgelegene gedeelten der Volkplantinge, wilde overtuigen. Onder het bijna veertig perſonen ſterke reisgezelſchap trok de Dochter van den Commisſaris-Generaal onze aandacht, een meisje van 19 jaren, die, uit loutere kinderliefde, haren Vader over zee gevolgd, hem thans ook, ten ſpijt van alle vermoeijenisſen, in de woestijnen van *Afrika* verzellen wilde, en met eene Vriendin, de jonge Jufvrouw VERSVELD, al de moeijelijkheden eener reize te paard van zes maanden met voorbeeldige, bijna ongeloofelijke ſtandvastigheid droeg.

Belangrijk is het verſlag der noodwendig omſlagtige toebereidſelen tot deze reize. Dezelve liep eerst door de westelijke en noordelijke ſtreken der Volkplantinge, (de oostelijke waren reeds vroeger door den Gouverneur JANS-

SENS

BENS bezocht) en dus vooreerst naar de *Saldanhabaai*, — op den togt waarheen ons belangrijke berigten wegens de zoogenaamde *uitspanplaatsen* worden medegedeeld, en wij met den Schrijver een bezoek bij den bekenden Reiziger JAKOB VAN REENEN, een aanzienlijk en kundig landbouwer, afleggen. Wegens genoemde baai ontmoet men hier uitvoerige berigten, en ziet onder andere, dat dezelve ten onregte dien naam draagt, welke eigenlijk aan de *Tafelbaai* toekomt, die door de *Portugezen* in 1503 dus genoemd werd, gelijk onze Landgenoot SPILBERGEN in 1601 de tegenwoordige *Saldanhabaai* bij vergissing dus benoemde. Het gebrek dier baai aan zoet water en brandhout maakt haar, schoon veiliger en gemakkelijker dan de *Tafelbaai*, min geschikt voor het aanleggen eener volkplantinge aan hare boorden. BARROW's voorslagen, om in dit gebrek te voorzien, worden hier ten toets gebragt, en onaannemelijk bevonden; terwijl de ongeradenheid, vooral tegenwoordig, nu de *Kaapstad* reeds bestaat, uit een staat- en krijgskundig oogpunt wordt aangetoond. Een bezoek bij den rijken Kolonist JAKOB LAUBSCHER geeft aanleiding tot het vermelden van eenige merkwaardige bijzonderheden wegens de patriarchale huishouding der aanzienlijke Volkplanters daar te lande, welke tegen BARROW's betichting van luiheid vrijgepleit worden. Nu gaat de reis langs de groote *Bergrivier* (welke tot een uitstapje naar *St. Helenabaai* aanleiding geeft) tot de *Piketbergen*, welker schilderachtige zandsteenzuilen de aandacht tot zich trekken; de weg werd thans meer door hoogten afgewisseld, en men bereikte het vruchtbare distrikt der *Vier-en-twintig Rivieren*, waar men eenigen tijd op de plaats van zekeren *Duitscher*, LEISTE, vertoefde, welke lommer in overvloed, besten wijn, fijne vruchten, ja rijst en indigo opleverde. Van daar vertrekkende, werd de weg veel eentooniger, en leidde naar de *Pikenierskloof*, ons hier in eene afbeelding vertoond. Bij gelegenheid van den moeijelijken overtogt, wordt de beschuldiging van wreedheid omtrent het vee, den *Kaapschen* Volkplanteren door BARROW aangewreven, onderzocht

en

zonder voedſel of dekſel den kouden n
veld doorbrengen niet alleen, maar ook
dag, door de verkeerde onderrigting va
pad beklimmen, welks ſteilte ons in de
doet huiveren, en den naam van *moed v*
zelve door de Kolonisten gegeven, ten
„ Op de paarden te blijven zitten," ze
„ daaraan was niet te denken; ja de weg
„ ſteil, dat men, om er bij op te klaut
„ handen gebruiken moest, het paard m
„ hetzelve tegen de vaak tot drie voet h
„ banken opdrijven. Dan ging het weder
„ het front van den berg op een ſmal u
„ muur voort, terwijl wij regts eenen ſ
„ gen muur, die dreigend voor ons ove
„ eenen ſteilen afgrond hadden." Zelfs i
plaats verzekerden, dit halsbrekend pad ſte
hun leven te hebben durven beklimmen,
voor de tweede reis voor altijd te zijn afge
verbeelde men zich den toeſtand van twee
in gemak opgevoed, die, na een' ellendige
dag vastens, zulk eenen togt moesten med
het niet, of zij daaronder hadden moeten b
tegendeel, men [illegible]

rt Verhaal van eene aanmerkelijke Luchtreis en nieuwe Planeetontdekking. Uit het Russisch vertaald. Te Groningen, bij W. Wouters. 1813. *In gr. 8vo.* 83 *Bl. f* :-15-:

De kunst, om met aërostatische bollen door de lucht te vlie-n, is nog in hare kindschheid, en van weinig gebruik, dan tot n krijg; en daar er sinds hare uitvinding nog altijd zoo veel vechten viel te water en te land, is het niet vreemd, dat en tot nog toe den tijd niet had, om dezelve te volmaken, lfs niet tot luchtgevechten. Dit laatste is nu juist geen groot erlies. Maar wij snakken te meer naar den lieven vrede, want *inter arma silent Musae*, en wat niet al!) omdat alsdan natuuronderzoeker en wijsgeer tijd en geld en lust en het rdere noodige hebben zal, om deze uitvinding te volmaken; wij kittelen ons bij voorraad reeds met de belangrijkste chtsprongen en ontdekkingen: want, na den luchtsprong, dien reiziger, wiens verhaal voor ons ligt, *par hasard* gedaan eeft, hebben wij hoop, dat deze of gene schrandere waaghals el eens geheel buiten onzen aardschen dampkring, tot in den ng of eene der manen van Saturnus, springen zal.

Scherts of ernst? vraagt gij, lezer! en deze vraag zullen wij n beantwoorden, wanneer gij ons gezegd hebt, of gij dit ekje voor scherts of ernst houden wilt; en, zoo het dan herts wezen moet, nemen wij op ons, te bewijzen, dat onze herts voor het minst even geestig, fijn en grappig is, als ie van dezen luchtreiziger; ten zij misschien door den schrik an het ongehoorde van zijnen luchtsprong ons hersengestel zoo in de war gebragt, dat wij onvatbaar zijn voor het fijne van mans satyre, en tot het nasporen van zoo diep verborgene ijsheid. Wij hopen, echter, dat het geene satyre wezen mag, aar dat dergelijke togten verder zullen worden voortgezet; an echter — dit houde ons deze reiziger ten goede — met eer omzigtigheid en overleg, meerdere geschiktheid tot naoring — in één woord, met meerder *brein*. Verbeeld u, zer! de man was niet eens voorzien van vuurslag en tonderoos, om zich in de boven- of beneden-aardsche gewesten te erwarmen; zijn eenige barometer was gebroken; en, bij den enoegzamen voorraad ter bereiding van ontvlambare lucht,

ont-

ontbraken hem echter de middelen, om eene proef te nemen, of hij ook een vuurtje ftoken kon. Wij hebben wel geene groote verwachting, uit hoofde van al dat gemis, van de nadere waarnemingen, die deze man ons nog, uit zijn geheugen, belooft; doch dit ftaat onze hoop niet ter neder; even weinig als 's fchrijvers betuiging, dat hij tot herhaling van zoodanig togtje noch lust, noch krachten heeft; want wij fteunen, met hem, op de meerdere *infpanningskracht des verftands* van andere natuurkundigen.

Intusfchen hebben wij aan dezen reiziger de kennis te danken van het aanwezen van zekere hemelbollen, of bolletjes, tusfchen onze aarde en de maan, en der mogelijke aanlanding op dezelve; — kennis, bij hoogstwaarfchijnlijke gisfing voor het minst, waar het paradijs van Adam en Eva gebleven is, — en volkomene zekerheid, wat er van zekeren Scyth, die voor omtrent derdehalf duizend jaar op een pijl door de lucht vloog, eindelijk geworden zij.

Maar onze lezer verlangt een doorloopend verflag van dit merkwaardig verhaal.

De aërostatifche vliegkunst is bij ver of na nog niet tot hare volkomenheid; men kan er in het vervolg, ter nadere kennis van de hemelfche ligchamen, nog veel partij van trekken; en, kan men dan al niet komen tot de maan, men kan toch komen tot zoodanige bollen, als tusfchen de maan en deze aarde zweven, welker aanzijn de reiziger lang heeft vermoed, en nu ontdekt. En waarom zou men het *geloof, dat* men KOLUMBUS, bij de ontdekking zijner *nieuwe* wereld, niet weigerde, onzen reiziger ontzeggen? De eerfte bragt, ja, wel reisgenooten en voortbrengfels uit het vreemde land mede, en kwam ook met zijnen naam, en den tijd zijner reize, voor den dag. Maar had hij dit eens niet gedaan, ware dan zijne ontdekking minder waarachtig geweest? Onze reiziger heeft wel niets van dit alles; zijnen naam, en tijd en plaats zijner afreize, verzwijgt hij; zijne machine, en wat hij medebragt, is verongelukt; maar, is hij daarom een leugenaar? Hij is desalniettemin op *Selenion* geweest; dit verhaalt hij in ernst en zonder eenigen opfchik; en „*potest, nam est*," is zijn alles afdoend antwoord op iedere bedenking.

De ontdekking van *Uranus*, *Ceres*, en *Pallas*, bragt de theorie van ons planeetftelfel reeds in de war: wie weet, wat men nog

g ontdekken zal; en waarom kon onze reiziger ook niet . en
n deze ontdekkers zijn? Sinds lang waren hem de steenrege-
verklaarbaar; eerst meende hij, dat die steenen uit de maan
elen, doch dit had zijne moeijelijkheid; hij kwam dan op
t denkbeeld van ondermanen, te klein, en te nabij onzen
rdbol, om bij nacht verlicht te zijn, en die bij dag ons ge-
gt moeten ontglippen, hoe sterk ons oog ook gewapend zij.
Met zekeren bril, wel te verstaan. De vertaler had zijne aan-
erking: „ *wie zoekt ook bij dag met het gewapend oog naar
aneten?*" wel mogen te huis houden; hij is maar onkundig,
oe zoodanig een bril moet geslepen zijn.) Bij de ontdekking
ezer tusschenbollen verwachtte onze man ook den sleutel tot
ene betere theorie der kometen, en oplossing van de schijn-
ire ongeregeldheid van ebbe en vloed. Hij deed, in de mor-
en- en avondschemeringen vooral, zijne waarnemingen, lette
ok naauwkeurig op de zonneschijf; maar ontdekte niets van
elang. Het viel hem niet in, om het *per luchtbol* te beproe-
en; dan, geheel *parbricol* echter, werd op die wijze zijn
ermoeden tot zekerheid.

Hij was eens in Perzië, en meende met eene karavaan over
agdad naar Europa terug te reizen; (hij verhaalt het een en
nder van de Perzen, dat ons nu te ver van de hoofdzaak zou
leiden;) hij speelde daar zoo wat voor *geneesheer*; en men
eent bij de Perzen, dat ieder geneesheer de natuurkunde ver-
taat, en zoo wat tooveren kan. Bij gerucht wist men daar
ets van de Fransche vliegtuigen, zoo als men die daar noem-
e, en maakte er zich allerlei vreemde denkbeelden van. Bij
e onmogelijkheid, om die menschen dáár eenig denkbeeld te
even van hetgeen wij zwaarte en ligtheid noemen, liet hij
ich onvoorzigtig verluiden, dat hij zelf wel zoodanig vlieg-
uig zou kunnen vervaardigen, en er mede opvliegen. Nu was
ij, zoo als men zegt, aan het touwtje vast; en hoe hoog hij
e kosten ook opgaf, en welke zwarigheden hij zocht, men
nimde die allen op. Zijne aërostatische machine raakte gereed;
le Emir der plaats deed, bij plegtige afkondiging, al de vrou-
wen in zijn gansche regtsgebied, gedurende en tot na den ge-
heelen afloop dier luchtreize, zorgvuldig opsluiten; (en, daar
het berigt van zijn wedervaren welligt nimmer dat hoekje der
wereld zal bereiken, is onze schrijver met reden beducht, dat
e lieve schoonen voor altijd van het scheppen van een luchtje

zijlen verftoken zijn;) en ook zijne laatfte uitvlugt, dat er iemand tot zijne hulp met hem mede vliegen moest, hielp niet; zekere JOUSSOUF ftapte met hem in het fchuitje, en — zoo ging de bol dan op. Doch, zoodra het reisje begon, fprong JOUSSOUF van fchrik en angst buiten boord; onze reiziger hoorde nog zijn *God dank!* — nu werd de vracht voor het minst 250 ponden ligter, waarom dan ook de bol pijlfnel naar boven fchoot; hoe hoog, kan de reiziger niet zeggen, omdat door den fprong van JOUSSOUF de barometer brak; ook begon de reiziger bloed te fpuwen, en raakte gevoelloos, wie weet hoe lang! . . .

Toen hij bij zichzelven kwam, lag hij op den grond, en de bol, tamelijk gehavend, nevens hem. Het land was hem vreemd, en niet zeer aanlokkende; er was geen drinkbaar water, en ook niets, dat hem voeden kon; eindelijk, echter, vond hij onder den grond eene hem onbekende foort van aardvrucht, die eetbaar was. Gelukkig, dat men zich ook aan brak en zwavelachtig water gewennen kan; daarenboven was het in den aard der lucht aldaar, dat men niet zeer door den dorst gekweld werd. Onze reiziger zag de zon even boven den gezigteinder, en ook de maan juist in zijn zenith, maar deze ontzaggelijk groot. Hij trok het land eens in, zag fporen van uitgebrande volkanen, heuvels, weinig geboomte, maar heesters, en vogels, aan onze eendvogels niet zeer ongelijk; ook zekere vreemde ftruisvogels, en geheel vreemde visfchen. Intusfchen werd het geen avond; de zon veranderde niet merkelijk van ftand, en de ontzaggelijk groote maan hield ook nagenoeg hare plaats. Het veranderen van de vlekken der maan, die echter zich geheel anders vertoonden, dan hij die ooit te voren zag, bewees, dat zij omwentelde. De koude hinderde niet merkelijk; dus begreep onze vriend, dat hij niet buiten den poolcirkel was; maar, wat hem het meeste verwonderde, was, dat zon en maan niet alleen boven den horizon bleven, maar zelfs geenen merkbaren loopkring befchreven. De reiziger verlangde eens eindelijk nacht te zien; hij ging dan regtlijnig van de zon af, de maan in zijn zenith houdende; hij wilde zoo ver gaan, dat hij de zon onder den horizon kreeg. Hij merkte, dat zon en maan zich naderden; het licht der laatfte nam af, en verloor zich eindelijk in dat der zon; deze kwam in het zenith, en kort daarop de maan aan de andere zij-

zijde voor den dag. Nu had onze held in éénen dag de maan afgaande en vernieuwd gezien; maar de horens, die eerst naar zijne linkerhand gekeerd hadden gestaan, stonden nu naar zijne regterhand. Thans ging de zon hem vooruit, en hij besloot daar ter plaatse den nacht af te wachten, die hij nu zag dat zeker komen zou. Hij kwam ook; maar de maan, die al voller werd, gaf een heerlijk licht; twee planeten, Mars en Venus, werden zigtbaar; de gestarnten waren, evenwel maar flaauw, te zien; en de hemel bewoog zich geheel, doch slechts langzaam; deze beweging was echter niet om de pool- of noordstar; het verschil was ongeveer van 20°. — Eens, daar onze reiziger de groote maan zeer opmerkzaam beschouwde, zag hij iets als een klein stipje, dat tusschen hem en de maan doorging; het had wel iets van eene maansverduistering; dit bragt hem weder op zijn denkbeeld van tusschenmanen; en ziedaar! daar kwam eindelijk ook onze maan, maar zeer klein, te voorschijn, en nu bleek het, dat, hetgeen hij voor *volle maan* had aangezien, *volle aarde* was, en dat hij zich op een der sinds lang door hem vermoede tusschenbollen bevond. Deze heeft eenen loop als de maan om de aarde; hij bevindt zich tusschen de aarde en de maan, en volbrengt zijnen loop om de aarde in iets langer dan de maan. — De reiziger heeft de moeite genomen, ons de verschillende standen van dit bolletje door eene afteekening op te helderen. Dit bolletje noemde hij *Selenion;* het kleinere, dat hij gezien had, *Selenidion* en de grootere en hoogere, die er zeker ook wel wezen zal, *Selenaea.* Er zullen er wie weet hoe vele zijn van iedere soort; hij doet het voorstel, om dezelve in eene dezer klassen te rangschikken, en met 1, 2, 3, enz. te onderscheiden. — Nu moest hij de andere zijde van zijnen bol onderzoeken: wie weet, dacht hij, of ik daar het *paradijs* niet vinden zal; want hij herinnerde zich het gevoelen van sommige geleerde Joden, dat dit bij den zondvloed van de aarde weggeraakt, en op zekere hoogte in de lucht gevestigd was. Dan, hij vond het hier niet; en jammer, dat hij het niet op *Selenaea prima*, *secunda* of *tertia* zoeken kon! — Hij vond toch iets van aanbelang: langs eene soort van gebaand pad kwam hij op eene soort van hoenderwerf, waar hij door eene menigte kalkoenen woedend aangevallen en bijna dood gebeten werd. Geweldig bloedende, redde hij zich echter nog door de vlugt. Van verre zag hij

 eenig

eenig koorn te veld ſtaan; dan hij had geen lust, om dit plekje gronds, daar het van kalkoenen krielde, (wier onheuſche bejegening hem proefondervindelijk bewezen had, dat hij al vast zich niet in het paradijs bevond,) van naderbij te onderzoeken. Hij zag ook rook, en vermoedde menſchen; doch dit was mis; de rook kwam uit eenen moerasſigen grond.

Met dit een en ander was nu veel tijds verloopen, en het werd hier nacht, en wel in eene plaats, die niet naar de aarde gekeerd was; dus werd het donker. Nu keerde de reiziger om, naar het daglicht; echter ging hij langs den rand der ſchemering, zoo veel mogelijk. Hier vond hij ook vleêrmuizen. Eens ontwaakte hij, door geweldig bijten; wederom één kalkoen; maar eenen enkelen kon hij aan; hij ſpoorde het vlugtende beest na, en begreep, dat hij nu aan de andere zijde van het kalkoenenland was. Zijne reis vervorderende, vond hij duidelijke ſporen van het werk van menſchenhanden; een ſtuk metaal, dat de gedaante had van het blad van eene bijl; ook vond hij iets, dat veel had van eene oude ruïne. Hij zag ook twee of drie bij uitſtek ſchrale hoenders, welke op iets wits pikten, dat hem wel waardig ſcheen, het nader te onderzoeken; het was de knokkel van een menſchenbeen, half vergaan, en als verkalkt; bij verdere naſporing vond hij nagenoeg het geheele geraamte, en daarbij een metalen plaatje, dat nog kenmerken van letters had; ook zag hij op eenige boomen in de nabijheid daar duidelijke blijken van. Het waren Griekſche letters van eene zeer oude form, en ook *Griekſche woorden*; en, hoewel zijne moeijelijke poging, om het ſchrift te lezen, ſlechts ten deele gelukte, bleek echter daaruit duidelijk, dat ABARIS, de beroemde Scyth, hier geärriveerd was, en dat hier zijn geraamte en zijne bijl zoo vele eeuwen waren blijven liggen; waarſchijnlijk had hij ook kippen en kalkoenen en koorn, dat nu nog daar in het wild groeit, voor hem medegebragt; en wie weet, wat niet al nog onder die ruïne verborgen ligt! Door gemelde opſchriften, in de Griekſche en Scythiſche taal, wilde hij der wereld berigt geven, door den eerſten den besten reiziger, die hier mogt aanlanden, waar hij geſtoven of gevlogen was. — Wij kunnen den reiziger in zijne geleerde aanmerkingen over deze oude inſcriptiën niet volgen, maar moeten den nieuwsgierigen tot het verhaal zelve verwijzen; waarbij hij dan ook overtuigd zal worden, dat men HERODOTUS en andere

on-

de Grieken wat al te ligt van leugentaal beschuldigt, terijl wie weet welke ontdekkingen in de toekomst een aantal unner verhalen, waarmede men nu nog den spot drijft, wel allen bevestigen.

De reiziger vond het nu toch op den duur wat al te eenzaam p zijn bolletje, de Selenische lucht maar in 't geheel niet gunig voor zijn denkvermogen, (eene opmerkelijke getuigenis!) n begon dus met ernst aan zijne terugreize te denken. Hij ond gelukkig zijne machine nog, en lapte die zoo wat op; ok had hij nog genoegzamen voorraad, om ontvlambare lucht bereiden. Daar hij hier gekomen was, begreep hij, dat hij ok terug kon. Door den sprong van den 250 pond zwaren YUSSOUF was de bol pijlsnel opgeschoten, en was het punt s evenwigts tusschen de twee aantrekkingen van de *aarde* en *Selenion* (waar hij anders natuurlijk moest stilstaan) gelukkig oorgevlogen; zoo iets moest hij nu ook bewerkstelligen: hij ond daar middel toe, en maakte den toestel onbegrijpelijk gt. Hij vloog weer pijlsnel op. Op deze terugreis kwamen ezelfde toevallen; alleen wekte een arend hem nog in de boenlucht uit zijne gevoelloosheid, hem door eenige felle beten uschelijk verwittigende, dat hij reeds in den dampkring der rde was. Met de bijl van ABARIS hakte hij daarop, uit ermenis, een gat in den hals van den gevleugelden bode, verolgens in den luchtbol, daalde sneller en sneller, en kwam in n grooten oceaan ter neer, waar gelukkig een Russisch schip n den omtrek was, dat hem opvischte; dus werd hij gered; aar luchtbol, en ABARIS bijl, en wat hij verder merkwaargs had medegebragt, is in de diepte der golven verzonken.

Daar wij den reiziger gelukkig op *Selenion* lieten aanlanden, ou het onedelmoedig zijn, hem den terugtogt te betwisten; ouwens hij is werkelijk hier, en zijn „ *potest*, *nam est*," oet zeker in dit geval alles af. Wij wenschen hem welkom er *aarde*, dat zegt zoo veel als welkom te huis, en ontslaan em, zoo als boven gezegd is, voortaan van dergelijke togtjes. Maar, toen hij nu toch op *Selenion* was, spijt het ons, dat hij iet wat meer heeft rondgezien, vooral bij de overblijfselen van ABARIS en die oude inscriptiën. Wij twijfelen toch niet, of eze geleerde man, die nog wat meer dan vliegen kon, heeft ok wel eenige aanwijzing willen geven, waar men zijne manuscripten vinden kon. Wie weet, welk eene goudmijn in de-

zelve te vinden ware voor den liefhebber van proeven en onderzoek! Het is toch bekend, dat deze ABARIS volken en landen hunne lotgevallen voorzeggen kon. Eene belangrijke gave, voorwaar! Ook had hij het, bedriegen wij ons niet, zeer ver gebragt in de nuttige kunst, om zonder eten te leven; en, bij zoo veel aanleiding, heeft hij dezelve gewis op *Selenion* tot volkomenheid gebragt. Eene ontdekking, van welke men zich te eenigen tijde met vrucht zou kunnen bedienen. Dan, ,, *il ne faut desesperer de rien!*" en wie weet, of onze ABARIS DE TWEEDE niet ook nog eens *par hafard* dezelfde ontdekking doet.

Wij verftaan het *Rusfisch* niet; doch uit deze overzetting fchijnt het ons toe, dat die taal met de *Hoogduitfche* vrij wat gelijkfoortigs heeft.

Mémoires de FREDERIQUE SOPHIE WILHELMINE DE PRUSSE, Margrave de Bareith, Soeur de FREDERIC LE GRAND. Ecrits de fa main. Troifième Edition. Tome *II.* à Paris, chez *F. Buisfon &c.* 8vo. pp. 352.

Met dit deel, dat van 1732 tot 1742 loopt, zijn wij alzoo tien jaar gevorderd. Daar de Prinfesfe nu gehuwd, en tevens aan een veel kleiner hof verplaatst is, houdt ook het belang, dat deze *Mémoires* voor de eigenlijke gefchiedenis zouden kunnen hebben, grootendeels op. Alleen het tooneel, en de voorname fpelers der Duitfche gefchiedenis van dien tijd, worden ons tamelijk bekend. En dit moge nog al wetenswaardig zijn, zeer behagelijk, zeer zielverheffende is het gewisfelijk niet. Integendeel, uit dit oogpunt befchouwd, is het ganfche verhaal eene aaneenfchakeling van jammerlijkheden; en zou het, derhalve, niet geheel te onregt eene fchandkronijk der meeste Duitfche hoven mogen heeten. Wij gelooven ook gaarne, dat de vorftelijke kringen, in welken allerlei menfchelijke hartstogt en arglistigheid fteeds een geliefd element aantreffen, te dier tijd en plaatfe vooral tot vele billijke berisping grond gaven; doch, van den anderen kant, is ook de Schrijffter, dikwijls mishandeld, meestal ziekelijk, en (even als haar doorluchtige broeder), althans zoo het ons voorkomt, tegen Duitfche zeden, be-

beschaving en verlichting ingenomen, welligt degene niet, die het een en ander in het dragelijkst licht zou plaatsen. Het boek laat zich, intusschen, zeer wel lezen. De stijl is los en gemakkelijk, schoon misschien niet altijd zoo beschaafd, als men van eene vorstelijke pen zou meenen te moeten verwachten. Tamelijk gemeene uitdrukkingen, menigte van dagelijksche spreekwoorden, ook wel dezulken, die, naar ons gevoel, oorspronkelijk Duitsch zijnde, in het Fransch min bevallig luiden; ziedaar, wat van het gezegde eenig bewijs mag geven! Intusschen dient hiervoor ter verschooning, dat de Markgravin slechts tot eigen genoegen en verligting schreef, en althans geen bepaald denkbeeld had, dat het gestelde immer zou in het licht verschijnen.

Met een woord willen wij onze lezers nog iets nader tot het overzigt van het hier geleverde voeren. De heldin wordt moeder van eene dochter; zij wordt, doch dit veel later, regerende Markgravin. Zoo min zij zich aan het Pruisische hof in zeer aangename omstandigheden bevond, zoo min vindt zij reden, over hare ontvangst en haren toestand te Baireuth te vrede te zijn. Bekrompenheid, onvriendelijkheid, kwaadwilligheid, en ten gevolge hiervan droefgeestigheid en ziekte, blijven haar, als voorheen, vervolgen. Met hare moeder, en veelal met hare zusters, is zij op eenen vrij kwaden voet; met haren vader doorgaans wel beter, doch verre van volmaakt; met haren broeder wederom eene poos zeer gewenscht, doch ook al zonder duur; met haren schoonvader mede niet al te breed; doch met haren man, althans tot kort vóór het einde dezes deels, boven alwat van zulken gekoppelden, vorstelijken echt te verwachten was. Bovendien heeft zij ten minste ééne ware vriendin, en meer aangename gezellinnen rondom zich; doch daarentegen bestaat de groote hoop, aan haar eigen en verscheiden vreemde hoven ontmoet, veelal uit onbeduidende, stijve en lompe, of ook wel volslagen zotte en, hetgeen nog erger is, geheel zedelooze wezens. Gaven wij niet reeds te kennen, dat de leer der menschelijke dwaasheid en des menschelijken bederfs, gelijk der ijdelheid van al het ondermaansche, hier overvloedige bevestiging vindt? Wij willen dan ook in geene verdere bijzonderheden komen, maar een staal overbrengen van de onaangenaamheden, met welke onze vorstin te worstelen had; en welks uitvoerigheid te eerder zal verschoond

worden, omdat het zoo wel het gezegde over het eerste, als dat over dit deel, eenigzins zal kunnen ophelderen en bevestigen.

Vooraf wete men, dat zij zich thans te Berlijn bevond, om het huwelijk van haren broeder FREDERIK met de Prinses van Brunswijk te vieren; en dat dit huwelijk almede *geweldig* tegen den zin der Koninginne was.

„ Des volgenden dags kwam de Hertogin van Brunswijk bij mij haar eerste bezoek afleggen, mij vele verontschuldigingen makende van het niet eer gedaan te hebben. Wij gingen alle te zamen bij de Koningin. Deze vorstin zeide ons, dat zij dien dag slechts eenmaal eten wilde; dat wij ons alle bij tijds moesten ter rust begeven, om in staat te zijn van des volgenden dags gereed te wezen tot de intrede der koninklijke Prinses. Zij deed violen voor ons komen, en men danste den geheelen namiddag, tot tien ure des avonds. Ik vleide mij, maar vruchteloos, dat de Erfprins (haar echtgenoot) ons zou komen verrassen; maar de Koning had hem daartoe geen verlof willen geven. Hij was te Berlijn gebleven zich te vervelen; en schoon hij de gewoonte had van te soupéren, *had de Koning de oplettendheid niet gehad, het minste voor hem te laten* gereed maken, en men had hem zelfs tot bote en kaas geweigerd. Ons bal was dus niet zeer levendig; ik was toekijkster, kunnende niet dansen, uit hoofde van mijne verregaande zwakheid. De Koningin zond alle de vorstelijke personen ten negen ure weg, en ging in hare slaapkamer. Zij vroeg ons, mijne zuster en mij, of wij *wilden soupéren*. Ik antwoordde haar, dat ik geenen honger had, en dat ik mij zou te bed begeven, zoo zij het vergunde. Zij zag mij van ter zijde aan, zonder een woord te spreken. Wij hadden last, des morgens ten drie ure gereed te zijn, om bij de groote revue tegenwoordig te wezen; wij moesten alle op ons best opgeschikt zijn, en er bleef ons niet veel tijd om te slapen. Ik verzocht Mevr. VAN KAMKEN mij mijn afscheid te bezorgen, zijnde af van vermoeidheid; maar zij ried mij te blijven, wijl de Koninginne wilde soupéren. Ik bleef dan, en wij gingen met ons vier aan tafel. De Koningin deed niet dan uitvallen tegen het geheele huis van Brunswijk en tegen mij; er waren geene hatelijkheden, welke zij tegen de koninklijke Prinses en derzelver moeder niet uitschoot; mijne zuster was hare echo, en spaarde zelfs Prins KA-

REL

KEL (haar eigen aanstaanden) niet. Deze schoone maaltijd duurde tot twaalf ure; het eind kroonde het werk. „ Wij zijn alle „ onbezonnene!" riep de Koningin eensslags uit, de oogen op mij werpende; „ wij spreken hier al te vrij bij verdachte lieden, „ en de geheele kliek zal reeds morgen onderrigt zijn van ons „ gesprek. Ik ken de spions, die rondom mij zijn, en die „ mijnen vijanden vriendschap bewijzen; maar ik zal ze tot „ hunnen pligt weten te doen wederkeeren. Goeden nacht, „ Mevrouw," voer zij voort, het woord tot mij rigtende; „ mis niet, ten drie ure vaardig te zijn, want ik heb geen zin „ om naar u te wachten." Ik ging heen, zonder een woord te spreken. Ik was verbitterd over al wat ik gehoord had, en begreep zeer wel, dat die *verdachte lieden* en die *spions* niemand anders waren dan mijn persoontje.

„ Ik begaf mij naar mijne kamer, waar ik mijne goede Gouvernante vond, die begon te herstellen, met hare nicht MARWITZ. Ik deelde haar den aangenamen avond mede, dien ik had doorgebragt. Ik schreide heete tranen; ik wilde mij ziek houden en op mijne kamer blijven; maar zij vonden middel om mij tot rust te brengen en mij daarvan terug te houden. Het was zoo laat, dat ik slechts den tijd had om mij aan te kleeden, en ik verscheen vóór drie ure geheel uitgedost aan het vertrek der Koningin. Men kan begrijpen, dat ik hier vrijen toegang had; hij werd mij, echter, ditmaal geweigerd. RAMEN, met haar voorkomen van zelfgenoegzaamheid, hield mij op aan de kamerdeur. „ He! mijn God! Mevrouw, zeide zij, „ zijt gij het? hoe! reeds geheel klaar? de Koningin wordt „ pas wakker, en heeft mij bevolen, geen mensch te laten bin„ nenkomen; ik zal u waarschuwen, wanneer het tijd zal zijn „ van te komen." Ik ging onderwijlen met mijne dames wandelen in de galerij. De twee Hertoginnen kwamen daar, een oogenblik er na. Die van Bevern, mij teederlijk aanziende, zeide: „ Gij hebt hartzeer; gij hebt zekerlijk geschreid." — „ Dat is waar, zeide ik, en ik hoop dat men welhaast te vre„ de zal zijn, en de dood mij van mijne smarten zal verlossen, „ want ik kan mij haast niet meer voortslepen, en mijne krach„ ten verminderen dagelijks. Gij hebt invloed op SECKEN„ DORFF (den Minister) en op den Koning; om Gods wil! „ help mij van hier, en maak dat men mij te Baireuth in vrede „ laat sterven." — „ Ik zal doen wat mij mogelijk is om u „ ge-

„ genoegen te geven, Mevrouw, antwoordde mij mijne goede „ Hertogin; schoon gij uw hart niet voor mij opendet, ik weet „ alwat gister-avond voorgevallen is, en ik wil u mijn zegs- „ man wel noemen; het is de Prinses CHARLOTTE." Ik stond verbaasd over hetgeen zij mij zeide. „ Gij verwon- „ dert u, voer zij voort; ik niet; ik zal eene schoondochter „ hebben, die ons vrij wat te doen zal geven; mijn zoon „ kent ze zoo wel als ik, maar hij zal ze wel weten te regt te „ zetten." De Koningin stoorde ons; zij trad in de kamer, vergezeld van mijne zuster en de koninklijke Prinses, aan wie zij hare deur niet had laten ontzeggen, gelijk mij. Na de Hertoginnen gegroet te hebb:n, zeide zij mij, mij van het hoofd tot den voet beschouwende: „ Gij hebt lang geslapen, Me- „ vrouw; mij dunkt, dat gij wel kunt opstaan als ik het doe." — „ Ik ben sedert drie ure hier, zeide ik; RAMEN weet het, „ en heeft mij niet willen laten binnengaan." — „ Zij heeft „ zeer wel gedaan, zeide zij; gij zijt beter op uwe plaats met „ de Hertoginnen dan met mij." Ter zelver tijd begaf zij zich met de koninklijke Prinses in eene soort van kleine triumfkar. Ik trad, met mijne zuster, in eene staatsiekoets; de twee Hertoginnen in eene andere, en al de Prinsen en heeren van het hof stegen te paard.

„ Wij waren een goed uur op weg, om op de bestemde plaats aan te komen. Het was geweldig heet. Men had een dozijn tenten van eenvoudig linnen gespannen, die elk vijf personen konde bevatten. Deze tenten waren bestemd voor de Koningin, de Prinsessen, en al de dames van de stad en het hof. Meer dan tachtig koetsen vol dames volgden ons. Al de equipages waren prachtig, en ieder had zich geruïneerd om dien dag te schitteren. Wij trokken alle in deze orde voorbij de troepen, ten getale van 22000 man, die in slagorde geschaard stonden. De Koning was aan den ingang der tent, voor de Koningin bestemd. Hij stopte ons alle daarin, op eene wijze, dat er altijd vier van ons stonden, gedurende dat de andere op den grond lagen of zaten. De zon stak ons door het dunne linnen heen, en wij bezweken onder het gewigt onzer kleederen. Voeg hierbij, dat er geene de minste ververscing aanwezig was. Ik leide mij achter in de tent op den grond; de andere dames, die alle voor mij waren, beschutteden mij een weinig tegen de zon. Ik bleef in deze houding van vijf ure des mor-

morgens tot drie ure des namiddags, toen wij ons wederom in het rijtuig begaven. Wij reden ſtap voor ſtap, in voege dat wij niet voor vijf ure des avonds aan het ſlot aanlandden, zonder een droppel waters te hebben kunnen gebruiken."

Welk een vermaak! En echter, wie weet, hoe vele aanſchouwers die vorſtelijke grootheid benijdden!

De Emeritus, eene wedergade tot het Leven van een arm Dorpspredikant. Van AUGUST LAFONTAINE. *Met Platen. Te Amſterdam, bij* R. J. Berntrop, 1812. *In gr.* 8vo. 227 *Bl. f* 2-:-:

Het *punctum* achter *Dorpspredikant* is zeker eene drukfout; want de Schrijver bedoelt zeker niet, en kon ook onmogelijk hopen, dat eenig lezer dit geſchrift voor het werk van LAFONTAINE houden zal. Dat het eene wedergade tot het *Leven van een arm Dorpspredikant* van dien bekenden romandichter wezen moet, zouden wij ook niet geweten hebben, zonder het onvoorzigtig berigt op den titel: *onvoorzigtig*, zeggen wij; want, hoewel het werkje reeds op en voor zichzelve luttel waarde heeft, verzinkt het bij de minſte vergelijking geheelenal in zijne nietigheid. Hoe klein het ook zij, behoort er voor iemand, aan LAFONTAINE's geſchriften van deze ſoort gewoon, vrij wat geduld toe, om de lezing tot de laatſte bladzijde vol te houden. De Emeritus Predikant is ook geenszins de hoofdperſoon; veeleer Carolina, zijne dochter, of liever zeker ander weleerwaardig Heer, wiens volſlagene eerloosheid, hoe men die ook door een oorſpronkelijk goed karakter en zijn galgenberouw (de lezer vergeve aan onze verontwaardiging deze uitdrukking!) wil vergoelijken, bij ieder getrouw en deugdzaam hart niets dan afſchuw wekt. En waarlijk, het hindert ons, dat deze zoo ſpoedig bekeerde deugniet het doel en loon van zijn bedrog gerust geniet, offchoon de door hem bedrogene waarlijk ook gelukkig is. Deze roman is, vertrouwen wij zeker, geen oorſpronkelijk Hollandsch produkt, offchoon de titel dien niet als vertaling opgeeft; zij draagt geheel het kenmerk van Duitſchen oorſprong; en, gelijk de platen ook niet bijzonder keurig zijn, hebben wij bij de vlugtige lezing een

een aantal proeven van flordige onnaauwkeurigheid aangestipt: b. v. Carolina overdekte den grijsaard met *kusfens*, bl. 26. (om hem te fmoren?) denkelijk moet het *kusfen*, *zoenen* beteekenen, — *tegegenovergestelde*, bl. 38. — *bel... inboezemd fchepfel*, bl. 41. — *dat u gij met haar*, bl. 42. enz. Maar reeds genoeg!

Petit A. B. C. pour les Enfans qui commencent.

Dat is:

Klein A. B. boek voor Kinderen, die eerst beginnen. Door P. SAZERAC. *Te Amfterdam, bij* J. R. Poster. 1812. *In 8vo.* 16 *Bl. f*:-1-8

De geringe prijs is wel het beste, dat dit boekje aanbeveelt, hetwelk zich overigens boven andere A. B. boekjes niet zeer onderfcheidt. De eerste les, over de *prononciatie* van het Fransch, is, dunkt ons, vrij onbeftemd; de zeven volgende zijn in den fmaak der leerboekjes van de *Maatfchappij Tot Nut van 't Algemeen* en het Fransch *Manuel de Lecture*, en behelzen goede fpreuken of lesfen, waarin ons echter behoorlijke opklimming fchijnt te ontbreken. Dit is over 't geheel hier het geval; en wij vreezen, dat een kind, hetwelk nog noodig heeft met de eerste les te beginnen, niet zeer fpoedig genoegzaam vorderen zal, om de 5, 6 en 7de les met vrucht te lezen. De versjes zijn overgenomen uit *La Morale de l'Enfance, par* MOREL, in onze taal door BARBAZ overgebragt. Wij verachten het boekje niet; maar meenen, dat het, bij den reeds voorhanden zijnde voorraad, geene behoefte was.

BEOORDEELING.

Brieven over de Aanbidding van onzen Heere JEZUS CHRISTUS, *uitgegeven door* ASSUERUS DOIJER, *A. L. M. Phil. Doctor, en Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. Te Zwolle, bij* J. de Vri en H. Tijl. 1811. *In gr. 8vo.* 102 *Bl. f* :-18-:

Deze kleene verzameling van brieven tusſchen Leeraren van onderſcheidene Gezindheid behandelt een zoo belangrijk onderwerp, en is over het geheel met zoo veel openhartige vrijmoedigheid en verdraagzaamheid jegens elkander geſchreven, dat wij onze Lezers, wat uitvoeriger, dan anders wel onze gewoonte is, willen bekend maken met den inhoud en den loop der briefwisſeling; eensdeels, om de aandacht op het onderwerp meer te vestigen, of wij op die wijze ook andere mannen van kunde en godsvrucht mogten uitlokken; anderdeels ook tot eene proeve, hoe men in den geest der liefde van elkander grootelijks verſchillen, en, zoo dat de liefde blijve, de waarheid met elkander zoeken kan.

Het onderwerp is *het al of niet geöorloofde der aanbidding van Jezus Christus.* Het bevreemdde, namelijk, den Leeraar A., dat hij in het Genootſchap der voormalige publieke Kerk gebeden en dankzegging ſomtijds regtſtreeks hoorde opzenden tot hem, dien ook hij voor den Christus, den Zoon des levenden Gods, houdt; daar *hij* intusſchen dit nooit alzoo gedaan, noch van *zijne medebroederen* ooit had gehoord. Aan zijnen vriend B., die deze zijne huivering voor onchristelijk hield, geeft hij daaromtrent nu zijne bedenkingen op, die hier op neder komen: 1. Er is daartoe in geheel het N. V. geen gebod; integendeel zegt Jezus: *den Heer uwen God zult gij aanbidden, en Hem alleen dienen*, Matt. IV: 10. — 2. Het gegeven voorſchrift

luidt ook: *onze Vader.* — 3. Jo. XVI: 23. *In dien dag zult gij mij niets vragen*, houdt hij voor een ſtellig verbod. — 4. Bij de verkiezing van eenen Apostel voor Judas, daar anders die aanbidding van Jezus vooral zou gevoegd hebben, bad men: *Gij Heere, Gij kenner der harten*, enz. Hand. I: 24. — 5, 6, 7 en 8. beroept hij zich op Kolosſ. III: 17. Filipp. II: 9—11. Efez. III: 14. Hebr. IV: 14—16, in welke plaatſen alle eene aanwijzing is, om met onze aanbidding regtſtreeks tot den Vader te gaan. Eindelijk, 9. haalt hij de woorden aan van DODDRIDGE, die evenwel alleen het nalaten, om in het gebed van den Vader gewag te maken, ſchijnt af te keuren; en van S. CLARKE, die duidelijk in zijne afkeuring verder gaat.

De Heer B. merkt hier tegen aan: dat Jezus het hoofd der gemeente, de almagtige regeerder en onze overſte leidsman is; hij zegt, dat deze betrekkingen rusten op zijn goddelijk Zoonſchap, zoodat hij dezelve zonder het laatſte niet zou kunnen bezitten; en daar de leer van dit Zoonſchap in naauw verband ſtaat met die van den éénen waarachtigen God, meent hij, dat wij, Jezus als den Zoon aanbiddende, den Heer onzen God wel degelijk aanbidden, en Hem alleen dienen; en zegt, dat deze aanbidding pligt is, omdat wij allen *den Zoon eeren moeten, gelijk wij den Vader eeren*, enz. Jo. V: 23. De voortdurende betrekkingen van den Zaligmaker vooronderſtellen in hem de hoogſte wijsheid, goedheid, alwetendheid en almagt. Wat kan dan de aanbidding beletten? Het geloofsvertrouwen op Jezus (iets, dat jegens iemand anders dan den waren God, zoo wel als de aanbidding, met eene vervloeking wordt verboden) is de hoofdpligt in het Evangelie. Geene onzer werkzaamheden omtrent den verhoogden Heer laten zich ook, meent hij, zonder de aanbidding denken. De Apostelen bidden der Gemeenten alle genadegaven, zoo wel van J. C. als van den Vader, toe. Voorts beroept hij zich op Jezus tegenwoordigheid bij de zijnen, Matt. XVIII: 20; op het zeggen van de Bruid in de *Openbaring*: „*kom, Heer Jezus!*" op Stephanus, Hand. VII: 59; erkennende voorts, dat men op

het

:t woord aanbidden, Hebr. I: 6. en Luk. XXIV: 51,
.et dringen kan. Dat het N. V. de aanbidding van den
od en Vader van onzen Heer J. C. zoo aandringt, en
il, dat wij onze gebeden door hem aan den Vader zullen
zenden, is niet om de aanbidding van den éénen God in
scherpen, (want dit was reeds de bekende Joodsche leer,)
aar om ons te leeren, dat wij nu niet slechts God als
chepper, Heer, Wetgever en Regter, maar altijd en in
le gevallen als onzen genadigen Vader in Christus moeten
nroepen. Jezus voorschriften, bij zijne omwandeling op
rde, waren zoodanige, omdat hij toen als *menschelijk*
eraar en vriend met de zijnen omging. Jo. XVI: 23 zegt
leen, dat zij niet meer van mond tot mond zouden kun-
n vragen: ,, *Heer, hoe moeten wij dit of dat begrijpen*
doen?" Het gebed bij de verkiezing, Hand. I, wordt
et aan Jezus gerigt, omdat hij toen nog geene bewijzen
geven had van zijne verhooging en werkzame heerschap-
j. Filipp. II: 9—11. houdt B. voor bewijs van zijn ge-
elen, zich voorts beroepende op Openb. I: 5, 6. en V:
t, in welke plaats hij eene praktische verklaring van Jo. V:
vindt.

Door dit een en ander werd de Heer A. echter niet over-
igd; hij zendt de beide brieven aan zijnen vriend C., met
jvoeging, dat hem, ja, wel het aanroepen van Jezus niet
iredelijk zou voorkomen, daar dezen toch *alle magt ge-*
ven is, Matt. XXVIII: 18; dan dat hem het verbod, Jo.
VI: 23, nog altijd daarin hindert. Zijn gevoelen over
zen tekst dringt hij nader aan, en wil, dat bidden *in Je-*
us naam daar zeggen wil, *als discipelen van hem, die,*
et hem naauw vereenigd, leden van dat ligchaam zijn,
ar hij het hoofd van is. Op het voorbeeld van Stephanus,
en Diaken, durft hij ook niet afgaan, maar houdt zich aan
zus Apostelen. De door B. gegevene reden, waarom men
ezus niet aanriep bij de verkiezing van eenen Apostel,
chijnt niet voldoende; daar Jac. I: 5, wel degelijk na Jezus
erheerlijking, nog leert, dat men de ontbrekende wijsheid
an God begeeren moet; en het is hem zeer opmerkelijk,

dat Openb. XIX: 10. niet gezegd wordt, „ aanbid J. C." maar, *aanbid God!* Hij merkt verder op, dat, blijkens alle de Formuliergebeden, de tegenwoordige Hervormden hierin veel verder gaan dan in vroegeren tijd, en komt voorts op de oudheid. Ten aanzien van den brief van EUARESTUS en PLINIUS merkt hij aan, dat *aanbidden* eene eerbetooning beteekene, zonder dat men daarom behoeve te denken aan hetgeen wij eigenlijke *aanbidding* noemen; en gelijk de Discipelen, Matt. XIV, Jezus *aanbaden, zeggende: waarlijk, gij zijt Gods Zoon!* aanbidt ook hij den Verlosſer gaarne en van harte. Maar aanbidding, in den krachtigſten zin, blijkt niet, dat de eerſte Christenen Jezus ooit hebben toegebragt; hij haalt verſcheidene gebeden der Kerkvaders ten bewijze aan. Wat latere tijden betreft, merkt A. nog op, dat alle de gebeden van PICTET aan den eenigen waarachtigen God houden, één ſlechts uitgezonderd, waar hij eenen misſlag van den vertaler vermoedt; beroept zich almede op den tegenwoordigen Groningſchen Hoogleeraar YPEY, die de Hernhutters te dezen aanzien berispt, (die inderdaad te ver gaan) dat zij doorgaans den Zaligmaker aanroepen, zonder aan den Vader te denken; en voegt er bij, dat, uit hoofde der vereeniging met Christus, wiens ligchaam wij zijn, aanbidding van Jezus naar aanbidding van onszelven *riekt*, en 't redelijker is, dat het ligchaam bidde *door* het hoofd, en het geheel zich nederbuige voor den Oneindigen, Efeſ. V: 30. Kolosſ. I: 18, 24. Efeſ. IV: 15. Wij zijn broeders van onzen Heer, en moeten in onze gebeden niet *broeder*, maar *vader* roepen, Gal. I: 6. Efeſ. II: 18. Zien wij, hoe zich Jezus gedroeg, Matt. XIX: 17. en Jo. XI: 42, en herinneren wij ons Hebr. XIII: 8, dan behoeven wij naauwelijks te vragen, wat Jezus tegen zijne *aanbidders* ook nu zeggen zou.

Alle deze aanmerkingen houdt C. voor Bijbelsch en regtſtreeks; bij zoodanige analogiſche redeneringen, als waarvan B. zich bedient, behoort veel voorzigtigheid. *God is aan het kruis geſtorven; is geboren; Maria, de moeder Gods*, en ſoortgelijke uitdrukkingen, keurt B., met alle Her-

ormden, immers zelf af. Maar hij doet de zaak in
af met het beroep op de Godheid van Christus, en
ıanbidden wij dan den eenigen waren God, als wij hem
dden. De Apostelen fpreken intusfchen beftendig van
ı God, den Vader, en éénen Heer, den Zoon, die
God tot eenen Heer en Christus gefteld is; maar gron-
op die hooge waarde van Jezus nergens de aanbidding.
raag komt hier op neêr: 1) Moeten wij Christus ver-
ı en aanbidden als den hoogften God, en is 't hetzelf-
of wij in dien zin onze gebeden tot God of tot J. C.
nden? B. wijst hiervoor noch fchriftuurtekst noch
beeld aan. Maar, 2) moeten wij Christus vereeren als
n Heer, als Hoofd der Gemeente? Dit geeft C. toe,
indt in het opzenden van onze gebeden tot hem, als
anig, niets onwelftandigs, daar hij alle magt heeft, en
den Vorst niet te na komt, door zich te wenden tot
n gevolmagtigde. Zoo is dan de aanbidding van den
ı, in effecte, *den Vader aanbidden in zijnen naam.*
C. ziet niet, dat eenig Christen zou behooren te twij-
, of hij hierin Stephanus volgen mogt. Maar, bidt
Christus aan, als denzelfden met den Vader, als den
-ften God, zoo meent hij, dat men handelt tegen de
:lijke leer der Schrift en de klare praktijk der Apos-
.

e vorige brieven komen nu tot D. — Door het ftuk in
ıil met de leer der Drieëenheid in verband te brengen,
zegt deze, alleen worden afgeleid, dat de Zoon *te-
met*, en geenszins, dat hij *in onderfcheiding van*
Vader en den Geest moet aangebeden worden; en geldt
de vraag alleen de aanbidding van Jezus, *als den ver-
den Zaligmaker.* Men erkent intusfchen, Jezus is een
-achtig mensch; maar mag men een waarachtig mensch
God, of als eene natuur of zelfftandigheid, die door
:niging met de goddelijke en door verhooging nu mede
ıet goddelijk wezen is behoorende, aanbidden? Welk
ftander der Triniteit durft zeggen, dat de verhoogde
ıch nu mede tot het goddelijk wezen behoort? Het

verklaring van Jezus, en ook vs. 3
onderscheid in de vereering duidelijk
namelijk, als Vader en zender, de Z
zondene. Zijne aanbidding verbiedt
vergel. ook Jo. V: 30; en Paulus, le
onderworpen is, *zondert Hem uit*,
worpen heeft. Uit hoofde van de aan
schrijve men hem veilig toe alle ma
Koningrijk; maar Jezus zelf trekt e
bidt mij aan als den Almagtigen
Evangelie. Waar blijkt, dat Jezus
heerschappij over alle dingen, of *volst*
tendheid, toekent? Beroept men zic
is het antwoord, dat, in zoo ver hij
zen behoort, hem niets kan *gegeven*
sproken van de magt, gegeven aan G
vaardigen, enz. Ten aanzien van J
woordigheid, Matt. XVIII: 20, is oo
deren; het staat ook daar toch duide
Vader het begeerde ontvangen zal;
zegt toch niet: „ bidt mij aan, als
van alles goeds," en kan ook zeggen
len, als zoodanige, op eene Christeli
ben ik zoo veel als in hun midden,
om aangebeden te worden, maar *al*

raël; en vs. 14 zegt, *den naam des Heeren aanroepen*, denzelven *belijden*. Hebr. I: 6. verheft Jezus boven alle andere Godsgezanten. προσκυνειν wordt zoo wel nopens menschen als nopens God gebruikt, even als ons woord *bidden*. σεβω en σεβομαι, als ook λατρευω, wordt nergens in het N. V. omtrent den Christus gebezigd. Als men dan Christus, als zeker middelwezen, aanbidt, loopt inderdaad de zoo duidelijk door hem bevolene aanbidding van den Vader *aan alle plaatsen*, en *om alle dingen*, gevaar.

(*Het vervolg hierna.*)

De plegtige Bezitneming der beide herstelde Kerken, aan de allerzaligste Moedermaagd Maria toegewijd, de eene te Kampen en de andere te Zwoll....., vereeuwigd. In twee Leerreden uitgesproken door BARTHOLOMEUS DOORENWEERD, *R. P. te Kampen. Te Deventer, bij* J. W. Robijns. *In gr.* 8*vo.* 46 *Bl. f* :-6-:

Het woord *eeuwigheid* heeft verschillende beteekenis, en het kan dus ook wel zijn, dat de *vereeuwiging*, waarvan hier de titel gewaagt, geen zeer ruim tijdsbestek beteekenen moet; niet omdat deze Leerredenen bij uitstekendheid slecht zijn, maar omdat dezelve toch ook wel niet door uitstekende schoonheid en waarde uitmunten. Zij voldoen intusschen aan het oogmerk, en, oorspronkelijk niet voor den druk bestemd, zien zij alleen op dringend verzoek van eenige vrienden het licht: taal en stijl willen wij daarom ook niet berispen; dit vereischte inderdaad ook meerdere ruimte, dan thans ons bestek gedoogt. De eerste zal *de noodzakelijkheid van den openbaren Godsdienst, en het nut der plegtigheden bij denzelven*, bewijzen. De wegvoering der Joden naar Babel, en hun herstel, geeft de inleiding: het verlaten der Roomsch-catholijke gemeente door velen bij de Reformatie; de veranderde toestand der Kerken dier gezindte hier te lande; de gebeurtenissen van 1672, toen dezelve te Kam-

 pen

pen onder andere twee Kerken voor eenen korten tijd we
der terug ontving; en eindelijk de tegenwoordige teruggav
en inrigting van het gebouw, waarin de Leeraar nu sprak
worden hiermede gelijk gesteld. Naar den tekst, Jo. IV
23, 24, wordt dan eerst betoogd de noodzakelijkheid va
den openbaren Godsdienst. Het trok onze aandacht, da
het aanbidden van God *in den geest* den inwendigen, en *i*
waarheid den uitwendigen Godsdienst beteekenen moet
en dat de allerheiligste offerande der Misse *alleen* die nieu
we en zuivere offerande *zijn kan*, waarop MALACHIAS
oogde in zijne Godspraken, en die van den opgang tot den
ondergang der zonne den name des Heeren zou opgedragen
worden; waarvan de Eerw. Redenaar het bewijs echter
schuldig blijft. Het smart ons, dat in het *tweede* deel, i
welk het nut der uitwendige plegtigheden, waarmede de
Catholijke Kerk gewoon is den openbaren Godsdienst te
verrigten, zal betoogen, de tijd niet duldde, het *nuttig* va
alle die Kerkplegtigheden te toonen; omdat wij wel iets we
ten van derzelver doel, en niet onder de genen behooren,
„ die lasteren hetgeen zij niet kennen," en alles zoo maar met
eene magtspreuk „ een redeloos en belagchelijk poppenspel"
noemen, (waarom wij ons ook de harde woorden, met
zoodanigen gesproken, geenszins aantrekken,) maar even-
wel, zonder nadere voorlichting, hier en daar het nuttige
over het hoofd blijven zien. De Leeraar blijft bij het alge-
meene: dat God zoo veel praal bij den Godsdienst aan den
Jood beval, en dat een Godsdienst zonder alle uitwendige
plegtigheid spoedig *naar de Maan verhuizen moet*. Verder
bepaalt hij zich bij den invloed van het zinnelijke, om de
menschen voor het aardsche en zondige te betooveren, en
vraagt: waarom zou dan een fraai Tempelgebouw, bran-
dende waskaarsen, prachtig en sierlijk Priestergewaad, net-
jes gewerkte Kerksieraden, stichtelijke gezangen, en *alles*
wat onder den naam van Godsdienst- en Tempelpracht en
plegtigheid bekend is, de Liefde jegens God niet kunnen
ontsteken? enz. Voorts noodigt hij zijne hoorders in een
Prentwinkel, of Prentenkraam; zegt, hoe men daar zijne
ziel

ziel bezoedelen kan; ſpreekt dan van een Christusbeeld in zijne Kerken, enz.; en hiermede is het ſtuk voldongen. Hetgeen ons in deze Leerrede boven al het overige bevalt, is de bevattelijkheid voor allen, de hartelijke, wel onderhouden wending tot het hart zijner toehoorders, en meer dan eene gepaste en nuttige les.

Minder beviel ons te dezen aanzien de tweede Leerrede, waartoe zich de Pastor liet overhalen, opdat hij als Zwollenaar, en in die ſtad gedoopt, onderwezen, tot de communie toegelaten, en het eerst den predikſtoel, *in de ſpiegelſteeg*, beklommen hebbende, voor alle Zwollenaars de zoo heugelijke gebeurtenis van den dag mogt vereeuwigen. De tekst is uit het *Boek der Wijsh.* VII: 7—11. Salomo's gebed om wijsheid, de moeder van alle goed, deed Salomo ook alle goederen toevloeijen. De Christelijke leer is eene ware wijsheid, enz. Geheel Europa is het licht des Christendoms aan de Roomſche Pauſen verſchuldigd; GREGORIUS zond den Monnik AUGUSTINUS naar Engeland; van daar kwam WILLEBRORD hier te lande: daar nu WILLEBRORD geen houten of ſteenen werktuig was, maar aan den Goddelijken roep tot het Apostelambt had kunnen wederſtaan, zijn wij hem groote dankbaarheid verſchuldigd; waarom hij dan ook hoogelijk geroemd, en de volzalige WILLEBRORD, de Apostel dezer Landen, een Kloosterling, een Benedictijner Monnik, (letterlijk en ſtellig?) aangebeden wordt: „ Dank zij U, WILLIBRORD! voor „ de prediking der Christelijke leere! *Verwerf* ons de gena„ de, zoo volgens deze leer te leven, dat gij U niet behoe„ vet te ſchamen, onze Apostel te zijn geweest." Op zijne voorſpraak hoopt de Leeraar gebragt te worden tot het aanſchouwen van Gods heerlijkheid. — De Redevoering wijst de voorregten aan, ons door de prediking van dien heiligen man geworden; want door het Christendom is afgoderij en menſchenoffer, vogelwigchelarij en waarzegging, uit deze landen geweken; ook de zamenleving (want het zwerven hield op) verbeterd, alsmede ons voedſel, onze kleeding, onze woningen, de aanleg en opbouw onzer ſteden, onze

der oude Grieken en Romeinen herinner
dat er op die overgroote verdiensten en
eering van Pater WILLEBRORD vrij
Wat waarzeggerij en bijgeloof betreft,
inderdaad door het Evangelie zeer vee
vooruit; maar waarlijk, wij hebben tot
weten, dat daarvoor aan dien heiligen
toekomt. En mogt onder 's mans vereerd
volgende, in eenen *zoo deftigen* kanselstij
dig zijn! „*Ik weet wel, dat er nog ond*
Naam van Christenen dragen, gevonden
oude wijven loopen, om zich uit het koffij
ten, of uit de handen toekomende ding
zeggen; of om zich verborgene, het zij v
gestolene goederen te laten aanwijzen. en
wel ver af, dat wigchelaars en waarzegst
zien zouden zijn, of van 's Lands-wege o
den; dat in tegendeel die Lieden veracht
ven voor den dag komen, en doorgaans in
jes wonen." enz.

ô Weldadig Christendom! dit zeggen
naar gaarne na; *welke diensten hebt gij*
ouders bewezen! Waarom rigten wij to
beter naar uwe voorschriften?

Onderwijs in den Godsdienst, voorgesteld in Vragen en Antwoorden. Te Leeuwarden, bij P. Wiarda. *In* 8*vo.* 69 *Bl. f* : - 5 - :

Handleiding bij het Onderwijs in den Godsdienst. Te Leeuwarden, bij P. Wiarda. *In* 8*vo.* 365 *Bl. f* 1 - 8 - :

Dit leerboek voor de voormalige publieke Kerk hier te lande mogen wij met ruimte eenen goeden aftrek wenschen. Hoezeer der gevoelens van zijn Kerkgenootschap getrouw, is de Schrijver verre van den kettermakenden geest; hij geeft zijne leerlingen eene genoegzame en gemakkelijke handleiding, bepaalt zich niet enkel tot het beschouwende, maar zijn onderwijs is praktisch; hij dringt niet enkel tot van buiten leeren eener meer of min uitvoerige les, maar doet wel degelijk nadenken, laat daartoe genoegzame ruimte, en geeft overvloedige wenken; en het is er ver van daan, dat hij de Bijbelleer in redeneringen der wijsgeerte veranderen zou, daar veeleer geheel de voordragt Bijbelsch is. Echter durven wij dien goeden aftrek niet stellig beloven; het komt ons toch voor, dat zoodanig leerboek voor den steller zelven wel het meest bruikbaar is, en dat men moeijelijk zoodanig een vervaardigen kan, van hetwelk een aantal Leeraren in verschillende gemeenten zich met hetzelfde genoegen en dezelfde vrucht zullen bedienen. Ieder verstandig man, die het onderwijs, dat hij geeft, regt behartigt, vormt zich bij hetzelve eene eigene handelwijze; in het begin verandert die van tijd tot tijd, en zoo krijgt hij eindelijk zekere vastheid. Het komt ons mede voor, dat vele in dit vak regt geoefende mannen, hoe meer zij catechiseren, al meer omtrent het leerboek en in de keuze van hetzelve onverschillig worden, met hetzelfde nut en gemak onderscheidene gebruiken, en hunne, nu op deze, dan op gene wijze ontwikkelde en aangedrongene, maar telkens weder terugkeerende, denkbeelden bij iedere handleiding vaardig weten voor te dragen.

De

zou.

Dat intusschen de eerstbeginnende Leer:
deel een onderwijsboek kieze, en zich e
daaraan houde, zoo echter, dat hij telke
hem voorkomen, het bruikbare aanstippe
met eigene ondervinding raadplege, en z
dier ondervindingen voor hem verloren ga,
onderwijs telkens verbetere en wijzige, v
zoo komt, na een aantal jaren, daaruit w
men drukken kan, en dat regt nuttig is;
wel alleen voor den vervaardiger zelven,
bijzonderst voor die gemeente, in welke
werd; daar de verstandige, naar den versc
de verschillende behoeften, in verschillend
onderrigt natuurlijk zal wijzigen. Een leerb
ze vervaardigd, kan, mits het kort *zij* e
wenken, (die de eerstbeginnende catecheet
voor velen bruikbaar en nuttig zijn.

Aan dat eerste vereischte, kortheid, vo
dat thans voor ons ligt, juist niet al t
de waardige Schrijver op de door ons opg
werk ging, en alzoo bij ondervinding w
lijk men zich in het, anders geheel voortre
eenen anderen volkomen vinden kan. Bei

opstel voor 's mans leerlingen, bij hetwelk hij, gelijk hij dankbaar vermeldt, uit andere soortgelijke leerboeken het zijne nam. Het geeft de beantwoorde vragen van het *Onderwijs* in korte stellingen, welke dan meer of min uitvoerig ontwikkeld, uitgebreid, beredeneerd, en schriftuurlijk bewezen worden. Alles geeft bewijs van 's mans oordeel, gematigdheid en Christelijk gevoel; alles is vatbaar voor nadere uitbreiding en opheldering bij het mondeling onderrigt; terwijl nog het vraagboekje zelve voor tweederlei soort van leerlingen is ingerigt, zijnde er 100 vragen in 20 onderscheidene lessen voor eerstbeginnenden aangewezen.

Wij hebben op dit vraagboekje voornamelijk twee aanmerkingen: 1) De hoofdstukken, en over 't geheel de antwoorden, zijn in ons oog zeer veel te lang; en wij houden het onnoodig, en voor de meeste leerlingen ook onuitvoerlijk, het woordelijk geheugen zoo veel te vergen. 2) Wordt de, ter opheldering en ten betoog ook van leer en pligt zoo bruikbare, Bijbelsche geschiedenis te veel voorbijgezien. Wij bepalen ons daarbij ook wel geheel alleen, als wij met zeer eenvoudigen, wien het lezen moeijelijk valt, te doen hebben, en dit gaat doorgaans waarlijk goed; het bevordert ook bij meer vatbaren en kundigen de Bijbelkennis en Bijbeloefening zeer, en doet ook bij hen zeer veel af, hoewel wij bij dezen ook op andere schriftuurteksten aandringen. Men moge dit bij het mondeling onderwijs aanvullen.

De *Handleiding* strekt tevens ten bewijze, dat de Leeraar WESSELIUS niet alleen regt knappe, maar ook *regt regtzinnige* ledematen voor zijn Genootschap kan aankweeken.

Bijdragen tot theoretische en praktische Geneeskunde, uitgegeven door het Genootschap, onder de zinspreuk: Arti salutiferae, *te Amsterdam. IIden Deels 2de en 3de Stuk. Te Amsterdam, bij* L. van Es. *In gr. 8vo. 147 en 153 Bl. Te zamen f* 3-12-:

Tot zoo verre waren wij met onze beoordeeling dezer, in vele opzigten belangrijke, Stukken gevorderd; wij willen ons nu haasten met onzen Lezeren dezelve verder te doen kennen.

In het tweede Stuk van dit Deel treffen wij vooreerst aan het vervolg eener Verhandeling van LOBENSTEIN LOEBEL, over de werking en aanwending van den Phosphorus. Na de weldadige werking van dit middel in het vorige stuk proefondervindelijk te hebben aangetoond, bepaalt zich de Schrijver in dit (want het vervolg en slot dezer Verhandelinge verschijnt eerst in het derde Deel) tot eene bespiegeling aangaande den aard dier werking, en tot de naauwkeurige bepaling der verschijnselen en toevallen, welke de werkzaamheid of onwerkzaamheid dezer stof, in gegevene gevallen, aan den dag leggen. Hij brengt den Phosphorus tot de water-koolstofmiddelen. Om welke reden, weten wij niet. Het kan ten minste niet om eene scheikundige zijn, daar geene proeven hoegenaamd deze stof onder die klasse doen rangschikken. Doch het schijnt, dat de Phosphorus zich dezen dwang moet laten welgevallen, om in het vernuftig *systema* van STEFFENS en dergelijke hooge geesten te passen, die in de werking van alle geneesmiddelen niet dan van stikstof, koolstof, waterstof en zuurstof hooren willen. Wat de teekenen aangaat, waaraan men zien kan, dat de Phosphorus werkt of niet, dezelve verschillen weinig van die op het ingeven van allerlei sterke middelen, in het laatste tijdperk eener hevige ziekte, volgen. Opmerkelijk is het echter, dat, volgens LOEBEL'S waarnemingen, de Phosphorus deszelfs werking eerst laat uitoefent,

en dat het weder en de ſtand der maan daarop groo-
ıvloed hebben.

tweede Verhandeling, in dit Stukje bevat, is van
beroemden, en vooral bij de Schrijvers van dit werk
ȝeſchatten, Berlijnſchen Hoogleeraar HECKER. De-
heeft ten onderwerp eene *nieuwe voorſtelling van de*
der ziekteſcheidingen en ſtofverplaatſingen, vooral
betrekking tot de hedendaagſche gevoelens over dit
werp. Wij hebben daarin HECKER herkend. Het is
, in ſchijn, eene oorſpronkelijke beſchouwing van dit
doch inderdaad niets dan een *praatje*, waarin lang
reed gekeuveld wordt, zonder dat men iets wezenlijks
Want de verdeeling der *criſes*, in *criſes* van de *re-*
ıctie, van de *prikkelbaarheid* en van de *gevoeligheid*,
en groot nieuws, en althans geen groot gewin voor de
ıſchap. Ook weten wij reeds lang, dat in de *criſes*
alleen de afſcheidingen en uitlozingen, maar het *en-*
le, alle de verſchijnſelen te zamen genomen, de *ſchei-*
der ziekte, het heilzame en noodlottige uitmaken. Het
:he geſchrift ſchijnt te moeten dienen, om de Verhan-
g van HENKE over dit onderwerp in een ongunſtig
te ſtellen. Heeft deze de zaak te eenzijdig beſchouwd,
ſchier alles van de *levenskracht* te doen afhangen, hij
: ten minſte iets *bepaalds* beweerd en eene *gedeeltelijke*
laring gegeven; terwijl wij twijfelen, of in HECKER's
ıuiven van nieuwe polariteiten en werktuigen, waarop
leer t'huis komt, wel eenige gezonde zin ligt. Al-
ijk zien wij in zijne voorſtelling, als in een' duisteren
:el, de gevoelens van DARWIN, REIL, BRANDIS
UFELAND, aangaande de verſchillende betrekkingen
de deelen des levenden ligchaams in den ſtaat van
:e.

: bedriegelijkheid der teekenen eens naderenden doods,
e ons Dr. KIRCHNER, uit twee waarnemingen, in
volgend ſtuk doet kennen, moge de Artſen opwekken,
zelfs in de laatſte oogenblikken meer dan toezieners te
In het laatſte geval vooral, door Dr. SIEFERT
waar-

..ap te verspreiden; want het is voor
moeite, om aan dien vreemden toestel v
kennenden *factor*, van *oxydatie*, als ne
hydrogenisatie, als neiging tot de vloeil
paald en duidelijk begrip te hechten. T
neeswijze blijft hij bij een' geringeren
staan, en is hier even overdreven *empi*
verklaring der kwaal diepzinnig is.

De waarneming eener ontwrichte en
herstelde dije zal men met genoegen lezen
bij andere ontwrichtingen zoo zeer vold
den Hoogl. BONN werd ook hier met vo

Niet minder belangrijk vinden wij de
Prof. HORN, waarin hij het resultaat
waarnemingen over de kraansoogen mede
daaruit niet alleen derzelver weldadige
ziekten, als een der krachtigste *Narcoti*
tevens hetgene dezelve bijzonder eigen i
verdoovend middel onderscheidt. Dit is,
de onaangename indruk, dien zij in het
werktuig te weeg brengen, en de trilli
der ledematen, met behoud van het bew
HORN, is de beste manier, om dezelve
poeder of de tinctuur, waar.. hij ee
— Ondertu... ..ezit... ..alle..

geneesmiddelen in het algemeen, en over die van den koortsbast in het bijzonder. Na eenige, niet ongegronde, aanmerkingen over de lijst der ontbeerlijke en onontbeerlijke uitheemsche geneesmiddelen, voor eenigen tijd door de Geneeskundige Faculteit te *Weenen* gemeen gemaakt, deelt HECKER zijne gedachten mede, over de mogelijkheid van zoodanige middelen, welke in het genezen der ziekten de plaats van andere vervangen kunnen, en toont ten duidelijkste aan, dat zulks alleen ten aanzien van die gelden kan, welke eenige algemeene werking, hetzij van versterking of verslapping, van opwekking of verdooving, van verhitting of verkoeling en bedaring, te wege brengen, geenszins van de zoogenoemde *specifica*, zoo als de kina tegen sommige soorten van tusschenpoozende koortsen. Vervolgens bepaalt hij zich vooral tot de *cascarilla*, als een voortreffelijk *surrogaat* van de kina. Doch in de lofspraak van dit middel verliest hij alle geloofwaardigheid, door deszelfs krachten al te zeer te verheffen. De *cascaril* moge een zeer goed specerijachtig bitter zijn, en uit dien hoofde weldadig voor maag en ingewanden; maar of het in den hevigsten graad van rot- en zenuw-koortsen, in bloed- of slijmvloeijingen uit zwakheid, in allerlei cachectische kwalen zoo bij uitstek werkzaam zij, twijfelen wij zeer. Wij wenschten ten minste wel, dat HECKER wat sterker bewijsgronden, dan de bloote optelling der kwalen, had bijgebragt. — Van de overige plaatsvervangende middelen prijst hij voornamelijk het *zwavel-arsenicum* aan.

Het slot der *scheikundige ontleding van het bevergeil*, door den te vroeg gestorven Dr. BONN, beslaat de tweede plaats in dit Stukje. In dit gedeelte wordt de werking van den alkohol op bevergeil, alsmede deszelfs ontleding op den droogen weg, behandeld. Uit dit onderzoek blijkt, dat zelfs het beste Moskovische bevergeil nog onzuiverheden bevat; waaraan het moet worden toegeschreven, dat BONN geheel andere uitkomsten bij zijn onderzoek verkreeg, dan zijne voorgangers.

Hierop volgt eene vergelijking tusschen de *opium* en *hy-*

oscianus, door Dr. KAHLEYSS, met bijvoeging eener belangrijke waarneming van den geleerden Dr. DE LEMON. Uit deze vergelijking blijkt, dat *opium* beter voegt in heete ziekten en hevige pijnen; *hyoscianus*, daarentegen, in de langdurige, ſtompe pijnen, welke de lijders aan ſlepende ziekten folteren, alsmede in krampachtige toevallen. Zelfs in eenen hardnekkigen buikloop betoonde het laatſte zich heilzaam. Dergelijke vergelijkingen verdienen voortgezet te worden; doch het zoude te voorbarig zijn, vooralsnog er eenig beſluit uit op te maken. Uit de waarneming van Dr. DE LEMON kan men zien, dat ook de *hyoscianus* falen kan, waar dezelve zeer aangewezen ſchijnt te zijn.

Wij vinden in dit Stukje ook het ſlot van de beknopte letterkundige opgave, aangaande het ſtelſel van BROWN, door den ſtraks genoemden Geneesheer DE LEMON. De Schrijver geeft hier een kort verſlag van de lotgevallen van dat ſtelſel na de verſchijning der Verhandeling van LATROBE, van de bewerking van het *Brownianisme* in Duitschland, van het oordeel van den grooten HUFELAND over hetzelve, en van deszelfs vlugtig verblijf te Parijs. Het is jammer, dat dit ſtukje niet meer volledig is, en niet ook datgene bevat, wat in ons Vaderland betreffende het *Browniaanſche* ſtelſel verſcheen, waartoe men eenige Akademiſche Verhandelingen zoude kunnen brengen, *en* vooral die van VAN DER HORST over de *zwakte*. Naauwkeurigheid en volledigheid maken toch voornamelijk de waarde van zoodanig verſlag uit.

Tot beſluit van dit Deel levert ons de werkzame en geleerde VAN DER BREGGEN de *geſchiedenis van de behandeling der ſlagaderbreuken*, naar het Hoogduitsch van K. SPRENGEL, wiens meesterlijke hand wij in dit opſtel gemakkelijk herkennen. Wij zien uit dat leerzaam verhaal, hoe de heelkunst langzamerhand tot die zekere eenvoudigheid gekomen is, welke haar thans kenmerkt. VAN DER BREGGEN ſchijnt voornemens te zijn, meer dergelijke ſtukken van dien verdienſtelijken Schrijver te vertalen, waarme-

me-

mede hij voorzeker de Vaderlandsche Heelkunstenaars eenen uitstekenden dienst zal bewijzen.

GALENI *Adhortatio ad Artes.* Cum sua annotatione, et versione D. ERASMI edidit ABRAHAMUS WILLET. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans.* 1812. Pagg. 153. *f* 1-10-:

De uitgave van dit boekje door den Heer WILLET is wederom een blijk, dat uit het kwade dikwijls het goede wordt geboren. De magere *editie*, voor eenige jaren door KOEHLER, een Predikant in Duitschland, bezorgd, was door den beroemden WYTTENBACH jammerlijk, maar naar verdienste, gehavend, in de *Biblioth. Crit.* T. II. P. VI. p. 98. De wensch naar eene betere uitgave, op de aangehaalde plaats door den Hoogleeraar geuit, spoorde den Heer WILLET aan, om eens zijne krachten te beproeven. En inderdaad, de leerling van PARADIJS en WYTTENBACH kon aan de Maatschappij op geene geschiktere wijze rekenschap van zijne akademische studie geven, dan door dezen arbeid, aan dit boekje van den beroemden Geneesheer en Letterkundige, GALENUS, te koste gelegd. In eene opdragt aan zijnen vader, waarvan de inhoud zoo wel den dankbaren zoon, als de stijl den kweekeling van WYTTENBACH waardig is, ontvouwt WILLET zijne kinderlijke gevoelens met zoo veel warmte, dat wij geen oogenblik twijfelen, of de Amsterdamsche Geneesheer zal *nu* ten volle instemmen met de spreuk van MURETUS: *Sordida planeque misera hominum vita sit, si studia nostra necessitate tantum, non etiam commoditate et ornatu dirigantur.* Na deze opdragt volgt eene fraai geschrevene *præfatie*, waarin WILLET zijne hulpbronnen opgeeft. De inhoud van GALENUS geschrift is aan ieder, die in het rijk der letteren niet geheel vreemdeling is, genoeg bekend. Het oogmerk is, namelijk, om de voortreffelijkheid der

kunsten en wetenschappen boven ligchaamsoefeningen aan te toonen, en de jonge lieden, met terzijdestelling van de laatsten, tot de beoefening der eersten aan te sporen. Men ziet in den inhoud van dit boekje eene duidelijke bevestiging van het bekende: *Navita de ventis;* dewijl onder de kunsten en wetenschappen altijd de *Geneeskunde* bij GALENUS op den voorgrond staat. Voornamelijk heeft de Geneesheer het op de *worstelaars* geladen, waarover de aanmerking van den Uitgever waardig is gelezen te worden, pag. 105. In het algemeen toonen deze aanmerkingen, dat WILLET volkomen voor zijne taak is berekend. De menigvuldige navolgingen en aanhalingen der ouden, vooral van EURIPIDES, PLATO enz., gaven rijke stof tot aanteekeningen en ophelderingen; en niet alleen in deze, maar ook in de oudheidkundige en eigenlijk philologische aanmerkingen, heeft WILLET zich meesterlijk van zijnen pligt gekweten. Somtijds, het is waar, vindt men hier eene zekere *profusie*, die den jeugdigen geleerde kenmerkt, en waarvoor de *Veteraan* zich hoeden zal; maar het zij verre van ons, zulks den voortreffelijken jongeling ten kwade te duiden. Veeleer verontschuldigen wij hem met het gezegde van CICERO, *De Oratore*, Lib. II. Cap. 21. *Volo se efferat in adolescente foecunditas. — Volo esse in adolescente, unde aliquid amputem.* De aanmerkingen dragen den stempel der oude Hollandsche manier van klassieke Schrijvers uit te geven, en steken voordeelig af tegen de schrale *methode* van vele Duitschers, als FISCHER, ZEUNE, SCHNEIDER en meer anderen. Ons bestek duldt het niet; anders namen wij hier tot eene proef de eerste de beste aanteekening over nopens den λόγος προφορικὸς en ἐνδιάθετος, pag. 60, waarbij wij ons echter verwonderen, dat de geleerde WILLET geene melding heeft gemaakt van PHILO JUDÆUS, die over deze verdeeling van den λόγος zoo dikwijls spreekt. — Ook is de netheid, zuiverheid en eenvoudigheid van den Latijnschen stijl een aangenaam verschijnsel, in eenen tijd vooral, waarin deze studie door de meeste jonge lieden zoo jammerlijk wordt verwaarloosd.

De

De Heer WILLET schijnt zich ook in dit opzigt zijnen geëerbiedigden leermeester ten modél te hebben gekozen; en inderdaad, hij heeft zijn voorbeeld op vele plaatsen uitmuntend getroffen. Wij kunnen echter niet nalaten, hieromtrent eene kleine aanmerking te maken. Schoon WYTTENBACH dikwijls in zijne geschriften heeft getoond, dat hij in den geest der ouden volmaakt weet te schrijven, wanneer hij het opzettelijk daarop toelegt, is het toch zeker, dat men in hem meer den *originelen* man, dan den getrouwen navolger, zoo als b. v. MURETUS was, zal ontdekken. Het eigendommelijk, wijsgeerig *genie* des vermaarden Hoogleeraars geeft ook aan zijnen stijl eene eigendommelijke kleur, die ons in *hem* en in *hem alleen* behaagt, maar welke een ander niet te sterk moet navolgen, ten zij hij in allen opzigte een tweede WYTTENBACH zij. Wij zouden deze aanmerking niet maken, zoo WILLET zich *invita Minerva* op de letteren moest toeleggen. Maar dit is zijn geval niet Eene verkeering van eenige jaren heeft ons den Uitgever van GALENUS boekje als een jongman van oordeel en *genie* leeren kennen, die zeer wel in staat is zijnen eigenen weg te bewandelen. Nu, WILLET ontvange onzen hartelijken dank voor dit uitmuntend lettergeschenk, dat wij met zoo veel graagte en deelneming hebben gelezen! En hoezeer wij hem eene gelukkige praktijk met al ons hart toewenschen, hopen wij toch, dat *Aeskulaap* jegens de *Musen* zoo *discreet* zal zijn, als maar mogelijk is, en den voortreffelijken kweekeling der Leydsche school gelegenheid zal schenken, om bij voortduring het spoor der MENAGIUSSEN en der MUSGRAVES te bewandelen, dat hij met zoo veel lof is ingetreden.

Geschichte der Litteratur von ihrem Anfang bis auf d[illegible] neuesten Zeiten. Von J. G. EICHHORN. IVter Band, 3te Abtheilung. (Schöne Redekünste der Holländer, s. 1255—1448.) Göttingen, bey *Vandenhoeck* und *Ruprecht*, 8vo.

Dit stuk, welligt aan dezelfde pen toe te schrijven, [illegible] dat in een vorig deel des opgenoemden werks ingelascht [illegible] ook onlangs door ons aangekondigd is (*), loopt af in d[illegible] volgenden vorm, welke ons, uit vergelijking met and[illegible] stukken, andere volken betreffende, blijkt grootend[illegible] voorgeschreven te zijn geweest.

Voorop gaat eene korte inleiding, welke de verdien[illegible] Hollanders in het vak der letteren, en nader in de [illegible] schoone letterkunde, krachtig en keurig maalt, en [illegible] vens op het einde doet zien, dat deze *geschiedenis* [illegible] onzen landgenoot zelven in de Hoogduitsche *tale is* gesteld.

Dan volgt eene tabél der voornaamste stukken, [illegible] opstel gebezigd, bij wier ontoereikendheid, echter, [illegible] veel van hier en daar moest bijeengezocht worden.

Thans ter zake tredende, is het eerste algemeene op[illegible] schrift: *Poëzij.*

Betrekkelijk dezelve vinden wij wederom eerst eenen [illegible] trek (algemeene schets) van derzelver lotgevallen, verdeel[illegible] in tijdperken, tot 1520, I. tot 1600, II. tot 1679, III[illegible] tot 1738, IV. tot 1780, V. tot op onze tijden; zijnde [illegible] slechts het eerste gedeelte, eigenlijk niet onder de tijdpe[illegible] ken onzer dichtkunst geteld, maar enkel als voortijd be[illegible] schouwd, van een paar noten betrekkelijk MAERLANT [illegible] en MELIS STOKE voorzien.

Dit als eene soort van bijzondere inleiding zijnde voor[illegible]

(*) Zie No. IX. bl. 405.

afgegaan, volgt eene reeks van opgaven der afzonderlijke ſoorten van gedichten, als I. Fabel. Poëtiſche Vertelling. II. Allegorisch dichtwerk. III. Herderdicht. IV. Epigram, Sonnet. V. Leerdicht. VI. Satyre. VII. Poëtiſche Brief. VIII. Elegie. Heldinnenbrief. IX. Lierdicht. X. Heldendicht.

Ten aanzien van iedere dezer ſoorten wordt vermeld, wat de Hollanders geleverd hebben, het zij in vroeger of later tijd, hoe zij daarin zijn voortgegaan of blijven ſtilſtaan, en vaak daarna ook wederom den ouden loop hebben hervat; terwijl onder iedere afdeeling, dikwijls ook nog meermalen, bij de ſnippering eener hoofdſoort in verſcheidene ondergeſchikten, met eene kleinere letter de nadere opgave is gedrukt der aangehaalde ſchrijvers en werken; wordende de eerſten, wanneer zij nog niet zijn voorgekomen, veelal ten aanzien van leeftijd, woonplaats, beroep enz. eenigzins naauwkeuriger geſchetst.

Het tweede algemeene opſchrift is: *Dramatiſche Poëzij*. Ook hier bevat het eerſte onderdeel de *Geſchiedenis van het Tooneel*, insgelijk in eenige (4) perioden opgelost, en langs dezelven van de allervroegſte tijden af tot op onze dagen voortgezet.

Hierop volgen afzonderlijk, *Het Blijſpel*, en *Het Treurſpel*; op dezelfde wijze, als bovengenoemde dichtſoorten, behandeld.

Het derde en laatſte algemeene opſchrift is: *Proza*; hebbende wederom als onderdeelen, *ſchets van derzelver lotgevallen*, in de volgende periodes verdeeld, van 1569—1731—1788—1808; *Dogmatiſche Schrijvers*; *Prozaïſche Zamenſpraak*; *Welſprekendheid*; *Geſchiedenis*; *Levensbeſchrijving*; *Brieven*; *Romans*; *Poëtica*; *Rhetorica*; welke allen wederom op even dezelfde wijze, als de bovengenoemde deelen, worden beſchouwd en in het licht geſteld.

Deze manier der behandeling, deze ſtelſelmatige verdeeling inzonderheid der onderſcheidene ſoorten van geſchrijf, heeft hare eigen, in het oog loopende, voor- en nadeelen. Zij voert, natuurlijk, tot meerdere volledigheid en naauwkeu-

keurigheid, dan eik meer algemeen en los overzigt. Doch, ligt vervalt ook deze uitvoerigheid tot herhaling, deze naauwkeurigheid tot ſtijfheid en onbeduidendheid. Immers, de oorſpronkelijke Dichter bemoeit zich met al die kunstvakken niet, en zijne uitmuntende voortbrengſels passen meermalen in geen derzelven; terwijl datgene, wat hierof daarin past, en ook daarom alleen wordt aangevoerd, uit hoofde zijner onbeduidendheid, ſoms niemand, en zelfs den ſchrijver niet eens regt bekend is.

Voor het overige is zeker de groote vraag, of de verhandeling op volledigheid ten aanzien der opgave, en juistheid met betrekking tot de beoordeeling der Hollandſche voortbrengers en voortbrengſels, in het vak der ſchoone letteren, inderdaad kan roemen. Wanneer wij deze vraag, in het bijzonder, tot de poëzij bepalen, dan is de opgegeven taak, naar ons oordeel, niet meer zoo moeijelijk, als zij ten opzigte der wetenſchappelijke Schrijvers voormaals werd erkend te zijn; zijnde vooral in de laatſte jaren door de Heeren DE VRIES, SCHELTEMA, SIEGENBEEK (van wiens onuitgegeven voorlezingen de Schrijver mede het gebruik had) en anderen, tot volmaking van dit vak der historie, veel gedaan. Het is waar, *uitgeput is de ſtof*, in het oog dezer kenneren *zelven*, *zekerlijk* niet; en men verlangt dus van ieder nieuw geſchrift, al is het dan ook met dit oogmerk niet eigenlijk vervaardigd, nieuwe bijdragen, of althans, om den naam van naſchrijver ſlechts te ontgaan, andere oordeelvellingen; en het is dit nieuwe, dit veranderde, dat, meent men, de aandacht eens recenſents bijzonderlijk moet trekken. Doch, vooreerst hebben wij het ongeluk, van, ſchoon wij ook allerlei zaken zoo tamelijk wel weten te onthouden, en ons inzonderheid een dichtſtuk, dat indruk maakt, niet zoo ligt weer ontgaat, geen plaatſelijk geheugen genoeg te bezitten, om ons bepaaldelijk te herinneren, wat die en die en die er al van gezegd hebben. Ten andere is het met de volledigheid, in het behandelde opzigt, zoo wat zonderling geſteld. Zal men al wat maar vers is, en vers gemaakt heeft, in zijne verzameling opnemen,

men, dan moge er nog al een einde aan het ſchrijven zijn, er is voor den lezer, zonder geeuwen althans, zeker geen einde te bereiken. Het hangt derhalve van het oordeel af, wat al en wat niet behoort geplaatst te worden. En dit oordeel, eindelijk, zal altijd verſchillend blijven. Ten gevolge hiervan verſchillen wij dan ook wel eens van den Schrijver, en kunnen het hem, onder andere, bezwaarlijk vergeven, dat, om ſlechts éénen te noemen, SPANDAW onder onze hedendaagſche Dichters in het geheel niet genoemd wordt; terwijl wij tevens, des Heeren TOLLENS eigen oordeel over zijne Muſe (te vinden op het laatſte zijns tweeden bundels) van geheeler harte beamende, gewis zijnen zegezang op den ſlag bij Nieuwpoort als geen ſtaal en puikdicht zouden hebben uitgekozen. Wij erkennen, dat de Schrijver, bij deze ſchets der nog levende Dichters, of die der negentiende eeuw, een geheel nieuw veld te bebouwen had, en dat dit veld, eeuwige lof zij den milden Apollo! vruchtbaar genoeg is, om den ijverigſten werkman handen vol arbeids te verſchaffen. Maar, hier is het dan ook vooral, waar wij geſtreng moeten zijn, en waar inzonderheid geene verdienſte van haar billijk loon mag verſtoken blijven.

Ten aanzien van het Tooneel, is des mans oordeel over de navolging der Franſchen misſchien te geſtreng; ſchoon wij zien, dat TOLLENS (in zijnen dichterlijken brief aan LOOTS) nog verder gaat. Wij zouden liefst met BILDERDIJK beſluiten, dat de nieuwe Franſche vorm, eer dan de oude Griekſche, door ons bij het Treurſpel diende gevolgd te worden; ſchoon wij tevens niet ſlechts zijne verbanning der vertrouwden van ganſcher harte goedkeuren, maar ook meenen, dat men noch RACINE als het *non plus ultra* in de tragiſche kunst behoort te beſchouwen, noch het voortreffelijke van andere natiën, bijzonder van den eenigen SHAKESPEARE, als wenk en hulpmiddel heeft te verwaarloozen. Wij vreezen echter met grond, dat deze tak der poëzij, dien wij zoo hoog vereeren, nooit de kroon der onze zal worden. Niet de aanleg, maar de uitlokking, de prikkel daartoe ontbreekt. Een Treurſpel is

daar, om gespeeld te worden; en is nog wel één van BILDERDIJK's en zijner gade onlangs vervaardigde, of ook maar vertaalde, stukken ten tooneele gevoerd? Die weet, hoe veel meer de Tooneelpoëzij den Parijzenaren ter harte gaat, zal zich niet ligt verwonderen, dat wij geene CORNEILLES en geene MOLIERES hebben voortgebragt.

Wat eindelijk aangaat het prozaïsch gedeelte onzer schoone litteratuur; het voornaamste daarvan wordt, naar ons oordeel, aangevoerd en doorgaans wél beoordeeld. En dit, dunkt ons, is alles, wat men hier mag verlangen. Over enkele stukken, dit is natuurlijk, oordeelen wij eenigzins anders. Opdat het ook hier aan geen voorbeeld ontbreke: de *Susanna Bronkhorst* van LOOSJES (een man, wiens vruchtbaren geest wij huldigen, doch wiens voortbrengsels door den Schrijver wel eens meer te hoog schijnen aangeslagen) verdiende, in ons oog, geen zoo schoonen lof. Het boek hebbe, ja, vele verdiensten; zij eene tamelijk wel geslaagde navolging van RICHARDSON's meesterstuk; overtreffe het zelfs in een enkel karakter; het heeft althans deszelfs, nu niet meer zoo vergeeflijke, fout van verbazende uitgerektheid, in eene vrij verhoogde mate; *en wij zien het*, inderdaad, niet gaarne de *zoo geheel* oorspronkelijke, afwisselende, geestige *Sara Burgerhart*, als van gelijke waarde, op zijde geplaatst.

Na deze enkele aanmerkingen, welke mogen doen zien, dat wij het stuk met aandacht gelezen hebben, zij onze lof dan ook te minder verdacht en te nadrukkelijker. De Schrijver toont niet slechts met de letterkunde, maar met de geheele geschiedenis onzes Vaderlands zeer wel bekend te zijn; zijne aanmerkingen, uit de laatste, tot opheldering der eerste, ontleend, zijn dikwijls zoo belangrijk als helder, gelijk het gestelde over den invloed der uitgeweken Fransche Hugenoten op onze letterkunde daarvan mag ten voorbeeld strekken. Doorgaans schijnt ons zijn overzigt klaar, zijn oordeel bondig, zijn stijl fiksch en krachtig. Het zou ons verwonderen, zoo de Duitschers, na zijn stuk gele-

lezen te hebben, nog onze verdiensten bij de schoone letteren konden miskennen. Dank hebbe dus de kundige man! dank hebbe de beroemde uitgever over zijne verdienstelijke keuze! dankbaar worde ook door ons de Duitsche weetgierigheid gehuldigd, die met geene verdienste, met geene bron wil onbekend blijven, welke tot lafenis der beschaafde menschheid ergens vloeit!

Ten aanzien der misstellingen schijnt ons dit deel niet zóó ongelukkig uitgevallen als het ander. Wij meenen althans sommige hersteld te zien. Men leest nu ten minste HOOFT, en beklaagt zich niet meer, de poging, om dezen naam ook elders onsterfelijk te maken, zoo jammerlijk te zien mislukt. En, vonden wij al nieuwe ergernis bij POLLENS, de noot gaf ons TOLLENS weder. Zonderlinger luidt het, dat BILDERDIJK om zijne *poëtische* grondstellingen het land moest ruimen. Zeker bedoelde men *politische;* en, na dezen dommen streek, dien men van geenen EICHHORN kan wachten, vreezen wij bijkans, dat wij ook te voren eer aan onachtzaamheid dan wel aan onkunde hadden moeten denken. Doch, wat is beter?

H. LICHTENSTEIN, *Reizen in het zuidelijk gedeelte van Afrika. Iste Deel.*

(*Tweede Verslag.*)

Men komt nu in het *Onder-bokkeveld*, (wegens deszelfs afstand van de *Kaapstad* zoo genoemd, schoon anders hooger dan deze) welks rijkdom aan schapen, doch armoede aan voedsel uit het plantenrijk, vermeld wordt. Voorts bereist men den *Hantamsberg*, eene schoone weide voor de paarden, doch welks omstreken groot gebrek aan regen hebben, waarom dierlijk voedsel hieromstreeks bijna het eenige is, — komt in het *Onder-roggeveld*, waar de inwoners zich veelal van de jagt buiten de noordelijke grenzen der Volkplanting, alsmede van de veeteelt, generen; doch in ruim

ruim een' menfchen leeftijd is het klimaat aldaar zoo veranderd, dat eene geweldige droogte, waar voorheen overvloed van water was, de fchapen tot op de helft verminderd heeft. Overal ontbreekt houtgewas, en het weinige koorn van het *Onder-roggeveld* wordt in het *Midden-roggeveld* door een bijna volflagen gebrek vervangen, 't welk mede eerst federt eenige jaren plaats heeft. De ingezetenen trekken des winters (van Mei tot October) ter veeweide naar de lager gelegene, woeste *Karroo*, doch keeren in den zomer (onzen winter) naar het gebergte terug; uit welken hoofde de gebouwen hier klein en armoedig zijn. Met vermaak leest men eene befchrijving daarvan te dezer plaatfe. Verder kwam men aan het hoogfte punt der reize, 5300 voet boven de oppervlakte der zee, en daalde, over den *Komberg*, neder in het *kleine Roggeveld*, alwaar men twee *Boschjesmannen* aantreft, van welken eenige berigten worden medegedeeld, tevens dienende, om de Kolonisten van de blaam van wreedheid tegen deze menfchen, op welken zij, volgens BARROW, opzettelijk jagt zouden maken, te zuiveren, en de *Boschjesmannen* daarentegen als wezens, op den laagften trap der befchaving ftaande, te doen voorkomen, wier roofzucht en trouweloosheid den volkplanter, ook bij den besten wil, nimmer rust vergunnen, en hem daardoor wel eens, zoo als natuurlijk is, voor op de roovers doet geven, die van hunnen kant foms geheele familiën uitmoorden. Eindelijk kwam men in de *Karroo*, of woeste vlakte tusfchen de *Rogge-* en *koude Bokkevelden*, duizend vierkante mijlen groot, welke, volgens de belangrijke befchrijving, hier bladz 239—246 voorkomende, niet weinig overeenkomst met de *Llanos* in *Zuid-Amerika* heeft, door HUMBOLDT in zijne *Natuurtafereelen* zoo meesterlijk gefchetst. Beide befchrijvingen verdienen met elkander vergeleken te worden. De *Llanos* en de *Karroo* hebben ten minfte dit gemeen, dat zich in beiden hoogten verheffen; dat de grond in den zomer volftrekt onvruchtbaar is, doch des winters door den regen eensklaps met een groen veldtapijt bedekt wordt, 't welk aan allerlei ge-

gedierte tot eene voortreffelijke weide ftrekt. Doch de *Karroo* dient, boven de *Llanos*, in dat faizoen ten gebruike van den mensch, die daarin zijn vee drijft, veilig voor de belaging van roofdieren, welke hier geene fluiphoeken vinden, zoowel als voor ziekten, die het heerlijk plantenvoedfel verdrijft.

Het *koude Bokkeveld*, fchoon aan zijn' naam beantwoordende, is veel vruchtbaarder dan de *Roggevelden*, naardien er meer water is. Koorn, ooft, fijne en peulvruchten, *Europisch* houtgewas, gevogelte, vee (uitgezonderd fchapen) komen er zeer wel voort. Men zet de reis nu voort over den zonderling gevormden *Schurfdenberg*, (*fchurft* genoemd in den zin van *ruw*, *oneffen*) ontmoet den *padmaker* SCHOLZ, eene echte natuurlijke en zedelijke weêrgade van den *Homerifchen* POLYPHEMUS, en bereikt over den nog hoogeren *Witfemberg* het fchoone diftrikt van het *Roode Zand*, welks welgefteldheid en befchaving, maar ook overdrevene, fombere godsdienstijver der bewoners vermeld worden. Bij dit laatfte vielen ons vele dorpsgemeenten in ons Vaderland in. — Men bezag voorts een grootfchen, fchilderachtigen waterval, en reisde over *Goudinie*, het bad in de *Brandvallei*, en de *Baviaanskloof*, (waar het nuttige, menschlievende, en vooral verftandig en menschkundig beftuurde Zendelings-Inftitut der *Moravifche* Broeders met den hoogften lof vermeld wordt) naar *Zwellendam*, eene hoofdplaats en het verblijf van een' Landdrost, alwaar, en in de nabijheid, zich fprekende blijken van welvaren bij den Volkplanter opdoen, 't welk in de noordelijke diftrikten zoo geene plaats heeft; ook wordt er de *Farizeefche* godsdienftigheid van het *Roode Zand* door een' milderen, meer *Christelijken* geest vervangen. — Eene aanmerkelijke *optifche* begoocheling vermeldt de Schrijver iets verder; aan de *Falsrivier* zag men de zee voor zich, doch flechts eenige honderde voeten boven hare oppervlakte, op een' afftand van zes mijlen en bij eene nevelachtige lucht, zijnde dus niet de zee zelve, die hier in 't oog viel, maar haar weêrfchijn in de lucht;

lucht; iets, daar te lande, volgens het verhaal der wegwijzers, niet zeer ongewoon. Vele merkwaardige bedenkingen komen hierover in het midden. — Verderop zag men treurige ſporen van de verwoestingen der *Kaffers*, naderde de kust, en kwam eerlang aan de *Mosſelbaai*, waar de Regering een magazijn van koorn en timmerhout heeft begonnen aan te leggen; — voorts bezigtigde men het merkwaardige *Schulpegat*, reeds uit BARROW bekend, wiens vermoeden echter, dat de menigte ſchulpen, hier opeengeſtapeld, het werk der vogels zouden wezen, onwaarſchijnlijk gekeurd, en door de gisſing vervangen wordt, dat de *Hottentotten* die ſchelpdieren derwaarts geſleept zullen hebben. Vele ſchulpvisſchen levert over 't algemeen de baai op. Iets verder vond men een' winkel, door eenen *Engelschman*, MURRAY genaamd, opgezet, die de waren met eene kleine brik van de *Kaap* haalt, en er hout voor terug brengt. Deszelfs nering was vrij goed. Over de *groote brakke Rivier* bereikte men het *Outeniqualand*, welks vruchtbaarheid vermeld, en de reden daarvan aangetoond wordt. Houtgewas, zelfs zware bosſchen, tiert hier weelig, en geeft een' tak van beſtaan; doch de weilanden zijn mager. — De geweldige *Kaaimanskloof*, door welke de rivier van dien naam, ter diepte van duizend voeten, over de rotſen bruist, moest worden doorgetrokken; en hierbij grijpt bewondering ons aan over 's menſchen taai geduld en vernuft, die zich door zulk eenen afgrond, en over ſteilten, die 40 tot 45 graad naar voren overhellen, een' weg heeft weten te banen. Vele rivieren trok men nu over, eer men den vloed en het meer der *Neisna* bereikte, waar weder treurige ſporen van de woede der *Kaffers* gevonden werden. Hier wordt de poort, door welke de zee zich eene opening naar het *Neisna-meer* gebaand heeft, beſchreven, en daarbij weder BARROW's gisſing nopens het ontſtaan dier breede ſleuf wederlegd; terwijl de mogelijkheid, om met de vereischte kosten deze poort tot eene invaart en haven te maken, waarſchijnlijk gekeurd wordt. De *Plettenbergsbaai*, waartoe men thans nader-

derde, heeft veel overeenkomst met de *Mosfelbaai.* De gedaante der oostwaarts afhellende kust vindt hier eene befchrijving. Om de zware, ondoordringbare bosfchen, moest men het ftrand nu verlaten, en noordwaarts optrekken, waarbij men hooge bergen te beklimmen had. Het bekoorlijke *Diana'sbad*, dus door het reisgezelfchap genoemd, fteekt door overvloed van romanesk gefchakeerde bosch- en water-partijen bij de kale rotfen, vroeger doorgetrokken, treffend af. Een bezoek bij zekeren KOENRAAD BUIS boeit onze aandacht, wegens de zonderlinge lotgevallen van dezen man, die de *kolosfale* grootte van omtrent zeven voet had. Op de plaats *Jagersbosch* zag men voor het eerst *Kaffers*, zeer lastige naburen der Kolonisten, die, niettegenftaande den vrede, zeer onbefchaamd bedelen, of, bij weigering, ftelen. Na de *lange Kloof* en het dal der *kromme Rivier* te zijn doorgetrokken, bereikte men weder de nabijheid der zee, ter plaatfe, waar de keten der *zwarte Bergen* zich in dezelve verliest, en trok daarna door een verrukkelijk landfchap naar de weder meer onvruchtbare kust der *Algoa-baai*, aan welke het *Fort Frederik* in 1799 door de *Engelfchen* is aangelegd, hetwelk hier afgebeeld en befchreven wordt. Ten flotte van dit Deel vinden wij eenige berigten wegens het Zendelings-Instituut *Bethelsdorp* van onzen landgenoot J. T. VAN DER KEMP, 't welk in een zeer ongunftig licht verfchijnt, vooral met de voortreffelijke inrigtingen der Broedergemeente aan de *Baviaanskloof* vergeleken. Zoo het toch, bij alle verdienften van geleerdheid, ijver en godsvrucht, onmenschkundig en fchadelijk zij, de Wilden flechts *in de leer* tot *Christenen*, en niet tevens door nuttige werkzaamheid tot befchaafde menfchen te maken; zoo vorderen de pogingen van een Inftitut nog zeer vele teregtwijzing en verbetering, waar men den *Hottentotten* flechts veel leert bidden en geheimzinnige uitdrukkingen bezigen, en hun voorts vrijheid geeft, zoo lang zij maar willen, in hunne biezenhut te liggen. De landbouw toch, de grondzuil aller befchaving en zedelijkheid, dient aangemoedigd te worden; en dat

dat dit te *Bethelsdorp volſtrekt niet* geſchiedt, blijkt hier overtuigend. Wij hopen, dat onze Zendelingsgenootſchappen van deze berigten des Schrijvers partij zullen trekken, en dat de ſommen, uit *Europa* ter onderſteuning van een zeer loffelijk werk afgezonden, niet ter voeding van ſchandelijke luiheid mogen worden verkwist.

Wanneer men nu alle berigten, door den Schrijver hier wegens de zeden en het karakter der *Hollandſche* Volkplanters gegeven, bij elkander trekt, blijkt daaruit, dat dezelve wel niet vele beſchaving, of liever ontwikkeling van geestvermogens bezitten, (hetwelk ook in den *geïſoleerden* en bijna *nomadiſchen* toeſtand, waarin zich de meesten bevinden, noch te verwachten noch te vergen is) maar dat zij aan den anderen kant ook vrij zijn van vele gebreken, aan beſchaafde landen eigen. Naar mate men toch eene ruimere landſtreek voor zich ter bewoning vindt, wordt ook het onderlinge verkeer minder, de taal armer en beeldrijker, gelijk het geval blijkbaar hier is; en juist deze armoede der taal verbant die verachtelijke en niets afdoende vloeken en ſcheldwoorden, welke bij den gemeenen man hier te lande zoo ſchandelijk algemeen zijn. De *Kaapſche* boer is integendeel zeer bedaard in 't ſpreken, en draagt zijne belangen, zelfs in het geval der hevigſte *twisten*, *beſcheidenlijk* en ordelijk aan zijnen *meerderen* voor, zonder zich door woorden of gebaren aan ongeregeldheid ſchuldig te maken. Dan het is zonderling, dat desniettemin, bij zoo vele ruimte van grondgebied, de twisten en pleitgedingen over grenspalen zóó zeer algemeen zijn, (waarbij echter de goede inwoners van het *Hantams - diſtrikt* vooral eene vereerende onderſcheiding verdienen.) Ook zijn de ingezetenen matig in ſterken drank, bedaard, en doorgaans opgeruimd van geest, en de vrouwen, die, niettegenſtaande hare groote vruchtbaarheid, zeer gemakkelijk baren, bekomen daardoor eene ongewone gezetheid; doch kan men dezelve doorgaans zeer ſchoon noemen. — Hoewel men dus het gebrek aan vele ondeugden bij de Kolonisten wel ten deele aan *phyſieke* oorzaken mag toeſchrijven, draagt toch ook

hun-

hunne groote godsdienstigheid gewis veel daartoe bij; een kostbaar erfdeel onzer vrome Vaderen, 't welk zij lang behouden mogen! Jammer, dat dezelve soms in somberheid en dweeperij ontaardt: maar is deze niet nog beter dan de knagende worm der ongodsdienstigheid?

De vertaling van dit schoone werk, 't welk wij in veler handen wenschen, is ons zeer bevallen. Zij bezit de tegenwoordig zeldzame verdienste, van doorgaans vrij te zijn van *Germanismen*, en volstrekt als een *Hollandsch* origineel te lezen. Taalfouten hebben wij nogtans niet zeldzaam, en op bl. 391. eene stuitende vergissing gevonden. Er staat: *Dit meer is, door eene zich langs het strand uitstrekkende rij van rotsen, van het meer gescheiden.* Hier herkent men een *Hoogduitsch* origineel. Het laatste *meer* moet blijkbaar de *zee* zijn. — Wij hopen spoedig het vervolg te zien.

Reize naar Nieuw Mexico en de Binnenlanden van Louisiana, voorgegaan door eenen togt naar de bronnen der Missisippi, gedaan op last van het Gouvernement der Vereenigde Staten, in de jaren 1805, 1806 *en* 1807, *door den Majoor Z. M.* PIKE. *Uit het Engelsch vertaald. Iste Deel. Met Kaarten. Te Amsterdam, bij* C. Timmer. *In gr. 8vo. VIII en* 327 *Bl. f* 2-10-:

Minder onderhoudend zeker en aangenaam voor den Lezer, dan wel belangrijk voor den Aardrijkskundigen, en nuttig ook voor andere wetenschappen, de kennis vooral der natuur en volkeren, is deze Reize van den Amerikaanschen Majoor PIKE, afgezonden van zijn Gouvernement om de *Missisippi* op te varen, den standaard der Vereenigde Staten aan hare boorden te planten, derzelver bronnen op te sporen, de wilde natiën der *Sioux* en *Chipeways*, in gedurigen oorlog, moord en onrust levende, te bevredigen,

„ rende mijne reize langs de *Misfisfip*
„ aan *deszelfs* (hare) bron, gezien
ontmoeten wij nog 's mans „ *waar*
„ den koophandel, de inzigten en de
„ fche Compagnie van het Noordwes

Een tweede togt, dien wij ook in
den, werd van PIKE ondernomen in
van het Departement van Oorlog, om
Louifiana te onderzoeken, en de gren
west en het naburige *Nieuw Mexico*,
gedeelte der Amerikaanfche en naastg
zittingen, te bepalen. Te dezer gelege
het land der *Ofages Panis* en andere na
vier of hare bijtakken zich onthoudende
ongebaande en moeijelijke wegen, fon
rotfen, van de boorden der eene rivier
tot dat hij ten laatfte, in den waan van a
gelegerd te zijn, door een detachement S
wordt bij de *Noordrivier*, en, door hen
gezonden wordt naar *Nieuw Mexico*; i
nis dit Deel en 's mans tweede togt

Daar beide deze reizen van PIKE,
1806, de andere in 1806 en 1807 ged
hier de nieuwfte berigten wegens deze

gt, hem aangaande, de Vertaler in zijn voorberigt: „Onze reiziger was op dien (eersten) togt door geen officier, of eenig ander voornaam konstenaar vergezeld, maar was verpligt om in den letterlijken zin de werkzaamheden van starrekundige, landmeter, krijgsbevelhebber, schrijver, jager en zelfs van gids te verrigten, en van zijne reis vermoeid, des avonds, in de open lucht bij een groot vuur gezeten, zijne aanteekeningen af te schrijven en den weg voor den volgenden dag te bepalen."

Veel en onderscheiden stoffe levert gewis dit boekdeel, ardig om aan onze Lezers ter proeve te worden medegeld. Vooral zouden de aanspraken en onderhandelingen den Majoor met afgevaardigden of hoofden der wilde en, hun rooken uit de vredepijp, benevens verhalen hunne zeden, gewoonten of spelen, bij hen, vertrou- wij, niet onwelkom zijn: anderen mogten wij vergasten aardrijkskundige waarnemingen, en bijzonderheden der uur, in die schaars bezochte landen ontdekt: anderen erom zouden bij voorkeuze de trouw van het reisgezel- aan hun waardig Opperhoofd, hunne onderlinge ver- theid en gevaren, en standvastigen moed lezen in het aan van hongersnood en bangen kommer, te midden woestenijen. Echter, omtrent deze en andere, deels merkenswaardige, deels belangrijke bijzonderheden, ver- zen wij hen tot het werk zelve, eene proeve daaruit ho- de te geven, wanneer het tweede en laatste Deel in druk verschenen zijn, benevens de aanhoorige Kaarten, die wel gewenscht hadden dat bij dit Deel waren gevoegd worden. Haar gemis althans hebben wij tot ons leedwe- meer dan eens ondervonden, en velen voorzeker zullen rdoor, even als wij, buiten staat zijn, den Reiziger naar nen wensch op deze zijne togten in het diepe Noorden het vierde Werelddeel te vergezellen. In hope dus van oediging der uitgave van het tweede Deel, prijzen wij iddels den Lezer het gebruik aan der Landkaart van DE ISLE, welke *Louisiana* en den loop der *Missisippi* toont.

der verdooven zal, dan aanwakkeren
Wij schrijven zulks toe aan den vo
haal, waarin ons PIKE het verslag zij
te meer, dewijl hij gedurig afdaalt to
hem belangrijke, bijzonderheden, als
fels, elanden enz., of het mislukken
dien dag. Gaarne hadden wij hiero
werk bekort, en in bevalliger trant v
gen. Trouwens, dit was misschien
zich onze Landgenoot niet berekend
ook bijkans zouden gelooven, niet ber
wat fraaiheid of ook zuiverheid van f
niet in zeer bekwame hand gevallen, a
slot van het voorberigt: „ Niet twijf
„ zullen ook bij onze landgenooten ee
„ nieten, heb ik daarvan deze over
„ welke ik niet twijfele of zal *der* leesl
„ en *der* natuur- volks- *en* aardrijksku
„ genaam, en nuttig zijn." — Nu, v
de van onzen kant, en vergenoegen o
eene betere, met *deze* overzetting; v
tweede Deel, waarin men het meest
werk, de narigten wegens *Nieuw I*
heeft.

izen in den Stillen Oceaan, in de jaren 1800 *tot* 1804; *door* JOHN TURNBULL. *Uit het Engelsch. IIde Deel. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. *In gr. 8vo.* *f* 1-4-:

Het is al eenigen tijd geleden, dat wij van het eerste deel de: Reizen, met oogmerken van handel ondernomen, hebben :slag gedaan. Wij kunnen ook van dit deel zeggen, dat het met nakkelijkheid geschreven en in het geheel niet onbelangrijk Voor hen, in het bijzonder, die de Reizen van COOK gelen hebben, kan het niet dan aangenaam en der moeite dubbel ardig zijn, hunne oude vrienden en kennissen op de Socie:- en Sandwich-eilanden eens wederom te bezoeken, en daarop te merken, hoe zij zich thans gedragen, welke verandegen inzonderheid de omgang met Europeanen enz. op hunne lelijkheid, hunne beschaving, hun geluk en algeheelen toend hebben te weeg gebragt. — Over het geheel genomen nijnt men nu, al eenigen tijd, over de onbedorvenheid en schuld der heele en halve wilden, minder gunstig gedacht te doen. TURNBULL is mede van dit gevoelen, en zijne onwinding geeft hem daartoe, inderdaad, zeer vele aanleiding en nd. Intusschen meenen wij, dat men in dit opzigt toch altijd noedzaam moet zijn, om geene voorbarige besluiten te trekken. mers, hetgeen, zoo wij meenen, FORSTER gezegd heeft, de algemeene diefachtigheid der Zuidzee-eilanders te vernoonen, is nog al klemmende. Wanneer men de onweerstaan'e verzoeking in aanmerking neemt, om al die vreemde en lheerlijke schatten te bezitten, welke hun eensslags voor de gen kwamen, dan is het aan kinderen in het verstand waart niet kwalijk te nemen, dat zij alle hunne behendigheid in t werk stelden, om een en anderen, die vaak maar zoo achoos daarheen lag, van dezelven meester te worden. In het emeen moest zulk een eensslags bekend worden met al de schaving en al het bederf van ons werelddeel terstond ongeeldheid en verbastering ten gevolge hebben. En het is daaror al spoedig bezwaarlijk te zeggen, welke mate des kwaads gene oorden wezenlijk gevonden, en welke door ons aangegt of althans veroorzaakt is. Zoo veel zal wel waar zijn,

dat de mensch overal mensch is, overal tot het kwade neigt, overal door de verzoekingen meer of min, en op onderscheidene wijzen, bestookt, naar mate daarvan zijnen zedelijken koers gewoon is te rigten. Iets, hetgeen de vernuftige WIELAND, in zijne *Geheime geschiedenis van het menschelijk verstand en hart*, juist in het voorbeeld van eenen, eerst eenzamen, doch daarna enkel en dubbel verzelden Eilandbewoner, zoo aardig heeft in het licht gesteld.

Doch, laten wij, van deze aanmerkingen afstappende, eenig berigt van het werk zelve geven. Hoe lang dit gedeelte der reize hebbe geduurd, is niet naauwkeurig op te maken. Dat dit echter niet zeer kort zij, blijkt uit de menigte eilanden, die men bezoekt; het opzettelijk vertoeven van den Schrijver op Otahiti, (welk eiland, naar zijne verzekering, even zoo min als Europa berekend is voor de genen, die geen geld of goed hebben,) terwijl het schip een tusschentogtje doet; het wegblijven, ja verongelukken van dat schip, zoodat het volk maar te naauwer nood behouden bij hem weer aankomt, en, na eenig verblijf, ten laatste nog met een vreemd schip naar Port Jackson terug stevent; het naauwkeurig kennen en uitvoerig beschrijven van zaken, personen en gebeurtenissen, enz. enz. Deze optelling doet meteen zien, dat de inhoud van het dunne boekdeeltje waarlijk niet arm is. Wij gaven reeds te kennen, dat de algemeene inhoud een tamelijk zwart tafereel van het zedelijke dezer natiën oplevert. Behalve *dieverij, het zij door list of geweld*, en inzonderheid *eene verschrikkelijke hebzucht* en ware gierigheid der *koninklijke* familie op Otahiti, gaan de oude misbruiken van kindermoord, onmatigheid enz. hier nog veelal in zwang; en de brave en volijverige Zendelingen prediken meest voor doove ooren. (De plotselinge dood van Koning POMARRE werd zelfs bijkans, gelijk van andere grooten, aan de gebeden en betooveringen dezer arme lieden geweten, wier toestand, volgens 's Schrijvers eigene betuiging, „ men ligtelijk kan beseffen, dat, bij zulke vooroordeelen, niet de benijdenswaardigste is.") Zelfs ten opzigte der beschaving hebben deze, veelal trage en weekelijke, kinderen eener al te milde natuur geene uitstekende vorderingen gemaakt. De Sandwich-eilanders, daarentegen, zijn hun hierin ontzaggelijk verre vooruit. Helaas, dat van het voordeel, dat zij van hunne Europische bezoekers getrokken hebben, zoo veel misbruik wordt ge-

gemaakt! De Vorst, die daardoor eene zekere meerderheid op zijne naburen verkregen heeft, brengt hen welhaast te onder, en laat hun, noch op hunnen eigen aangeërfden grond, noch ergens elders, rust. Niets is daarom, bij velen, meer gezocht, dan onze bekende moordtuigen; en niets maken zij liever het hunne, dan de matrozen en soldaten zelven, die zij op allerlei wijze tot zich te lokken en aan zich te verbinden weten. Treffend is, inderdaad, wat wij hier van den Sandwichschen ALEXANDER, van zijne veroveringen, van zijne toenemende zeemagt, van zijne vorderingen in de noodzakelijkste deelen van beschaving en welvaart, lezen. En vooral niet minder treffend, of liever roerend, is het beeld eens anderen Konings, door hem welhaast uit zijnen laatsten schuilhoek verjaagd, en intusschen door zijne innemende geaardheid, vooral kenbaar in de ongeloofelijkste verkleving des volks aan zijnen persoon en dienst, een geheel ander lot verdienende. Uit alles schijnt te blijken, dat deze Sandwich-eilanden, door den dood van COOK zoo kwalijk berucht, (zij zelven betreuren nog algemeen het voorgevallene met dien voortreffelijken man) welhaast eene rolle onder de zeevarende en handeldrijvende Mogendheden zullen spelen. De Schrijver meent dan ook, dat Christelijke Zendelingen hier beter grond, dan bij de Tahitiërs en andere Societeit-eilanders, zouden aantreffen. Zij zijn, wat hun karakter aangaat, ja, minder zacht, maar in andere opzigten, met name ten aanzien van den kindermoord, boven hen verre te prijzen, en door het voorval bij hunne eerste ontdekking, straks genoemd, te onregt in een algemeen minder gunstig licht geplaatst.

Meer dan deze zeer algemeene trekken van deze Reize kunnen wij niet geven, daar zij tot de eigenlijke Ontdekkingsreizen niet behoort. Bij eenig voortgezet uittreksel, hoe beknopt ook, zou te groote uitvoerigheid, of eene allermoeijelijkste keuze, ons belemmerd hebben. En, daar het geheele werk beknopt is, twijfelen wij niet, of het zal vrij algemeen gelezen worden. Men vergunne ons enkel deze aanhaling:

„ Gedurende ons verblijf onder deze (Societeits) eilanders, hadden wij gelegenheid, twee menschen te zien, die het walgelijkst voorkomen hadden. Het waren melaatschen, die hunne wezenlijke huid geheel schenen verloren te hebben, en het voorkomen hadden, alsof zij van het hoofd tot de voeten geschroeid wa-

beelden, daar de menschelijke natuur d
heeft. Het denkbeeld, dat zij zich van
(want zij erkennen allen eene Godheid,
magt, die boven de natuur gaat) is nic
Wezen, eenen algemeenen Vader der r
en Weldoener der menschen. Zoo is
teit-eilanden. In tegendeel, het Wezen
Wezen, daar zij bang voor zijn; een
nieling van hunne kanoes toeschrijven,
den dood van hunne Opperhoofden.
deze, vooral die van hunne priesters,
tengewoons aangezien, en als het onm
de magt hunner Godheden. Deze tw
niet meer geëerd geweest zijn, al warei

„ Van dit algemeene kenmerk, dat h
is hunner beangste verbeelding, kan m
hunne Godenleer en de eigenschappen h
ten. Vanhier is het, dat (het denkbee
heid zich met dat van mismaaktheid t
afbeeldingen van deze Goden gewoonlijl
zijn, of vrees aanjagend."

Zie hier nog een enkel staal van de
bekwaamheid in het water.

„ Van YOUNG (een daar gevestigd
dat TAMAHAMA (bovengenoemde vero
ren dag, in het begin van zijne loopt
een aanbeeld verzocht, daar hij zeer (

worpen. Oogenblikkelijk zond TAMAHAMA eenigen van zijn volk hetzelve achter na, verwachtende dat zij het gemakkelijk boven zouden kunnen brengen; maar zij vonden het wat te zwaar: ongenegen, echter, om zulk een fchat te laten varen, gingen zij in hunne pogingen voort; en, na lange en herhaalde infpanningen, gelukte het hun, het aanbeeld, omtrent eene halve mijl ver, over den bodem der zee te wentelen, elkander hierin, bij beurte, verpoozende, tot zij het ftrand bereikten, waar zij van hunne landslieden met de luidruchtigfte toejuiching ontvangen werden."

Mathilda, of Gedenkfchriften uit de tijden der Kruistogten; door Mevr. COTTIN. *Uit het Fransch. Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. *IIde Deel,* 287; *IIIde Deel,* 238 *Bl. In gr.* 8*vo. Te zamen f* 4-:-:

Van het eerfte Deel van dit, in meer dan één opzigt keurig, gefchrift gaven wij reeds elders verflag. Wij betuigden ons genoegen over het Gefchiedkundig Tafereel der drie eerfte Kruistogten, hetwelk dit werk voorafgaat, en wij vermeldden met een woord den loop van het romantisch verhaal. Wij lieten MATHILDA, de Prinfes van Engeland, in de magt van MALEK ADHEL, den waardigften Sarraceen, haren vurigen minnaar; terwijl, door hare edelmoedige opoffering, de zwangere Koningin, hare zuster, ontfnapt en in vrijheid was. Ook flechts met een woord willen wij den afloop berigten. Na vele en zeer verfchillende gevaren, vele tooneelen van de grootmoedigfte deugd en de roerendfte teederheid, verlaten wij het lieve dweepende meisje in het klooster op den Carmel, waar zij hare dagen zal doorleven bij het graf van haren edelen vriend, die in zijn laatfte oogenblik nog den doop ontvangen had en den titel van haren echtgenoot, terwijl alle hare bloedverwanten eindelijk voor altijd van haar gefcheiden en naar Europa zijn terug gekeerd. Deze roerende fchoone, het flagtoffer van den geest der tijden, van dweeperij, gemengd met zuivere zedelijke beginfelen, en van den teederften hartstogt, boezemt, zoo wel als haar edele held, het hartelijkst belang in, gedurende geheel den loop des verhaals; en wij betreuren met gevoeligen

...kige tijden, en in de zeden en den gee
dene natiën en landen kenschetst. De Ve
ne aanwijzing hier en daar geplaatst, v
Schrijfster eenigzins scheen af te wijken;
ke aanprijzing van het kloosterleven, en
derlijke, wel eens wat verzacht.

Van de vele schoone aanmerkingen en
werk doorzaaid is, willen wij de volgend

„ Voor vurige, hartstogtelijke zielen is
„ ging van oogenblikken; slechts één st
„ heeft belang voor hen; buiten dat is all
„ en schaduwen des doods. Om dat oog
„ genieten, zouden zij zich gaarne daarna
„ pen, hetwelk hen aan gene zijde aangrin
„ heid! welk een zegen voor ons, dat
„ onzen levensloop regelt! Moesten wij
„ een oogenblik genot zouden wij jaren va
(verkoopen,) „ want de hoop is ook zalig
„ den wij verachtelijk wegwerpen; de *blin*
„ zer verbeelding zouden wij *terstond* tot
„ ken te brengen; wij zouden, zonder uits
„ neen! wij zouden slechts zwelgen; want
„ duurzaam genot, dan 't geen door lange
„ door moeite en arbeid gekocht is, en
„ wordt. Wij, daarentegen, zouden in eenig
„ den wensch tot de vervulling, van de v
„ diging, van verzadiging tot walging, e

De Geschiedenis van Simon Blaauwkool. Naar het Hoogduitsch van C. G. SALZMANN. *Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey. 1813. *In* 8*vo*. 339 *Bl. f* 2-8-:

Al aanstonds leest men op den titel, wat men hier te wachten heeft, en dat het iets in zijne soort voortreffelijks wezen zal; de Heer SALZMANN is toch door zijne soortgelijke geschriften reeds overvloedig bekend. „In deze werkjes," zegt hij, (wij nemen dit over uit het Voorberigt) maakte ik den Lezer opmerkzaam op zekere goederen, die iedereen zich verschaffen kan, welke dezelve ernstig wenscht te bezitten. — In KLUGE's geschiedenis, namelijk, wijs ik de groote waardij van den tijd aan; in HAVERVELD, hoe men een vrij man en heer van zijne begeerten kunne worden; en in ZWARTMANTEL de gewigtige waarheid: *wat God doet*, *is wél gedaan*, benevens de hooge waarde van het vertrouwen op God." Het verwondert ons, dat hij zijne uitmuntende geschiedenis van CONSTANT hier niet mede heeft aangestipt. BLAAUWKOOL wedijvert voorzeker met alle de genoemden, en leert ons, *dat de man*, *die op God vertrouwt*, *en alles met overleg doet*, *in tegenspoed*, *zoo wel als in voorspoed*, *gelukkig kan zijn*. Het is de geschiedenis van eenen man, die als jongeling het vaderlijk huis ontweek, en in Suriname zijne fortuin maakte; wien daar het verlies van vrouw en kind trof; die als een rijk man naar zijn vaderland terug keerde, het grootste deel zijner bezitting onverwacht verloor, nogmaals huwde, en zijne stadgenooten ten zegen was; en die gedurende geheel zijn leven den straks gezegden stelregel voorbeeldig en standvastig opvolgde. Die met SALZMANN's naïven schrijfstrant bekend is, verschoont ons zéker van het geven van een dor geraamte des verhaals, hetwelk daardoor alles verliezen zou, en gelooft ook, zonder onze verzekering, dat hier, behalve den hoofdregel, menige heilzame les overal is ingeweven; terwijl iedere lofspraak verder overbodig wordt, daar de Schrijver genoegzaam bekend is, en bekende goede wijn geenen krans behoeft. Wij beklagen het verwrongen gevoel van de zoodanigen, wien deze soort van geschriften geen aangenaam onderhoud verschaft.

Wij erkennen alzoo volkomen de volle waarde van den nage-

„ De koude Wintertijd begin
De lucht is bar en guur:
Werd Zomers 't land om strij
Nu kruipt men bij het vuur.
De wijsgeer, met de slaapmu
Hangt bijna op den haard,
En brandt, van muizennesten
Veelligt of muts of baard.
Sint Nikolaas, met al zijn pr
Komt nu ook op 't tooneel;
Nu is 't: „ nu kinders leert t
Dan krijgt gij ook uw deel!"
De koek- en suikerbakker mee
't Kraamt al wat lekkers uit;
Maar wie zou ook niet alles d
In hoop op goeden buit?
Sint Nikolaas is naauw voorbij
Dan komt een nieuwe vreugd;
Nu schaatsen aan, en *fluks op* '
Is 't pretje van de *jeugd*.
De Winter geeft toch ook verm
Al is 't geen Zomertijd,
Ja, schoon hij bui op buijen w
Toch maakt hij ons verblijd.
Zoo schenkt de Hemel ons alom
Genoegen en genot;

iefst nog geene huwelijkszangen. Zij zij ook met hare verses niet al te gul, beware die meerendeels voor haarzelve, en voor het oog van een enkel in dit vak kundig en verstandig vriend. Zij late zich niet ter nederslaan noch al te zeer uitlokken door te overvloedigen lof. Ter nederslaan? Wij kennen een meisje, dat ook vrij gelukkig de kunst beoefende, toen hare kameraadjes nog met de pop speelden; men prees het kind al te zeer; een weinig ouder geworden, jaagde haar dit menigen blos aan; zij werd zulks moede, en was sinds voor de kunst verloren. Maar wij kenden ook nog eene andere; zij werd ook *te vroeg en te veel* geprezen, en raakte daardoor verloren, niet alleen voor de kunst, maar, hetgeen nog erger is, ook voor iedere maatschappelijke en huisselijke betrekking en genot. Het zou ons smarten, zoo een van beiden ook bij dit lieve jonge dichteresje het geval werd. Het hart, van een meisje vooral, is een zoo teeder bloempje. Die het opkweekt, gebruike de hoogstmogelijke voorzigtigheid. Onvergeeflijk toch is het, zoo men het beminnelijk plantje verderft of kwetst.

Dit lieve kind wordt reeds zoo jong door een aantal vrienden geprezen en bewonderd; zij werd reeds herhaalde malen door een Genootschap van Dichters aangemoedigd en beloond; een nog al aanmerkelijk bundeltje harer stukjes wordt nu reeds gedrukt, en bij inteekening aan een zeer talrijk publiek verkocht; hare beeldtenis versiert den titel, en — de Heer T. VAN LIMBURG zegt in het voorberigt zoo veel, hoewel met weinige woorden. Een hard hoofdje inderdaad, en een wel uitmuntend kinderhartje, dat dit alles dragen kan! En echter kunnen wij van ons niet verkrijgen, om het lief en aardig kind iets te zeggen, dat naar afkeuring of berisping zweemen zou. Maar, wat den Uitgever betreft: wij herinnerden ons aan den grooten PEIRESCIUS, die zijne denkbeelden zoo schielijk had weten te vermenigvuldigen, en zijne kundigheden tot zulk eene verbazende hoogte doen stijgen, dat *op zijn zevende jaar* zijn vader de opvoeding van zijn' jonger' broeder, een kind van vijf jaren, geheel aan hem overliet, met de bestiering van al hetgeen hem betrof. — „*En was de vader even verstandig als de zoon?*" vroeg oom TOBIAS.

Dan, er is geen regel zonder uitzondering. Er zijn inderdaad vroegrijpe vernuften. Wij lezen daar, op dezelfde bladzijde,

waar

Leesboekje voor Kinderen. Naar het I
SALZMANN. *III Stukjes. Vierde en*
Amsterdam, bij J. van der Hey. 181:
194 *Bl. f* : - 12 - :

Een werkje, door den naam des Schrij
taal door de toenmalige Tijdschriften, re
en, ten bewijze van het menigvuldig ge
de vierde maal herdrukt. De verbeteringen
nen wij niet aanwijzen, daar ons een e
thans ontbreekt; maar dit zien wij, dat he
de lieve jeugd bij uitnemendheid geschil
zijn meest zeer lieve gesprekjes, juist in
naar de jeugdige vatbaarheid zelfs van
Onderscheidene letteren wisselen zich af bi
de stukje; niet alleen wordt het kind in
in het nadenken geöefend; en door men.
zoo wel voor het hart als voor het verst
eene behoorlijke opklimming van het meer
makkelijke. In één woord, het werkje be
aan zijn oogmerk; en wij ondervonden, d
jarig meisje, dat zoo tamelijk goed begon
liefst geschenkje was.

BEOORDEELING.

Brieven over de Aanbidding van onzen Heere JEZUS CHRISTUS, *uitgegeven door* ASSUERUS DOIJER, *A. L. M. Phil. Doct. &c.*

(Tweede Verslag.)

Door het lezen der te voren ontlede brieven komt de Heer E. tot nadenken, en erkentenis, dat hij tot nog toe te ver was gegaan in de aanbidding van Jezus; hij gevoelt eenen geest van afwijking, die de Christenen eerst aanspoorde, om de aanbidding van den *Vader* op den *Zoon* over te brengen, al verder op *Maria*, en eindelijk — op den *ezel*, waarop de Heiland, in zijne eerste kindschheid, naar Egypte gevoerd is. Dan, hij kiest nu eenen middelweg, en wil, dat men vrijelijk Jezus in zijne Koninklijke betrekking kan en mag aanroepen; hij geeft een voorbeeld van zoodanig gebed, regtstreeks door hem tot den Zaligmaker gerigt, hetgeen hij meent dat een echt discipel van Jezus gaarne bidden zal. Hij beroept zich op de praktijk der eerste Christenen, die ja wel in het algemeen God, den Vader, aanbaden, maar vindt ook voorbeelden van gebeden aan den Zoon; Stephanus deed dit niet alleen, maar ook Paulus; de *Heer* toch, dien hij naar 2 Kor. XII: 8, 9 *driemaal gebeden had*, zal wel geen ander dan Jezus zijn, eens zigtbaar aan hem verschenen, en van wien hij vele openbaringen had ontvangen.

Deze middelweg behaagt aan D. intusschen niet: hij merkt aan, dat, daar Jezus Koningrijk niet van deze wereld is, vele dingen in hetzelve geheel anders zijn dan in de rijken dezer wereld; en weet niet, waarom wij, die daarom niet minder onderdanen van den Vader zijn, nu Jezus om alle die dingen zouden verzoeken, die wij anders van God zouden afsmeeken; te minder, daar Jezus dit nooit gezegd, noch de verhooring van zoodanige gebeden be-

de Bijbel ons dezen Koning voor, niet a
regterhand, maar *in de plaats van Goo*
dat wij, ons wendende tot den troon,
zen Heer nu aan zijne regterhand doet z
Voorts merkt hij op, dat men waarlijk a
gener dingen bidden kan, dan E. doet
tot Jezus, als waarvan hij gewag maa
deze dingen *tweemaal*, eerst aan den
J. C. bidden? Het voorbeeld van St
als reeds vroeger behandeld, voorbij;
betreft, zoo vordert hij bewijs, dat
Apostel zegt gebeden te hebben, niet G
was. Wat de gezigten en openbaringen
rede was, aanbelangt, schijnt hem het
ren, dat dezulke bedoeld werden, niet
maar die een ander (die tegenstander, die
had voorgewend. Zou ook het *voorbeeld*
tel hier alles afdoen? In *de praktijk* wa
wel niet onfeilbaar.

Nu schrijft de Heer F. aan A., en w
van een' der kundigste Godgeleerden uit
Dezen is het evident, dat de verdediging
God alleen in de verdediging der Godhei
vinden is; hij slaat derhalve ook, ten bet
in ...

iet als middel, werktuig, of gezant en profeet, (waar-
oor God ook groote werken deed.) De Apostelen waren,
oo wel als de Profeten, flechts aankondigers der wonder-
erken, die God deed, Hand. III: 12—16; maar 't zou
ngerijmd zijn, te zeggen, dat God *zoo* door Christus al-
s hebbe gefchapen, enz. Aan geen *fchepfel* kan de fchep-
ing en onderhouding worden toegekend, noch alomtegen-
oordigheid, enz. Hetgeen van den verhoogden Zaligma-
er wordt getuigd, kan, zonder Gods geest en kracht, in
em niet begrepen worden. Als Jezus zegt: *hetgeen ik
reke, fpreek ik niet van mijzelven; maar de Vader, die
mij is, doet de werken*; beteekent dit: *ik zeg dit niet als
v medefchepfel*, enz. Ware Jezus een gefchapen hemelfche
est, die een menfchelijk ligchaam had aangenomen; dan
rden wij in het Christendom eenen met vleesch bekleeden
gel, lijnregt tegen vele plaatfen; Kolosf. II: 8; 18. 1
or. X: 20, 21. 1 Tim. III: 14—16. IV: 1. Hebr. I: 4.
: 5. Daar dan de Vader alle dingen gewerkt heeft en
erkt *door* den Zoon, blijkt, dat *Hij en de Vader één
d is.* Intusfchen leert de H. S., dat hij weder van den
der, en de H. Geest van beiden, onderfcheiden is; de-
onderfcheiding kan niet ftrijden met de eenheid, noch de
nheid met die onderfcheiding. Het is eene groote *verbor-
enheid*, maar heeft zoo weinig zwarigheid voor het Chris-
lijk geloof, als het aanwezen van God en zijne Voorzie-
gheid. „, Indien de leer der Voorzienigheid van God ons
zwarigheid maakt, het ontftaat er uit, dat wij de wer-
.king van God in de wereld met onze menfchelijke wer-
kingen vergelijken; en indien de leer van de Verborgen-
heid van den Vader en Christus ons zwarigheid maakt,
het ontftaat er uit, dat wij het wezen van den onbegrij-
pelijken God met onszelven en het fchepfel gelijk ftellen;
terwijl de regte rede het beide wraakt."

Dusverre F., die echter den Heer A., gelijk uit eenen
olgenden brief aan D. en C. blijkt, niet overtuigd heeft.
e ftelling van F. rust daarop: Jezus is de waarachtige
od; en het hoofdbewijs daarvoor is: hij is de Jehova, de

niet, *gelijk sommigen van hen* HEM
men kan, in stede van HEM, GO
GROTIUS en GRIESBACH WO
Daar in het O. V. een engel, in de
wijls spreekt, alsof hij God zelf was
XVIII: 1—14. XXXI: 11 en 13, doet
ook niets af. De engel, die aan Mo
verscheen, was zeker Jehova zelf n
Christus zenden zou, is van den g
den, Deut. XVIII: 15. Ezech. XXXI
knecht, Jes. LII: 12. vergel. LXI n
lus, Hebr. XIII: 2, heeft hiervan o
ders zou hij gezegd hebben: *sommige*
hova geherbergd. Die is, was en kom
wordt in de *Openbaring*, onder and
van onzen Heer J. C. onderscheiden
kniën tot den Vader van onzen *Hee*
niet *voor*, zoo als F. zegt, maar *in*
Filipp II: 9—11; en beroept zich A.
5. 1 Kor. VIII: 5, 6. Jo. XVII: 3
WETSTEIN en GRIESBACH V
Hand XX: 28. Rom. IX: 5. 1 Tim
Hebr. I: 8, 9. 1 Jo. V: 7, 8. Jud.
hij er nog een woord bij over Jezus

helst niets dan goedkeuring aan A. en een zet op de *Theologische Logica* van F. Ook hadden wij aan den elfden, van C. aan A., weinig verloren; hoezeer het daarin gezegde waar zij, dat het met den Heer F. nu eene disputatie over de *Triniteit* worden zou, en men, met hem verder handelende, geheel dien *locus* zou moeten behandelen. Beide deze brieven zijn echter gelukkig bij uitstek kort.

Tot dusverre het boekje; terwijl het voorberigt van den Eerw. Uitgever de zaak geenszins als door deze brieven geheel voldongen doet voorkomen, maar integendeel, in naam van alle de briefschrijvers, van andere kundige en met denzelfden geest van waarheidsliefde bezielde mannen, nadere inlichting verlangt. Wat ons betreft, wij keuren deze briefwisseling overwaardig, om door den Godgeleerde, hoe hij ook over de zaak denke, te worden ingezien, en roemen over het algemeen den ernstigen en tevens verdraagzamen geest, dien de opstellen ademen; wij meenen echter over en weder bij de Bijbeluitlegging nog al het een en ander te kunnen uitzonderen, en voelen klaar, dat, hoezeer men de Triniteitsleer wil, en in zeker opzigt ook behoore hier ter zijde te stellen, de voorstander dezer leer toch altijd, ten aanzien van de aanbidding des Zaligmakers, minder huiverig wezen zal, dan zijne partij. Met dat al, wij willen dit daarlaten; en, hoezeer wij wel ver af zijn van den Heiland als een middelwezen tusschen God en mensch te willen vereeren, uit hoofde dat wij zoo iets zouden behoeven, en ons de naam *Broeder en God* zeker stuit, zoo willen wij toch opmerken, dat het aanroepen van den Broeder en Heer niets stootends heeft voor ons gevoel, en wij niet zien, dat men altijd en in alle gevallen daardoor de eer des hoogen Gods zou te na komen. Het voorbeeld der Apostelen moge stellig zijn noch beslissende; maar zij, God zelf door hen, boezemen ons zoo verhevene denkbeelden nopens Jezus in, dat wij, door het diepzinnig uitpluizen van zijne betrekking tot de Godheid, ook toch wel gevaar kunnen loopen van *minder* aan hem toe te schrijven, dan hij werkelijk bezit. Zekerlijk heeft het toch iets *voor* het

gebed tot den Vader ruimer, nadat
Geliefden wendde, die bij zijne omw
ook nu door de Evangeliën nog zoo
den is. En is het ongerijmd, dat hij
bidt, wanneer wij in zijnen naam de
gebeden hoort en in onze harten leest
righeid dan, dat wij hem daarbij ons
penden broeder mede aanspreken, als
toe leidt? — Wat de hooge Godheid
len wij gaarne erkennen, dat dit stuk
wij, bij onze Bijbeloefening en Amb
met meer, dan weder met minder vrijm
heid partij kozen. *Niemand kent de*
der, dit houden wij ook in dezen zin w
ook denke, kan men intusschen den V
ten Zoon diep vereeren en hartelijk lief
wij, bij Jezus omwandeling op *aarde*,
tenschap, ten aanzien *der zijnen*, zich
strekken, zoo kunnen wij de gedach
hoort ons, en kent ons hart," nu, bi
niet onredelijk of onbijbelsch vinden.
wij, bij deze gedachte, door eene toe
door God gegeven grooten Broeder,
Heer, Koning, en welke namen wij al

hart voor zijne liefde dank betuigt. Overigens is er tusschen de Broederen geen verschil, dat men den Heer *tot heerlijkheid des Vaders* belijden moet, en dat hij het gewis hoogelijk afkeurt, dat men, regelregt tegen zijne herhaalde leer, de aanbidding der Godheid nalate, en die op hem overbrenge. Drukken wij het woord *bidden* maar niet te zeer, dan, dunkt ons, kunnen andersdenkenden zoodanige gewoonte bij de Hervormden voor het minst wel in liefde dragen; en wij meenen verpligt te zijn, Leeraren in dat Genootschap te dezer gelegenheid voorzigtigheid aan te raden, hun herinnerende aan Jezus les, dat men, het onkruid willende uitwieden, wel eens gevaar loopt van ook het goede zaad uit te rukken. Aan zoodanige gemeenzame voorstelling *van*, en uitschudding van het hart *voor* Jezus, is bij een aantal waardige, eenvoudige Christenen, zoo wij bij ondervinding meenen te weten, zeer veel goeds verbonden.

Overigens wordt in deze brieven den onnadenkenden, die den albarmhartigen, grooten God en Vader van onzen Heer J. C. bij de openbare gebeden niet zelden geheel uit het oog verliest, menig waar woord gezegd. — Wij danken den waardigen Uitgever, wien wij achting toedragen, voor dit geschenk.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche Bestrijderen. Voor het jaar 1811. *IIde Deel. In den Haag, bij* J. Thierrij en C. Mensing en Zoon. 1812. *In gr. 8vo.* 122 *en* 197 *Bl. f* 2-10-:

Dit tweede Deel bevat twee, ieder in hare soort, voortreffelijke Verhandelingen. De eerste, van den Eerw. P. VAN DER WILLIGEN, behelst een *Onderzoek naar de leere des Bijbels, aangaande den staat der ziele tusschen den dood en de wederopstanding der ligchamen.*

Na alvorens de uitgeschrevene Vraag verklaard en bepaald

felijkheid der ziel in deze Schrift
verwijst alleen op de schriften van
ren, door welken dit, op eene vo
vestigd zijn. Ofschoon dan nu de
tijden, nog geene zeer onderscheid
den van de ziel hadden, zij stelden z
als onderscheiden van het grovere lig
van hetzelve afscheidende en overbl
Men meent, en ook de Schrijver sta
zij, reeds in de vroegste tijden, van
stond na den dood eenige kennis ge
sche voorstelling van het *Schimmenrij*
voorkome, 't welk wij alleen als dich
ben te beschouwen, zal duidelijk gen
na den dood iets van den mensch
Wanneer de stervenden gezegd word
den, of *heen te gaan tot hunne volk*
ook dit denkbeeld ten *gronde liggen*,
worden, dat de ziel, in het Schaduw
van zichzelve, onder die van zijne
De Aartsvader Jakob zal, in zijne over
Jozef, ook daarin troost gevonden heb
die overoude tijden, niet slechts het
die menschen, of wel volksgevoelen,

den, en nog veel meer die plaatsen des Ouden Verbonds, waar God zich den *God van Abraham, Isaäk en Jakob* noemt, lang nadat deze godvruchtige mannen reeds gestorven waren. De plaatsen des Nieuwen Verbonds, waarin men, omtrent deze leer, een veel duidelijker en vollediger onderrigt zal aantreffen, worden gebragt tot drie soorten. *Eerst* behooren daartoe zulke, die meer regelregt, of met eigenlijke woorden, iets van den tusschenstaat der ziele zullen bevatten; Matth. XXII: 32. (verg. met Marc. XII: 26, 27. Luc. XX: 37.) Luc. XXIII: 43. 2 Cor. V: 1 volgg. Phil. I: 23. Elke dezer plaatsen wordt, naar de beste uitlegregels, oordeelkundig verklaard. Velen hebben zich ook op Openb. XIV: 13. Joh. X: 24. (verg. met VIII: 52. XI: 25, 26.) VIII: 56. beroepen; maar de Schrijver oordeelt met regt, dat dezelve aan meer bedenking onderhevig zijn. In de eerste plaats kunnen de onderscheidene zinsneden op meer dan ééne wijze verdeeld en verklaard worden, zoodat het moeijelijk zij, den waren zin met voldoende zekerheid te bepalen. Het komt hem 't waarschijnlijkst voor, dat men vertalen moet: *Zalig zijn de dooden, die reeds in den Heere gestorven zijn;* of: *Zalig zijn de dooden, die van nu aan in den Heere sterven;* namelijk, vóór dat de vs. 7 aangekondigde dag des oordeels, met zijne gevolgen, kwame. Joh. X: 24, en op de gelijkluidende plaatsen, wordt niet zoo zeer van de voortduring van het leven na den dood met bewustheid, maar van het eeuwig gelukzalig leven gesproken, hetwelk met de opstanding der ligchamen zal aanvangen. Hetgeen van Abraham, H. VIII: 58, gezegd wordt, schijnt hem wel toe, allervoegelijkst in dien zin verklaard te worden, dat de Aartsvader, schoon reeds gestorven naar het ligchaam, zoo als hij naar de ziel voortleefde, heeft kennis gedragen van 's Heilands komste en leven op aarde; maar hij durft geenszins ontkennen, dat er ook andere, minder of meer waarschijnlijke, verklaringen van deze woorden voorhanden zijn. — Tot de *tweede* soort behooren zulke plaatsen, die óf in gelijkenissen, óf door andere oneigenlijke of zinnebeel-

afgeleid worden, als Phil. I: 21; z
dit leven wordt voorgesteld als de
het volgend leven als de tijd der v
ook zulke, uit welke blijkt, dat h
en het ongeluk der veroordeelden a
en, als 't ware, zijn volle beslag l
dage.

Uit alle deze Bijbelplaatsen wordt,
zer lezenswaardige Verhandelinge, a
den staat der ziele na den dood leert
ten beknoptelijk zamengetrokken, en
en ontwikkeld; en dan nog, in een
maakt van de gevoelens van verschi
meenen, uit hun onderzoek van de
staat van gevoelloozen slaap, een st
ook nog wel een ander resultaat te m
een en ander bijgevoegd *tot derzelve*
volgt nog een *Naschrift*, waarin d
bescheidenheid verzet tegen een *Onde*
van Paulus, wegens den staat der zie
aanleiding van Phil. I: 23. in het derd
telijk Magazijn, welks Schrijver m
gevoelen van een zieleslaap, en ook
XXIII: 43 ontleend, had getracht te

De Onzigtbare, of de Goddelijke Voorzienigheid werkzaam in de Lotgevallen der Menschen; een historisch, zedekundig en godsdienstig Leesboek; door W. GOEDE, *Christen-Leeraar te Rotterdam. Met Platen. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1812. *In gr. 8vo. XVI en* 291 *Bladz. f* 2-18-:

De Eerw. GOEDE betuigt in zijn voorberigt, altijd bij voorkeur de leer der Goddelijke Voorzienigheid, als een stuk, der overdenking en behartiging waardig, te hebben beschouwd, en tot dat einde, na te voren reeds eenige werkjes over die stof uit het Hoogduitsch vertaald te hebben, thans eene vrije bewerking te leveren van een geschrift, in *Duitschland* onder den titel: *Der Unsichtbare, oder Menschenschicksale und Vorsehung*, in het licht verschenen. Deze bewerking, echter, is zóó geschied, dat de Heer GOEDE dit werk voor een groot deel het zijne kan noemen.

De inleiding reeds van hetzelve noopt ons tot eene aanmerking, die, wel is waar, slechts een *woord* betreft; dan, hoe dikwerf heeft misverstand van *woorden* aanleiding tot het grofste misverstand in *zaken* van het uiterste gewigt gegeven! De Heer GOEDE (waarschijnlijk in navolging van den *Hoogduitschen* Schrijver, die het woord *Schicksal* gebezigd zal hebben) spreekt telkens van het *Noodlot* in een' goeden zin, als werking der Godheid, te gader met de Voorzienigheid, die (bl. 51) voor onze *natuurlijke*, gelijk het Noodlot voor onze *zedelijke* behoeften zorgt. Deze beteekenis, nogtans, is geheel nieuw en ongewoon, en verdraagt zich niet wel met ons taalgebruik. Immers, wij verstaan door *Noodlot* het *Fatum* der Ouden; een Wezen, 't welk, volgens hunne begrippen, van eeuwigheid alles, niet volgens de regelen van wijsheid en liefde, maar volgens *willekeur* geregeld en voorbeschikt had. Dit is ook

Voorzienigheid en *Noodlot* in het
mindenkende Lezers verwarring zal
wanneer zij zich van den predikſtoel
een blind *Noodlot* hooren waarſchı
woord in den hier gebezigden zin mi
moest men nog eene beteekenis hou
gebruik gewettigd: doch wij zagen n
lot (even als de daarmede overeenkom
dere talen) iets geheel anders, dan C
— dat het een denkbeeld aanduidt,
Christelijke begrippen volſtrekt niet rijr

De orde van dit boek op te geven,
drieëntwintig Hoofdſtukken van hetz
door hunne betrekking op het onderv
der deelen eener aaneengeſchakelde re
hier derzelver inhoud: 1. *Het Nooa*
Beſtemming. 3. *Geſchiedkundige bewı*
gaande. 4. *De leer van de Beſtemmı*
was ſteeds de leer van alle volken.
van den Mensch; eene Oosterſche Fa
Voorzienigheid. 7. *Het onmiddellijk*
Bijenkorf; een Geſprek. 9. *Paulus t*
geloof aan de Voorzienigheid bevordı
vens; een Oostersch Verhaal. 11. *D*
der mensf'

noodlot. 17. *Een oogenblik vernietigt de grootſte ontwerpen van den trotſchen mensch.* 18. *In den hoogſten nood ontdekken zich vaak de onverwachtſte hulpmiddelen ter onzer redding.* 19. *De grootſte mannen ſtijgen uit het ſtof opwaarts.* 20. *Uit den geringſten ſtand kwamen, in alle tijden, de grootſte ſtaatsmannen, helden en geleerden te voorſchijn.* 21. *Over toerekening of verantwoordelijkheid. Kan de mensch wegens zijn noodlot verantwoordelijk zijn?* 22. *De Voorzienigheid treedt in het noodlot meer onmiddellijk als Leeraar van het menſchelijk geſlacht op.* 23. *Onderrigting wegens het voorgaande uit de oudſte oorkonden van het Christendom.*

Deze verzameling van bedenkingen, als *fragmenten*, als bijdragen tot de echte waardering van, en het geloof aan eene bijzondere Voorzienigheid beſchouwd, leveren zeer veel goeds, waars en treffends op. Elk Hoofdſtuk wordt minder door redekavelingen, dan door voorbeelden geſtaafd, waarvan wel eenigen minder ter zake doen, (b. v. de onheilen van HOFMAN, SCHWARZ en PLIER, bl. 200, waar van *redding* uit gevaren en rampen moet geſproken worden) doch verre de meesten treffende bewijzen opleveren der groote waarheid: Eene onzigtbare hand, door geene menſchelijke magt te weêrſtaan, beſtuurt onze lotgevallen, langs de wijste wegen, tot de heerlijkſte einden.

De ſtijl is meer *oratorisch* dan *didaktisch*, ten minſte op ſommige plaatſen, doch daalt in andere weder tot de taal van het dagelijksch leven; eene ongelijkheid, die bij de meeste Schrijvers, uit het Hoogduitsch vertaald, of daarnaar gevolgd, in zekere mate plaats heeft, en die wij, wanneer de ſtof zulks vereischt, niet altijd kunnen afkeuren. Immers, daar in een boek als dit zoo wel voorbeelden uit het gemeene leven moeten voorkomen, als redeneringen over onze hoogſte belangen, en beſpiegelingen over onze beſtemming en uitzigten, zou het ongerijmd zijn, die allen op een' even deftigen, volgehoudenen betoogtrant te willen behandelen.

Iets ter proeve willende geven, kozen wij daartoe gaarne een

een gedeelte van het vijftiende Hoofdſtuk: *Kan de mensch zijn eigen noodlot bepalen?* 't welk, onzes inziens, de menſchelijke vrijheid en het beſtuur der Voorzienigheid zeer wel uiteenzet, (in zoo verre onze bekrompene inzigten hier beneden dat kunnen) en ons als het best beredeneerde des geheelen boeks voorkomt; dan, *wij kunnen* uit den ſchakel dier redekavelingen niets uitnemen, *zonder haar* te verzwakken. Zie hier dan het ſlot van het twaalfde Hoofdſtuk:

„ Er liggen twee loten op de tafel van het Noodlot. Het „ eene bevat den waren en echten ſteen der wijzen, het „ geluk des levens, rust der ziele, verhevenheid der „ deugd, genot der wijsheid, tevredenheid des harten. „ Het andere bevat eene aanwijzing of eenen wisſel op „ aardſche goederen, juweelen en goud, of *ligchamelijk* „ genot en bedwelming der zinnen. De meesten wenſchen „ het laatſte te trekken. De blijdſchap lacht uit hunne „ oogen, wanneer zij het vatten. Maar weldra verandert „ zich het genot in walging, in afkeer, en de *gehoopte* „ vreugde in zorg en kommer.

„ Zal de wijze de Voorzienigheid aanklagen, omdat zij „ hem voor het lood bewaarde, dat door zijne *zwaarte*, „ dewijl het de natuur der aarde bezit, den geest onder„ drukt, en dampen uitwaſemt, die het gevoel van het „ hart, na langdurige bezwijmingen, den eeuwigen dood „ doen ſterven? Zelfs niet éénen traan moest ons deze be„ dorvene waar kosten. Niet ééne klagt, niet éénen zucht „ moest zij ons afperſen. Laat haar aan de dwazen over! „ Zij willen nu eens drie dagen, volgens hunnen waan, „ gelukkig zijn, om honderd jaren te lijden."

Jaarboeken der Genees-, Heel- en Natuurkunde, uitgegeven door het Genootschap Arti Salutiferae, *te Amsterdam, enz. Isten Deels 2de en 3de Stuk. Te Amsterdam, bij* L. van Es. 1812. *In gr.* 8*vo.* 214 *en* 243 *Bl. Te zamen f* 4-12-:

Hoewel het *Berigt aan den Lezer* (*), voor het derde Stuk dezer Jaarboeken geplaatst, waarlijk niet zeer geschikt is, om ons tot eene bedaarde lezing en onpartijdige beöordeeling te stemmen, willen wij ons echter door den scherpen toon, waarop men er van ons spreekt, niet laten afschrikken, om ten minste over dit gedeelte met dezelfde rondborstigheid ons oordeel te zeggen; terwijl wij het onzen Lezeren overlaten, de gegrondheid of ongegrondheid onzer bedenkingen te wikken en te wegen.

Het tweede Stuk wordt geopend met het vervolg op de beantwoording der vrage: *wat heeft de theoretische Geneeskunde in de laatste tien jaren gewonnen?* Dit theoretisch overzigt was reeds in het eerste Stuk begonnen, en wordt in het derde ten einde gebragt. Het is in vier deelen afgedeeld, handelende 1°. over de aanwinst der Geneeskunde als wetenschap in 't algemeen; 2°. over die der *anatomie* en *physiologie*; 3°. over die der *pathologie*; 4°. over die der *therapie.* — Veel vinden wij hier behandeld, dat, volgens ons begrip, tot de praktische Geneeskunst behoort; doch

(*) De hatelijke en ongepaste aantijging van *onkunde* en *kwakzalverij* maakt hetzelve elk antwoord onwaardig. Wij willen echter beleefder dan de Jaarboekschrijvers zijn, en gaarne erkennen, dat wij eenigzins onnaauwkeurig geweest zijn in de vergelijking tusschen de *Annalen* van HECKER en deze *Jaarboeken*; en wij nemen deze gelegenheid waar, om zulks te herstellen, daar eene nadere overweging ons hieromtrent beter heeft ingelicht. Voor het overige nemen wij *niets* van ons oordeel terug.

doch dit volgt uit der Schrijveren denkbeelden daaromtrent, en laten wij dus nu onaangeroerd. Wij hebben echter andere aanmerkingen en zwarigheden, die wij gaarne door de schrandere Schrijvers zouden zien opgelost. Vooreerst vinden wij in dit geheele stuk geen antwoord op de vraag: *wat heeft de Geneeskunde gewonnen?* want er worden allerlei meeningen, theoriën, gissingen enz. in *opgehaald*, die reeds lang weder verdwenen en vergeten zijn, en die dus geene *winst* voor de wetenschap kunnen genoemd worden. Wij brengen hiertoe zelfs de onrijpe hersenvruchten van DITTEN, STEFFENS, SCHELVER, MARCUS en anderen, die in hare geboorte gestikt zijn. — Ten tweede is deze opgave zeer onvolledig. Bij de voorstanders der scheikundige Geneeskunde zochten wij vergeefs FOURCROY en BEDDOES. Wij missen, onder de physiologische handboeken, dat van RICHERAND (3de uitg.) en dat of AUTENRIETH; onder de pathologische, dat van SPRENGEL. Voorts vinden wij niets van de belangrijke en beslissende proeven over de ademhaling van ALLEN en PIPYS. — Ten derde komt het ons onnaauwkeurig voor, dat men de *anatomie organologie* wil genoemd hebben, hetwelk toch niets anders beteekent dan *werktuigkunde*; — dat men het onderscheid tusschen het hersengestel en dat der zenuwknoopen aan REIL toeschrijft, daar SOEMMERRING en HUFELAND hetzelve reeds hebben doen opmerken en duidelijk uiteengezet; — dat men de verklaring, die TREVIRANUS van het Dierlijk Magnetisme geeft, voor eene welgeslaagde proef wil gehouden hebben, daar zij onvoldoende is ter oplossing der meeste verschijnselen, en zelfs strijdt met die waarnemingen, waarop KESLER zijne *theorie* gebouwd heeft, die de Schrijvers toch mede onder de winst der wetenschap willen gerekend hebben. Men kan dus ook niet zeggen, dat de laatste op dezelfde grondslagen bouwde als de eerste, zoo als hier echter te kennen gegeven wordt. — Wij vinden het verder onnaauwkeurig, de *theorie der voortteling*, en het aanmerken der *infusoria* in het zaad als de eerste kiempjes, waaruit het dier ontstaat, aan OKEN toe

toe te schrijven en voor eene aanwinst der *physiologie* te rekenen, daar dit gevoelen reeds aan LEEUWENHOEK en BOERHAAVE eigen is geweest, maar naderhand te regt verworpen. — Waartoe voorts hier gewag gemaakt van de ellendige hersenschimmen van WITZEL, WALTHER, MARCUS, ACKERMANN, LUNZ, NAUMANN, RÖSCHLAUB enz., die het gebied der ziektekunde geen duimbreed uitgezet, geene enkele plek daarin verhelderd hebben? Geen enkel van die gevoelens heeft stand gehouden; zij verdringen elkander gestadig. Zal men, om het voortbrengsel der gisting te kennen, het oogenblik kiezen, waarin een dik schuim het troebel vocht bedekt, en er, door de onophoudelijke werking, ook g stadig veranderingen plaats hebben? Zal men niet liever wachten, tot de werking geëindigd en het vocht klaar geworden is? Wij vinden het daarom voorbarig en vermetel, nu reeds den invloed, en nog wel den *weldadigen* invloed, der Natuurwijsgeerte op de Geneeskunde te willen bepalen; over vijftig jaar zullen wij welligt in staat zijn, er met eenige juistheid over te oordeelen. Wij hadden, eindelijk, in dit letterkundig overzigt, gaarne de bronnen aangewezen gezien, waaruit de Schrijvers geput hebben; dit is zelfs eene onverschoonlijke nalatigheid, want het stuk mist nu zijn doel geheel.

In de rubriek der *wetenschappelijke* verhandelingen volgt nu, in het tweede stuk, eene verhandeling over het *azijnzuur lood*, als geneesmiddel beschouwd, door Prof. WOLFART, te *Berlijn*, uit het weekblad *Asclepieion* vertaald, en van aanmerkingen voorzien, door Dr. BLOEMRÖDER. — De strekking is natuurlijk niet zoo zeer, de werkzaamheid van dit geneesmiddel door nadere waarnemingen te beproeven, als wel, deszelfs betrekking en werking op het menschelijk ligchaam te bepalen, en, volgens wetenschappelijke gronden, te verklaren. De Schrijver stelt hoofdzakelijk, dat dit middel zamentrekkend werkt, en wel bijzonder op de watervaten, de haarvaatjes en het celweefsel, en dus voornamelijk op de *reproductie*. Dit leidt hij nu verder af, zoo uit den aard

echter beiden ten naauwste met elka
enz. Hierop volgen nu de eerste stelli
sche Geneeskunde tot de *theoretische* st
tenschap; dat de kunst wetenschap en
dat daartoe een gelukkige natuurlijke a
nie behoort. Dit alles kunnen wij n
maar in de vierde en vijfde stelling wor
kunst nader bepaald, als de *genezing*
afwering der ziekten; en hierin komt
eene aanmerkelijke gaping is De G
den toestand des lijders, dien hij behan
len; hoe kan hij anders weten, wat
den? Hij moet de ziekten ook *kennen*
derscheiden. — Hierop zullen de Schrijv
den, dat dit tot de *theoretische Geneesk*
dit zoude in ons oog eene groote dw
schappelijke kennis is den Geneesheer a
genoegzaam; de geheele onderkenning
stand, en van deszelfs mogelijke vera
kunstmatigs, vordert niet minder in den
ken aanleg, vernuft, *genie*, of hoe me
en wordt door wetenschappelijke kundig
licht en geholpen, maar niet daargesteld.
die *praktische blik*, die den geoefenden

daar zoo zeker den weg wijst, dien hij ter genezing moet inslaan? Dit missen wij in de bepaling, die de Schrijvers van de praktische Geneeskunde geven; waaruit noodzakelijk volgt, dat zij er slechts een zeer onvolkomen begrip van hebben. En dit kan niet anders, zoodra men het gebied der wetenschappelijke Geneeskunde zoo ver uitstrekt, als zij doen, of liever, zoodra men eene wetenschappelijke Geneeskunde aanneemt. — De kennis van het menschelijk ligchaam, zoo wel in den zieken als in den gezonden staat, en van deszelfs betrekkingen met de overige natuur, en vooral met het verhevener gedeelte van ons aanwezen, moeten wij als een gedeelte der algemeene Natuurkunde aanmerken. Met deze kennis toegerust, is men alleen in staat, de Geneeskunst met vrucht aan te leeren en te beoefenen; maar, al is men ook volleerd in die wetenschap, verstaat men echter van de ware Geneeskunst nog weinig of niets.

De volgende stellingen hebben niet allen even veel betrekking tot het onderwerp, zoo als dan ook de orde, waarin zij voorkomen, niet zeer regelmatig is. Het gebrek aan wetenschappelijke kennis maakt, volgens de zesde stelling, het gebied der *praktische Geneeskunde* grooter, maar tevens onbepaald, en ontneemt onzer kunst die zekerheid, welke haar gewigtig doel schijnt te vorderen. Intusschen is, naar ons inzien, hier vooral de *eenvoudigheid het zegel der waarheid:* de Geneeskunst gaat niet onzekerder dan eenige andere kunst; hare ongenoegzaamheid is al zoo veel het gevolg van gebrek aan *magt*, als van gebrek aan *kennis;* en hare geschiedenis heeft geleerd, dat zij vermogender en weldadiger is in de hand van den naauwkeurigen waarnemer, dan in die van den bespiegelenden wijsgeer. — De zevende stelling beschouwt den Arts als *kunstenaar*, in die beteekenis, als de schilder en dichter het zijn: en zeker is de behandeling van een' zieken, de herstelling van deszelfs gezondheid, niet min een heerlijk kunstgewrocht, dan de meesterstukken van HOMERUS of RAFAËL. — Vervolgens beweren de Schrijvers te regt, dat er bij den Genees-

nevens de gedane ontdekkingen, de
de uitoefening der kunst.

In de volgende verhandeling, *Iets*
van den Heer J. JANSEN JANSZ.
het meer bekende, eenige, niet on
gen over de moeijelijkheid, om, in
doorgaande borstwonden van de o
scheiden; over den geringen graad
eenvoudig doorgaande borstwonden
de wijze der borstdoorboring, bij
zwellen in die holte, enz. De Sch
ring, in weerwil van BELL en VA
schen de achtste en negende rib g
plaats komt ons echter te laag voor,
dezelve aan de voorzijde doet.

Op deze verhandeling volgt de me
boring van de borst bij *empyema*,
wenschte gevolg, door den Heer J. V
welke anders niets bijzonders behelst.

Berigten, enz. besluiten dit Stuk.

(*Het vervolg en slot hi*

Werken der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen. IIde Deel. (Verhandeling over het Herdersdicht, door J. KANTELAAR.) *In den Haag, bij* J. Allart. 1813. *In gr.* 8*vo. VIII en* 334 *Bl. f* 2-10-:

Met een streelend genoegen ontvangen wij dit lettergeschenk van een' der meest geliefkoosde Schrijvers onzer Natie, die zich vooral ook als kunstregter duurzamen roem verworven heeft. Hoe zeer hetzelve tweeëntwintig jaren na de vervaardiging in het licht verschijne, (reeds in 1791 werd deze Verhandeling door het toenmalige Kunstgenootschap: *Kunst wordt door arbeid verkregen*, met den gouden eerepenning bekroond) is ons dezelve daarom niet te minder welkom, daar het onderwerp niets bij deze vertraging verliest. Hoe het echter bijkome, dat wij zoo laat eerst een stuk van dat belang ontvangen, wordt in het Voorberigt niet uitdrukkelijk gemeld, maar in 't algemeen toegeschreven aan een' zamenloop van ongunstige omstandigheden voor het Genootschap, en aan gebrek aan gelegenheid voor de nieuwe Maatschappij, welke gedeeltelijk uit deszelfs assche is verrezen.

De Heer KANTELAAR onderscheidt twee soorten van Herdersdichten, het eene, geheel natuur, — de kunstelooze zangen van eigenlijke Herders, — het tweede, derzelver meer of min gelukkige nabootsing door beschaafde Dichters. Hij bewijst, tegen ZIMMERMANN en PAUW, dat de eerste eenmaal werkelijk hebben plaats gehad, in die landen, waar het schoone klimaat en de onschuldige, doch in kunde zeer beperkte levenswijze die begunstigden; en stelt als zeer waarschijnlijk, dat die nog hier en daar, vooral in het Oosten en Zuiden, gevonden worden. MOZES, DAVID, AMOS, DAPHNIS, de oudste, nog gebrekkige uitvinders van het Treurspel (τραγῳδία), worden ten bewijze

jager en visscher eene gelijke werk
ben, te zwakker echter, naar mate
den, die aan deze drie standen lust
dan den veeltijds ledigen herder,
vervolgens over tot het opnoemen d
oorspronkelijke Zangers tot op THE
gen, die ons overig is; (VIRGIL
nagebootst en somtijds vertaald;) doc
dat wij ons niet slaafsch aan de nav
ten binden. En hier bewonderen wi
thode, welke de Schrijver verder ki
zijn onderwerp, en waartoe al het
ongezochte inleiding diende, om,
schiedenis en den aard der zake,
van den natuurlijken, verstandelijken
des Herders, ten einde daaruit, niet
rige bepalingen, de regelen en vereisc
dicht te ontwikkelen. Hoe veel gew
den aan het gezag der Ouden moge to
altijd beter, onmiddellijk uit de bron
zelve geschept hebben, uit de Natuur
kant zal men gewisselijk het plan van
de *Idylle* uit den waren toestand des I
doch alleen de fraaije zijde daarvan t
voorkeur geven boven het denkbeeld van

lijk, zijns inziens, THEOKRITUS deed, en dus door
n gelijkend portret te behagen, *of* ons eene *Idylle* te leren, die met de hoogste beschaving, denkkracht, kunst
werkzaamheid gepaard ga, en dus met de tegenwoordige
hoefte van onzen geest overeenkome. Het komt ons
or, dat althans eene *Idylle* van de laatste soort onbestaanar, of een monster wezen zoude.

Om tot onzen Schrijver terug te keeren: hij beschouwt
n Herder eerst in zijne *verstandelijke vermogens* en *kungheden*, en stelt met FORSTER vast, *dat de meer of in gure of zachte gesteldheid der lucht de eerste en voorzamste bron is, waaraan men de meerdere of mindere beschaafdheid der wilde volken heeft toe te schrijven.*
ze stelling van FORSTER was op het innemend gedrag
r *Otaheiteren* en andere Zuidzee-Eilanders, waaruit men
t hun zacht karakter besloot, gegrondvest; doch de moord
n LANGLÈS, door LA PEYROUSE beschreven, en
nieuwste opmerking van KRUSENSTERN, dat de mees
Zuidzee-Eilanders menscheneters zijn, voorts de bar
arschheid van zoo menige volksstammen onder de Linie,
rgeleken met de zachtere *Lappen* en *Samojeden*, verbie
n de algemeenmaking dezer stellinge. Wij zouden liever,
lijk onze Schrijver iets verder doet, een zeker en gemak
lijk levensonderhoud, als hoofdoorzaak van het onder
heid tusschen den Herder en den Wilde, opgeven. Voorts
orden hier voortreffelijk in het licht gesteld: het kinderlijk
rstand, het zwak geheugen, de weinige kundigheden (zoo
s verschijnselen der natuur, eigenschappen van sommige
eren en planten, enz.) van den Herder; voorts zijn ge
rek aan plaatselijke kennis, geschiedkundige daadzaken,
n *data* van tijdrekening, zoo als dagen, maanden, jaren,
z. welke hij door omschrijving uitdrukt; (dat zich dit ook
t *dagen* zou uitstrekken, komt ons twijfelachtig voor;)
jne onkunde aan stellige wetten, in de schrijfkunst, enz.
- en aan den anderen kant de middelen, om deze onkunde
enigzins te gemoet te komen, zoo als de langdurige onder
inding van een' ouden herder of landman, en de tusschen

komst

... volgens de leven...
Herder, die het Heelal voor hem b...
me en droevige gewaarwordingen a...
venlooze natuur zelfs mededeelt. V...
beelding, zoo algemeen bij den m...
onfchuldige harten; vandaar de vuri...
den veldeling, gevoed door de prac...
fteeds omringt; vandaar echter ook...
geuit in den Veelgodendienst, die...
land, misfchien door een misbruik d...
ontftaan, althans met een aantal Vel...
meerderd is; vandaar 's Herders eerb...
men als verblijven van eene of andere...
en tevens zijne zinnelijke voorftelling d...
lijke gedaante; vandaar zijn toorn teg...
God, dien hij voor beleedigend, of...
hooren zijner gebeden houdt; vandaar...
foorten van bijgeloof. — De *herderlijk*...
ftaat, niet van volmaakte onfchuld,...
deugd en geluk, dan men in de fted...
bedrijf boezemt boven dat des jager...
die hem zacht en weldadig omtrent zi...
welwillend omtrent de menfchen doe...
zijne teedere vriendfchap, zijn eerbied...
goedhartigheid omtrent vreemdelinge...
...

dersdichters. Hij vertoeft kortelijk bij de drangredenen tot deugd, die de veldeling uit een ander leven en het beginsel van *navolging der Goden* ontleent; staat vervolgens stil bij de berispelijke zijde van dien levensstand, — zijne veelvuldige twisten, en onreine zeden. Nogtans verdedigt hij de oude Herdersdichters, vooral THEOKRITUS, bij de schildering dier zeden, in zoo verre hunne taal slechts *naïf*, de uitdrukking van hun gevoel warm, en de herders zelve in onderscheidene, meer of min beschaafde klassen verdeeld waren, en hun Godsdienst het zedebederf in de hand werkte. Daarbij erkent hij toch, te dezen aanzien, gaarne de meerder voortreffelijkheid der nieuweren, vooral van GESSNER, gewis den zedelijksten Herdersdichter.

Wij kunnen niet zeggen, dat ons de orde behaagd heeft, volgens welke de Heer KANTELAAR, na dit afgehandeld te hebben, tot een vorig onderwerp terugkeert, namelijk de vrijerij en minnekozerij van den Herder, welke wij liever met het voorheen daarover gezegde in een afzonderlijk Hoofdstuk vereenigd hadden gezien. Hier spreekt men nu van 's Herders lof van zichzelven, vooral van zijne uiterlijke gedaante, van de geschenken aan zijne schoone, zijne welsprekendheid bij het vrijen, de klippen, daarbij te vermijden, en van de minnekozerij zelve. Het volgende Hoofdstuk is toegewijd aan de *levenswijze* van den Herder; zijne woning, hetzij onder tenten, hetzij in grotten of hutten; zijn geliefkoosd verblijf in 't open veld; zijne eenvoudige kleeding, opschik, gereedschap, spijze, drank, bezigheden, uitspanningen, vooral dansen, jagen, (waarvan de beschrijving wordt aangetoond, zeer gepast te zijn voor den herdersstand) spelen en zingen.

Dit alles nu wordt, als stof voor het Herdersdicht, met eene menigte plaatsen uit de beste oude en nieuwere *bucolische* Dichters gestaafd en opgehelderd, en daarbij de afwijkingen van de natuur, door sommigen begaan, aangetoond. Kiesch en keurig, gelijk alles, wat uit de pen van KANTELAAR komt, is niet alleen de uitlezing en beoordeeling dier stukken, maar ook de daarbij gebezigde stijl, die dui-

de-

" ... uwe onweders zwijg...
" een dankbaar lied zingen; zou dan
" vrolijk tjilpen, wanneer een donke...
" eenige weinige oogenblikken door
" zon opgeklaard wordt; en zou de ...
" uwe milde fchepping omringd word...
" uwe weldaden genieten, de wonder...
" bewijzen uwer goedheid altijd zien...
" klankje van dankbare vreugde aan he...
" doen ontglippen? en zou vooral *die* ...
" les zoo ongevoelig zijn, wiens gevo...
" door de weelde verftompt is, wiens h...
" verbastering van zijne oorfpronkelijke ...
" dergaan; die nog door geene wroeginge...
" die nog overal vrijmoedig in uwe natuu...
" wen; die in uwe blikfemen nog eene...
" en geenen vergrimden regter ziet? — ...
" looven, dat uwe engelen *gezwegen had...*
" aarde grondvestte!" *(bl. 219.)* En dit g...
lijke aanleiding, om den fchat van onde...
Herdersdicht aanbiedt, ten toon te fpreider...
heelen kring der fchoone en verhevene natu...
fchen rijkdom des harten omvatten. Het to...
fteeds op het land; en worden dus hier u...
derszangen eene menigte liederen, zelfs ...

tuurlijke toevallen, oorlog, verleiding zijner ſchoone, en andere rampen, kunnen de zon van zijn geluk benevelen. Echter blijve hij altijd de voorkeur geven aan zijnen ſtand, gelijk trouwens bij alle natuurmenſchen het geval is, zelfs bij die ruwe *Tartaarſche* herders, welke zoo verre afwijken van het bekoorlijk beeld, ons in dit werk van den herdersſtand vertoond. De Herdersdichter houde voorts de menigvuldige afwijkingen, door verſchil van land- en luchtſtreek, van natuurlijke voortbrengſelen, volkskarakter en levenswijze in de zeden der herders geboren, zorgvuldiglijk in 't oog. Hij geve den Dichter geene andere taal, dan die de Natuur hem leert, doe hem dus veel den uitroep en de klanksnabootſing gebruiken, (gelijk de *Griekſche* Velddichters, wier taal muzijkaler was, zekerlijk beter doen konden dan wij) en bezige gepastelijk *die* beelden, welke het meest overeenkomen met den kinderlijken, veelal ſterkgevoelenden ſtaat der herdersvolken. Figuurlijk moet dus zijne taal, zinnelijk voorgedragen alle afgetrokkene denkbeelden zijn. De overdragt en gelijkenis (beiden echter eenvoudig en landelijk), de leenſpreuk, de overdrijving (*Hyperbole*), de herhaling (*Anaphora*), en de boven reeds vermelde perſoonsverbeelding, zijn dus voor den veldbewoner gepaste figuren. Deze beelden, echter, zijn zoo verre van de eenvoudigheid, een hoofdvereischte des landlieds, te belemmeren, dat zij juist van de eenvoudigheid der taal en der denkbeelden getuigen moeten. Geene kunſtige figuren, vooral geene tegenſtelling (*Antitheſis*) komen er dus te pas. Dit zelfde geldt van de verhevenheid, wier echte zetel de landelijke natuur, wier ware ſtempel eenvoudigheid is. Ook *naïf* kan en moet de herderszang boven andere dichtſoorten wezen, als een natuurlijk gevolg der eenvoudigheid, die hem bezielt; en met deze *naïviteit* gaat eene uitvoerigheid van verhaal gepaard, die wij ook bij kinderen en minbeſchaafde lieden opmerken, en die ſoms onbeſchrijfelijk bevallig kan wezen.

Ten ſlotte ſpreekt de Schrijver van de uiterlijke gedaante des herderszangs, monſtert de *epiſche* herderromans uit de

aan de keuze des Dichters over, doc
dat GESSNER in verzen geschreven
het rijm voor de *Idylle* zeer geschikt.
woord over den *versus intercalaris*.

Ziedaar het beloop dezer uitmuntend
ke aan ieder hart, dat nog eenigen smaa
schoone Natuur heeft overgehouden,
moet schenken. Men ziet duidelijk, da
onderwerp ten sterkste is ingenomen;
ons mede, en wij vergeten bij 't zien z
meesten misschien *Idealen* zijn, die ne
aartsvaderlijke huisgezinnen, of wellig
Arkadië, bestaan hebben; dat POLY
clopen, dat de *Mongolen*, die *Azië* t
verwoestten, ook herders waren; dat
het nog zijn .... Doch waartoe deze onve
Al ware de stelling van den Heere KAN
zijn beeld van den Herder een droom,
rukkelijke droom, welks voorstelling ons
bij vele drukkende rampen in de Maatsch
wezenlijk bestaan althans de Herdersdic
len, zoo hij met gevoel en waarheid z

rmite de la Chausſée-d'Antin, ou Obſervations ſur les
eurs et les Uſages Pariſiens au commencement du XIXe.
cle. A Paris, chez *Pillet* et *Michaud Frères*. 1812. 8vo.
i pag.

anneer wij dit werkje een Franſchen, of Parijſchen, *Spec-*
noemen, dan zeker kenmerken wij hetzelve niet onduide-
en boezemen tevens eene gereede belangſtelling voor het-
in. Het is mede eerst ſtukswijze in het licht verſche-
daartoe eene plaats in de *Gazette de France* hebbende
iden. Eene vertelling, een brief, een kort vertoog, dik-
meer dan één tevens, en veelal nog eenige losſe aanmer-
n, maken den inhoud van ieder nommer uit. Wat voorts
itel, het aangenomen karakter van *kluizenaar*; en de aan-
g; eerst tot zijne medegedeelde tafereelen enz.; en
i van derzelver verzameling en afzonderlijke uitgave be-
daarvan wordt, in het voorwerk, de noodige reden ge-
i. Zijn ouderdom reikt al boven de zeventig jaren; een
deel derzelven beſteedde hij om de wereld door te zwer-
daarna koos hij Parijs tot zijn vast verblijf, en zette
aan de *Chausſée-d'Antin* neder, waar hij eerst ruim en
toop, doch, nadat zij een der ſchitterendſte oorden van
geworden is, op eene derde of vierde verdieping, nog-
genoegelijk, woont. Alzoo heeft hij tevens tijd en vrij-
om overal te zijn, vermogen en gelegenheid, om het
re met het oude, het in- met het uitheemſche te verge-
i; en midden in de groote wereld, doch onafhankelijk van
levende, niet zonder oude betrekkingen, die hem nu en
i de ſchitterendſte en meestmodiſche kringen voeren, ver-
hij ons, als in eene ſoort van tooverlantaren, allerlei oor-
ſtanden, eigenheden enz. enz. der groote wereldſtad.
angrijk, buiten twijfel, zoo wel als aangenaam, is zulk
beſchouwing voor den Parijzenaar zelv', die zijne ſtad,
medeburgers, zichzelven alzoo beter kennen leert, dan
eigen eenzijdigheid hem gemakkelijk zou toelaten. Voor-
ok de bijgevoegde aanmerkingen, de opzettelijke aanwij-
n van menigerlei verkeerdheid, dragen tot dit belang, en
genot voor den weldenkenden, niet weinig bij. En, her-

reize, om Parijs te zien! Wie wensch
neel, in meer dan één opzigt het eerst
nabij te leeren kennen? Is er twijfel a
weelde, der verfijning, der modezuch
hier ſprekender vertoonen, dan ergens
vaste land?

Inderdaad, het ſpiegeltje van den K
van dit alles de treffendſte voorbeelden
boven den algemeenen mensch kennen,
ons te doen zien, en te doen haken na
de te zijn. In één woord, wij wille
van STEELE en VAN EFFEN gaarne ee
durven het onze lezers en lezeresſen, d
meenzaam zijn, zeer wel aanbevelen.

Gaarne zouden wij dit op duchtiger g
woord, of ook het kort betoog, wat zu
wel mogen geacht worden te wezen. C
zij de onderſcheidene ſtoffen opgegeven
gene een ſtaal der behandeling aangevoe
werd natuurlijk te lang voor ons beſtek
lezers behoefte; bij het laatſte maakt d
elke keus onvoldoende.

Om echter iets te doen, maken wij
zeer naïve vertelling van den Aucteur,
hoe hij al zeer onnoozel aan het peterſch
nen buurman, den Grave die en die,
het voorſchrift eener oude bekende

Voorts volge hier een ſtaal, uit twee onderſcheidene nommers, doch met weglating, ontleend, hetgeen den ſtijl, de denkwijze, den geest des mans eenigzins doet kennen. Hetzelve is loutere ernst, en, ons dunkt, ſlechts in ernst zijn wij wezenlijk *wijzelven.* In allen geval vleijen wij ons, dat het dus door onze lezers, die veelal vrienden van ſtichtelijke lectuur zijn, met genoegen gelezen, en hier niet gewraakt zal worden.

DE GRAFSTEDEN.

Totus hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris.

CIC. *Tusc.*

No more ſhall rouze from their lowly bed.

GRAY's *Eleg.*

De oogen in den almanak ſlaande, om den datum des dags te zoeken, op welken dit blad moest verſchijnen, las ik: *zaturdag* 2 *November;* DE DOODEN. Dit laatſte woord veranderde, mijns ondanks, den loop mijner gedachten; ik gevoelde mij voortgeſleept tot gepeinzen, in wier midden ik niet ongaarne tot mijzelven inkeer, maar welke ik belang had te verwijderen op het oogenblik, dat ik mij met eenen arbeid wilde bezig houden, die, gewoonlijk, eene geheel andere geestgeſteldheid vordert. In de hoop van deze gedachten te ontwijken, door mij met uitwendige voorwerpen bezig te houden, was ik van huis gegaan, en, op goed geluk af voortwandelende, ging ik de ſtraat *la Clichy* op. Aan derzelver einde komende, ontmoet ik eenen trein, die naar het kerkhof *Montmartre* trok. Deze omſtandigheid gaf mij terug aan mijne treurige bepeinzingen; ik volg werktuigelijk het geleide, en treed binnen in het *Veld der Ruste*, op den voet van hem, die van hetzelve niet mogt terugkeeren.

Vermoeid van mijnen togt, zet ik mij neder achter een tralie-werk, op eenen ſteen met een inſchrift, die nog niet geplaatst was, en laat mijnen geest aan zichzelven en die ſombere mijmering over, welke MONTAIGNE *eenen ernſtigen wellust* noemt. Mijne eerſte overweging voerde mij tot de vraag, waarom de eerbied, den dooden toegedragen, in alle landen ſtaat in de omgekeerde rede van den trap der beſchaving.

men, met armbanden en halsfnoeren,
gansch andere belangstelling dan die k
beschaafde volken in gebruik. Ik he
der Turken, der Indianen, welke de
naastbestaanden met zoo treffende zo
rondom welke de kostbaarste heesters
talrijke fonteinen de lucht verfrissche
gelijkende deze begraafplaatsen der O
wij, op het voetspoor der Romeinen,
de voorwerpen van gelijke natuur, w
had, zoo beken ik, dat het verwijt
althans in dit geval, zeer onbillijk sc
graafplaats van *Montmartre* is, door
door de natuur en gesteldheid van der
schikt voor de ontvangen bestemming;
door een aarden muur zoo jammerlijk
nig kosten, onder het bestuur van een
der schilderachtigste plaatsen worden u
hoofdstad. Het vatbaarste *gedeelte voo*
ne vallei, door de ongelijkheid van d
welker achterste gedeelte men de eerst
De oudsten klimmen niet boven de tie
dit korte tijdsbestek was toereikend ter
In den zerkstijl, *ontroostbare* bloedverw
op den grafsteen laten groeijen, zon
zelven, voor het oog der levenden,
te doen verdwijnen. welke zij den do

de levenden van die plaatſen verwijdert, waar iedere trede hun zoo treffende zede esſen biedt? Dat de gene, wien niet zijne droefheid voert in dit treurig perk, met eenige oplettendheid de graven beſchouwe, die hem omringen; zij zullen hem de geheimen der huisgezinnen ontdekken. Zie dit eenvoudig grafgeſticht: de ſteen duidt aan, dat ſedert veertig jaar eene teedere moeder daar rust; maar de bloemen groeijen er nog; de kamperfoelie, de braamſtruik houden hetzelve niet verſcholen; met de terugkomst der lente komt eene teedere hand er de eerſte violen zaaijen. Vrees niet de uitſpraak te doen, dat dit graf aan een gezin van brave lieden behoort.

Geheel bezig met een ontwerp van hervorming der begraafplaatſen, voor welke ik mij voorſtelde, op den *Mont Valerien*, in de plaats te geven eene *Dooden ſtad*, alwaar de rijke nog zijn paleis, de arme zijne hut zou hebben, kwam ik, zonder het te merken, op de hoogten van *Charonne*, tegen over het huis van P. LACHAISE, en zette mij voor eenige oogenblikken op het terras, in een der ſchoonſte oorden van Parijs, neder. Hoe het nadenken te ontgaan over de onſtandvastigheid der menſchelijke zaken, bij de beſchouwing der veranderingen, welke eene eeuw heeft voortgebragt in de beſtemming der zelfde plaatſe? Dit gebouw, welks ruïnen zich thans verheffen in het midden der graven, was eertijds het lusthuis van den biechtvader van LODEWIJK XIV, dien Jeſuit, zoo veel vermogende bij den Monarch. De leerlingen van JANSENIUS, en die van MOLINA, rusten in vrede in dezen omtrek, alwaar zij elkander levende nimmer aantroffen, en de gevoelens, om welke zij de een den ander eenen zoo wreeden oorlog aandeden, zijn, als zij, in de diepſte vergetelheid verzonken.

Correspondentie over hetzelfde onderwerp.

Mijnheer de Kluizenaar! — Uw nommer van den *Doodendag*, waarin gij ſpreekt van de Begraafplaatſen van Parijs, is tot mij gekomen; hetzelve heeft mij zoo levendig getroffen, dat ik in verzoeking geraakte om het van den kanſel voor te lezen; maar ik ben terug gehouden door de vrees van door onze goede en eenvoudige dorpelingen niet verſtaan te zullen worden. Gij zegt in dat artikel: *de eerbied voor de dooden ſtaat in de omgekeerde rede van de beſchaving.* Hoezeer dit denkbeeld, over

dooden bevat, eene woeste en onbeke
haar omringen, zijn verschrikkelijker
de fabelkunde der ouden spreekt, en di
den Tartarus slingerde. Bij de volk
heid der maatschappije zijn, is ieder g
taar, dat eerbied inboezemt en treffe
dag roept; bij de beschaafde volken is
afzigtig voorwerp, van hetwelk ieder
Na dit alles, Mijnheer de Kluizenaar,
lukkiger is, bij eene beschaafde natie
wel, dat het verkieslijk is, bij de wil

Indien ik durfde, ik zou u eene b
kerkhof van mijn dorp, om het in te
de schilderijen, welke gij van die va
geplaatst aan den voet eenes heuvels,
ten wegs; eene levende heg, die zich
verheft, belet het niet, door de reizig
altijd groene zode bedekt het meeren
omgespitte aarde wijst de plaats aan
elk dezer graven ziet men een hou
boersch gedenkteeken, waaraan de ro
in het schoone getijde, eenige kran
hangt.

De inwoners van mijn dorp kunne
en dit aandenken valt hun geenszins sm
of ander mijner dorpelingen verloren h
geheele dorp tot het gebed; de lijkzan

hen betreden, en voor de vrienden en maastbestaanden gesmeekt, die zij verloren hebben. Wanneer de wijzen van het dorp te zamen komen aan de deur der kerke, onder eenen grooten olmboom, die op last van SULLY geplant werd, en nog zijnen naam draagt, laten ze niet na, de wijsheid der voorouderen in te roepen, wier graven zij rondom hunne vergadering zien. Het is mij somtijds gebeurd, daar ik op den evangelischen kansel predikte, de dooden op te roepen, die in den heiligen omtrek sluimeren; dan schenen al de geslachten van het gehucht te ontwaken en zich voor mij te scharen, om het voorbeeld der oude zeden terug te roepen, en het gezag mijner woorden te staven.

Dit aandenken der dooden is geenszins verzeld van heillooze beelden, en loopt ten voordeele der deugd uit; het weerhoudt de menschen den dood te vreezen, en schenkt dikwijls den eenvoudigsten dorpeling de heldhaftige berusting van SOCRATES; en daarenboven boezemt het de gevoelens eener ware vaderlandsliefde in. Er bestaat geen vaderland bij een volk, dat geene voorvaderen heeft, en voor hetwelk de dooden niets zijn: in alle de plaatsen, waar het gezigt van een graf zachte en teederhartige gevoelens inboezemt, geloof ik dat men meer eerbied voor de wetten heeft, en de loffelijke gewoonten zorgvuldiger worden in acht genomen. Zoo de voorouders onzer buurschap tot het leven terug kwamen, zij zouden hunne zeden, hunne gewoonten en hunne taal herkennen; niets is in hunne gezinnen veranderd, sedert zij opgehouden hebben te leven: het is uwe zaak, Mijnheer de Kluizenaar, ons te zeggen, of het even zoo in de groote steden is.

DOR. . .,
Pastoor te . . ., Departement
der Hooge Alpen.

MEDÉA, *Treurspel van* EURIPIDES, *uit het Grieksch vertaald door Mr.* JAN TEN BRINK. *Te Amsterdam, bij* J. ten Brink, Gz. 1813. *In gr. 8vo.* 112 *Bladz. f* 1-5-:

Wat men ook van de Grieken en hunne tooneelspelen moge zeggen; wat ook het verschil van land, klimaat en zeden, op ons oordeel voor het tegenwoordige Europa vermag; zeker is het toch, dat hunne treurspelen die hooge en echte stemming

 voor

werf tot uiterften gedreven. Zie daar
lijk genie, dat in een fchoon en vruc
uitgelokt. De dichter bragt zijn ontwe
welke bezwaarlijk andere, en vooral d
rekend zijn, niet omdat aldaar de harts
dat het genie minderen prikkel heeft to
ze meenen wij et raadfel te mogen op
fpel, onder alle latere Europeefche vol
heeft moeten zwichten, en altijd ond
omdat hunne dichters minder begaafd
woonten en zeden, de karakteristieke t
van elkander verfchillen, om ooit in
band begrepen te kunnen worden. C
mede de Griekfche dichter naar welg
van mannen, vrouwen en kinderen, di
van kerk en ftaat hem vergunt, levert h
wisfeling en ontknooping, welke het
van anders handelende volken niet da
zoekt en vindt.

Niettemin blijft elke ftreving van de
dat hooge ideaal, in den toon van e
begeerlijk en hoogst vereerende voor de
zelve wetten fchept en geeft, naar w
kiest te rigten, zonder dat hier het
de uiterfte grens mag teekenen, binne
moet. Ook uit dit gezigtspunt blijft
dichterlijk ftuk der oudheid, zoodan

te algemeen bekend, dan dat zij thans behoeft ontvouwd te worden. Het komt alleenlijk aan op de wijze, waarop zulk eene overbrenging volvoerd is, en deze mogen wij, over het geheel genomen, meesterlijk noemen; want het beteekent weinig, of wij hier of daar een enkel woord, een enkel vers, anders gezegd of gerijmd zouden verlangen. Overal, waar wij het ſtuk met het oorſpronkelijke vergeleken, vinden wij den geest van den eenvoudigen, onopgeſmukten, maar krachtvollen Griek, wanneer hij de vrouwelijke wraakzucht, uit minnenijd geteeld, tot voorwerp ſtelt zijner dichterlijke vinding en uitdrukking, tot afſchrik zijner tijdgenooten. Ook daar zelfs, waar de oorſpronkelijke dichter eene enkele zwakke plaats verraadt, lezen wij met genoegen de oordeelkundige aanmerkingen van den Vertaler, die zich al den voorarbeid der geleerden voor zijne tegenwoordige taak uitnemend benuttigd en door eigen oordeel verrijkt en verfijnd heeft. Het gebruik alzoo van dit ſtuk der oudheid, met den rijken ſchat van aanteekeningen, die hetzelve verſiert, wenſchen wij in handen van elken liefhebber, beoefenaar en dichter, die het tooneel bemint; en den geleerden TEN BRINK, indien hij al, volgens zijne belijdenis, buiten ſtaat mogt zijn om ons in het vak des treurſpels iets oorſpronkelijks te ſchenken, bidden wij, ter liefde der kunst, met den meesten aandrang, om ons meermalen op zulke voortreffelijke navolgingen te vergasten.

Nouvel Abécédaire et Syllabaire pour de petits enfans, par A. KAPPELHOFF, Maître de Penſion à Amſterdam. Amſterdam, chez *W. Brave.* 1812. 8vo. 54 pag. *f* :-3-:

Handleiding bij het onderwijs van eerstbeginnenden in de Franſche taal, ter bevordering van eene zuivere uitſpraak, door A. ERASMUS, *Onderwijzer in den Haag. In den Haag, bij* de Gebroeders Giunta d'Albani. 1812. *8vo.* 96 *Bl. f* :-6-:

Hollandſche, Franſche en Engelſche Woordenlijst, met eene reeks van nieuwe opſtellen over de meest verſchillende onderwerpen, ter vertaling uit het Hollandsch in het Fransch en Engelsch, door A. VAN WAASDIJK. *Te Rotterdam, bij* W. Locke. 1812. *8vo.* 123 *Bl. f* :-16-:

Aanleiding tot het zamenstellen en ... *gemeenlijk bekend onder den naam* ... *lyséren*, *door* S. J. M. VAN MO... *Delft*. *Te Zutphen*, *bij* H. C. ... *Bl. f*:-3-:

Wij voegen hier weder eene ree... een, aan welke onze Letterkunde th... Veel echter van dezelve te zeggen, ... ook de breede titels besparen ons gi...

No. 1. behelst, behalve hetgeen m... jes vindt, ook nog de regelen der ... bij ons echter eenige fouten zijn v... 32, 33. waar men zegt, dat de *x* ... als *s*, en in *Alexandre*, *fixer*, *taxe*... ken. Het eerste heeft alleen plaats, ... klinkletter daarop volgt, en het twee... klank hier als van onze gewone *x* is... van *gn* door *ni* kennelijk gemaakt... hierop *anieau*, *peinier*, enz. zeide, ... Franschman verstaan worden: *nj* ware...

No. 2. houdt zich alleen met de ... onderstelt in de leerlingen eene ke... die zij, schoon *eerstbeginnenden* in h... ten, namelijk de onderscheiding der ... scherp-lange enz. klinkletters, en d... Er is geen twijfel aan ... of die beh...

ten' deskundigen, een tevens gemakkelijker en aangenamer weg tot het bedoelde einde is. Met dat alles zijn de opgegevene regels vrij naauwkeurig.

In No. 3. zou men (gelijk de titel reeds aanwijst) te vergeefs de woordgronding en woordvoeging der tale zoeken; de opstellen zijn bijna niet dan luchtig aaneengeschakelde verzamelingen, niet zoo zeer der gebruikelijkste, als wel der nuttigste woorden, daar men de eersten toch overal aantreft, en de tweede (waaronder ook kunstwoorden en dingen, die veelal in de huishouding voorkomen) doorgaans in de gewone *Vocabulaires*, die bij de *Grammatica's* gevoegd zijn, niet aantreft. Dit gebrek te verhelpen, was het doel van den Schrijver, en hij heeft zekerlijk in dit kort bestek eene groote menigte woorden bijeengedrongen, voorwerpen uit de natuur en het menschelijk leven behelzende, wier kennis velen ontbreekt, die anders vrij vlug *Fransch* en *Engelsch* spreken en schrijven. Echter wilden wij wel eens weten, hoe de leerling het opstel No. 3. in 't *Fransch* en *Engelsch* moet vertalen, daar de maanden er zoowel volgens onze gewone onduitsche, als volgens de echt-hollandsche namen worden opgenoemd, en aan deze laatsten de voorkeur gegeven. Hoe zal men toch overzetten, dat *Louwmaand* eigenaardiger is dan *Januarij*? — Ook op enkele onnaauwkeurigheden in de anders vrij goede woordenlijst zijn wij gestuit; b. v. *etude* (bl. 104) is geene *studeerkamer*, maar een *notariskantoor*, en een' *tandmeester* behoort men niet *arracheur de dents*, maar *dentiste* te vertalen.

No. 4. heeft veel goeds. Het handelt meer bepaaldelijk *over de onderlinge betrekking en beheersching (régime) der onderscheidene woorden of taaldeelen, alsmede over de orde, waarin de woorden in eene rede op elkander behooren te volgen.* Deze regelen, die gewis tot de grootste moeijelijkheden der *Fransche* tale behooren, zijn hier wèl uiteengezet. Dit boekje kan echter door de Onderwijzers slechts voor diegenen gebruikt worden, welke reeds eenige vorderingen in de taal gemaakt hebben. Het kon met No. 3. een vrij goed geheel uitmaken, wanneer men de woordgronding (*Etymologie*), benevens de verbuigingen en vervoegingen, als een' noodzakelijken overgang, tusschen beiden plaatste. — Vooraf gaat eene tafel der onregelmatige werkwoorden, met verklarende aanmerkingen; daarop wordt in de eerste afdeeling over de *verbinding*, in de tweede over de *volgreeks*

(*con-*

Fransch (bl. 169) *un vieux homme*
une vieille femme, maar voor een'
geen *Hollandsch-Fransch*, maar z
vrouw op de vraag: *êtes vous la mèr*
oui, je LE *suis*. Volgens WAILLY
SEVIGNÉ hiervan wel de ongerijmdl
nogtans de uitspraak gewettigd, dat *l*
wordt opgevat. Ten slotte volgt een
kelijkste speekwijzen in den gemeenz
ven honderd andere vooruit heeft.

No. 5. heeft eenige betrekking to
landsche Taalkunde, als No. 4. van
knopter, en meer voor eerstbeginnen
het zich meer met de *ontleding*,
woorden op. Het woord *constructi*
enkele woorden, gelijk dáár van vo
geheel is dit boekje, tot kennis van d
derzelver onderscheiden gebruik, v
schoolklassen, niet ongeschikt, en de
benamingen der rededeelen zuiver *L*
welk wel zijne voordeelen, doch ook
tot de beoefening der *Fransche* taal
substantifs, *pronoms*, *verbes*, enz. al
dere wereld bevindt, terwijl men,
ook de gewone *onduitsche* aanleer
Fransch als *Latijn* zekeren grond gel

BEOORDEELING.

Leer, daden en lotgevallen van onzen Heer, uit verschillende oogpunten beschouwd en opgehelderd. Uit het Hoogduitsch, naar de nieuwe, geheel verbeterde en zeer vermeerderde uitgave, van J. J. HESS, *Antistes der Kerk te Zurich. Iste Deel. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1812. *In gr. 8vo. 517 Bl., behalve de Voorredenen enz. van XXXI bl. f* 3-12-:

Behalve hetgeen de titel zegt, bevat dit boekdeel een tweetal Voorredenen van den vermaarden HESS, en eene derde van onzen Vaderlandschen Geleerde H. MUNTINGHE, die bij deze Nederduitsche uitgave gevoegd, en voorzeker, naar een aloud gebruik, ter aanprijzing en regte waardering van dit werk bestemd is. Wij miskennen geenszins in die gewoonte het nut, om alzoo onzen Landgenooten achting in te boezemen voor uitheemschen en bij hen minbekenden arbeid: wij gevoelen het voordeel, welk de naam van eenen beroemden Voorredenaar aan den aftrek eener nieuwe oplage kan geven: echter bedroefde het ons, dat de vermaardheid van eenen HESS zulk eenen steun kon schijnen te vereischen, en mogelijk alleen de toestand der tijden denzelven noodzakelijk maakte. Hoe het zij, des Schrijvers roem is onder ons, bij de beminnaars des Bijbels, en met name onder de Hervormde Godgeleerden, derwijze gevestigd, dat wij het, voor dezen, en ieder onzer Lezeren, die zich boven een onkundig gemeen in godsdienstige zaken verheven keurt, eene schande noemen mogen, met deszelfs schriften onbekend te zijn.

Gaarne hechten wij ons zegel aan de woorden onzes hooggeachten Landgenoots, daar hij zegt: „ Van alle geschriften van dezen uitmuntenden man is dit, hetwelk den Lezer thans in deze vertaling wordt aangeboden, een

ſtand van de ſchriften der Evangeli
riger begrippen van de leer en dad
dienstbaar zijn: ik verblijde mij da
hartelijk met hem) dat ook van der
derden Hoogduitſchen druk van dit
derlandſchen Lezer eene zoo fraaije
boden, als die is, welke hij thans

Na zoo regtmatig oordeel, alth
het werk zelve, ſtaat ons weinig m
zelfs waarheid te toonen, door k
wigtige vermeerderingen, in dit De
behalve dat in deze nieuwe uitgave
den waardigen Schrijver, hier en d
ook verbeteringen gevonden worden
vene wenken, gisſingen en opheld
deelen der geſchiedenis van JEZ
voordoe als ten tweeden male door
dacht, getoetst en bearbeid; treff
nieuw, zeer aangelegen en uitgebre
den geest der leere van Jezus, n
druks beſlaande. De Schrijver beſch
len inhoud en de bijzondere deelen

Heeren, beide met opzigt tot Godsdienst en deugd. Hij toont aan, hoe alles te zamenhange, en nederkome op het ééne hoofddenkbeeld der Godsregering, en den dubbelen pligt, daaruit afgeleid: *Bemin God boven alles, en uw' naasten als uzelven.* Hij bewijst voorts het *theokratisch* verband, hetwelk onze Heer, ook als *Leeraar*, vooronderſtelde, en meer dan eens ophelderde. Ja, hij poogt tot de hoogſte klaarblijkelijkheid te brengen, dat JEZUS, in zijn onderwijs, ſteeds uitging van, en alles terugbragt tot, het denkbeeld van *Gods koningrijk.* Dit derhalve is, volgens HESS, de ſleutel van JEZUS ganſche leere, en hierom verwijst hij ſteeds tot zijn bijzonder en keurig werk over *dat* onderwerp, om te beter in te dringen in zijne wijze van beſchouwing, en den ſchakel zijner denkbeelden regt te vatten.

Zij daarom, beweert HESS, die op dit plan en dezen zamenhang der Goddelijke leidingen geen acht geven, doorgronden den geest dezer geſchiedenis nooit, noch met opzigt tot des Heeren *leer*, noch tot zijne *daden* en *lotgevallen.*

Een ander aanzienlijk bijvoegſel, dat op gelijke gronden als het voornoemde bouwt, en deze nieuwe uitgave nagenoeg met tachtig bladzijden vermeerdert, is te vinden aan den voet van het Hoofdſtuk *over den leerzamen omgang van Jezus met zijne leerlingen.* Daar, ten betooge dat de Heer in derzelver onderrigting trapswijze, en naar gelange van hunnen toeſtand, gezindheid te hemwaarts, en ontwikkeling van zaken, van ſchrede tot ſchrede wijsſelijk voortging, en zijne redevoeringen en geſprekken hiernaar rigtede, verdeelt hij dien omgang in *vier* tijdvakken. Het *eerſte* begint van den overgang van eenigen der leerlingen van JOHANNES tot de plegtige aanneming der twaalve. Het *tweede* loopt van daar tot de vroegſte aankondiging aan hen van zijn lijden en dood. Het *derde* gaat voort tot de nieuwe en gewigtige ontdekkingen, hun gedaan in zijne afſcheidsredenen; en het *vierde* of laatſte bevat des Heeren omgang na zijne opſtanding, tot de hemelvaart.

aar gaarne vereenigen in den lot.
beid van den vermaarden HESS
ons te meer, dat hij, *uit eerbie*
perst werd, tegen eene plaats in d
aanmerking in zijne Voorrede in t
melijk, had (bl. 156) „ de god
„ den Heere JEZUS, als *Zone*
„ derscheiden van de *aanbidding*
„ door hem bij uitsluiting den *l*
zullen wij hierop zeggen, die ons
schen twee zoo voorname Godge
leen dunkt het ons genoegzaam z
godsdienstige vereering des Zoon
dere, dan die *in geest en in waa*
doeld hebben; schoon MUNTI
Veelmeer zouden wij het groote
hem stellen in het onderscheiden d
ge vereering; waaronder *wij* den lo
ook het naderen tot GOD *in den na*
te moeten begrijpen; en van de, ei
ding van den éénen waren GOD en
of eerste voorwerp des gebeds en
zijnde, is het wel uitgemaakt, d
gevoelens omtrent de Natuur van
welke de Kerk van ouds ...

US, gelijk HESS denzelven voordroeg; wij hadden lieer de *aanbidding des Heeren* door onzen MUNTINGHE p schriftuurlijke gronden aangetoond gezien als pligtmatig n *geboden*, dan wel afgeleid uit gevolgtrekkingen aangaanle *de Natuur van den Zone Gods*, waaromtrent de Openaring zoo veel duisters overlaat. Middelerwijl, en alvoens wij te dezen een volledig *bevel*, door den Hoogleeraar, f andere welbedreven Mannen, voor den pligt van *aanidding* des Verlossers uit den Bijbel vinden te berde geragt, hellen wij meest over tot de gedachte van HESS, lie wij vertrouwen dat zwarigheid vond den *Zone* toe te ennen, hetgene de Schrift, ook naar ons gevoelen, bij uitsluiting heeft voorgeschreven als den *hoogeren* dienst, f *aanbidding*, welken de mensch, en ook de Christen, GODE, of den *Vader*, verschuldigd is. Alleen, in dit tuk van het uiterste aanbelang, betuigen wij vooraf, dat et *kniebuigen*, of προσκυνεῖν, der Apostelen, in hunne verukking (*Luk.* XXIV: 52) voor CHRISTUS nedervallenle bij zijne hemelvaart, ons hierom naauwelijks voldoende chijnt, wijl oudtijds eenerlei hulde aan Koningen, aan nenschen van grooter aanzien, bij derzelver begroeting, bevezen werd, en wij ook meest genegen zijn, hun gerag, en het voorbeeld van den stervenden STEPHANUS, Hand. VII: 58, 59) te huis te brengen tot hetgene HESS voorzigtiglijk, *godsdienstige vereering* genoemd, en van de igenlijke *aanbidding* onderscheiden heeft (*).

Intusschen heeft het gewigt der zake ons het bestek doen e buiten gaan; weshalve wij de pen nederleggen, in stille ho-

(*) Verlangt iemand nadere inlichting wegens dit onderwerp, n het bewijs, uit de Heilige Schrift opgemaakt, dat den Vader, f GODE, alléén de eigenlijke aanbidding; CHRISTUS, den Zoe, eene ondergeschikte godsdienstige vereering toekome; die raadlege den beroemden S. CLARKE, *in his Scripture Doctrine of he Trinity*, Ch. I. Sect. 4. and Ch. II. Sect. 4; alsmede de *Brieven*, onlangs uitgegeven door den Eerw. A. DOIJER; zie No. XI en XII van dit *Tijdschrift*.

Bevestigings - Rede over de G
Matth. XXV: 14—30, *door*
Leyden, *bij* A. en J. Honk
53 *Bl.* *f* :-8-:

De overgang van den Weleerw
uit het dienstwerk onder de Gem
die van *Rijswijk*, gaf aanleiding
de van den Leydſchen Hoogleer
alzoo zijnen Behuwdzoon in het
de algemeenheid en eenzelvigheid
zelfs bij de beste behandeling, w
dat haar onder meer belangrijke
men doorgaans te gemoet ziet
Het ſchijnt genoegzaam, wanneer
ſtichtelijke voordragt bereikt word
deze Leerrede bij uitnemendheid.
Heiland, in den tekst vervat, wo
Haar doel, in de eerſte plaats to
rigt, tot vermaning van getrouw
Christendoms, met toezigt op re
wordt naauwkeuriglijk op de tegen
overgebragt. Deze Leeraars zijn

en deze zal voor de getrouwen vereerende, voor de nalatigen verschrikkelijk wezen. En deze begrippen, in het breede ontvouwd, worden ten slotte op Leeraar en Gemeente van Rijswijk, met allen ernst en nadruk, toepasselijk gemaakt. De hartelijke toon, die in de gansche Leerrede heerscht, beveelt haar in alle opzigten; en ook deze boezemt ons het vertrouwen in, dat de bevestigde Leeraar, één van des Hoogleeraars leerlingen aan de Leydsche Hoogeschool, de Rijswijksche Gemeente door leer en leven op den duur zal stichten.

Leerrede op den Beemster Biddag, gehouden 30 *Julij* 1812, *bij gelegenheid der viering van het tweehonderdjarig Jubel der bedijking en droogmaking dezer Meer, door* G. J. VAN DER KUYP, *Predikant aldaar. Te Hoorn, bij* J. Breebaart. 1813. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-7-:

Wanneer wij deze Leerrede, als Leerrede, beschouwen, vinden wij weinig reden, om dezelve zeer te verheffen. In hare deelen is geene evenredigheid, en in hare denkbeelden geene natuurlijke rangschikking. De stijl, waarin zij geschreven is, is niet meer dan matig; en aan verscheiden godsdienstige voorstellingen, daarin voorkomende, zouden wij onze toestemming naauwelijks kunnen geven. Met dat al keuren wij dezelve der lezing wel waardig. Niet alleen bevat zij menige stichtelijke opmerking, maar daarenboven ontmoeten wij in dezelve een naauwkeurig en belangrijk verhaal van de bedijking en droogmaking van de *Beemster;* en het zal onzen Lezer niet onaangenaam wezen, dat wij hem van dat verhaal een kort uittreksel mededeelen.

Onder de talrijke Noordhollandsche Meren, door den moed en de vlijt onzer Vaderen bedijkt en drooggemaakt, behoort ook de *Beemster.* Vóór 1608 was die een wijduitgestrekte waterplas van zes tot acht voeten diep, die den bewoner van

aanlegging der vaart op *Guinea* e
en alzoo vele diensten aan het V
de innerlijke waarde van den gron
king met andere gronden hebben
vervolgens met andere aanzienlijk
op, dat van Staten van Holland
gemelde Meer te bedijken. Dit
onder het bestuur van den Dijk
GERRITSE VAN VOLLENHOV
eenen Secretaris en Penningmeeste
noodigen ringdijk gelegd en zesen
steld te hebben, werd de uitmali
voorspoedig voortgezet; zoo dat
aanvang van 1610, tot op de helf
toen behaagde het den Almagtigen
mers te beproeven. Een geweldige
ten bragt het zeewater in Januarij
tot aan den verschen dijk, die weld
arbeid van twee jaren ter prooije g
nu onze Vaderen de moed? Neen
gende maand begonnen zij de geled
en op het einde van Mei 1611 wa
nieuw half ontledigd. Nu werden
termolens met nog twaalf vermeer

nen van wegen, in een heerlijk lustoord veranderd, in hetwelk men den 4den van Hooimaand, in tegenwoordigheid van de doorluchtige Vorsten, MAURITS en FREDERIK HENDRIK VAN ORANJE, in het Heerenhuis, een aanzienlijk vreugdemaal hield. Het aangewonnen land, door de 122 deelgenooten der onderneming als eene gemeene bezitting beschouwd, werd, vervolgens, te *Purmerend*, in bijzijn van den Dijkgraaf TOBIÄS DE COENE, door het lot onder hen verdeeld, en de bewoners van hetzelve werden zoo bijzonder van God gezegend, dat de uitgeschotene penningen, negentien tonnen gouds bedragende, in den korten tijd van acht jaren, ten volle vergoed werden. Het eerste jaar na de droogmaking teelden DIRK en zijn broeder HENDRIK VAN OS, op hun eigen landgoed, 7753 zakken kool- en raapzaad, (eene voor een gansch jaar genoegzame hoeveelheid voor al de oliemolens, die er toen in Noordholland waren) behalve nog een rijken overvloed van tarwe, garst en haver. FRANÇOIS VAN OS, de zoon van DIRK, won, op ééne teling, op 400 Rijnlandsche roeden drie gewone lasten haver: om niet te spreken van de groote menigte van lusthoven, boomgaarden, bouw- en weilanden, die, door de milde opbrengst van ooft, graan, vee en andere dingen, den bloei vervolgens alomme vermeerderden. Ter dankbare vereeuwiging van deze weldaden, besloot men, om t'elken jare, op den 30sten van Hooimaand, daaraan godsdienstig te gedenken, en verdere bewaring en voorspoed voor dit gewest van den Hemel af te smeeken. Gedurende den opbouw der kerke, werd de Godsdienst in een bijzonder huis uitgeoefend; maar den 30 Julij 1623 kwam men, onder voorgang van HENRICUS HUISINGIUS, den eersten gewonen Herder en Leeraar in de *Beemster*, voor het eerst aan deze plaats godsdienstig bijeen.

Ziedaar een kort uittreksel van het verhaal, dat de begeerige Lezer uitvoeriger in de Leerrede zelve vinden kan.

tenichappelijke verhandeling, over
van den *Leydschen* Hoogleeraar
voornamelijk met het inzigt geschr
aard dier kwaal nader te bepalen
voor de ziektekunde in het algemee
merkt toch de geleerde Schrijver a
de aandachtige waarneming van ge
le duistere verschijnselen verklaren
gevallen den te zeer gespannen ge
om denzelven geheel bezig te houd
schikt deze ziekte onder de lymphat
haar verschil van de echte soorten v
hare zitplaats geheel in de water
doorloopen, en niet zoo zeer in h
zelve. (Maar hoe komt zij dan on
oorklier behoort toch niet tot de
tendeels gelegen te zijn in eene verk
tervaten, en eene soort van stremm
daarin bevatte vochten. Van daar
zulke deelen verplaatst, die rijk aan
de borsten bij de vrouwen, de balle
slacht; waarmede dan meestal zucht
ge deelen gepaard gaat. — Hij stel
in allen opzigte ongeschikten, naar
gina parotidea ...

ritis lezen; behoevende men daar juist geene ontsteking door te verstaan.

De Schrijver heeft deze ziekte, in het laatst van 1810, te *Harderwijk* waargenomen. Haar loop was over het algemeen goedaardig; zij hing blijkbaar van de vochtige weêrsgesteldheid af, was niet besmettelijk, en vorderde eene zachte geneeswijze; plaatselijke warmte, middelen, die de uitwaseming, zonder koortsverheffing, bevorderen, enz. Behalve hare gewone verplaatsingen, nam KRAUSS een geval waar, waarin de linker nier werd aangetast; dat echter, bij eene doelmatige behandeling, geene onaangename gevolgen had. Toen, door nalatigheid van den lijder, de ziekelijke werking der nier zich hervatte, gebruikte de Schrijver met vrucht het zoogenoemde steenbrekende middel van DURANDE, met *tinct. thebaic.*

Op het verhaal der ziekte volgen eenige aanmerkingen, over de *epidemische* en besmettelijke ziekten in 't algemeen, en over de gewigtige rol, die het stelsel der watervaten in de ziektekunde speelt, vooral wanneer men de betrekkingen tusschen hetzelve en dat der zenuwen hierbij in 't oog houdt. Hieruit leidt hij ook de merkwaardige verplaatsingen dezer ziekte af, en toont aan, dat men dezelve te onregte aan eene eigenlijke vervoering der stof zoude toeschrijven. Deze aanmerkingen zal men niet zonder genoegen lezen. Minder beviel ons de wijze, waarop de schrandere Schrijver het ontstaan der kwaal chemisch zoekt te verklaren. Immers, wij begrijpen niet, hoe de eiwitstof, door de zuurstof gestremd, dus aan de *waterstof* onttrokken, vervolgens uit de kwikmiddelen ontwikkeld, dit stremsel wederom oplossen kan; noch ook, hoe de aangebragte warmte de zuurstof uit het eiwit vrijmaken en door de uitwaseming kan verdrijven. De zoete kwik geeft zoo ligt geene zuurstof af, en de warmte zal eer het eiwit stremmen, dan oplossen. Behalve dat men nog bewijzen moest, dat er in het vocht der watervaten eene eenigzins aanzienlijke hoeveelheid eiwit is.

De afdeeling, aan de geneeskundige letterkunde gewijd, be-

niet van den gewonen regel af. Du
zaken waren er niet te bespeuren. I
het beste gevolg bekroond werd, l
het darmkanaal, en zachte prikkelir
ticke ſtovingen, waarna het lijdertje

Het tweede ſtukje levert ons de a
werkzaam middel in *astheniſche pe*
KRAFT, te *Runkel*. Dit middel
van *carbonas ammon. pyroöleos.* /
opium, en *mur. oxydul. hydrarg*
met verdere opwekkende in- en uitv
Er worden verſcheidene gevallen bij
ve een uitſtekenden dienst deed.
prijst, in eene aanmerking, tot het
zelfde verbinding, de *ſuccinas amm*
de voorkeur ook zouden geven.
aandoeningen der borst, hebben w
veel vrucht gebruik gemaakt; en ui
te maken, dat de verbinding met heu
oxydule niet dan voordeelig wezen

Hierop volgt iets over de *blaas*
Heer J. VAN DER HORST, waar
kingen over de gevallen, waarin die
komt, voorgedragen, en vervolgens

manier van MERY in het algemeen niet bewijzen. Dit iets wordt besloten door het verhaal eener welgeslaagde blaasdoorboring, volgens de manier van FLEURANT. De Redacteurs doen ons hopen, dat de voordeelen der handelwijze van MERY door een ander lid des Genootschaps zullen worden uiteengezet; welke verhandeling wij met verlangen te gemoet zien: de gronden toch, waarop dezelve steunt, komen ons zoo zwak voor, dat wij benieuwd zijn, welke nieuwe er zullen worden bijgebragt.

Het vierde stuk dezer afdeelinge is een berigt aangaande de *tinctura antisyphilitica Besnardi*, wier werkzame deelen vooral uit koolstofzure potasch, koolstofzure ammoniak en opium bestaan, en waardoor alle kwikmiddelen overtollig zouden gemaakt worden. Volgens VAN BESNARD, is het venerisch gift slijm, dat met veel zuurstof bezwangerd is; en het is op dien grond, dat hij de kracht der *alkalia* beproefde. Wij hebben het geschrift van Dr. VAN BESNARD niet bij de hand, en kunnen dus niet bepalen, of hij het slijm met *zuur* of met *zuurstof* acht bezwangerd te zijn. In het laatste geval vatten wij niet, wat werking *alkalia*, reeds met zuurstof verzadigde stoffen, op die smetstof zullen uitoefenen. Voor het overige spreekt de ondervinding van deskundigen reeds zeer voor dit middel, en het verdient dus van hen, die er in de gelegenheid toe zijn, nader en naauwkeurig onderzocht te worden.

Tot besluit dezer afdeelinge, vinden wij hier het belangrijk rapport, aan de eerste klasse van het Keizerlijk Instituut, nopens de *koepokinenting*, waarin wij de slotsom eener uitgebreide ondervinding en veelzijdig onderzoek van 12 jaren vinden opgeteekend. De mededeeling van hetzelve verdient onzen levendigsten dank. In dit verslag wordt een zestal vragen beantwoord, waaruit blijkt, 1°. dat de kinderziekte niet noodzakelijk is tot zuivering des ligchaams; 2°. dat er geene uitbottingen bij de *vaccine* plaats hebben, dan alleen wanneer zij midden in eene pokken-epidemie wordt aangewend; 3°., 4°. dat er noch

doo-

insgelijks met de koepokinenting ...
aanzien van uitslagziekten; eindelijk
pok, behoorlijk van de valsche ond...
beveiligend vermogen heeft; zooda...
(anderen zeggen 1 van 1000) nade...
hetwelk men aan die weinige voor...
die tweemaal pokken. Zoodat me...
zigt hebben mag, dat deze gruwe...
geheel van de aarde zal kunnen v...
bevelen elk dit, niet alleen voor ...
menschenvrienden, belangrijk stuk ...

Histoire des Croisades. Première ...
stoire de la première Croisade;
avec une carte de l'Asie mineu...
che, de Jérusalem, et ceux des ...
d'Ascalon. Volume I. A Paris,
1812. 8vo. pp. 575.

„Het tafereel der Kruistogten i...
uiterste treffend schouwspel in de ...
De volken van Azië en Europa teg...
twee godsdiensten elkander aanvall...

schijnt, volgens de uitdrukking van eenen Griekschen geschiedschrijver, zich te ontrukken aan zijne grondslagen, om zich over Azië uit te storten. Al de volken verlaten hunne belangen, hunne mededingingen, en zien op aarde niet meer dan ééne landstreek, der roemzucht van overwinnaars waardig. Men zou bijna gelooven, dat er geene stad meer in het heelal besta, dan Jeruzalem, geene andere bewoonbare grond, dan die het graf van Jezus Christus in zich bevat. Al de wegen, die naar de heilige stad voeren, zijn overstroomd met bloed, en vertoonen niets meer dan den roof en de verstrooide brokken der onderscheidene rijken.

„ In deze algemeene beroering ziet men de verhevenste deugden zich paren aan al de wanordes der driften. De Christen-soldaten braveren tevens het gebrek, den invloed der luchtstreek en de vreesselijkste vijanden; in de grootste gevaren, in het midden hunner uitspoorigheden en, telkens weer opgewakkerde, verschelen, is niets in staat hunne volharding en hunne onderwerping af te matten."

Deze aanvang der ontvouwing van het onderwerp door den Schrijver zelv' scheen ons niet ongepast, om beiden eenigzins te doen kennen. Wij voegen daar enkel bij, dat de groote gebeurtenis hier, van den eersten grond af, in het licht gesteld, met blijkbare volledigheid, naauwkeurigheid en oordeel, althans naar het ons voorkomt, vervolgd, en, in dit eerste deel, tot op het einde des zoogenoemden eersten togts, d. i. eenigen tijd na de inneming van Jeruzalem, wordt voortgezet. Buiten tegenspraak had deze onderneming van den Schrijver hare zwarigheid. De zaak der Kruistogten is wel, sedert eenigen tijd, weer meer ter sprake gekomen, nadat inzonderheid de prijsvraag, derzelver gevolg en invloed betreffende, door onderscheidene geleerden, waaronder onze landgenoot REGENBOGEN, zoo keurig is beantwoord geworden. Dit, echter, had slechts verhandelingen, geene eigenlijke geschiedenis opgeleverd. De laatste bestond, onzes wetens, niet, dan van hooge oudheid, en daarmede natuurlijk gepaard gaande gebrek-

met even vele partijdigheid en ver
kander gedurig tegenfprekende, n
den te eenemaal onkenbaar. In
lijke zwarigheden volkomenlijk zi
eene even moeijelijke beflisfing,
moeijelijk moet zijn geweest. Zo
dat de onwaarfchijnlijkheid, zelfs
vallen, hier niemand tegen het l
digheid voor de eene of andere
nergens zigtbaar is; dat bedaardh
verlicht inzigt hier telkens doorft
zigtigheid van menig tooneel, en
welke hetzelve oorfpronkelijk is
langrijkheid, levendigheid en aa
heerscht, die zich ook bij den
zou moeten aanbevelen. Men fc
goede, gelijk het verkeerde. Men
wonderen en tastbare bijgeloovigl
eigen waarde of minfte waarfchi
zelver beflisfenden invloed, als l
fchenden geest en treffende bijdr
der menschheid.

Veel te uitvoerig is het werk, x
onderwerp, dan dat het zou mo

wandeling, het land der gewijde geschiedenis en zoo vele wonderen, te zien; maar stelde men er ook al spoedig eene verdienste en bijzondere heiligheid in, hetzelve in bedevaart te bezoeken. Dit bijgeloof, met allen ander, gedurig toenemende, strekte zulk een togt, ook voor de aanzienlijksten, meermalen tot eene gewaande verzoening van de gruwzaamste misdrijven. Toen echter de overwinnende wapenen van Mahomed heel het Oosten verweldigden, en vooral, toen de woeste Turken, als een losgebroken vloed, over deszelfs schoonste landouwen werden uitgestort, hadden de bedevaartgangers, ja al de Christenen en hun godsdienst zelf, in Jeruzalem, als elders, ontzaggelijk veel te lijden. Een gemeene kluizenaar, maar een man van brandende geestdrift, Pieter de Heremiet, zag deze ellende in volle kracht, beloofde den Christenen verlossing en wrake, reisde terug naar Europa, en wist bij geestelijkheid, vorsten en volken zoo veel uit te werken, dat, van tijd tot tijd, meer dan een millioen menschen naar Azië stroomden, om daar meestal eenen ellendigen dood te vinden Het spreekt van zelve, dat de toestand van Europa hem krachtdadig de hand bood; zijnde de koningen meestal gedrukt door de magt der grooten, dezen, door onderlingen twist, naijver en ongetemd geweld, aan gestadige onrust ter prooije, het volk, dien ten gevolge, diep ongelukkig en berooid, en meest allen met eenen geest van bijgeloovige godsdienstigheid en ruwe krijgshaftigheid, tot brandens toe, bezield. Wat al redenen, om, onder het geleide van den Heer der heerscharen, een beter lot te beproeven! Wat al middelen in de hand der geestelijkheid, om, het zij hun eigen bijgeloof, het zij hunner heerschzucht, of ook — want zeker vormden zij nog het verlichtste deel des volks — hunner welmeenende staatkunde, tallooze offers te doen brengen! De eerste hoop, onder geleide van Pieter zelven, ten getale van honderdduizenden, uit vrouwen en kinderen tevens zaamgesteld, bereikte naauwelijks de grenzen van Azië, of werd reeds eene prooi van eigen bandeloosheid, door de volken afgemaakt, wier landen

hiertoe werkte gewis de toeſtand (
rijk van Mahomed was geſcheurd (
ne voornaamſte opvolgers waren
geworden; vele kleine vorſtendo
hankelijk gemaakt; en over het
eenigen tijd, die rust en orde, v
en veiligheid geven. Dan, inzon
ons leeren, dat ook deze voorſpoe

Gaarne voegden wij, bij het in
tafereel, van den Schrijver ontleen
om den rijkdom dezer geſchiedenis
geestdrift, aan zeldzame tooneelen
ling, verandering en ontzetting, aa
in de ſchors des bijgeloofs en onde
godsdienſtigheid, in vollen dag te
dit nog behoeven? (*) wie niet liever
belangrijke aanmerkingen hooren uit
— wij hadden dit bijna vergeten te
eenige gewigtige originéle ſtukken,
is voorzien.

„ In de hoogſte oudheid had een
gen, welke zich ſomtijds van een
ken, Griekenland over Azië uitgeſt
ruchtig en rijk in gebeurtenisſen,

(*) Wij ...

Grieken in vlam gezet, en werd langen tijd in hunne tempels en op hunne tooneelen in feestelijk aandenken gehouden. Zoo de grootsche herinneringen des vaderlands ons dezelfde geestdrift inboezemden, zoo wij denzelfden eerbied, als de ouden, voor de gedachtenis der vaderen hadden, de verwinning des heiligen lands zou misschien voor ons een even roemrijk tijdsgewricht zijn, als de Trojaansche oorlog voor de volken van Griekenland. Deze twee oorlogen, verscheiden in hunne beweegredenen, bieden bijna dezelfde uitkomsten aan den verlichten beschouwer; de een en de ander leveren belangrijke lessen aan de staatkunde, en doorluchtige voorbeelden aan de dapperheid; de een en de ander hebben nieuwe staten, nieuwe volkplantingen gesticht, en betrekkingen tusschen verwijderde volken daargesteld. Beide hebben eenen kenbaren invloed gehad op de beschaving der volgende leeftijden; beide, eindelijk, hebben grootsche driften, schoone karakters ontwikkeld, en het gelukkigste onderwerp verschaft aan die zanggodin des heldendichts, welke slechts wonderverschijnsels en ongeloofelijke uitkomsten verkondigt.

„ Deze twee gedenkwaardige oorlogen, en de meesterstukken van de dichters, die ze bezongen hebben, met elkander vergelijkende, moet men wijders bekennen, dat het onderwerp van het *verlost Jeruzalem* wondervoller is dan dat der *Iliade*. Men kan er bijvoegen, dat de helden van Tasso belangrijker zijn dan die van Homerus, en hunne krijgsverrigtingen minder fabelachtig. De zaak, die Griekenland in het harnas joeg, was van veel minder belang, dan die den kruisheeren de wapenen deed opvatten. Deze hadden zich eenigermate voor de zaak des ongeluks en der verdrukte zwakheid gewapend. Zij gingen eenen godsdienst verdedigen, die hen gevoelig maakte voor rampen, verre van hen geleden, en hun broeders deed vinden in landstreken, hun onbekend. Dit karakter der gezellige vereeniging wordt in geen volksgeloof der ouden aangetroffen.

„ De kruisheeren bieden een ander schouwspel aan, den ouden onbekend; het is de vereeniging der godsdienstige ne-

vinden, verheffen zich duizend item
schuldiginge van hun eigen gedrag;
is het God alleen, die hun de over
en de godsdienst verbiedt hun, zich

„ Het staat den geschiedschrijver
dit verschil tusschen de helden der
heiligen oorlog niet genoeg uitkomt
losten Jeruzalems. Men zou den
Godefroy nog een verwijt kunnen
van tooverij en minnarij (galante
zijn dichtstuk al te mild is gewee
met de waarheid der geschiedenis.
zekeren zin, slechts een ontaard bij
kleinigheden doelt, was den kruis
Hun bijgeloof, hoewel grof, had ie
hen genoegzaam deed naderen tot d
dicht, zonder dat de dichter er iet
hun karakter en hunne zeden waren
voegden zeer bij de waardigheid ee
reels. Het was eerst lang na den ee
tooverij zich ging mengen onder het
en dat hunne krijgshaftige zeden he
dendichterlijke verloren, dat dezelven
romaneske aan te nemen, dat zij i
ridderschappe behouden hebben. H

en hare geschiedenis bijzonder belangrijk, en tevens uitnemend geschikt om den geest en het karakter des heiligen oorlogs te doen kennen, schenen ons ter overneming ruim zoo gepast, als die, anders hoogstgewigtige, welke den invloed op de volgende eeuwen voor geheel Europa eenigzins breeder in het licht stellen; deels, omdat de boven vermelde verhandelingen dit meesterlijk, zoo wel als opzettelijk, hebben gedaan, als ook, omdat volgende deelen hiertoe welligt nog ruimere gelegenheid zullen aanbieden.

Reize om de Wereld, gedaan in de jaren 1803 *tot* 1806, *op bevel van* ALEXANDER DEN I, *Keizer van Rusland, door den Kapitein der Keizerlijke Marine,* A. J. VON KRUSENSTERN. *IIIde Deel. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1812. *In gr.* 8vo. 363 *Bl. f* 3-16-:

De echte geest eens keurigen waarnemers liet zich bij aanhoudendheid zien in de twee voorgaande Deelen dezes werks. Het is die geest, welke niet gaarne rust, wanneer er mogelijkheid zich opdoet, om 't geen men onvoltooid gelaten had eene meerdere mate van volkomenheid bij te zetten. De aanvang dezes boekdeels draagt daarvan blijk. Wij zagen, de laatste keer van dit werk sprekende, dien Kapitein van *Kamtschatka* weder in zee steken (*), om 't geen hij ongedaan gelaten had aan te vullen. Hij zeilde uit ter opneminge van de oostkust van *Sachalin.* Het XVIIIde Hoofdd., waarmede dit boekdeel aanvangt, behelst een breed verslag der waarnemingen, op die kust gedaan, te midden van nevelen, die hem vaak omringden, en dezelve van die volkomenheid beroofden, welke hij daaraan wenschte te geven. De Zeeman, deze zee bevarende, zal

(*) *Tijdschrift* voor 1812, bl. 400.

wantrouwen deed zich welhaast op.
werd geweigerd; één ledigſtaand tr
tabak was bij hen alles te koop, en
te bekomen, overwon de hebzuc
Vrouwen kregen zij niet te zien,
de waarſchijnlijke oorzaak van het
huizen, die alle geſloten waren, te

Het noordelijk *Sachalin* wordt
STERN's aanmerking, niet door
bewoond. Derzelver goedaardig en
ſchijnlijk oorzaak, dat zij door hu
zijn. Deze zijn buiten twijfel *Tart*
ken bij de *Amur*, over de landen
Tartarijen, misſchien niet ſedert z
nigt, eenen weg gevonden hebben
bewoners dezes lands. Een ſoortge
zuidelijke bewoners van *Sachalin* te
pannezen zich genesteld hebben, d
hun eigendom en deszelfs inwoners
beſchouwen. De Koloniën in de *Ar*
tusſchen onder het bevel der *Japanſ*
derzelver onmiddellijk beſtuur: het
evenwel, zoo ik vermoede, niets v
onderdanen uit *Tartarijen* naar *Sac*
onmerkbaar een volk, dat misſchien
het eiland *Sachalin*, *Jesſo* en het gr

dat hem toeſcheen een *Aino* te zijn. — Wegens dit volk, ſlechts twee uren bezocht, en welks taal men niet verſtond, geeft de Reiziger zoo veel narigts, als men van een zoo kort verblijf in die omſtandigheden kan verwachten.

Gaarne zou onze Zeekapitein het onderzoek in dezen ſchaars bezochten oord verder voortgezet, en de kust van *Tartarijen*, van den mond van de *Amur* tot aan de *Rusſiſche* grenzen, opgenomen hebben; dan hij durfde het niet ondernemen, om, tegen de hem gedane waarſchuwingen aan, een gedeelte van de kust van *Tartarijen*, aan de *Chinezen* onderworpen, te naderen. Dit ſtuk laat hij, op eene andere wijze volvoerd, aan *Rusland* over. Hij geeft intusſchen zijne bedenkingen op, waarom hij niet gelooft, dat er tusſchen *Sachalin* en *Tartarijen* eene doorvaart bèſtaat. Bij deze aanmerkingen, op de reis zelve geſchreven, meldt hij, bij zijne aankomst in *China* niet weinig verheugd geweest te zijn, uit de reis van Kapitein BROGHTON, gedurende zijne afwezigheid uitgekomen, vernomen te hebben, dat zijne vermoedens omtrent de vereeniging van *Sachalin* en *Tartarijen* volkomen gegrond waren. Schoon hij, om voldingende redenen, het onderzoek van de *Schantar*-eilanden niet ondernam, liet hij niet na, de vaart naar *Kamtſchatka* met aardrijkskundige teregtwijzingen te voorzien. — Acht weken bragt hij door op dien ontdekkingstogt, niet zelden in gevaar; geen dag bijkans ging er voorbij, dat zij niet, door regen of nevel, doornat waren geworden: evenwel hadden zij geen' enkelen zieke gehad, ſchoon geen voorraad van verſche ſpijze, noch eenige middelen tegen de ſcorbut, waarvan zij geene meer aan boord hadden, hun waren ten deel gevallen.

KRUSENSTERN's wederkomst te *St. Peter en Paul* viel ſpoediger voor, dan men aldaar verwacht had, en baarde ongerustheid, die welhaast bedaarde. De daar verlangde brieven uit *Rusland* daagden op, en gaven den Zeevoogd alle bemoediging tot het verder voortzetten zijner reize. Spoed werd met alles gemaakt. De verzorging van levensmiddelen, hem uit *Ochotzk* toegeſchikt, was zoo

 ſlecht,

CLARKE, en droeg men zorge,
bewaren van DE L'ISLE DE LA
kundige bij de expeditie van den Co
Met de vermelding hiervan, alsmede
zeven *Japannezen*, het lot van I
Rusfisch edelman, te dien tijde 86 ja
van COOK en LA PEROUSE beke
WERESTSCHYEN, door die zel
vermeld, fluit het XXfte Hoofdd.

KRUSENSTERN had veel te lijd
den beminnenswaardigen KOSCHEL
broeder, den Gouverneur, aldaar m
reisgenooten beklaagden het lot dez
fchapenfte menfchen, die verbleven
deze verdienften op geenen prijs
van hunne vrienden en bloedverwant
nabij door menfchen omringd, *die hu*
alleen bedacht waren om hun het leve
nen goeden naam te bezwalken, e
wereld verdacht te maken.

Naardemaal KRUSENSTERN in
driemalen *Kamtfchatka* bezocht en
drie maanden ophield, mag men met
dat land betreffende, van hem verwac
wel is waar, niet aan befcheiden v
zal alle herhaling van 't geen te vo

belangrijkste veranderingen melden, die sedert de laatste dertig jaren aldaar hebben plaats gehad. Hieruit is het breedvoerige XXIste Hoofdst., over den tegenwoordigen toestand van *Kamtschatka*, geboren. Op den voorgrond komt de ellendige staat dier Volkplantinge, die, schoon reeds meer dan honderd jaren in 't bezit van *Rusland*, eerst sedert eenige jaren aangelegd schijnt, en nu ook reeds voornemens is op te breken. De schilderij van dien verwaarloosden staat is uitvoerig en treffend. Wel mag de Reisbeschrijver zeggen: „ De naam wordt niet zonder een gemengd gevoel van vrees en afschrik uitgesproken: men stelt het zich voor als een land, waarin honger, koude, armoede, met één woord, allerlei ellenden zich als vereenigen, en dat voor altoos gedoemd is alles te missen, wat een mensch als zinnelijk en redelijk wezen genoegen geven kan. Er zijn inderdaad zeer vele behoeften, waaraan zelfs een ruw en onbeschaafd mensch op *Kamtschatka* niet voldoen kan, hoe veel minder iemand van opvoeding en gevoel." Het hier gegeven verhaal bevestigt die treurige aanmerking. Bij de uiteenzetting van die jammertooneelen laat de Schrijver het niet berusten: hij geeft redmiddelen aan de hand, bij de aanwijzing der oorzaken van gebrek.

De oorspronkelijke *Kamtschadalen* zijn in de jaren 1800 en 1801 door eene besmettelijke ziekte bijna geheel uitgestorven; en de wijze, waarop de *Russen* aldaar leven, hier ontvouwd, dreigt gebrek en ontvolking. Wij mogen ons tot alles, zelfs tot de optelling der herstelbare verkeerdheden, niet inlaten; dan het woord *ontvolking*, hoe hard het ook klinke, is niet te sterk; dit weinige, 't geen wij overnemen, strekke daarvan ten bewijze: „ Niet slechts, het klein getal der nog overgeblevene *Russen* en *Kamtschadalen*, maar ook het betrekkelijk nog kleiner getal der vrouwen, maakt, dat er zeer weinig uitzigt is, dat de bevolking op *Kamtschatka* toenemen zal. Te *St. Peter en Paul*, waar het getal der inwoners, de soldaten medegerekend, tusschen de 150 en 180 is, worden slechts 25 vrouwen gevonden. Daar het nu dikwijls gebeurt, dat

van officieren, ten deele van zulke
door een voorbeeldig gedrag onderſchei
ſchadalen zijn allen zoo onmatig ove
drank, dat het hun onmogelijk is, de
te bezuipen, te wederſtaan. De Schrij
den, die hunnen geheelen rijkdom, in
voor een roes verruilen; een roes, d
berooft, en vervolgens nog hulpeloozer
De nadeelige invloed van het zuipe
STERN voor, eene groote oorzaak
vermindering der bevolking te zijn, e
uitroeijing te zullen worden, welke daare
telijke ziekten, waardoor de *Kamtſcha*
hoopen wegſterven, nog verhaast wor
kelijk de oorſpronkelijke *Kamtſchadale*
zijn, toont dit verſlag, en maakt loffeli
zer eerlijkheid en goede trouwe, den d
brandewijn daargelaten. — De *Griekſche*
te lande heeft de verbetering hoogst noo

Op de vaart van *Kamtſchatka* naar
ontdekkings- en verbeterings-geest den
wijst veelvuldige gebreken op de kaarten
ter verhelping dienen kan, en welk ee
Dit is de ſtoffe van het XXIIſte Hoofdd.

aankomst te *Petersburg*, een brief uit *Canton*, waarin men hem schreef, dat, vierentwintig uren nadat hij *Whampoa* verlaten had, een streng bevel uit *Peking* te *Canton* kwam, om de *Russische* Schepen aan te houden. Gelukkig was hij de *Chinesche* Zeeroovers, die hij voor Visschers hield, op de heenreis ontkomen.

Berigten over China maken het XXIVste Hoofdd. uit. KRUSENSTERN merkt bij den aanvang op: „Er is over *China* zoo veel geschreven, dat het ten uiterste moeijelijk zoude zijn, iets nieuws van dit land te zeggen; en ik ben niet verwaand genoeg om te denken, dat de weinige berigten, in dit Hoofddeel vervat, die het voornaamste bevatten, wat ik bij mijn kort verblijf te *Canton* heb kunnen verzamelen, metderdaad iets zullen bijdragen ter vermeerdering van de kennis van dit rijk. *Canton* is ook de plaats niet, waar men belangrijke besluiten ten aanzien van het geheele land opmaken kan; schoon ook hier het bijzonder eigene van de natie (eenigzins zeker gewijzigd door den bestendigen omgang en gedurige verkeering met *Europeanen*) en de geest der regering zeer kenbaar zijn. Nogtans zullen welligt de berigten, die ik hier, uit echte bescheiden, over de rebellen in het zuidelijk *China*, over de zamenzweringen tegen den Keizer, over de vervolging der Christenen, welke onlangs plaats had, mededeelen wil, niet onopmerkelijk voorkomen. Ook achtte ik het niet overtollig, een kort overzigt van den *Europeschen* handel in *Canton* te geven, en mijne gedachten, of en in hoe verre *Rusland* aan dezen zeer voordeeligen handel deel zou kunnen nemen, hier voor te dragen."

Behalve de hoofdpunten, door den Schrijver in dezen aanloop opgegeven, ontmoet men in dit Hoofddeel zoo veel belangrijks, dat wij ons in de mededeeling wederhouden moeten. In 't algemeen merkt KRUSENSTERN op, dat, zijns bedunkens, *China* het lot niet verdiende, dat haar te beurte viel, om het voorwerp te worden van wijdklinkende loftuitingen en verregaande bewondering. Hij prijst BARROW, als een Schrijver, die de *Chinezen* naar

waar-

de regering, ondanks eenige lichtenc
ten en staatsinrigtingen, die aan h
voorkomen geven, in geenen deele
menheid bereikt heeft, als men ons
gelooven. Wij vinden ons genoopt
aanmerkt omtrent eene zoo dikwijls
standigheid in dit rijk; namelijk, eer
zegt, uit meer dan 300 milliqenen
stuurd naar dezelfde wetten, en ve
denzelfden schepter, bij voortduring
onderworpen blijven aan éénen sche
vers oordeel, aan vele begunstigende
schrijven, en bewijst niet, dat de reg
is. „ Het geluk en de rust van C
schijn, en die schijn bedriegt ons. Jui
verbazend groot en volkrijk land is, v
algemeene omwenteling te bewerken
volgens verscheidene berigten, de ge
rijp zijn; en het zal lange aan eenen
in staat zoude zijn zich aan het hoo
stellen en de onderneming te besturen.
worden mannen van buitengemeene ge
stekende talenten, hoedanige vereischt
andering in de regering te bewerken en
mer gevonden, dan in *China*. De op
ligchaam beide, de levenswijze, en zel

Hoe het met de oproerigheden in dit rijk in 't laatst der vorige eeuwe gesteld was en nu nog is, ontvouwt onze Reiziger, met vermelding van de verkeerdheid en zwakheid in het rijksbestuur, 't geen oorzaak is, dat de rebellen, ter zee gewapend, waarvan hier verhaal gedaan wordt, der *Chinesche* zeemagt ontkomen, voortvaren met gewelddenarijen te plegen, zonder dat de *Chinesche* regering het waagt, eene andere vloot tegen de nu nog magtiger gewordene oproerlingen in zee te brengen. — Des tegenwoordigen Keizers leven werd meermalen belaagd door zamenzweringen.

Schoon alle nieuwigheden bezwaarlijk in *China* ingang vinden, heeft er echter de koepokinenting, door Dr. PIERSON, tweeden Geneesheer bij de *Engelsche* Factorij, opgang weten te maken, ondanks de tegenkanting der *Chinesche* Geneesheeren. — De voortplanting van het Christendom, door Zendelingen, ontmoet velerlei wederstand, en is van geene beduidenis.

Wegens *Canton*, treffen wij eene beschrijving aan van de volken, die zich daar onthouden, doormengd met bijzonderheden. Breedvoerig is KRUSENSTERN in de opgave van den *Europeschen* handel, in welken, sedert de laatste twintig jaren, eene groote verandering gekomen is. Ten aanzien van den *Hollandschen* handel vinden wij opgeteekend: „ De *Hollanders* waren het, die, na de *Engelschen*, de meeste schepen naar *Canton* zonden. Evenwel kwamen er 's jaarlijks nooit meer dan vijf *Hollandsche* schepen aan; schoon de nabijheid van eene zoo rijke Kolonie, als die van *Java*, (om van de overige bezittingen op *Malacca*, *Banca*, *Sumatra* en *Borneo*, die tin, peper en andere artikels voor den *Chineschen* handel konden opleveren, niet te spreken) den *Hollandschen* handel veel aanzienlijker had kunnen doen worden. Sedert 1795 is er geen *Hollandsch* schip in *Canton* aangekomen. De Factorij blijft echter, in afwachting van betere tijden, nog in wezen, en

aan

Genootschap, wegens de bestendige voortduring van het *Chinesche* Rijk; wij hopen, dat er goede Antwoorden zullen zijn ingekomen.

ben, het in bezit nemen van *Mac*
ſtemming, te beproeven.

Breed is KRUSENSTERN in de
dels, en bovenal van den Theehan
dat in dien handel en vaart deel nem
of dat rijk zal van de *Chinezen* daarto
— Kort vóór 's Zeevoogds vertrek v
China, ontving hij van den Staats
vragen, over den toeſtand van de ſt
handel in de zuidelijke provinciën va
twintigtal vragen wordt nu meer,
antwoord.

De vaart door de *Chineſche* Zee is de i
Hoofdd. Zeevarenden zullen er veel
den. Ons beſtek vergunt ons niet, d
men. Zoo moeten wij ook bij de enk
dat het XXVIſte Hoofdd. de vaart beh
da tot de aankomst der *Nadeshda* te
na een afzijn van drie jaren en twaalf
kwam. Hoe voorſpoedig hij die lange
nen wij niet nalaten te vermelden. „
had de *Nadeshda* van hare Equipagie
ren; (alleen de teringachtige kok de
begin der reize;) zeker iets, dat zeer
merkwaardiger op eene reis van dez
langen duur. Het ...

door het ſtreelend gevoel, dat ik de *Nadeshda* en de perſonen, die zich aan mijn geleide hadden toevertrouwd, na eene zoo lange en gevaarlijke reize, gelukkig in de haven van *Cronſtadt* had teruggebragt." — Even gelukkig was onze wakkere Kapitein in het behoud van alwat tot het ſchip zelve behoorde.

Eene Kaart van *het noordwestelijk gedeelte des grooten Oceaans*, naar de oorſpronkelijke Kaart van KRUSENSTERN, verſiert dit Deel.

Reize door Schotland en de Schotſche Eilanden, uitgegeven door Dr. W. SOLTAU. *Naar het Hoogduitsch. IIde en laatſte Deel. Te Leeuwarden, bij* de Wed. J. P. de Boy. 1812. *In gr.* 8*vo*. 378 *Bl. f* 3-12-:

Van den lof, voorheen aan deze reisbeſchrijving gegeven, nemen wij niets terug. Het onbekende en het treffende der beſchouwde voorwerpen, zoo wel als de wijze van dezelve te zien en te verhalen, den Schrijver eigen, doen veeleer het genoegen des lezers geſtadig klimmen. — Doch, beproeven wij, om, even als bij het vorige deel geſchiedde, het verhaal, zoo goed dit de rijkdom der ſtoffe eenigzins toelaat, op den voet te volgen, ten einde het belangrijkſte, hier en daar ontmoet of ontvouwd, met een woord aan te ſtippen.

De reis gaat thans noordwaarts, naar eene lange keten van eilanden, *Long-Island* (Lang-Eiland) genaamd. Na drie uren onder zeil geweest te zijn, begonnen de baren, in plaats van den wind te volgen, ſchuimend tegen denzelven in te dringen. Welhaast ſtormde het hevig uit dien hoek. Het meeste gezelſchap werd zeeziek. Een deszelven, een Franschman, mompelde vol wrevel: *La belle ſouveraineté que celle des mers! ſi j'etais ſouverain du continent, je donnerais la ſouveraineté des mers à tous les diables!*

Zij doorkruiſſen de beide eilanden zuid- en noord-*Uist* en het daar tusſchen liggende vruchtbare *Benbecula*. „De Schotten op het vaste land — zegt hij — hebben volſtrekt geen denkbeeld van de uitgeſtrektheid dezer eilanden, en de Engelſchen

zijn

dichtkunst der oude Celten met eenige
wil komen, moet het buiten kijf op d

Nu volgt de beschrijving van *Uist*,
becula, die waarlijk niet schitterend
heid, bijgeloof en verwaarloozing va
goede inrigtingen, vooral van den aanb
— die toch den Schrijver zeer wel do
de voornaamste kleuren van dit akelig
geest zich dan ook niet weinig moei
waarlijk rijke bronnen ter grondige v
aan te wijzen. En hij doet dit, natuu
daar hij, overigens, aan het gezond
gen aanleg des geestes van dit volk de
wijst. De tegenstrijdigheid van dit ee
ellende in één woord, verklaart hij,
drank, 2°. uit gedurige afwezigheid de
afgezonderde ligging.

Een brief aan Milady KELLIE behel
Kilda, of *Hirts-Island*, waar zij, na
vaart, en moeijelijke, door de aanwijzi
ners enkel gelukte, landing, aankomen.
westelijkst eiland onder alle de *Hebride*
rots, die zich eenige duizend voeten
3500) loodregt uit den Atlantischen Oce
digheid, vooral der hutten, is hier nog
Island. Deze hebben in het geheel ge
enkel uit kuilen, in den grond gegraven
dekt. De bevolking telt slechts 18 h

wellust bij dit armoedig volkje, en beschrijft ze ons, van den zedelijken kant, met meer dan Arkadische, met paradijs-kleuren, die, zonder des mans bedaarden, vasten toon, waarlijk fabelachtig zouden moeten schijnen. Men kent volstrekt geen geld, en even min alle die hartstogten, die onze maatschappijen en ons gansche leven beroeren. Zij zijn hulpvaardig, vriendelijk, gezellig, vrolijk, en gansch niet zoo lomp van taal, denkwijze en manieren, als het uitwendige vreezen doet. Waarlijk, dit *ultima Thule* schijnt tot de gelukzalige eilanden te behooren; en men kan niet nalaten den Heer te verwenschen, die, om eene ellendige 40 pond st., of eigenlijk misschien slechts een vierde daarvan, de noodige welvaart aan deze brave menschen onthoudt. — Het vangen van zeevogels en het ligten van derzelver eijeren, hier door de reizigers bijgewoond, wordt op deze wijze beschreven: „ Een der eilanders, een kloek en grof gespierd man van ongeveer veertig jaren, bond eene sterke lijn van paardenhaar aan eenen houten paal van twee voeten lengte en drie duimen in het diameter. Dien paal sloeg hij met eenen zwaren steen in den grond op den top eener rots, digt aan den rand van eene ontzettende diepte, tegen wier voet de baren der zee met een vreesselijk gebruis braken. De loodregte hoogte dier rots rekende ik op 1800 voeten. Geen van ons gezelschap durfde dat gevaarvolle standpunt naderen. Wij duizelden reeds op het zien van dezen Herkulischen arbeid, en bij iederen slag, waarmede de koene waaghals zijnen paal in den grond dreef, overviel ons eene onwillekeurige rilling. Intusschen lachten de eilanders hartelijk om onze versaagdheid, en vermaakten zich met onze bange gezigten, zonder echter den geringsten zweem van spotzucht te verraden. Weldra klom onze angst ten toppunt. Wij zagen den man, die den paal nu diep genoeg in den grond had gedreven, het andere einde van de lijn, onder zijne armen, om den middel vastmaken, met eenen vasten tred naar den uitersten rand dier diepte gaan, en in een oogenblik verdwijnen. Sidderend vroegen wij, waar hij gebleven was? en men antwoordde ons, dat hij thans tusschen lucht en water aan den kant der rots hing. Na verloop van een kwartier-uurs werd hij door twee eilanders weder opgetrokken. Glimlagchend kwam hij bij ons, en bragt, in een klein netje, 't welk hij om zijn lijf had gebonden, twee fraaije zeevogels en een kunstig vervaardigd nest. Nu verhaalde

Stornoway, op het eiland *Lewis*, w
de tweede keer reeds ontdekt de Schri
kendheid met OSSIAN en deszelfs oo
dichten. De vier-en-tachtigjarige grijsaa
ſe met dezelve bezig houdt, heeft het
ſcheidene brokken, door prozaïſche t
geheel te doen voorkomen. Hij ſprak
noch van MACPHERSON, noch van
iets af.

Harris, het onderwerp des volgen
van onvruchtbare gebergten. Eenmaal
met een *koninklijk woud* bezet; en
ver niet brengen, dat er een enkel bo
is het klimaat vereigerd. Althans aan
die zeer geprezen wordt, ſchijnt het hi

Het eiland *Benbecula* is in den zo
groen, zijne meren en talrijke kleine
genaam. „ Ongeveer twee mijlen van d
zen intrek hebben genomen, ſtaan en li
oud, door de Noormannen gebouwd, ſ
ſcheidene voeten diep onder het zand
water kan zijne muren tot op eene En
bereiken. Hoogstwaarſchijnlijk dienden
vlugts-oord, of zij werden door de N
het omliggende land onder bedwang te
ſchier, dat het land hun meer gelds en
het, op de keper beſchouwd, waardig

„ Toen wij, eenigen tijd hierna,
over de moeijelijkheid

een geraamte van een groot ligchaam is, 't welk eenmaal met ſpieren en pezen voorzien was, die tegenwoordig niet meer beſtaan. Ik herinner mij, onder andere, dat, nog voor zestig jaren, twintig ſchapen op een eiland weidden, 't welk eene halve mijl van den oever bij mijne pachthoeve lag, en dat mijn broeder en ik, gedurende de ebbe, dikwerf naar dat eiland overzwommen, om er vogelnesten te zoeken. Sedert veertig jaren is het echter allengskens geheel verdwenen, en thans halen wij met onze booten zeegras van de groote rots, die hetzelve eens tot fondament verſtrekte, doch die nu, gedurende den vloed, eenige voeten hoog door de zee overdekt wordt. Daar hier nu zulke zonderlinge dingen ſinds mijne korte geheugenis zijn voorgevallen; wat zullen wij dan wel van al datgene denken, 't welk, ſinds honderde, of misſchien ſinds duizende jaren, op eene zandige kust van 150 mijlen, die ſteeds aan de woede van den Atlantiſchen Oceaan was blootgeſteld, en door hare bewoners zoo ondankbaar behandeld werd, gebeurd is!"

De volgende brief is uit zuid-*Uist*, en bevat belangrijke aanmerkingen over het volkskarakter der Hooglandſche Schotten, dat over het geheel in een gunſtig, althans grootsch licht voorkomt, maar zeer algemeen door dronkenſchap en bijgeloof wordt ontluisterd.

Een brief van des Schrijvers reisgenoot, CAILLARD, bevat veel van het bovenverhaalde in een korter beſtek, en bevestigt het — zoo men hem wezenlijk aan eene andere hand mag toeſchrijven — op eene belangrijke wijze.

Thans valt er een lang onderhoud voor, over het heerſchend bijgeloof omtrent gezigten, die wel nergens zoo veel als in dit nevelachtige, met rotſen omzoomde en door de baren beſpoelde land der *Hebriden* mogen worden gezien; en het blijkt natuurlijk klaar genoeg, dat het — bijgeloof is. Vervolgens valt eene begrafenis in, die met de uitdeeling van brood en kaas, maar vooral ſterken drank, ten uiterſte woest werd gevierd. Doch „in mijne jeugd," zeide HUGH MACDONALD, „ging het op dergelijke begrafenisſen nog veel erger toe; want toenmaals zou men de nablijvende bloedverwanten of erfgenamen van eenen overledenen voor gierigaards en lomperds uitgekreten hebben, wanneer zij op den begrafenisdag niet zoo vele ſpijs en whisky hadden laten ronddienen, dat de geheele

de zoon van FINGAL, eenen Cale
een beroemd Bard, en leefde voor
land van Schotland, en somwijlen o
briden. Wanneer hij eigenlijk gelee
niet naauwkeurig genoeg bepalen. H
hij in die tijden, toen het Christen
breid was, en de Noormannen de H
hadden; gevolgelijk vóór de tiend
ning. Hij maakte vele uitmuntende
de Gaelische taal, die door de bew
door hunnen werkeloozen levensaar
de muzijk, en door hunnen nationaa
woonte, om in de familiën der vo
zangers te hebben, aan het nageslac
re houding zijn overgeleverd, dan
van Europa zoude hebben kunnen
die gedichten vindt men, met zeer
heden ten dage op alle de eilanden e
ken dezer ruwe oorden." *Dit alles* v
vende op eene wijze, die elken leze
deze zaak en in de geschiedenis der
stelt, de schoonste voldoening zal ge

De ruimte gedoogt niet, onzen S
blijven volgen, en van alles, wat h
Scalpay, uit de stad *Invernefs*, *Fo*
langrijks meldt, slechts iets op te

gevormd. Zij wandelden rondom den rand van dezen ontzaggelijk grooten ketel. Daarna roeiden zij hem binnen, varende onder eenen van 30—40 voeten hoogen boog door; doch vonden er, behalve het fchoone en ftatige van den aanblik, niets bijzonders, noch willen dezen *buller* met het *Fingalshol* in het minfte vergeleken hebben.

Na verfcheidene keeren van reisplan eenigzins veranderd te zijn, allerlei gezien, allerlei ondervonden, een groot deel van het gezelfchap verlaten, weer ontmoet en ook deszelfs wedervaren verteld te hebben, zakt onze Schrijver van tijd tot tijd weer lager af, bezoekt *Edimburg* voor de tweedemaal, en verdwijnt eindelijk in Engeland.

Over *Glasgow* is hij vrij uitvoerig; noemt haar eene fraaije ftad; prijst hare openbare gefticliten, vooral haar gasthuis, en hare hoogefchool met vijfhonderd tachtig ftudenten, vele waardige hoogleeraren en uitgezochte bibliotheek. Alleen zou het er voor de ftuderende jeugd wat kostbaar zijn; en echter verklaart hem een hoogleeraar, dat een ftudent, gedurende de zeven maanden akademietijd, flechts 9 p. fterl. noodig hebbe. Moet dit ook 90 zijn? Doch dit is weer wat veel.

„ Een der fraaifte gewrochten van menfchelijk vernuft en konst is dat gedeelte van het groote kanaal, 't welk op eenen afftand van nagenoeg vier mijlen van deze ftad dwars over de rivier *Kelvin* loopt. Vier zware bogen liggen over het dal en de rivier van dien naam, en deze bogen dragen het water en de fchepen, die er over varen. Terwijl ik dit verbazende werkftuk befchouwde, voeren er juist twee fchepen over het dal, en toevallig trof het tevens, dat beneden, in eene diepte van 40 voeten lijnregt onder de kiel der fchepen, een paar knaapjes in den *Kelvin* vischten!" — De lengte van dit gedeelte des kanaals bedraagt nagenoeg 37 mijlen; de diepte van het water is 8' voet, en de breedte 30.

Over *Edimburg*, vooral over den toon der gezellige verkeering en het volkskarakter, is hij nogmaals vrij uitvoerig. De eerfte fchijnt er vrij onbeduidend; doch met het laatfte loopt het nog al beter af. Dezelfde plaats dient hem, als vertegenwoordigfter van geheel Schotland, om de hoedanigheden der geestelijkheid enz. te monfteren, en, na veel over orthodoxen en heterodoxen, gematigden en heethoofden etc. etc. gelezen te hebben, zeiden wij: *c'est tout comme chez nous.* — Voorts

dus bevallen. Somtijds, ja, kijkt de
die zijne eilanden gewoon is als het
maaktheid te beschouwen, en die in
aard — in sommige opzigten wel,
— regt doet. Doch, bij deze gel
duitsche Uitgever en Hollandsche
den man — of liever den lezer –
hebben dus reden, den laatsten voor
danken; schoon wij toch den kundi
klinkende woorden, b. v. *brokstuk*
niet fragment, maar in het gemeen
meenen te mogen opmerkzaam maken

In eene achteraan gevoegde statisti
het jaar 1804, wordt de uitgebreid
mijlen, de volksmenigte op 1,800,00
2,772,000 p. st., het aantal vee op 9

Vijftig Gezangen, door JOANNES
GEN. *Te Utrecht, bij* F. D. Zim
1813. *In gr.* 8*vo. XII en* 131 *Bl.*

De achtingwaardige Grijsaard, wie
van *veertig* Gezangen, meerendeels
gevolgd, te danken hadden, verplig
kostbaren druk van dat werkje, ver
liederen. Wij verheugen ons, dat de
zich regt hartelijke, echt godsdien
door die schikking thans in meerdere

wenscht, dat de bestaande onevenredigheid tusschen de *Morgen-* en *Avondzangen* (de vroegere verzameling behelsde vier van de eerste en een' van de tweede) zou zijn weggenomen geworden; doch wij hebben slechts éénen nieuwen Avondzang, tegen drie Morgenzangen, onder de tien bijgevoegde gevonden; daar toch vele huisgezinnen uit den burgerstand, door hunne drukke ochtendbezigheden belet den huisselijken Godsdienst geregeld waar te nemen, in het stille avonduur daartoe beter gelegenheid vinden. Hoe welkom ons dus ook de hier geleverde Morgengezangen zijn, wij wenschten wel een bijna gelijk getal Avondliederen daarbij gevoegd te zien.

Tot een staaltje der tien nieuwe liederen, kiezen wij het XXXIste van den bundel, getiteld: *Gods Voorzienigheid*, het geen *niet* schijnt nagevolgd, maar eigen opstel te zijn.

Lof en dank zij U gezongen,
  Van elk redelijk *geslacht!*
Lof en dank van aller tongen
  Zij uw grootheid toegebragt!
U, oneindig Opperwezen,
Eeuwig, eeuwig hoog geprezen,
  Bron van leven en bestaan!
  Bidden wij eerbiedig aan.

Diep vereerd door hoogere orden
  In het zalig Hemelhof:
Zou uw roem verheerlijkt worden
  Door den Aardworm in het stof?
Neen, niet slechts in hooger kringen;
In den mond der zuigelingen,
  Hebt ge, ô Oppermajesteit!
  U ook uwen lof bereid.

ô Hoe strekt die nederbuiging,
  Vader, voor uw zondig kroost,
Tot een streelende overtuiging
  Van uw liefde, hulp en troost!
Nimmer heeft uw alvermogen
Eenig schepsel 't niet onttogen,
  Dat gij niet, ondanks zijn druk,
  't Aanzijn gaaft tot waar geluk.

Gij ziet ieder denkbeeld
Groeijen in den Serafi
Kent alle onderscheiden
Van het mooglijke en
Uwe hand, die Hemelbo
In 't onmeetlijk ruim do
Teekent ook het kronl
Van het wormpje op '

Wij, door eindige bepali
Zien flechts deeltjes v
Gij ziet eeuwig, zonder
't Zamenhangend groot
Gij ziet tevens deugd m
Strijden, en beloond na
Jozef even groot en fc
In den kerker, op den

Leer ons de onwaardeerbr
Van uw' troost, *in* teg
Regt erkennen, regt beva
Als ons hoogfte zieleng
Dat we ons onverwrikt v
Altoos, altoos mogen bo
Op de liefde en 't wijs
God, van uw Voorzie

-ig *gezang*, (men zie de Voorrede zelve van dit werkje) willen wij liefst aan het nader oordeel van den Dichter overlaten.

Karakterschets der voornaamste Helden van de Iliade; door Mr. G. DORN SEIFFEN. *Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1812. *In gr. 8vo.* 122 *Bl. f* 1-4-:

Er is over HOMERUS en zijne helden reeds veel, zeer veel geschreven. Ter bekendmaking van dezen Dichter voor zulken, die zijne taal niet verstaan, kennen wij niets beters, dan den *Inhoud der Ilias*, door wijlen den voortreffelijken JERONIMO DE BOSCH, en in 1786 bij TEYLER's tweede Genootschap bekroond; een werk, 't welk bijna in geen opzigt iets te wenschen overig laat. Ook de inleidingen van den Hoogleeraar SIEGENBEEK en den Heer TURR voor hunne dichterlijke en prozaïsche vertalingen uit de *Iliade* behelzen wetenswaardige zaken. Waartoe dan nu, afzonderlijk, deze *Karakterschets der Homerische Helden* in het licht gegeven? Geen Voorberigt geeft ons hiervan eenige opheldering. Voor deskundigen, die HOMERUS in de grondtaal lezen kunnen, behelst dit Stukje niets nieuws, en ongeleerden, die het niet kunnen, zullen hun verlangen, om den grooten Dichter te leeren kennen, daarin ook niet bevredigd vinden. Wij gelooven dus, dat de Heer DORN SEIFFEN voor de reeds gevorderde schooljeugd geschreven hebbe, die, in de hoogere klasfen tot het lezen van HOMERUS gevorderd, eenige voorafgaande kennis dient te maken met de helden, die haar nu dagelijks onderhouden zullen; en als zoodanig is dit boekje vrij doelmatig. Ook zijn sommige karakters wel getroffen, doch de meeste portretten zijn gevleid. Met opzet, zoo 't schijnt, om het opkomend geslacht geene zucht tot wreedheid in te boezemen, zijn vele woeste trekken der *Grieksche* helden hier onderdrukt. Het goede is doorgaans fraai in het licht gesteld, doch op verre na zoo niet het kwade. En daarom is ons ook het karakter van den onvergelijkelijken HEKTOR in deze schetsen het beste bevallen. De tegenoverstelling met ACHILLES, die door CHIRON in de wildernisfen en holen van den *Haemus* (den *Pelion* wil de Schrijver zekerlijk zeggen) is opgevoed, met den menschelijken held, in den schoot

van

van een talrijk huisgezin tot zachtere deugden gevormd, (bl. 80) is waarlijk fraai. Dan de trotsche AGAMEMNON is veel te schoon voorgesteld. Dat hij omtrent ACHILLES eindelijk in de schuld valt, en hem het meisje, eerst zoo onbillijk ontroofd, nu wil teruggeven, is waarlijk geene deugd, maar verlegenheid voor HEKTOR's wapenen. Slechts tweemaal verschijnt hij met glans in de *Iliade*, in het 10de Boek door zijne zorgvuldigheid voor de belangen der *Grieken*, en in het 11de door zijnen moed; elders zien wij hem naauwelijks medevechten, en hij wordt door DIOMEDES stellig van gebrek aan moed beticht. (*Il. IX. v.* 39.) Daarentegen kan hij MENELAUS vermanen, om geenen *Trojaan*, zelfs geen kind in moeders buik, te sparen. (*Il. VI. v.* 55.) Bij het karakter van MENELAUS schrijft de Heer DORN SEIFFEN HELENA's *ontrouw aan de eenvoudige en eentoonige levenswijze der Spartanen* toe. Hij is hier eene eeuw of twee drie met zijne gedachten vooruit; want LYKURGUS eerst vormde de *Spartanen* tot die eenvoudige zeden. MENELAUS zou gewis voor de zwarte hartelijk bedankt hebben. (Men zie slechts het vierde Boek der *Odysſée*.) De doorslepene ULYSSES komt er ook best af. Hij wordt, als Held niet alleen der *Ilias*, maar ook der *Odysſée*, bijna als een *Ideaal* ter navolging voorgesteld, en geen woord van zijne doortrapte valschheid, zijne gedurige leugentaal, zelfs tot zijne beste vrienden, noch van den moord van DOLON, tegen zijn gegeven woord, (*Il. X.*) gerept. Het deed ons meesmuilen, toen wij den Heer DORN SEIFFEN het koddig tooneel van het afrossen van THERSITES (Il. II.) met de grootste deftigheid en ernsthaftigheid, in den vorm eener *Apologie* voor ULYSSES, zagen verhalen. Maar wie twijfelt, of de leelijke THERSITES wel een pak slagen verdiend had! Waarom den armen AJAX, daarentegen, alle andere deugden, behalve moed, ontzegd worden, begrijpen wij niet. Bij gelegenheid van het tweegevecht met HEKTOR (B. VII) toonde hij zich ten minste edel en godsdienstig. Gevoel van eigene waarde belet hem het smeeken in de tent van ACHILLES. (B. IX.) Hij is, als een waar krijgsman, altijd kort van stof. — PARIS wordt, als inwoner van het reeds te weelderige *Troje*, over zijne verwijfdheid verontschuldigd, hetgeen wij goedkeuren. Doch wanneer de Schrijver zegt, (bl. 92.) *dat wij hem wel verachten, doch niet op hem verbitterd*

zijn

zijn kunnen, zoo komt het ons voor, dat verachting verreweg het ergste is, wat men iemand betoonen kan, (en haar voorwerp niet eens der verbittering waardig keurt; (hetgeen dus voor PARIS alles behalve vleijend is. Voorts vinden wij de karakters der *Trojanen*, die nader aan onze zeden komen, hier met meer waarheids vermeld, dan die der *Grieken*; doch missen in dezelve noode den Vriend der Goden, AENEAS, en vooral den beschaafden, eerlievenden, bijna ridderlijken Held SARPEDON (*Il. XII. v.* 310—328. *XVI. v.* 490—501.) en den goeden GLAUKUS, bij wien gastregt zoo ver boven eigenbaat weegt. (*Il. VI. v.* 232—236.)

Niemand zal wel begrijpen, dat deze aanmerkingen op HOMERUS zelven toepasselijk zijn, dan in zoo verre men dien Zanger der Natuur in een verkeerd daglicht plaatst, wanneer men hem zijne Helden als bijna volmaakte menschen zonder grove feilen doet schilderen. Zijne Godenzonen moesten geene *Heiligen*, maar *halve Barbaren* zijn, of hij had ons een onwaarschijnlijk *Ideaal* voorgesteld, in plaats van zijne treffende waarheid.

De Fransche Spraakkunst in oefening gebragt, of Opstellen ter vertalinge, over alle de regelen der Fransche Taal, door A. VAN WAASDIJK. *Te Rotterdam, bij* W. Locke. 1812. *In 12mo.* 276 *Bl. f* 1-:-:

Onder de tallooze geschriften ter beoefening der Fransche taal bekleedt gelukkiglijk het alhier aangekondigde geene onbelangrijke plaats. Voor elken leerling toch blijft het aanleeren dier taal volgens hare regelen een onontbeerlijk vereisch, en hoe eenvoudiger zulks geschiedt, met den aanvang van het gemakkelijke en de trapswijze opklimming tot het moeijelijke, des te meer voordeels zal hij van zulk een onderwijs genieten. Maar nu zijn alle voorbeelden niet even geschikt, en er worden in den onderwijzer vrij vele kundigheden gevorderd, om zijne opstellen tot dit einde doelmatig in te rigten. Bij mangel daarvan, is elke bijdrage verdienstelijk, en de alhier medegedeelde opstellen treffen hun doel. Zij doorloopen, in eene zeer gepaste orde, van de eerste beginselen af tot op de meest zamengestelde wijze toe, alle de rededeelen en regelen der Fransche taal. Zij zijn

zijn onderscheiden in *Oefeningen*, bestemd om bij mondelinge onderrigting, na voorafgaande verklaring van den regel, vervaardigd te worden, en in *Proeven*, die meer nadenken en eigene bewerking van den leerling vorderen. Derzelver inhoud is eenvoudig, gemakkelijk en behagelijk. Zij verdienen uit dezen hoofde alle aanbeveling.

Nouveau Syllabaire Français, ou Nouvelle Méthode pour apprendre à lire le Français, par G. N. LANDRÉ. Amsterdam, chez *J. van der Hey*. 1813. In 12mo. 106 pag. *f* :-8-:

Ook dit Fransche A B C boek, verordend om het lezen der Fransche taal gemakkelijk te maken, beveelt zich allerwegen door zijne treffelijke inrigting. Het zij de onderwijzer de gewone manier van spellen volgt, of ook aan het leeren lezen zonder spellen de voorkeur geeft; in beide gevallen voldoet dit boeksken aan zijn oogmerk. Klinkers, medeklinkers en dubbele klinkers, en lettergrepen van verschillenden aard, worden alhier zeer zorgvuldig met de noodige afscheidingen opgegeven, de letters en derzelver klanken met elkander vergeleken, en de uitspraak dermate gerigt en eenvoudig aangewezen, dat zij niet wel falen kan. Daar bovenal, waar het gebruik enkele letters in de uitspraak doet gelden, of wel *ongebezigd* laat, zijn de onderrigtingen uitnemende. *Eindelijk* voldingt eene naauwkeurige toepassing van alle de voorgaande regelen het gebruik van dit werkje, door eene reeks van korte zinspreuken, waarin het verschil der klanken van allerlei soort op de eenvoudigste wijze wordt gestaafd, zoodanig dat het goed lezen der Fransche taal, volgens deze aanwijzing, op eene gemakkelijke wijze te verkrijgen is. Dank hebbe de ervarene Schrijver voor dezen zijnen spraakkundigen arbeid!

BEOORDEELING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche Bestrijderen. Voor 1811. IIde Deel.

(Tweede Verslag.)

Wij hebben geene zwarigheid gemaakt, ook de Verhandeling van den Eerw. VAN DER WILLIGEN, de eerste in dit boekdeel, voortreffelijk te noemen. Er wordt wel geen nieuw licht over de opgegevene stof door verspreid; maar de Schrijver bragt al 't gene, dat, met de meeste waarschijnlijkheid, van dit duister onderwerp gezegd kan worden, met schrander oordeel, in goede orde, beknoptelijk bijeen. Het onderwerp der tweede Verhandelinge, tot hiertoe minder opzettelijk behandeld, gaf den Eerw. W. A. VAN HENGEL gelegenheid, om meer nieuwe oogpunten aan te vatten, en zich van zijne uitgebreide kundigheden te bedienen, om over deszelfs geheelen omvang het noodige licht te verspreiden. Van eenige omslagtigheid is de geleerde man wel niet vrij te pleiten; maar dit gebrek wordt door zeer vele voortreffelijke aanmerkingen over de diep doorgedachte stof, ook dezulke, die men er minder zou verwacht hebben, rijkelijk vergoed. Zie hier den korten inhoud en 't beloop van dit uitnemend stuk, hetgeen den nieuwen bundel van Verhandelingen van het Haagsche Godgeleerde Genootschap tot eer verstrekt:

Vooraf gaat eene letterkundige opgave der verschillende gevoelens, die daarin overeenkomen, dat de Doop en het Avondmaal niet voor altijddurende plegtigheden van het Christendom te houden zijn. Het daartegen ingerigt Betoog, *dat de Doop en het Avondmaal, naar het oogmerk der instelling van Jezus, door alle tijden dezer wereld moeten voortduren*, wordt verdeeld in vier Hoofddeelen.

ze, als uit de daarmede overeenkom
cus, H. XVI: 15, 16, onweêrsprel
bevel vervat is voor alle tijden. O
wordt de voortduring des Avondma
Evangelisten en van Paulus, die oc
zijn, voldingend bewezen. Dat deze
alle volgende tijden behelzen, word
den, omdat zij eene bijzondere, na
paaschmaaltijd ingestelde, en daarva
plegtigheid voor oogen stellen, deel
kelijk bevel, dat de Zaligmaker daar
tegenwoordige, maar voor het toeko
gende eeuwen gaf, terwijl het paasch
zaïsche plegtigheden weldra zou op
zwijgen van Johannes en Lucas om
van den eerstgenoemden ook omtre
over de genoegzaamheid en volle ge
berigten der overigen, worden zeer
bijgevoegd.

In het *tweede deel* komen de aa
plegtigheden door de Apostelen te be
den Doop; men vindt dien meer dan
eene algemeene en volstrekt noodig
het Christendom over te komen, i
en eveneens door Ananias, met bl

en Hebr. VI: 2, worden met de bondigste redenen uit den weg geruimd. De nuttigheid der Avondmaalsviering wordt door Paulus, 1 Cor. X: 16, 17, 21, in diervoege beredeneerd, dat de Apostel die niet anders, dan als eene duurzame plegtigheid, kan beschouwd hebben. Hij beveelt ze elders, in dien zelfden Brief, H. XI: 20—22, 26—34, opzettelijk en regelregt aan, als eene goddelijke instelling, aan welke alle Christenen gehouden zijn, en die tot 's Heilands wederkomste godsdienstig moet gevierd worden. Zeer gepast en belangrijk is de oplossing van alle bedenkingen, die men tegen deze alleen ware uitlegging van des Apostels meening zou kunnen inbrengen.

In het *derde deel* wordt aangetoond, dat de beschouwing van onderscheidene plegtige gebruiken, van de Kerkelijke Geschiedenis, en van de uitgestrektheid des Christendoms, ons in de erkentenis van Doop en Avondmaal, als zoodanige plegtigheden, bevestigt. Hier wordt eerst gewag gemaakt van de oudtijds bij Grieken en Romeinen ingevoerde maaltijden in de tempels der Goden, van velerlei waschingen en reinigingen, die men bij dezelve met den Godsdienst vereenigde. Alle deze plegtigheden moesten, naar het plan van derzelver instellers, bestendig voortduren; en het is daarom, volgens den Eerw. VAN HENGEL, geenszins te vermoeden, dat Jezus, tegen den geest van zijnen tijd, instellingen zou verordend hebben, die slechts voor een korten tijd moesten in acht genomen worden. Ons komt echter de hier op volgende vergelijking van de Besnijdenis en het Pascha met de instellingen van Jezus veel meer afdoende voor. Deze plegtigheden behoorden tot den Mozaïschen Godsdienst, en waren, ten tijde van Jezus, nog in algemeen gebruik. Hij zelf was er gewoon aan geworden, en kende te wel de behoefte van zinnelijke plegtigheden voor het geheele menschdom, om niet iets dergelijks te verordenen voor volgende tijden. Paulus telt de Besnijdenis en het Pascha onder die kinderlijke plegtigheden, welke geene wezenlijke waarde hadden, en slechts voor een tijd moesten duren; terwijl hij integendeel Doop en Avondmaal, als blij-

Doop en Avondmaal voor wezenlij
Christendoms, die bestendig moeten w
aangezien, en in hooge waarde geh
worden de onderscheidene getuigenis
de schriften des Nieuwen Verbonds z
bijgebragt, het bewijs, 't welk er in
oordeel ontwikkeld, en eene en an
door sommigen in 't midden gebragt,
den weg geruimd; daarna uit de Kerk
der vroegste tijden aangetoond, dat
de drie eerste eeuwen, door de geheel
de zoogenoemde ketters of scheurr
regtzinnigen, eenstemmig, als Godde
tendom behoorende instellingen, zijn
alle deze bewijzen wordt nog meer
ontegenzeggelijke leer van Jezus en de
bestendige voortduring van den geheele
dienst, waarmede deze *afdeeling* wordt

In het *vierde* en *laatste deel* wordt
deze instellingen, tegen de geringac
sommigen in onzen tijd, voortreffelijk
wordt zoo wel de voortreffelijkheid
van beide plegtigheden in het licht ge
dat deze eerwaardige instellingen, wa
stige gebruiken van andere volken b

ſte Christenen, maar ook de Waterdoop de vestiging en
handhouding van een bijzonder Genootſchap, waartoe zij
ſluitend behoorden, grootelijks heeft bevorderd, en dat
ide plegtigheden, als verzoeningsmiddelen tusſchen vol-
n en volken, allergeſchiktst waren, om eene enkele
iristen-gemeente, uit allerlei volken en uit allerlei men-
ıen zámengeſteld, te vormen; en eindelijk nog veel goeds
ſchoons gezegd, over de wijduitgeſtrekte nuttigheid en
ilzaamheid van de godsdienſtige waarneming dezer belang-
ke inſtellingen door alle tijden.

---

eerrede ter nagedachtenis van den wel-eerw. en zeer gel. Heer J. H. NIEUWOLD, *laatst Predikant bij de Hervormde Gemeente van Warga, Warſtiens en Wartena, en Lid van de Commisſie van Onderwijs in het Departement Vriesland, uitgeſproken te Warga, den* 12 *Julij* 1812, *door* T. RADSMA, *Predikant te Hempens en Teerns. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1812. *In gr.* 8*vo.* 36 *Bl. f* :-8-:

Wij maken bij dezen onzen Lezer bekend met eene
eerrede, die *en* door haar onderwerp *en* door de wijze
ın deszelfs behandeling zijne aandacht verdient. Zij ſpreekt
ın den overleden NIEUWOLD, in geheel Vriesland be-
ɛnd als een man van ſchrander vernuft, levendig gevoel,
ɔrſpronkelijken geest, velerlei kunde, onvermoeide werk-
.amheid, en zonderlinge verdienſte omtrent het Schoolwe-
:n. Die man wordt in dezelve, naar aanleiding van Pred. IX:
ɔ, juist en leerzaam geteekend, door eene fikſche hand,
ier trekken alomme getuigen van het gezond oordeel en
ɛn goeden ſmaak, die haar beſtierden. Om deze onze uit-
raak te ſtaven, zullen wij eerst eene korte ſchets, en
ıarna eenige bijzonderheden uit deze Leerrede aan onzen
ezer mededeelen.

Dezelve beſtaat uit drie hoofddeelen: *eene ontwikkeling*

heeft een ander voor ons daar neergez
bevoegd, aan wien wij ondergeschik
de Opperheer van hemel en aarde. I
bestuur, aan een iegelijk zijne taak,
ne gaven.

De tekst vermaant, *dat te doen*
Niet slechts *verrigten*, maar voora
alle daartoe verleende vermogens. I
zaamheden van ons beroep niet even
die alle niet even bekwaam zijn, zoo
meerdere of mindere belangrijkheid,
mindere geschiktheid daartoe, bij d
vermaning, wel degelijk in aanmerki
den, *met alle magt*, sluiten vier bi
Zij geven te kennen, dat wij datgen
doen vindt, volbrengen moeten met *e*
regten lust en bedoeling, met *vast ge*
dige opoffering.

Die vermaning dringt de Prediker
den: *want er is geen werk, enz.* Z
doende waarheden. De *eerste* is, *d*
ieders aardsche werkkring wordt gesl
ning, *wetenschap* duidt ons aardsch
wat daartoe behoort. Niet de vruc
den dood vernietigd, maar de waar

gelegenheid is een nieuw bewijs; en zoo komt de Redenaar tot zijn *tweede* deel.

Met menschelijk gebrek, maar toch met uitstekende trouwe, volgde NIEUWOLD de vermaning van Salomo op. In meer dan ééne betrekking maakte hij zich verdienstelijk. De Landbouw is hem menige aanleiding tot verbetering schuldig; inzonderheid vond het planten der Cichorei in hem een' der eerste bevorderaars hier te lande. De gewijde Zangkunst betreurt in hem eenen eerwaardigen beminnaar, kundigen beoefenaar, en te vroeg gestorven verbeteraar. Schoon in de schoolsche Godgeleerdheid niet weinig bedreven, viel echter de wijsgeerig- zedelijke en zakelijk-Bijbelsche inzonderheid in zijnen smaak. Met den tijd dacht en werkte hij zelfs in zijnen ouderdom behoedzaam voort. De groote gangen van God na te sporen, was zijne geliefkoosde bezigheid. Van hier dat hij gaarne ruime teksten, daartoe geschikt, behandelde; en dan kon hij soms met een paar woorden de kracht van 't geheel zoo levendig doen voelen, dat men daarbij in tranen van bewondering en aanbidding wegzonk. Bovenal was hij beroemd in het vak van *opvoedend Onderwijs*. Zijn hart gloeide van kinderliefde. Gaarne speelde hij met hen, maar steeds met een nuttig doel. Hij zocht de oefening van 't verstand en vorming van 't hart zonder dwang te bewerken, en trachtte die reeds met letter- en taal-leer te verbinden. Vooral was het zijn toeleg, om op de aanschouwing en het gevoel te werken, en door voorbeeld en aanleiding eigen inzien en ervaring te bevorderen. Niet eerst in de school, maar reeds in de wieg, op vaders knie en moeders schoot, wilde hij de vorming van het kind begonnen hebben. Zijne kinderboekjes geven daartoe menigen nuttigen wenk, en deze zijne beginsels bestierden hem ook steeds in de verbetering der scholen. — Ziet daar zijn edel doel! Dat *vond zijne hand te doen*, en dat *deed hij met alle magt*. Groote moeijelijkheden en opofferingen heeft hij zich daarvoor, uit ware menschenliefde, gaarne getroost.

De aanspraken, waarmede de Leerrede besloten wordt,

 zijn

„ Vriend. Ten Vader was hij u.
„ hem aan het hart! Hoe veel had
„ ijverig werkte hij dag en nacht om uv
„ gij kunt uwen Hemelfchen Vade
„ dat gij zoodanigen Leeraar, Leid
„ voeder hebt mogen hebben. Ma
„ meer. Gij hebt hem naar het g
„ Hij komt niet weder in uwe huiz
„ weder in de fchool. En, waar
„ NIEUWOLD wedervinden? —
„ gij kleinen! Gij hebt en behoudt
„ levenden Vader, en in Jezus een
„ vriend. En — uw NIEUWOL
„ ders! al is zijn ligchaam afgelegd
„ wige heerlijkheid! Laat hem ook
„ dankbare harten. Vergeet hem *nim*
„ boekjes in waarde door een getrou
„ er voortaan kleine broedertjes en z
„ ren. Hebt uwe Ouders en Meester
„ door u zoo *met magt* toe te legge
„ en kinderkennis. — Dat is *het werk*
„ *om te doen.*"

Bij dezen trek nog een anderen,
aantroffen. .. Bij gelegenheid eener k

„ „ dan — neem ik den hoed af.” Hij deed zulks, en
„ eene zigtbare algemeene aandoening van ſchaamte en eer-
„ bied was het treffend gevolg.”

Ziet daar ons verſlag. Wij beſluiten hetzelve met dankzegging aan den Hempenſchen Leeraar voor deze ſchoone Leerrede, die een waardig gedenkteeken is voor eenen waardigen Man, en wenſchen haar veel Lezers en eenen uitgebreiden zegen toe.

Lijkrede op JEZUS; *eene kerkelijke Redevoering van* G. J. VAN RIJSWIJK, *Lid van de Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem, en Predikant bij de Doopsgezinden te Joure. Te Amſterdam, bij* de Wed. G. Warnars en Zoon. 1813. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

Wij hebben dit ſtukje met regt veel genoegen gelezen. Hoe zeer deszelfs inhoud op geene nieuwheid aanſpraak kan maken, is echter de vorm belangwekkend, en houdt de aandacht bezig. Het beantwoordt volkomen aan den titel, en is in den letterlijken zin eene lijkrede op onzen Verlosſer, waarin, op eenen zeer warmen en christelijken toon, zijne afkomst, lotgevallen, bedrijven, karakter, verhaald en geſchetst worden. De Eerw. VAN RIJSWIJK, om de *fictie* volkomen te maken, verbeeldt zich als te ſtaan bij het kruis van den edelen Lijder, en daar tot zijne, hem omringende, gemeente deze lijkrede te houden. Een zeer rijk en treffend denkbeeld, voorwaar! Nergens ook heeft de Redenaar het eenmaal gekozen ſtandpunt verlaten, zoo dat hij zelfs zijne narigten omtrent Jezus *uit den mond* zijner discipelen heeft ingewonnen. Eene andere vraag is het, of hij ook de verbeelding zijner toehoorders tot die hoogte hebbe kunnen ſtemmen? Recenſent althans, die bij het uitſpreken dezer redevoering op de *Joure* tegenwoordig was, twijfelt daar hartelijk aan. De ſtijl is duidelijk, hier en daar krachtig, en beveelt zich ook zeer aan door eene oordeel-

... woord beteekent lett
ftolen is. Oorlogsbuit is σκύλον en n
in het Grieksch ftaat. Maar dit i
Hartelijk wenfchen wij, dat deze lee
zij, en dat het Doopsgezind kerkg
verdienften zoo wél weet te waard
dacht op eenen man vestige, die aa
ftrekt, en — zoo wij het zeggen
niet is ter plaatfe, waar hij behoort.

Ueber die Wahl zwifchen Naturalis
Christenthum. Von DANIEL A
HORN, Pastor zu Landringhaufen
Gebrüdern Hahn. 1812. 8vo. pp.

Hetgeen, federt een vierde van een
king tot de letterkunde, in Duitschl
misfchien geheel eenig in de gefchied
onder eene natie van die uitgebreidheid
moedertale in allerlei gefchriften, zoo
wetenfchap en onderzoek plaats grijpt.
kan dan ook niet nalaten, hare eige
hebben, door eene wending, voorkc
danigheid aan de Duitfche litteratuur t
dere hetzij ...

toon, poogt te onderwijzen en te stichten. Ook is de groote drijfveer dezer bezigheid niet de eerzucht, het zij de dringender behoefte des bestaans reeds voldaan wierd, of deze slechts in een verder verschiet, als het gevolg der eere, worde opgemerkt, gelijk in Frankrijk, ten tijde van Lodewijk XIV, en Engeland wel dikwijls het geval mag zijn geweest. Of stellen we ook, dat, in laatstgenoemde rijk inzonderheid, de win- en eerzucht somtijds hand aan hand gingen, om den schrijver op zijne baan te geleiden, dan meenen wij toch te mogen beweren, dat zij hem altijd den weg opvoerden, welken hij voor dien der waarheid en wezenlijke voortreffelijkheid hield; te zeer overtuigd zijnde, *zoo hij* anders noodig had aan deze overtuiging te denken, van het *rigtig* oordeel en gevoel zijner lezers, om ooit roem of voordeel langs eenen anderen weg te zoeken. In het tegenwoordig Duitschland komt ons de zaak geheel anders voor. De schrijver is daar, — neen, niet ambachtsman, die slechts alles bij de sleur doet, en enkel zich toelegt om veel stuks af te werken, ten einde veel geld te verdienen. Wilde men hem onder deze klasse rangschikken, dan zou hij althans bij uitsluiting tot hen behooren, die voor mode en luxe werken, en, om dezelven te voldoen, aan niets zoo zeer als aan vernuft en vinding behoefte hebben. Doch liever vergelijken wij hem bij den koopman, den speculant, dengenen, in *één* woord, bij wien de hoofdzaak het lieve brood, en zoo mogelijk nog wat meer, is; bij wien, om tot deze hoofdzaak te komen, alle vlijt wordt in het werk gesteld; bij wien het somtijds inderdaad grondstelling is, zich enkel door goede waar aan te bevelen; maar bij wien doorgaans ook nog een aantal andere kunstjes, en in enkele gevallen de laatsten alleen, in aanmerking komen. Nieuwheid b. v. is hier een groot vereischte; ten einde regt nieuw te zijn, vreemdheid, en om regt vreemd te wezen, dolzinnigheid. En is dat nieuwe dan al spoedig weer oud, het vreemde gewoon, het dolzinnige walgelijk geworden; wel nu, met des te meer graagte valt men ook

daar-

vruchts geleverd! hoe veel goed kor
kaf! hoe vele zwaar geladen aren,
lig tierend en niets voortbrengend
doch onbeduidende, ja schadelijke c
Deze gedachten althans bekropen o
lezing van het opgemelde werk. M
Deïsme, onder den schoonen naam
leelijken van Neölogie, sedert jaren
den troon geweest. Het is bekend,
en stellige godsdienstleer daar werd n
de van voorzienigheid, onsterfelijkhe
deel zeker te zijn; en hoe zeer, alwa
loofd zijn, uit den boozen werd geh
Duitsche theoloog, derhalve, zich nu
len der philosophie geheel toevertrou
het gezond verstand, en daarna de re
heel uit het oog, en zwierf eene *poos*
ge rond, tot hij nu, *zoo het schijnt*, (
den hoop,) als een gezengde Icarus,
oude orthodoxie en mystiek weer begint

Allen, intusschen, komen niet even
lukkig neêr. De Heer EICHHORN
Göttingsche Hoogleeraar niet) schijnt zi
ten nog al tamelijk behouden te hebb
dat wij weten, of hij door eigen dan
voorbeelden is wijs geworden, de man

geloof aan de uitſpraken van het Evangelie, bij hem geene keus overblijft.

Het ſpreekt nu wel van zelve, dat hij het laatſte verkiest. Doch, zullen wij de waarheid zeggen, dan verklaren we, tot onze boven geopperde vooronderſtelling van den koopmansgeest onder de Duitſche geleerden te moeten toevlugt nemen, om zijn gedrag, ten aanzien der uitgave van zulk een werk, maar eenigzins te kunnen verklaren. Ten eerſte toch is meer dan twee derde van het boek aan eene ſoort van verdediging van het Atheïsmus gewijd; terwijl dan Christendom, Deïsmus, benevens inleiding en ſlot, zich met het overſchietend één derde moeten te vrede houden; en ten andere ſchijnt ons aan het eerſte oneindig meer tijd en vlijt beſteed te zijn, ſchijnt ons dit deel voor vele lezers ook aanmerkelijk verleidelijker te wezen, dan dat ten voordeele van het Christendom. Nergens hebben wij eenige eigenlijke zwarigheid tegen het ſtelſel geopperd gezien, dat toch ten allen tijde als dwaas en onbeſtaanbaar is beſchouwd; nergens ook komt eenige eigenlijke weërlegging voor van de zwarigheden, welke de Atheïst tegen het Christelijk geloof oppert. Des godverzakers eigene erkentenis, dat het Christendom, als volksgeloof, veel beter dan zijne overtuiging is; ziedaar hetgene, waarop de ſchrijver zich hoofdzakelijk beroept; terwijl hij tevens in de inleiding eenige gronden van geruststelling heeft opgegeven, dat het volſlagen ongeloof wel nooit algemeen zal worden.

Men zou zich, intusſchen, bedriegen, met dit ſtuk in allen deele zoo ſlecht geſchreven te achten, als het opgegevene wel moet doen denken. Juist daarin ligt het onbegrijpelijke, dat een man, die veelal zoo wél en klaar redeneert, die ſommige ſtukken zoo ſcherpzinnig uit elkander zet, zoo veel blijk van kunde geeft, en zoo treffende toeſpelingen op tijden en omſtandigheden weet te maken, zulk een boek in de wereld zendt; een boek, waarin, door weglating van het eene, door ſtoute vooronderſtelling van het andere, en inzonderheid door onbelemmerde ophooping en vergrooting der tegenwerpingen, door onze kortzigtigheid

heid tegen het Christendom, gelijk tegen elke andere leer, geopperd, de gevaarlijkste, schoon ongegrondste, verdediging van het ergste ongeloof voorkomt; des te gevaarlijker, omdat dit ongeloof, onder den naam van *rein Atheismus*, wordt vrijgepleit van alle de rampzalige gevolgen, die men ten aanzien der praktikale godverzaking gaarne toegeeft. Even of het beschouwelijke hier niet *zou geleiden* tot het handelende; even of louter wijzen zouden gevaar loopen tot dit ongeloof te vervallen, en de mensch niet juist de Christelijke overtuiging behoefde, om geen praktikale godloochenaar, om geen *dwaas* te worden, *die in zijn harte zegt: daar is geen God.*

Dit een en ander zou ons bijna moeten *nopen, om een* bedekten vijand van het Christendom in *dezen* Prediker te vermoeden, zoo niet in het laatste gedeelte, daar, waar hij in eigen persoon spreekt, eene *hartelijkheid* en vastheid van geloof doorstraalde, die ons *zulk* een vermoeden verbiedt. Wie toch kan aan den ernst des mans twijfelen, wanneer hij, verklarende geen der gewone *bewijzen voor* Gods bestaan te kunnen laten gelden, niet alleen *zijne* hoop en verlangen naar zulk een geldig argument *te kennen* geeft, maar eenigermate ook zelf in dezen nood *voorziet,* en wel op eene wijze, die met onze eigen *lang gekoesterde* gedachten niet slechts strookt, maar die wij nu ook zien, dat reeds door geleerden geopperd is. Het bedoelde bewijs grondt zich op het bestaan der *Christelijke* kerk zelve, als eene inrigting om deugd en geluk te bevorderen; op de wonderen, die deze inrigting tot stand gebragt, de leer der waarheid, heiligheid en oordeel hebben gestaafd; hetwelk bewijs oplevert van het bestaan eener oppermagt over de natuur, welke alle de eigenschappen der Godheid bezit. Inderdaad, wij kunnen, zoo min als de Heer EICHHORN, eenen cirkel in dit bewijs vinden. Het Christendom staat alzoo door zichzelven alleen, zonder de voorbereiding van den natuurlijken godsdienst te behoeven. En er is misschien van deze waarheid, voor het catechetisch onderwijs, een zeer gewenscht gebruik te maken.

Wij ſluiten dit verſlag met de betuiging onzer blijdſchap, dat het voor de Hollandſche lezende wereld nog nimmer behoefte was, de voordeelen van ongeloof en Christendom tegen elkander af te wegen; met den wensch, dat onze geletterden zich ſpiegelen aan de lotgevallen der Duitſche litteratuur, ten einde, niet zoo zeer bewaard te blijven voor zulke uiterſten, als wel, zich gaarne te vrede te houden met de mindere aanmoediging, welke ons bepaald publiek het vernuft en der vindingrijkheid oplevert; en met de eindelijke verklaring, dat dit werk, hoe vreemd ook in zeker opzigt, toch te weinig nieuws en wezenlijks bevat, dan dat wij iemand deszelfs aankoop ſterk zouden kunnen raden.

Verſlag aan zijne Excell. den Minister van Binnenlandſche Zaken, Rijksgraaf, wegens de ingekomene Prijsverhandelingen over den Croup, door de Commisſie, aan wie (welke) het onderzoek en de beoordeeling der gezegde Prijsverhandelingen was opgedragen. Uit het Fransch vertaald. Te Rotterdam, bij W. Locke. 1813. *In gr.* 8*vo.* 191 *Bl. f* 1-8-:

Schoon wij met verlangen de uitgave der belangrijke ſtukken te gemoet zien, waarvan ons hier een uitvoerig en beredeneerd verſlag gegeven wordt, willen wij echter zoolang niet wachten, om onzen Lezeren den geest der verhandelingen, die den prijs behaald of eene eervolle melding verdiend hebben, mede te deelen, en hun den vruchtbaren uitſlag dezer prijsvrage bekend te maken.

Het zal de meesten bekend zijn, dat de prijs tusſchen twee mededingers, den Heer JURINE van Geneve en ALBERT van Bremen, verdeeld is, wier beide verhandelingen te zamen zulk een volledig geheel uitmaken, dat er weinig meer te wenſchen overig blijft. Beiden betreden in hun werk het veilig pad der ervaring met even groote oplet-

lettendheid en oordeel, en toegerust met de noodige *phy-fiologifche* kennis, zonder welke de ondervinding aan het ziekbed eene grenzenlooze woestijn is, waarin fpoor noch verkenningsteekenen te vinden zijn. Beiden komen overeen, ten opzigte van den aard, het beloop en de behandeling der kwale, ten minfte in de hoofdzaken; en het verfchil, 't welk tusfchen hen plaats heeft, mag men gerust toefchrijven aan het verfchillend klimaat, waaronder zij waargenomen hebben. Beiden hebben echter ook weêr afzonderlijke verdienfte, zoo wel ten aanzien van de algemeene ftrekking, die er in hunne verhandeling heerscht, als ten aanzien van bijzondere ftukken. De eerfte doet geen ftap, waarbij hij zijne zieken zou moeten verlaten; hij beweert *niets, zonder* er eene daadzaak voor bij te brengen; *hij waagt zich zelden* in het gebied der gisfingen, en veroorlooft zich naauwelijks die algemeene befluiten, waartoe de ondervinding hem de bewijsftukken duidelijk aan de *hand* geeft. De laatfte gaat even zeker aan de hand der ervaring; maar hij dringt dieper door, weet een gelukkiger gebruik te maken van hetgene zij hem oplevert, en geeft dus belangrijker en duidelijker refultaten. De eerfte heeft de verdienfte, dat hij de zitplaats der kwaal beter onderfcheiden heeft, en het verfchil doen kennen tusfchen de *Croup* van het *ftrottenhoofd* en die der *luchtpijp*. De laatfte heeft daarentegen het verfchillend karakter opgemerkt en gefchilderd, dat de gefteldheid des lijders aan de ziekte geeft: hij heeft de *asthenifche Croup* van de *fthenifche* onderfcheiden. Dit heeft natuurlijk invloed op de geneeswijze, die bij den laatften vollediger is, en meer voor allerlei gevallen berekend; hoewel anders beiden hier, zoo wel als ten aanzien van den aard der ziekte, zeer naauw overeenkomen. Het *letterkundig* gedeelte is door den laatften bijna geheel verwaarloosd, en zoo ook het fcheikundig onderzoek van de ftolbare ftoffe, die in de *Croup* wordt uitgefcheiden: zijne proeven op levende dieren, met oogmerk om eene gelijkfoortige aandoening als de *Croup* te verwekken, zijn daarentegen met meer oordeel ondernomen en beter geflaagd.

slaagd. En op die wijze wegen beiden elkanders verdiensten op.

Er zijn drie verhandelingen niet bekroond, waarvan echter eene eervolle melding gemaakt is. De eerste, van den Heer VIEUSSEUX, te Geneve, is in denzelfden geest gesteld als die van den Heer JURINE, doch niet met die naauwkeurigheid en volledigheid. De tweede, van den Heer CAILLAU, te Bordeaux, munt vooral in het praktisch gedeelte uit, doch laat ook vele vragen van het *programma* onbeantwoord. De derde, van den Heer DOUBLE, te Parijs, onderscheidt zich door eene zeer volledige letterkunde en *synonymie* van de *Croup*, hoewel in andere opzigten verre beneden de overigen.

Ziet daar in het kort het oordeel der Commissie, dat in het verslag zelve breeder wordt uiteengezet en gestaafd. Nimmer welligt is een letterkundige wedstrijd met grooter onpartijdigheid, voorzigtigheid en bondigheid beoordeeld geworden; dit vermeerdert de waarde der bekroonde verhandelingen, en doet derzelver uitgave met verlangen te gemoet zien, vooral daar uit de niet bekroonde, doch echter belangrijke, stukken het merkwaardigste door de drukpers zal gemeen gemaakt worden.

Jaarboeken van het Fransche Regt en de Fransche Regtsgeleerdheid voor de Hollandsche Departementen, door Mr. J. M. KEMPER, *Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid aan de Akademie te Leyden, enz. Isten Deels 2de en 3de Stuk. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1812, 13. *In gr. 8vo. f* 3-6-:

Wij hebben van den aard en de inrigting van dit werk, bij de aankondiging van het eerste Stuk, een eenigzins uitvoerig verslag gegeven (*). Wij hebben toen het onze toege-

(*) *Tijdschrift*, 1813, No. I. Beoordeel. bladz. 32.

doode zee. Verblijf te Jeruzalem. Het heilige graf. Weg der smarte. Omtrek der stad. Geschiedenis van Jeruzalem. Jeruzalem van binnen. Oudheden van Jeruzalem. Het klooster. Levenswijze te Jeruzalem. Mishandeling der Europische geestelijken. Tooneelen van Tasso's helden. Regeringsvorm te Jeruzalem. Algemeen overzigt. Reis door Egypte. Tunis, Karthago, en doortogt door *Spanje*. Memorie over Tunis.

Welk een belangrijke grond, dien hier de schrijver betreedt; dien hij met het warmste gevoel voor ongewijde, maar bovenal voor gewijde oudheid beschouwt, en, (eenige, door den vertaler veelal aangewezene, ligtgeloovigheid uitgezonderd) met even zoo vele juistheid *als uitgebreide* kennis der geschiedenis, voor elkeen *in* een treffend licht stelt! Het enkel plaatsbeschrijvende, uit den aard droog *en* moeijelijk om volkomen bevat en *nagegaan* te worden, mage den een of ander min behagen; niet ligt iemand zoo koel en onverschillig, die het grootste deel dezes boeks niet met gretigheid zal verslinden. De man van smaak, van kunde, van godsvrucht geleidt hem op de opgegevene tooneelen; hoe zou hij niet moeten opmerken, genieten, bewonderen en verbaasd staan? hoe zou hij niet, *door eigen*, gelijk door des mans, zoo heerlijk uitgedrukte, *geestdrift*, worden weggesleept! ja, al ware hij ook even zoo onverschillig omtrent alle oudheid, als ongeloovig en blind voor het heilige, nog gestreeld, nog verrukt worden door de treffende gewaarwordingen en de overschoone taal van CHATEAUBRIAND, en waarom zouden wij er niet bijvoegen, van VAN KAMPEN?

Aanmerkingen op het werk achten wij niet veel beter dan overtollig, na die van den kundigen vertaler zelv', en na de veranderingen, door hem in het oorspronkelijke gemaakt. De eersten, zoo wel als de laatsten, komen ons allezins doelmatig en gegrond voor; en willen wij inzonderheid de hulde geenszins onthouden, die hem, als geschiedkundige en als schrijver, zoo regtmatig toekomt.

Veel meer zouden wij wenschen den lezer met den rijken

ken inhoud nog al nader bekend te maken, en hem den indruk, dien het werk steeds op ons blijft maken, de herinnering van al het gewigtige en treffende, — met afsnijding van het geringere, en den reiziger meer bijzonder aangaande of belang inboezemende, — de geschiedkundige overzigten, de redeneringen en vergelijkingen, de kunstbeschouwingen en warme uitboezemingen mede te deelen, waartoe de opgemelde namen van Jeruzalem, van Egypte, van Carthago, van Tasso, benevens de tegenwoordige en vroegere bewoners der bezochte streken, eenen CHATEAUBRIAND aanleiding moeten geven. Doch, waar zouden wij beginnen, waar een einde vinden, gaven wij aan dit verlangen slechts eenigermate toe? Wij moeten ons, derhalve, met het gezegde in zoo verre te vrede houden, dat wij nu nog slechts een en ander staal voor ons laten spreken.

„ Dit zijn dan die streken, zoo befaamd door 's hemels zwaarsten vloek, als beroemd door zijn' dierbaarsten zegen. Deze vloed is de Jordaan; dit meer de doode zee. Haar water schijnt blinkend; maar de verwatene steden in haren schoot hebben hare vloeden vergiftigd. Geen levend wezen, dus wil men, tiert in hare eenzame kolken; nooit heeft een schip hare golven gekliefd; hare stranden zijn eenzaam; geen vogel bezoekt, geen boom overschaduwt, geen gras bedekt dezelve; haar water is van een stuitend bitter, en zoo zwaar, dat de hevigste winden het naauwelijks kunnen beroeren.

„ Bij eene reize in Judea wordt men eerst door eene lastige verveling bevangen; maar wanneer men nu van eenzaamheid tot eenzaamheid doortrekt, wanneer de ruimte zich in hare verhevene ledigheid voor u uitbreidt, dan verdwijnt allengs gindsche gewaarwording, en maakt plaats voor een' geheimen schrik, die echter, wel verre van de ziel ter neêr te slaan, den moed verheft, en de hoogere geestvermogens prikkelt. De zeldzaamste vertooningen getuigen hier allerwegen van een land van wonderen. Daar ontwikkelt zich de geheele, trotsche poëzij, met alle de

forſche beelden der ſchrifture. God zelf heeft op den boorden geſproken; de uitgedroogde ſtroomen, de geſpletene rotſen, de geopende grafſpelonken getuigen voor de waarheid der wonderen; nog ſchijnt de woestijn verſchrikt en verſtomd voor het ſchelden der ſtemme Jehova's."

„ Wij daalden den bergrug af, om den *nacht* aan de boorden der doode zee door te brengen, en *vervolgens* naar de Jordaan op te gaan. Bij het intreden in het dal, ſchool onze kleine troep digter bijeen; onze Bethlehemiten gingen met geladen geweer, en zeer omzigtiglijk, vooruit. Hier toch waren wij op de hoogte, waar de Arabiſche woestijnier, die zout aan het *meer komt* halen, den reiziger onverbiddelijken oorlog *aandoet. De* zeden van den Beduïn beginnen door zijnen naauweren omgang met Turken en Europeanen ſlechter *te* worden. Zij bieden thans hunne vrouwen en dochters *veil*, en vermoorden de reiziger, dien zij eertijds ſlechts plunderden."

„ Van den olijfberg, aan de overzijde van het dal Joſaphat gezien, vertoont Jeruzalem een hellend vlak, 't welk van het westen naar het oosten afdaalt. Een muur met ſchietgaten, verſterkt door torens en een ouderwetsch kasteel, omſluit de ſtad, met uitzondering van een gedeelte van den berg Sion, dien hij te voren omvatte.

„ Westwaarts en in het midden, omſtreeks den Calvarien-berg, ſtaan de huizen nog al vrij *digt* bijeen; maar oostwaarts, langs de vallei der beke Kedron, zijn ledige plekken, onder andere de wijde omtrek der moskee, die op de ruïnen des tempels gebouwd is, en de bijna verlaten grond, waar het kasteel Antonia en het tweede paleis van Herodes verrezen."

„ De huizen van Jeruzalem zijn lompe vierkante geſtichten, zeer laag, zonder ſchoorſteen en venſter; zij hebben platte of koepeldaken, en gelijken naar kelders of grafſteden. Alles zou op het oog van gelijke hoogte zijn, indien de kerktoren, de minarets der moskeen, de toppen van eenige cipresſen, en de nopalbosſchen, niet ter afwisſeling dienden. Op het gezigt dier ſteenen huizen, te midden van een ſteenen

nen landschap, meent men een kerkhof midden in eene woestijn te zien.

„ Treedt gij de stad binnen, uw oog vindt geene verpoozing voor dien treurigen aanblik. Gij dwaalt door naauwe, ongeplaveide, hobbelige straten; uw voet wordt door rollende keijen gewond, of uw gezigt door wolken stofs beneveld. De duisternis van dezen doolhof wordt vermeerderd door de gewoonte, dwars over straat heen zeildoeken te spannen, en door de verwelfde, zeer onzindelijke, *bazars*, wier armzalige winkels slechts ellende vertoonen, of ook somtijds gesloten zijn, uit vrees voor den doortogt van een' *kadi* (regter). Ledig zijn de straten, ledig de poorten der stad; slechts nu en dan sluipt een landman in de schaduw voorbij, en verbergt de vrucht van zijn' arbeid onder zijne kleederen, uit vreeze van door een' soldaat te worden uitgeplunderd; in een' afgelegenen hoek slagt een Arabisch vleeschhouwer een beest, 't welk aan een' half vernielden muur hangt. Aan den woesten blik, aan de naakte bebloede armen van dien man zoudt gij hem eerder voor moordenaar van zijn' evenmensch, dan voor slagter van een lam aanzien. Het éénige geluid, dat men hoort, is het galopperende paard der woestijne, bereden door den Janitsaar, die van een moordtogt terugkomt, of op een rooftogt uitgaat."

„ Te midden dezer ongemeene akeligheid doet zich nog merkwaardiger verschijning op: twee soorten van afgezonderde maatschappijen, die in haren godsdienst kracht vinden, zoo vele jammeren en zoo hooge mate van verdrukking te tarten. Daar wonen christen-geestelijken, die door niets te bewegen zijn, het graf van den Zaligmaker der wereld ter prooije te laten. Geene plundering, geene mishandeling, geene bedreiging des doods is daartoe in staat. Dag en nacht weergalmen hunne liederen rondom het heilige graf. Des morgens door een Turkschen bevelhebber uitgeschud zijnde, ziet de avond hen reeds weder aan den voet van Golgotha in den gebede vereenigd. Hun gelaat is altijd opgeruimd; op hunnen mond zweeft de glimlach der

zielerust. Met vreugde ontvangen zij den vreemdeling; en hun weerloos klooster is de schuilplaats van zeer vele ongelukkigen.

„ Wend thans uw oog met mij naar een ander schouwspel; zie, tusschen den berg Sion en den tempel, die andere kleine, van de overige bewoners geheel afgezonderde, natie. Ter prooije aan ieders bespotting, gaat zij met gebukten hoofde daarheen. Zonder ééne klagt te slaken, duldt zij alle knevelarijen, zonder om regt te vragen; laat zich ongestraft, schier zonder zuchten, den rug met slagen teisteren, en biedt zonder morren haar hoofd aan het zwaard des verdrukkers. Wanneer eenig lid dier verworpene maatschappij den geest geeft, gaat *zijn makker hem* des nachts ter sluik in het dal van Josaphat, *in de schaduw* van Salomo's tempel, begraven. Waag u tot in de walgelijke woningen van dit armoedige *volk*; gij zult het zijne kinderen daar in een geheimzinnig boek zien onderwijzen, en deze kinderen zullen aan de hunnen eenmaal hetzelfde doen. Onloochenbare trekken doen in dit volk zijne voorzaten van voor vijfduizend jaren herkennen. Zeventienmalen heeft het de verwoesting van Jeruzalem *bijgewoond*, en kan nog door niets worden afgeschrikt, den blik *naar Sion* te wenden. — Men moet de Joden te Jeruzalem, *men moet* die wettige heeren des lands tot slaven en vreemdelingen vernederd zien, hoe zij, te midden van alle verdrukkingen, den *grooten koning* wachten, die hen verlossen zal. Het kruis, boven hunne hoofden geplant, de tempel, waarvan geen steen is op den anderen gebleven, kunnen hunne jammerlijke verblinding niet heelen. — Kan zelfs de wijsgeer zich wel van verwondering onthouden, wanneer hij hier oud en nieuw Jeruzalem door eene kleine ruimte gescheiden ziet; het eerste, geërgerd door het gezigt van het graf des verrezenen Heilands; het tweede, bemoedigd door het aanschouwen der éénige tombe, die aan het einde der eeuwen niets zal hebben weder te geven."

„ Wij vertrokken des avonds van Alexandrië, en kwamen in den nacht aan de baai (boyaz) van Rosette, die

wij

wij zonder verder toeval overstaken. Bij zonneöpgang waren wij aan de invaart der rivier, waar wij regts aan land gingen. De Nijl was in volle schoonheid, en stroomde langs de pas door hem bevruchte oevers; hij werd omzoomd met groene rijstvelden, hier en daar met alleenstaande palmboomen beplant, die ons zuilen en galerijen vertoonden. Wij gingen weder scheep, en kwamen weldra te Rosette. Toen had ik voor de eerste maal het gezigt over dat prachtige Delta, 't welk slechts gebrek heeft aan eene vrije regering en aan een gelukkig volk. Maar zonder onafhankelijkheid is geen gewest schoon; de helderste hemel wordt ons hatelijk, zoodra men op aarde zijne ketenen gevoelt. Slechts eenige herinneringen aan den roem mijns vaderlands vond ik dezer heerlijke plaatse waardig; ik zag er het overschot eener pas ontlokene beschaving." (Men ziet nog in Egypte verscheidene fabrijken, op last des keizers aangelegd.)

„ Ik beken, dat mijne eerste aandoening, op het gezigt der piramiden, bewondering was. De wijsgeerte moge zuchten of glimlagchen op het denkbeeld, dat het grootste gedenkstuk, door menschen-handen gewrocht, een graf is; maar waarom zouden wij in de piramide van Cheops slechts een hoop steenen en doodsbeenderen zien? Neen! het denkbeeld zijner nietigheid boezemde den mensch de stichting van dat reuzen-werk niet in; 't was een voorgevoel zijner onsterfelijkheid, 't welk hem daarmede bezielde. Dit grafgesticht is niet de grenspaal, die de affluiting eener kortstondige loopbaan voor eeuwig kenschetst, maar de grenspaal, die den ingang van een eindeloos leven aanduidt; het is eene onvernielbare poort, op de grenzen der eeuwigheid gebouwd.

„ *Alle deze lieden*, (de Egyptenaren) zegt Diodorus, *beschouwen het leven als een zeer korten tijd en dus van weinig aanbelang, maar de langdurige gedachtenis der deugd als iets zeer gewigtigs; daarom noemen zij de huizen der levenden herbergen, die men slechts doortrekt; maar de graven der dooden, waaruit geene terugkeering is, noe-*

achten eene grafsombe niets? En zo
koning te verdenken, (is dit goed
die leering wilde vereeuwigen? Ook
stichten een wezenlijk gedeelte van
schappij uit. Ten zij men wilde stell
natie onverschillig is, of zij al of n
geschiedenis achterlate, kan men dez
ken, die de gedachtenis van een vol
bestaan heen, uitbreiden, en het, a
maken van geslachten, die zijne verla
Is het dan beter, dat die gestichten
dat zij grafsteden waren? Alles is to
zigte van een uitgestorven volk. Na
zijn de gedenkstukken, die zijn leve
nietiger dan dezulken, die den stempe
zijn mausoleum dient ten minste no
maar behoudt zijn paleis nog *wel h*
zijner vermaken?"

Stukken van meerdere uitgebreidheid
niet; die, tot den tegenwoordigen c
in het heilige land betrekkelijk, zoude
ligt minder belang inboezemen, of, va
tholieke denkwijze van den schrijver,
en over het geheel kunnen wij te we
de geheele, veelzijdige waarde van het
nen. Liefst verschaffe dan hij, die

HENRICI WAARDENBURG, *Harlemensis Gymnasii Rectoris*, Opuscula Oratoria, Poëtica, Critica. Harlemi apud *A. Loosjes*, *P. F.* 1812. XXII et 313 pagg. 8vo. *f* 2-18-;

Wij ontvangen hier een' bundel Mengelwerken van den laatstöverledenen verdienstelijken *Rector* der *Latijnsche* Scholen te *Haarlem*. Ook dit is eene waardige bijdrage tot den roem, dien onze Natie nog boven de meeste, zoo niet alle anderen in *Europa* bezit, van in gebonden' en ongebonden' stijl bevallig en zuiver *Latijn* te schrijven. De titel reeds duidt den drieledigen inhoud aan. De *oratorische* werken bestaan in drie *Programmata* of *Prolusiones*, door den Schrijver, volgens de gewoonte der *Duitsche* Hoogeschole, als Hoogleeraar te *Lingen*, reeds vroeger uitgegeven, en loopende over *de stof der Elegie*, over *de opkomst en lotgevallen der Lingensche hoogere School*, en *den gewigtigen invloed van de zeden der Vorsten op die van den geheelen Staat, en dus op het verderf of welvaren van het Algemeen*. Hierbij komt nog de *inaugurële* Redevoering des Schrijvers, in 1802 te *Haarlem* gehouden, en te voren nimmer uitgegeven, ten betooge dat *de naauwkeurige beoefening der oude Griekshe en Romeinsche Schrijvers voor den toekomenden Staatsman allernuttigst is*. In alle deze stukken hebben wij blijken van oordeel en belezenheid gevonden; schoon de stelling des Schrijvers in de eerste, ,, dat de *elegische* voetmaat door de Ouden eigenlijk en oorspronkelijk alleen voor klaag- en dus ook voor aandoenlijke minnedichten bestemd zij," nog al vrij betwistbaar is; gelijk de Heer WAARDENBURG, in een *Postscriptum*, ook twee gevoelens aanhaalt, strijdig met het zijne; dat van den beroemden HEYNE, die de *elegische* voetmaat oudtijds voor alle onderwerpen gebezigd, en met name voor korte zedespreuken geschikt oordeelt, en van eenen ongenoemden in

in WIELAND's *Attisch Museum*, die dit *metrum* in het oudste tijdvak voor krijgsliederen, vervolgens na MIMNERMUS voor minnezangen, en eindelijk in navolging van SIMONIDES voor lijkklagten geschikt oordeelt. Onder verbetering zou ons het gevoelen van HEYNE meest aannemelijk voorkomen, daar toch de grijze Oudheid, die wij hier bepaaldelijk moeten raadplegen, zoo wel krijgsliederen (gelijk TYRTAEUS en CALLINUS) en zedespreuken, (zoo als SOLON, THEOGNIS, PHOCYLIDES, de Schrijver der *Aurea Carmina* enz.) als treurzangen, in de *elegische* voetmaat heeft; daar de bijzondere geschiktheid van dit *metrum* voor de laatste soort ons althans niet blijkt; (immers men kent de schier *ongeloofelijke* werking der krijgshaftige *elegiaca* van TYRTAEUS, en voor korte zedespreuken is de ronding van een' *hexameter* en *pentameter* ongemeen geschikt;) daar bovendien de enkele voorbeelden van ARCHILOCHUS en EURIPIDES ons ten bewijze te zwak schijnen.

De Redevoering over den invloed der Vorsten is schoon, en wijst met veel nadruk op de kracht van het voorbeeld. Ééne bekende, maar door de voordragt nieuw gewordene aanmerking kunnen wij ons niet onthouden hier af te schrijven. *Si quis forte amor luxuriae inter tenuioris ordinis homines oriatur, is facile opprimitur, neque in eo versatur splendore, ut multorum oculos animosque capiat, ac de honestate deducat. Ut enim flumen relabi non solet, sic luxus ab inferioribus civium classibus ad superiores non adscendit, sed ab his, velut a fonte, exortus ad illas praecipitato cursu defluit.* Hoe eigenaardig en waar is dit beeld!

De laatste, niet uitgegevene Redevoering is de uitgebreidste van allen. Veel nieuws kon daarin niet voorkomen, daar het onderwerp reeds zoo dikwerf behandeld is; nogtans zijn de gronden voor den genen, die zich tot het Bestuur zoekt te vormen, om de beide oude talen grondig te leeren kennen, zeer wel verzameld en uiteengezet. Vooral beviel het ons, dat daarin gedrukt wordt op de on-

ontwijfelbare, maar weinig behartigde waarheid, dat het aanleeren der oude talen den gemakkelijkften weg baant, om ook vele nieuwere in korten tijd te leeren. Zou het niet mogelijk zijn, dat, juist omdat die beide *klasſiſche* talen onder ons altijd zoo zeer gebloeid hebben, onze Natie ook, boven zoo vele andere van *Europa*, in vaardigheid uitmunt om hedendaagſche ſpraken te leeren? Dit is echter niet dan eene gisſing, waarover de Lezer besliſſe. — Eene hartelijke aanſpraak aan de vaderlandſche jeugd beſluit het wetenſchappelijk deel dezer Redevoering.

De Dichtſtukken zijn: *Aan den Baron* REINHARD VAN LIJNDEN, *bij het verlies van zijn dertienjarigen Zoon* AYZO BOELENS; — *op den Bazelſchen Vrede van* 1795 *tusſchen Frankrijk en Pruisſen*; — *Wensch naar Vrede*, (1799); — *Aan* FREDERIK WILLEM III, *Koning van Pruisſen, voor het toezenden der Starrekundige Tafelen van* BODE *aan zijne Hooge en Illuſtre Scholen*, (1800); — *Aan zijne Vrienden, ter gelegenheid der Vredes-Preliminairen van* 1801; (dit laatſte Gedicht is door den Schrijver, in *Nederduitſche* Poëzij vertaald, hier achter geplaatst); — *Aan een ſchoon Meisje*; — *In het Album van* A. DE VRIES; en — *Op het overlijden van* J. DE BOSCH. Zoo ons beſtek het gedoogde, zouden wij gaarne het laatſte ſtuk overnemen, 't welk, benevens de twee voorgaande Puntdichten, (volgens des Schrijvers betuiging in de Voorrede) tot de onuitgegevene ſtukken behoort. (De vorige Verzen echter, hoewel reeds vroeger gedrukt, waren maar aan weinigen uitgedeeld.) Om den kenner nogtans een ſtaaltje der krachtige, vaak ſchilderachtige manier des Dichters te geven, kiezen wij een gedeelte uit zijn *Deſiderium Pacis.*

Hei mihi! naturae vestigia quaerimus almae,
  Saeva animi ſenſus abſtulit ira pios.
Alter in alterius caedem furialibus armis
  Irruit, et fratris vulnere frater ovat.
Vastantur ferro flammisque voracibus urbes,
  Nec parcit placidis impia taeda caſis.

Vas-

de stad. Het wordt avond. De land
arbeid terug, doch Hugo wordt te ve
de moeder verwacht. Hare ongerust
strompelt naar den weg, om uit te zie
zoon, en ligt weldra in de armen zijn

Weldra is 't wagenspan ter staldeu
Weldra de ruif voorzien, weldra h

[Dit voorzien van de ruif, dit spre
op zichzelve, kleinigheden; doch derg
bij deze soort van poëzij eene uitmunt
den wel gewenscht, dat de Dichter er
ken had, en hier b. v. omtrent het vo
Hugo's paarden wat meer in bijzonderh

En Hugo even ras aan d'avonddisch
De schotel lacht hem toe, maar Hu

Liefde en eetlust treft men zelden b
doodelijk getroffen. Hij ontdekt zijner n
Elsje. De goede vrouw stemt in het hu
van de teedere moeder en van de beide
hartelijk beminnen en reeds van toekom
droomen, wordt beschreven. Dit gen
wordt in eenige gespierde regels verdedi
het zorgen voor de toekomst aangetoond
dag geeft den Dichter stof tot eene fraa
met hare ouders naar de kerk.

'T Satijnen voorschoot, breed bezoomd met fijne kanten;
Het gouden halssieraad, bezet met diamanten;
De nette sabbatspracht van Elsje spreidt haar schoon
Van aangezigt en leest nog treffender ten toon.
Zoo zit zij, stemmig, naast haar moeder op den wagen,
En houdt haar peinzend oog op 't kerkboek neêrgeslagen;
Maar min denkt ze aan de kerk en 't heilig bijbelwoord,
Dan aan haar' Hugo, enz.

Bij het uitgaan van de kerk rijdt Hugo, op den voorslag van Peters, Elsje's vader, mede naar Lommerlust, — en nu vraagt Hugo het meisje ten huwelijk. Het voorstel wordt in beraad genomen — het antwoord zal in de naastvolgende week gegeven worden. De dag, daartoe bepaald, breekt eindelijk aan. De beschrijving van den morgen is schoon. Hugo rijdt met zijne moeder naar Lommerlust. De toestand van den jongeling, de reis en de ontmoeting worden geschilderd. Zeer beviel ons de aanspraak van vader Peters, waarin deze aan Hugo het hooge gewigt van den echt voorstelt.

'T Geldt hier (zegt hij onder andere) geen zomertogt van weinig vlugtige uren;
De reis, die ge onderneemt, kan lange jaren duren.
De weg loopt dikwerf over scherpen heuvelsteen,
Door voetverschroeijend zand en kreupelbosschen heen.
Niet altijd schijnt de zon in zielverkwikkend weder;
De storm steekt somtijds op; de hagel klettert neder,
En nogtans moet men voort! Verveling sluipt dan ligt
Den wrev'len boezem in, behoudt er 't evenwigt,
En dooft den lust er uit, en doet den moed verstikken: —
Spreek, Hugo! zoudt ge ook in die nijpende oogenblikken,
Het oog ten hemel, en uw gade in d'arm gekneld,
't Verzengend zonnevuur, 't verdoovend stormgeweld,
Het kwetsend kreupelhout en 't haaglend ijs braveren?
Of ligtlijk wenschen op uw stappen weêr te keeren? —

Hugo antwoordt met edele waardigheid. De verloving heeft plaats, en, terwijl nu de gelieven gelukkig zijn, raadplegen de ouders over de huwelijksgift en de bruiloft. De volgende regels komen ons zeer gelukkig voor:

En ook de jonge lui! 't zijn kloe
Zij moeten 't leven niet verbeusle

De vrouw van Peters komt v
der, die zeer woordenrijk is. Do
dat de Dichter het zegt. Zij zelv
noeg. Anders wordt in de *Loui*
kant voorgesteld. De trouwdag
een worden beschreven. Wij mis
dorp. Van dezen had de Dichter
nen trekken. Ook de beschrijving
de onderscheidene geregten voldee
ding van eenen langen echtzang, d
van het vrolijk gezang, den dans
jeugdige paar, eindigt de eerste,
dan het overige van dit dichtstul
van poëzij overeenkomt.

In het begin van den tweeden
gehuwden geschilderd. *Weinig be*
Clorinde. Bij ons *althans heeft* de
gename stemming, *waarin* wij doo
Elsje gebragt waren, weggenome
hier niet zeer vloeijend is, en wij ee
aangetroffen. Vervolgens wisselen
neelen elkander af. De bevalling
echtgenoot eenen gezonden en fris
voel der minnende ouders, hunne
zorgdheid, zijn met warme hartelij
hier vele bij uitstek fraaije regels
schtelingen (met onafzakel

Voorſpoedig baart de vrouw, voorſpoedig groeit haar kroost:
Geen koontje wordt gekust, waar niet een roosje op bloost;
Geen armpje wordt geſtreeld, dat niet in mollig zwellen
Het moederlijke ſchoon of 's vaders kracht laat ſpellen;
Geen trekje biedt zich aan, waar 't ouderlijke beeld
Zich niet uit raden laat, of duidlijk reeds in ſpeelt.

Het zilveren bruiloftsfeest van vader Peters en zijne gade verſchaft den Dichter eene fraaije uitweiding, waarin ons het meest heeft bevallen de, inderdaad zeer aardig gevonden en keurig beſchreven, verraſſing in het ſlot van dezen zang.

Tot dus ver dreef het huwelijkshulkje door een gewenscht koeltje en geſtadigen vóór den wind op eene effene zee voorſpoediglijk voort. De aanhef van den derden zang:

Het mulle zand ontglipt in 't duin aan 's wandlaars voeten;
Zoo vlot de voorſpoed ook, dien we op ons pad ontmoeten,
Fortuin, hoe hoog zij vlieg', zweeft ſteeds op wisſen wiek,
En blijft, als zee en maan, beſtendig wisſelziek;

doet ons den naderenden ſtorm vreezen, en inderdaad vertoont de Dichter ook nu zijnen held in rampen en tegenſpoeden. Het eerste tooneel, dat ons toeft, is het ziek- en ſterfbed van vrouw van 't Woud, de brave en teederlijk beminde moeder van Hugo. Dit onheil wordt met treffende kleuren gemaald, en de toon des verhaals levert het ondubbelzinnigst bewijs op van het eigen gevoel des Dichters. De volgende regels, ter gelegenheid van de vermelding der plegtige lijkſtaatſie den Dichter uit het hart gevloeid, troffen ons bijzonder:

Ô Schoone eenvoudigheid der landelijke zeden!
Gij treft het harte meer dan weidſche plegtigheden,
Waarmeê men de uitvaart van aanzienelijken viert.
Geen breede lofſpraak, door een' dichter opgeſierd,
Komt hier als kunstgewrocht om eigen lofſpraak bedelen;
Men ſpreekt door tranen ſlechts bij 't graf van waarlijk edelen,
Van eedlen, niet door rang, maar door regtſchapenheid!
Hier wordt de deugd geroemd, maar nooit de rang gevleid.
Hier mag de loftrompet niet voor den ſtervling klinken,
Die, waar men grootheid zoekt, ſlechts ſtar of lint laat blinken,

Alsof die ijdle praal, bij 't alvermengend graf,
Den dooden aanspraak op verbeurden eerbied gaf!
Slechts wie in 't leven zich door braafheid deed beminnen,
Kan na zijn' dood hier eer, en roèm, en lofspraak winnen;
En zoo men dien geen graf van beeldrijk marmer sticht,
Er is veel schooner tombe in 't hart hem opgerigt;
Slechts dáár, in 't hart alleen, wordt de echte roem geboren;
Uit andren grond geteeld, kan hij slechts vlugtig gloren,
En dort en daalt reeds als 't metalen standbeeld rijst,
Dat, met gelauwerd hoofd, op schijnverdiensten wijst.

Naauwelijks zijn Hugo en zijne gade van de droefheid over het verlies hunner moeder eenigzins bekomen, of een nieuwe rampspoed barst op hen los. Het is eene *overstrooming*, die den Dichter gelegenheid geeft, om de *akeligste* tooneelen te schilderen, en om de liefde, den moed, de standvastigheid, het vertrouwen en een aantal edele deugden *van Hugo* en andere op het schitterendst te doen *uitblinken.* Wij mogen hier de kunst van den Heer IMMERZEEL in onderscheidene heerlijke verzen bewonderen. Desniettemin komt het ons voor, dat deze geduchte ramp, zoo als zij hier geschetst wordt, met de *episoden* of verhalen, waartoe dezelve aanleiding geeft, met te veel uitgebreidheid is behandeld, en aan het *geheel* een eenigzins wanstaltig voorkomen geeft. De beide eerste zangen rollen zoo zacht en effen voort, en de geheele derde zang ademt niets dan rampen. Al hetgeen nu volgt, is aan die verschrikkelijke overstrooming *toegewijd:* zoodat men bijna twijfelen zoude, of het geheel niet eerder strekt, om de ijsselijkheden van eenen geduchten watersnood, dan wel om het karakter en de lotgevallen van Hugo van 't Woud te schetsen. Wij merken deze onevenredigheid als een gebrek in het dichtstuk aan, dat zekerlijk door de voortreffelijke schilderingen en schoone verzen, die men hier aantreft, minder in het oog valt. Hoewel ons bestek niet gedoogt, den Dichter verder op den voet te volgen, zullen wij echter eenige stoute en krachtige schilderingen, die den echten Dichter kenschetsen, voor onze Lezers afschrijven:

'tZwart verschiet
Gaat zwanger van verderf. De kille stroomgod ziet

Zijn'

Zijn' boezem overstelpt en schier tot smorens drukken
Door *flarden* sneeuw en ijs, die van 't gebergt' zich rukken
En onderling zich voorwaarts stuwen in haar vlugt,
En tuimlen in den stroom met donderend gerucht,
En, op haar beurt gestuwd door andre ijsbergklompen,
In 't borlend water naar de diepe bedding plompen,
En opwaarts worstlen in het nederschietend nat,
Dat wegstuift, uitklotst en zijne oevers overspat,
En, zelf bestookt, alom de velden komt bestoken:
Zoo schiet de leeuw ook, in een bergkloof neêrgedoken,
Door honger *aangeprest*, zijn hol wanhopig uit,
En slagt het weerloos vee, daar 't vreedzaam weidt in 't kruid (*).
De dijken beven op hun grondvest. Duizend handen
Ontrooven zand en klei aan de omgelegen landen,
En torschen, kruijen ze ter steile dijken op,
Opdat hun hooger kruin het zwellend water stopp'.
. . . .
. . . .
Het ijs wordt rots; het kruit zich torenhoog opeen,
En breekt, van storm gezweept, door dam en *landschût?* heen.
Neêrtuimlend van de hoogte, ontbindt door eigen zwaarte
Zich over 't schokkend land het schrikbaar ijsgevaarte,
En stuift, in stof en klomp, daar henen ver in 't rond,
Scheert *hutten?* van den weg, scheurt bosschen uit den grond,
Mengt in den dwarrelvloed den ploeger met zijn ossen,
Den herder met zijn kudde en *fokkers* met hun rossen,
En brult en dondert met afgrijsselijk geluid
Verwoesting, schrik en dood op stad en dorpen uit.

En verder:

Zij slapen! — maar 't verderf snelt, als een nachtverrader,
Op vleugels van den storm hun legerstede nader;
Reeds ligt de wal door*boord*, de schutsmuur van hun *oord!*
En de ijsvloed stormt, en stort, en schuimt door de oopning voort,
En overstroomt het veld, rameit op wand en muren,
En sleept de schatten meê van stal en voorraadschuren;

En

(*) Dat *weiden in 't kruid* komt ons zeer zwak voor. Liever lazen wij:
En 't weerloos grazend vee strekt aan zijn muil ten buit.

opoffering van Hugo — het gevaar,
de onverwachte uitkomst; dit all
ſchrik, ijsſelijkheid en vertwijfeling
ſchap en geluk, die met een n
zijn en het hart van den Lezer g
ſchouwſpel, dat na de overſtrooml
Hugo aanbiedt, gelijk mede de v
wendt, om alles zoo veel mogelij
fiksch geſchilderd. Meesterlijk is
zorg, bladz. 105; doch wij kunne
nemen. Eene zeer fraaije epiſode
edelen, die elkander beminnen, wel
meest hebben uitgeblonken, en wa
en zijne dienstmaagd, en het meisj
aard, beiden met het grootſte leve
ſlaat nu het grootſte gedeelte van d
loftsdag van deze gelieven, die tev
feestdag voor het geheele dorp is,
is hier roerend en bevallig. *Aan be*
kent men den Dichter, die weet wa

Natuur, omdarteld door haar woud-
Schijnt in de vrolijkheid van 't deſt
Zij zingt in laan en bosch, en ſladd
Zij blaast uit hof en haag hem wie
Zij plooit in zacht gezuis de dunne
Zij ſtrooit het hemelsch goud op kr
Zij trippelt op de beek, die 't oev
En, dal en heuvel langs, het lagche

Het volgend geluk en de ongemeene voorspoed van Hugo en Elsje, die, door vlijt, zorg en arbeidzaamheid, in het korte tijdsbestek van ruim drie jaren, alles weder wonnen, wat zij verloren hadden, wordt kortelijk vermeld, en het geheele dichtstuk wordt besloten met eene hartelijke uitboezeming van den Dichter voor het welzijn en het geluk van Hugo, zijne gade en hunne kinderen.

Dat dit dichtstuk inderdaad veel voortreffelijks bevat; dat het zich allervoordeeligst onderscheidt door menigvuldige, zeer uitnemende schoonheden van *detail*; dat de beschrijvingen en schilderingen meestal zeer naïf, bevallig en treffend zijn; dat de versbouw doorgaans uitmuntend en het rijm ongezocht en gemakkelijk is, zal uit ons verslag reeds genoegzaam gebleken zijn. Vier fraaije platen versieren het werkje.

Wij willen, ten slotte, den Heere IMMERZEEL nog eene enkele aanmerking met bescheidenheid mededeelen.

Zoude het tijdperk, waarin de gebeurtenissen, door den Dichter bezongen, voorvallen, niet al te uitgestrekt zijn? Hierdoor wordt het stuk, dat uit zijnen aard zeer eenvoudig en natuurlijk is, somwijlen niet belangrijk genoeg, en krijgt wel eens het aanzien van eene berijmde levensgeschiedenis, die zelfs, als zoodanig, niet eens volledig kan genoemd worden. Wij, voor ons, zouden de voltrekking van het huwelijk tusschen Hugo en Elsje, waarmede het stuk thans begint, aan meerder zwarigheden onderworpen en tot het slot uitgesteld hebben. Dan ware er een bepaald punt geweest, waarmede het geheel eindigde. Wanneer de vrijaadje wat langer geduurd had; wanneer de verloving, na eenige zwarigheden en hinderpalen, eindelijk had plaats gehad; wanneer het huwelijksfeest reeds bepaald ware, doch door tusschenkomende omstandigheden (gelijk het overlijden van vrouw van 't Woud, de overstrooming enz.) telkens verhinderd, en de zoo lang gewenschte echt eindelijk, onder de gelukkigste voorteekenen, voltrokken ware, zoude het stuk, in ons oog, meerder eenheid gekregen en daardoor in belangrijkheid gewonnen hebben. De onevenredigheid tusschen het eerste en laatste gedeelte, reeds door ons opgemerkt, zoude dan weggenomen, en de gang van het eerste gedeelte zoude, in vergelijking van het laatste, niet zoo regelmatig geweest zijn. Het is waar, hierdoor had de Dichter eenige belangrijke onderwerpen niet kunnen behande-

hoe eenvoudig ook voorgesteld en ...
ste voorvallen van het dagelijksche
verrassen, altijd nieuw en juist zijn,
ren, en het hart van den Lezer ver
wel wij ook onderscheidene soortg
dichtstuk hebben aangetroffen, zijn
en te bekend, en missen daardoor
ons zoo zeer in de door den He
modellen behaagt, en, naar ons in
deze soort van poëzij uitmaakt.

Lof behoude echter onze verdien
aangenaam lettergeschenk, dat zijner

L'Hermite de la Chaussée-d'Antin.

Dit tweede deel des reeds aangekc
naar ons oordeel, volkomen staande.
hier nog meer belangrijks *en aardigs*
ben aangetroffen. Misschien ligt d
der zake, dan men bij den eersten
hetgeen zich allereerst aanbiedt, als
der menschelijke maatschappij drij
ook meer bekend is, zal ons het
geschepte, dat meer nadenken, fij
daarvoor des te beter berekend. E
meester. Wij willen, hetgeen wij
al hier een voorbeeld te berde b

namiddagsvisite, bij onderscheiden rangen, en dus ook op onderscheiden uren (4, 9, 11) enz. enz. gewis beter gevoegd. Doch het medegedeelde had voor ons eene bijzondere aantrekkelijkheid, en meer dan één stuk mogten wij niet wel geven.

Na de mode der autograaf-verzamelingen gehekeld te hebben, die de onkundigste jonge lieden op elk beschreven snippertje van een meer of min beroemd man doet azen, komt hij zeer natuurlijk op dezen brief, die, is hij inderdaad echt, allerbelangrijkst is.

Eene eerste Representatie van eertijds.

Brief van den Marquis D'HERNONVILLE aan den Graaf DE MONCHEVREUIL.

Parijs, den 30sten December, 1669.

Ik maak gebruik, mijn lieve Graaf, van eene verkoudheid, die mij sedert eenige dagen in den hoek van den haard houdt, om u tijding van hier te geven, De belangrijkste, en die u het meeste vermaak zal doen, is, dat Mijnheer DE GUISE de gunst verworven heeft van eene ruit (eene plaats) te hebben bij de mis van den Koning; hij heeft niet gemist er zondag gebruik van te maken, en, tusschen ons gezegd, met een weinigje te veel vertooning. Men verwacht gouden bergen van den Marquis DE MARTEL, die zich beroemd heeft de Algerijnen tot den vrede te zullen dwingen: ik stel geen vertrouwen in zijne almanakken. De Hertog DE VERMANDOIS is bekleed met den post van Admiraal; Mevrouw DE VERMANDOIS heeft dit blijk eener uitstekende gunst met de schoonste onverschilligheid ontvangen. Ik ben wel zeer van uw gevoelen, deze vrouw is niet op hare plaats.

Heeft uw broeder u geschreven, dat wij te zamen bij de eerste vertooning van *Britannicus* zijn geweest? Eenige bazuiners van RACINE hadden mij dit stuk zoo aangeprezen, dat ik, geene loge kunnende krijgen, ten twee ure mijn lakkei zond, om mij eene plaats op het tooneel te bespreken: ik dacht, dat ik nooit aan het hotel van Bourgonje zou komen; ik had nogtans mijne koets aan den ingang der straat Mauconseil gelaten; maar zonder CHAPELLE en MAUVILAIN, die al de komedianten van Parijs kennen, zou ik nooit plaats gekregen hebben.

Vergis u niet omtrent deze drift van het publiek; er steekt meer kwaadwilligheid dan nieuwsgierigheid onder. Ik heb mijn handkus wezen brengen aan Mevrouw DE SEVIGNÉ, in hare loge, waar zich de dames DE VILLARS, DE COULANGES en DE LA FAYETTE bevonden, vergezeld van het Abbétje VILLAR en den vitter DE CRIGNAM. Ik laat u bedenken, of *Britannicus* schoon spel had in deze loge! Mev. DE SEVIGNÉ zeide des anderen daags bij Mev. DE VILLARCEAU, dat de *Racine* (de wortel) *zou voorbijgaan als de koffij*; dit woord verwekte veel gelach, en iedereen stemde in, om het zoo juist als aardig te vinden. Hetgeen mij bovenal verbaast, is de inbeelding van dezen leerling in het treurspel, die zich verstout de Romeinen te doen spreken, na onzen grooten, onzen verhevenen CORNEILLE; er zijn lieden, *die zich niets* ontzien. Ik heb het hotel van Bourgonje *nooit zoo* schitterend gezien: een zoo fraai gezelschap verdiende een beter stuk: het ging om het best geeuwen in den *bak*, om het best slapen in de loges. Ik zal u VILANDRY *niet ten* voorbeeld aanhalen, welke in die van den Kommandeur DE SOUVRÉ ronkte: sedert hij eet aan deze tafel, de beste uit Parijs, gaat hij ter spijsvertering naar den schouwburg, *haciendo la fiesta*, ontwaakt aan het einde, en doet uitspraak, dat het stuk afschuwelijk is. Ik zal nooit vatten, welk vermaak die brave en geestige Kommandeur vindt in het gezelschap van eenen man, die den mond niet opent dan om te eten. DESPREAUX, naast wien ik mij geplaatst vond, was woedend over de koudheid van het parterre. Hij houdt staande, dat het het schoonste werk van RACINE is; dat de ouden niets schooners hebben; dat TACITUS en CORNEILLE niets krachtigers hebben geschreven. Hij was bijna aan het plukharen geraakt met SUBLIGNY, omdat deze, in het tooneel waar Nero zich achter de gordijn versteekt om Junia te beluisteren, een luid geschater niet kon binnenhouden, hetwelk de geheele zaal aanstak. Het is waarschijnlijk, dat dit slechte stuk hem eenige andere *Folle Querelle* (*) zal op den hals halen, waarbij wij, even als bij de eerste, zullen lagchen. NINON en Mijnheer LE PRINCE waren, met DESPREAUX, de eenigen, die den grond voet voor voet verdedigden, doch zonder de zaken van *Britannicus* te kunnen herstellen. Ik ben nieuwsgierig te weten, hoe het ge-

(*) *Malle Rusie*, eene parodie op de *Andromache*.

mededingertje des grooten CORNEILLE dezen val zal opnemen; want het is wezenlijk een val. Hetgeen het ergste is bij zijn geval, is, dat men verzen heeft opgemerkt, wier toespeling zeer duidelijk en zeer stout was. De Koning heeft er zich niet over uitgelaten; maar gister, bij zijn levét, heeft hij een bal doen afzeggen, waarop hij te Saint Germain moest dansen. Dit kon onzen Dichter wel eens kwalijk zetten ten hove: doch wat doet ook een Dichter daar?

FLORIDOR is verheven geweest; men zou gezegd hebben, dat hij gewed had eene der slechtste rollen te doen gelukken, welke hij ooit heeft gespeeld. Ik zal u van het ontwerp dezes treurspels niet veel zeggen; de mogelijkheid om het wel té verstaan! Ik zat tusschen uw' broeder en den dikken Vicomte. *Niettemin*, *gij* moogt mij gelooven, het is slecht, bepaald slecht, wat er de *Satiricus* van zegge. Ik ben van zijn gevoelen, wanneer hij verzekert, „dat een werk van dat aanbelang van noode heeft wel gehoord te worden; dat het onregtvaardig is, uitspraak te doen op ééne vertooning, te midden van het geschreeuw der partijzucht, en het gekakel van dien zwerm van vrouwen, welke zichzelve ter vertooning komen aanbieden bij eene eerste representatie." Dat alles is in het algemeen waar; maar het is niet toepasselijk op de omstandigheid, van welke ik u verslag doe. Ditmaal is RACINE wél beoordeeld; de ontknooping van zijn stuk is het belagchelijkste, dat ik ooit gezien heb. Verbeeld u, dat die malle Junia *Vestale* gaat worden, even als Mev. DE SENNES *Urseliner* (non) werd. God behoede, dat ik den geleerde zou willen uithangen; maar ik heb in MENAGE gelezen, dat er andere formaliteiten vereischt werden, om den sluijer aan te nemen in het klooster der dames van de Congregatie van Vesta. Ik zou het wezenlijkste vergeten: uw DESOEUILLET heeft gespeeld als een engel. Ik heb haar van u gesproken in hare loge: maar, zoo gij mij gelooft, kom spoedig terug om haar zelf te spreken: het is een meisje, voor wie de standvastigheid slechts de afstand is, die twee luimen (*fantaisies*) van elkander scheidt.

Zoo gij daar ginds de *Nouvelles à la main* leest, zult gij er RACINE meesterlijk uitgelucht vinden (*). Het blad, dat van zijn

(*) De auteur van dezen brief maakt waarschijnlijk toespeling op het epigramme van RACINE tegen de Heeren D'OLONNE en DE CREQUI, ter gelegenheid van het treurspel *Andromache*.

zijn ftuk moet fpreken, is nog niet uitgekomen; maar, zo LE CLERC zijne zaken in oonfcientie doet, zoo hij de welgegronde fpijt van D'OLONNE en CREQUI, van welken hij tweehonderd pistolen ontvangen heeft, wél dient, zal de arme *Britannicus* voor *Andromache* boeten.

GOURVILLE heeft u het reukwerk moeten ter hand ftellen, dat gij mij voor uwe lieve nicht hadt verzocht. MARTIAL heeft geen geld willen nemen: hij zegt, dat gij *rekening bij* hem hebt. DEBROUISSON omhelst u. Wij hebben bij hem het allerliefste foupétje gehouden!... Er ontbrak niet dan gij. Ik ben verpligt geweest, CHAPELLE in mijne koets te huis te brengen; hij was ftomdronken; tot vergelding heb *ik* hem den volgenden dag den nacht onder de tafel, in de Pomme de Pin, laten doorbrengen, waar hij reeds meer dan *eene keer geflapen* heeft.

Ik zal mijn best doen, aanftaanden zondag op het levér te gaan. Mijn oom werkt, om mij mijn *regiment* te doen opwerken; het is mogelijk, dat het hem *gelukke*: dan zal ik u mijn doortogt zien. Ik zou veel liever hebben, dat hij het was. In allen gevalle, geloof dat ik ftaat maak te zijn en mij te noemen onder het getal uwer vrienden.

AT.... (*)

(*) Zoo oordeelen vaak de domheid en de partijzucht van tijdgenooten over ftukken, omtrent wier voortreffelijkheid de nakomelingfchap met ééne ftem heeft. *Rec.*

Mengelgezangen ten dienfte der Jeugd; door T. C. K. BEILANUS, *Predikant te Paefens. Te Leeuwarden*, bij J. W. Brouwer, 1812. *In 8vo. f* :-6-:

De Heer BEILANUS hoopt, dat zijne welmeenende bedoeling, om met dit lettergefchenk de jeugd te verblijden en nuttig te zijn, zal opwegen tegen de gebreken, die de lezer en kunstregter in hetzelve mag ontdekken. Edele pogingen en welmeenende bedoelingen achten wij hoog. Wij erkennen dezelve gaarne in den *Eerwaarden* Schrijver; doch zijn nederig van meening, dat de kunstregter daarom de gebreken in eenig werk niet

:t mag door de vingers zien. En, eilieve! waar zoude het
k heen, als ieder, die slechts welmeenende bedoelingen had,
t publiek op zijne herfenvruchten wilde onthalen? Wij heb-
n hier dus niet met het hart, maar met de kunst van den
hrijver te doen. Onze pligt vordert, dat wij zijn letterge-
ıenk *beoordeelen.* Hij treedt openlijk als Dichter ten voor-
ıijn; hij heeft gezangen voor de jeugd vervaardigd; men
:et, wat men in onzen kunstkeurigen tijd van een' Dichter
rdert, en hoe veel er toe vereischt wordt, om den kieschen
aak onzer tijdgenooten, verlekkerd misschien door den rijken
orraad van frissche, geurige dichtvruchten, aangenaam te stree-
ı. Wij mogen hier dus geene ongepaste toegevendheid doen
jken. Onze tijd, ons eigen kunstgevoel en de eer van ons
idschrift verbieden het ons. De Heer BEILANUS zal het
: dan wel niet ten kwade duiden, dat wij, hem geenszins
bevoegdheid ontzeggende om in *proza* voor de jeugd te
ırijven en schoolboekjes te vervaardigen, van oordeel zijn,
hij geene bekwaamheid genoeg bezit, om verzen te maken.
tgeen wij hier ontvangen, is weinig meer dan rijmelarij.
hoedanig is nog die rijmelarij? De Schrijver is in het werk-
gelijke der kunst in het geheel niet bedreven, en — hetgeen
; in een' predikant, in een' man, die voor de jeugd schrijft,
uiterste heeft bevreemd — even min in de taal. Wij zul-
ons ongunstig oordeel over deze Mengelgezangen door
ıige proeven staven, waarbij wij het gebrekkige in de versi-
.tie wel niet met den vinger zullen behoeven aan te wijzen.
:n het Hemelvaartsgezang lezen wij:

En voor de zielen die bij 't duchten
Voor straf: — ô welk een *heuch'lijk* lot!
Ootmoedig *aan* genade zuchten,
Een trouwe voorspraak is bij God.

In het Pinkstergezang:

Het heug'lijk Evangeliewoord
Wordt nu van volk bij volk gehoord:
Door 't licht op aard verschenen,
Zien wij *Hem* (wien?) tot hun (wier?) zaligheid,
Door Gods gena ons toebereid,
In Jezus zich vereenen.

Het

Welk eene armoede in het rijm!

Die God is re
In alles regt,
Dat w'*Hem* eerbied
Die 't goed *be*
Of 't kwaad *v*
Heeft loon naar we

God ſlaat zijn
Zijn alziend o
Op al het aardsch
Hij kent elks d
Elks weg en p
Wij wand'len dan

God is getrouw
Aan hun getrou
Die nedrig *op Hem*
Hij zij in leed,
Tot hulp gereed
Een hoorder onzer

In Gods genâ,
Wordt, — ja!
Voor onze ſchuld ge
Kom ons te ſta
Met uw genâ

'T Schaap en vetgeweide koeijen,
Onder 't blaten zachtjes loeijen,
  Zonder schroom en wel te vreê,
  Volgt den slager heel gedweê.

Vallen Herfsttijd *al na graden*,
Van 't geboomt' de dorre bladen;
  Neemt natuur een nieuw gelaat,
  Toont zij zich in 't zwart gewaad:
Ook deez' wis'ling kan mij leeren,
Wijsheid *die 'k niet mag ontberen*,
  Zoo wordt mij ten toon gespreid,
  's Werelds onbestendigheid.

n een gezang bij het eindigen van het schooluur zingen kinderen den meester toe:

    Voor dat genot,
    Biên wij naast God,
U Meester! onze zangen,
    Al klinkt *onz'* lof,
    Op toonen dof,
Gij wilt dien dank ontvangen.

    Ons hart gevoelt,
    Dat gij bedoelt,
Onz' eere te verhoogen:
    Gij zijt *onz' vrind*,
    Van ons bemind,
Wij blijven op u oogen.

Bij den aanvang van 't namiddag-schooluur zingt men onandere dus:

Door den meester *opontboden*,
    Heêngevloden,
  Naar zijn' *eisch* en onzen pligt,
Mogen wij hier; — *met te ontberen*,
    Wijsheid leeren,
  Uit zijn vriendlijk onderrigt,
  Uit zijn vriendlijk onderrigt.

Bij den aanvang van het avond-schooluur:

Ja het is *onz'* lust,
Vlijtig optemerken,
Hoe gij *ons gezind*,
Door uw leer en licht,
Tot ons onderrigt,
Aan ons heil wilt werken.

En bij het einde van het avond-schooluur wordt God dus gedankt:

Heb dank dat gij steeds van den morgen,
Tot op den avond van deez' dag,
Voor ons in zoo veel *liefd' woudt zorgen*,
Ons hebt behoed voor ramp *en leed*,
Dat gij *onz'* harten *woudt* verblijden,
En door des meesters wijze *leer*,
Aan wijsheid en aan deugd *toewijden*,
Ter eer uws naams en onze vreugd.

Is dat poëzij? Zijn dat gezangen voor kinderen? ô Geest van den zaligen VAN ALPHEN!

En dan nog krielt het stukje van taalfouten, *die, bij het* verbeterd onderwijs, dat thans op de scholen is ingevoerd, een leerling van twaalf jaren niet zoude maken. *Zoo lezen wij:* „ *Uwen* Heiland is geboren." „ Waarop *den* Christen roemen mag." „ Zou 'k niet van *de* herfst gewagen?" „ Die ons kluistert aan *de* haard." „ Die ons in *de* winter passen." *Vleidt* voor *vleit; vlijdt* voor *vlijt* — „ *onzen vlijdt* ten onderpand;" *darteld* voor *dartelt; beijen* voor *bijën; handeld* voor *handelt; behaagd* voor *behaagt; zegen* voor *zege; uw* voor *u* — „ is van *uw* een gunstbewijs." Het volgende levert geen zin op:

Daar leeft hij, *die deez' aard onttogen*,
Gestegen op zijn glorietroon:
Laat ons zijn' naam, en roem verhoogen,
Hem zingen op een' blijden toon!

Dan genoeg! *Transeat cum cæteris!*

BEOORDEELING.

Verzameling van eenige losse Stukjes van E. J. GREVE, *in leven Hoogleeraar in de Oostersche Letterkunde te Franeker. Uitgegeven door Mr.* R. FEITH. *Te Haarlem en Zwolle, bij* F. Bohn *en* D. van Stegeren. 1813. *In gr. 8vo. XXX en* 169 *Bl. f* 1-16-:

Met genoegen ontvangen wij deze nalatenschap van den beroemden *Franekerschen* Hoogleeraar GREVE, door de hand van FEITH uitgegeven. De vereeniging dezer twee namen stond ons reeds vooraf borg voor de belangrijkheid der hier voorhandene opstellen. Bij de lezing zijn wij in die verwachting niet te leur gesteld, en zullen onzen Lezeren, zoo beknopt als de gewigtige inhoud gedoogt, eenig denkbeeld van deze Stukken geven.

Het eerste heeft ten titel: *Brieven aan een' Filosoof, over Mozes verhaal van de Wereldschepping, en het eerste Hoofdstuk van Genesis.* Dit opstel vooral is van groot belang in onze tijden, zoo vruchtbaar aan *Cosmogoniën*, waarbij men veeltijds, gelijk de verdienstelijke Uitgever te regt klaagt, *de sterkste pogingen aanwendt, om God uit de wereld weg te redeneren.* Inderdaad, verscheidene zoogenoemde Wijsgeeren vormen naar hunne gebrekkige inzigten eene Wereld, waarbij de hoogste Magt, Wijsheid en Goedheid niets te doen heeft; en het laag neêrzien op de *eindoorzaken* (nog onlangs zoo mannelijk door UILKENS en PALEY gehandhaafd) heeft vast geen ander doel. Wij herinneren ons, onlangs in eên *Fransch* werk van LEVESQUE gelezen te hebben, dat het eenen Natuuronderzoeker kwalijk voegt te stellen, dat b. v. het oog gemaakt is *om* te zien; hij moet slechts de *structuur* van het oog onderzoeken. Dezen beantwoordt de Heer GREVE ook, doch slechts in het voorbijgaan; voornamelijk is deze redenering

tegen dezulken gerigt, die het *Moza'ſche* verhaal van de Wereldſchepping in twijfel trekken, of ſlechts als een Dichtſtuk, zonder meer, beſchouwen. En hier moeten wij de beſcheidenheid van den Heer GREVE (die zich ſlechts op eene enkele plaats een weinig verloochent, waar hij van de *wijsgeerige goocheltas* ſpreekt, bl. 64) boven den ijver van zijnen Uitgever de voorkeur geven, die (bl. VI, IX, XVII) niet alleen ſchijnt te ſtellen, dat de Openbaring, benevens alle de rustpunten voor het verſtand en troost voor het hart, die zij geeft, met eene letterlijke opvatting van *Gen. I* ſtaat of valt, maar zelfs op eene vrij bittere wijze over de Natuurkundigen ſpreekt, die meenen, dat Hoofdſtuk, als door MOZES volgens de begrippen van zijnen tijd ter neêrgeſteld, niet letterlijk bij de verklaring *van de vorming des* Heelals te moeten volgen, — terwijl de Heer VEITH toch zelf (bl. VIII—X) ſlechts *godsdienſtig*, *geen natuurkundig* onderwijs in het verhaal van MOZES, volgens deszelfs eigene bedoeling, meent te moeten zoeken. Waarom dan achtingwaardige Geleerden, die het verhaal anders dan gewoonlijk opvatten, van *ingekankerd vooroordeel tegen de Openbaring*, (bl. VIII) van *oogmerken*, *om*, *raak of mis*, *argumenten tegen de Openbaring in aantogt te brengen*, (bl. IX) beſchuldigd?

Twee klasſen van Geleerden komen ons voornamelijk voor, (wanneer wij de meer of min vermomde Godverzakers, zoo als de valſche *myſticken*, die onder den naam van *Natuurphiloſophen* nog al godsdienſtig (!) zijn willen, uitzonderen) die het gewone gevoelen van den zesduizendjarigen ouderdom der Aarde verlaten. De eerſte van zulken, die eene vroegere of Voorwereld ſtellen, welke, ten tijde van den aanvang der *Mozaiſche* Geſchiedenis, door geduchte natuurwerkingen geheel zou verwoest, en door eene andere, die toen nog in den *Chaos* lag, zou vervangen zijn. Men weet, dat de Hoogl. SCHEIDIUS deze opvatting zelfs taalkundig uit den *Hebreeuwſchen* tekst zocht te bewijzen, en dat (om ſlechts éénen ontwijfelbaar godsdienſtigen aanhanger derzelve te noemen) de beroemde JERUSALEM der

der dat getal behoort. De Heer GREVE erkent zelf, (bl. 13) *dat hij in deze gedachte niets onbehoorlijks of min godsdienstigs vindt.* — De tweede klasse van Natuurkenners of Schriftuitleggers verstaat door de *dagen* der schepping geene etmalen van 24 uren, maar geheel onbepaalde tijdperken, van honderd, of duizend, of duizenden jaren; binnen welke de Almagtige, volgens geregeld afloopende werkingen, de Aarde vormde, versierde en bevolkte. Onder de voorstanders van dit gevoelen behoort onze voortreffelijke VAN DER PALM. (Zie zijn *Bijbel voor de Jeugd*, I. 15.) Beide wijzen van opvatting der oude oorkonde zouden, volgens hunne voorstanders, dienen ter oplossing van de zwarigheden, uit natuurkundige ontdekkingen tegen het *Mozaïsche* berigt van de Wereld ontleend.

De Heer GREVE beaamt geen van beide die gevoelens; maar verstaat de schepping der Wereld woordelijk van *dagen* van 24 uren, binnen welke, nadat de eerste lichtstraal de ontbinding van den bajert begon, de vorming der Aarde geregeld voortging; zoo echter, dat zij daarin niet omschreven, maar langzamerhand, misschien tot den Zondvloed toe, telkens meer voltooid werd. Hoe veel tijds er vóór de vorming des Lichts verstreken zij, laat de Schrijver in het midden; misschien, meent hij, konden tusschen de eigenlijke schepping en dat tijdstip de grondstoffen door het onderaardsche vuur zijn toebereid geworden. De Aarde en ons geheele Zonnestelsel werden gelijkelijk geschapen. Na den derden dag was de Zon (wier vorming, zoowel als die der andere ligchamen van ons stelsel, gelijkelijk met die van onze Aarde was voortgegaan) in hare tegenwoordige gedaante zigtbaar, (bl. 5, 6.) De opdrooging der Aarde uit de diepte geschiedde allengskens, zoodat slechts de woonplaats der eerste dieren en menschen in den aanvang (misschien door de werking der vuurstof) uit het water oprees, 't welk vervolgens langzamerhand ook met het overige gedeelte van onzen bol plaats had, (bl. 6, 22.) Vandaar veelligt daar ook die uitgestrekte lagen van zeeschelpen, welke men in den grond aantreft, en die, zeer ligtelijk, door

eene *langzame* terugwijking der zee kunnen zijn blijven liggen. De Heer GREVE vindt niets onwaarschijnlijks in de gissing, dat God te gelijker tijd de *Alpen* of andere hooge bergen van vast graniet gemaakt, en ook de vlakten met granietzand bedekt, en met de zeedieren en hunne schelpen in de zee te gelijk de kalk, waaruit zij bestaan, tot wijze oogmerken in de aarde geplaatst hebbe, (bl. 17, 18.)

Eene groote verandering, echter, moet de Aarde door den Zondvloed ondergaan hebben. De *Theorie* van denzelven, door den Schrijver voorgedragen, komt hierop neder, (bl. 28—36.) Het onderaardsche vuur, in werking gekomen, ligtte den bodem der zee op, *en overstroomde*, in de rigting van het Zuidoosten naar *het Noordwesten*, het zuidelijk *Azië*, toenmaals de woonplaats der menschen, (zoo als nog blijkt uit de talrijke *Eilanden*, en uit de naar die rigting ingekorvene strekking der kust) deed de zee koken, en dus eene menigte dampen oprijzen, die, naar noordelijker gewesten heengestuwd, in plasregens en wolkbreuken nedervielen. Daarop volgde de verdere overstrooming van *Europa*, *Afrika* en *Amerika*, echter niet tot die hoogte, dat de hooge bergtoppen zouden bedekt geweest zijn, (dit had slechts in het zuidelijk *Azië* plaats, waarvan MOZES onmiddellijk spreekt; in *de* andere werelddeelen werd waarschijnlijk alleen het lagere land met de mindere bergen overstroomd.) Toen daarna de Aarde tot rust kwam, en de vloed zich terugtrok, kunnen de *Indische* gewassen en dieren in het Noorden, de schelpdieren uit de Zuidzee in de *Egyptische* bergen en in *Italië*, de *Afrikaansche* roofdieren (misschien over de toen nog niet doorgebrokene engte van *Gibraltar* naar ons Wereelddeel gevloden) in *Frankrijk* en *Duitschland*, gelijk de Zeebeeren, wier schedels men nog vindt, uit het Noorden, enz. in den nog weeken bodem zijn nedergelegd. De Olifanten, waarvan men in *Amerika* vele overblijfselen vindt, kunnen uit een thans verdronken gedeelte der Wereld zuidwaarts van *Japan* derwaarts gevloden zijn. (Deze voorstelling, welke het

het schrander vernuft van wijlen den Hoogleeraar eer aandoet, schijnt bevestigd te worden door de strekking der *Atlantische Zee* tusschen *Afrika* en *Zuid-Amerika*, welke geheel in de rigting van het Z. O. naar het N. W. voortloopt, en door de smaldeeling van een Wereld-deel, 't welk oudtijds uit *Nieuw-Holland*, *Nieuw-Zeeland*, *Nieuw-Guinee*, *Nieuw-Britannie*, *Nieuw-Ierland*, *Nieuw-Kaledonie*, *de Nieuwe Hebriden*, enz. enz. schijnt bestaan, en een derde vastland uitgemaakt te hebben, zoo het niet met *Azië* te zamenhing, doch thans in eene zuidoostelijke rigting schijnt doorgebroken te zijn.)

Hierop gaat de Schrijver tot de beschouwing der thans uitgestorvene diersoorten over, welke daadzaak hij genoegzaam ontkent. Dan, bij al den eerbied, aan de grondige geleerdheid en het schrander oordeel van onzen nu overledenen Landgenoot verschuldigd, verbieden ons toch waarheid en onpartijdigheid, om een paar bladzijden, waarin de Heer GREVE, zonder, volgens eigene bekentenis, immer daarvan eene hoofdstudie gemaakt te hebben, de ontdekkingen van eenen CAMPER, CUVIER en anderen op losse schroeven zoekt te zetten, bij de naauwkeurige onderzoekingen dezer Geleerden in aanmerking te nemen. Wanneer de Heer CUVIER, eerst volgens eene *Theorie* op vaste beginselen rustende, twee geheel niet meer bestaande diersoorten in opgedolvene geraamten (het *Paléotherium* en *Anoptotherium*) vindt, en die daarna *in naturâ* (in *geheele* geraamten) juist volgens zijne beschrijving door werklieden uit de aarde gegraven worden, — dan komt hier geene twijfeling meer te pas, en wij beseffen ook niet, hoe dit (ondersteld dat de nieuwere onderzoekers zich omtrent den *tijd* van den ondergang dezer diersoorten mogten vergist hebben) tot de *Mozaische* Geschiedenis iets af- of toedoet. Waar staat toch immer geschreven, dat er geene diersoort ooit zal ondergaan, of is ondergegaan? Wat de geweldige menigte der Elefanten betreft, die men in het Noorden wil gevonden hebben, daaromtrent zullen wij liefst ons oordeel opschor-

 ten,

en het getal is immers *legio*
het bestek van den Heer GRI
de Aarde eene uitgebrande Zo
spronkelijk eene uit hare loop
derde doet de aarddeelen eers
ven, die daarna *rondom* den
den Zondvloed zouden ingest
den, heeft het *volkanische* vuur
kring en regens, de Aarde ge
(Dit gevoelen schijnt van het u
haal, onder eenige wijzigingen
ken.) Een vijfde (BUFFON)
kelijk voor een' glasklomp, di
gekeild, en daarna bekoelde. V
lijk, was de Aarde in den aanv
wikkelde zij zich door de gistin
pen, enz. Deze gevoelens, voor
scheidenlijk ten toets gebragt, he
toond, en dezelve daarna met
MOZES vergeleken, waarbij he
hoezeer in eenen min wijsgeeriger
en bewezen wordt. De Heer G
op dat hoofdonderscheid tusschen
re scheppingsgeschiedenissen, da
Almagt gesteld wordt, welke de
wij die thans zien

Te meer onredelijk vindt hij deze laatste onderstelling, daar blinde Natuurkrachten nimmer een kruidje, laat staan een dierlijk wezen, kunnen voortbrengen. En hier zijn wij het met den Schrijver ten volle eens, en het verheugt ons, dat men in ons Vaderland nog op durft komen tegen die gevaarlijke stelling, (welke even heilloos blijft, al heeft zij zelfs een' HUMBOLDT en andere Geleerden van den eersten rang tot voorstanders) dat de werking der hoofdstoffen, b. v. de verwering van rotsen, eerst mosplanten kunne *voortbrengen*, die daarna weder andere gewassen, en deze op hunne beurt dieren doen ontstaan, en eindelijk dan ook, volgens die zelfde redenering, de mensch door blinde krachten uit het stof verrijst. *Ontwikkelen* kan de werking der hoofdstoffen en grondkrachten, maar *scheppen* zeker niet het kleinste zaadje, en, zoo de kiemen der mosplanten nergens aanwezig waren, gewis de verweërde rotsen zouden die niet telen!

Schoon wij ons hier en daar eene aanmerking op dit belangrijk opstel veroorloofd hebben, het blijft niettemin, ook in ons oog, eene zeer gewigtige bijdrage tot het onderzoek der vroegere Wereld, vooral der Geschiedenis van den Zondvloed; het verhaal van MOZES wordt daarin mannelijk en oordeelkundig verdedigd, en wij verheugen ons over deze *Apologie*, ook van dit gedeelte der Openbaring; schoon wij er verre af zijn, van ons geloof aan die Openbaring op eene letterlijke opvatting der Scheppingsgeschiedenis, volgens den meest gebruikelijken zin, te grondvesten. Wij herhalen het: wie met SCHEIDIUS leest: *de Aarde was woest en ledig geworden*, en dus aan eene Voorwereld gelooft, of wie met VAN DER PALM door de zes dagen der schepping *tijdperken* verstaat, kan een even goed Christen zijn, als die meent, dat God vóór zesduizend jaren in zes etmalen deze Aarde geschapen, en aanvankelijk gevormd hebbe; maar die gelooft, dat de Aarde *zichzelve* gevormd en ontwikkeld hebbe, deze kan het niet zijn. Hier staat, onzes bedunkens, de grenspaal.

Het tweede stukje in deze Verzameling is eene *korte Pa-*

 ra-

CHAB, vernield of verbannen
weer gedwongen. Zonder n
Matth. XXIV mede op het
zien, ('t geen nogtans ook van
komen ons de uitdrukkingen v
de gedempte muiterij eens bed
liever van den verschrikkelijke
Tempels, der Stad, en men
zoodanig, op te vatten. De ge
de voorafgaande burgeroorloge
juist begonnen prediking van
sche *Romeinsche* Rijk, (vs. 9.
onder HADRIANUS, maar ond
echter alles afdoet, is des Zal
vs. 34. dat *dit* geslacht dien gr
beleven zou. Van iets, dat
moet, kan men zulks *onmogeli*
dwongen schijnt ons ook de verkl
tien Maagden, die de Heer GRE
de *Palestijnsche Joden-Christe*
van de wet der plegtigheden met
vereenigen wilden, maar zulks
denis van HADRIANUS niet n
nu partij moesten kiezen; terwijl
in de Christelijke leer zich van

naar de lamp van den Geleerde rieke, dan naar de treffende waarheid en juistheid, die men in 's Heeren gelijkenisſen en voorzeggingen overal waarneemt, ook maar van verre zweeme.

Hetzelfde gebrek aan eenvoudigheid en bevattelijkheid heeft, onzes inziens, des Hoogleeraars verklaring van *Marc. XIII:* 32. Hij verſtaat hier, door *Zoon*, *Engel*, en dus een *ſynonyme* van 't voorgaande, volgens den *Hebreeuwſchen parallelismus;* immers, volgens de gedachte onzes Schrijvers, heeft de Heiland deze rede in de taal en voetmaat der oude Profeten uitgeſproken, welke voetmaat de Heer GREVE meent ontdekt te hebben, en volgens welke (wanneer men dit vers in het *Hebreeuwsch* vertaalt) *Zoon* niet wel iets anders kan zijn dan *Engel*. Dan eene *Hypotheſe*, gegrond op eene ontdekking, die nog zoo veel tegenſpraak vindt, gegrond op de aardige, doch willekeurige onderſtelling, dat JEZUS zijne rede in de oude, den jongeren zoo moeljelijk verſtaanbare landtaal, en in dichtmaat hebbe uitgeſproken, (waarvan niet één beſlisſend voorbeeld in 't N. V. te vinden is) en die dan *nog* ſlechts op het gebruik van *enkele* plaatſen in de oude Profetiſche boeken rust, waar *Zoon* met *Engel* gelijkluidend is, — deze *Hypotheſe* draagt wel de duidelijkſte ſporen, van ſlechts ter verdediging van een geliefkoosd leerſtuk in het midden gebragt te zijn, en ſchiet verre te kort bij de gewone opvatting, die eene voortreffelijke *klimax* bevat; *niemand*, *noch de Engelen*, *noch de Zoon*, — *dan de Vader*.

In een volgend opſtel brengt onze Schrijver de gisſing ter bane, dat de akker, door JUDAS (*Hand. I:* 18) verworven, reeds vroeger door hem uit de ontvreemde penningen aangekocht, en het tooneel van zijnen dood was geweest; dat daarna de Overpriesters dat zelfde plaatsje van de erfgenamen, die met zulk een kwalijk ter faam ſtaand verblijf verlegen waren, voor den ſpotprijs van dertig zilverlingen gekocht hadden, om er vreemdelingen te begraven.

De nu volgende Vertalingen van den Lofzang van DEBORA, en van *Jes. VII. VIII.* en de zes eerste verzen van *IX*, (waarvan vooral de eerste op meer dan ééne plaats veel van de gewone opvatting afwijkt) kunnen wij slechts noemen, daar ons verslag reeds zoo breed is uitgeloopen.

De *twee Brieven over de waarheid van het Evangelie en de echtheid van Lucas I.* behelzen niet veel nieuws; vooral is het antwoord van den Hoogleeraar aan eenen ongenoemden briefschrijver zóó duister en ingewikkeld gesteld, dat wij gereedelijk konden zien, hoe weinig de waardige man (die door zijnen *Vriend* misschien gemakkelijk verstaan werd) dit stukje voor eene openbare uitgave geschikt had. Of moet men de schoolsche, onbijbelsche *kunsttermen* der Theologie nog met het onverstaanbare, *edelheid voor God bij 't geloove*, (bl. 140) vermeerderen? Streng is ook het gezegde, (in eenen gezonden, niet *natuur-philosophischen* zin opgevat) dat er GEENE *bevatting van waarheid of goede gedachte in den mensch is, dan van God en zijnen Geest.* Dan, wij onthouden ons van godgeleerde twistingen; anders zouden wij op de dubbelzinnigheid der uitdrukking, *dat het eene ondeugende huichelarij is, onderscheid te willen maken, daar God geen onderscheid tusschen de zondige menschen maakt*, (bl. 144) nog al iets aan te merken hebben. — Hoe onkiesch is de uitdrukking: *den brief van Jacobus en den eersten van Petrus den Christenen maar zoo stilzwijgend op het lijf te plakken*, (bl. 147.) Dit opstel, waarin wij den verstandigen GREVE niet herkend hebben, eindigt met de opgave der voetmaat van ZACHARIAS' lofzang in 't *Hebreeuwsch*, tot staving der echtheid van LUCAS *Evangelie.* Waarlijk, de draad, die dit aan het voorheen behandelde knoopt, is zeer los! Maar het is een vriendschappelijke brief, en dus kunnen wij dit over 't hoofd zien. Meer dienst nogtans zou, onzes inziens, de kundige Uitgever aan het publiek gedaan hebben, met al het vorige van dit opstel weg te laten, en slechts den lofzang, zoo als hij hier gevonden wordt, met een enkel woord ter inleidinge, den Geleerden ter toetsing aan te bieden.

Het

Het laatste stukje in deze Verzameling is niet van wijlen den Hoogleeraar GREVE, maar in deszelfs papieren gevonden, en vervaardigd door den Heer J. TER DELKWIJK. Het betoogt uit reken- en stelkundige gronden, dat de Heer MICHAELIS den *Hebreeuwschen sikkel* te gering begroot heeft; dat dezelve niet kleiner kan geweest zijn, dan, volgens den Heer LILIENTHAL, *ten minste* $1\frac{2}{3}$ à 2 *Atheensche* drachmen; (het *maximum* betuigt de Heer TER DELKWIJK niet gevonden te hebben) en dat dus de onnoemelijke schat, dien DAVID zou hebben verzameld, volstrekt ongeloofelijk is, en hier de getallen bedorven zijn, of de vrij jonge Schrijver van de boeken der Kronijken deze plaats uit een onecht stuk heeft overgenomen.

Wij hebben ons lang bij dezen kleinen bundel van 169 bladz. opgehouden. Maar in menig lijvig boekdeel zal men te vergeefs zoo vele en belangrijke zaken zoeken.

Redevoering, over het Godegevallige der onderneming van het Zendeling-Genootschap, niettegenstaande de belemmering van derzelver uitvoering: gehouden in de algemeene Vergadering des Genootschaps, te Rotterdam, den 23 van Hooimaand 1812. door deszelfs Medebestuurder JODOCUS HERINGA, ELIZA'S ZOON. *Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen. 1813. *In gr.* 8vo. 40 *Bl. f* :-8-:

De uitnemend wel gekozen tekst en de van overlang bekende geschiktheid des Redenaars doen een uitmuntend gepast, eenvoudig, roerend voorstel wachten, en niemand der hoorders werd, niemand der lezers wordt in deze verwachting te leur gesteld. Het Zendeling - Genootschap, deszelfs bedoeling, en de wijze, waarop het werkzaam is, wordt nog verschillend beöordeeld; wij rekenen ons ongeroepen om uitspraak te doen in dit geschil; wij beoordeelen

de Redevoering, die thans voor ons ligt, en deze beoordeeling kan niet dan allergunstigst zijn. Na met weinige woorden den tekst: „*Gij hebt wel gedaan, dat het in uw harte geweest is,*" door de eenvoudige opgave der geschiedenis te hebben toegelicht, geeft de Redenaar zijn doel op: zijne Broeders opmerkzaam te maken op dit voorbeeld, uit de gewijde geschiedenis ontleend, ten einde hen te sterken in de overtuiging, *dat de onderneming des eerwaardigen Genootschaps mag en moet geacht worden Gode welgevallig te zijn, niettegenstaande de uitvoering derzelve belemmerd wordt.* Hiertoe worden vier stukken behandeld: I. *Wij hebben in ons hart gehad iets te doen, ter eere van God, en tot bevordering van den waren Godsdienst.* De oprigting van het Genootschap, nu vóór 14 *jaren*, het warm godsdienstig gevoel bij die oprigting, de voortduring van dat gevoel, het volhouden bij al den wederstand, enz. geven van dit stuk de ontwikkeling. II. *Maar tot nu toe hebben wij niet alles kunnen doen, wat er in ons hart was.* Evenwel *iets*, ja *veel.* „Of zegt het niets, meer dan twintig menschenvrienden in staat te stellen, om naar een ander halfrond van den aardbol het Evangelie over te brengen? Is het gering, in sommige Christelijke gemeenten, het gebrek aan gezette godsdienstoefeningen te doen ophouden? en in vele anderen de schamele gemeente te helpen aan het genot van het ware levensbrood? Mag de verspreiding van twintigduizend afdruksels van boekjes, vol leering en troost, onder onze landgenooten, gering worden geacht? Ik wage het niet te berekenen, *hoe* groot de winst zij, welke hierdoor aan het Koningrijk van Christus is aangebragt. Zoo moge de rentenier cijferen, de koopman wegen, de bouwmeester meten: maar de maatstaf voor het huis des Heeren is in de hand van deszelfs Goddelijken Stichter; schaal en gewigt voor wijsheid en deugd zijn den zwakken sterveling niet toebetrouwd," enz. Evenwel *alles*, wat in het harte was, heeft men niet *kunnen* doen. „Ziedaar de erkentenis van onze afhankelijkheid en zwakheid, en, zoo gij wilt, van onze misrekening, enz." III. *Het is, desniettegenstaande,*

de, goed, dat het in ons harte geweest is. Het is ongetijmd, over het zedelijk goede en betamende eener onderneming naar den uitslag te oordeelen. Maar berispelijk is toch de onderneming van hetgene men vooraf weten konde onuitvoerlijk te zijn; nog meer de volharding, als de ondervinding dien arbeid als vruchteloos heeft leeren kennen. „Deze gedachte," zegt de Redenaar, „heeft ook menigmalen onze overleggingen bestierd en onze ontwerpen beperkt. En wanneer de dag van morgen ons leeren mogt, dat het doorzetten van ons plan vermetelheid of hardnekkigheid ware, dan zal elk onzer gaarne de eerste zijn tot eenen wijzen terugtred en tot eene rondborstige herroeping. Maar met de *gronden*, op welke wij begonnen zijn, met de *ervaring*, welke ons heeft geleid, moeten wij heden nog voortgaan." Die *gronden* en die *ervaring* worden nu opgegeven; maar wij hebben, naar ons plan, voor dezelve geene ruimte. IV. *God zelf geeft ons daarvan eene verzekering*, (dat het goed is, dat het in ons harte geweest is,) *die ons moet aanmoedigen om voort te gaan.* Niet door eenen onmiddellijken gezant, zoo als aan David, maar in de godspraak van het Evangelie: *vertraagt niet in goeddoen; wie dan weet goed te doen, en het niet doet, dien is het zonde;* — in ons geweten, dat ons niet veroordeelt, maar vrijmoedigheid geeft voor God, door den H. Geest; de goedkeuring van menschenvrienden van nabij en verre; de gebeden der vromen; de dankzegging van duizenden, die door ons geleerd en gesticht zijn; de betuiging der gezondenen tot de Heidenen; de bede uit verre landen: „helpt ons, en zendt ze, die ons helpen;" en het dringend verzoek van hen, die zich voorbereiden door loffelijke oefening: „zendt ons; wij zijn gereed: bespoedigt onze reis."

„Geene roekelooze vooringenomenheid met eenig nieuw ontwerp; geene blinde volgzucht op het spoor van geachte voorgangeren; geene verhitte geestdrift, die teugelloos voortholt over gebaanden en ongebaanden weg; geene redelooze stijfhoofdigheid, die weigert het ingeslagen pad

met eenig ander te verwisselen; geene van die allen mogen onzen voortgang aandrijven of bestieren. Onze Godsdienst, onze Godsdienstijver moeten redelijk zijn: en dat zijn ze, wanneer ze geleid worden door het welgegrond geloof aan de ontdekkingen, bevelen en beloften van het Evangelie. *Ik ben het licht der wereld*, enz. *Mij is gegeven alle magt*, enz. *Ik ben met ulieden*, enz." Het voorbeeld van PAULUS wordt hier uitnemend wel ter snede aangevoerd, meesterlijk uitgewerkt, ter navolging aangedrongen. Ten slotte volgen opwekkingen aan hen, die wel zien werken, maar zelve geene hand leenen tot den arbeid, en vooral aan de Broederen, die meer of min mogten ontmoedigd en verslapt zijn; aan allen, om tijd en wijze te weten, en om niet ongeduldig te worden door vertraging of belemmering. „Geen enkel steentje wordt er aan des Heeren Tempel te vergeefs aangebragt: geen hamerslag gaat er verloren. Een ander zij het, die zaait, een ander, die maait, maar beiden hebben zij loon te wachten van Hem, die zegt: „het is goed, dat het in uw harte geweest is."

Het doet ons leed, dat wij voor het uitvoerig nagebed, hetwelk zoo eenvoudig schoon, zonder één woord te weinig of te veel, *alles* bevat, wat men voor de belangen van den Godsdienst zeggen en bidden kan, in deszelfs geheel geene ruimte hebben; en wij willen het, door eene verkorte opgave, niet verminken. Ook het korte voorgebed heeft ons zeer behaagd. Het onderscheidt zich zeer voordeelig van de nog maar al te gewone, die reeds geheel het beloop der leerrede, en vooral het toepasselijk deel, in zich bevatten, de aandacht eerst vermoeijen, en voor het vervolg verzwakken. Het enkele woord *belast* klonk ons niet welluidend genoeg: („dit heeft ons onze Heer leeren bidden, en hij heeft ons *belast*, ons licht te laten schijnen" enz.) wij zouden het met *bevolen* of soortgelijk verwisselen. Maar, welk eene kleinigheid vloeide ons daar uit de pen! Geheel dit opstel is *en* in doelmatigheid, *en* in goeden smaak, *en* in edele eenvoudigheid, in ons oog, een meesterstuk.

Om-

Onderzoek omtrent Raauwheid, Koking en Ziekteſcheiding, in den geest der Ouden; ten geleide eener nieuwe voorſtelling der leere van de Ziekteſcheidingen en der Verplaatſingen, met betrekking tot de nieuwere geſchiedenis der inzigten in dit onderwerp; van den Hoogleeraar A. F. HECKER, *door* F. VAN DER BREGGEN CORNZ., *Med. Doct. te Amſterdam. Alдaar, bij* L. van Es. *In gr. 8vo. 48 en 60 Bl. f* 1-6-:

Dit ſtukje bevat twee Verhandelingen, waarvan de laatſte, *over de Ziekteſcheiding en Verplaatſing*, reeds in de *Bijdragen tot theor. en prakt. Geneeskunde*, II. D. 2 St. voorkomt, en hier, zonder eenige merkbare verandering, is afgedrukt. De eerſte loopt over de denkbeelden van *raauwheid*, *koking* en *ziekteſcheiding*, in den geest der Ouden, namelijk, als verſchijnſelen, die in den zieken toeſtand van het bewerktuigd geſtel plaats hebben. Hoewel wij dezelve aan de pen van den ijverigen en kundigen VAN DER BREGGEN verſchuldigd zijn, is hij echter ook hierin grootendeels het ſpoor van HECKER gevolgd. *Raauwheid* beteekent dat tijdperk der kwaal, waarin dezelve beſtendig verergert, zamengeſtelder wordt, en de werkingen des ligchaams het meest van den gezonden ſtaat afwijken. Door *koking* verſtaat hij den overgang van ziekte in gezondheid, de terugkeering tot het evenwigt. Door *ziekteſcheiding*, eindelijk, die hevige bewegingen en ontlastingen, welke er ſomtijds bij dien overgang plaats hebben. Vooral toont de Schrijver het gewigt aan der *critiſche* ontlastingen, derzelver wezenlijke betrekking tot de genezing, zijnde als die der oorzaak tot het gewrocht; daar bij het gevoelen der zulken beſtrijdt, die deze ontlastingen altijd alleen als *teekenen* der genezing willen aangemerkt hebben. Dit alles wordt met genoegzame voorbeelden opgehelderd, en in 't

bij-

men hier door de Ouden ve
TES, uit wiens schriften m
crises putten moet? dan twijf
wel zeer in *dien* geest zij.
neerd, niet genoeg zuivere w
koking wordt bij HIPPOCRA
de uitwerpselen gebruikt, waa
geslagen te hebben, en waarv
als voorteekenen van vererge
niet, dat men in de schrifte
heer de *ontlastingen* als *oorza*
gemerkt. Zoo verre schijnt hi
werken zijn te *praktisch*; zij
zuivere Geneeskunst, en hebb
de natuurkundige beschouwing
in den gezonden of in den zie

Reis rondom de Wereld, *in*
door G. H. VAN LANGSDO
door M. STUART. *Met Pl*
lem en Amsterdam, *bij* F.
1813. *In gr. 8vo. XVIII en*

Bij al het onderhoudende ...

ge berigten van graden der lengte en breedte, klippen, ondiepten, veranderingen van wind en weder, enz. welke, hoe onmisbaar voor den Zeevaarder, voor den algemeenen Lezer, die slechts eene aangename en nuttige uitspanning zoekt, zoo wel als voor den beoefenaar van de Geschiedenis der Aarde en der Menschheid, minder belangrijk zijn. Vele Zeereizen zijn dan ook opzettelijk voor de twee laatste klassen ingerigt; sommigen, gelijk FORSTER, volgden de orde der onderwerpen, die zij uit de Natuur- en Volken-geschiedenis behandelden; anderen, zoo als BARROW, (in zijne Reize naar *Cochinchina*) gaven ook verslag van den togt zelven, met weglating der alléén zeevaartkundige opmerkingen. Tot de laatste soort behoort ook de Reis van den Heer LANGSDORFF, togtgenoot van KRUSENSTERN, wiens uitmuntende beschrijving van der *Russen* eerste Reis rondom de Wereld wij (in de 5 en 9 Nos. 1812 en No. 13 dezes jaars van dit Tijdschrift) aan onze Lezers hebben bekend gemaakt. Zijn reisverhaal wordt dus even min overtollig door dat van den *Russischen* Bevelhebber, als het dagboek van COOK's Reizen de waarnemingen van FORSTER, of STAUNTON's omstandig verslag der Reize van MACARTNEY BARROW's keurige berigten op zijne reis en in *China* heeft overbodig gemaakt. Wij zullen dus onzen Lezeren de opmerkingen van KRUSENSTERN's Reisgenoot zoo wel, als die van het Opperhoofd, doen kennen, en ons liefst tot zulke voorwerpen bepalen, welke men in het *officiële* reisverhaal zelve of niet, of min uitvoerig, vindt.

In een Voorberigt meldt de Heer LANGSDORFF met een woord zijne vroegere lotgevallen, tot dat hij, op zijn herhaald aanzoek, in 1803 bij de *Russische* onderneming mede werd aangesteld, en te *Koppenhagen* op de *Nadeshda* scheep ging.

Drie landen zijn het voornamelijk, van welke de Reiziger (zoo verre dit Deel loopt) ons berigten mededeelt; *Teneriffe*, *Braziliё* met het eiland *St. Catharina*, en *Nu*-

ıteven gewend was, nam geen g
Zoo verplaatste zich, na het ve
uit het oog, natuurlijk ieders g
landen, bepaaldelijk *Teneriffe*,
voorziene scheepsbibliotheek, r
opzamelde. Doch juist de me
het moeijelijk, veel nieuws van
ten te zeggen, de gewone ve
peërs, die naar *Indië*, *Zuid*-.
venen. *Santa-Cruz*, de hoofdst
scheepvaart haren bloei verschu
voortreffelijke vruchten en groent
tend; volgens zekeren koopman
Madera-wijn onder, omdat de
sel van *Franschen* brandewijn aa
gen zijn er, maar groote herbe
klasse, die zeer arm is, gebru
of geroost koren, in plaats van
zeer bergachtig, en draagt overa
vuurbergen. — In het kleine st
wonen de rijkste kooplieden, en h
bouw. Een heerlijke kruidtuin
NAVA aangelegd, vervalt, door
tegenstaande zijne beloften, gehe
De Reizigers beklommen de pie
eenige berigten van den Heer co

Evennachtslijn aangevuld. Deze doorvaart, altijd voor de *Europische* zeevaarders, die het eerst deze wateren klieven, met grooten toestel vergezeld, was het thans dubbel; nu de *Russen* voor het *eerst*, sedert zij als natie bestonden, het zuidelijk halfrond bereikten. Bij deze gelegenheid vermeldt de Schrijver, dat de warmte onder de Evennachtslijn (op zee) veel dragelijker is, dan men gewoonlijk denkt, en voor de hette van eenen warmen zomerdag in het noordelijkst *Europa* onderdoet.

Het gezigt op het welige *Brazilië* overtrof in schoonheid zelfs de hooggespannen verwachting des Reizigers. Geheele velden vol geurige bloemen, prachtige kapellen, zoo als men die in de *Europische* kabinetten ziet, kolibrieten, glanzend van goud, keurige zingvogels, moesten aan menschen, die uit het Noorden van *Europa* kwamen, gewis de zoetste gewaarwordingen doen ondervinden, vooral na eene zeereis van twee maanden. Onder de menigte opmerkingen des Schrijvers over dit land en het eiland *St. Catharina*, waar het schip ten anker kwam, teekenen wij de volgende aan. Gedurende den winter van het zuidelijk halfrond (onze zomermaanden) heeft, volgens de verzekering der inwoners, het schoonste lenteweder plaats, dewijl de zon alsdan, verder van het schedelpunt af zijnde, bestendig helder schijnt; terwijl in den zomer (onzen winter) bijna dagelijks regen en onweder de lucht verkoelt, daar de loodlijnige zon de dampen in menigte aantrekt. De heerschende vochtigheid en aanhoudende, niet verschroeijende warmte zijn oorzaken der ongemeene vruchtbaarheid en verscheidenheid van dieren en planten. — De inwoners van *St. Catharina* drinken veel inlandsche thee, zijnde de bladen van zekere plant, (*herba do mato*) die men in het Noorden van het Gouvernement plukt, en even als *Chinesche* thee gebruikt. Om geene bladeren in den mond te krijgen, drinkt men door een zuigpijpje. De theekommetjes zijn kokosnoten, kauwoerden of aarden potjes. — De inwoners gaan ter jagt met bogen, waaruit zij geene pijlen, maar steentjes en kleikogels schieten. Alle avonden, eet

Driekoningen geven vrienden en
ferenaden. Aangenaam was vc
je op het vaste land, waarbij
vriendelijk huisgezin, waarvan
was in het vangen van insekter
hij er opdeed; rijk het betoo
pracht der Natuur; hooge bossc
de zonnestralen, en door de m
schoonste dier- en vogelsoorten
man in *Brazilië* gebruikt, in
diocca- (*Maniok-*) wortel. De
planters der kust vervaardigen, a
elk wat hem noodig is tot levens
zonder handwerk te oefenen. Ve
vischvangst bezig, die thans voc
gedreven wordt. — Ellendig is de
van zieken hier te lande. Men
onderwezene geneesheeren, *noch*
kig nog, dat de veelvuldige onge
lijk veroorzaakt, door de ongem
worden opgewogen. Huisgezinn
kinderen zijn geheel geene zeldza
onzes Reizigers over *Brazilië* ein
schrijvingen der vele schadelijke
soorten, (slangen, vogelspinnen,
op *St. Catharina* vindt

toeft eerst te *Nukahiwa*, het voornaamste der *Washingtons*-eilanden of *Nieuwe Marquesas*, 't welk zich van verre zeer kaal, woest, en zelfs *vulcanisch* voordeed — Vruchtbare dalen, nogtans, vindt men binnen in het land, maar het schijnt of gebrek aan nijverheid de inwoners vaak aan hongersnood blootstelle, welke hen, ter stilling van hunne behoefte, zeer dikwerf tot het afgrijsselijkste aller hulpmiddelen, tot het verslinden hunner natuurgenooten, ja hunner vrouwen en kinderen (bij gebrek aan vleesch der vijanden) aanport. Breedvoerig zijn des Schrijvers aanmerkingen over het menscheneten, waarvan hij vier oorzaken opgeeft: nood, belustheid, verkeerd medelijden met grijsaards, enz. en wraakzucht. Vernederend voor de menschheid, en bijna beslissend voor het akelige stelsel van HOBBES, zou het zijn, wanneer des Heeren LANGSDORFF'S gestelde, *dat schier alle volkeren der Aarde zich aan deze wandaad hebben schuldig gemaakt*, ook maar eenigzins doorging; dan, zijne bewijzen van eenige ruwe volkeren op de *meesten* te willen toepassen, is geene redenering, die steek houdt. Eenige derzelven worden zelfs door den verdienstelijken Vertaler naar behooren te regt gewezen, (bl. 226.)

Twee *Europeërs* vonden de Reizigers op *Nukahiwa*; den *Engelschman* ROBERTS, en den *Franschman* CABRI. De laatste was geheel verwilderd, en had geheel de zeden des lands, waarvan hij eene inboorlinge getrouwd had, aangenomen, en ook zijne taal bijna vergeten; de eerste minder. Gelijk de Heer KRUSENSTERN zich in zijne berigten meer van den *Engelschman* bediend heeft, zoo meende LANGSDORFF daarentegen den *Franschman*, die wel woester, doch juist daarom ook meer met den geest der inboorlingen doordrongen was, tot zegsman te moeten gebruiken. Vandaar eenig verschil tusschen beider opgave, b. v. dat, volgens LANGSDORFF, de moeders hare kinders zogen, dat er huwelijksverbindtenissen en ijverzucht onder de eilanders plaats vinden, hetgeen KRUSENSTERN zoo niet heeft.

LANGSDORFF begroot de bevolking van *Nukahiva* op ten minste 18,000 zielen, (KRUSENSTERN op 12,000.) De mans zijn groot en welgemaakt. Onder anderen trok zekere MAU-KA-U, of MUFAU, de aandacht, die zes voet en twee duim *Parijsche* maat lang was; en volgens de evenredigheid der deelen, door den Heer TILESIUS opgenomen, vond de Heer BLUMENBACH te *Göttingen*, dat deze wilde *Nukahiwer* met den *Appollo van Belvedere* in evenredigheid en betrekkingen volkomen overeenstemt. Volgens de eenparige getuigenis van ROBERTS en CABRI, was een naburig Opperhoofd nog een hoofd grooter, en dus ten minste zeven voet lang. De aanzienlijker vrouwen binnen in het eiland, die *zich maar zeer zelden* vertoonen, om hare blanke huid niet aan de zon bloot te stellen, zijn kloek, vrij schoon en zedig; de gemeene, daarentegen, en de meisjes, klein, *zwakkelijk*, zonder houding, met een zwaar onderlijf en een' slependen gang. Geen wonder! zij waren de liederlijkste en ontuchtigste wezens, die men bedenken kan. Bij hare komst op het schip hielden zij, hare vaders, broeders en minnaars, niet op, zich om strijd aan de schepelingen aan te bieden; het wordt zelfs voor een ongehuwd meisje schande gerekend, geene minnaars gehad te hebben; hare waarde rijst, naar evenredigheid van het getal harer begunstigde minnaars. De kleur is bijna zoo blank als die der *Europeërs*, althans bij de fatsoenlijke vrouwen; bij het schaamtelooze gemeen bruiner, doordien het bijna naakt loopt. Echter heeft ook zelfs deze klasse van menschen eenig gevoel van schaamte en eerbaarheid; de meisjes, die naar het schip kwamen en zich aan elken matroos aanboden, waren echter verlegen, wanneer zij de geringe bedekking harer schaamdeelen door het zwemmen verloren hadden, en men zag er dan menig eene in de houding der *Venus van Medicis*.

De *tatuëring*, of het kunstig beprikken der huid, is nergens tot zulk eene hoogte van regelmatigheid gebragt, als hier en op de naburige eilanden. Het is eene wijze van opschik, die zich naar den welstand der ingezetenen regelt,

geït, en de plaats der ſtaatſiekleeding vervangt. Er zijn eigene *tatueerders*, even als bij ons kleedermakers; hunne belooning beſtaat in een varken, het éénige vleesch op het eiland, hetwelk men eet, behalve menſchenvleesch. Eigenlijken Godsdienst en Regeringsvorm vindt men er niet; nogtans hebben de *Nukahiwers* wel degelijk denkbeelden van bovenmenſchelijke en onzigtbare magten, van wezens uit het Geestenrijk, die den mensch kunnen benadeelen. Zij hebben ook menſchen, die men priesters of toovenaars zou kunnen noemen, en die in ſommige gevallen veel invloed hebben. Hun ontzag voor onzigtbare wezens is in alles blijkbaar; de Reiziger noemt eenentwintig telkens voorkomende onderwerpen of bedrijven op, die *tahbu*, d. i. op den duur of in enkele gevallen verboden (*ſacra*) zijn, zoodat men die, op ſtraffe der Geesten, niet mag verrigten of aanroeren. Staatkundige oppermagt vond de Heer LANGSDORFF niet, maar wel den meerderen invloed van rijkdom, die hier in broodboom-, kokos- en banaan-bosſchen beſtaat. Deze invloed doet zich ook kennen in de weldadige gewoonte, dat, in jaren van gebrek, de voornaamſte ingezetenen hunne hongerige landgenooten aan opene tafels ſpijzigen; de dischgenooten laten zich met een teeken van dit meel *tatuëren*, en zijn dan ook verpligt, om, wanneer zij kunnen, in een' volgenden hongersnood hunne behoeftige broeders te voeden. — Bij het huwelijk van een' voornamen man heeft elk der bruiloftsgasten het regt, om, met toeſtemming der bruid, de vermaken van den eerſten nacht met den bruidegom te deelen. De veelwijverij is geoorloofd, doch de *Monogamie* meer in gebruik. Zeer veel zorg draagt men voor de lijken der overledenen. De beſnijdenis heeft plaats op *Nukahiwa*, meestal in de jaren der manbaarheid. Ieder mag deze bewerking verrigten, behalve den vader. De *beſnijder* wordt op *varkensvleesch* onthaald, en bekomt bij zijn vertrek een *zwijn* tot belooning. Hier en overal ſchijnt zuiverheid de bedoeling. (Het is merkwaardig, dat die gewoonte ook op *Madagascar* plaats heeft, waar de beſnijder voor ieder kind

tien dagen genoegzame kenni
kan bekomen, om een' geheel
te verbeteren; ook geeft CAB
maar ook afgrijsfelijken zin.
braden der gevangenen!

Van *Nukahiwa* vertrekkende
hi voorbij, welks inwoners de
ligchamelijke voordeelen zeer o
af te fteken; doch, volgens
berigten, is de befchaving aldaar
Amerikanen, die er veel handel
gevorderd. De Koning TOMOO
verdienfte. Hij kent reeds de wa
reeds in den *activen* handel tus
Amerika en *China*. De *Engelf*
Europifche zeden, reeds ingevoer
fchaving der ziele, *door reine ze*
vernemen wij niets. Van *Owaihi*
gelukkig in de *Peters-* en *Paul*
aan, en vertrok, na eenig verb
waar wij den Schrijver in het
ontmoeten.

Wanneer men zegt, dat de V
en onderhoudende Reize door den

kennis van menschen en landen, waaronder menige teregtwijzing van belang gevonden wordt.

Dichtstukjes van M. WESTERMAN. *Amsterdam*, 1813. *In gr. 8vo.* 187 *Bl.* *f* 3-:-:

De Heer WESTERMAN is van elders met lof bekend. Zijne *Gedichten*, in het jaar 1807 uitgegeven, stelden hem reeds in den eervollen rang der Hollandsche Dichteren, en hij heeft zich door latere voortbrengselen in dien rang staande gehouden. Deze *Dichtstukken* (want waarom zoude men dezelve *stukjes* noemen?) onderscheiden zich meestal door eenvoudigheid, ongezochtheid, hartelijkheid, en eenen zachten, natuurlijken en gemakkelijken gang. Het gevoel bruist overal, en is somwijlen teeder en roerend. De voorwerpen, die de Dichter bezingt, zijn uit hunnen aard regt geschikt, om dat gevoel op te wekken. Liefde voor gade en kroost; gevoel voor alle de zaligheden, die daaruit ontspringen; waardering van de verschillende bekoringen eens gelukkigen echts, van alle de kleine betrekkingen en voorvallen, van de duurzame, en toch afwisselende, vreugde, en zelfs van de tegenheden en smarten, die het huisselijk leven opleveren — ziet daar eene rijke bron van poëzij; ziet daar de bron, waaruit WESTERMAN gestadig schept. De huisselijke kring is de wereld, waarin hij leeft en zich beweegt. Dáár worden zijne genoegens geboren, en, zoo zij al elders ontstaan, weet hij dezelve derwaarts te leiden, en vindt hij zichzelven en zijn geluk in zijn heiligdom weder. Hij zingt van liefde en genot: maar zijne liefde is noch de onstuimige drift van den jongeling, noch de dwaze gril van den sentimentelen dweeper, en zijn genot heeft niets gemeen met de onmatige zwelgerij van den wellusteling. Hij offert aan geene *Delia*, geene *Cynthia*. Zijne gade is zijne godheid; zijn huis is zijn tempel; zijne liefde vloeit uit zijn hart; zij is kalm, maar teeder; bedaard, maar edel; gevoelig, maar zuiver, bestendig en verheven. Zijne Muze onderscheidt zich door eene eerbare kuischheid. Zijne gezangen hebben alle eene edele, regt zedelijke strekking — en hoe zeer verdient hij niet reeds van deze zijde onzen lof, onze toejuiching!

In het dichtstuk: *Kunstgevoel*, dat van des Dichters kunstvermogen blijk draagt, en waarin hij, zoo wel als elders, toont, dat het hem niet aan geestverheffing ontbreekt, waardeert de Heer WESTERMAN zijne eigene kunstverdiensten, en beklaagt hij zich (door ongepaste nederigheid, of althans ten onregte) over het wrevelig lot, dat hem verhinderde, om tot de geheimen der echte kunst door te dringen:

Ik dreef in een vergeten vlietje,
En greep het rank en buigend rietje,
Dat rijzig opschoot langs den zoom;
Ik vond — of waande een' steun te vinden,
Waaraan mijn kracht zich mogt verbinden,
Om fier te ontworstlen aan den stroom.

Dat rietje, ô hoe veel was 't mij waardig!
Ik sneed het af, en bond het vaardig
Tot een geliefkoosd speeltuig zaam;
Moog' 't ook geen grootsche toonen geven,
Het galmt de blijdschap van het leven;
't Lokt wel geen' roem, maar ook geen blaam.

Wij lezen hier: *trillende de snaren:* dit is tegen den aard onzer taal, *Trillen* is een onzijdig werkwoord.

Eerste Kinderstapjes. Lief gedicht, regt in den trant van WESTERMAN. De vergelijkingen zijn treffend en wel volgehouden. Het kind struikelt — de moeder waakt; de man wankelt — de Voorzienigheid spreidt moederlijk hare armen uit. Het kind valt zachtkens in den schoot der moeder, en de grijsaard in den schoot der aarde. Hoe eenvoudig! maar hoe waar en treffend!

Schoon de zwakke beentjes zwichten,
Flaauw den nutten dienst verrigten,
Wees gerust! u dreigt geen nood:
Ligt uw voetjes zonder schroomen;
Zachtkens zult gij nederkomen
In den moederlijken schoot.

. . . .
. . . .

O Wij

Waggelend doen we onze eerste schreden;
Ongewis de mannen-treden,
Naar de wijkplaats van den dood;
Stomplende in de hooger jaren,
Storten wij, met grijze haren,
In den moederlijken schoot.

De Vondeling is een juweeltje, dat bijna verdienen zoude, om naast *Het Gevallen Meisje*, dat meesterstuk van TOLLENS, geplaatst te worden. Het is in denzelfden smaak gedicht, en men kan over het geheel duidelijk zien, dat de Heer WESTERMAN den Dichter TOLLENS tot model gekozen heeft. Men zie slechts den aanhef. Alles is even zacht en roerend. Ware dit stukje niet reeds van elders bekend, wij zouden in verzoeking komen, om het onzen Lezeren in zijn geheel mede te deelen.

De twee Spreuken is aardig en los gedicht; *Op het afsterven van mijn Dochtertje*, aandoenlijk, zoo als men van WESTERMAN verwachten konde.

De Spelevaart is uitstekend fraai, en ook belangrijk voor hen, die met de omstandigheden des Dichters bekend zijn. Het slot trof ons bijzonder.

Bij de geboorte van mijnen eersten Zoon heeft ons minder behaagd. De aanhef stemt niet met den toon, die in het overige van het gedichtje heerscht. Eenige regels zijn stroef. In de wending tot 's Dichters gade, komen ons de regels:

Pijnlijk zwoegden uwe leden
Onder die geliefde dragt,
En ik zag u angstig torschen,
Daar mijn oog trachtte uit te vorschen, enz.

plat voor. De laatste regel is stijf proza. Ook de aanspraak aan de buurvrouwen, die bij het geval *adsisteerden:*

Wijfjes! komt, bezoekt mij nu;
ô! Ik *kal* zoo gaarn met u, enz.

is *triviaal.* Men mag wel in gemeenzamen trant dichten, maar niet ten koste van den goeden smaak. In deze manier altijd kiesch

heeft de Dichter tegen het taale
ften regel is geen zelfftandig maa
zoo ftootend, als of er b. v. fto

Ons toch is de baan
Zijn op 't rijden nie

doch de feil is even groot. Ool
rijden niet gevat zijn, proza en
Bemoediging heeft veel fchoons
geliefkoosde (misfchien al te geli
te) beeld des Dichters, van eenen
(de woorden *wrevel*, *deugd*, *misd*
gehouden.

Kracht der Moederlijke Liefde
herlazen dit ftuk met een ongemeen
ontveinzen willen, dat de toon va
de woorden: *Verhaalt het*, *moeders*
inhoud van het geheel kwalijk *voeg*
die eerst de moeders en vervolgen
mond worden gelegd, tegen het oog
aandacht van de hoofddaad en van
eene onaangename wijze aftrekken,
van het geheel bij ons hebben wegg
Op den Verjaardag mijner Echtge
De aanhef beviel ons inzonderheid;
den regel minder, en het daarop volg
ontheten niet. D...

ken, van *fluweel en satijn* met *gulle lachjes* te gezocht voor. In zulke stukken moet de kunst niet zigtbaar zijn. Doch deze geringe aanmerking mag niets aan de waardij van het geheel ontnemen, dat den Dichter en zijne Gade beide tot eer verstrekt. *Hoogst Genot*, is vol leven en gang. Regels, nogtans, als:

Die hij boven allen *telt*,
Wat het vrolijk *wassen* doet,

kwamen ons te plat voor. Onwelluidend is ook de regel:

Maar, hoe *of* u 't hart moog' jagen.

Droomen. Kort, maar keurig bewerkt.

Op mijnen Geboortedag. Een allerliefst stukje, vol warme trekken, uit het gevoelig vaderhart gevloeid. Dat *pruilen* en *druilen* (bl. 99) beviel ons echter niet.

Van langer adem en inderdaad voortreffelijk is *Het Wederzien.* Schier zouden wij dit voor het beste uit den bundel houden. Hier bruist het gevoel van den Dichter in schoone, krachtige verzen, en sleept ons in zijne verrukking mede. Hier erkennen wij den teederen Echtgenoot en Vader en geoefenden Dichter tevens. Wie twijfelen moge, of *gevoel* de bron der Dichtkunst zij, leze dit stuk. Wij herlazen het, en zouden er gaarne iets, tot eene proeve, uit overnemen; doch zijn verlegen in de keus, daar alles even schoon is. De volgende brok moge den Lezer overtuigen, dat onze lof niet partijdig is:

Geen tegenworstling baat; het sterflot, ons beschoren,
Wordt nimmer afgekeerd; eens slaat het afscheidsuur;
Eens zullen we ons vaarwel beklemd elkaar doen hooren;
Eens wordt de tol betaald, gevorderd door natuur:
Dank zij de alwijze zorg, ons is de stond verborgen,
Waarin de dood ons toeft tot een vernieuwd bestaan;
Het is ons onbewust, voor wien de blijde morgen
Uit d'akeligen nacht des grafs eerst op zal gaan;
Het is ons onbewust, wie, na het angstig scheiden,
In treurige eenzaamheid zijn tranen plengen moet;
Wie op den kouden steen het oogenblik moet beiden,
Dat ons, op nieuw vereend, het smartlijkst uur vergoedt:

Maar

Uw kinderlijke tranen p
Wanneer uw vader hene
Zoudt gij u om den ro
Neen, vouwt uw handje
Als gij me uw laatste h
Laat vrij dien vloed van
Mijn zorg heeft regt da
Onthoudt me uw dankba
Maar ducht niet, als het graf mijn
Als u de kinderpligt de lijkbaar h
Als ge op mijn laatst verblijf met
Dat al wat ik u was bedolven w
Neen, dierbre gade,
Geen sterflot drukt de
Offchoon de broze kiel
Wij echter zullen vro
En blijder zien we ell

De Weduwe moge als een tege worden beschouwd. *Het doet on* toelaat, dit fraaije stuk naar eisch *Daar zijn zorg u met geriefde*, i

De Nacht. Een tamelijk uitgeb dan de overige verzen. De *détails* werkt, in alexandrijnsche versmaat heel en de schikking bevielen ons Dichter eenen warmen zomerdag m den nacht te treffender voor te stelle

De God des dags alleen, zijn baan ten top gevaren,
Schijnt enkel voor zich zelv' al 't schittrende op te garen;
Verheven op zijn kar, met gadeloozen gloor
En onnavolgbren zwier, rent hij door 't gloeijend spoor:
Al 't vloeijende kristal, door hem bijeengetrokken,
Spreidt hij, als diamant, door zijne gouden lokken;
Hij zwaait, terwijl geen damp dien hellen glans verdooft,
De gloënde middagtoorts met majesteit om 't hoofd:
De rossen, door zijn hand in 't blank gareel geklonken,
Slaan brieschend door de lucht en snuiven gloed en vonken,
En knabblen op 't gebit, en rigten, in hun vaart,
De manen golvende op, en kronklen hunnen staart;
De prachtige uren, die het trotsch gespan omgeven,
Bespoedigen den ren, in 't onafzienbaar zweven;
Zij lagchen 't westen toe, daar 't wolkgevaarte neigt
Te zinken met den last, die 't angstig aardrijk dreigt.

Maar dat de kunstenaar, die ons den nacht zal voorstellen, ons dadelijk in de naauwe straten van eene stad brengt, om ons in een speelhuis te leiden, kunnen wij niet goedkeuren, hoe fraai ook anders de ongebondenheid en de gevaren geschilderd zijn. Dit verraadt, bij eene zoo rijke stof, armoede. Wie toch, die met zijn onderwerp — den stillen, plegtigen en verhevenen nacht — regt vervuld is, kan al aanstonds aan bordeelen denken? Ook is deze schilderij veel te uitvoerig, in vergelijking van het geheel. Het overige, en inzonderheid het slot, doet eene betere werking. Dat het onzen Dichter niet aan verheffing mangelt, en dat hij, naar eisch van het onderwerp, ook met een stout en krachtig penseel schildert, bewijst het akelig tafereel der nachtelijke wroegingen van den booswicht:

In 's afgronds jammerpoel, waar de onverbidbre plagen,
Met vlijmende addertand, aan 't hart der misdaad knagen;
Waar nooit een straal van hoop door zwarte nevlen schijnt;
Waar zielen zonder tal, door eindloos wee gepijnd,
En rustloos voortgezweept door scherpe geeselslagen,
Met jammerlijk gekerm, het eeuwig vonnis dragen;
Waar de onverzaadbre gier zich mest met slijm en bloed,
En met den scherpen bek in milt en lever wroet,

De

.. ..ongewende vaart, den naakten
Daar toeven op uw' wenk de afgr.
Het ingezonken oog, nooit door d
Schiet d'ingeprangden gloed de on
En fonkelt naar een prooi, en vla
In 't gloeijend juk geprangd, ſtaan
Het uitgemergeld rif mag de ijzren
Maar ſleept die achterna. Dit kroo
Sleurt gij, o ſombre nacht, in uw
Naar 't prachtig ledekant, waar de c
De witte ſluijer dekt de zwartgeda
De magre hand verſchuift den voor
En grijpt in 't eerloos hart, en wr
In 't hard verſtokt gemoed. Gewek
Vliegt nu de booswicht op, en tra
Het nachtſpook grijpt hem aan, en
En ſlingert de ongeltoorts in 't doo
De ſlangen ſchuifien rond, en wriem
Hij voelt de ſpitſe tong in hart en
't Is of de vratigheid van dit afzigt
Hem 't bloed van weeuw *en wees*, d
Bij 't akelig gebrul der helſche vloek
Stikt hij aan 't gloeijend goud, hem

Dit is ſtoute, geſpierde poëzij! I
last, toont de Heer WESTERMAN
ſchilderingen een meester is. Men zie
beſchrijft. De man ſlaapt. Liefelijk
Er ontbreekt nog iets. Zijne wenſc

„ Waak, waak op, en ken 't vermogen
„ Van het hoogst en edelst schoon!"

Van het rozenleger stijgend,
Zag hij met verbazing rond:
Hoogst ontroerd, verrukt en zwijgend,
Staarde hij met open' mond.

Gouden lokken zwierden kronklend
Langs de albasten schouderblaân;
Lieflijke oogjes, zedig fonklend,
Staarden hem schroomvallig aan:
't Eerbaar rood, de wangen gloeijend,
En in 't blank der kaken vloeijend,
Toonde de onschuld, die hier blonk,
Als den schoonsten maagdenpronk:
Trillend drukten blanke voetjes
Op den rijk bebloemden grond;
Elpen handjes dekten zoetjes
d'Eedlen boezem, fraai gerond,
Lelieblank en statig zwellend,
Door het teêr gevoel geroerd,
Dat, in 't zuiver harte wellend,
Tot in de oogen werd gevoerd.
't Mondje, blinkende als koralen,
Schooner dan het morgenrood,
Daar 't zich, bij het ademhalen,
Met een' lieven trek ontsloot;
Al dat schoon, enz.

Onbetwistbaar Voorregt. Regt hartelijk, en het schoonste bewijs van des Dichters huwelijksliefde opleverende. Hetzelfde geldt van het *Huwelijksroosje.* De Heer WESTERMAN moet wel gelukkig zijn. Wél hem, die dit geluk zoo weet te schatten en zijn gevoel in hartelijke zangen uitstort! Lang verlustige hij zich in het schoon, lang geniete hij de geuren van het lieve, teedere bloempje, waarvan hij zingt:

ô Wie 't zuiver mogt bewaren,
Wat geeft die om lentejaren,
Wat om zoelen zomertijd;
Wat om koestrend najaarsbroeijen;

De regel:

Heerscht ook altijd

is hard. Het *dragen*, in de
haagde ons, om de reeds gez
vlagen, in den 18den regel.

Afscheid aan den Heer M. P
dat zich niet bijzonder onderfch
deraen Zoon van den Heer H. T
telijk. *De Lente* is gemakkelijk
Aan mijnen Vriend G........ o
wij niets, dan dat het jammer is
is opgenomen. Het is bloote rijn

Het doet ons leed, dat wij nie
ben kunnen treden, en de eigene
ftuk openleggen. Ja! de gezange
tuurlijk-bevallig, hartelijk-roeren
veel. Hetzelfde denkbeeld, nogtan
heerscht; zekere geliefkoosde beel
dikwijls voorkomen, *en de te g*
maat, geven aan het geheel eene ze
len niet zal behagen.

Reis door Holland, in de jaren 18
gen. In drie Deelen. IIIde D
Maaskamp. 1813. *In* 8*vo*. 416 *B*

viel dit lot aan Holland ten deel, en wel bepaaldelijk, nadat deszelfs uitgebreide handel, in de tweede helft der achttiende eeuw, de banden van verwantschap met alle natiën, ook in de overige werelddeelen, al nauwer en nauwer had toegehaald. Franschen, Engelschen, Duitschers, Zweden, Russen, Wester- en Oosterlingen wilden een land kennen, dat ongemeen klein van omtrek, groot in bevolking, arm in eigen natuurvoortbrengselen, rijk in wetenschap, kunst en handel, onderscheiden door zijne gewetensvrijheid, zonderling door zijne gebruiken mogt heeten. Ieder der reizigers, nogtans, had een verschillend oogpunt, hetzij als geleerde, als staatsman, als landbouwer, als koopman, als menschenkenner, of alleenlijk ter voldoeninge eener oppervlakkige nieuwsgierigheid, welke zich bevredigt met de loutere aanschouwing der voorwerpen, zoodanig als de *gelegenheid die aanbiedt*, zonder tot den inwendigen aard en de zamenhangende betrekkingen door te dringen. Van hier, derhalve, zoo vele verschillende oordeelvellingen en berigten, als er personen waren, die hunnen weetlust botvierden. Weinigen, zeer weinigen intusschen, die met een wijsgeerig oog alles van nabij beschouwden, wat er in verband op te merken viel, en daartoe eenen genoegzamen tijd van verblijf besteedden. Dit laatste schijnt den man te beurte te zijn gevallen, die ons de alhier aangekondigde Reis heeft geleverd. Een vijfjarig, nu en dan door toeval afgebroken, verblijf geeft hem de gelegenheid, om klimaat, landaard, fabrieken, trafieken, landbouw, handel, beschaving, gebruiken en zeden van nabij op te merken, en dat wel op een tijdstip, wanneer Holland van Republiek tot Koningrijk, en van dit laatste in een gedeelte des Franschen Keizerrijks vervormd werd. Deze laatste bijzonderheid, voor eiken Schrijver zoo moeijelijk, maakt dit werk vooral voor dezen tijd belangrijk, daar het tooneel des oorlogs sedert eenige jaren, en wel tegenwoordig, den lust tot reizen beperken moest, en de invloed dezer veranderingen door den reiziger in geenen deele is voorbijgezien.

Van de eerste twee Deelen dezes werks is reeds voorheên in onderscheidene Tijdschriften verslag gegeven. Van het derde Deel, dat thans voor ons ligt, zijn wij aan onze Lezers eene breedvoeriger ontvouwing verschuldigd.

Hetzelve behelst de reis uit de Hoofdstad der Hollandsche Departementen naar *den Haag*, *Scheveningen*, *Katwijk*, *Lei-*

„ voor het tegenwoordige, bijkans nergens elders, zoo fraai
„ in het oog viel. — In haar midden bloeijen nog een aantal
„ fabrieken en trafieken, waarvan die van de koffij en cicho-
„ rei, bij de schaarschheid van Oost- en Westindische boonen,
„ eenen grooten opgang hebben gemaakt, offchoon men wil,
„ dat de grond voor de cichorei alhier niet zoo voordeelig is,
„ en de zorg, bij het zuiveren en droogen der wortels, in
„ verre na die van het Dorp *Noordwijk*, in de nabijheid der
„ Stad *Leiden*, geenszins evenaart. — De tegenwoordige bloei
„ der Hoogeschole, bij het bezit van een aantal zeer be-
„ kwame Hoogleeraren in alle vakken, heeft in deze stad bij-
„ zonder voordeelig gewerkt op de beschaving, zoodat zij
„ voor de aanzienlijkste Hollandsche Steden niet alleen niet
„ behoeft te zwichten, maar dezelve, door eenen onbekrom-
„ perner denktrant, zelfs overtreft."

Van de Hunnebedden sprekende, geeft hij het volgende be-
rigt: „ Eene derzelven te *Eext* is 60 voeten lang, heeft 7
„ deksteenen, die op 32 anderen *rusten*, *en* de middelste bo-
„ vensteenen, van onderen plat, *zijn* 13 voeten lang, 9 breed
„ en 5 voeten dik. Nog eene andere, onder *Anlo*, in 17..
„ ontdekt, is een geregelde kelder, bemuurd met 8 platte en
„ overigens ruwe steenen, zijnde van het oosten naar het wes-
„ ten 12 voeten lang, 7 breed en 5 voeten diep, en hebbende
„ tegen het zuiden eenen ingang, trapswijze uit kleine keijen
„ vervaardigd. — Die te *Emmen*, in het kanton *Dalen*, op
„ den 20sten van Grasmaand des jaars 1809 (waarvan hierbij
„ eene afbeelding) ontdekt, is 10 voeten hoog en 60 in zij-
„ nen omtrek. De bodem binnen 's werks is lang 15 voeten,
„ breed 5 voeten en 8 duimen, en diep tusschen den bodem
„ en het verwulf 3½ voet. Hij bestaat uit 14 zware keisteenen
„ of veldflinten, namelijk 4 aan de zuid-, 4 aan de noord-,
„ 1 aan de oost-, 1 aan de west-zijde, en de 4 overige, in
„ de strekking van het zuiden naar het noorden, tot dekstee-
„ nen, die allen van buiten ruw en oneffen en van binnen meest
„ glad bewerkt zijn." enz.

De Recensent aarzelt niet, deze Reis onder de beste te rang-
schikken, die wegens Holland voorhanden zijn, als zeer ge-
past, om door hare duizende bijzonderheden den Hollander
met zichzelf bekend te maken, en, ook door de Fransche
uitgave, den Uitlander in staat te stellen tot een veel onpartij-
diger vonnis, dan tot hiertoe heeft plaats gehad.

granen-teelt in bijkans alle oorden; van de onderscheidende gebruiken op de Eilanden *Marken*, *Urk*, *Schokland* en *Ameland*; van de kalkbranderijen in onderscheidene landstreken; van de oude taal in *Vriesland* en *Molkweerum*; van de paardenfokkerij, markten en harddraverijen; van den vrouwelijken wedloop op schaatsen te *Leeuwarden*; van het Instituut der Doofstommen te *Groningen*; van de oudheden in *Oostvriesland*; van de Hunnebedden in *Drenthe*; van de fabrieken en trafieken in het voormalige *Gelderland*; van het aantal schoone lustplaatsen, die *Zutfen* en *Arnhem* omringen; en eindelijk van de overstroomingen, welke dit land bedreigen, met de schets van deszelfs verheffing en vermindering. Omtrent alle deze voorwerpen van bedrijf, handel, wetenschap en kunst, met alle de wijzigingen der volks-gebruiken en karakters, komen hier zoo menigvuldige, en, voor zoo ver het den Recensent toeschijnt, zoo uitvoerige en echte berigten voor, dat men zich veeleer verbazen moet over de ongemeene kortheid, waarmede de Schrijver eenen zoo ontzettenden rijkdom van waarnemingen, in 26 bladen druks, heeft kunnen bevatten. En hetgeen ten laatste aan deze beschrijvingen nog meerdere waarde bijzet, zijn een aantal van niet minder dan 20 keurig geëtste kleine Platen, waarin het karakteristieke der onderscheidene kleedingen en gebruiken in de verschillende Departementen, de wijzen van begravinge, de harddraverij met paarden, de wedloop op schaatsen, de hunnebedden, de landhoeven, de ruïnen van *Egmond* en *Toutenburg*, en andere bijzonderheden meer, naar het leven zijn afgeteekend.

Om den Lezer echter zelf in staat te stellen tot eigen oordeel, vooral ook over de schrijfwijze, welke allezins kort en eenvoudig is, neemt de Recensent gaarne een enkel staal over ten voorbeelde, slaande dit werk zonder voorkeuze op, waar het voor hem openviel.

„ De ligging van *Groningen*, aan een paar zamenvloeijende
„ rivieren, welke in de Noordzee uitloopen, de gegravene
„ trekvaarten aan de westelijke zijde en hare diepe grachten,
„ maken haar allezins geschikt tot den handel, die door de
„ voortreffelijke kleilanden en vruchtbare zandgronden van rond-
„ om niet weinig wordt versterkt, zoodat hare uiterlijke ge-
„ daante, door een aantal nieuwe, wel gebouwde en somtijds
„ prachtige huizen verfraaid, eene welvaart teekent, welke mij,

komen bewaard blijft voor dat eentoonige, waartoe de zuidelijke Europische talen anders ligt vervallen; eene ruimte van gedachten, die de aandacht teffens bezig houdt en treft; eene juiste en keurige teekening van allerlei tafereelen, die den waren dichtgeest teekenen, benevens warm gevoel en levendig coloriet; ziedaar eenige voorregten, die de beschaafde Schrijfster hoogstgunstig onderscheiden. Het voorname stuk is dat over de *Verkeering*; een onderwerp, bijna te gelijker tijd door DE LILLE behandeld, (van welke behandeling ook door ons is verslag gedaan.) Zij maakt hiervan in de Voorrede melding, op eene wijze, die hare zedigheid vereert, en haar besluit, om desniettemin in den opgevatten arbeid voort te gaan, volkomen regtvaardigt. Het onderling verschil, namelijk, gelijk zij van DE LILLE zelven vernam, blijft groot genoeg; en, het voorregt hebbende van vroeger in het licht te verschijnen, kon haar stukje te eer op eene gunstige ontvangst hopen. Zij wil het — ten einde de vergelijking nog meer te ontwijken — ook geen Dichtstuk (*Poëme*) genoemd hebben; het zijn slechts *Epitres*, dichterlijke Brieven, aan eene jeugdige vriendin gerigt. Achter elk dezer vier brieven gaan eenige noten, die van geoefendheid, bijzonder in de poëzij van onderscheidene natiën, getuigen. Navolgingen van Latijnsche, Engelsche, Italiaansche, Hoogduitsche en Portugesche Dichters worden in dezelven aangewezen, of komen althans in de andere stukjes, onder den naam van *Poésies fugitives* hierbij gevoegd, meermalen voor. Ook deze stukjes zijn *Epitres*, benevens Elegiën en eenige algeheele *navolgingen* van CAMOËNS, van MILTON, POPE *enz.*, van GESSNER en eene ongenoemde *Italiaansche*.

Doch, wij lieten blijken, vooral jeugdige beminnaars van Fransche litteratuur met dit verslag op het oog te hebben. En, gelijk zij zich aan al het gezegde doorgaans minder storen, en meer slechts enkel vragen, of het wezenlijk mooi is, en pleizierig leest; zoo wilden wij ook niet gaarne aanleiding geven, dat ze te dezen aanzien van toon veranderden, en den kunstregter gingen *affecteren*. Hun zeggen we derhalve, dat de beschaafde Dame inderdaad *charmant* vertelt, dat hetgeen ze zegt waarlijk *interessant* is, en dat dus ieder jong Heer, maar vooral jonge Jufvrouw, er menige les uit kan halen, die de bevallige gave van eenen aangenamen omgang uitstekend zal opluisteren. Zoo kan men er b. v. leeren, van hoe vele waarde het is,

wel

wel te vertellen, en hoe leelijk daarentegen, iedereen met lange en nietsbeduidende vertellingen lastig te vallen; van hoe veel belang het is, zich maar eens ieders smaak zoo wat te schikken, met hem van het zijne gaarne te praten, en hoe verkeerd daarentegen, altijd met zijn eigen lieve *ik* en *mijn* voor den dag te komen; hoe zeer bescheidenheid in het algemeen de jonge Dame voegt, hoe zeer ze zich wachten moet met haar vernuft niet al te veel te schitteren, en inzonderheid over het hoofdstuk der liefde zoo min mogelijk zeggen.

Nu, deze laatste lessen behoeven onze *Hollandsche* Meisjes misschien zoo niet. Doch, baat het niet, het schaadt niet. Wij wilden maar eenige staaltjes van het een en ander geven. En wij kunnen daarbij verzekeren, dat zij alle deze lessen door ware of verdichte voorbeelden zoo aardig opheldert en tevens afwisselt, dat men er gewis noch bij geeuwen, noch zuur kijken zal. Laten wij, tot een voorbeeld, slechts het volgende mogen navertellen: Zekere jonge Dame was dan eens verbazend wijs en knap; zij hoorde niemand zoo gaarne als zichzelve, en had dus in gezelschap veelal de praat alleen. Een bejaard vriend, die dit niet zoo heel mooi vond, en haar wel gaarne eens wilde doen gevoelen, dat zij toch wat al te zeker van de toejuiching van anderen was, die, over het geheel genomen, nog slechts uit beleefdheid naar haar luisterden, speelde haar deze poets. Zij zou op zeker gezelschap gaan. Men vertelde haar van een man van uitstekende bekwaamheden, die daar mede zou zijn. Zij nam zich terstond voor, haar licht voor hem te laten schijnen. Onder begunstiging van den vriend, viel haar dit ook niet moeijelijk. De beroemde man beantwoordde, inderdaad, alle hare discoursen met goedkeurend lagchen en vriendelijk buigen. En zij was hierover zoo te vrede, dat zij, na 's mans vertrek, terstond in zijnen lof uitweidde, hem oordeel, smaak enz. in ruime mate toekennende. Doch nu barstte het gansche gezelschap in lagchen uit, en kon naauwelijks tot bedaren komen, om haar te zeggen, dat de beroemde vreemdeling *stom en doof* was.

Dit alles geldt nu zeker alleen *la Conversation*, die echter nog niet de helft van het boekje inneemt. Doch ook de andere stukjes zullen niet afvallen. Er is onder dezelven allerlei, en doorgaans van het beste. Wij willen geen register maken; doch een enkel stukje kunnen wij niet onvermeld laten. Hoe zeer, namelijk, boven geleerd is, dat een meisje niet veel over

de

de liefde moet praten, misschien ook niet eens denken; zoo wilken wij toch, met Madame DE VANNOZ, gaarne eene uitzondering ten opzigte dier jonge Italiaansche, welke hier het verlies van haren minnaar zoo roerend beklaagt, dat wij elke onzer Lezeressen zulk een gevoelig en getrouw hart, mits zonder zulk een verlies, wel haast zouden toewenschen.

Het volgende aandoenlijke stukje kozen wij ter proeve:

SUR LA MORT D'UN ENFANT DE SEPT MOIS.

Dieu de bonté qui me l'aviez donnée,
De vos bienfaits ai-je donc vu la fin?
Sur son berceau sa mère infortunée
Pleure déjà cette fleur d'un matin.

Quoi, je te perds, quoi, ta course est remplie!
A peine un jour avait marqué ton sort
Entre les pleurs que me coûte ta mort
Et les douleurs que m'a coûté ta vie.

Mais, dois-je encore écouter mes regrets?
D'un meilleur monde immortelle héritière,
Tu t'affranchis au seuil de ta carrière;
Mon deuil commence, et déjà tu renais.

En rejetant la coupe de la vie,
De ce séjour tu détournas les yeux;
Ton esprit pur, impatient des cieux,
Redemanda sa divine patrie.

Mourir enfant, c'est tromper le malheur,
C'est échapper à l'humaine faiblesse:
Le frais bouton qui sèche avant la fleur,
De ses parfums conserve la richesse.

Raadgevingen aan mijne Dochter, door J. N. BOUILLY. *Uit het Fransch, door* M. STUART. *IIIde Deel. Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. 1812. *In 8vo.* 250 *Bl. f* 2-:-:

Zeer aanprijzende was reeds het berigt, in voorgaande Nommers van ons Tijdschrift, wegens de eerste twee Deelen van dit zedekundig werkje gegeven. Ook dit derde Deel heeft alle aanspraak op dezelfde vereerende goedkeuring. Het behelst zes

Ver-

Verhalen: *de Zusters van Liefdadigheid*; *Jenny, het Bloemenmeisje*; *het Gevaar van een luimig Woord*; *de Keus van eene Vriendin*; *de Keus van eenen Echtgenoot*, en *de Boom van Catinat*; allen geſchikt, om de echte liefdadigheid, de beſpotting en het gevaar, waarin zich ieder meisje ſtort, dat zich roekeloos boven haren ſtaat verheft, of hare luimen botviert, de omzigtigheid in het verkiezen van vriendin en echtgenoot, en de ſtandvastigheid der ware liefde, in het bekoorlijkst licht te plaatſen. De wijze van voordragt is even eenvoudig; de verhalen zeer goed zamenhangende; de zedelijke beginſelen voortreffelijk en edel, zoodat dit werkje zijnen gevestigden roem, voor het vak der vrouwelijke opvoeding, volkomen ſtande houdt. Ook de Vertaling is even zoo getrouw en vloeijende, als in de vorige Stukjes, en de zes Platen, die dit Deel verſieren, behoeven voor de oorſpronkelijke in fraaiheid niet te zwichten. — Zonder te groote uitvoerigheid, kunnen wij niet wel een gedeelte der Verhalen overnemen. Wij kiezen dus liever, tot een voorbeeld, de volgende waarſchuwing, door den Heer BOUILLY aan zijne Dochter, bij de voltooijing harer opvoeding, gegeven:

„ Wacht u wel, mijne *Flavia*, misbruik te maken van het
„ regt om belang te verwekken en te behagen. Vergeet niet,
„ dat de gelukkige leeftijd, die dat regt verleent, de berisping
„ en wangunst tevens opwekt, en dat men, achttien jaar zijn-
„ de, niet meer kan rekenen op de verſchooningen der kindsch-
„ heid. Vergeet niet, dat het algemeen gevoelen zich op dien
„ tijd verklaart, en dat hetzelve de hoedanigheden en gebre-
„ ken, om zoo te zeggen, te boek ſtelt, waarvan het gevolg
„ zich doet bemerken over het geheele volgende leven. Mog-
„ ten uwe zedigheid en ingetogenheid u een vreedzaam genot
„ vergunnen van de voorregten, welken het lot u heeft toe-
„ gelegd! Volg die jonge onbedachten niet na, die, trotsch op
„ hare eerſte voordeelen, bedwelmd door den wierook, dien
„ men haar rijkelijk toezwaait, doch die weldra vervliegt als
„ eene ijdele ſchaduw, zich verbeelden, dat zij aller toejui-
„ ching wegdragen, en zich beijveren, om in het helderst licht
„ te ſchitteren! De lentebloem, die onophoudelijk aan de zon-
„ neſtralen blootſtaat, verflenst en valt kleurloos af; terwijl
„ die, welke langzaam bloeit in de ſchaduw van een zedig
„ loof, hare friſchheid lang behoudt en hen nog bekoort, die
„ haar in den natijd zoeken."

Almanak der Musen en Gratiën, aan Vriendschap, Liefde en Kunst gewijd; voor den jare 1814. *Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *f* 2-:-:

Zeer welkom is ons wederom dit Nieuwjaarsgeschenk, dat zich door zijnen bevalligen inhoud, door meestal keurig dicht, door nuttige verhalen en aanmerkingen, door zijne geheele uiterlijke form, en niet minder door zijne fraaije afbeeldingen, aanbeveelt. Behalve den gewonen kalender, met deszelfs eigenheden, waarbij nu nog enkele nieuwe bijvoegsels wegens de muntspeciën enz., bevat hetzelve ruim een twintigtal van stukjes in rijm en onrijm, waarvan wij alhier den inhoud opgeven. *Strijd der Minnegodjes; de eerste Indruk; de Telegraaf der Liefde; de Eed aan de Liefde; de teedere Kus; Coraline, of de Echtscheiding door dwang; Flora;* de *Liefde bekranst de Schoonheid; de Dans met mijnen Lieveling; mijn Lieveling is mijn genoegen; Morgenbezoek bij eene Parijsche Vrouw van smaak; wat is dat, Moeder? de Huwelijkstrouw bij de Graftombe; Dr. Tronchin te Parijs; de verwisseling van der Rozen kleur; op eene Coquette; Erkentelijkheid; de Fandango; nieuwe Danstoeren; het gevolg van een gemaskerd Bal; het Huwelijk op de grenzen van Schotland,* en *Anecdoten.*

Eene verandering in de keus van onderwerpen, welke voor dezen jaargang is ingevoerd, komt den Recensent niet ongepast voor. De oplettendheid althans op de Danskunst, de mededeeling van levendige danstoeren, door eene naauwkeurige afteekening en beschrijving verzeld, is eene nieuwheid, welke wij hier te land in geenen Almanak aantroffen, en echter, als toevoegsel tot den goeden smaak, niet mogen afkeuren. Enkele stukjes, zoo als de *Eed aan de Liefde*, de *teedere Kus* en de *Echtscheiding van Coraline*, zijn zeer treffende en doelmatig. Eenige versjes zijn uitnemend bevallig, gelijk niet minder de *zeven* Plaatjes, welke alle zich, even zeer door goeden smaak, als door keurige etsnaald, aanbevelen; bij welk alles wij alzoo niet twijfelen, of dit St. Nikolaas- of Nieuwjaarsgeschenk zal een zeer gunstig onthaal van het Publiek ontmoeten.

BEOORDEELING.

De Geest van het Evangelisch Christendom; *door* W. E. DE PERPONCHER. *III Stukken. Te Utrecht*, *bij* J. van Schoonhoven. 1812, 13. *Voor rekening van den Autheur gedrukt. In gr. 8vo. Te zamen 426 Bl. f* 2-16-:

Onder dezen titel geeft de godvruchtige en zelfdenkende DE PERPONCHER ons een godsdienstig, Christelijk geschrift, rijk van inhoud en zeer gewigtig, daar het niets minder bevat, dan een overzigt en ontwikkelde voorstelling van 's mans gedachten over de gewigtigste stukken der geloofs- en zedeleer; in eenen duidelijken stijl en zeer geregelde orde, geschreven met warmte en vol gevoel, schilderachtig dichterlijk hier en daar, wijsgeerig, uitlegkundig, en tevens stelselmatig; in één woord, voedsel voor verstand en hart, zoo bewerkt en voorgedragen, dat het den goeden smaak en der oordeelkundige vlijt van den vervaardiger, zoo wel als zijn hart, voorzeker eere doet, en, met 's mans overige schriften, eene onderscheidende plaats verdient in de boekverzameling van godsdienstigen. Hoezeer wij dit goed getuigenis van dit werkje gaarne afleggen, spreekt het echter van zelve, dat wij daardoor geenszins kunnen gerekend worden *in alles* met den Schrijver in te stemmen, en, offchoon wij den Lezer nut en stichting beloven, wij er echter niet voor instaan, dat hij alles voldingend bewezen heeft en ieder in alles overtuigen zal. Hier en daar hebben wij op 's mans wijsgeerige redeneringen zoo wel, als op zijne schriftuitlegging, nog al het een of ander uit te zonderen, en, daar over de hier behandeld wordende onderwerpen reeds zoo veel en op velerlei wijze geschreven is, zal men hier ook wel geene nieuwe dingen verwachten, het is de bijzondere schikking der denkbeelden, en de smaak, waarin het overvloedig bekende bearbeid is, hetwelk de lezing tot

herlezing aangenaam en onderhoudend maakt; terwijl de onderwerpen zelve altijd hoogstgewigtig blijven, en voor het redelijk en gemoedelijk nadenken eene steeds onuitputbare bron. Aan de hoofdwaarheden des Christelijken geloofs, en ook aan de bijzondere opvatting en wijziging derzelve bij het Hervormd Kerkgenootschap, is de Schrijver doorgaans zeer getrouw, en wij durven hem alzoo in dezen zin wel onder de strikt regtzinnigen rangschikken; één punt, *de eindelijke zaliging van allen*, echter uitgezonderd, waaromtrent 's mans gevoelen reeds genoegzaam bekend is, en 't welk hij ook hier niet bewimpelt, gelijk de aard van dit zijn geschrift het ook van zelve medebrengt; het kan toch niet anders, of deze zijne gedachte heeft eenen aanmerkelijken invloed op zijne beschouwing van *den geest van het Evangelisch Christendom*. Maar wij doen hem gaarne het regt van te erkennen, dat hij geenszins, op eene hinderlijke wijze voor andersdenkenden, voor dit of eenig ander gevoelen het harnas aantrekt; neen, — overal draagt zijn geschrift het kenmerk van Christelijke toegevendheid en liefde; niets heeft het werk van een twistschrift; de Schrijver ontwikkelt overal zijn gevoelen en wijze van beschouwen, en geeft eenvoudig en hartelijk zijne gronden op. Wij meenen, dat het onnoodig, en zelfs eenigermate vervelend, wezen zou, van stuk tot stuk deze boekdeeltjes te doorloopen, en eene dorre schets te geven van hetgeen hier wordt behandeld. Wij willen ook niet bij bijzondere punten stilstaan, en dezelve hier ten toets brengen. Gaarne gaven wij, in weinig woorden, een algemeen overzigt; dan, aan het slot van het derde en laatste stukje wordt eene voorrede beloofd, die spoedig volgen zou; deze kwam ons intusschen tot nog toe niet ter hand; misschien geeft dezelve het een en ander, dat dit overzigt gemakkelijker maakt, en ons dan aanleiding om nogmaals terug te komen op geheel het werkje. Dan, op dat voorberigt hebben wij reeds te lang gewacht, en durfden de vermelding nu niet nog langer daarop uitstellen. In het algemeen zeggen wij dan: de geest van het Evangelisch Christendom, zoo als die hier wordt opgegeven, is

LIEF-

LIEFDE; liefde is het Goddelijke wezen; liefde en het goede ſtaan in het naauwst verband. God toont zich liefde in alle zijne werken, en in zijne openbaring door alle de verſchillende huishoudingen; ieder ſtuk van de Christelijke leer loopt daarop, als een algemeen middelpunt, uit. De wetenſchap der volmaaktheid is het doel en de kroon van onze geheele opvoeding hier op aarde. Schoonheid en volmaaktheid ſtaan in een onmiddellijk verband; van alle ſchoonheid is de zedelijke het groote en wezenlijke. Het hoogſte Ideaal is Jezus. De verborgenheden des Christendoms (in den meest gewonen zin) bevatten in zich de gronden der vervulling van onze behoeften, ſchoonheid, volkomenheid. *Goed en kwaad zijn door hunnen aard onafſcheidelijk zaamverbonden.* De val en wederoprigting des menschdoms zijn deelen van één groot ontwerp. De val heeft dadelijke ſtrekking, om, door zijne kwade gevolgen zelve, ons karakter tot hetgeen het wezen moet te vormen. Gods beſchikking en werk leidt in alles tot zijn doel; de verzoeningweg door J. C. bevestigt den geſchokten grondſlag der zedelijkheid. Uit naauwe vereeniging met Jezus door het geloof ſpruit de regtvaardiging voort, en wordt men wedergeboren tot een nieuw ſchepſel. Alles loopt op geestelijke en zedelijke volmaking uit. Dit is de voortreffelijkheid van den Christelijken Godsdienst. Liefde is de grondſlag en bron tot ware volmaking; de omvang van alle derzelver verſchillende wijzigingen, d. i. van alle de Evangeliepligten, is het kenmerk van godzaligheid. Dood is verhuizing, eene ſtraf voor allen, maar van heilrijke gevolgen. En bij de laatſte uitkomst van alles wordt het voor allen duidelijk, dat liefde van alles het begin en het einde is. — Ziet daar eenige hoofdtrekken; men leze, men toetſe, en zal voorzeker veel goeds en ſchoons vinden, dat innerlijk ten goede roeren zal.

Ziet hier van ſchrijf- en redeneerwijze eene proeve: „ Wij zien wel in ons zelven een groot wonder plaats grijpen. Eene naar Gods beeld gevormde Geestlijke Natuur, met de ligchaamlijke Natuur van het aan het zinlijke gebonden

stof vereenigd', en te samen slechts een wezen uitmaakt. Dit is reeds onbesefbaar voor ons. Dit toont reeds hoe veel onbegrijpelijks er, in de vereeniging van verschillende Naturen, plaats grijpen kan. — Dan hoe oneindig hooger en onbegrijpelijker is het nog, dat de Godheid zich heeft vereenigd met haar menschelijk Beeld, in de ziel van Jezus, geheel onbevlekt aanweezend; ja door tusschenkomst dezer ziele ook zelfs met zijn lichaam, in volkomen éénheid des Persoons? — Dit een en ander mogen wij ten voorwerp onzer bespiegeling stellen. Maar verklaring kan het ons nog niet geven. Ja wij mogen er zelfs nog niet op doorredeneeren, overmids ons daartoe te weinig *het wezen* niet alleen van de Godlijke, maar ook dat *van de menschelijke Natuur* bekend is." — „ Hier derhalven *blijft* het Geheimnis, Verborgenheid. Maar in de volgende Huishouding zal het ons eens worden geopenbaard, *en dan* zullen wij eerst het volle, het verheevene, en *ondoorgrondlijke* tevens inzien van hetgeen God, voor ons, deed. Dan zullen wij de onberekenbare waarde leeren kennen van den prijs, *voor den* welken wij zijn vrij gekogt! Dan zullen wij in bewondering en aanbiddende liefde wegzinken; en verbaasd, *ontzet*, maar tevens in verrukking opgetogen, uitroepen: *wat zijn* wij, o God! dat uwe opperste Liefde ons aldus *ka....* geweest; ons aldus, boven alle verwagting, ja boven alle mooglijkheid van wenschen, heeft beweldadigd? Ja, dan zullen wij de volle kragt van de onsterfelijkheid, van 't Hemelsch bestaan, nodig hebben, om niet te bezwijken, onder den aandrang der sterke aandoeningen, die alsdan onze ziel geheel zullen overweldigen, maar ook opheffen tot den Allerhoogsten! Dan zullen wij den Drie-Eenigen God onzen Vergeever, Verlosser en Herschepper, als van aangezicht, tot aangezigt, en niet meer zoo als hier in eenen spiegel, in eene duistere reden aanschouwende zoo als hij *is*, ontwaaren, en verklaard zien, hoe de Zoon zig zelven voor ons kon geven in den dood; hoe de Vader deezen eeniggeliefden aan de waereld schenken, en zijn zoenoffer aannemen kon; hoe de Heilige Geest daardoor kon worden in

staat

ftaat gefteld, om den geheel verbasterden mensch te herfcheppen tot vernieuwing van Volmaaktheid en Heerlijkheid? En hoe wel te regt, dat voor ons nu nog onbegrijplijk Beftaan des Goddelijken Weezens, 't welk het onderwerp der Hooge Verborgenheid van de Drie-Eenheid uitmaakt, ons werd voorgedragen onder de betrekking der heiligfte en tederfte Liefde, in betooning der onverzetlijkfte trouw en des nimmer aflaatenden welbehagens! Ja dan zal de gebrekkige Kinderkennis der Aarde, in de volledige kennis en weetenfchap der Hemelen, worden veranderd. Dan zal 't ftamelen van den Aardfchen Sterveling worden vervangen, door eenen Lofzang, bij den welken de Engelen en Aarts-Engelen zig in de volfte verrukking hunner bewondering zullen kunnen voegen."

Dan, geven wij nog iets van eenen anderen aard: „ Hij die alleen mijne ziel zou kunnen vernietigen, heeft mij zijn voorneemen ten deezen zelf geöpenbaard. Hoort flegts de ftem van zijnen Heilgezant, zijnen geliefden Zoon. Hoort hoe die, zig bereidende tot den dood, in volle verzeekerdheid tot zijne treurende Vrienden fprak. Ik leeve en gij zult leven! Uw hart worde niet ontroerd; in 't Huis mijnes Vaders zijn veele wooningen, en ik gaa heenen om 'er u plaats te bereiden. Want daar ik ben, aldaar zal ook mijn Dienaar zijn; ja ik wil, dat daar ik ben, ook alle die geenen bij mij zijn, die de Vader mij gegeeven heeft; ik tog zal ze opwekken ten uiterften dage, en alsdan zullen zij niet meer kunnen fterven, want zij zullen den Engelen gelijk zijn! Ja ik verordineere hun zelfs het Koningrijk, gelijkerwijs mijn Vader mij dat verordineerd heeft. Wie wij derhalven verliezen mogen, uit onze dierbaarfte panden, treuren wij nimmer over hen, zoo als zij die geene hope kennen. Want de Beminden van ons hart zullen eens herleeven, en wij zullen herleeven met hun! Welk een lieflijk genoegen mengt dit denkbeeld onder 't herdenken aan hun! En welke Verheevene Gedagten ook! Dit bereidt, dit ftemt ons voor de Eeuwigheid. Ja dit maakt dat de onbekende kust, aan dewelke wij moeten aanlanden, ons niet meer

vreemd zij, maar een voorwerp van verlangen. Wij hebben er reeds zoo veele nauwe, zoo veele dierbare betrekkingen! — En de dierbaarste van alle betrekkingen, op den Grooten Beheerscher zelve dier Kust. — Doch dit niet alleen; wij vinden hier ook een spoor, om ons zoo te gedragen, dat wij ons eens aldaar juichend met hun hereenigen mogen. Dit is dus eene trouw, welke wij *hun* bewijzen moeten, op dat wij ook hun verlangen niet te leur stellen." enz.

Op de jaren van den Heer DE PERPONCHER zal het wel moeijelijk zijn, zich aan de thans algemeen aangenomene, ja ook maar aan eene *zich altijd gelijke*, spelling te gewennen.

Eenige Geschilpunten onder de Protestanten, eertijds met veel drift behandeld, nu bedaardelijk overwogen, naar de behoeften van onzen tijd. Door Aletophilus. Te Groningen, bij W. Zuidema. *In gr.* 8*vo.* 94 *Bl. f* :-15-:

Men klaagt over de groote verdorvenheid der menschen, over ongeloof en halsstarrigheid: maar zoude de voorname reden niet daarin gelegen zijn, dat men een ander Evangelie leert, hetgeen met dat van Christus *strijdig is, en dus geene vruchten dragen kan?* Dit boekske zal dit waarschijnlijk *moeten* verhelpen! Er is *voor*, en ook *na*, maar vooral *in* 1618 en 1619 over de bekende vijf artikelen tegen de Remonstranten zoo veel geschreven, dat het waarlijk eenige moeite kost, om eenig nieuw geschrift over dit onderwerp, hoe dan ook, in de hand te nemen; de predikers maakten over deze betwiste stukken zoo vele en zoo lang heete hoofden en koude harten, dat men bij het aanroeren van deze snaar waarlijk door eenen killen schrik overvallen wordt, en regt hartelijk verlangen moet, dat met het: „ *een dienstknecht des Heeren moet niet twisten*," een' ieder het stilzwijgen wierd opgelegd. De steller

er van deze beöordeeling hoorde van Geestelijken van de partijen en van andere Christengenootschappen zoo menige stichtelijke en in ieder opzigt uitmuntende Leerrede, en verheugde zich over de voorzigtige wijsheid, waarmede alles vermeden werd, wat het oude geschil kon herinneren, en ook de gereedste aanleiding daartoe met schranderheid ontweken; terwijl het geheel, voor hoorders van welk eene gezindheid ook in dit opzigt, leerrijk, Christelijk, nuttig en roerend was. Hij woonde, ambtshalve, in meer dan éne Kerkelijke vergadering het Examen bij, waarin over deze geschillen opzettelijk en uitvoerig moest worden gehandeld; hij bewonderde den edelen geest van den welonderwezen jongeling en van geheel de vergadering, de eenvoudige vrijmoedigheid en het voorzigtig vermijden van Iterlten, en de groote vruchtbaarheid, die men wist te geven aan moeijelijke, ingewikkelde onderzoekingen, die voorheen zoo veel onheils stichtten, maar over welke men nu in den geest der liefde handelt en verschilt, en die men geheel wegdoet voor het volksonderwijs, immers zoo als men die vroeger behandelde, wanneer dit de schering en inslag was. Maar hij kent ook bij ondervinding den geest van den ongeoefenden en bevooroordeelden godsdienstigen; hij merkte over en weder het moeijelijke voor den Leeraar, om zoo menig heethoofd te voldoen, en huivert bij het denken aan de namelooze ellende, die het ophalen van het vroeger geschil, en het weder opzettelijk twisten, kan veroorzaken.

Onder verbetering, houdt hij dit boekje niet *naar de behoeften van onzen tijd:* hij meent, er is geene andere behoefte, dan te zwijgen van hetgeen, waarover men lang en onverstandig genoeg heeft geharreward. Zoo komt men, nog een geslacht of wat verder, ten aanzien dezer geschillen zoo ver, dat zij slechts nu of dan, als Kerkelijke geschiedenis, vlugtig en met een enkel woord worden aangestipt; hoezeer het verloren arbeid is, te willen bewerken, dat ieder denker, te dezen aanzien, de Godheid beschouwen

zal uit het zelfde oogpunt. Maar zoodanig verschil deert dan toch den Godsdienst of de zeden niet.

Dit boekje is aan den Remonstrantschen kant, en geeft het algemeen bekende, hier en daar oppervlakkig genoeg. Het beschouwt eerst de geschilpunten ieder afzonderlijk, en naderhand dezelve, te zamen vereenigd, in verband. De Schrijver toont den naauwen zamenhang aan, en beweert dan, dat de meeste Gereformeerden verscheidene openlijk afkeuren, waardoor hij hen overhalen wil, dat zij ook de overige laten varen. — Nu, daardoor waren dan die geschillen voor altijd vernietigd! Wij twijfelen intusschen zeer, of dit boekje dien invloed hebben zal.

De Schrijver beklaagt van ganscher harte onze eenvoudige kerkleden, die zich door *sommige Leeraars en geapprobeerde* boekjes laten wegsleepen; wij voegen er ook sommige *niet geapprobeerde* boekjes bij, en beklagen van ganscher harte den eenvoudigen *leek*, die zich het hoofd warm maakt met en door diepzinnige onderzoekingen, waarvan men met regt zeggen mag: *scolae non vitae inserviunt*.

De schriftuurlijke leer, die de Schrijver heeft voorgedragen, is, zegt hij, oneindig troostelijker en zaliger. *Dus moogt gij* (dit is het slot) *dus denken: Jezus Christus heeft voor mij verzoening gedaan; ben ik tot het kwaad geneigd, God geeft ons de krachtdadigste hulp tot het goede: tot deze heerlijke voorregten ben ik en alle Christenen verkoren. Het is waar, ik kan afvallen en afwijken van het heilig Evangeliegebod: maar dit ontrust mij niet; dit gevaar is zelfs een middel in Gods hand, om mij te leeren waken en strijden; ga ik al wakende en biddende voort, God zal mij niet begeven of verlaten: konden de eerste Christenen in de bloedigste vervolging staande blijven, hoeveel te meer wij in de aangename rust en vrede der Kerk.* — Een Gereformeerd Leeraar zou misschien eene kleine verandering maken, nagenoeg in dezer voege: Naar de schriftuurlijke leer moogt gij dus denken: Ik kan, niettegenstaande mijne vele ver-

keerd-

koerdheid en innerlijke verdorvenheid, gerust zijn, dat God in Christus mijn vergevend Vader is: in dien is Hij de wereld met zichzelven verzoenende. Hoe meer ik mijne verdorvenheid gevoel, betreur en bestrijd, hoe meer behoefte ik heb bij die vergevende liefde. Moedeloos moet ik niet zijn; want God gaf mij in het Evangelie de beste aanwijzing en de krachtdadigste hulp, en belooft alle verdere hulp, die mij nog behoefte is. Hij beveelt en wil, dat ik daarvan gebruik maak. Het is waar, ik kan afwijken van het heilig Evangeliegebod, en dit ontrust mij; maar het moet mij ontrusten; zoo wordt het gezigt van dat gevaar een middel, waardoor ik leer waken en strijden. Mijne vrolijke verwachting is niet in mijzelven, maar in de Goddelijke belofte van bijstand en bewaring gegrond. Ik heb dankensstof, dat de verzoekingen niet zoo zwaar zijn als bij de vroegere vervolgingen; zij zijn mij echter zwaar genoeg; maar laat ik toezien, want ik zou volstrekt niet te verontschuldigen zijn. Het allerminst voegt het mij, door redeneringen over mijne afhankelijkheid van God in alles, ook in het zedelijke, mij te laten ontrusten en aftrekken; dit is toch geheel strijdig met Gods duidelijke voorschriften; ik kan volkomen gerust zijn, dat geene mij onbekende beschikking van God over mij strijden kan met zijn bevel aan mij. Mij naar zijn bevel te rigten, en op Hem te vertrouwen, is mijn pligt en eenige zorg. Daardoor doe ik zijne onafhankelijkheid in geenen deele te kort. Welke verborgene raad van God er ook moge zijn, God zal die zeer wel met zijnen mij geöpenbaarden doen overeenstemmen. Dit is ook eeniglijk Gods zaak; ik weet en rigt mij naar zijne voorschriften en beloften.

Tantum! Er zijn inderdaad in den tegenwoordigen tijd verschillen, die de gemoederen zeer veel meer van elkander verwijderen; van de vroegere, die dit boekje behandelt, zeggen de verstandigen aan wederzijden: dat men altijd zoo gedacht en gesproken had! — Is de breuk dan ongeneeslijk? Wij vreezen: *per accidens*, *voor als nog*. „Het is kwaad, dat er partijen in den Godsdienst zijn," zegt

HERDER, — maar men moge hemzelven nalezen; wij bedoelen zijne *Brieven betreffende de beoefening der Godgeleerdheid*, die voorzeker in handen zijn van ieder Geestelijken. Wij zijn het volkomen met hem eens: *De heffe van den troebelen drank zinkt eindelijk; de drank wordt klaar. De loop der Voorzienigheid gaat inmiddels verder voort.*

Geschiedenis van den Heer Pappel. Naar het Hoogduitsch van C. G. SALZMANN. *Waar achter eenige Levensberigten van* SALZMANN *zelven. Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey. 1813. *In 8vo.* 160 *en* 170 *Bl. f* 2-8-:

Dit is het laatste van die vele *nuttige* volksboekjes, welke wij aan den waardigen SALZMANN *te danken* hebben, en die hij voor zijnen *Bode van Thuringen* bestemde; het is zijne nalatenschap. Het is een uitmuntend verstandig en regt godvruchtig geschrift. In al ons doen Gods wil te zoeken, door het eenvoudig en hartelijk gebed, gepaard met het altijd redelijk onderzoek, wat ons als pligt wordt voorgeschreven; dit is het werkzaam middel ter verbetering van ons verwaarloosd zedelijk karakter, en van een tegenspoedig lot. Deze les van levenswijsheid moet deze geschiedenis ons inprenten. Regtzinnig, overtuigend en hartelijk arbeidt SALZMANN tot dit zijn doel. Wij ontmoeten dezen Heer PAPPEL zonder geloof aan God of zijne voorzienigheid, zonder zedelijke beginselen, van zijnen aanzienlijken en voordeeligen post verlaten, uitgeplunderd, en in de diepste armoede. Gelukkig viel hij in handen van eenen edelen mensch, die hem niet maar met giften helpen, maar hem zedelijk genezen wilde. De goede aanwijzing en raad viel, maar het scheen, in eenen geheel onvruchtbaren grond; PAPPEL zocht zich door bedrog en list te redden. Dan, hij zonk radeloos tot het diepste ongeluk. Een godvruchtig man werd belangeloos zijn redder. Hij voelde nu bij den Hemelschen Vader behoefte, leerde Hem kennen, en, op SALZMANN's wijze, telkens raadplegen. Op dien weg werd hij volkomen geholpen; wij laten hem aan het eind des verhaals, door de lei-

leiding der Voorzienigheid, in goede omstandigheden, als onderwijzer der jeugd, een uitstekend nuttig mensch, gelukkig gehuwd, en verstandig door godsvrucht. Om te duidelijker den geest van dit uitmuntend geschrift te doen voelen, willen wij, met eenige bekorting, een gesprek overnemen tusschen PAPPEL, toen hij reeds aanvankelijk op den goeden weg was, en den waardigen man, die hem het eerst dien weg had aangeprezen.

„ Nadat er veel over de goddelijke leidingen der menschen gesproken was, vraagde de Majoor eindelijk: „ Zeg mij gul, mijn goede PAPPEL, toen gij op reis gingt, hebt gij toen God om raad gevraagd?"

„ Gij weet, Heer Majoor! dat ik destijds God nog niet kende, en, al had ik Hem gekend, zou ik toch niet geweten hebben, hoe ik Hem om raad vragen moest."

„ Ik houd mij veel aan den Bijbel. Ik moet u opregtelijk bekennen, dat ik daarvan het minste gedeelte versta; maar des niet te min heb ik veel daaruit geleerd. Altoos was het voor mij opmerkelijk, dat de Bijbelsche personen, wanneer zij iets gewigtigs ondernemen wilden, God raadpleegden. Ook de geschiedenis der Heidensche volken verzekert ons, dat *Grieken* en *Romeinen*, *Galliërs* en *Germanen*, de gewoonte hadden van bij hunne ondernemingen, op hunne wijze, den wil der Goden te vernemen."

„ Mag ik opregt zeggen, dat ik alle zoogenaamde goddelijke orakels, godspraken en dergelijke voor bedrog en inbeelding houde."

Dit wordt toegestaan. „ Evenwel, als ik van zulke dingen lees, heb ik altijd mijne eigene denkbeelden. Uit de volstrekt algemeene gewoonte der volken, om de Godheid bij hunne ondernemingen raad te vragen, schijnt mij toch dit te volgen, dat de neiging, om den wil van God te mogen weten, den mensch natuurlijk eigen is; dat zij derhalve in zijne natuur moet zijn ingedrukt. — Gij gelooft toch immers ook, dat, indien God hemel en aarde geschapen hebbe, hij zijn werk niet aan een blind geval prijs gegeven, maar het zoo ingerigt hebbe, dat daarin alles naar zijnen wil geschieden moet."

„ Dat geloof ik van ganscher harte, en de spreuk, die ik in mijne kindschheid leerde: „ *geen muschje valt van het dak, zonder den wil uwes Vaders*," is mij *thans*, nu ik wederom tot nadenken gekomen ben, veel waardig."

„ Nu,

„ Nu, dan moet gij mij ook toestemmen, dat niets, wat de mensch onderneemt, gelukken kan, zoodra het met Gods wil strijdt; en dat hij derhalve, bij alle zijne ondernemingen, dien wil moet trachten te vernemen. — Mogelijk moet het zijn; hoe zou anders God van mij kunnen vorderen, dat ik op zijnen wil acht gave, indien er geen middel ware om dien te weten? — Ik zal u maar kortelijk zeggen, hoe ik pleeg te doen, als ik God om raad vraag. Ik zie dan niet naar de vlugt der vogelen, of naar de lever van het slagtdier, gelijk men bij de volken der oudheid gewoon was te doen; ik gebruik ook het lot niet, of geef op droomen acht. Ik geloof, dat God, hetgeen mij zijnen wil moet aankondigen, aan mijn *eigen* IK *onafscheidelijk* verbonden heeft; ik geloof, dat Hij door mijne rede mij zijnen wil bekend maakt. Wanneer *ik in twijfel ben*, wat ik doen of laten moet, vraag ik aan *dezelve: wat is mijn pligt?* En zij geeft mij altijd juiste antwoorden. Weet ik nu, wat mijn pligt zij, dan oordeel ik *Gods* wil te weten; want is het niet Gods wil, dat wij onzen *pligt doen?* — Toen ik b. v. in twijfel stond, of ik naar *Berlijn* zoude gaan, of t'huis blijven, zweefden mij allerlei gedachten door het hoofd; de moeijelijkheden der reis, de daarmede verbondene kosten, mijne jaren, het akkerwerk, dat mijne zorgen vorderde — dit alles outraadde mij de reis naar *Berlijn*; en ik zou voorzeker t'huis gebleven zijn, had ik mij niet verpligt geacht, vooraf God om raad te vragen. Ik zette mij dus in mijn' armstoel, en overdacht: wat is thans uw pligt? En daar mijne rede antwoordde: het is uw pligt te reizen, schelde ik den bediende, liet het rijtuig inspannen, trad er in, en reed weg. Gij kunt u niet verbeelden, mijn lieve PAPPEL, met welk eene vreugde men reist en werkt, wanneer men overtuigd is, dat men Gods wil doet. De vrees voor de moeijelijkheden der reis, het opzien tegen de reiskosten, de zorg voor mijne gezondheid en voor mijn akkerwerk, alles zwichtte. God, dacht ik, wiens wil gij doet, zal alles goed maken. Thans keer ik vergenoegd naar mijn landgoed terug."

„ Ja, zoo! — Op deze wijze hebt gij niet God, maar uwe eigene rede geraadpleegd."

„ Mijne rede is een geschenk van God, die Hij ons tot leidsvrouw op de onzekere wegen dezes levens gegeven heeft. Hare stem is de stem van God."

„ Maar

„ Maar zoo had ik God ook om raad gevraagd, toen ik in twijfel ſtond, of ik naar *Polen* gaan of in het Vaderland blijven zou. Ik raadpleegde haar, en zij antwoordde: *ja*, — dewijl ik te *Berlijn* ſlechts 400 rijksdaalders inkomen had, en de post, dien ik in *Polen* kreeg, 800 rijksdaalders opbragt. Mijne rede zeide mij, dat het mijn pligt was, mijnen toeſtand te verbeteren. Bijgevolg —"

„ — Meent gij, was dit Gods wil. Ik voor mij geloof het nog niet, dewijl ik nog niet overtuigd ben, dat dat ding, hetwelk u dezen raad gaf, de rede geweest zij. De menſchelijke rede is een zonderling ding: zij vertoont zich dikwijls als een man, die onder de pantoffel ſtaat. De vrouw heeft op hem zulk eenen invloed, dat zij alle zijne oordeelvellingen en handelingen beſtuurt. Hij is daarvan ſlechts het werktuig. Hij ſluit een koop, gaat een verdrag aan, ontbiedt ſtof tot kleederen, teekent alles met zijnen naam; en nogtans is het eigenlijk de vrouw, die dit alles gedaan heeft. — De vrouw nu, onder wier pantoffel onze rede ſtaat, is onze zinnelijkheid. Van deze wordt onze rede gewoonlijk zoo geleid, dat zij hare uitſpraken naar derzelver wil moet rigten. Vraagt men haar: wat is mijn pligt? dan bekomt men een antwoord, hetwelk de zinnelijkheid ſtreelt; en dus heeft deze, maar niet de rede, geantwoord. — Gij ſchijnt, Heer PAPPEL! een liefhebber van groote verteringen geweest te zijn. De neiging tot geldſpilling beheerschte u. De rede ſtond bij u in haren dienst; zij was gedurig werkzaam om middelen uit te vinden, ter beſtrijding der groote uitgaven. Wanneer gij deze rede derhalve vraagde: wat is mijn pligt? zal ik te *Berlijn* blijven, of naar *Polen* gaan? zoo moest natuurlijk het antwoord volgen: ga! dewijl gij in *Polen* uwe neiging tot verſpillingen gemakkelijker bevredigen kunt, dan te *Berlijn*. — Eigenlijk dus was het niet uwe rede, maar uwe zinnelijkheid, die deze uitſpraak deed. Hebt gij mij begrepen?"

„ Volkomen, en ik moet u toeſtemmen, dat gij gelijk hebt. Maar, hoe is dit te verhelpen? Ik geloof, dat niet mijne rede alleen, maar ook die van meer andere brave lieden, het lot hebbe van onder de pantoffel der zinnelijkheid te ſtaan."

„ —— —— Hebt gij inderdaad gebeden?"

„ Ja, Edel Heer! dat heb ik gedaan, en ik dank u duizendmaal,

maal, dat gij mij het eerst de kracht des gebeds hebt doen opmerken."

„Hebt gij niet bespeurd, dat het gebed eene verandering bij u te weeg bragt?"

„O! eene zeer weldadige uitwerking. Er volgde eene kalmte op, eene rust, eene opgeruimdheid, die zich beter laat gevoelen dan beschrijven."

„Nu, zoo kent gij dan het middel om de rede aan de pantoffel der zinnelijkheid te onttrekken. Op dien tijd, wanneer des menschen geest nabij God is, wanneer hij regt diep de waarde voelt van een kind des Vaders in den Hemel te zijn, verdwijnt voor hem al het zigtbare, waaraan zijne zinnelijkheid hing. Koningskroonen, Ridderteekens, goudklompen, alles, wat het gehemelte en den lust prikkelt, gelijk aan den anderen kant verachting, behoeftigheid, gevangenis en dood — liggen buiten zijnen gezigteinder, even gelijk voor hem, die op den top des *Brockenbergs* staat, lusthoven en ziekenhuizen in het dal, dat aan den voet ligt, uit het oog verdwijnen. In dat tijdstip zwijgt de zinnelijkheid; de rede gevoelt zich dan vrij; vraagt men haar alsdan: wat is mijn pligt? zoo bekomt men zeker een juist antwoord, hetwelk men als de stem van God kan aanmerken." enz.

De vele schriften van den waardigen SALZMANN zijn even zoo vele waarborgen, dat zijne gedachtenis nog jaren lang in zegening zal blijven, en zijn naam met opregte hoogachting en dankbaar gevoel genoemd zal worden bij iederen menschenvriend. Wie kent zijnen *Karel van Karelsberg* en zijnen *Hemel op Aarde* niet? Waar toont men ons onderhoudender, nuttiger volksboek, dan zijnen *Bode van Thuringen?* en wie las zijne *Godsvereeringen* zonder telkens herhaalde vruchtbare stichting? Vooral was hij een uitstekend kindervriend; zijn *Zedekundig Leerboek*; zijn *Eerste Onderrigt in de Zedeleer voor Kinderen van* 8—10 *jaren*; zijn *Hendrik Gottschalk, of eerste Onderrigt in den Godsdienst voor Kinderen van* 10—12 *jaren*; zijn *Onderwijs in den Christelijken Godsdienst*; zijne *Gesprekken voor Kinderen en Kindervrienden, over de krachtdadigste middelen om Kinderen Godsdienst in te prenten*; de *Reizen van* SALZMANN's *Kweekelingen*; de *Beschrijving van het Instituut te Schnepfenthal* enz. enz. versieren, en zijn onmisbaar in, de boekverzameling van kinderen en opvoeders. Het

Kreef-

Kreeftenboekje, *of Aanleiding tot eene onverstandige Opvoeding van Kinderen*, en deszelfs tegenhanger, *Koenraad Kiefer*, verdienen, in ons oog, wat het voor allen verstaanbare en bruikbare betreft, verreweg den voorrang boven verre de meeste, zoo niet alle soortgelijke geschriften; en wisten wij van SALZMANN niets anders dan deze zijne geschriften, zoo zouden wij hem, zonder eenig uitbeding, onder de nuttigste menschen, die onze leeftijd opleverde, moeten rangschikken.

Maar hij was niet slechts nuttig in zijn boekvertrek; hij was een der *werkzaamste* menschen, en wel in het eigen vak, waarvoor hij als 't ware geboren was: het Instituut te *Schnepfenthal* bewaart alsnog zijnen welgevestigden roem, en levert voorzeker nog lang, gelijk het sinds jaren deed, de uitmuntendste kweekelingen. Als Leeraar van den Godsdienst, was zijn invloed op school- en kinder-vorming reeds aanmerkelijk op zijn dorpje *Rohrborn*, maar vooral toen hij Hulpprediker was bij de *Andreas-kerk* te *Erfurt*. En wat heeft hij niet naderhand in zijne betrekking tot het *Philanthropijn* te *Dessau* uitgerigt! Trouwens, hij was juist de man, die hier te huis hoorde, daar het zijn stelregel was, *dat men van de kinderen het best leeren kan, hoe men kinderen moet opvoeden*; hier was hij de vriend en huisgenoot van den beroemden BASEDOW. Dan, nog was hij niet te vrede met hetgeen hij *hier* aan de opvoeding arbeiden kon; eene andere opvoedingsinrigting, waarbij één het geheel bestuurde, de kweekelingen leden van het huisgezin waren, en die op het platte land gevestigd werd, was zijn lievelingsplan, en hij bragt het tot stand; hij schiep zijn SCHNEPFENTHAL. Hier werkte hij geheel in zijnen eigenen geest, koos zich zijne medehelpers, en bleef het hoofd dezer inrigtinge tot zijnen dood toe. Het uitmuntende dier inrigtinge, niet alleen voor het onderwijs in ieder vak, maar vooral ook voor de algeheele *vorming van den mensch*, is verre boven onzen lof.

Zijne uitnemende werkzaamheid, groote en bijna algemeene kunde, zijn opmerkzame geest, zijne buitengewone schranderheid en verstand zijn algemeen bekend. En ziet hier, hoe hij dat alles werd: „ Welke mijne geliefkoosde lektuur zij?" (dus schreef hij in 1779 aan eenen vriend,) „ die ben ik zelf, —
„ ja waarachtig, ik zelf! Ik weet in het geheel niet, hoe ik
„ in dien beklagenswaardigen toestand geraakt ben, dat ik on-

„ op-

„ ophoudelijk denke. Ik lees naauwelijks een paar bladzijden; „ of ik val op eene gedachte, die mij behaagt; deze neem ik „ op; zij wordt allengs levendiger; eindelijk valt mij het boek „ uit de handen, en ik lees — mij zelven. Het is waar, langs „ dezen weg kom ik op menige goede gedachte; maar het tast „ mijne krachten zoo aan, dat, indien ik mij het ding niet „ spoedig afwenne, ik het gewis niet lang uithouden zal. Voor „ het overige: SPALDING, LESZ en ERNESTI *zijn* mijne „ mannen." Van daar bij hem en in zijne schriften zoo *iets* geheel eigendommelijks; SALZMANN was en bleef steeds de zelfdenkende, werkzame man.

Hij hing met al zijn hart aan zijne kweekelingen, was hun vader en vriend, en maakte dit van geheel zijn *gezin en iederen* der onderwijzers. Voor zijne familie en vrienden was hij alles; in en buiten zijnen kring werkte hij, *waar hij maar kon*; en als weldoener der armen werd SALZMANN bekend en ver bekend. Van zijne stille weldaden mogen wij zwijgen; maar zijne verbindtenis met drie brave *en werkzame* burgers te *Waltershausen*, tot onderstand van hulpbehoevende familiën, in 1807 en vervolgens, is eene sprekende daadzaak voor het publiek. Overigens kennen wij 's mans altijd redelijke, maar naauwgezette en waarlijk teêr gemoedelijke godsvrucht. Niet alleen zijne schriften, maar geheel zijn openbaar en bijzonder leven strekt er ten bewijze van, en in zijn Opvoedingsinstituut is het redelijk vertrouwen op God altijd de hoofdzaak en grondslag. Geheel deze onderneming was, en hij erkende het altijd met de opregtste dankbaarheid, een bewijs, *dat dit* vertrouwen niet te leur stelt. Hij ondernam het met God, begon, hield vol bij ieder donker vooruitzigt, en bij *zoo menige* werkelijk belemmerende behoefte, in vertrouwen op God; zoo bragt hij het tot stand, hield het aan den gang, en kreeg het tot volkomenheid en bloei. Het was een stelregel, dien hij steeds beoefende, de noodige hulpmiddelen *uit zichzelven* te scheppen; door *denken en doen* kwam hij alles te boven. Drie dingen, gewigtige dingen, waren er, die hem staande hielden: zijn vertrouwen op God; zijne getrouwheid in zijnen post; en zijne verlustiging in de Natuur. Altijd Gods weg te houden, op Hem te vertrouwen, en ijverig te zijn in het biddend verkeer met God, waren de lessen, die zijn brave vader hem, van zijne vroegste jeugd af aan, inscherpte. Den Bijbel moest hij jaar-

lijks

lijks geheel, het Nieuwe Verbond zelfs tweemalen, doorlezen. „ Wanneer ik," zegt hij ergens, „ dikwijls door moedeloosheid nedergebogen, aan den rand der wanhoop stond, gaf mij eene Bijbelspreuk nieuw leven, nieuwen moed. Zelfs nu nog" (hij was toen 76 jaren oud) „ dienen mij deze spreuken tot vertroosting." Hij kreeg eene hartelijke liefde tot den goeden Hemelschen Vader, en in zijn hart werd de kiem geplant tot een vertrouwen op God, dat met de jaren zich ontwikkelde, in welks schaduw hij in den ouderdom rustte, en welks vruchten hem verkwikten en versterkten. „ Mijne geheele werkdadigheid, mijne rust en vergenoegzaamheid," zegt SALZMANN zelf, „ heb ik te danken aan dat levendig vertrouwen op God, hetwelk mijn goede vader in mij vestigde. God vergelde het hem in de eeuwigheid!"

CHRISTIAAN GOTTHILF SALZMANN (opdat wij 's mans levensloop nog kortelijk opgeven) werd, 1 Junij 1744, in *Sömmerda*, nabij *Erfurt*, geboren, waar zijn vader toen Predikant was. Vader en moeder gaven hem het eerste onderrigt. Voorts zond men hem naar de school te *Sömmerda*, en in zijn twaalfde jaar naar *Langensalz*; nog als grijsaard roemde hij de uitnemende verdiensten van den braven Conrector LINDNER, bij wien hij daar inwoonde, tot zijne vorming. Daarna, toen zijn vader zelf naar *Erfurt* beroepen was, kwam hij weder in het vaderlijk huis, genoot privaatlessen, en woonde de voorlezingen der Professoren aan die Hoogeschool bij. In 1761 ging hij naar *Jena*; van 1764 tot 1768 bereidde hij zich verder voor tot het Predikambt, bij zijnen waardigen vader; toen werd hij in het kleine dorpje *Rohrborn* beroepen; zijn verblijf aldaar was hem altijd merkwaardig, en het aandenken daaraan dierbaar; hier leerde hij de meest mogelijke inkorting zijner behoeften; hier had hij tijd en gelegenheid, en, bij het afgelegene zijner standplaatse en zijne geringe middelen, ook noodzake, tot *zelfdenken* en navorschen der waarheid; en hier huwde hij SOFIA MAGDALENA SCHNELL, de oudste, doch toen nog maar veertienjarige, dochter van den Predikant te *Slotvippach*; eene uitmuntende gade, die toen reeds hem alles was, en die geestkracht en standvastigheid betoonde, welke men in later tijd in haar bewonderde, toen zij een huishouden van 60 tot 80 personen had waar te nemen. Hun eerste huwelijkspand stierf zeer vroeg; maar zij schonk hem sinds nog een veertiental, waar-

 van

van slechts één vóór zijne ouders gestorven is. In 1772 werd hij Hulpprediker bij de *St. Andreas-kerk* te *Erfurt*. In 1781 verliet hij dezen post voor dien van Godsdienstig Leeraar bij het *Philanthropijn* te *Dessau*. In 1784 kocht hij zijn *Schnepfenthal*, hetgeen hij (met zijne familie, uit 11 personen bestaande) den 7 Maart betrok. Den 15 December 1810 verloor hij zijne dierbare gade. Op zijnen verjaardag in 1811 ontving hij het verblijdend berigt der geboorte van het *vijfentwintigste* zijner in leven zijnde kleinkinderen. Reeds in 1808 was hij overgrootvader. Eene jichtkwaal, waarvan de anders, sinds zijn verblijf te *Rohrborn*, altijd gezonde man de beginselen in 1809 ontdekte, verergerde van tijd tot tijd, en den 31 October 1811 bezweek hij onder zijn lijden en stierf zacht. De volgende lente plantte men eenen *vlierstruik* op zijn *graf*; *dit éénig* gedenkteeken had hij begeerd; men *weet, hoe hoog hij* de eenvoudige *vlier-thee* als geneesmiddel hield. Zacht ruste de dierbare asch! — Onder het bestuur van den Heer C. SALZMANN bleef het Instituut in stand, en de gezamenlijke medearbeiders, meestal ook leden van 's mans familie, ondervinden op hunnen arbeid Gods kennelijken zegen. — Dit een en ander zij ter proeve, hoe belangrijk en leerzaam de bij dit werk gevoegde *Levensberigten* zijn.

Onderwijs in de Fransche Taal, voor Eerstbeginnenden; door J. V. MEIDINGER; *naar den twaalfden druk uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In kl. 8vo. II en 251 Bl. f* :-16-:

Leerboek der Fransche Taal, bevattende: Eene verzameling der in het spreken meest gebruikt wordende woorden, benevens zamenspraken, en een aantal spreekwijzen, spreekwoorden en taaleigen; door R. VAN DER PIJL, *Kostschoolhouder en Taalmeester te Dordrecht. Aldaar, bij* A. Blussé en Zoon. *In 8vo. IV en 208 Bl. f* 1-:-:

Fransch Lees- en Vertaalboekje voor Eerstbeginnenden, geschikt om de Leerlingen tevens in de regels der taal te oefenen; door R. VAN DER PIJL. *Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. *In kl. 8vo. IV en 78 Bl. f*:-8-:

Uit-

Uitgezochte Fabelen van den beroemden FENELON, *in het Fransch. Gevolgd van eene alphabetische verklaring der daarin vervatte woorden, sprcekwijzen en zaken; door* R. VAN DER PIJL. *Te Dordrecht*, *bij* A. Blussé en Zoon. *In kl. 8vo.* 153 *Bladz. f*:-12-:

Onder de groote menigte *Fransche* leerboeken, die ons de tegenwoordige schaarschheid aan letterkundige voortbrengselen pogen te vergoeden, nemen wij weder een viertal bijeen. Derzelver gelijke strekking toch, en het te meermalen behandelde onderwerp, verbieden ons eene meer uitvoerige beöordeeling.

No. 1 is eene Spraakkunst voor Kinderen, die de verdienste heeft van ongemerkt en geleidelijk van het allergemakkelijkste tot vertellingen op te klimmen; wier overzetting reeds eenige oefening onderstelt. Eerst geeft zij eenige regelen van uitspraak, dan een' kleinen woordenschat, vervolgens de verbuigingen en vervoegingen, daarop eenige kleine zamenspraken, meest uit de Natuurlijke Historie, (doch zeer verouderd, wat het wetenschappelijke betreft: zoo wordt het Onweder daarin verklaard, gelijk men voor eene Eeuw gewoon was; zie bl. 145.) en eindelijk verhalen en één versje, alles met de verklaring der woorden aan den voet. Deze manier is gemakkelijk en niet onaangenaam; schoon de laatste afdeeling het onderwijs in de regelen der woordvoeging, door een' kundigen Onderwijzer, vooronderstelle. Het verwondert ons zeer, dat de Schrijver, hoezeer ook, met reden, kortheid en gemakkelijkheid voor *Eerstbeginnenden* in het oog houdende, nogtans van de beide *onvolmaakt verledene tijden*, zoo min in de hulp- als eigenlijke werkwoorden, gesproken heeft. *J'ai*, *j'ai eu*, *j'aurai*, vindt men alleen, zonder meer, bij *avoir*, (echter met de ontkennende en vragende wijze) en zoo ook bij *être*, *parler*, enz. Voorts staan de vervoegingen zonder orde dooreen; of liever, er wordt slechts één model van vervoeging, *parler*, opgegeven. — De Vertaler mogt in de regelen der uitspraak wel wat meer bedacht hebben, dat hij voor *Hollanders* schreef: *ae* b. v. (Hoogduitsch *ö*) is bij ons de uitspraak van het *Fransche ai* en *é* niet, maar wordt door sommigen nog in plaats der dubbele *a* geschreven. De *Fransche j* in *jugement* is een geheel andere klank dan de *Hollandsche j*. De *Fran-*

ſche g wordt *nooit* als de *Hollandſche* uitgeſproken; de *Franſchen kunnen* dit niet. *Ou* klinkt niet zoo als in het *Hollandsch*, maar als onze *oe*; noch de *z* als onze *ſ*, maar als *z*.

No. 2 heeft ons minder bevallen. Het heeft niets nieuws, noch in vorm, noch in aanleg, noch in opmerkingen. Eerst geeft het eene zeer gewone woordenlijst van zelfſtandige en bijvoegelijke naam- en van werkwoorden, dan zamenſpraken, en vervolgens ſpreekwijzen, waarvan de lijst nog al *volledig* is, en ons het best bevallen heeft.

Ook No. 3 gelooven wij dat gemist zou kunnen worden. Het zijn opſtellen, om in het *Nederduitsch*, en daaruit weder in het *Fransch* over te brengen. Meer van dien aard heeft men er immers in menigte! Die een nieuw werk uitgeeft, moet zich door eenige volkomenheid, al ware *zij dan ook nog* zoo gering, boven zijne voorgangers *in dezelfde loopbaan* onderſcheiden; en zoo iets hebben wij hier niet gevonden. Achter in dit boekje worden eenige opſtellen in het *Hollandsch* gevonden, doorgaans van denzelfden *inhoud* als de *Franſche*. Ééne aanmerking moeten wij bij deze gelegenheid maken, die echter niet alleen dit werkje, maar ook de meeste Thema-boeken treft: dat de opſtellen doorgaans zulken ellendigen onzin behelzen, dat een beſchaafd Onderwijzer, die dezelve gebruikt, de ſchouders moet ophalen. Het lust ons niet, hiervan proeven op te zamelen; wie dit begeert, zie dit boekje, zie de meeste zelfs nieuwere Thema-boeken, zelfs MEIDINGER en AGRON in. Slechts twee kleine aanmerkingen: Bl. 30 worden in éénen adem ALEXANDER I. en JOZEF II. als Keizers van Rusland en Oostenrijk genoemd. JOZEF was elf jaren vóór ALEXANDER's troonbeklimming overleden. Bl. 47. *L'histoire et la grammaire ſont des ſciences néceſſaires aux hommes. Vous êtes orfèvre, M.* JOSSE! —

Veel beter behaagt ons No. 4. Wij zijn het met den Uitgever (in zijn kort, maar welgeſchreven Voorberigt) ten volle eens, dat de beöefening der beste Schrijvers de koninklijke weg is, om talen te leeren; en dat FENELON onder de *Franſche* Proza-ſchrijvers eenen der eerſte, zoo niet den allereerſten rang bekleede, zal wel niemand betwisten. Zijne *Fabelen*, die ons hier in eene nette zak-uitgave geleverd worden, hebben zijnen roem wel niet gevestigd, maar zijn toch des Schrijvers van den *Telemachus* geheel niet onwaardig; te minder,

daar

daar men twee korte *Episodes* uit dat meesterstuk (*Apollon en le Songe mysterieux*) hier ook als Fabelen heeft medegedeeld. Met genoegen zagen wij de bevallige *Aventures de Méléfichton* hier ook geplaatst, en hadden gaarne, zoo des Verzamelaars bestek hem dit vergund had, ook de keurige *Aventures d'Aristonöus* ontmoet. Uit de schriften van FENELON waait ons altijd zulk een geur der *klassische* Oudheid te gemoet! De Fabelen zijn ten behoeve van den edelen, te vroeg gestorvenen, Hertog van *Bourgondiën* opgesteld. Men ontdekt dit onder andere sprekend in de 19de Fabel, *Aristée et Virgile*, waar LINUS aan MARO voorspelt, dat hij eens — door een kind vertaald zal worden, 't welk dus de eer met hem deelen zal, de bijen bezongen te hebben! Hoe komt deze trek van vleijerij bij FENELON verdwaald?

Het korte woordenboekje is doelmatig, en schijnt volledig, zoo verre het ons mogelijk was dit na te gaan.

Het Herstel van Nederland, Lierzang, uitgesproken op den Amsterdamschen Schouwburg, door den Acteur M. WESTERMAN, *den 27sten van Slagtmaand*, 1813. *f* :-5-8

Nederlands Wapenkreet, Lierzang, uitgesproken op het Amsterdamsch Tooneel, door denzelfden. f :-4-:

Vreugdezang, bij de komst van Z. D. H. WILLEM FREDERIK, *Prins van Oranje, in Amsterdam, uitgesproken op het Tooneel der Stad, door denzelfden. f*:-4-: *Allen voor rekening van den Auteur gedrukt, en te bekomen bij* J. G. Rohloff. *In gr.* 8*vo*.

Een geliefd dichter, een boven alles gewenscht onderwerp, en hoogst genegen hoorders! neen waarlijk, wij zouden het niet wagen, met scherpe berisping op te treden, al waren ook deze drie stukjes in lange na zoo fraai niet, als zij inderdaad zijn. Wij zelven zijn bovendien veel te zeer gestemd tot juichen, medejuichen en toejuichen, dan dat koude kunstregterlijke uitmonstering van de vlekjes, die vaak het beste stuk aankleven, ons zou mogelijk zijn. Men kent de lier van WES-

TERMAN, die voor gade en kroost, voor huisfelijk geluk en ftil genot fteeds zoo zuiver klinkt. En kan men dan twijfelen, dat het vaderland, dat deszelfs bevrijding van het alles verpletterend juk, dat de vreugde der moeders, die geene kinderen meer in des *Molochs* armen zullen behoeven te werpen, hem treffende toonen doen flaan? Inderdaad, hij voldoet geheel aan deze verwachting. Hij doet meer: gelijk de uiterfte teederheid van het zogende dier in woede verkeert tegen den aanrander van zijn kroost; zoo blikkert en blakert het dichtvuur van den vaderlandfchen zanger met ondoofbaren gloed, waar hij, in zijnen *Wapenkreet* vooral, tegen onze geweldenaars uitvaart. In het laatfte ftuk, echter, vinden wij geheel onzen WESTERMAN weder, wien geheel Nederland *één huisgezin*, de Prins van Oranje de wedergegeven *vader is; terwijl hij al* verder, aan zijne liefde voor huwelijkstooneelen botvierende, op den jongen Vorst het oog flaat, als eenmaal op des vaders armen het vaderland verlatende, en evenwel toen reeds de hoop en troost van dien *vader en dat* vaderland. Vergelijkingen tusfchen de onderfcheidene ftukken willen wij liefst niet maken. Het eerfte heeft op het laatfte vooruit, dat het het eerfte is; doch mist daartegen misfchien ook nog iets van die volkomene vrijheid en onbeklemdheid der borst, welke zich in het laatfte, regtftreeks daarenboven tot Oranje gerigt, meer onverhinderd kon uitftorten. Het middelst zou men verwachten den Heere WESTERMAN minst te voegen; doch *de tijd* en omftandigheid, de verfche wond en het nog *dreigend* gevaar, vereischten dezen toon des te *volkomener* en dringender. Op de eerfte *lezing trof ons* dan ook dit het allermeest; en, zoo wij, in de andere twee, zwakke zijden of zwakke plaatfen meenden aan te treffen, wij verklaarden ze gereedelijk uit de opgenoemde gronden. Lof, lof zij den man, zoo vaardig ter penne, zoo zeer ten fieraad ftrekkende aan het tooneel, in allen opzigte zoo waardig, het waardigfte voor den Nederlander ten aanhoore van Hem te bezingen, die met zoo veel geestdrift tot de hoogfte waardigheid in deze landen is geroepen! Wij verblijden ons van ganfcher harte in de goedkeuring, welke hij, na de voorlezing, van Vorst en volk zoo duidelijk en ftreelend mogt ondervinden. Heil het land, waar het hart zoo fpreekt en zoo beäamt! waar zulke taal allen welkom is en wezenlijk beweegt! Noch laffe zorgeloosheid, noch doode-

lij-

lijke partijschap, noch miskenning van hem, die regeert, noch verdrukking van hen, die gehoorzamen, is daar mogelijk. ô, Mogt de vaderlandsche poëzij, in het worstelen met den druk te meer ontwikkeld en volmaakt, thans haren geurigen bloei naar alle kanten vrij verspreidende, overal verkwikking, opwekking en versterking bieden aan het vaderlandsch gemoed, dat alzoo met te meer ijver en kracht medewerke, om het gebouw onzer vrijheid en welvaart te schragen! Dat WESTERMAN hiertoe het zijne doet, en onze aan hem gegeven lof niet ongegrond is, mogen een en ander voorbeeld uit elk der drie stukjes getuigen.

Juicht allen, die het Hollandsch hart
Voelt in den boezem kloppen;
Juicht allen, die de spijt en smart
Al lijdend moest verkroppen:
Heft allen fier het hoofd omhoog,
En laat het onbelemmerd oog
Nu vrij en vrolijk staren:
Gij zijt, wat smaad ge ook ondervondt,
Geen vreemdling meer op eigen grond,
In 't midden der gevaren.

Maar, zweren wij, door broedertrouw,
Weer de oude wond te heelen;
De twist, de bron van zoo veel rouw,
Moet nooit ons weêr verdeelen:
Hem, die ooit naar verwijdring tracht,
Zal 't angstgehuil van 't nageslacht
Zelfs uit zijn' doodslaap wekken:
De hel, waaraan hij valt ten buit,
Denk' nieuwe folteringen uit,
Die hem ten geesel strekken.

Jaagt, bij Oranjes vaan geschaard,
De monsters in hun holen!
Zijn spies, mortier en bijl en zwaard
Laaghartig u ontstolen,
Zwaait dan met forschen arm de knods!
Verplettert fier der beulen trots,

 Die

Doet regt, doet regt
Wischt uit, wischt ui
En, moet ons bloe
De dwingland, die to
Kan 't ftaal ons wring
Maar nimmer weêr

Welkom, welkom in c
Welkom, welkom dı
Meer, dan we immer d
Schenkt ons uwe zeg
Zie die vreugdetranen v
Die op onze kaken glo
Nu ge ons bij 't geju
Ja, die tranen ftroomen
Nog op de asch van 't
Bij het jamren uitgebla

Laat ons ook dien zoon
Die, nog op uw' *arm*
Toen *alreeds* het volst ve
Opwekte in der moedre
Die, zoo 't fcheen, hen
Dat al 't wee, dat haar b
Met zijn weêrkomst vli
Neen, die hoop is niet be
Neêrland is aan 't niet ont
En Oranje aan ons getro
Wij behoeven niet te zeggen

REGISTER

VAN DE

BEOORDEELING.

A.

B.

Cho-

H.

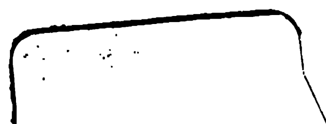
J en I.

K.

Kern-

Palm,

V.

hen. apud O. J. a Padd

Wi let, (A.) *Galeni Adhor*
Batav. apud S. et J. Lu

Wintervermaak voor Kindere

Wiſelius, (*S. I.*) Valvaiſe
der Vriendſchap over de L
J. S. van Esveldt-Holtr

Ypey, (*A.*) Geſchiedenis van
Achttiende Eeuw. XIIde
denburg en Zoon.

——— Beknopte Geſchie
Utr. bij *O. J. van Padd*

——— Tweede Verſlag.

Z.

Zilleſen, (*C.*) Plan ter voork
gen, enz. Utr. bij *J. Althe*

Zimmerman, (*J. D.*) Redev
Amſt. bij *J. ten Brink*, *G*

——— 's Men
engelen; eene Leerrede. U
geb. Fortmeijer, enz.

